

FARKLI DİSİPLİNLER AÇISINDAN ŞİDDET OLGUSU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

FARKLI DİSİPLİNLER AÇISINDAN ŞİDDET OLGUSU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Bekir ÖZÜDOĞRU
Büşra Nur DURAN

20 Aralık 2023

FARKLI DİSİPLİNLER AÇISINDAN ŞİDDET OLGUSU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Bekir ÖZÜDOĞRU, Buşranur DURAN

©Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları

Samsun 2023

1. basım: 2023

Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. Recep YILMAZ

Kapak Tasarım

Arş. Gör. Hüseyin UZUNTAŞ

Özlem TEKİNER

Sayfa Düzeni

Özlem TEKİNER

Gülbeyaz BOZKURT

ISBN

978-605-5085-38-4

OMU-CIP

Farklı Disiplinler Açısından Şiddet Olgusu Ve Çözüm Arayışları/
Editörler Bekir Özudoğru, Buşranur Duran

Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2023.

216 sayfa.: resim. ; 24 sm.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları ; 161 Dizin.

Kaynakçaları vardır.

ISBN 978-605-5085-38-4

1-Şiddet I. Özudoğru, Bekir II. Duran, Büşra Nur
303.6 F219 2023

Baskı ve Cilt

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kurupelit Kampüsü

Yayın Koordinatörlüğü 55139 Atakum/SAMSUN

0362 312 19 19

sureliyayin@omu.edu.tr

Kitapta yer alan bilgilerin tüm sorumluluğu yazara aittir.

FARKLI DİSİPLİNLER AÇISINDAN ŞİDDET OLGUSU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Bekir ÖZÜDOĞRU
Büşra Nur DURAN

Alan Editörleri:

Prof. Dr. Hatice KUMCAĞIZ

OMÜ Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Recep YILMAZ

OMÜ İletişim Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Figen ÇAVUŞOĞLU

OMÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Merve AR

OMÜ İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Nuri DİCLE

OMÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Arş. Gör. Halil İbrahim DOĞRAMACI

OMÜ İlahiyat Fakültesi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
ŞİDDETİN ÇEŞİTLİ GÖRÜNÜMLERİ	
Şiddetin Mimari Üzerine Yansımaları.....	11
Hz. Peygamber Dönemi Aile İçi Şiddet ve Baş Etme Yöntemleri	29
Yakın İlişkilerde Partner Şiddetine Yönelik Tutumlar.....	51
Renklerin Psikolojik Etkisi Bağlamında Şiddet.....	61
Şiddetin Pazarlanması ve Tüketimi.....	79
Mikro Tarihe Bir Katkı: Suç ve Günah Kültürünü Besleyen Sosyal Kodlar.....	95
Türkiye’de Zorbalık Literatürüne İlişkin Bir Değerlendirme.....	103
ŞİDDETİN FELSEFİ-PSİKOLOJİK BOYUTU	
Levinas Felsefesinde Başkayı Aynılaştırma Hareketi Olarak Şiddet Sorunu	113
6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Çerçevesinde Kadına Yönelik Psikolojik Şiddet.....	123
Evli Bireylerin Çocukluk Dönemindeki Psikolojik Şiddet Deneyimleri ve Evlilik İlişkilerine Etkilerine Dair Algıları: Nitel Bir Araştırma.....	131
Güvenlik Hizmeti Sağlayan Organizasyon Çalışanlarının Şiddet Eğilimi ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	147
Psikolojik Danışman Adaylarının Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlılıklarında Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerin Rolünün İncelenmesi.....	171
ŞİDDETİ ÖNLEME YAKLAŞIMLARI	
Eğitim Yoluyla Şiddetin Önlenmesi	189
Şiddet Sarmalındaki Dünyaya Mesnevi’nin Şifa Önerileri	201
Şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Kazanımların Şiddeti Önleme Bağlamında İncelenmesi	217
Şiddetin Önlenmesine Yönelik Azerbaycan’daki Uygulamalar	233
Toplumsal Şiddet Sorununun Çözümünde Kur’an ve Tefsir Öğretiminin Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme (Sivas E Tipi Kapalı Cezaevi Örneğinde).....	247
Kadına Karşı Şiddetin Oluşumunda ve Önlenmesinde Din Faktörünün Etkisi.....	261
Çocukların Şiddet İçerikli Dijital Oyunlara Mâruzîyetinde Ebeveyn Sorumluluğu: Hidâne Kavramı Bağlamında.....	277
Şiddetin Nedenleri ve Önleme Yollarına Dâir Kur’an Ve Sünnet Odaklı Çözüm Önerileri.....	297
Yaşama, Eğitim ve Okul İklimine Yabancılaştran Şiddeti Giderme Yaklaşımları... ..	321

ÖNSÖZ

Günümüz dünyasında şiddet olgusu, artarak kendini göstermeye devam etmektedir. Aile, kamu ve sosyal alanların hemen hepsinde şiddetin bir yönüyle karşılaşılmaktadır. Çünkü şiddet kendini doğuran, müdahale edilmediği sürece yeniden üretilen; yeni şiddet biçimlerinin üretilmesini destekleyen bir olgudur.

Şiddet konusuyla ilgili birçok araştırma-çalışma yapılmasına rağmen sorunların temeline inilmediği sadece şiddetin görünüm alanıyla ilgili çalışmalar yapıldığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda şiddet üzerine yapılan çalışmalar, konunun dinamizmi ve çok boyutlu olması nedeniyle sıkça ele alınarak güncellenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim, Hukuk, İlahiyat ve diğer tüm alanlardan çözüme katkı sunacak multi disiplinli çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu gerekçelerle şiddeti farklı disiplinler kapsamında ele alan editöryal bir çalışma ortaya konulması gerekiyordu. Bu kapsamda eğitimden ilahiyata, iletişimden sağlığa, psikolojiden hukuka kadar birçok farklı alanda çalışmaları olan akademisyenlerden şiddeti merkeze alan çalışmalar talep edildi. Sonuç olarak elinizdeki eser meydana gelmiş oldu.

Elinizdeki çalışmanın birçok amacı bulunmaktadır. Temel amacı, şiddetin arkasında yatan olguları ve çözüm önerilerini disiplinler arası bakış açısıyla ele almak ve üniversite, eğitimci ve bilim insanlarının araştırmalarını tek bir kitapta bir araya getirmektir. Bunun yanında bir kısır döngü haline gelen şiddetin çözüm yollarına odaklanmak; geçmişin yaralarını sarmak, negatif kültürel aktarımın önüne geçmek için geçmişle gelecek arasında bir köprü vazifesi üstlenmektir.

Bu çalışmaya öncelikle kitap bölümü yazarak katkı sunan tüm akademisyenlere, sonrasında ilgili çalışmalara hakemlik ve alan editörlüğü yaparak katkı sunan akademisyenlere teşekkür ederiz.

Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÖZÜDOĞRU

Bölüm 1

ŞİDDETİN ÇEŞİTLİ GÖRÜNÜMLERİ

Şiddetin Mimari Üzerine Yansımaları

Fatma YILMAZ¹

Giriş

Doğal çevremiz ve mimari yapılar bireysel gelişimimiz için önemli etkenlerdir. Uzun yıllar doğanın içinde yaşayan, zamanla evrimleşme süreci ile günümüz yapılarına ulaşan mimarlığın insanlar üzerinde oluşturduğu etkiler göz ardı edilemez. Tarihsel süreç boyunca bireysel ya da toplumsal davranış psikolojilerinin bir araya gelmesi, değişen kültür yapıları, yaşama biçimleri, deneyimleri, mekânların yaratılmasında büyük öneme sahiptir.

Yapılar insanların temel ihtiyaçları olan güvenlik ve barınma dışında, kullanıcıların duygusal, ruh durumlarını da etkiler. İnsan merkezli mimari tasarımlar, yapılar ile insan arasında etkileşim sürecinin kalitesini arttıracaktır. Mimari tasarımların duyguların yanında zaman içerisinde insanların fizyolojik, biyolojik, psikolojik etkileri olacaktır. Bu nedenle tasarım aşamasında mimar ve kullanıcı arasında bilgi akışının doğru sağlanması, yaşam biçimi, kalitesi ile orantılı olarak mekân kurgununun sağlanması ilk adımdır.

Günümüzde yaşantımızın büyük bir çoğunluğunu konut ve iş yerlerimiz içinde geçiriyoruz. Bu nedenle binaların planlaması, donatıları, iç düzenlenmesi, renkleri bir bütün olarak insanların psikolojilerini, davranışlarını duygularını etkiler. İnsanların kendilerini rahat hissettikleri çevrede, yapıda stresleri, endişeleri, huzursuzlukları azalma eğilimi gösterir.

Bu çalışmanın amacı, mimari yapıların insanlar üzerindeki, psikolojik algılarını, fizyolojik, biyolojik etkilerini örnekler üzerinde göstermek, yaşam kalitesini arttırmaya yönelik analizleri ve değerlendirmeleri belirlemektir.

¹ Mimar- Sanat Tarihi Uzmanı, Rektörlük, Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı, fatmayimu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2233-8427

Mimarinin İnsan Psikolojine Yansımaları

İnsanlık çağının başlangıcı olarak da bilinen Paleolitik çağlardan itibaren korunma içgüdüğü ile mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. İlk insan kendi yapılarını yapabilecek deneyim ve teknolojiye sahip olmadığından, kendilerini koruyabilecek mağaraları konut amaçlı kullanmıştır (Arslantaş, 2016). Zamanla bu mekânlar insan ırkının gelişimi ile orantılı olarak değişim göstermiştir (Görsel 1). Mimarlığın ana konusu olan mekân olgusunun sürdürülebilirliği; biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bir denge kurması ile mümkün olabilir. (Aydıntan, 2001).

Görsel. 1. Lascaux Mağarası.

Kentsel planlama yapılırken beton yapılaşmanın artması, doğal çevrenin azalması, insanlar üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun şehirlerde yapay çevre içerisinde yaşam sürdürmesi, bu insanların psikolojik dengelerini etkilemektedir. Çevrenin olumsuz etkileri, insanların yaşam enerjilerinin azalmasına, stres düzeylerinin artmasına yol açar.

Dünyanın silüetini değiştiren mimar olarak tanınan Le Corbusier'e göre kentlerin planlanmasında doğal çevre, insan ve teknoloji bütün olarak değerlendirilmelidir. Disiplinler arası çalışmalar mimari tasarımlarda insan ölçeği düşünüldüğünde sağlıklı bir çevre oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Mekân-insan-duyuların analizi için, mekânların hem işlevi hem de çevresi ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Günlük yaşamın geçtiği mekân tasarımları; mimari formları, büyüklükleri, insanların ihtiyaçları, sosyal etkileşimleri ile insan odaklı olmalıdır. Mekânın tasarımı kullanıcılarının duyguları, psikolojisi ile yakından ilişkilidir. Yaşanan mekânlar kullanıcıların mekânlara verdikleri işlevler ile şekil almaktadır (Güleç Solak, 2017). Aile yaşantıları, sosyal etkileşimleri, sağlıkları göz önünde bulundurulmalı, aynı zamanda kendine yetebilen, doğaya duyarlı yapılar olarak tasarlanmalıdır.

Mimari planlama sadece yapılar için değil sosyal yaşamların geçtiği peyzaj alanları için de geçerlidir.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill İkinci Dünya Savaşında bombalanan parlamentonun tadilatı için yapılan bir konuşmada “Biz binaları biçimlendiriyoruz, sonra onlar bizi biçimlendiriyor” diyerek yapıların insan psikolojisi üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir (URL 2).

Günümüzde yaşama mekânlarımızın psikolojimizi nasıl etkilediğini araştıran şehir planlamacıları, nöroloji ve psikiyatri uzmanlarının ortaya koyduğu nöro-mimari anlayışını ortaya koymuşlardır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucunda; zaman geçirdiğimiz yapıların mimarisinin, dekorasyonlarının psikolojimiz üzerinde doğrudan etkileri olduğu ortaya konulmaktadır (Akman, 2021).

Park, orman ve denizden oluşan doğal çevre, mimari yapıların, köprü, yolların oluşturduğu doğal olmayan çevre ve sosyal çevrenin insan psikolojisi üzerine etkilerinin incelenmesi ile psikologlar farklı çalışmalar ortaya koymuşlardır. Kullanıcıların dışarıdan gelen etkilere karşı (ses, gün ışığı, vs.) olumlu ya da olumsuz etkileri tespit edilmiştir.

Genel olarak kentlerin planlamaları ve yaşadığımız binaların mimarileri, bedenimiz dışında psikolojimizi de tüketmektedir. Çevreden aldığımız olumsuz etkenler ile kişiliklerimizin zayıfladığı, umutlarımızın tükendiği, yaşam enerjimizin düştüğü, yaratıcılığımızın azaldığı görülmektedir. Beynimizin hafıza merkezinin yaşadığımız yerin mimarisine, dekorasyonuna uyum sağladığı nöro mimari ile ilgilenen bilim insanları tarafından araştırılmıştır (URL 3). Nöro mimari, mimarlığın insanlar üzerinde oluşturduğu etkileri, duyguları ve davranışları keşfetmek ve binaların planlanması için öneriler sunmayı amaçlar. Evler, ofisler ve binaların stresi azaltmak veya refahı artırmak için nasıl tasarlanabileceğine ışık tutarlar.

Yapılacak tasarımlar, o mekânda bulunacak ya da yaşayacak insanların davranışlarını doğrudan etkilemektedir. Mekân tasarımlarında ne amaçla yapıldığı, kullanıcı profili, ihtiyaç planı belirlenerek etüt çalışmaları hazırlanır. Bu hazırlıklar arasında yapı kullanıcılarının davranışlarının, psikolojilerini etkileyen faktörler de belirlenmelidir. Buna göre insanların kendilerini rahat hissettikleri, aidiyet duygusunu artıran, algılarına yönelik konforlu yaşam alanları tasarlanabilir. Bir yapının dış ve iç mimari nitelikleri, ruhu, mekânın içinde oluşturulan atmosfer, kullanılan renkler ve dekorasyon incelikleri tasarımın tamamını oluşturan ayrıntılardır. İnsanların beklentilerine göre tasarlanmış mimari yapıların, kullanıcıların psikolojik yapılanmasını olumlu yönde etkilemesi beklenmelidir.

Kullanılan mekânları bütün duyu organlarımız ile algılarız. Gestalt ilkelerine göre şekil-zemin ilişkisi, yakınlık, benzerlik, tamamlama, devamlılık ve

basitlik olmak üzere beş temel ilke üzerinde şekillenmektedir. Parçaların tek başına değil, bir bütünlük içerisinde anlam kazanması önemli rol oynamaktadır. Kentsel mekânların planlaması, doluluk-boşlukları, yönü gibi birçok faktör insanların mekân kullanımını psikolojik olarak olumlu ya da olumsuz etkiler (Göler, 2009).

Kent planlamalarında çevre duyarlılığının gözetildiği, yaya-bisiklet yollarının yeşil alanlarla desteklendiği, şehir merkezlerinde nefes alabileceğimiz ailemizle-sevdiklerimizle-arkadaşlarımızla bir arada zaman geçireceğimiz, rekreasyon alanlarının yeterliliği günlük yaşantımızda algılarımızı iyi yönde geliştirebilirler. Yapılan çalışmalar; doğanın bir parçası olmak, şehirlerde ve yaşam alanlarımızda yeşil alanlara yer vermenin güvenlik duygusunu artırdığını, stresi azalttığını, düşünsel fonksiyonları geliştirdiğini ve üretkenliği canlandırdığını göstermektedir.

Doğal çevreye yakın yaşayan insanların yaşamlarında karşılaştıkları stresli olaylarla daha kolay başa çıkabildikleri yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Yapılan başka bir çalışma ise iç mekândan görülebilen doğal manzaranın ferahlık ve barışçıl duygular yaşattığını ortaya koymuştur (Güleç Solak, 2017).

Uzun zaman geçirdiğimiz yapıların konumlarının manzaraya bakması, doğal havalandırma ve gün ışığından faydalanıyor olması, bireylerin verimliliğini artırdığı gibi daha mutlu olmalarına olanak sağlar. Yabancı ülkelerdeki doğayla barışık olmaya örnek Kanada'nın Vancouver kentinde binalar yapılırken dağ, orman ve denizi görebilecek şekilde inşa ediliyor (URL 4).

Gün ışığı günlük ritmimiz içinde uyanık ve üretken olmamızı sağlıyor. Gün ışığından daha fazla faydalanmayı içeren tasarımsal düzenlemeler hastane çalışanlarına ve hastalara sağlık açısından fayda sağlamış. Araştırmalar çalışma alanlarında doğal ışığın insan zekâsını desteklediğini, gürültünün ve yanlış ışıklandırılan mekânların insanların performanslarını ve çalışma isteklerini azalttığı yönündedir.

Mekân psikolojisi; kullananların ihtiyaçlarına yönelik algıları üzerinde bıraktığı etkidir. Yaşama mekânlarımızdaki memnuniyetimizin yüksek olması, motivasyon konsantrasyonumuzu ve sorumluluk duygularımızı güçlendirir. Aynı zamanda kendimizi güvende hissetmemizi sağlarlar. Kötü tasarlanmış bir mimarın, insanlar üzerinde, yorgunluğu, stresi ve hatta fiziksel rahatsızlığı ortaya çıkartabileceği belirtilmektedir. Kendimizi rahat hissettiğimiz bir ortamda huzursuzluk, aşırı duyarlılık ve endişe gibi olumsuz etkenlerde azalma eğilimi görülmektedir.

Mimari Formların İnsan Psikolojisi Üzerinde Genel Etkileri

Yapılar; zaman içerisinde ruhsal durumumuzu, yaşam kalitemizi etkilemektedir. İnsan bulunduğu mekân ile duygusal olarak etkileşim halindedir. Yakın çevre, mekân ve mekânı oluşturan elamanlar beş duyu organımızla algılanmakta ve kavranmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalar, kentsel alanlarda bulunan yapıların ve doğal çevrenin planlanmasında fiziksel ve estetik gereksinimlerine uygunluğunun insanların sağlığı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Yakınlar, 2020).

Waterloo Üniversitesinin Kent Gerçekleri Laboratuvarının Nörobilimci ve Yöneticisi Colin Ellard, bina cephelerinin tasarımlarının insanların psikolojilerini nasıl etkilediği üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar insanların buldukları kentsel çevrede mutlu yaşamaları için şehir planlamalarının psikoloji ve nöroloji bilimleri ile beraber yürütülmesi gerektiğini göstermektedir (Akman, 2021). Cephe formlarının karmaşık bir yapıya sahip ve ilginçse olumlu, basit ve monoton bir görünümde ise olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Yılmaz, 2004). Bu formlar;

- Dengesiz formlar-gerilim duygusunu,
- Yumuşak, akıcı formlar-dinlenme, rahatlama, neşe ve huzur hissi,
- Dengesiz formlar- korku hissi,
- Dikdörtgen formlar- denge ve dinamiklik hissi,
- Karmaşık olmayan strüktürel formlar- düşünme ve içe kapanma hissi yaratır (Ertürk, 1991).

Büyük şehirlerde inşa edilen gökdelen yapılarının insan ölçeğine göre çok abartılı ve yüksek olması, insanlar üzerinde o yapılardan uzaklaşmasına hissiyatı oluşturarak huzursuzluk yaratabilir. Yüksek teknolojik inşa ve yapıtım malzemeleri binanın nefes almasına engel olmaktadır. Bu mekânlarda yaşayan insanlar temiz hava ile temas etmekte zorlanmaktadır. Doğal çevre ile kopuk yaşayan insanlar üzerinde psikolojik sorunlar baş gösterebilir.

Görsel 2-3. Shanghai Tower (632 metre uzunluğundaki dev gökdelen 128 kattan oluşmaktadır) (URL 5).

Görsel 4-5. Metropool İstanbul, (300 m. yükseklikte) (URL 6).

Görsel 6-7. Haydar Aliyev Merkezi/Bakü (URL 7).

Görsel 8. Dancing House Prag, Çek Cumhuriyeti (URL 8).

Görsel 9-10. Nord LB Binası/ Hannover (URL 9).

Görsel 11-12. Valley Towers/ Amsterdam/Hollanda (URL 10)

Görsel 13. Sagra De Familia- Barselona/ İspanya (Url 11).

Mimarlık ve Doğal Çevre Kavramının İnsan Üzerindeki Yansımaları

Kentleşmenin hızla arttığı günümüzde insanların doğadan uzaklaşması stres seviyesini çoğaltarak konsantrasyonun azalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle yaşam kalitesini arttırmayı hedefleyen, doğa ile mimariyi birlikte değerlendiren biyofilik tasarım ilkeleri karşımıza çıkmaktadır. Kapalı mekânlarda yeşil alanlara yer vermenin insanların ruhsal ve fiziksel sağlık düzeylerini arttırmaya yönelik bir yeni bir tasarımdır (Meydanoğlu vd, 2020, s. 271).

Doğa ile iç içe bir tasarımın insanlar üzerinde psikolojik ve fiziksel sağlıkları üzerinde birçok araştırmalar yapılmaktadır. Mekân içerisinde görülen yeşilin, doğal nesnelerin iş stresini azalttığı, kronik baş ağrılarının ve benzer şikâyetlerin daha az görüldüğü tespit edilmiştir. Ofisler, hastane binaları, eğitim yapıları gibi kamusal mekânlarda doğadan uzak bir çalışma düşük performans, stres seviyesinin artmasına sebep olur. İnsan ve doğal çevrenin ilişkisinin dikkate alınması, kullanıcıların ruh hallerini iyileştirecek, stres düzeyini azaltacak kentsel tasarım olgusunun optimize edilmesini sağlayacaktır. Brezilya/ San Paulo'daki IT'S Informov Mimarlık ofisinde doğayı iç mekâna taşıyarak ofis çalışanlarının verimliliklerini ve refah düzeyini arttırmayı planlamışlardır (Görsel 14) (Ricci, 2018).

Görsel 14. Brezilya/ San Paulo'daki IT'S Informov Mimarlık Ofisi, (URL 12).

Hastane tasarımlarında nöro mimari yaklaşıma göre tasarlanan hastane yapılarında, tedavilerin etkisinin arttığı, iyileşme sürecinin kıaldığı yapılan araştırmalar ile ortaya konmuştur (Karaçar & Fidan, 2022).

Yapılan araştırmalarda, psikiyatri hastalarının mekânlarında çevre düzenlemesinin tedavi sürecine katkısı incelenmiştir. Genel olarak strese bağlı rahatsızlıklarda çevrenin insan üzerindeki etkisi gözlemlenmiş, insanların rahat vakit geçirdiği, görsel olarak beğendikleri mekânların iletişimi güçlen-

diridiği tespit edilmiştir. Genel olarak tedavi kliniklerinde yapılan başka bir araştırmada; hasta odasından görülen manzaranın iyileşme sürecine etkisi yüksek düzeylerde ölçülmüştür (URL 15)

Yeni teknolojilere uyumlu İstanbul Memorial Bahçelievler Hastanesinde, hastalar, yakınları ve personel için en az stres seviyesi düşünülerek biyofilik tasarım gerçekleştirilmiştir. Üst katlarda yeşil teraslar planlanarak mimari ve doğa kavramları bütünleştirilmiştir (Görsel 15).

Görsel 15. İstanbul Memorial Bahçelievler Hastanesi Çatı Teras. (URL 14).

İç Mekânların İnsan Psikolojisi Üzerinde Genel Etkileri

Yön Kavramı

Vaktimizin büyük bir kısmı iç mekânlarda geçirdiğimiz için mimari planlamaların üzerimizde büyük bir etkisi vardır. Bir yapıya girdiğimizde öncelikle yön kavramının anlaşılabilir olması gerekmektedir. Yaşanılan mekânda kişilerin endişe duymadan, kendilerini güvenli hissedebilecekleri şekilde gidecekleri yönü bulabilmeleri önemlidir.

Colin Ellard'a göre; kentsel planlama ve yapıların mimari planlamalarının kötü olması durumunda kişilerin yönlerini zor buldukları gidecekleri yere ulaşmakta zorluk çecekleri, karmaşık yapıların olumsuz etkiye sebep olduğunu gösteriyor. Bulduğumuz mekânları kolayca tanıyabilme, yönümüzü rahatça bulabilme gibi bileşenlerin aidiyet duygusunu artıracığına ulaşmıştır (Condia vd, 2020, s.33).

Duvarlar mekânların sınırlarını oluştururken aynı zamanda bizleri yönlendirirler. Mekânlar arasında ilerlerken duvarların konumlanması ile ulaşılacak istenilen alanlara geçilebilir. Kat planlarının insan ölçeğinde algılanması yön bulmada önemli etkidir. Kompleks ve karmaşık planlı yapılarda, yön

bulamama kullanıcıları gereksiz bir endişe içine sokarak, hedefe ulaşamamakta korku hissiyatını oluşturmaktadır. Zaman ve verimlilikte olumsuzlara neden olabilir (Sönmez, 2015) Bu nedenle yön kavramı yaşanan mekânların planlarının algılanması, kullanıcıların daha az şikâyet etmesi için tasarımın karar aşamasında mimarlar tarafından dikkate alınması gereken bir konudur. Tasarımın başlangıcında basit plan şemalarının oluşturulması, karmaşıklık-tan uzaklaşılması, yön bulmada kolay algılanabilir kentsel mekânlar ortaya koyabilir.

Ölçü Kavramı

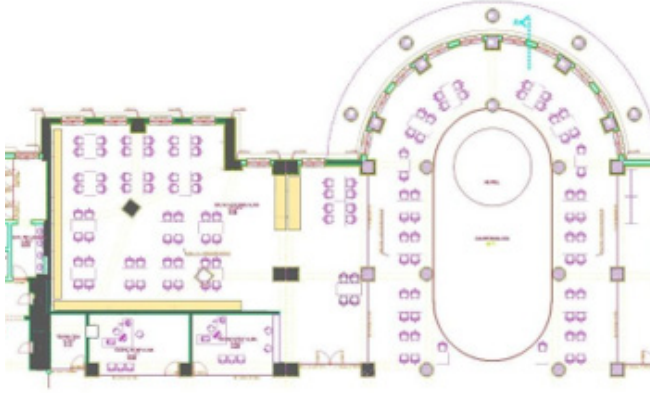
Bir mekânın ölçüleri, kullanıcıların fiziksel ve fizyolojik yapıları dikkate alınarak çözümlenmelidir. Genişlik, yükseklik, büyüklük ya da küçüklük gibi değerler insan ölçeği ile orantılı olmalıdır. Tasarım süreçlerinde insan modülü önemlidir. İnsan ölçeğine uygun olmayan küçük ve kapalı mekânlar kullanıcılar üzerinde psikolojik şiddet olgusuna neden olur. Genişliği ve eni kat yüksekliğine göre daha az olan bu tarz mekânlarda; insanların davranışlarının sınırlandırılması, iç sıkıntısı, sıkışmışlık, tedirginlik gibi hislerin görülmesi, buna bağlı olarak da kapalı yerlerde bulunma korkusunun oluşmasına neden olabilmektedir. Yüksekliği plan düzlemine göre çok olan mekânlar da desteksiz kalma, izlenme kaygısı ve uzaklaşma hissi yaratmaktadır. Bunu tam tersi büyük, geniş açık alanlar da aynı şekilde insanlar endişe, korku, rahatsızlık ve utanç gibi psikolojik rahatsızlıklar gösterebilir.

Mahremiyet Kavramı

Mahremiyet, kişilerin özgürce düşünebildikleri, insanlar ile sosyal ilişkilerini ayarlayabildikleri mekânları ve bu mekân üzerindeki haklarını kontrol etmesidir. Bu kavram farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların kültür yapılarına göre özel ve kamusal alanların şekillenmesinde önemli bir kavramdır (Sungur & Aydın, 2020). Bu sebeple mahremiyet olgusu; kişilerin sosyal çevresi ile araya koyduğu sınır ile kişiden kişiye farklılık gösterir. Mahremiyetin en fazla görüldüğü özel alanlar ise konut yapılarıdır. (Öymen Gür, 1996). Türk konutlarında mahremiyet mekânların biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. Cephe kurgusu, doluluk- boşluk oranı, avlu duvarları, mekân girişleri, plan kurguları mahremiyeti sağlamak için önemlidir. Kadınlar ve erkekler için planlanan bağımsız mekân olan haremlik- selamlık bölümleri ile özel yaşam alanları ve misafir ağırlanan mekânlar mahremiyet kavramının sonucudur. (Halaç & Sağlam Doruk, 2019). İnsanların çevresi ile araya koydukları sınırların buldukları mekânlara mimari öğeler ile yansımaları mekânsal mahremiyeti oluşturmaktadır.

Ofis yapılarında kullanıcıların üretkenliklerinin artması, stres ve kaygının azalması için buldukları mekânlarda hem işitsel hem de görsel mahremiyetlerinin kontrolün kendilerinde olması ile mümkündür (Sungur & Aydın, 2020)

Mahremiyet kavramının önemli olduğu mekânlardan biri olan kütüphanelerde yapılan araştırmalarda, kullanıcıların davranışları gözlemlenmiştir. Okuma salonunda özellikle cam ya da duvar yanında, diğer insanlarla daha az iletişimde oldukları yerler tercih edilmiştir. Kütüphane içinde kişisel mekân önemli bir kavram olmuştur. Masaların arasındaki mesafelerin fazla olması, bireysel çalışma mekânlarının oluşturulması kullanıcıların mahremiyetini sağlar (Görsel 16) (Eyüboğlu & Zorlu, 2021). Kullanıcıların odaklanma sürecinin azalması araştırmaların kalitesini olumlu yönde etkilemektedir.

Görsel 16. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kütüphane Okuma Salonu Kat Planı.

Sağlık yapılarının planlamasında hasta mahremiyetinin önemi iyileşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Hastane planlamasında olumsuz duyguları azaltacak unsurlar göz önünde bulunmalıdır. Personel için verimli çalışma ortamı, hastalar ve yakınları için verimli kendilerini güvenli hissettikleri mekânlarda psikolojik ve duygusal durumlarında olumlu etkileri olacaktır (Sözer & Turcan, 2022). Hasta odalarının ve ıslak hacimlerini planlamasında işitsel ve görsel mahremiyetin tedavi sürecine katkı sağladığı görülmektedir. Islak hacmin giriş kapısına yakın olması hasta yatağının koridordan görünmesini engellemekle beraber, koridordan gelen sesleri de minimuma indirmektedir (Görsel 17) (Sungur & Aydın, 2020).

Yüksek ses ve gürültünün minimuma indirilmesi ile personelin, hastaların ve hasta yakınlarının stres düzeylerinin azaldığı, iyileşme süreçlerinin hızlandığı görülmüştür (URL 15).

Görsel 17. Hasta Odası Planı.

Ofis tasarımlarında mahremiyet kavramının kişisel özgürlükleri değerlendirildiğinde dengeli kurgulanması çalışma ortamında ortaya çıkacak sıkıntıları azaltmada etkili olacaktır. Mahremiyetin psikolojik açıdan değerlendirilmesinde ofis çalışanları için duygusal rahatlama, kişisel gelişime imkânlar sağlama, kontrollü ve güvenli alanlar içerisinde iletişim kurabilme ve verimli çalışabilme olanakları ortaya çıkmaktadır. Ofislerin tek kişilik olarak tasarlanması mahremiyeti maksimum seviyede hissettirmektedir. Günümüzde açık ofis tasarımları ise mahremiyet sınırlarının kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Mekân içerisinde yerleştirilen mimari donatı elemanları ile çalışanlar arasında kişisel mahremiyet alanları sağlanması mümkündür. Mahremiyet duygusunu bölücü duvarlar, dolaplar, seperatör, asılı bitkiler ile kurgulanabilir (Görsel 18-19). Personelin psikolojik açıdan kendilerini güvende hissettikleri ofislerde üst düzeyde yaratıcılık ve üretkenlik sağlanacaktır (Arabacıoğlu, 2007).

Görsel 18. Açık Ofis Tasarımı (URL 16).

Görsel 19. Açık Ofis Tasarımı (URL 17)

Aydınlatma Kavramı

Aydınlatma, mekân içerisinde insanları etkileyen önemli bir kriterdir. Işık elemanları kullanıcıların yaşam kalitelerini üzerindeki etkileri yadsınamaz. Doğal ışığın ya da yapay aydınlatmanın kullanımının yaşam kalitesini artırıp azaltabilir. Gün ışığı insanları üretken, aktif ve mutlu hissettirirken, karanlık, loş ve soğuk tonlardaki aydınlatma psikolojiyi olumsuz yönde etkileyebilir.

Mimarlık tasarımları yapılırken kullanıma uygun olarak gün ışığından mümkün olduğunca fazla yararlanılmaya özen gösterilir. Gün ışığının verimli kullanılması enerji tüketimini azaltmakla beraber, kullanıcıların fiziksel ve psikolojik sağlıklarına da olumlu etkiler sağlamaktadır.

Kentsel mekânlar çoğaldıkça, doğal ışık kaynakları ile etkileşim azalmaktadır. Yaşam mekânları içerisinde mutlu, verimli ve güvenli vakit geçirmek için mimaride aydınlatmanın büyük önemi vardır. Gün ışığı yaşam mekânlarının temel ihtiyacıdır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda gün ışığından faydalanan mekânlarda vakit geçiren kullanıcıların, kaygı, stres, uyku düzensizliği, gerginlik vb. psikolojik sağlık sorunlarında azalma tespit edilmiştir (URL 18).

Sağlık yapılarında hastaların korkuları ile yüzleştikleri ilk mekân bekleme alanlarıdır. Bu mekânlar hastane korkusunun hastalar üzerindeki etkilerini aza indirmek için gün ışığından maksimum yararlanılacak şekilde tasarlanmalıdır (Görsel 20-21-22). Hasta yakınlarının psikolojilerinin ruhsal sağlıklarının korunması, sağlık personelinin yoğun-gergin çalışma ortamlarında performanslarını artırmak için doğal ışık alan dinlenme alanları ile sosyal alanları önemli mekânlardır (Muslu, 2005). Yapılan araştırmalarda gün ışığından yararlanmayan hastalarda ve yakınlarında duygu durum bozuklukları gözlemlenmiştir (Arık, 2019).

Hastane iç mekân tasarımlarında yapay ışık, doğal ışık ve birçok elemanın bütüncül düzeyde doğru kullanımı kullanıcılar üzerinde ferahlık tazelik hissi yaratmaktadır (Özgen, 2014).

Görsel 20. Texas Çocuk Hastanesi Bekleme Salonu (URL 19).

Görsel 21. Watt Family Innovation Center (URL 20).

Görsel 22. Lösante Çocuk ve Yetişkin Hastanesi (URL 21).

Ayrıca gün ışığı dışında kullanılan aydınlatma elemanları, mekân kullanıcılarının en iyi görüşünü sağlayarak psikolojik ve duygusal istekleri karşılayacak şekilde olmalıdır. Kütüphane, ofis, çalışma odaları, bekleme salonlarında doğal ışık önemli olmakla beraber, müze ve alışveriş mekânları gibi özel mekânlarda; ışığı kontrollü kullanmak gerekebilmektedir (Görsel 23).

Görsel 23. İstanbul İslam Bilim Ve Teknoloji Müzesi (Url 22).

İç Mekân Tasarım Kavramı

Mimari ve psikolojinin birlikte çalıştığı nöro mimari yaklaşım düşünüldüğünde iç mekân içerisinde kullanılan renkler önemli bir kriterdir. Yaşama mekânlarında renklerin etkin kullanılması, kullanıcıların ruhsal, psikolojik olarak duygu değişimlerini belirler (Alici & Göker Paktaş, 2020). Bu nedenle renkler sadece mimari görsel bir öğe olmaktan çıkmaktadır.

Renkler etkin kullanıldığı zaman; yaşanan mekânlarda verimliliğin artması, yanlış kullanıldıkları zaman stresin çoğalması, çabuk yorulma, hata yapma

gibi çalışma ortamını negatif olarak etkileyebilir. Renkler, psikolojik yansımalarına göre sıcak ve soğuk olarak adlandırılır. Aydınlatmanın az bulunduğu mekânlarda koyu ve soğuk renkler moral bozucu, bunaltıcı, sıkıcı, aşırı duygusallık ve uzaklaşma hissi uyandırır. Sıcak renkler ise daha çabuk hissedilir. İnsana enerji, neşe, hareketlilik, yakınlık hissi sağlar (Uçar, 2004).

Kullanılan renklerin insanların duygularını, verimliliklerini, fiziksel ve psikolojik olarak etkileri yapılan araştırmalar ile tespit edilmiştir. Kamu, eğitim ve sağlık yapılarındaki renk seçimlerinin insan odaklı olması, onların performanslarını ve duygularını etkileyecektir (Öztuna, 2007). Motivasyon, iş verimliliği, konfor düzeyi, yaratıcılığın artması, kamusal mekânların tasarımlarında renk önemli bir etkindir.

Sağlık yapıları içinde renk kullanımı endişeleri, korkuları yüksek olan kullanıcıların tedavi süreçlerini olumlu yönde hızlandırmış olduğu yapılan çalışmalar ile ortaya konulmuştur. İlk karşılaşılan bekleme mekânlarında kullanılan mobilyaların renklerin kullanıcıların konforunu etkilemektedir. Kullanılan renklerin mekânların işlevlerine göre belirlenmesi, görsel açıdan etkin olmakla beraber, insanların hareketlerini rahatlatarak yaşam kalitelerini artıracaktır (Görsel 24-25) (Sağocak, 2005).

Sağlık yapılarında renklerin hatalı kullanımının olumsuz etkileri yadsınamaz. Kırmızı renk kullanımı kanı hatırlattığı için stres yaratıp kalp ritmini hızlandırabilir. Bu sebeple güven hissi uyandıran, pozitif enerji sağlayan, hijyeni hissettiren, iyileşme sürecini etkileyecek renk kullanımı önemli bir etkindir.

Görsel 24. İskoçya Royal Aberdeen Çocuk Hastanesi (Url 23).

Görsel 25. EKH Children Hospital (URL 24).

Sonuç

Tasarımların insanların yaşamlarını olumlu veya olumsuz yönde etkilediği yapılan araştırmalar ile ortaya konmuştur. Bir yapının planlanması sürecinde öncelikle tasarım, zihinde şekillendirilir, ihtiyaç listesi belirlenir sonrasında çizim yapılır. Mimarlar projesinde karar verdiği seçimlerini, kullanıcıları etkileyebilecek olan psikolojik, fiziksel unsurlara göre değerlendirmelilerdir.

İnsanların içinde mutlu, verimli, özgür ve güvenli hissedeceği binalar mimari öğelerin doğru kullanımı ile mümkün olacaktır. Ayrıca binaların fonksiyonel olması dışında kendine has bir ruhunun olması da önemlidir. Yapıların kullanıcılar tarafından özümsemesi, disiplinli ve verimli çalışma ortamları sunabilir.

İnsan psikolojisi ve yapıların etkileşimlerinin belirlenerek, yaşam standartlarının yükseltildiği, duyguları olumlu etkileyen mimari projeler tasarlanabilir. Çevreye duyarlı, doğal kentsel alanların değerlendirildiği, fiziksel ve psikolojik ihtiyaca göre yapılan tasarımlar disiplinler arası çalışmalar ile daha verimli hale getirilecektir. Kentsel mekânlar tasarlanırken mimarların, kullanıcıların ihtiyaçlarını dikkate alarak, psikolog, sosyolog, şehir plancısı, peyzaj mimarı ve davranış bilimcileri ile iletişim halinde olması kullanıcıların psikolojik duygularına olumlu yansıyacaktır.

Günümüzde nöro mimari yaklaşım dikkate alınarak yapılacak projelerde, insanların fiziksel ve ruhsal sağlıkları ön planda tutularak yaşamsal faaliyetlerin etkin sürdürüldüğü mekânların ortaya çıkmasına olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akman, T. (2021). *Kent İçi Açık ve Yeşil Alanların İnsan Psikolojisi Üzerine Etkileri ve Nöro Mimari Açından İncelenmesi: Kocaeli Örneği*. (Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Alici, N.ve Göker Paktaş, M. (2020). İç Mekânda Renk Algısı ve Psikolojiye Etkileri. *Modular Journal*, 3 (1), 89-105. <http://modular.gedik.edu.tr/tr/pub/issue/55371/740289>
- Arabacıoğlu, B, C. (2007). Ofis Mekânı Tasarımında Mahremiyet Kavramı. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Sayı:8, 61-68.
- Arık, E. S. (2019). *Çocuk Hastanelerinin Bekleme Alanlarında İç Mekân Değerleri Üzerine Bir İnceleme*. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Arsantaş, Y. (2016). Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24/2, 2014, s. 319. DOI: 10.18069/fusbed.43455
- Aydıntan, E. (2016). İç Mekân Yüzey Tasarımlarında Mesaj - Kullanıcı İlişkisi Üzerine Deneysel Bir İrdeleme. *Online Journal of Art and Design*, 4(3), 41-55.
- Condia, B., Arbib, M., Ellard, C., Chamberlain, B., Rooney, K., (2020). *Meaning in Architecture: Affordances, Atmosphere and Mood*. NPP e-Kitapları. 33.
- Erçevik Sönmez, B. & Erinşel Önder, D. (2015). Bir Tasarım Ölçütü Olarak Yön Bulma Kavramı: Tanımlar ve Tartışmalar. *Megaron Üniversite Dergisi*, 10(3), 355-364. DOI: 10.5505/MEGARON.2015.89421.
- Ertürk, S. (1991). Mimarlık Eğitiminde Algılanma ve Temel Tasarım İlişkileri. *Yem Yayınları, Yapı Dergisi*, 116, 61-62.
- Eyüboğlu, H. & Zorlu, T. (2021). İç Mekânda Mekânsal Davranış Üzerine Bir Değerlendirme: Kütüphane Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (27), 223-241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/63071/958274>.
- Güleç Solak, S. (2017), "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 13-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40509/485519>.
- Gür, Ö. Ş. (1996). *Mekân Örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayıncılık. ISBN: 975-94906-0-9.
- Göler, S. (2009). *Biçim, Renk, Malzeme, Doku ve Işığın Mekân Algısına Etkisi*. (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Halaç, H. H. & Doruk Sağlam, B. (2019). Türk Konutunda Mahremiyet İçin Düzenlemeler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 38, 50-72. DOI: 10.16990/SOBIDER.5123.
- Karaçar, P. & Fidan, A. (2022). Kamusal Yapı Olarak Hastanelerde İyileştiren Mimariyi Etkileyen Tasarım İlkelerinin Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11 (4) , 1587-1601. DOI: 10.37989/gumussagbil.1191399.
- Meydanoğlu, K., Gülten, A, Arda Akyıldız, N. & Adak, S., Ağaoğlu, Y. (Ed) (Ocak, 2020). *Doğayla Gelen İyilik: Biyofilik Tasarım*, 3. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Farabi Yayınevi, Ocak 18-19.
- Muslu, M. S. (2005). *İç Mekân Tasarımında Fiziksel Çevre Faktörlerinin Kullanıcı Memnuniyetine Etkisi: Gazi Hastanesi Çocuk Polikliniği Bekleme Holü Örneği*. (Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Özen, A. 2006. *Mimari Sanal Gerçeklik Ortamlarında Algı Psikolojisi*. Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim 2006, Denizli.
- Özgen, E. (2014). *Sağlık Yapılarının Genel Mekân Tasarımlarının Kullanıcılar Üzerindeki Etkisi ile Hacettepe Tıp Fakültesi Hastanesi 7 No.'lu Kapı Girişinin Düzenlenmesine Bir Öneri*. (Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü).
- Öztuna, H. Y. (2007). *Görsel İletişimde Temel Tasarım*. İstanbul: Yorum Sanat Yayıncılık, s. 120.
- Ricci, N. (2018). *The Psychological Impact of Architectural Design*. CMC Senior Theses. 1767.
- Sağocak, M. D. (2005). Ergonomik Tasarımda Renk. *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6 (1): 77-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyafbd/issue/22986/245867>.
- Sözer, E. & Turcan, Y. (2022). "Nöromimari" Yaklaşımı ve Hastane Yapılarındaki Mekânsal Öğelerin Kullanıcılar Üzerindeki Etkisi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 10 (2), 991-1005. DOI: 10.29130/dubited.961458.
- Sungur, M. & Aydın, D. (2020). Mekânsal Mahremiyetin Kamusal Yapılarda İncelenmesi: Sağlık ve Ofis Yapıları. *IDA: International Design and Art Journal*, 2(2), 297-314.

- Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul İnkılâp Yayınları.
- Yakınlar, N. (2020). *Algısal Duyu Karakteristikleri Kapsamında KentSEL Yeşil Alanların Beden Sağlığı Restorasyonu Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*. (Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Yılmaz, Ö. (2004). *Mimari Mekânda Görsel Algı Ve Manipülasyon İlişkilerinin İrdelenmesi*. (Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- URL 1. <https://sanat.nedir.org/>
- URL 2. <http://www.doganhasol.net/kentsel-mekan-ve-kentlilik-bilinci-2.html>
- URL 3. <https://www.bbc.com/future/article/20170605-the-psychology-behind-your-citys-design>
- URL 4. <http://mimdap.org/2007/02/kanada-cadhdathy>.
- URL 5. <https://archi101.com/yapilar/shanghai-tower/>
- URL 6. <https://listelist.com/istanbulun-en-yukse-k-binalari/>
- URL 7. <https://www.archdaily.com/448774/heydar-aliyev-center-zaha-hadid-architects>
- URL 8. <https://archi101.com/yapilar/dans-eden-ev/>
- URL 9. <https://archi101.com/yapilar/nord-lb-binasi/>
- URL 10. <https://www.archdaily.com/989217/valley-towers-mvrdv>
- URL 11. <https://listelist.com/ikonik-yapilar/>
- URL 12 <https://archdaily.com/920540/its-biofilia-office-its-informov/5d2110d5284dd19a-090001af-its-biofilia-office-its-informov-photo>
- URL 13. <https://v3.arkitera.com/h55390-mimarinin-psikolojimize-ettigi.html>
- URL 14. <http://www.arkiv.com.tr/proje/memorial-bahcelievler-hastanesi1/9809?lang=en>
- URL 15. <https://v3.arkitera.com/h55390-mimarinin-psikolojimize-ettigi.html>
- URL 16. <https://www.absoluteci.co.uk/blog/the-advantages-open-plan-office-layout>
- URL 17 <https://www.comberandcomber.com/blogs/get-some-functional-ideas-about-office-interior-design>
- URL 18. <https://www.ekoyapidergisi.org/gun-isigi-ile-dogal-aydinlatma>.
- URL 19. <https://healthcaresnapshots.com/projects/2857/texas-childrens-hospital-the-woodlands/>
- URL 20. https://www.archdaily.com/875802/watt-family-innovation-center-perkins-plus-will?ad_medium=gallery
- URL 21. <https://www.losante.com.tr/Home/About>
- URL 22. <https://pldturkiye.com/islam-bilim-ve-teknoloji-muzesi/>
- URL 23. <https://www.tintoarchitecture.co.uk/project/reception-royal-aberdeen-childrens-hospital>
- URL 24. <https://www.archdaily.com/932317/ekh-children-hospital-s-csb>

H. Peygamber Dönemi Aile İçi Şiddet ve Baş Etme Yöntemleri

Hakan TEMİR²

Giriş

Güçlü olanın zayıf üzerinde kurmaya çalıştığı baskı ve otorite neticesinde ortaya çıkan şiddet eylemi, Pat Conroy'un ifadesiyle yüreğe derin kökler gönderir, onun mevsimi yoktur, her zaman olgun ve yeşildir (Conroy, 1986). Evrenin var oluşuyla başlayan canlılar arası iletişim ve mücadelede ideal olanın dışına çıkıldığında şiddet eylemi başlar. Bireysel bazda başlayan bu problem, insanın toplumsal ve tarihsel bir varlık olmasıyla evrensel mahiyete dönüşür (Tjaden & Nancy, 2000, ss. 1-60). İnsanlık tarihi boyunca ilahi nizamlar ve beşeri çabalar bu şiddet eylemlerini asgariye indirmek için uğraşmış, özellikle dini müeyyidelerle şiddet kısmen durdurulmuş ancak insanlığın maruz kaldığı yeni problemlerle toplumsal sarmal haline gelmiştir. Öyle ki modern dünyada etkisini her geçen gün artırmaktadır. Bunda geçtiğimiz asırda dünyanın neredeyse tamamını etkileyen savaşlar, yokluklar, cinayetler, suikastlar, saldırılar (Gelles & Straus, 1979, ss. 506-561) ve her geçen gün insan hayatının vazgeçilmezi haline dönüşen kitle iletişim araçlarının payı büyüktür. Garip olanı, uygarlık düzeyi geliştikçe şiddetin azalması beklenirken, tersi istikamette şiddet ve terör eylemleri farklı boyutlarda toplumların gündemlerinde ilk sırada yer almaktadır.

Şiddet, hangi sebeple ve kime karşı uygulanırsa uygulansın mağduriyetlere neden olan bir eylemdir. Hannah Arendt'in ifadesiyle her şiddet bir nedene dayanmakla birlikte hiçbir zaman yasal bir eylem kabul edilmez (Hannah, 1970, s. 46). Çok yönlü ve muhtelif şekillerde tezahür eden bu şiddet eylemleri içerisinde aile içi şiddet etki gücü bakımından en belirgin olan türdür. Sevgi, hoşgörü ve fedakârlık üzerine kurulması gereken ailede baskı, öfke, sindir-

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, h.temir@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-4142-6310.

me, duygusal etki altına alma ve zorbalık başladığında olumsuz davranışlar ardı ardına gelir (*Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Raporu*, 1995, s. 7). Eş, çocuk, kardeş, ana ve baba gibi aile üyelerinden birisi üzerinde başlayan bu olgu, yakın akrabalara da sirayet eder ve hedefe aldığı toplumun yaşam düzenini alt üst eder (Arıkan, 2011, s. 32).

Günümüzde aile içi şiddet söz konusu olduğunda akla ilk gelen kadına şiddet olgusudur. Zira erkekler yaratılış bakımından güçlü olmalarından dolayı, kadınlardan daha fazla şiddet eğilimlidirler. Dünyanın birçok ülkesinde kadınlar çeşitli nedenlerle, zayıf addedildiklerinden şiddete maruz bırakılmakta ve günde 137 kadın öldürülürken, her üç kadından biri ömründe en az bir defa fiziki şiddete maruz kalmaktadır (Yazıcı & Şahbaz, 2020, s. 133). Üstelik bu durum az gelişmiş ülkelerle sınırlı olmayıp gelişmiş ülkelerde de yaygındır ve ABD, bu konuda önde gelen ülkelerden biridir. Avrupa'da da durum çok farklı değildir. 2009 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'de her 100 kadından 42'si şiddet görmektedir (Kılıçarslan & Parmaksız, 2020, s. 921). 2017'de öldürülen 87 bin kadının yarısından fazlası aile içi şiddetin kurbanıdır. Ancak aile içi kadına sınırlı kalmayıp çocuk, yaşlı ve erkekleri de kapsamaktadır (Martı, 2022, s. 20). Eldeki veriler şiddet uygulayanların %95 oranlarında erkek, şiddete maruz kalanların %90'dan fazlasının ise kadın ve çocuk olduğunu ortaya koymaktadır. Üstelik şiddetle yüzleşen çocuklar genelde anneleri tarafından şiddete maruz bırakılmaktadır (Çalışkan vd., 2019).

Aile içi şiddeti asgari düzeye indirmek, konuyu anlamak ve çözüm yolları üretmek için 155'ten fazla ülkede çok çeşitli araştırmalar yapılmış ve birtakım müeyyideler gündeme getirilmiştir. Konuyla yakından ilgilenen hukukçular, siyaset bilimi uzmanları, sosyolog ve psikologlar, Antropologlar ve başka dallardaki akademisyenler her geçen gün bu konuya yeni bakış açıları getirmektedirler. Aynı şekilde yöneticiler, emniyet görevlileri ve sivil toplum kuruluşları şiddeti asgari düzeye çekmek için ellerindeki kaynakları seferber etmektedirler (Stover, 2005). Tüm bu çabalara rağmen aile içi şiddet ne yazık ki önlemeyen bir çığ gibidir.

İnsan yapımı kanunların ve tek taraflı araştırmaların şiddete maruz kalanların haklarını tam anlamıyla korumayacağını baştan kabul etmek g ştır.

Ailedeki şiddeti önlemede İslâm'ın usûl, yöntem ve hedeflerini anlayabilmek için İslâm dininin tebliğcisi, kural ve kaidelerinin ilk uygulayıcısı, yorumcusu ve aynı zamanda İslâm Devletinin ilk başkanı Hz. Peygamber'in uygulamalarını tüm yönleriyle ele almak gerekir. Onun şiddet eylemine bakış açısı, şiddet mağduru olarak gördüğü kimseler, şiddeti önlemedeki stratejisi ve insanlığa verdiği mesajların nasıl anlaşılması gerektiği gibi sorular yanıt beklemektedir. Konuyla ilgili rivayetler bir araya getirilerek analiz edildiğinde cevabı merak edilen sorular netleştirilecek ve İslâm Peygamber'inin toplumdaki şiddeti önlemedeki tavrı ortaya konacaktır. Böylelikle onun toplumdaki şiddet

eylemlerini önlemede izlediği yöntemlerle çağdaş yaklaşımları kıyas etme yolu açılacaktır. Elde edilen bu tespitlerin şiddetle açık mücadele içerisinde olan günümüz insanına yeni bir bakış açısı kazandıracığı ve olumlu mesaj vereceği araştırmanın gayeleri arasında yer almaktadır.

Arap Toplumunda Şiddetin Sebepleri

Şiddet insani bir olgudur ve insanın olduğu her yerde bu eylemden bahsedilebilir. Her biçimiyle dünyadaki en yaygın sosyal sorunlardan biri olarak kabul edilir. Ancak şiddete başvurma oranı ve şiddetin yaygınlığı mekâna, coğrafyaya, topluma, kıtaya, inanç türüne ve değer yargılarına göre değişebilir. Şiddet eylemindeki bu değişkenlik kendi doğasından kaynaklanır. Zira şiddet olgusu insanın hem yaratılıştan gelen özelliklerinin farklı olmasından hem de sosyal bir varlık olarak başka insanlarla bir arada bulunmasından dolayı farklı sebeplere dayanan kompleks bir olgudur. Freud'un iddia ettiği gibi şiddet insan doğasında bulunur ve Bandura'nın nazariyesine göre bu eylem istemsizce çevreden öğrenilebilir (Çayır & Çetin, 2011, s. 8). Sebeplerin muhtelif olması toplumdaki şiddet oranının farklılığının da izahıdır.

Tarihçilerin toplumları tanımlarken kaba, sert ve şiddet yanlısı şekli/formel külli tasnifler yapmasında şiddetin çevreden öğrenilen bir eylem olmasının payı büyüktür. Oldukça özlü bir ifade olan "şiddet, şiddetin çocuğudur." sözü toplumlarda şiddetin nasıl çoğaldığının ve bir kısmının neden şiddetle anıldıklarının ipucunu içermektedir. Toplamların tabanında başlayan ve giderek yaygınlaşan şiddet eylemi onları etkisi altına alarak bir müddet sonra zorba bir toplum olarak anılmalarını sağlar. Bu gerçek İslâm öncesi Arap Toplumunun Câhiliye olarak nitelenmesinin de izahıdır. Zira ilimsizlikten ziyade katı kalplilik ve zorbalık olarak tanımlanan Câhiliye kavramı, toplumun tabanında şiddet eyleminin yaygınlığından da kaynaklanmaktadır. Bu yüzden tarihçiler İslâm öncesi Arap toplumunu tanımlarken şiddet ve vahşet içeren tariflerle başlarlar ve neticede bu toplumu olumsuz örnekler arasında zikrederler. Câhiliyenin ideolojik tarafı bir yana bu toplumda aile içi şiddetin nedenlerini şu maddelerle izah edebiliriz:

Bâtl Din Anlayışı: Din, kalpte yumuşaklığa sebebiyet verir. İnançlar zayıfladığında, kişi haddi aşabilir ve ailesine baskı yapabilir. Câhiliye dönemindeki birçok hadisenin arka planında dini inançtaki eksiklik bulunmaktadır ve bu durum ailelerin felaketi olmuştur.

Bencilik ve Asabiyet: Başkalarına karşı duygu ve hislerin zayıflığı, bencilik ve kendini sevme, insanı bağımlı olanlara karşı sert yapar ve onlara merhamet veya şefkat göstermez hale getirir. Haksız yere kendi akrabasını

savunmak anlamındaki asabiyet ise yine en başta aileye ve yakın akrabaya zarar vermiştir.

Eğitimsizlik ve Katı Ruh: Aile içerisindeki şiddet eğitim ve davranış eksikliğiyle doğru orantılıdır. Katı kalplilikle eş değer olan Câhiliye anlayışı en yıkıcı etkisini aile üzerinde göstermiş ve kimi ailelerde şiddet eksik olmamıştır.

Değerlerin İnşasında Eksiklik: Aile bireylerin kıymet ve öneminin anlaşılmasını çocuk, yaşlı ve kadınların hafife alınmasına ve onların hiçbir hakları olmadığına inanılmasına sebebiyet verir. Bu nedenle aile üyeleriyle şiddet dışında iletişim ve yakınlaşma olmaz. Her ne kadar İslâm öncesinde birtakım değerler manzumesi olsa da bunların çoğunluğu beşeri üretimler olduğundan uygulamada taraflı ve eksik kalmışlardır. Bu da aile içerisindeki şiddeti körüklemiştir.

Şiddet Mağduru Olan Kesimler

Hayatın her alanına çözüm üreten evrensel yönüyle İslâm dini toplumun her katmanına ayrı bir değer vermiş; erkek-kadın, küçük-büyük, zengin-fakir ve genç-yaşlı vb. kesimlerle sıkı diyaloglar geliştirmiştir. Bu geniş perspektife insanlığa en güzel örnek olarak sunulan Hz. Peygamber, toplumun her katmanıya yakın ilişkiler kurmuş ve bir taraftan değerlerin ihyasını gerçekleştiren diğer taraftan şiddete maruz kalan bireylere yönelik girişimde bulunmuştur (Bayraktutar, 2018, s. 74). Onun sünnetinden hareketle şiddete maruz kalan taraflar açıkça belirtilmese de merviyâtta bilgilerden hareketle bunları şöyle listeleyebiliriz:

Kadın

Kadın, toplumun yarısı ve diğer yarısını büyütendir. Dolayısıyla toplumların temelinde kadınlar bulunmaktadır ve her iki taraf için de insan ve kul olma bakımından birbirine karşı üstünlükleri söz konusu değildir. Ancak ne yazık ki kadın denildiğinde akla gelen beş maddeden birisi zayıflık ve şiddettir. Şiddetin geçmişini anlatan tarihi kayıtlar ve arkeolojik kazılarda ele geçirilen iskeletlerde kırıkların, erkeğe nazaran kadınlarda daha fazla oluşu kadının karşılaştığı zorlukları göstermektedir. Üstelik şiddete uğrayan kadınların çoğunluğu bu darbeleri aile içerisinde almaktadır (Ergöçmen vd., 2009, s. 19).

Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre aile içerisinde en fazla şiddete uğrayan kişiler önce eşler, sonra anneler, sonra kızlar, sonra kız kardeşlerdir (Adegoke & Oladeji, 2008, s. 265; Walsh, 2008, s. 97). Doğum öncesinden başlayan şiddet kadının ölümüne kadar devam edebilmektedir. Henüz doğmadan cinsiyet nedeniyle anne karnında hayatının sonlandırılması tartışmalarına, bebeklik döneminde beslenmenin kısıtlanmasına, çocukluk döneminde istismara, ergenlikte artık şiddetin her türlüsüne ve yaşlılıkta

dul olmaktan kaynaklanan dış müdahalelere maruz kalabilir. Eşin akraba ve arkadaşlarıyla görüşmesini engelleme, insanlar önünde küçük düşürme, sağlık hizmeti almasına engel olma, evden çıkmasını yasaklama, onu sadakatsizlikle suçlama, küfür, iftira, kırıcı konuşma, sürekli boşanma veya başka bir kadınla evlenme tehdidi ve aile üyelerine karşı ihmalkâr davranışlar şiddet türlerinden bazılarıdır. Hayatın çeşitli evrelerinde karşılaşılan fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet, kadınların zarar görmesine veya acı çekmesine neden olur.

Ataerkil aile modelinin hâkim olduğu bir ortamda yaşayan Hz. Peygamber, erkeklerin güçlü, başarılı, zeki sıfatlarıyla daha baskın yer edindiği; kadınların ise güçsüz, kırılabilir kabul edildiği bir ortamda nübüvvet vazifesini üstlenmiştir. Erkeğin yüceltildiği böylesi bir toplumda kadının şiddete maruz kalması kaçınılmaz olmakla birlikte şiddetin, mekâna ve bölgeye göre de değişkenlik arz ettiği bir vakıydı. Dolayısıyla hayatını Mekke ve Medine’de geçiren Hz. Peygamber mekânın değişimine bağlı olarak farklı hadiselerle karşılaşmıştır. Mekkeliler müşrik olmalarına rağmen kan ve nesepten kaynaklanan durumlardan dolayı kadınlarını önemser ve onların asaletini korumaya dikkat ederler; evlilik kuracakları zaman genelde iç evlilik modeline başvurur ve dışarıya kız vermezlerdi. Hal böyle olunca Mekke’de kadınların bir değeri vardı ve onlar asaletiyle övülürlerdi. Tabiatları gereği sert bir iklimde yaşamalarından dolayı kimi Mekke’li erkekler nesepleri konusunda oldukça katı tutum sergiler ve kadınlar üzerinde tahakkümlerini artırırlardı. Mekke erkeklerinin kendilerine biçtikleri rolün farkında olan kadınlar da yaşantılarına dikkat eder ve bazıları asil davranışlar sergilemeye gayret ederlerdi (Fâkihî & Abdullah, 2003, s. 3/236). Bu ortamda kadının maruz kaldığı aile içi şiddet daha ziyade kocaların aşırı baskın halleri, huysuzluğu veya kültür eksikliğinden kaynaklanan hallerdi.

Hicretle birlikte yeni bir toplum düzeniyle karşılaşan Hz. Peygamber, kadına yönelik şiddetle de daha fazla yüz yüze gelmiştir. Zira Medine kadınları Mekke kadınları gibi değildi. Nesep, hasep, asalet duyguları daha az baskındı. Evdeki iş paylaşımından imtina eden kadınlar kocalarını sinirlendirip onlar üzerinde baskı kurmak isteyen tavırla hareket etmekteydi. Erkekler de aynı şekilde Kureyş erkekleri gibi değildi. Hz. Ömer bu durumu fark ettiğinden toplumsal değişimi şöyle ifade etmiştir: “Biz -Kureyşliler- kadınları etkisi altına alan kimselerdik. Medine’ye geldiğimizde kadınların kocalarına hükmetmelerine şahit olduk. Doğal olarak kadınlarımız onlardan etkilendi ve yaptıklarını yapmaya başladılar.” (Abdürrezzâk es-San’ânî, 1431, s. 70; Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 1/347; Müslim, “Talâk”, 5).

Kadınların rollerindeki farklılık Medineli erkeklerin eşlerini dövmeye yöneltmesi üzerine şiddetin kurbanı olan kadınlar durumlarını Hz. Peygamber’e bildirerek çözüm aradılar. Hz. Peygamber’in ilk çözümü kadınların dövülmesini yasaklamak şeklinde oldu. Şiddetten emin olan kadınlar ev işlerini tamamen

bırakınca bu sefer erkekler onları şikâyet ettiler. Tedbirlerin tarafları ortak noktada buluşturmadığını anlayan Hz. Peygamber bir müddet daha durumu anlamak için onları kendi hallerine bıraktı. Ancak şiddet eylemleri kaldığı yerden devam edince bir çözüm olarak iki tarafın da dikkatli olması gerektiğini ifade eden şu söylemi yaptı: *“Bu gece hanemize kocalarından dayak yemiş yetmiş kadın şikâyete geldi. Ben adamı sinirden boynunun damarlarını şişmiş halde hanımıyla kavga ederken görmek istemiyorum.”* (İbn Sa’d, 1410, s. 8/165). Başka bir rivayette ise birçok kadın Muhammed ailesine gelerek kocalarını şikâyet ettiklerinden kadınlarını döven o kimselerin hayırlı olmadıklarından bahsetti (Ebû Dâvûd, Nikâh 42. Ayrıca bk. İbni Mâce, Nikâh 51). Zaten âyetin emri de bu yöneydi ve *“Kadınlarla iyi geçinin.”* tavsiyesi şiddeti büyük oranda engelledi (Nisâ sûresi, 19).

Medineli kadınların eşlerini yoran halleri Hz. Peygamber’in etkilemişti. Bir defasında bu meseleyi açarak *“Onlar aşırı kıskanç kadınlar olup kumaya sabredemezler. Benim de çok sayıda hanımım var. Ensâr kadınlarıyla evlenerek ensâra karşı kötü olmak istemiyorum.”* demişti (İbn Sa’d, 1410, s. 8/166). Ancak mesele onlarla akrabalık ilişkileri kurmadan geri durmaktan daha ciddiye. Bir ıslah edici olarak Hz. Peygamber’in Mekke ve Medine’de iki farklı aile yapısına şahit olduktan sonra köklü ve ileriye dönük çözümler üretmesi gerekiyordu. Öyle de yaptı ve ilahi vahyin ışığında, kısa sürede, Arapları ve insanlığı kapsayan aile modeli oluşturdu. Allah’ın insanlığa gönderdiği son mesajı ve sahih sünnetiyle, aile içi iletişimde kopmaların olduğu ve şiddete meyilli bir toplum portresinin belirginleştiği bir toplumu ıslah etti. Şiddet o zamanlar Arabistan’da ve tüm dünyada yaygın bir uygulamaydı. Kadına yönelik şiddetin biçimlerini ele alan hadisler ve bunları konu edinen eserler meseleye ne kadar ciddi yaklaşıldığına işarettir.

Koca

Aile içi şiddet gündeme geldiğinde akıllara hemen kadın gelir ve erkek mevzu bahis edilmez. Genel olarak toplumlarda şiddetin sorumlusu olarak erkek bireylerin öne çıkması, erkeğe yönelik şiddetin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Hâlbuki aile içinde kadının kocasına uyguladığı şiddetin pek çok türü vardır ve bunlar arasında yaralama, iftira, zorlama, ihmal veya küçük düşürme, çocuklar nezdinde imajını zedeleme, başarısızlıkla itham etme vs. türler bulunur. Hatta çok yaygın olmamakla birlikte psikolojik şiddetle de yüzleşirler. Yeri geldiğinde psikolojik şiddet fiziksel şiddetten daha etkilidir; çünkü bedendeki şiddet unutulup etkisi geçer ama ruha işleyen bir ömür içeride kalır.

Merviyattaki örnekler, Asr-ı saâdet’te erkeklerin de şiddete maruz kaldığını ve boşamaların bir kısmının bundan kaynaklandığını gösterir. Nitekim Abdurrahman b. Avf’ın Kelb kabilesinden evlendiği el-Esbağ b. Amr’ın kızı Tumadır geçimsiz birisiydi. Abdurrahman hastalandığında onunla Tumadır

arasında tatsızlık meydana gelince Abdurrahman onu boşadı (İbn Sa'd, 1410, s. 8/232). Aslında erkek merkezli boşamaların arka planında kadının uyguladığı duygusal ve psikolojik baskı söz konusuydu. Erkekleri zora sokan bir diğer davranış kalıbı kadınların onlardan güçlerini aşacak taleplerde bulunmalarıydı (İbn Sa'd, 1410, s. 8/145).

Hz. Peygamber'in iyi kadınların itaatkâr olduklarından ve cehennem ehli bazı kadınların isyanları sebebiyle bu hale düştüklerinden bahsetmesi (Buhârî, "Hayz", 6) erkeğe yönelik şiddeti önlemenin adımlarıydı. Yaptığı çağrılarla erkek ve kadının toplumdaki statülerini belirleyerek kadınları sükûnete çağırılmış olması da benzer gayenin neticeleridir. Diğer türlü erkekler hak etmedikleri durumlarla karşılaşarak aile bağlarına zarar görecekti.

Çocuk

Toplumların baharları olan çocukların her zaman yeşil kalmaları gereken kimseler olmalarına rağmen ailesizlikten veya aile içerisindeki düzensizlikten dolayı şiddete maruz kalırlar. İslâm öncesi Arap toplumunda da durum farklı değildi. Kimi ebeveynler çocukları çalıştırır, eğitim hakkını elinden alır, dede yetimi dedikleri tabirle mirastan pay vermez, aile içerisinde sevgi ve merhamet göstermezlerdi. Kimisi daha fazla taraftar ve güç kazanmak için erkek çocuklarını velayetlerine alarak sözde evlatlık kurumundan fayda umar ve çocuğun geçişini silmekten çekinmezdi. Bu dönemde şiddete en fazla kız çocukları maruz kalmaktaydı. Tüm Arap kabilelerinde olmasa da çöldeki bedevî kabilelerinde tanıklık edilen kız çocuklarını diri diri gömme âdeti henüz dünyaya yeni gelen veya altı yaşını dolduran kızların kaderiydi. Kızlarından utanan babalar, onları diri diri gömerlerdi.

Adalet ve insaftan uzak bir topluluğu uyaran Hz. Peygamber, nübüvvetinin ilk yıllarında kız çocuklarının maruz kaldığı şiddeti gündeme getirerek çocukların hamisi olacağını ilan etti. Mekke döneminde tevhit çağrısıyla birlikte bu durumun gündeme getirilmesi, o günkü ortamda, büyük bir adımdı. Sonrasında çocukları koruyup gözetmesi, onlarla oynayıp değer vermesi, ebeveynleri çocuklar konusunda uyarması ve onlara evrensel düzeyde haklar vermesi ile günümüzde bilimsel anlamda teyit edilerek çocuk hakları konusunda ideal pedagojik yaklaşım olarak gösterilen yenilikler ortaya koydu. Onun baba ve anneler için eğitici tavırları hadis kitaplarının "Edeb" bölümünde oldukça hacimli bir yer tutmaktadır.

Yaşlı

Yaşlılar, toplumların hafızaları ve tecrübe bulutlarıdır. Ancak sosyal statülerini yitirip ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düştükleri için şiddet eylemlerine karşı en savunmasız gruplar arasında yer alırlar ve incinebilirlikleri oldukça yüksektir (Şahin vd., 2017). Ne yazık ki bir kısmı aile içinde veya

başka yerlerde, akrabalar veya yabancılar tarafından kasıtlı veya kasıtsız olarak fiziksel ve sözlü şiddete maruz kalabilmektedirler. Yaşlılara yönelik şiddet olaylarının utanç verici yanı, en yakınlarından gelmiş olmasıdır. Bu durum uğradıkları travmanın üzerlerindeki etkisini daha da artırır; zira yakınları deşifre etmekteki endişe ve utangaçlık onları yardım istemekten veya şikâyetle bulunmaktan alıkoyar. Yaşlıların hassas yapısının farkında olan İslâm, onlara “üf bile denilmesine” müsaade etmeyerek aile içerisinde ebeveynlere merhametli olunmasını bildirmiştir.

Nesep ve şerefe önem veren Arap toplumunda büyükler küçüklerin izzet ve kerametine sığındığı kimselerdi. Bu yüzden Arap kabilelerinde meclisler büyüklere bırakılır ve gençler onların idaresiyle mutlu olurlardı. Dolayısıyla Hz. Peygamber, yaşadığı toplumda yaşlılara yönelik büyük şiddet hadiseleriyle karşılaşmadığından yaşlıları onurlandırma ve hürmet etme noktasında dikkat çekici bazı nasihatlerde bulunmuş ve az da olsa görülen şiddet hadiselerini engellemek istemiştir.

Netice olarak aile içi şiddet aile fertleri arasında görülebilen bir olgudur. Ancak şiddet mağduru olan kesimler yukarıda verilenlerle sınırlı olmayıp aile içerisinde farklı rollerde farklı şiddet hadiseleri cereyan edebilir. Özellikle de kadın, koca, çocuk ve yaşlı rolleri hiç fark etmez her cinsiyet ya da yaş grubunu içerisine alan kardeşler arası şiddet de söz konusudur. Ortalama bir insan ömrünün yetmiş olduğu düşünülürse kardeşlik her yaşta görülen bir eylemdir. Kur’an’da Hz. Âdem’in çocukları ve Hz. Yûsuf ile dile getirilen bu durum Hz. Peygamber’in de karşılaştığı ve üzerine çözüm ürettiği bir şiddet hadisesidir (bk. Yıldız, 2020). O halde kardeşleri de ayrı bir başlık atmadan şiddet mağduru kesimler arasında zikretmek gerekir. Zira Hz. Peygamber bu hadisenin de çözümü üzerinde de durmuştur.

Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Hz. Peygamber’in Çabaları ve Uygulamaları

Aile içi şiddetin birey, aile ve toplum üzerinde ciddi etkileri vardır. Bir kişinin evinde sürekli korku, endişe ve gerginlik içerisinde yaşaması, kendisine olan güvenini kaybetmesine ve işlerinde başarısız olmasına neden olur. Defalarca yaşanan şiddet ise kişilik bozukluklarına, hatta sosyal fobiye yol açar. Kendine zarar verme, intihar girişiminde bulunma, saldırgan ve suçlu davranışlar sergileme eğilimi artar. Aile bireyleri arasındaki sevginin kaybolmasına, ailenin parçalanmasına, bireyin kendisinden başka hiçbir şeyi umursamamasına ve evden kaçmasına sebebiyet verir. Bu durum topluma sirayet eder ve sosyal bağların kopmasına, boşanma oranlarının artmasına, şiddetin yaygınlaşmasına neden olur.

Toplumlarda oluşan sosyal krizleri önlemede dinin yeri belirgindir. İlahi irade kullar arasında eşitlik, adalet ve sükûneti isterken dinin elçisi de benzer sosyal nizamı sağlamak için stratejiler geliştirir. Bu noktada Hz. Peygamber'in izlediği stratejisinin araştırıldığında çok yönlü olduğu fark edilir. Beşeri düzenlerde şiddet eylemi ortaya çıktığında kanun koyucuların tavrı bellidir. Genelde engelleyici tedbirler alınır ve şiddetin müsebbibi olan kimselere ceza verilerek konu halledilir. Hz. Peygamber ise aile, şiddet ve toplumu bir arada düşünerek meselenin tüm yönlerini görmüş ve şiddetin en aza indirildiği güven toplumunu kurmak için stratejisini belirlemiştir. Hz. Peygamberin attığı adımlar şu başlıklar altında toplanabilir:

Örnek Olma ve Model Oluşturma

Hz. Peygamber'in örnek yaşantısında aile hayatı özel bir bölümdür. Hadis kitaplarında ve siyer eserlerinde oldukça fazla yer tutan rivayetlerde onun evlilikleri ve ev içerisindeki davranışları anlatılır. Buradan çıkan özete göre onun aile hayatı olabildiği kadar sade, huzur üzerine kurulu ve sıkıntılardan uzaktır. Eşleriyle bir araya geldiğinde sevgiyi pekiştirecek davranışlar sergilemiş; abartı, gösteriş ve yapmacık davranışlardan kaçınan bir ahlakla hareket etmiştir. Eşleriyle birlikte aynı sofraya oturup onlardan tiksintmesi, aynı yatağı paylaşması, zor ve sıkıntılı dönemlerinde eşlerini dizlerine yatırıp yanlarında Kur'an okuması ve onları teselli etmesi aile babası olarak ne kadar müşfik davrandığını gösterir. *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı hayırlı olanıdır, ben de sizin aileme karşı en hayırlı olanıyım."* (İbn Mâce, «Nikâh», 60) diyerek bu konuda hayırlı olma seferberliği başlatmış ve bizzat en ideal örnek olmak için gayret etmiştir. Onun evinde büyüme fırsatı yakalayan Enes b. Mâlik'in *"Âile fertlerine karşı Hz. Muhammed'den daha şefkatlisini görmedim."* şeklindeki tanıklığı gıpta edilen bir aile yaşantısının teyididir (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 3/112; Müslim, "Fedâil", 63).

Merhamet temelli bir aile hayatı kuran Hz. Peygamber, mahrem denilebilecek aile hayatına sansür koymadan aile içerisindeki hallerini pek çok açıdan dışa yansıtarak rol model olma vazifesini tercih etmiştir. Nitekim eşi Ümmü Seleme'ye *"Ey Mü'minlerin annesi, bize Allah Resulü'nün sırrı hakkında haber ver."* dediklerinde *"Onun gizlisi de açık sözü de aynıydı"* (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 44/249) demekle aile içerisinde de ne kadar şeffaf davrandığını bildirmiştir. Bu durum aynı zamanda onun kendinden emin olduğunun da bir ifadesidir. Ancak onun aile içerisindeki hallerini sadece eşleri anlatmıştır. Bunun yanı sıra eşlerinin yakınları ve onun hanesine girme fırsatı bulanlar da hayatını farklı yönleriyle anlatarak büyük bir hadis mecmuası oluşturmuşlardır.

Hz. Peygamber, eylem, söylem ve örnek aile yaşantısıyla çevresini etkilemeyi başarmış, Medine'de kurduğu İslâm Devletinin tam merkezine aileyi

yerleştirmiştir. Mescidin hemen yanı başına eşleri için inşa ettirdiği evler, İslâm toplumunun ancak aile ile birlikte var olacağın mesajıydı. Bu şekli adımdan sonra atılan her adımda aile faktörünü gözetti miştir. Evli kimselerin ibadetten aldığı sevapla bekârlarınkinin farklı olduğu, ailesini geçindirmekle mükellef olanların bundan bir ecir alacağı, eşlere iyi davranılması gerekliliği, farklı dinde dahi olsa anne babaya ihsanda bulunulması gerektiği, çocukları öpmenin bir merhamet alâmeti sayıldığı ve onların terbiye edilmesinin nesillerin ıslahı için zorunlu olduğu vb. hatırlatmalarla Medine aile yapılmasında ciddi bir dönüşüm sağlamıştır.

Aile kurmak, aile bağlarını sağlıklı zemine oturtmak ve aileyi devam ettirmek toplum refahı için vazgeçilmezdir. Zira aile duyguların ifade edildiği insanı her yönden kuşatan bir evrendir (Martı, 2022, s. 8). Bu gerçeikle Hz. Peygamber örnek bir aile tablosu oluşturmanın yanında örnek bir toplum modeli oluşturmaya da gayret etmiştir. Bahse konu model sahâbe ailelerinin oluşturduğu topluluktur. Her defasında onları aile kurmaya teşvik eden Hz. Peygamber, aileleri içerisinde meydana gelebilecek kırılmaları önleyecek sözler ve birey merkezli çözümleriyle Asr-ı saâdet ailesini oluşturmuştur.

Toplumsal değerlerin vücut bulması için ailenin teşekkülü ve ailevi ilişkilerin sağlam zemine oturtulması ciddi bir sosyal hamleydi. Çünkü “Aile”, bireylerinin kendilerini güvende hissedecekleri bir ortam olduğundan “şiddet” kavramıyla anılması doğru olmazdı (Martı, 2022, s. 19). Bu sebeple Hz. Peygamber ailenin oluşturulmasından yürütülmesine kadar birçok alanda yenilik getirmiştir. Saliha bir eşin dünya hayatında saadet vesilesi kabul edildiğinden “Üç şey mutluluktan, üç şey mutsuzluktandır. Mutluluktan birisi saliha bir kadındır.” dediği rivayet edilir (Süyûtî, 1431, s. 11/497). Aile kurmanın, nesillerin devamı ve iç huzur için gerekli olduğunu düşünerek gençlere “Evlenmeye gücü yetenler evlensin...” nasihatinde bulunup kimi zaman da “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler Allah onları lütfuyla zenginleştirir.” (Nûr, 24/32) âyetini hatırlatmıştır.

İslâm’ın sağladığı evlilik reformunda kadın, sevdiği ve arzularının yöneldiği kocayı seçmekte serbest bırakılmıştır; çünkü onu sevmediği ve arzulamadığı birisiyle birlikte yaşamaya zorlamak şiddete kapı açmak demektir. Bu, Allah Resûlü’nün “Bakire olmayan kadın izin vermedikçe, bakireden de izin istemedikçe nikahlanmamalıdır ve onun izni sessiz olandır.” (İbn Mâce, “Nikâh”, 11) sözünü bir usûl olarak belirlemiştir. Yine başka bir zaman “Birlikte olacağınız eşler konusunda seçici davranın, denginizle evlenin.” diyerek ailenin gelişi güzel kurulan bir yapı olmayacağını hatırlatmıştır (İbn Mâce, “Nikâh”, 46). Nikâh konusunda karşılaşabilecek maddi sorunları önlemek adına “Nikâhın en hayırlısı en kolay olanıdır.” şeklinde uyarılarda bulunmuştur (Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 32).

Evlilik konusunda ailenin ideal düzene kavuşmasını hedefleyen Hz. Peygamber, İslâm öncesinde başlatılan ve normalleşen nikâh biçimlerini yasaklamış ve geçici nikahı kaldırmıştır. Çok eşle evliliğin bir ruhsat olduğunu ve bu yola başvuranların keyfilikten kaçınması gerektiğini vurgulamıştır. Eşler arasındaki uyuma dikkat çekerek *“Kimin iki eşi olur da bunlardan birisine fazla meylederse, kıyamet günü bir tarafı sarkmış hasredilir.”* (Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 39) demiştir. Onun oluşturduğu bu örnek toplum İslâm ümmetinin çekirdeği olmuştur. Albert Bandura’nın Sosyal Öğrenme Teorisinde bahsettiği üzere (bk. Bandura, 1978, s. 12) küçük yaşlarda güven içeren davranış şekillerine şahit olan nesiller sahâbeden sonra en hayırlı topluluk olan tabiîn kuşağını oluşturmuşlar ve bu durum doğal öğrenme yöntemiyle müteselsil bir şekilde devam etmiştir.

Değerleri İnşa Etme

“Uğursuzluk üç şeydedir: atta, evde ve kadında...” şeklinde gayriinsanî değer yargılarının oluşturulduğu bir topluma elçi olarak gönderilen Hz. Peygamber, unutulmuş değerleri hatırlatmakla işe başlamıştır. Dejenere olan değerler konusunda yapılması gereken ilk adım kız çocuklarının gasbedilen yaşam haklarının geri verilmesi ve kıymetlerinin yeniden takdir edilmesiydi. Ancak bu o kadar da kolay değildi. Erkek çocuklarını önemseyip kız çocuklarını değersiz gören Câhiliye Arapları bu bakış açılarını günlük hayatın farklı alanlarına yansıtmuş durumdaydılar. Putların Allah’ın kızları olarak telakki edilmesi, hayvanlardan on tane erkek yavru doğuran dişinin meraya salıverilmesi vb. dinî ve kültürel ananeler oluşmuştu. Doğum ve adaklarda dişiyi kurban etme mitinin kültüre dönüştüğü ortamda dişil olan her şeye karşı eril bir tahakküm kurulmuştu. Kız çocuklarına karşı takınılan tavır, yetişkin kadınlara da farklı şekillerde uygulanmaktaydı. İnsani değerler bakımından eşit kabul edilmemeleri, özel günlerde kaderlerine terkedilip tecrit edilmeleri, evlilik kurumunun tahrifi ve çoğu zaman söz haklarının bulunmaması kadınların günlük hayatta maruz kaldıkları şiddetin tezahürleriydi.

Kadının nesillerin oluşmasında ve geleceğin inşasındaki öneminin farkında olan Hz. Peygamber, İslâm inancını anlattığı nübüvvetinin ilk yıllarında kadınların uğradığı şiddeti görmezden gelmedi. Erkek hâkimiyetinin ezici bir şekilde hissedildiği müşrik kitlesine karşı kız çocuklarının hamisi olduğunu duyurdu. Oğullarını kızlarına tercih etmeyen cennette kendisiyle beraber olacağını bildirdi. Bu yöndeki âyetler ve Hz. Peygamber’in insani yaklaşımları kız çocuk öldürmeyi en büyük suçlardan biri olarak ilan ettiğinde gaflet içerisinde olan Arapları etkilemiş olacak ki onlar bu davranışlarında fazla ısrar etmediler. Hz. Peygamber’e karşı yürüttükleri propagandalarda bunu gündeme dahi getirmedi. Zira kendileri de bu utanç verici durumun farkındaydılar.

İslâm öncesi Arap toplumunda kadın ve çocukların uğradıkları bir diğer değer kaybı erkeklerin başlattığı savaşlardı. İslâm öncesi dönemde onlar, kabileler arasındaki eşitsizliğin kurbanlarından biriydi. Savaşın bitiminde kadın ve çocuk hak kaybına uğramakta ve çeşitli şiddet vakalarıyla karşı karşıya gelmekteydi. Kendilerini savunmaktan aciz olan bu gruplar, askeri yenilginin bedelini sosyal, insani ve psikolojik statüleriyle ödüyor ve bu yüzden esaret altına giriyorlardı. Özgürlükleri köleliğe indirgeniyor; takas ve ticaret için bir meta haline dönüşüyorlardı. Hz. Peygamber yaptığı savaşlarda kadın, çocuk ve yaşlıyı hedef almayarak onları sosyal bir birey olarak gördü. Savaş sonunda ise ele geçirilen tüm esirleri bir şekilde özgürlüğüne kavuşturarak onların aile içerisindeki statülerini korudu.

Hz. Peygamber aile fertleri içerisinde aşağılanan, mahrumiyet yaşayan ve özellikle de yaşam hakkı gasp edilen kadınlara tüm haklarını verdi. Onlara saygıyı, eşitliği ve birçok hakkı garanti etti. Cennetin annelerin ayakları altında olduğunu, onlara hizmet etmenin babalara hizmet etmekten üç kat daha sevap olduğunu bildirerek anneliğin mertebesini yükseltti. Dünyanın geçici bir faydadan ibaret olduğunu ve böylesi bir ortama dindar kadınların değer katacağını belirtti (Müslim, Radâ` 64.) Kadının haklarını genişleterek miras, nafaka, mülkiyet, evlilik ve diğer birçok haklarda düzenleme yaptı.

Ailenin temel unsurlarından kadınlar hak ettikleri değerlere kavuştukları gibi eş, çocuk ve yaşlılar da önemsendi. *“Kocasını memnun ederek ölen kadın cennetlidir.”* (Tirmizî, “Radâ”, 10) sözü kocaların saygınlığını artırıp erkeklerin şiddete maruz kalmalarını önledi. Evliliğin birkaç sebep üzerine kurulabileceğini ancak ideal olanın kadının ahlakının güzelliği üzerine bina edilmesi gerektiği tavsiyesi aslında çocuğun güvenli ortamda yetişmesi içindi. Çünkü ahlakı güzel olan iyi bir anne olacaktır. Sonrasında ona güzel isim verilmesi, sünnetinin yapılarak akika kurbanı kesilmesi ve sadakasının verilmesini tavsiyeleri çocuğa doğduğu andan itibaren kendisini değerli hissetmesini sağlayan adımlardı. Aynı özen ve ilgi yaşlılara da gösterildi. Anne babaya hürmet dini emirlerin en üstün olanı görüldü. Nitekim Hz. Peygamber’e gelip *“Ben sana hicret üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insan geride bıraktım.”* diyen kişiye o *“Ailene dön ve her ikisini ağlattığın gibi güldür.”* dedi (Ebû Davud, “Cihad”, 31).

Hakların Tesisini Sağlama

Erkek, çocuk, kadın ve yaşlı hakları Kur’an-ı Kerim’de bahsi geçen ve hadis kitaplarında ayrı ayrı ele alınan mevzulardır. Zira aile fertleri genel olarak aralarında hiçbir fark olmaksızın Allah’a kullukta ortaktır. Yaşadığı toplumda gördüğü eksiklikleri tespit eden Hz. Peygamber, bunları tedrici olarak dile getirmiş ve katıldığı anlaşmalarda gündem konusu yapmıştır. Câhiliye döneminde katıldığı Hilfü’l-fudûl anlaşması ve Araplar nazarında *“Kadınlar Biatı”* olarak adlandırılan I. Akabe Biatının gündemi kadın, çocuk ve yaşlı

haklarını korumaya yönelik girişimlerdir. Üstelik Hz. Peygamber'in katıldığı tüm sözleşmelerde bu niyetin olduğu gözlemlenir.

İslâm, insanlar arasında adalet ve eşitlik prensiplerini temele almıştır. Allah katında görev ve hesaplarının eşit olması gibi hayatın her alanında kadın ve erkek arasındaki eşitliği dile getirmiştir. Aynı saikle Hz. Peygamber erkeklere olduğu gibi kadınlara da müstakil mali haklar sağladı. Kadının en önde gelen mali haklarından biri olan çeyiz hakkını netleştirdi. Para sahibi olma ve tasarruf etme, sadaka verme vb. yükümlülüklerde tasarruf hakkı verdi. Kadınların kişisel servetlerini ev giderlerini karşılamada kocalarına yardımcı olmak için kullanmak zorunda olmadıklarını beyan ederken paralarını istedikleri gibi harcama özgürlüğü tanıdı. İbn Abbâs'tan rivayet edilen hadis-i şerifte bu hadise şöyle cereyan etmişti: *"Peygamber, Kurban Bayramı günü dışarı çıktı veya orucu bozdu ve iki rekât namaz kıldı. Sonra kadınların yanına geldi ve Bilal'le birlikte onlara sadaka vermelerini emretti, bunun üzerine kadın hakkı olanı almaya ve fazlasını vermeye başladı."* (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 4/323). Bundan böyle onların alım-satım ve sadaka verme hakkı bakiydi.

Kur'an ve sünnet, kadının mâlî haklarından biri olan miras konusunda belirgin yasalar getirdi (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 44/134). İslâm öncesi miras hakkı yazılı bir belgeye dayanmaz, aksine kimi kabilelerde ata binen ve kılıç taşıyanlardan olmak şartıyla, yetişkin erkeğin malı olarak görülür ve çiftlerin evlendiği kişilerde mağduriyetlere yol açardı. Bazı yerlerde miras, nesep ve akrabalık derecesine göre belirlenirdi. Genelde kadın, çocuk annesi değilse, ölenin terekesine dâhil edilir ve üvey oğlunun onunla evlenme hakkı doğardı. Nitekim Câbir b. Abdullah'tan gelen bir rivayete göre, Ensârdan bir kadın iki kızıyla beraber Hz. Peygamber'e gelerek *"Ey Allah'ın Peygamber'i bunlar Sa'd b. Rebî'nin kızlarıdır, babaları Uhud'da seninle beraberdi ve orada şehid oldu. O şehit düşünce bu kızların amcası malın tamamını aldı ve bunlara hiçbir mal bırakmadı, malları olmadan asla evlenemezler."* dedi. Hz. Peygamber bu konuda *"Allah hükmünü verecektir."* dedikten sonra miras âyeti indi. Hz. Peygamber kızların amcasını çağırttı ve kendisine; *"Malın üçte ikisini Sa'd'ın iki kızına, sekizde birini annelerine ver, geri kalanı ise senin olsun."* diyerek kadınların miras hakkını yasalastırdı (İbn Mâce, "Farâid", 2; Tirmizî, "Farâid", 3). Neticede şu altı kadın mirasçı olma hakkını kazandı: Kız çocuğu, oğlun kızı, anne, nine, kız kardeş ve hanım. Miras hakkını elde eden bir diğer grup çocuklardı. Anne babası vefat eden çocuklar "Dede yetimi" kabul edilir, ebeveynlerinden kalan mallar dede veya amcalara pay edildi (Abdürrezzâk, 1403, s. 10/259). Hz. Peygamber'in çabaları sonucunda çocuklar da mirasçı statüsünü elde etti.

İslâm kadına güç vermiştir. Kur'an, kadının da erkeğe benzer haklara sahip olduğunu bildirdi. Aile ve toplum işlerinde kadınlarla istişare edilmesini emretti. Hadislerde de kadına değer verildi ve "Ahkâmü'n-nisâ" literatürü kadınlara yönelik hükümlere duyulan özel ilginin ürünüydü. Böylece onlar

pek çok alanda görev ve sorumluluk alıp had ve kıyas, kan parası, şahitlik, istişare heyetlerinde yer alma, cihada katılma, vesayet etme gibi kazanımlar elde ettiler. Kadın hakları konusunda gelinen noktada kocaya, karısının geçimini sağlaması, gücü nispetinde yedirmesi ve giydirmesi, şerefli ve yumuşak yerlerden biri sayılan yüzüne vurmaması, hakaret ve tahkire maruz bırakmaması emredildi (Müslim, “Hac”, 147).

Kadınlara değer verirken erkek de ihmal edilmeyerek onlara da eş ve baba olma makamının kıymeti hatırlatıldı. Ataerkil aile modelinin benimsendiği İslâm aile düzeninde “*Erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarının bir derece fazla*” (Bakara, 2/228) olduğu bildirilerek yöneticilik işi erkeğe tevdi edildi (İbn Ebî Şeybe, 1409, s. 4/196). Bu yasa neticesinde kadının kocasına itaat etmesi ve haklıysa ona karşı çıkmaması, haksızsa kocasıyla diyalog içerisinde olması ve kocasına her koşulda saygı duyması, yokluğunda onu koruması ve onun için ailesini ve halkını takdir etmesi belirtildi.

Haklar tesis edilirken çocuklar da unutulmadı. Öncelikle rızık korkusuyla kız veya erkek ayrımı yapılmaksızın çocukların öldürülmeleri yasaklandı (Buhârî, “Edeb”, 20) Çocuğun dünyaya gelmesiyle babalara görevler yüklendi. Onların ilk vazifeleri çocuklarına güzel isim verme, sonrasında onlara helal lokma temin etme ve onlar hayatlarını idame ettirecek düzeye gelene kadar bakımlarının üstlenilmesi konusunda hassas davranmaktı. Hayati ihtiyaçların temininin ardından eğitimi temin etme, yüzme, atıcılık vb. sporları öğretme ve evlendirme gibi vazifeleri sıralandı (Tirmizî, t.y., s. 2/348). Bunların yanında çocuğun fitrî ihtiyacı olan oyun da unutulmadı. “*Oyun çocuğun baharıdır*” sözü çocuklara verilebilecek en büyük hediyeydi.

Yaşlıların hakları da unutulmadı. Buhârî, “*Kitâbü’l-Edeb*” kısmında “Büyük olana ikram edilmesi, söze ve soru sormaya yaşça daha büyük olanla başlanması” ismiyle bir bâb açmış olması ve bu konuda birçok hadisin zikredilmesi yaşlılara verilen hakların büyüklüğünü kanıtlar (Buhârî, “Edeb”, 89).

Sosyal Statüleri Geliştirme

Genel anlamda kadın, ana, eş, eğitmen, üreten ve çalışan; çocuk hayatı öğrenen ve oyunlarla gününü geçiren; yaşlılar saygıya layık tecrübe abidesi kimselerdir. Tarih boyunca bu değerlerin tahrifi şiddete yol açmıştır. Cinsiyet eşitsizlikleri, erişkin bireylerin zayıf olanları hafife alması ve engellemeler sosyal tecridi beraberinde getirmiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber her defasında kadın, çocuk ve yaşlılara alan açarak toplum içerisinde daha aktif yer almalarını sağlamıştır. Kadını sosyal hayatta tecrit yerine kadın-erkek ilişkilerini düzenleyerek herkesin statüsüne uygun yaşama prensipleri geliştirmiştir (bk. Yıldız, 2019).

Herhangi bir toplumdaki kadının statüsü, ilerleme derecesini ölçmek için temel kriterlerden biridir; çünkü kadın anne, kız kardeş, eş ve kız çocuğu

olduğu için o gerçek anlamda gelişmedikçe toplum ilerlemez. Bu açıdan bakıldığında İslâm toplumunda kadın arzu edilen sosyal statüsünü kazanmıştır. Zira İslâm toplumunda kadınlar hayatın çeşitli alanlarında pek çok rol almışlardır. Hz. Peygamber'in nübüvveti sırasında ve ondan sonra anne, öğretmen, iş kadını veya doktor olarak topluma çeşitli şekillerde ve farklı rollerde katkıda bulunmuşlardır. Eğitim ve ibadet konusunda herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan mescitlere gitmişlerdir. Bizzat Hz. Peygamber *"Kadınlarınız mescide gitmek için sizden izin istediğinde onları engellemeyin."* (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 8/116) sözüyle kocaların muhalefetini engellemiştir (bk. Buhârî, "Ezan", 162; Müslim, "Salat", 134). Bu sayede birçok kadın bilgisini artırarak kimisi öğretmenlik makamına yükselmiştir. Hz. Peygamber'den daha fazla istifade etmek isteyen ve özel sorularına uygun mekân edinmek isteyen kadınların, onun yanına gelip 'Ey Allah'ın Resulü! Sizi yeterince dinleyemiyoruz, bize müstakil bir gün ayırırsanız!' demeleri üzerine onlara bir gün ayırmış olması ayrı bir incelikdir. Tabi onları eğitirken erkeği, çocuğu ve yaşlıyı da ihmal etmemiş, hepsine ayrı ayrı değer vererek toplumdaki kırılma ve şiddet eylemlerini engellemiştir.

Farkındalık ve Toplumsal Hafıza Oluşturma

Aile içerisinde fertlerin sahip oldukları konumları bilmeleri gerekir. Aile bireylerinin birbiri hakkındaki bilgilerini arttırmaları ortaya çıkabilecek çatışmaları daha başlamadan çözebilir. Öncelikle ailenin idaresini üstlenen kimseler diğer bireylere karşı sorumluluklarının farkında olmalı ve görevlerini tam anlamıyla yerine getirdiklerinde ne kazacaklarını ve tersi halinde neler kaybedeceklerini bilmelidirler. Aynı şekilde eş, çocuk ve yaşlıların ailedeki düzene adapte olmalarının kendilerine neler sağlayabileceği konusunda farkındalık eğitimi verilmeli ve bu sayede özgüvenleri artırılmalıdır. Farkındalık eğitimi karşı tarafın ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasına sağlayacağından çatışmaları ve şiddeti azalır. Benzer niyetle Hz. Peygamber koca tarafından gelecek şiddeti önlemek adına kadının aile içerisindeki yerini göstererek ailenin ayrılmaz bir parçası olduğunu hatırlatıp *"Sizden biriniz karısını köleyi döver gibi dövmeye kalkışıyor. Belki de o akşam onunla aynı yatakta yatacaktır."* diyerek eşin ailede vazgeçilmez biri olduğunu bildirmiştir (Buhârî, "Tefsir", 91). Eşler arası sükûnet karı kocayı bir araya getirir, aralarındaki ilişki bir sevgi ve samimiyet ilişkisiyse, çocuklar şiddetten uzak durur ve karı koca arasındaki şiddet de azalır.

Bir aile babası, eş ve evlat olan Hz. Peygamber, yaptığı evliliklerde aile içerisindeki konumu belirlemiş ve bireylere de haklarını hatırlatmıştır. Bir devlet başkanı ve kural koyucu olmasından dolayı halkı da bu konuda bilinçlendirmiştir. Aile öncelikle kadın ve erkekten oluştuğundan kadının yaratılışı ve yapısındaki inceliğe dikkat çekmiştir. *"Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz. Zira kadın kısmı kaburga kemiğinden yaratıl-*

mıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır. Eğri kemiği doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan, yine eğri kalır. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz.” (Buhârî, “Enbiyâ”, 2) diyerek kadınların bazı hususlarda zayıflığını ve işlerini yapacak birine ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Haliyle onlarla güzel anlaşmayı, arkadaşlığı, davranışta ihsanlı olmayı tavsiye etmiştir. Erkeklerini kadınlarla ilişkilerde nazik olmaya çağırarak, onların durumlarını hatırlatıp Allah’ın onları nasıl yarattığını belirterek yaratılıştaki farklılığa dikkat çekmiştir. Sol kaburga kemiğinin kıvrık kısmının üstte olması ve buradaki eğrilik aşağılama anlamına gelmeyip kadınların erkeklerden farklı olarak kırılğan ve nazenin yapılarına işaret olduğunu belirtmiştir.

Şiddet hadiselerini önlemenin en etkili yolu toplumsal hafıza oluşturmaktan geçer. Zira söz, silahtan ve yasaktan daha etkilidir. Sözüün gücüne inanan Hz. Peygamber, özlü, etkili ve akılda kalıcı ilkeler ifade ederek bu sözleri zihinlere nakşetmiştir. Aynı konuda sarf edilen sözler çoğaldıkça toplumsal bakış açısı da netleşmiştir. Nitekim onun toplumsal hafızaya kazıdığı özlü sözler arasında “*Sizin en hayırlınız ailesine karşı hayırlı olanınızdır, ben de aileme karşı hayırlı olanım.*” (İbn Mâce, “Nikâh”, 50) ifadesi şiddeti önlemedeki etkili sözlerden birisidir. “*Müminlerin iman bakımından en kâmil olanları ve ahlak bakımından en güzel olanları kadınlarına hayırlı olanlarıdır.*” (Ebû Dâvûd, “Sünne”, 16) sözü de aile içerisinde vuku bulacak şiddet türlerinin tamamını ortadan kaldırma hususunda yeterlidir. Zira bu durum, kadınlara güzel muamelede bulunulmasına, ev içinde şefkat ve samimiyetin yayılmasına ve çocukların iyi yetiştirilmesine vesile olur.

Toplumsal hafıza yaşlılara yönelik şiddeti önlemede kullanılması gereken bir argümandı. Bu sebeple Hz. Peygamber “*Muhakkak ki, saçları ağarmış bir Müslümana hürmet etmek Allah’ın şerefindedir.*” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 23) veyahut “*Nimet büyüklerin yanındadır*” gibi sözlerle yaşlıların toplumun bir bileşeni olduğunu hatırlatmıştır. Çocuklar da unutulmayarak “*Evladının iyiliği için çabalayan anne ve babaya Allah rahmetini esirgemesin!*” (İbn Ebû Şeybe, 1409, s. 5/219) şeklindeki telkinlerle onlara ihsanda bulunmak gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle tabanda onlara yönelik hürmet, saygı ve anlayış duygularını geliştirmiştir.

İfşadan Uzak Durma

Hz. Peygamber’in sünnetinde ve ashabın ahlak anlayışında sosyal deşifre, ifşa, jurnal ve tecrit etme gibi yönler bulunmadığından meclislerde şiddete maruz kalanları ve şiddet uygulayanları ifşa eden dilden uzak durulmaya çalışılmıştır. Bunun mânâsı şiddete duyarsız kalınmış demek değildir. Aksine insan onurunu zedeleyen durumlar tespit edilip merkeze alınmış ve yapılan fiiliyatın çirkinliği üzerinde durulmuş; ancak yapan kişinin rencide edilmesinden çekinildiğinde “*falan kimse, filan kavim, ashabdan bir kadın veya erkek*” gibi hitapla kimliği ön plana çıkartılmamıştır. Mesela dinî konularda

yetersiz gördüğü kişilerin ismini vermektense “*Falan ve falanın dinimizden bir şey bildiklerini sanmam.*” (Buhârî, “Edeb”, 59) denilmiştir.

Şiddet hadiseleri karşısında sünnetin tutumu genelde bellidir. Kısaca tarif etmek gerekirse, mevcut durumun yanlışlığına değinip başkalarının da aynı hatayı yapmasını engellemek ve yapan kişinin kimliğini gizli bırakmaktan ibarettir. Ayıp ve kusurları örtmek, su-i zandan uzak durmak ve iyi niyeti esas kılmak da şiddete giden yolları tıkayan tavrın yansımalarıdır.

Değer Verme

Hz. Peygamber, erken yaşta çalıştırılan çocukların gelir kaynağı, kadınların cinsel sömürü aracı ve yaşlıların da duyguları istismar edilen kimseler olmalarının önüne geçmek istemiştir. Bahse konu yapay ilişki ağlarının çirkinliğini ve yanlışlığını ortaya koyarak, aile bireylerinin bir bütün olmalarını, birbirlerine değer vermelerini ve çıkar ilişkisinden uzak kalmalarını tavsiye etmiştir. Aile bireyleri arasında yakınlık, şefkat ve hassasiyeti artırarak aralarındaki saldırgan davranışları azaltmıştır. Üyeleri arasındaki ilişkilerde sorun yaşayan ailelere de şiddet eğiliminde olduklarını göstermiştir.

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber’in aile bireylerine kıymet verilmesi gerektiğine dair birçok uygulama ve sözüne rastlamak mümkündür. Bunlar arasında en dikkat çeken ise sefer dönüşlerinde aileye duyduğu saygıdır. Nitekim o savaş gibi zahmetli, belki de dünyanın en zor işinden dönüşlerde, şehrine geldiğinde, vakit geceye tekabül ettiği zaman orduyu bekleterek ev hanesinin huzurunu kaçırmayıp “*Geceleyin şehre girdiğin takdirde hemen ailenin yanına girme!*” (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 22/91) şeklinde uyarılarda bulunmuştur. Çünkü gece uykuya dalan eşler kocalarına yeteri kadar ilgi gösteremeyecekleri gibi uykunun verdiği mahmurlukla güzelliklerini yansıtamayacaklardır. Hal böyle olunca eşler arasındaki muhabbet azalacaktır. Bu hususa dikkat eden Hz. Peygamber, eşlerinin haberi olmadan eve gitmemeyi de hoş görmemiş ve mutlaka onlara haber etmiştir. Henüz Mekke’de Hira günlerini yaşadığı dönemlerde Hira’dan dönüşlerde temizlenip tavafını yaptıktan sonra eşi Hz. Hatice’ye haber göndererek döndüğünü bildirmiştir. Dolayısıyla onun sünnetine göre geldiğini kadına haber vermek erkeğin görevidir ve bu aile fertlerine verilen değer bir yansımasıdır.

Olumlu Yönlere Odaklanma

Olumlu yaklaşım kişilerde rahatlama ve huzur hissiyatı oluşturduğundan bu davranış kalıbı sosyal hadiselerde en etkili yaklaşım metotlarından birisidir. Bu yöntem, istenmeyen davranışların görmezden gelinmesine yardımcı olur; istenen davranışa odaklanmayı sağlar ve onu artırır. Beğenilmek ve takdir görmek bireyi karşı taraf için daha kabul edilebilir kılar ve bu durum sonunda kişiye karşı şiddete yol açabilecek olan öfke duygularını azaltır.

Olumluyu arama ve onun üzerinden hareket etme Hz. Peygamber'in şahsiyetinin bariz kısımlarındandır. Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir hadiste, *"Bir kimse karısına kin beslemesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir."* (Müslim, "Radâ", 18) buyurarak erkeğin karısına buğz etmesini (nefret etmesini) yasaklamıştır; çünkü kadında erkeğin nefret ettiği özelliğin yanı sıra mutlaka güzel özellik de bulunmaktadır. Örneğin kadın mizaç olarak hırçın olabilir ama bunun yanında dindar, güzel, iyi bir hayat arkadaşı vb. olabilir. Bu da şiddetten ve karısına zarar vermekten uzak, kaygısız bir yaşam sağlayacaktır (bk. Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 14/100).

Birçok toplumda yaşlılık, meşakkat ve endişe verici bir durum olarak algılanır. Onların bakımı ise zahmet olarak görülür. İslâm peygamberi ise bu olumsuz yönleri bırakarak yaşlanmanın kötü bir şey olmadığını, aksine iyi değerlendirildiğinde kişiye avantajlar sağlayacağını da şöyle ifade eder: *"İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır."* (Tirmizî, "Zühd", 22). Böylece hadiseye müspet bir bakış açısı getirmiştir.

Manevi Alana Yönlendirme

İslâm'dan önceki toplumlarda aile birlikteliği maddi ihtiyaçlar ekseninde değerlendirildiğinden fertler maddi olana yönlendirilmiş ve kazanma, iktidar, tahakküm ve sahip olma duyguları yoğunluk kazanmıştır. İslâm'ın ana metinlerinde ise manevi ihtiyaçların önceliği dile getirilmiş ve insanlardaki inanma duygusundan hareketle onlar birtakım hırslardan arındırılmak istenmiştir. İncancına sadık olan kişinin şiddetten uzak kalacağını farkında olan Hz. Peygamber, müminlerin emin olma vasfını şiddete karşı bir kalkan olarak değerlendirmiştir. Ebû Hüreyre'nin nakline göre o şöyle demiştir: *"Zina eden kişi zina ettiği sırada mü'min olduğu halde zina edemez. İçki içen de içki içtiği sırada mü'min olarak içemez. Hırsız da hırsızlık yaptığı sırada mü'min olduğu halde hırsızlık yapamaz. Yağmacılık yapan kimse de insanların gözleri önünde yağmacılık ettiği zaman mü'min olarak yağmacılık ve çapulculuk edemez."* (Buhârî, "Eşribe", 1) Zira imanı tam olanlar bu günahları işlemez.

Yaşlı insanlarda dine yönelme, dine olan ilgi, dindarlaşma olayı daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Örneğin yapılan alan araştırmalarında yaş arttıkça hem namaz kılanların hem de oruç tutanların oranında artış olduğu tespit edilmektedir. Bu dönemde din, yalnızlığa karşı bir sığınak, sosyal bir destek, değerlere bağlanma gibi çok önemli ihtiyaçları giderir. Böylesi bir iç huzura erişen kimsenin şiddetle yolu kesişmeyecektir.

Şiddete Giden Yolları Kapama

Kadına, yaşlıya ve çocuğa karşı şiddet; ailenin bir iç meselesidir ve dışarıdan müdahalenin bu sorunu çözmekten çok daha müşkil hale getirmesi mümkün-

dür. Toplumsal hayatta şiddeti azaltmanın yöntemi bizzat müdahaleden ziyade, şiddet yerine merhamet, adalet, eşitlik ve hak duygularını geliştirmekten geçer. Yeni bir toplum inşası için somut adımlar atan Hz. Peygamber, şiddet uygulayan kimselerin aile içlerine karışıp düzenlerine müdahale etmek yerine şiddete giden yolları tıkayarak üst bir bakış açısı sağlamıştır.

Aile içi şiddeti önlemede en ideal çözüm, şiddetin sebeplerini ortadan kaldırmaktır. Birçok nedeni olsa da şiddetin sebepleri arasında alkol ve uyuşturucu maddelerin kullanımı birinci sırada yer alır. Alkol tüketimi kişinin kararını etkileyip bilgiyi doğru işlemlerini önlediğinden saldırgan davranışın sonuçlarını düşünmeyi de ortadan kaldırır. Uyuşturucu da benzer etkiye sahip olduğundan bunlar İslâm dininde yasaklı madde kapsamına alınmış ve kullananlara müeyyide uygulanmıştır. Bu adımların şiddeti büyük oranda kaldırdığı bir gerçektir. Şiddetin bir diğer nedeni öfke kontrolünde yaşanan düzensizliktir. Hz. Peygamber kişi öfkelenildiğinde yapması gerekenlere dair eğitim vermiş (Ebû Dâvûd, "Edeb", 4) ve öfkeyi kontrol etmede kötü duyguları öteleyip güzel düşünmenin önünü açmaya çalışmıştır (Müslim, "Birr", 66). Öfkeye karşı merhameti, şiddete karşı da suhuleti tavsiye etmiştir (Tirmizî, "Birr", 16).

Şiddete giden yolu engellemede bir diğer faktör eğitimidir. Hz. Peygamber, yanlış yolda olan ve şiddete meyilli kişileri eğitme yolunu da denemiştir. Bilgi ve ahlak yoksunluğu da şiddet sebebi olduğundan bunlar ihmal edilmeyerek faziletli kimselerin çoğalması için gayret edilmiş ve ahlak eğitimi ilk sıralarda yer almıştır.

Hz. Peygamber bireyi şiddete sevk eden amiller teker teker ortadan kaldırıldığı gibi bu fiilin çirkinliği dile getirmiş; bunu yapanların dünya ve ahirette sıkıntılara maruz kalacağı belirtmiştir. Nitekim bir keresinde, yukarıda açıklandığı gibi, erkeklerin eşlerini dövmesi sorununu ele almak için yapılan konuşmada "*O gün yani kıyamet günü, Allah'ın azabının en şiddetli olduğu kimseler dünyada insanların en şiddetli olanlardır.*" (Ahmed b. Hanbel, 1421, s. 28/20) diyerek şiddetin önünü kesmiştir. Yaşlı ve çocuklar için de "*Küçüklerimize acımayan, büyüklerimizin şerefini tanımayan bizden değildir.*" ilkesini hayata geçirmiştir (Tirmizî, "Birr", 15).

İslâmi aile modelinde çocuklara muamelede nezaket, şefkat, özen ve sevgi tavsiye edilen ilkelerdendir. Diğer türlü en yakınları tarafından şiddete maruz kalan bir çocuğun, ana-babasına ve topluma karşı merhametsiz bir hale dönüşmesi kaçınılmazdır. Aile içerisinde çocuğun rolünün farkında olan İslam, çocuklara karşı şiddeti kesin bir dille yasaklamıştır. Fiziksel cezanın çocukları daha agresif hale getirdiği, zihinsel gelişimleri ve bilişsel yeteneklerini etkilediği bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber, çocuğun kişiliğinin ilk on yıl içinde şekillendiğini ve bu yıllarda dayak yemenin onun üzerindeki etkisinin çok büyük olduğunu iyi bildiğinden hayatında hiçbir çocuğa vurmamıştır.

Henüz dünyaya gelmeden küçüklere karşı şefkatli olmayı tavsiye eden Hz. Peygamber'in onlara iyilik yapmayı tavsiye ederek *"Onlara karşı nazik olun, şiddetten sakının."* dediği bildirilir (Tayâlisî, 1419/1999, s. 4/219).

Şiddet önlenmediği ve sürekli hale geldiğinde şiddete maruz kalan kadın, çocuk ve yaşlıların ailelerinden uzaklaştırılması en son adım olmuştur. Artık şiddete maruz kalan kadınlara karşı adalet ve boşanmanın yolu açık bırakılmıştır. Hatta kimi zaman bu tür fiili tepkileri bizzat Hz. Peygamber vermiştir. Nitekim ashâbdan Sâbit b. Kays, tartıştığı eşi Cemile bt. Abdullah b. Übeyy'in kolunu kırınca Hz. Peygamber, eşinin üzerinde bulunan son vecibeleri yerine getirdikten sonra boşamasını emretmiştir (Nesâî, "Talâk", 53). Sâbit'e verilen ceza, eşe uygulanan aşırı şiddetin tasvip edilemeyeceği ve bu hallerde erkeğe bir ders verilmesi gerektiğini göstermiştir. Kadın kadar şiddete maruz kalan yaşlı ve çocukların da tedbir amaçlı gözetim altında tutulması veya koruyucu bir el tarafından himaye edilmeleri tavsiye edilmiştir.

Yaptırım Uygulama

Hz. Peygamber aile fertlerinden herhangi birisinin zarar görmemesi için oldukça fazla mücadele etmiştir. Bu tedbirler şiddeti engellemeye yetmediğinde son çare olarak eylemin derecesiyle orantılı olarak cezaları gündeme getirmiştir. Şiddetin azaltılmasını ve şiddete başvuran kimseleri durdurmayı hedefleyen bu yaptırımlar iki kısma ayrılabilir: Bunların birincisi ayrılıkla başlayıp ölüm cezasına kadar giden kısas türü uygulamalar, diğeri ise ahirette karşılaşılabilecek cezanın hatırlatılması şeklindedir. Kısa tarifle dünyevî ve uhrevî cezalardan bahsetmiştir.

Ebû Hüreyre'den nakledilen bir hadise göre Hüzeyl kabilesinden iki kadın kavga etti; biri diğere bir taş atıp hem onu hem de karnındaki cenini öldürmüştür. Davaları Nebî'ye aksedince cenini için bir erkek köle veya cariye diyetine; ölen kadının diyetinin de öldürenin ailesi üzerine yüklenmesine hükmetmiştir (Buhârî, "Diyât", 25). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere şiddet eylemi engellenmediğinde cezalar peşinden gelmiştir. Bu arada ceza sebebiyle başkasından intikam almak isteyenlerin meydana getireceği şiddet de göz ardı edilmemiştir. Özellikle kadına yönelik iftiraların olabileceği hesaba katılmış ve İfk hadisesi örneğinde olduğu gibi kadınları asılsız yere suçlayanlar için ağır cezaların belirlenmesi gecikmemiştir.

Sonuç

Müslümanların nezaket, anlayış, sevgi ve şefkatin hâkim olduğu ahenkli bir İslam toplumuna kavuşmalarında Hz. Peygamber'in izlediği yöntemlerin etkisi büyüktür. Zira Sünnet'in stratejileri genel, kapsamlı, çözüm, bütüncül ve tutarlıdır. Nebevî şuurda sorun daha ortaya çıkmadan önce çözmek esastır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in şiddet karşısında iyileştirici, önleyici ve tedavi edici yöntemler izlediği anlaşılır. Şiddetin çok boyutlu oluşunu göz ardı etmeden kadın, çocuk, erkek ve yaşlı vb. grupları hesaba katmıştır. Şiddete karşı bir tavır geliştirmekle yetinmemiş, örnek bir toplum oluşturmaya gayret etmiş ve ideal bir model oluşturmuştur. Aile içi şiddeti önlemede sünnetin ortaya koyduğu bu tavır oldukça belirgindir ve ilk başta meseleleri çok fazla dışa yaymadan, aile bağlarını yıpratmadan çözmeye odaklıdır.

Şiddet karşısında Hz. Peygamber'in tavrı sadece yaşadığı toplumdaki sorunları iyileştirme, problemleri ortadan kaldırmakla sınırlı olmayıp bunun ötesine geçerek önleyici tedbirlerle sonraki toplumların da sorunlarını çözmeye yöneliktir. Çünkü şiddet ailelerin maruz kalabileceği bir vakadır ve bunun çok fazla dış müdahale olmadan en ideal örnek üzerinden çözülmesi çoğu zaman en isabetli olanıdır. Zira o emrederek değil yaşayarak ve en iyisini ortaya koyarak çözüme karşı fener yakmıştır. Bir erkek olarak evlenmiş, ideail bir eş ve baba portresi oluşturduktan sonra bunu ashâbına da tavsiye etmiştir. Kendisini yetiştiren büyüklerine saygıda kusur etmeyerek hepsini sahiplenmiş, çocuklara hak ettiği değeri vermiş ve erkeklerin baskıya maruz kalmalarının önüne geçmiştir. Kadın, erkek, çocuk ve yaşlının sosyal statüsünü geliştirerek hak ettikleri onurlu yaşamı elde etmelerini sağlamıştır. Tüm cabalarına rağmen engellenemeyen şiddet hadiselerine karşı da yapılan hatanın mislince cezaları gündeme getirmiştir. Böylelikle takip edilmesi gereken bir modellik oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'in şiddet karşısındaki tavrının aileyi korumayı hedefleyen toplumlarca iyi anlaşılması gerekir. Özellikle şiddetin arttığı son dönemlerde sünnetin bu konudaki tutumu iyi analiz edilmelidir. Maalesef günümüzde şiddete karşı üretilen çözümlerde mağdur üzerine yoğunlaşmakta ve faile karşı sadece engelleyici ya da ceza verici yaptırımlar uygulanmaktadır. Aile fertlerinden birisini engelleme, küçük düşürme ve yok sayma ailenin devamı ve bütünlüğü için geri dönüşü olmayan bir süreci başlatabilir. Yine dünya genelinde şiddetin fiziki boyutu hesaba katılarak kadına yönelik şiddet üzerinde durulmaktadır. Hâlbuki erkek, yaşlı ve çocuk penceresi de ihmal edilmemeli ve şiddette sadece fiziksel olan hareketler üzerine yoğunlaşıl-mamalıdır. Zira psikolojik şiddet diğer şiddet türlerinin tetikleyicisi ve etkisi en kalıcı türlerden birisidir. Bu yönüyle baba, koca, oğul veya akraba olsun, şiddete karışan tüm tarafları hesaba katan sünnetteki stratejiler ailelerin kurtuluşu için dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. H. b. N. es-San'ânî el-Himyerî. (1403). *El-Musannef*. Meclisü'l-İlmî.
- Adegoke, T. G., & Oladeji, D. (2008). Community Norms and Cultural Attitudes and Beliefs Factors Influencing Violence Against Women of Productive Age in Nigeria. *European Journal of Scientific Research*, 20(2).
- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b. M. b. H. (1421). *Müsned*. Müessesetü'r-Risâle.
- Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Raporu*. (1995). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Arıkan, Ç. (2011). Aile İçi Şiddet, İstismar ve İhmale Sosyal Hizmet Müdahalesi. *İçinde Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*. Maya Akademi Yayınevi.
- Bandura, A. (1978). Social Learning Theory of Aggression. *Journal of Communication*, 28(3), 12-29.
- Bayraktutar, M. (2018). Şiddeti Önlemede Hz. Peygamber'in Rol Modelliği. *İçinde Şiddet ve Sosyal Travmalar* (ss. 72-92). Hegem Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1414/1993). *El-Câmi'ü's-sahîh*. Dâru İbn Kesîr.
- Conroy, P. (1986). *The Prince of Tides*. Houghton Mifflin.
- Çalışkan, Z., Evgin, D., & Musalli, E. (2019). Annelerin Çocuklarına Yönelik İstismar-İhmal Davranışları ve Etkileyen Faktörler. *Güncel Pediatri Dergisi*, 17(3), 387-399.
- Çayır, C., & Çetin, Ö. (2011). Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-34.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-E. b. İ. es-Sicistânî. (t.y.). *Sünen*. Mektebetü'l-Asriyye.
- Ergöçmen, B. A., Üner, S., & Yiğit, E. K. (2009). Giriş. *İçinde Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet* (ss. 19-26). İcon.
- Fâkihî, E. A. M. b. İ. b. A., & Abdullah, A. b. (2003). *Ahbâru Mekke*. Mektebetü'l-Esedî.
- Gelles, R. J., & Straus, M. A. (1979). Determinant of Violence in The Family: Toward a Theoretical Integration. *İçinde W. R. Burr* (Ed.), *Contemporary Theories about The Family* (ss. 550-581). Free Press.
- Hannah, A. (1970). *On Violence*. Harcourt Brace Jovanovich.
- İbn Ebî Şeybe, E. B. A. b. M. (1409). *El-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*. Mektebetü'r-Rüşd.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. (1430/2009). *Es-Sünen*. Dâru'r-Risâletü'l-İlmiyye.
- İbn Sa'd, E. A. M. (1410). *Tabakâtü'l-kübrâ* (C. 1-9). Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Kılıçarslan, S., & Parmaksız, İ. (2020). Çift İlişkilerinde Şiddet: İlişkisel Faktörler, Köken Aile Deneyimleri ve Baş Etme Stratejileri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 920-949.
- Martı, H. (2022). *Şiddet ve Zihniyet*. TDV Yayınları.
- Müslim, E.-H. M. b. H. (1374/1955). *El-Câmi'ü's-sahîh*. Matbaatü İsâ Elbânî.
- Stover, C. S. (2005). Domestic violence research: What have we learned and where do we go from here? *Journal of Interpersonal Violence*, 20(4), 448-454. <https://doi.org/10.1177/0886260504267755>
- Süyûtî, E.-F. C. A. b. E. B. b. M. el-Hudayrî. (1431). *Câmi'ü'l-ehâdîs*.
- Şahin, H., Erkal, S., & Demirel, B. (2017). Yazılı Basında Aile İçi Şiddet Mağduru Yaşlılar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 635-640.
- Tayâlisî, E. D. S. b. D. b. el-Cârûd. (1419/1999). *Müsned*. Dâru Hecr.
- Tirmizî, E. A. M. b. A. b. H. (t.y.). *Nevâdirü'l-usûl fi ma'rifeti ahbâri'r-Resûl*. Dâru'l-Cil.
- Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (1996). *Câmi'ü's-sahîh*. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Tjaden, P., & Nancy, T. (2000). *Full Report Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women*. National Institute of Justice.
- Walsh, D.-A. B. (2008). The Hidden Experience of Violence during Pregnancy: A study of 400 Australian Women. *Australian Journal of Primary Health*, 14(1), 97-105.
- Yazıcı, F., & Şahbaz, Y. D. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye'de Yazılı Basına Yansımaları. *Intermedia International e-Journal*, 7(12), 129-149.
- Yıldız, İ. (2020). Kur'an'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf Kızalarına Psikolojik Bir Bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), 73-95.
- Yıldız, İ. (2019). Kur'an ve Sünnete Göre Sosyal Hayatta Kadın Erkek İlişkisi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24 (42), 83-109

Yakın İlişkilerde Partner Şiddetine Yönelik Tutumlar

Yasemin YAVUZER³

Giriş

Şiddet, günümüzde tüm dünyayı ilgilendiren en önemli toplumsal problemlerden biridir ve farklı boyutlarıyla birlikte toplumun hemen her kesimini etkileyebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2021a) şiddeti, “fiziksel bir gücün, kişinin kendisine, bir başkasına, bir gruba veya topluluğa karşı bir tehdit davranışı veya bir eylem olarak uygulanması sonucunda; maruz kalan kişi ve/veya kişilerde; yaralanma, psikolojik zarar ya da ölüme yol açması durumu” olarak tanımlamaktadır. Şiddetin yoğun olarak görüldüğü alanlardan biri yakın/romantik ilişkilerdir. Bu çalışma, yakın ilişkilerde partnere yönelik şiddetine yönelik tutumlar, risk faktörleri, partner şiddetinin sonuçları, önleyici ve iyileştirici müdahaleleri gözden geçirmeyi amaçlamaktadır.

Yakın İlişkilerde Partner Şiddeti

Yakın ilişkilerde partner şiddeti en önemli halk sağlığı sorunlarından biri ve çağdaş bir insan hakları sorunudur. Partner şiddeti, yakın bir ilişki içinde fiziksel saldırganlık, cinsel zorlama, psikolojik istismar ve kontrol edici davranışlar da dahil olmak üzere fiziksel, cinsel veya psikolojik zarara neden olan davranışları ifade eder. Bu tanım hem mevcut hem de eski eş ve partnerlerden kaynaklanan şiddeti kapsamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2021b). Saltzman ve arkadaşlarına göre (2002), yakın ilişkilerde partner şiddeti birtakım davranışları içerir:

- i. tokatlamak, itmek, sarsmak, yakmak, dürtmek, saçını çekmek ya da ona yönelik silah kullanmak gibi niyetli bir şekilde fiziksel gücün kullanıldığı ve ölüm ya da yaralanma gibi sonuçlara yol açabilecek fiziksel şiddeti;

³ Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, yyavuzer@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3061-4615>

- ii. fiziksel güç kullanarak zorlamak, kişi gönülsüz olduğu halde onunla cinsel ilişkiye girmek ya da cinsel temasın kötüye kullanılması gibi cinsel şiddeti;
- iii. aşağılamak, kontrol etmek, bilgi saklamak, sosyal çevresiyle iletişimini kısıtlamak, yasal olmayan aktivitelere sürüklemek, özel hayatına ya da eşyalarına zarar vermek gibi psikolojik/duygusal şiddeti kapsamaktadır.

Partner kavramı, ilişkiler açısından ele alındığında; eş, sevgili, nişanlı, sözlü ya da flört gibi yakın ve ciddi ilişkileri kapsayan hem kadın hem erkek için kullanılmaktadır. Partner şiddeti başlangıçta erkeklerin kadına yönelik şiddeti olarak algılanmasına rağmen (Straus ve ark., 2017), kapsamlı incelemeler bu varsayımı zorlaştırdı ve hem erkek hem de kadın partnerlerin şiddet uygulayabildiğini öne sürdü (Archer, 2000). Tokgözlü'nün (2021) 311 partnerle yürüttüğü çalışmasında, şiddet kurbanlarının 277'si (%89,1) kadın, 34'ü (10,9) ise erkektir. Schuster ve ark., (2016), Türkiye'de yaptıkları bir araştırmada, kadınların %77,6'sı ve erkeklerin %65,5'i en az bir kez cinsel saldırganlığa maruz kaldıklarını, erkeklerin %28,9'u ve kadınların %14,2'si en az bir kez cinsel saldırıda bulunduğunu belirlemişlerdir. Toplu-Demirtaş ve Hatipoğlu-Sümer'in (2022) çalışmasında flört eden kadın öğrencilerin %81'i partnerlerine psikolojik, %44'ü fiziksel ve %26'sı cinsel şiddet uyguladıklarını belirtmişlerdir. Bu oranlar, erkekler tarafından sırasıyla %75, %36 ve %42 olarak bildirilmiştir.

Partner şiddetinin tıbbi, davranışsal ve ruhsal sonuçları olabileceği, tipik tanılanın travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve kronik depresyon olduğu, şiddet görenlerde öfke, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının sık görüldüğü belirtilmektedir (Kurt ve ark., 2018). Yakın partner şiddetine bağlı depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu riskinin, çocuklukta yaşanan cinsel saldırıdan kaynaklanan riskten bile daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Campbell, 2002). Ergenlerde partner şiddeti ile yüksek oranlarda yeme bozuklukları, intihar düşünceleri, zihinsel, fiziksel sağlıkta ve yaşam doyumunda azalma arasında ilişki olduğu rapor edilmiştir (Banyard & Cross, 2008). Erkek partnerin kadına yönelik uyguladığı şiddetin sonuçları genellikle kadın partner tarafından erkeğe uygulanan şiddetin sonuçlarından daha ciddi ve daha ağırdır (McDermott & Lopez, 2013). Dünya Sağlık Örgütü 2013 raporuna göre;

- Dünya çapında tüm kadın cinayetlerinin %38'inin birlikte olduğu partnerler tarafından işlendiği,
- Partneri tarafından fiziksel ve/veya cinsel istismara uğrayan kadınların %42'si bu şiddetin sonucunda yaralandığı,
- Partner şiddetine maruz kalan kadınlarda birçok önemli sağlık sorunu ve riskli davranış oranlarının daha yüksek olduğu,

- Partner şiddetine maruz kalmamış kadınlarla karşılaştırıldığında: düşük doğum ağırlığına sahip bir bebeğe sahip olma olasılığının %16 daha fazla olduğu; isteyerek kürtaj yaptırma olasılığının iki kattan fazla olduğu; depresyon yaşama olasılığının ise yine iki kattan fazla olduğu,
- Bazı bölgelerde partner şiddetine maruz kalmayan kadınlara kıyasla HIV'e yakalanma olasılıklarının 1,5 kat, frengiye yakalanma olasılıklarının ise 1,6 kat daha fazla olduğu bildirilmektedir.

Partner şiddetinin görülme sıklığı bir toplumdan diğerine değişmektedir. Bu durum, neyin partner şiddeti olarak kabul edildiğini tanımlamanın zorluğuna bağlanabilir. Mason ve ark., (2014) yaptıkları çalışmalarında, gençlerin süren ilişkileri içerisinde %26.1'nin psikolojik şiddete, % 11.9'nun fiziksel şiddete uğradığını belirlemişlerdir. Portekiz'de 18-23 yaş arasındaki üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırma birçok gencin son bir yıl içerisinde kadın ya da erkek arkadaşları tarafından en az bir kez şiddete uğradığını ortaya çıkarmıştır (Martins et al., 2014). Hou ve ark., (2011) Pekin'deki 194 çift arasında psikolojik şiddetin %50, fiziksel şiddetin %20-30, cinsel şiddetin ise %15 (fail olarak kadınlar) ve %20 (fail olarak erkekler) olduğunu göstermiştir. Türkiye'de Toplu-Demirtaş ve ark. (2019), flört eden üniversiteli kadın ve erkeklerin %89,3'ünün ve %90,5'inin son altı ay içinde partnerlerine karşı izole edici, kısıtlayıcı, izleme ve kontrol edici davranışlar kullandığını ortaya çıkardı. Yakın zamanda yapılan bir araştırmada kadınların yüzde 92,6'sı, erkeklerin ise yüzde 79,5'i en az bir kez psikolojik istismara maruz kaldıklarını bildirdi (Toplu-Demirtaş ve Fincham, 2020).

Partner Şiddeti İçin Risk Faktörleri

Risk faktörleri, problemi/sorunu ve sonuçlarını olumsuz etkileyen, sorunun devam etmesini teşvik eden, sorunun çözüm yollarını tıkayan sosyal, psikolojik, biyolojik, kültürel öğeler olarak tanımlanmaktadır (Sarıçam, 2018). Önceki araştırma bulgularına göre partner şiddeti için risk faktörleri; düşük eğitim düzeyi (Uthman ve ark., 2009), failer için erkek olmak (Bremond ve ark., 2014; Dünya Sağlık Örgütü, 2013), mağdurlar için kadın olmak (Dünya Sağlık Örgütü, 2013; Tokgözlü, 2021), uzun süreli yakın ilişkiler (Kepir-Savoly ve ark., 2014), daha genç yaş (Speizer ve Pearson, 2011) ve daha düşük ekonomik durum (Dalal ve ark., 2012), partner şiddeti ile ilişkili faktörler arasındadır. Bu sosyo-demografik değişkenlerin yanı sıra çeşitli değişkenler, etnik farklılıklar (Powers ve Kaukinen, 2012), eşlerden birinin veya her ikisinin madde kullanımı ve riskli alkol kullanımı (Watkins ve ark., 2014), güvensiz bağlanma stili (Craparo ve ark., 2014), çocuklukta ebeveynler arasındaki şiddete tanık olma (Wagers ve ark., 2021) ve mantıksız ilişki inançları (Vezina ve Hebert, 2007) partner şiddeti ile ilişkili bulunmuştur. Ayrıca çocuklukta şiddete maruz kalan veya ebeveynleri arasındaki şiddete tanık olan erkekler

ergenlik ve yetişkinlik döneminde şiddet uygulayan biri olma riski, olmayanlara göre daha yüksektir. Tersine, çocuklukta istismara uğrayan veya evde şiddete tanık olan kadınların mağdur olma riski daha yüksektir. Tablo 1’de hem failer hem de mağdurlar için risk faktörleri sunulmuştur.

Tablo 1. Partner şiddeti için bireysel risk faktörleri (Dünya Sağlık Örgütü, 2021b)

Bireysel Faktörler (Mağdur)	Bireysel Faktörler (Fail)
Eğitim düzeyinin düşük olması	Eğitim düzeyinin düşük olması
Önceki şiddet mağduriyeti	Önceki şiddet mağduriyeti
Çocuğa kötü muamelenin geçmişi	Çocuğa kötü muamelenin geçmişi
Zayıf ilişki becerileri	Zayıf ilişki becerileri
Madde bağımlılığı	Madde bağımlılığı
Düşük sosyoekonomik durum	Düşük sosyoekonomik durum
Mental ve nörolojik bozukluk	Mental ve nörolojik bozukluk
Çocuklukta partner şiddetine tanık olmak	Çocuklukta partner şiddetine tanık olmak
Şiddeti Onaylayan Tutumlara Sahip Olmak	Şiddeti Onaylayan Tutumlara sahip olmak
Etnik azınlık/mülteci/sığınmacı	Etnik azınlık/mülteci/sığınmacı
Geleneksel cinsiyet rolü normlarına bağlılık	Geleneksel cinsiyet rolü normlarına bağlılık
İşsizlik	İşsizlik
Daha genç yaşta olmak	Daha büyük yaşta olmak
Kadın olmak	Erkek olmak
Bekar olmak	Daha önce şiddet uygulamış olması
Geniş aile	Öfke/düşmanlık
Sosyal izolasyon	Empati eksikliği
Erken cinsel deneyim	Çok eşlilik
Riskli cinsel davranışlar	Zayıf dürtü kontrolü
LGBT (Lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel)	
Engellilik	

Tablo 1 incelendiğinde birçok risk faktörünün failer ve mağdurlar için ortak olduğu görülmektedir. Bu risk faktörlerinden “şiddeti onaylayan tutumlara sahip olmak” ilgili literatüre göre partner şiddeti ile oldukça ilişkilidir (Capaldi ve ark., 2012). Başka bir ifadeyle, şiddeti onaylayan tutumlara sahip olan kişilerin, şiddete başvurma veya şiddet mağduru olma riski diğerlerine göre daha yüksektir. Dibble ve Straus’un (2017) ABD’de 2.143 çiftle yaptığı ulusal araştırmada, fiziksel şiddeti kabul eden/onaylayan çiftlerde partnerine şiddet uygulama oranı daha yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla partner şiddetine yönelik tutumlar partnerler arasındaki şiddeti anlamının anahtarıdır (Capaldi ve ark., 2012).

Yakın Partner Şiddetini Onaylayan Tutumlar

Yakın partner şiddetini onaylayan tutumlar, yakın partner ilişkisinde şiddetin, istismarın ve kontrolün onaylanması/kabul edilmesi olarak değerlendirilebilir (Copp ve ark., 2019). Hayes ve Boyd’a (2017) göre hem bireysel hem de sosyokültürel faktörler partner şiddetine yönelik bireysel tutumları şekillendirmektedir. Sosyokültürel bakış açısı, kadınları erkeklere bağımlı

gören veya erkeklerin kadınları kontrol etmek için şiddete başvurmasına izin veren geleneksel norm ve inançları vurgulamaktadır (Bucheli ve Rossi, 2017). Meta-analizlerinde Mallory ve ark. (2016), partner şiddeti için risk faktörlerinin kolektivist kültürlerdeki bireyler için daha güçlü olduğunu belirlemişlerdir. Singelis ve ark. (1995) kolektivizmi yatay ve dikey olmak üzere iki boyutta tanımlamıştır. Yatay kolektivizm, bireyin kendisini bir grubun parçası olarak gördüğü ve grup içinde herkesin eşit olduğu gerçeğini kabul ettiği kültürel bir kalıptır. Dikey kolektivizm, bireyin kendisini bir grubun parçası olarak gördüğü ve grup içinde herkesin eşit olmadığı gerçeğini kabul ettiği kültürel bir kalıptır (Toplu-Demirtaş ve ark., 2022). Partner şiddeti açısından bakıldığında özellikle dikey kolektivizm cinsiyetçiliği akla getirmektedir. Literatürde cinsiyetçilik düşmanca ve iyiliksever olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Düşmanca cinsiyetçilik, kadınların zayıf veya beceriksiz olduğunu ima eder. Yardımsever cinsiyetçilik ise kadınların erkeklere bağımlı olma, erkeklerin yardımına ihtiyaç duyma, zayıf olma ve yakınlığa ihtiyaç duyma gibi geleneksel rollere sahip olduğu fikrini desteklemektedir. Her iki cinsiyetçilik türü de kadınları “zayıf cinsiyet” olarak görmekte ve dolayısıyla onları geleneksel cinsiyet rolleriyle sınırlandırmaktadır. Grup içinde herkesin eşit algılanmadığı ve cinsiyetçiliğin yaygın olduğu toplumlarda partner şiddetini onaylayan tutumların da yaygın olduğu söylenebilir. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde partner şiddetini onaylayan tutumlar daha yaygın olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Rani ve Bonu (2009), 1998-2001 yılları arasında yedi ülkeyi karşılaştırdıkları çalışmada, şiddeti onaylayan partnerlerin yüzdesinin Kazakistan’da %26, Türkiye’de (yalnız erkeklerde) %56 ve Hindistan’da (sadece kadınlar) %57 olduğunu belirlemiştir. Yapılan çeşitli araştırmalarda Uganda’da, erkeklerin % 70’i ve kadınların % 90’ı, (Koenig ve ark. 2003), Zimbabve’de % 53 (Hindin, 2003), Etiyopya % 74, Kenya’da % 62 (Uthman ve ark., 2009) ve Etiyopya’da % 85 (Deyessa ve ark., 2010) oranında şiddetin onaylandığı belirlenmiştir.

Yukarıdaki açıklamalarla bağlantılı olarak, ataerkilliğe değer veren toplumlarda, bazı erkekler kendilerini gücün sahibi, dolayısıyla partner ilişkilerinde de kadının sahibi olarak görmektedir. Böylece kadınlara (giyimleri, makyajları, sosyal ilişkilerdeki davranışları gibi) özel bir çerçeve oluştururlar. Kadınların bu çerçevenin dışına çıkmasına tolerans göstermezler ve çerçevenin dışına çıkan kadınlara şiddet uygulanmasını kazanılmış bir hak olarak görürler (Sakallı, 2001). Geleneksel cinsiyet rolü tutumlarına sahip kişilerin partner şiddetini kabul etme olasılıkları daha yüksektir (McDermott ve Lopez, 2013). Türk üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırma, erkek katılımcıların fiziksel şiddeti kadın katılımcılara göre daha fazla onayladıklarını gösterdi (Sakallı, 2001). Aynı çalışmada, ataerkilliğe karşı daha olumlu tutumlara sahip olan ve düşmanca cinsiyetçilik eğilimi yüksek olan erkek katılımcılar, fiziksel şiddeti diğerlerine göre daha kabul edilebilir bulmuşlar ve şiddete

yol açmak konusunda kadınları suçlamışlardır (Sakallı, 2001). Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkilerde şiddeti kabul etme düzeylerini etkileyen faktörleri incelemek amacıyla Türkiye’de ve dünyada yapılan araştırmalarda, erkek öğrencilerin şiddeti kabul düzeylerinin kadın öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur (Aygen & Açık, 2014; Bremond ve ark., 2014; Kepir-Savoly ve ark., 2014; McDermott ve Lopez, 2013). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre kadınların yüzde 42’si, kadının tartışma sırasında kocasına cevap vermesi, ev işlerini ihmal etmesi, eşinin cinsel ilişki talebini reddetmesi durumunda fiziksel şiddet uygulanabileceğini düşünüyor. Kadınların yüzde 58’i bahsedilen durumların hiçbirinin erkeğin eşine fiziksel şiddet uygulamasına sebep olmadığını düşünüyor.

Sosyal öğrenme kuramı, yakın partner şiddetine ilişkin en önde gelen açıklamalardan biri olmaya devam etmektedir ve buna bağlı olarak, çok sayıda araştırma, köken ailedeki şiddet (hem ebeveynler arası şiddete tanık olmak hem de şiddete maruz kalmak) ile daha sonraki partner şiddeti deneyimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sosyal öğrenme kuramına göre, köken ailede şiddet içeren davranışların (örneğin çocuklukta ebeveynler arasında şiddete tanık olmak, şiddete maruz kalmak) gözlemlenmesi ve içselleştirilmesi partner şiddetini onaylayan tutumların gelişmesine neden olan önemli faktörlerden biridir (Bandura, 1973; Bucheli ve Rossi, 2017; Copp ve ark., 2019). Çocukluk döneminde şiddete maruz kalan veya şiddete tanık olan bireyler, şiddeti çatışmaları çözmenin bir yolu olarak kabul etmeyi öğrendiklerinden, yetişkinlik döneminde yakın ilişkilerde şiddeti kabul etmeleri/onaylamaları daha olasıdır (Bandura, 1973). Böylece şiddeti kabul eden/onaylayan tutumlara sahip olmak, şiddetin nesiller arası aktarılmasına da hizmet ediyor görünmektedir. Pollack (2004), şiddetin nesiller arası aktarımının üç şekilde olabileceğini belirtmektedir: (a) Bir erkeğin eşine karşı şiddet kullanma olasılığı, (b) bir kadının şiddet uygulayan bir erkek ile birlikte yaşama olasılığı ve (c) hem erkek hem de kadınların şiddetin hakim olduğu bir evde yetişen bir insanla evlenme olasılığı.

Ancak bazı araştırmalar, aile içinde şiddete maruz kalan çocukların tamamının şiddet kullanmaya devam etmediğini ortaya koymuştur (Copp ve ark., 2019). Davranışın sonuçları ve davranışın pekiştirilip pekiştirilmediği de dahil olmak üzere bir dizi faktör, çatışmayla başa çıkmanın toplumsal olarak belirlenmiş bu yöntemlerinin öğrenilip öğrenilmediğini ve bireylerin şiddet kullanımını destekleyen tutumları benimseyip benimsemediğini belirlemeye yardımcı olabilir. Üstelik şiddet, köken ailede şiddete maruz kalmadan da öğrenilebilir, bu da öğrenme süreçlerini anlamak için ailenin ötesine bakma ihtiyacını ortaya koyuyor. Şiddeti onaylayan tutumlarla eğitim düzeyi, yaş, ekonomik durum gibi sosyodemografik değişkenler arasında ilişki olduğunu gösteren araştırma bulguları da bulunmaktadır (Wang, 2016).

Sonuç olarak partner şiddetini onaylayan tutumların değiştirilmesine yönelik çalışmalar, dünya çapında bir sosyal ve sağlık sorunu olan yakın partner şiddetini ortadan kaldırmayı amaçlayan etkili müdahalelerin geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Archer, J. (2000). Sex differences in aggression between heterosexual partners: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 126, 651-680. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.651>
- Aygen, M., & Açık, Y. (2014). The frequency of tendency for and exposure to violence among the young population in Elazığ province, its factors and relation to anger. *Medical Journal of Kocaeli*, 3, 8-17
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- Banyard, V. L., & Cross, C. (2008). Consequences of teen dating violence: Understanding intervening variables in ecological context. *Violence against women*, 14(9), 998-1013.
- Bremond, T., Ahn, B., & Boykin, L. (2014). Risk factors of physical violence in dating relationships among African American college students. Undergraduate Research. *Journal for the Human Sciences*, 13. <https://www.kon.org/urc/v13/bremond.html>
- Bucheli, M., & Rossi, M. (2017). Attitudes toward partner violence and gender roles in Uruguayan women. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(23), 3693-3705. <https://doi.org/10.1177/0886260515602897>
- Campbell, J. C. (2002). Health consequences of intimate partner violence. *The lancet*, 359(9314), 1331-1336.
- Capaldi, D. M., Knoble, N. B., Shortt, J. W., & Kim, H. K. (2012). A systematic review of risk factors for intimate partner violence. *Partner Abuse*, 3, 231-280. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.3.2.231>
- Copp, J. E., Giordano, P. C., Longmore, M. A., & Manning, W. D. (2019). The development of attitudes toward intimate partner violence: An examination of key correlates among a sample of young adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(7), 1357-1387. <https://doi.org/10.1177/0886260516651311>
- Craparo, G., Gori, A., Petruccelli, I., Cannella, V., & Simonelli, C. (2014). Intimate partner violence: Relationships between alexithymia, depression, attachment styles, and coping strategies of battered women. *The Journal of Sexual Medicine*, 11(6), 1-11. <https://doi.org/10.1111/JSM.12505>
- Deyessa, N., Berhane, Y., Ellsberg, M., Emmelin, M., Kullgren, G., & Högberg, U. (2010). Violence against women in relation to literacy and area of residence in Ethiopia. *Global Health Action*, 3, 2070. <http://dx.doi.org/10.3402/gha.v3i0.2070>
- Dalal, K., Lee, M. S., & Gifford, M. (2012). Male adolescents' attitude toward wife beating: A multi-country study in South Asia. *Journal of Adolescent Health*, 50(5), 437-442.
- Dibble, U., & Straus, M. A. (1980). Some social structure determinants of inconsistency between attitudes and behavior: The case of family violence. *Journal of Marriage and Family*, 42(1), 71-80. <https://doi.org/10.2307/351935>
- Dünya Sağlık Örgütü (2013). Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/85239/1/9789241564625_eng.pdf
- Dünya Sağlık Örgütü (2021a). World report on violence and health. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf
- Dünya Sağlık Örgütü (2021b). Intimate partner violence definition. <https://apps.who.int/violence-info/intimate-partner-violence/>
- Hayes, B. E., & Boyd, K. A. (2017). Influence of individual-and national-level factors on attitudes toward intimate partner violence. *Sociological Perspectives*, 60, 685-701. <https://doi.org/10.1177/0731121416662028>

- Hindin, M. J. (2003). Understanding women's attitude toward wife beating in Zimbabwe. *Bulletin of the World Health Organization*, 81(7), 501–508
- Hou, J., Yu, L., Ting, S., Yee, T., & Fang, X. (2011). The status and characteristics of couple violence in China. *Journal of Family Violence*, 26, 81–92. <https://doi.org/10.1007/s10896-010-9343-3>.
- Keşir-Savoly, D., Demirtaş-Zorbaz, S., & Ulaş, Ö. (2014). Factors that influence level of couple violence acceptance among university students. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(42), 173-183. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21462/230006>
- Koenig, M. A., Lutalo, T., Zhao, F., Nalugoda, F., Wabwire-Mangen, F., Kiwanuka, N., Gray, R. (2003). Domestic violence in rural Uganda: Evidence from a community-based study. *Bulletin of the World Health Organization*, 81(1), 53–60.
- Kurt, E., Yorguner Küpeli, N., Sönmez, E., Bulut, N. S., & Akvardar, Y. (2018). Psikiyatri polikliniğine başvuran kadınlarda aile içi şiddet yaşantısı. *Arch Neuropsychiatry*, 55, 22-8.
- McDermott, R. C., & Lopez, F. G. (2013). College men's intimate partner violence attitudes: Contributions of adult attachment and gender role stress. *Journal of Counseling Psychology*, 60, 127-136. <https://doi.org/10.1037/a0030353>
- Mallory, A. B., Dharnidharka, P., Deitz, S. L., Barros-Gomes, P., Cafferky, B., Stith, S. M., & Van, K. (2016). A meta-analysis of cross cultural risk markers for intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior*, 31, 116–126. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.08.004>
- Pollack, R. A. (2004). An intergenerational model of domestic violence. *Journal of Population Economics*, 17, 311-321.
- Powers, R. A., & Kaukinen C. E. (2012). Trends in intimate partner violence: 1980-2008. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(15), 3072-3090. <https://doi.org/10.1177/0886260512441077>
- Rani, M., & Bonu, S. (2009). Attitude toward wife beating: A cross-country study in Asia. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(8), 1371–1397.
- Sakallı, N. (2001). Beliefs about wife beating among Turkish college students: The effects of patriarchy, sexism, and sex differences. *Sex Roles*, 44(9/10), 599–610.
- Saltzman, L. E., Fanslow, J. L., McMahon, P. M., & Shelley, G. A. (2002). Intimate partner violence surveillance: Uniform definitions and recommended data elements, Version 1.0. *Atlanta (GA): National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention*.
- Sarıçam, H. (2018). Önleyici psikolojik danışma açısından koruyucu faktörler. *Önleyici psikolojik danışma kuram ve uygulamaları içinde* (Ed Firdevs Savi Çakar). Pegem Akademi.
- Schuster, I., Krahé, B., & Toplu-Demirtaş, E. (2016). Prevalence of sexual aggression victimization and perpetration in a sample of female and male college students in Turkey. *The Journal of Sex Research*, 53(9), 1139-1152. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1207057>
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. P., & Gelfand, M. J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29(3), 240–275. <https://doi.org/10.1177/106939719502900302>
- Speizer, I., & Pearson, E. (2011). Association between early marriage and intimate partner violence in India: A focus on youth from Bihar and Rajasthan. *Journal of Interpersonal Violence*, 26, 1963–1981. <https://doi.org/10.1177/0886260510372947>
- Straus, M. A., Gelles, R. J., & Steinmetz, S. K. (2017). *Behind closed doors: Violence in the American family*. Routledge.
- Toplu-Demirtaş, E., Murray, C. E., & Hatipoğlu Sümer, Z. (2019). Attachment insecurity and restrictive engulfment in college student relationships: The mediating role of relationship satisfaction. *The Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 11(1), 24–37. <https://doi.org/10.1108/JACPR-11-2017-0333>
- Toplu-Demirtaş, E., & Fincham, F. (2020). I don't have power, and I want more: Psychological, physical, and sexual dating violence perpetration among college students. *Journal of Interpersonal Violence*. <https://doi.org/10.1177/0886260520951319>.
- Toplu-Demirtaş, E., & Sümer, Z. H. (2022). Psikolojik, fiziksel ve cinsel flört şiddetini ölçmek: beliren yetişkinlerin flört şiddeti yaşantıları. *Humanistic Perspective*, 4(2), 408-432.

- Toplu-Demirtaş, E., Öztemür, G., & Fincham, F. D. (2022). Perceptions of dating violence: Assessment and antecedents. *Journal of Interpersonal Violence, 37*(1-2), 48-71. <https://doi.org/10.1177/0886260520914558>
- Uthman, O. A., Lawoko, S., & Moradi, T. (2009). Factors associated with attitude toward intimate partner violence against women: A comparative analysis of 17 sub-Saharan countries. *BMC International Health and Human Rights, 9*, 14. <http://dx.doi.org/10.1186/1472-698X-9-14>.
- Vezina, J., & Hebert, M. (2007). Risk factors for victimization in romantic relationships of young women: A review of empirical studies and implications for prevention. *Trauma, Violence, & Abuse, 8*(1), 33-66. <https://doi.org/10.1177/1524838006297029>
- Wagers, S. M., Piquero, A. R., Narvey, C., Reid, J. A., & Loughran, T. A. (2021). Variation in exposure to violence in early adolescence distinguishes between intimate partner violence victimization and perpetration among young men involved in the justice system. *Journal of Family Violence, 36*, 99-108. <https://doi.org/10.1007/s10896-020-00170-4>
- Wang, L. (2016). Factors influencing attitude toward intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior, 29*, 72-78.
- Watkins, L. E., Maldonado, R. C., & DiLillo, D. (2014). Hazardous alcohol use and intimate partner aggression among dating couples: The role of impulse control difficulties. *Aggressive Behavior, 40*(4), 369-381. <https://doi.org/10.1002/ab.21528>

Renklerin Psikolojik Etkisi Bağlamında Şiddet

Cansu ÜNLÜ
Sena SENGİR AYDIN⁴

Giriş

Binlerce yıldır insanların yaşam alanlarında renk önemli bir yere sahiptir. Sarı, kırmızı, yeşil, mavi renkler yaşam alanlarında ve insan psikolojisi üzerinde büyük etkiler yaratmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda da dünyada renklere karşı insanların farklı bir tepki ve tutum sergilediği gözlemlenmiştir. Bunda yaşanan coğrafya, iklim, yaş, cinsiyet gibi fiziksel ve sosyal faktörlerin belirleyici özellikler olduğu saptanmıştır. Farklı toplumlarda yaşayan insanların renge bakış açılarındaki değişkenlikler; inanç yapıları, kültürel, sosyal ve ekonomik farklılıklarından kaynaklanmıştır.

Yapılan araştırmalarda renklerin farklı psikolojik etkileri olduğu ve bu etkilerinde duygusal durumumuzda değişiklik yarattığı söylenilmiştir. Her bireyde farklı uyarımlar olduğu gözlemlenmiştir.

Renkler yıllardır hayatı anlamlı kılarak ipuçları barındırmış ve toplumsal iletişimi devam ettirme biçimi olarak da görülmüştür. Yazılı ve sözlü hiçbir bilgi olamaması durumunda dahi renkler kullanılarak iletilmek istenilenler iletilmiştir.

Rengin estetik olarak kullanılmasının yanı sıra insan psikolojisi üzerinde de iyileştirici ve dağıtıcı etkilerinin olduğu öne sürülmüştür. Nedeni ise, bazı renklerin beynin sahip olduğu frekansları kolay bir şekilde etkilemesinden kaynaklıdır. Renk göz ile hissedilir, fakat algısı zihinde meydana gelir. Rengin nasıl, nerede gördüğümüze ve bilgi birikimimize bağlı olarak algısı değişir.

⁴ Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, senasengir@omu.edu.tr., öğretim 0000-0002-6634-5664 ,unlucansu55@gmail.com

Renkler insanın duygusal hayatındaki sevinç, üzüntü, karamsarlık, neşe gibi duygularında etkilidir. Renklerin de sadece görme duyusuyla ilgili olmadığını görürüz. Beş duyu organımızın da renklerden çeşitli durumlarda etkilenirler. Bazı renklerin sert, iğneli görünüşü olur. Bazıları düz, kadifemsi görüntüsüyle okşayıcı his uyandırır. Aslında renkler insanda psikolojik uyarılarda bulunurlar.

Rengin farklı tanımlarına baktığımızda insanların güdülerini uyarak algıları yönlendirdiği üzerine görüşler vardır. Bireylerde değişik kavramlar ve duygular çağrıştıran, kişinin görmesinin yeterli olmadığı ayrıca zihniyle, beyniyle, düş gücüyle çözümleyip, anlamlandırabildiği renkler, bireyin ruhuna seslenip, çağrışım yollarını açar, duyguları harekete geçmesini sağlar.

Renk ve Şiddet İlişkisi

Toplumsal oluşumlarda şiddetin her zaman var olduğu kabul edilen bir görüş olmuş ve beyne giden uyarılarla yapılan araştırmalarda beyinde saldırganlığı başlatan bir bölge olduğu saptanmıştır (Korur, s.36, 2007). Renkler insanların gözüne ne kadar yoğun ve karanlık olarak gelirse o kadar negatif sonuçlar doğurur ve beyindeki bazı noktalar koyu renkler tarafından uyarıldığında şiddet eğilimi fazlalaşır.

Zamanla insan psikolojisinin, kişilik ve ruh dünyası ile renkler arasında bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Günlük yaşamda karşılaşılan bazı renkler bireyde heyecan, mutluluk duygularını uyandırırken; bazı renkler de can sıkıntısı, depresyon gibi duyguları tetiklemektedir. Farkında olunmasa bile renkler bireyler üzerinde büyük etkiler yaratarak onları etkilemekte ve kişilerin giyim tarzlarını ve estetik algılarını ve davranış biçimlerini renkler oluşturmaktadır (Çalışkan, Kılıç, s.70, 2014). Algıladığımız renkler hareket ya da sakinlik duygusallık veya kasvet gibi hal ve davranışların oluşmasına neden olmaktadır.

Zaman içerisinde insan psikolojisi ile renkler arasında bir ilişki olduğu sonucuna varılmış günlük yaşamda bazı renklerin kişinin mutluluk duygularını uyandırırken bazı renkler ise şiddeti tetiklemektedir. Hırslı, öfkeli, liderlik vasıfları yüksek bireylerin kırmızı rengi daha çok sevdikleri ve tercih ettikleri görülmektedir.

“Renklerin anlamları buldukları bağlamlara bakıldığında çeşitlilik gösterilmektedir. Şiddette bunlardan biridir. Renk çemberinin içerisinde en kuvvetli etkiye sahip olan renk kırmızıdır ve tahrik edici, sinir gerici bir etkiye sahiptir. Ünlü ressamların resimlerine bakıldığında şiddet içeren anlatımlar kırmızı renk ile desteklenmiştir. Olumsuz anlamları ile kırmızı kan, savaşın, saldırganlığın, ateşin ve şiddetin, rengidir. Onun için “gözünü kan bürümek, elini kana bulamak, (yazı ya da sözle) şiddetle saldırmak ve öfkeden kıpkırmızı

olmak” gibi deyimler kırmızı ile oluşmuştur. Bu saydığımız deyimlerde kırmızı, öfke, utanma ve çekingenlik ifade etmektedir (Türkoğlu, s.284, 2003).”

Yapılan farklı çalışmalarda görüldüğü üzere şiddete maruz kalan ve şiddeti hayatında barındıran kişilerin yaptıkları resimler de kullandıkları renklerin kırmızı mor ve siyah ağırlıkta olduğuna rastlanmıştır.

Renk Nedir?

Renk ışık olup kendi öz yapısına ya da cisimlerden yansımaya bağlı olarak gözde oluşturduğu duyuma denmektedir. Işık olamayan bir ortamda renklerden bahsetmek doğru olmayacaktır.

Hayatımızın şekillenmesinde insanların nesnelere ilgili fikir ve düşüncelerinin oluşmasında renklerin katkılarında bahsetmek mümkündür (Özomay, Keskin, Şahin, s.4183, 2011). Renk üzerine birçok tanımlama yapılabilir. Sözlük anlama göre, ışığın, kendi öz yapısına ya da cisimlerden yansımaya bağlı olarak gözde oluşturduğu duyuma denmekte olup gözün retina tabasına, farklı dalga boyları ile ulaşması sonucu oluşturduğu algılara denmektedir.

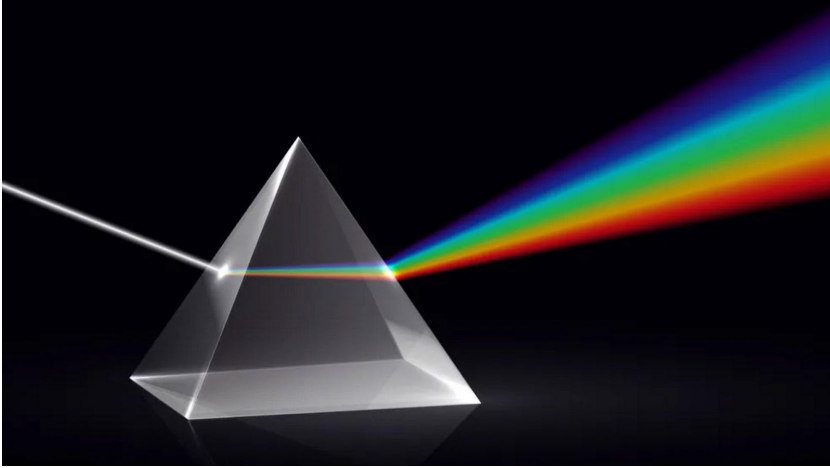
Farklı obje ve cisimlerden gelen ışık hüzmelerinden yansıyarak kişilerde oluşan görsel algıya renk denmektedir. Işığın ojelere ve cisimlere çarpıp yansıdığı anda gözümüzde bıraktığı etkidir (Erden, s.7, 2011). Maddeler kendilerine çarpan ışınların bir kısmını yansıttığında bu ışınlarda kalan renklerin algılanması, o cismin rengini oluşturmaktadır (Yılmaz, s.4, 1991).

Daha kapsamlı olarak bakarsak her hangi bir kaynaktan gelen ışık hüzmelerinin göz ile kişide meydana getirdiği duyumdur ve farklı titreşimdeki ışık hareketlerine fiziksel, ışığın dalga boyuna göre göz teması ile kişide bıraktığı duyguya ise psikolojik etkisidir diyebiliriz (Kırık, s.73, 2013).

“Rengin oluşması için ışık, görsel duyumun oluşması için de alıcı gerekir. Renk duyumu çeşitli dalga uzunluğundaki ışınlar aracılığı ile oluşur. İnsan gözü bu ışınlar arasındaki renklerden yedisini algılar. Kırmızı, mavi, sarı, yeşil, turuncu, mor ve çivit rengi. Bu renklerin üst üste gelmesiyle beyaz renk oluşur (Eser, s.3, 2013).”

İnsan davranışları üzerinde renk mesaj verebilir, etkiler yaratabilir ve insan düşüncesinin dışı vurulmasını sağlayabilir (Çalışkan, Kılıç, s.72, 2014).

Algılayıcı sinir hücreleri, farklı tonları emer ve renklerin çözümlenmesi için beyne mesaj göndererek bilinçaltında algılanmasına yol açıp duygusal ve psikolojik tepkilere neden olmasını sağlar.

Görsel: 1 <https://www.tr.weber/blog/estetik-mekanlar/renk-nedir-ana-ve-ara-renkler>

Renklerin Dili

Renkler kişide farklı hisler uyandırır ve çeşitlerine göre farklılık gösterir. Örneğin; sıcak renkler, sıcaklık hissi verir, heyecan, neşe gibi duyguları ortaya çıkarmasının yanında agresif ve dinamik yapıya sahip renklerdir. Soğuk renkler; genellikle rahatlatıcı, sakinleştirici etkisi olan renklerdir (Eser, s.14, 2013).

Renkler, sarı, kırmızı, turuncu gibi sıcak renkler ve mavi, yeşil, mor gibi soğuk renkler olarak ikiye ayrılmaktadır. Sıcak renklerin insanı harekete geçirdiği, enerji verdiği, dinamizmi artırdığı, soğuk renklerin ise insanda, sakinlik, güven, rahatlık, uyuşukluk gibi duyguları oluşturduğu görülmektedir (Özer, s.271, 2012).

Renkler toplumlara göre de ayrı anlamlar ifade etmekte olup kültürden kültüre renklere yüklenen anlamlar da değişmektedir. Farklı doğa şartlarına sahip olan toplumların renk seçimleri de farklılık göstermektedir. Örnek verecek olursak soğuk iklimde yaşayan insanlar mor mavi yeşil gibi sade renkleri, sıcak iklimde yaşayan insanlar ise kırmızı sarı turuncu gibi ateş renklerini tercih edip sevmektedirler. Konuya inanç bakımından da değinecek olursak Çinlilerde sarı kutsal sayılırken yeşil ise Müslümanlarda kutsal sayılmaktadır. (Ümit, s.11, 1991).

Renkler, eğitim sürecinde bireyler üzerinde fizyolojik ve psikolojik etkiler yaratmakta ve eğitim mekanlarında renklerin özenle seçilip kullanılması

eğitim s¼recini istenilen Şekilde y¼nlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Çalışkan, Kılıç, s.71,2014).

Renklerin bir kısmı insan psikolojisini olumlu ya da olumsuz etkileyebilir.

Eski zamanlardan beri insanlar yaşadıkları hissettikleri Şeyleri renkler ¼zerinden anlatmıŐ, ¼z¼nt¼lerini sevinçlerini heyecanlarını renkler ¼zerinden yorumlamıŐlardır. Her renk farklı anlamlara gelmekte olup ana, ara ve ışık rengi olan siyah ve beyazın ifade ettikleri anlamlar aşağıda sunulmuştur.

G¼rsel: 2 <https://www.protan.com.tr/renklerin-dili-renkler-ne-soyler/>

Beyaz

Beyaz renk saflık, temizlik, iyilik, aydınlık gibi kavramları ifade etmektedir. M¼kemmeliyetin rengi olarak g¼r¼lmektedir. Beyaz, huzuru ve sakinliği simgelediği i¼in Şiddet eğiliminde olan kişiler bu rengi fazla tercih etmemektedirler. Beyaz rengi seven insanların sadelikten hoŐlanan kimseler olduğu bilinmektedir.

Beyaz renk, t¼m renklerin pozitif ve negatiflerini temsil etme özelliği ile renkler arasında bir denge unsurudur; katıldığı rengi a¼ar. Onun temel özelliği denge sağlamaktır; eşitlik, adalet, tarafsızlık ve bağımsızlıktır. (Kişisel Gelişim. “Renklerin Psikolojisi Beyaz Renk ve Anlamı” Erişim: 12 Ekim 2023). <https://www.kisiselgelisim.com/renklerin-psikolojisi-beyaz-renk-ve-anlami/>

Şiddet rengi olan kırmızıya beyaz katıldığında sevgiyi ifade eden pembe rengi elde etmiş oluruz. B¼ylelikle keskin ve net olan kırmızı renk beyaz sayesinde yumuŐamıŐ olur. Beyaz renk mekanlarda steril bir ortam algısı yarattığı i¼in hastanelerde de çokça kullanılmaktadır. Renkler toplumdan topluma k¼lt¼rden k¼lt¼re farklılık g¼sterdiđi i¼in, batıda se¼ilen gelinlikler mutlulukla özdeŐtirildiđinden beyaz tercih edilmektedir. Asya’ da ise beyaz renk matem ve yası ifade ettiğinden se¼ilen gelinlikler beyaz tercih edilmemektedir. (Çalışkan, Kılıç, s. 73,2014).

Siyah

Siyah renk güç, korku, gizem, otorite, zarafet, kötülük, saldırganlığı ifade etmektedir.

Eski çağlardan itibaren siyah renk, sanatta karamsarlık umutsuzluk dinde günah ve yas anlamına gelmektedir.

Aynı zamanda gizemlilik ve sessizlik rengi olarak kabul edilmiştir (Akkın, Eğrilmez, Afrashi, s.277, 2004)

Kötülüğün, korkuların, stresli anların ve kargaşaların meydana gelişini siyah simgelemektedir. Bu yüzden korku filmlerindeki çoğu sahnede siyah ve tonları sıkça kullanılmaktadır. Siyah şiddetin de rengidir. Bütün ateşli silahlar, tabancalar ve tüfeklerin rengi genellikle siyahtır (Kırık, s.77, 2013).

2016 Yılında Atatürk Üniversitesi İletişim Bölümünde okuyan öğrencilerin şiddete uğrayan ancak bunu dile getiremeyen kadınlara yönelik çalışmasında, şiddete uğrayan kadınların, avuç içlerine çizecekleri “siyah nokta”yı şifre gibi kullanarak çevreleri ile iletişime geçmesi amaçlanmıştır (AA Gündem,” Şiddet Mağduru kadınlar için ‘Siyah Nokta’ Şifresi” Erişim 1 EKİM 2023).

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/siddet-magduru-kadinlar-icin-siyah-nokta-sifresi-/700961#>

Görsel: 3 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/siddet-magduru-kadinlar-icin-siyah-nokta-sifresi-/700961#>

Kırmızı

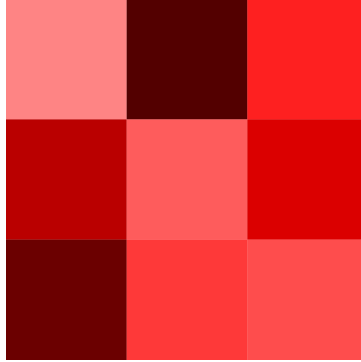
“Rengin psikolojik etkileri, insanın ruhsal durumu ve renklerle arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar sonucunda renklerin beyinde bazı merkezleri uyardığı ve bunun sonucunda bazı salgıların fazla salgılandığı ortaya konulmaktadır. Örneğin, kırmızı rengin adrenalin salgısını harekete geçirdiği ve

hareketi, saldırganlığı, heyecanı ve cinsel duyguları artırdığı belirtilmektedir. Bu durum rengin tedavi amaçlı kullanımında etkisinin olduğunu doğruladığı söylenebilmekte, rengin insanların ruhsal olarak dinginleştirme, rahatlatma, pasifleştirme gibi insan eylemlerini etkileyebilmektedir (Özer, s.271, 2012).”

Bazı toplumlarda kırmızı rengin saltanat ve iktidarı temsil ettiği kabul edildiğinden bu renk imparator ve padişahların rengi diye anılmıştır. Heyecan, kudret, iktidar anlamları dışında Hindistan’da kırmızı saflığı simgeleyen renk olarak kabul edilmiştir. Batı kültüründe ise aynı renk tehlikeyi belirtmede amacıyla kullanılmaktadır (Çalışkan, Kılıç, s. 74,2014).

Kırmızı renk toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir. Örneğin Batı’da aşk tutku; Hindistan’da saflık, doğurganlık, Japonya’da dinselilik, bolluk bereket gibi farklı anlamlar ifade etmektedir. Farklı yaşam koşullarından kaynaklı herkes için aynı olan kan renginin kırmızı olması Türk milleti için çok farklı bir anlam ifade etmektedir (Çalışkan, Kılıç, s. 74,2014). Kırmızı renk kan rengi olmasından dolayı insanlarda şiddeti anımsatmaktadır. Kırmızı rengin anlamı tehlike ve uyarı ile de özdeşleştirilebilir. Boks maçlarının yapıldığı ringlerin kırmızı olmasının sebebi, kırmızı rengin şiddet dürtüsünü arttırdığıyla ilişkilendirilebilir. Şiddete meyilli kişilerin ise kırmızı rengi daha çok sevdikleri ve kullandıkları bilinmektedir.

Başka bir örnek olarak boğa güreşlerinde boğaların renk körü olmasına rağmen kırmızı örtünün kullanılması, kırmızının izleyicide şiddet duygusunu ortaya çıkarmasından ve heyecanı arttırmasından kaynaklanmaktadır (Popular Science.” Kırmızı Renk Boğaları Neden Kızdırır” Erişim: 12 Ekim 2023). <https://popsci.com.tr/kirmizi-renk-bogalari-neden-kizdirir/>

Görsel: 4 <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1>

Sarı

Sarı insanların ruh halini olumlu yönde etkileyen, insana neşe ve keyif veren renklerden biridir. Bunun yanı sıra sezgileri anlayışı açığa çıkarmaktadır. Sarı renk gereğinden fazla kullanıldığında akli ruhu ve sinir sistemini uyararak

harekete geçirek negatif titreşimler sonucunda da ön yargıyı negatifliği korkaklığı ortaya çıkarmaktadır (Kırık, s.74, 2013).

Güneşin rengi olan sarı renk sıcaklığı ifade etmekte olup çok kullanıldığında bunaltıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

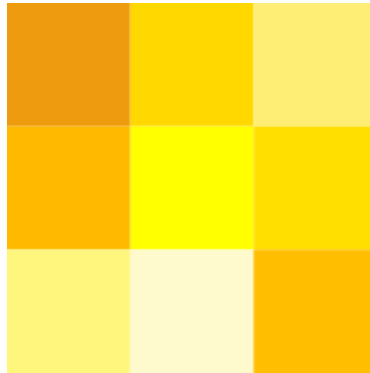
“Güneşin rengi olan sarı; zihinsel parlaklığı, iyimserliği, sevgi ve merhameti içerir. Az miktarlarda kullanıldığında parlaklık ve sıcaklık hissi verir. Şakacılığı, aydınlığı, yaratıcılığı, samimiyeti ve hayata karşı rahat bir tutumu simgeler. Tıpkı güneşli bir gün gibi davet çekicidir. Sarı, rengin pek çok farklı tonu vardır. Saf sarı bütün diğer tonlar arasındaki en neşeli ve güneşli olanıdır. Fakat bir parça koyulaşmış haline bakmak daha keyiflidir. Soluk sarı dikkati, çürümeyi, hastalığı, kıskançlığı ve hilekârlığı simgeler. Sarı söz konusu olduğunda seçilen ton oldukça önemlidir. Sarı, pek çok dinde ilahi varlığı simgeleyen bir renktir (Eser, s.19, 2013).”

Sarı renk aynı zamanda üretkenliği ve verimliliği de olumlu şekilde etkilemektedir. Yaratıcı kişilerin en sevdiği renkler arasında yer almaktadır. Sarı rengin hızlı tüketime de etkileri olduğu için alışveriş sitelerinde sıklıkla kullanılmaktadır.

Taksilerin sarı renk olmasının nedeni sarının dikkat çekiciliği ve geçiciliği temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Araştırmalara sonucunda sarı renge maruz kalan bebeklerin daha fazla ağladıkları saptanmıştır. (Avansas.”Renklerin anlamları ve Psikolojik Etkileri ”.Erişim: 12 Ekim 2023).

<https://www.avansas.com/blog/renklerin-anlamlari-ve-psikolojik-etkileri>

Sarı rengin şiddeti ifade eden kırmızı ve mor renge göre ise daha yumuşak ve iyileştirici olduğu söylenebilir.

Görsel: 5 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1>

Mavi

Huzurun ve sonsuzluğun rengi olarak bilinen gökyüzü ve suyun rengi olarak tanımlanan renk mavi olup kullanıldığı tonlar insan psikolojisi üzerinde farklı tepkiler ortaya çıkarır. Yani açık mavi huzuru çağrıştırırken koyu mavi depresif bir ortam oluşturmaktadır (Çalışkan, Kılıç, s.75, 214). Mavi renk kişileri sakinleştirmek için kullanıldığı gibi iletişimde de beden hareketini en aza indirmek için ve algıyı arttırmak için kullanılmaktadır (Kırık, s.75,2013).

Romantizmi ve derin duyguları ifade eden mavi renk, sinir sistemine iyi geldiği için bunalımda olan, huzur isteyen insanların, deniz ve gökyüzünü izleyerek rahatlamaları mavi rengin insan psikolojisi üzerinde rahatlatıcı etkiye sahip olduğunun kanıtıdır denilebilir (Çalışkan, KILIÇ, s.75, 2014). Bunların yanı sıra mavi rengin tansiyonu ve solunumu azaltan ve yeme güdüsünü engelleyen etkisi vardır (Eser, s.18, 2013). Diyet yapanların mutfaklarında mavi rengi tercih etmeleri önerilmektedir. Bunun yanı sıra tüm diyet ürünlerinde mavi logo kullanılmaktadır. Mavi rengin açık tonu verimliliği ve performansı arttırmaktan dolayı da iş yerlerinde fazlaca kullanılmaktadır.

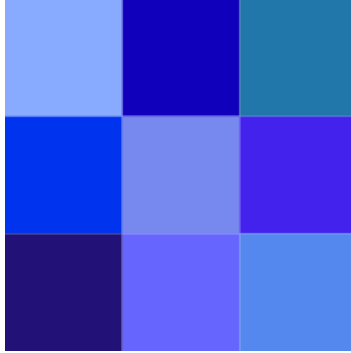
Mavi renk kan akışını yavaşlattığı için insan psikolojisi üzerinde rahatlatıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca güven duygusu verdiği için insanın çabuk karar vermesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Dilek, s.167,2022). Mavinin rahatlatıcı etkisinden dolayı şiddeti önlediği araştırmalar sonucu gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırmalarda polislerin üniformalarında ve diş hekimlerinin tercih ettikleri önlüklerde mavi ve mavinin tonu renklerin kullanılmasının nedeni kişide uyandırdığı güven duygusundan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca mavi rengin güven duygusu vermesinden dolayı sigorta şirketlerinin logolarında ve banka kartlarında mavi renk yoğun olarak kullanılmaktadır. Öte yandan mavi rengin şiddete meyilli olan bireylere karşı sakinleştirici bir etkisi bulunmaktadır. Sakinleştirici etkisinden dolayı Japonyada'ki tren istasyonlarında intiharları önlemek amacıyla mavi ışıklar kullanılmıştır (Ocak Medya." Renklerin Hayatımız Üzerindeki Etkileri". Erişim: 12 Ekim 2023). <https://ocakmedya.com/renklerin-hayatimiz-uzerindeki-etkileri/>

Görsel: 6 <https://depositphotos.com/tr/photo/traffic-lights-33066859.html>

Görsel: 7 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi>

Yeşil

Yeşil mavi ve sarının karışımıyla elde edilen bir renk olduğundan sakinliği huzuru içinde bulundurmaktadır. Tazelik ilkbaharın ve yenilenmenin rengi olduğundan doğanın simgesi şeklindedir. Bunların yanı sıra din iman ve ebediyeti simgelediğinden islamiyette de ayrı bir yeri vardır (Çalışkan, KILIÇ, s.75, 2014). Her rengin olduğu gibi yeşil renginde kendine has taşıdığı nitelikler vardır. Yeşilin bazı tonlarının sinirleri yatıştırıcı, dinlendirici gibi pozitif etkileri olsa da bazı tonlarının kıskançlığı tembelliği ifade ettiği bilinmektedir (Kırık, s.75, 2013).

Yeşil kendine saygı, adalet ve güveni temsil edebilirken, abartılması megaloman, otoriter ama küstah, alaycı bir ifade yayabilir (Özdemir, s.393, 2005).

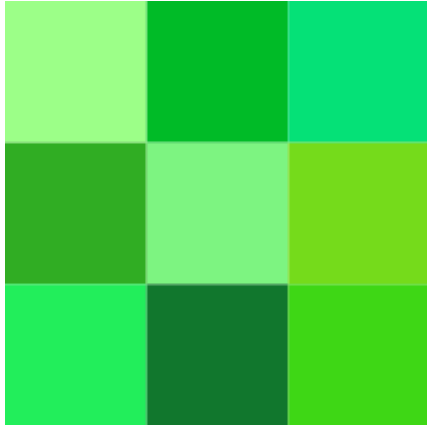
Doğa ile tanrıyı birleştiren yeşil renk sonsuz yaşamı ve canlanmasını göstermek olup psikolojik olarak insanı rahatlatığı için insanı en az yoran renk olarak bilinmektedir (Eser, s.20, 2013).

Renklerin psikolojik etkileri göz önüne alınarak, sağlık görevlilerinin kıyafetleri hastanelerin iç tasarımları güven hissini artırmak ve heyecan seviyesini en aza indirmek için yeşil tonlarından seçilmektedir. Bunun sebebi ise hastanelerin hem güvenilir hissini uyandırmak, ortamı sakinleştirmek, kişiyi rahatlatmak hem de davetkar olmasını sağlamaktır (Tufan, Erbay, s.244,2022)

Hastanede şiddet eğilimi gösteren hastaların yeşil renk ile sakinleştiği de görülmektedir.

Görsel: 8 <https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/modern-okul-otel-hastane-koridoru>

Görsel: 9 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ye%C5%9Fil>

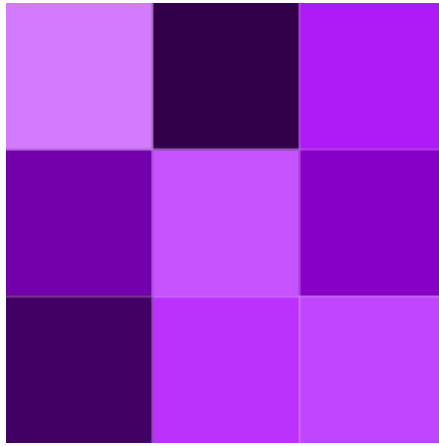
Mor

Mor; psikiyatrik olarak derin anlam taşıyan bir renktir. Asaleti, zenginliği, ağırbaşlılık gibi anlamlar taşıyan mor renk kibir hüzün ve içe dönüklük, bozuk ruh hali gibi durumları yansıtmakta bununla birlikte bilimsel olarak da kolay açıklanamayan bir yapısı bulunmaktadır. Şiddete meyilli olan kişilerin mor rengi daha çok sevdiği ve daha fazla kullandıkları görülmektedir. Mor renk sürekli olarak insanda oluşturduğu izlenimlerden dolayı karışık mesajlar sunmaktadır (Kırık, s.76, 2013). Rengin tonlarının kişiler üzerinde büyük etkisi vardır. Lila rahatlık hissi verirken morun koyu tonu şiddet hissini arttırmaktadır.

Kadınlara şiddetin önlenmesi için çalışmalar yapan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın logosunda ve kampanyalarında kullanılan mor renk, şiddet sonucu meydana gelen yaralanmaları vurgulaması için tercih edilmiştir.

https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mor_%C3%87at%C4%B1&ol-did=29378839&veaction=edit

“Mor ve menekşe rengi, rahatsız edici özellikleri bakımından genelde tercih edilmezler. Menekşe moru, dini otorite, kaos, ölüm, kendini adama, ilahi aşk gibi kavramları çağırır. Bunun yanında daha derin menekşe ve morlar asil ve mistik özelliğe sahiptir. Mor fiziksel ve ruhsal anlamda serinletilmiş bir kırmızı olmasından dolayı kederli ve rahatsız edicidir (Eser, s.21, 2013).”

Görsel: 10 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mor>

Görsel: 11 https://tr.wikipedia.org/wiki/Mor_%C3%87at%C4%B1#/media/Dosya:Mor_%C3%87at%C4%B1_Kad%C4%B1n_S%C4%B1%C4%9F%C4%B1na%C4%9F%C4%B1_Vakf%C4%B1_logosu_2011.JPG

Turuncu

Turuncu; toplumda birlik olmaya yönlendirici, çok kullanıldığında psikolojik olarak rahatsız edici özelliği olan bir renktir.

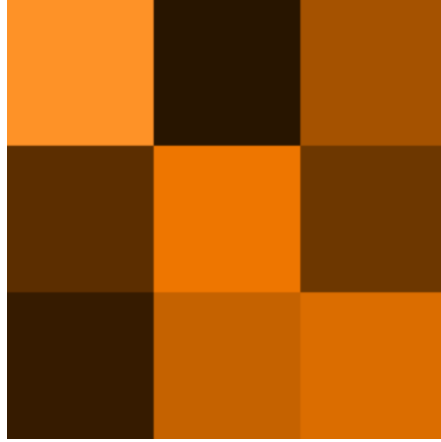
Turuncu; heyecan ve duyguların rengi olarak bilinmektedir. İnsanlardaki toplumsallaşma duygularını harekete geçirmekte ve bu özelliklerinin yanında; cesaret, enerji, fiziki canlılık, dinamik kuvvet, coşku ve neşe manaları taşımakta; girişken ve sosyal olan yaşam anlamına da gelmektedir. Depresif, kızgın veya gergin durumlarda ise bu renk sinir kat sayısını yükseltebilmektedir (Kırık, s.74, 2013).

Turuncu hayatı daha mutlu algılamayı sağladığından sosyalliği ve iyi huyluluğu arttıran bir etkiye sahiptir (Eser, s.19, 2013).

Örnek olarak Guantanamo Hapishanesinde mahkumlara giydirilen turuncu tulumların herhangi bir kargaşa halinde dikkat çekici olması dışında psikolojik olarak mahkumları iyiye yönelttiği kanısını ortaya koymaktadır. Doğal olarak sıcak renk olmasından kaynaklı turuncu şiddet karşıtı bir renktir (Bianet Medya.” Guantanamo Turuncusundan “Badem Kuruşu”na: Tek Tip Kıyafet Ne Anlama Geliyor?”.Erişim:12 Ekim 2023). <https://bianet.org/haber/guantanamo-turuncusundan-badem-kurusu-na-tek-tip-kiyafet-ne-anlama-geliyor-188921>

Görsel: 12 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-utanc-kaynagi-guantana-mo-hapishanesi-14->

Görsel: 13 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Turuncu>

Pembe

Pembe arkadaşlığı, şefkati, dengeyi, iç güzelliğini ve yakınlaşmayı temsil eden ve koşulsuz sevgini, gerçek aşkın ifadesinde kullanılan bir renktir.

Pembe renk kırmızı ile beyaz rengin birleşiminden doğmaktadır. Bu nedenle kırmızıdan hareketliliğini alırken beyaz renk saflığıyla bunu dengeler.

Pembe renk insanlar üzerinde güven yaratıcı bir renk olarak da bilinmektedir (Çalışkan, Kılıç, s. 76, 2014). İnsandaki şiddet duygusunu yatıştırmada saldırganlığın terk edilmesinde öfkenin dindirilmesinde yardımcı bir renktir. Araştırmalar, Çok miktarda pembeyle maruz kalmanın sinirler üzerinde sakinleştirici bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymuş örnek olarak da

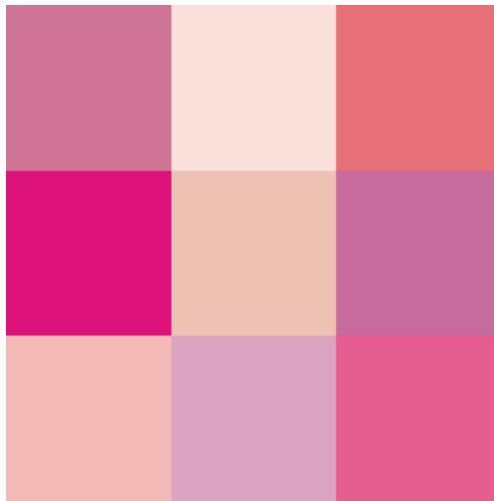
ABD’de ceza almış mahkumların şiddete meyilli oldukları ve saldırgan oldukları durumlarda pembe bir odaya yerleştirilerek sakinleştikleri gösterilmiştir (Kişisel Gelişim.”Renklerin Psikolojisi- Pembe Renk ve Anlamı” Erişim:12 Ekim 2022).

<https://www.kisiselgelisim.com/renklerin-psikolojisi-pembe-renk-ve-pembe-rengin-anlami/>).

Türkiye’de ise cezaevlerinde Pembe oda olarak bilinen ziyaret uygulaması ceza evlerinde şiddet eğilimi olmayan iyi hal gösteren mahkumların mahrem görüşmelerinin Pembe odalarda gerçekleştiği bilinmektedir (Usta, s. 1581, 2022).

Görsel: 14 <https://www.indyturk.com/node/22961/haber/cezaevlerindeki-mahrem-soru-pembe-odadan-neden->

Görsel: 15 https://tr.wikipedia.org/wiki/Pembe#/media/Dosya:Shades_of_pink.png

Psikolojide Renk ve İnsan

İnsan davranışlarını ruhsal olarak inceleyen sevgi, sezgi, irade vb. şekilde ele alan, inceleyen soruşturan ve onları çözmeye odaklanan bilim dalına psikoloji denmektedir (Alici, Göker Paktaş, s. 94, 2020).

Günümüzde psikolojide renklerden çokça yararlanılmaktadır. Renklerin insanlar üzerinde bıraktığı etkiler, ruhsal olarak psikolojik durumunu yansıtmaktadır.

“Renk, bir kişinin zihinsel veya fiziksel durumunu da etkileyebilir. Örneğin, araştırmalar kırmızı renge bakan bazı kişilerin kalp atış hızının artmasına neden olduğunu ve bunun da kan dolaşımına ek adrenalin pompalanmasına yol açtığını göstermiştir. İki ana kategoriyle ilgili olduğu için rengin, sıcak ve soğuk gibi yaygın olarak belirtilen psikolojik etkileri de vardır. Kırmızı, sarı ve turuncu gibi sıcak renkler, rahatlık ve sıcaklıktan düşmanlık ve öfkeye kadar çeşitli duyguları tetikleyebilir. Yeşil, mavi ve mor gibi soğuk renkler, üzüntünün yanı sıra sakinlik duygusu uyandırır. Renk psikolojisi kavramları günlük yaşamda da uygulanabilir. Renklerle ve bunların duyguları ve ruh halini nasıl etkileyebileceği hakkında bu önerilerden bazıları değerlendirilebilir (Ökmen, Satıcı, s. 44, 2021).”

Renk sinir sistemini, kalp ritimlerini, solunumu ve hormonları etkilemekte olup yaydığı enerji ile beyindeki bazı noktaları uyarak psikolojik davranışları üzerinde de etkili olmaktadır (Canbolat, Salon, s. 143, 2020).

Renk beğenisi kişiden kişiye farklılık göstermekte olup kişinin psikolojik aktivitelerinin bir sonucudur (Alici, Paktaş, s.95, 2020).

Göz alıcı renklerin coşku, enerji, mat olan renklerin ise daha durağan bir etki bıraktığı ve duygu durumu yönetiminde daha etkili olduğu söylenmektedir. Bireyler genelde fark etmeden içinde buldukları duygu durumunu renk seçimleriyle yansıtmaktadırlar (Özer, s.271, 2012).

Görsel bir olgu olan renk bilinç yoluyla vücuda gelir ve göz vasıtasıyla algılara dönüşür bu aşama sonrasında psikolojik etkiler ortaya çıkarak yapılan birçok araştırmaya göre de renklerin insanlar üzerinde sıkıntı, acı, neşe, sakinlik verici özellikleri olduğu gözlemlenmiştir (Yılmaz, s.10, 1991).

Sonuç ve Değerlendirme

Renklerin insan psikolojisi üzerinde etkisi oldukça fazla olup duygu ve düşüncelerin ortaya çıkmasında önemli etkilere sahiptir. Bu etkiler bireyin hareketlerine yön vermektedir. Gözden beyne iletilen renk, beyindeki uyarıcıları harekete geçirerek bireyin, sevinç huzur üzüntü şiddet gibi davranışsal hareketler sergilemesine sebep olmaktadır. Bazı renkler huzur ve sakinlik verirken bazı renkler bireyi negatif etkilemektedir.

Renklerin insanlar üzerinde yarattığı ilk etki, sıcaklık ve soğukluk etkisidir. Sarıya yakın olan renkler sıcak, maviye yakın olanlar ise soğuk algı yaratır. Fakat bu etki her rengin olumlu ve olumsuz etkileri şeklinde farklılık göstermektedir.

İnsanların duygu ve düşüncelerine dışı vuran renkler zaman içerisinde değişik anlamlar kazanmıştır. Renklerin kazandıkları anlamlar kişinin içinde bulunduğu kültüre ve topluma göre farklılıklar göstermektedir. Ayrıca renkler, bireyleri fizyolojik ve psikolojik olarak da olumlu ve olumsuz şekilde etkilemektedir. Sarı, mavi, turuncu rengi gördüğünde şiddet eğiliminde olan bireyin sakinleştiği, fiziksel olarak kendini kontrol edebildiği gözlemlenmektedir.

İnsanların kendi dünyalarını anlatan renklerin her birinin anlamları farklılık göstermiş fakat bazı renklerin şiddete yönelttiği bazı renklerin ise şiddetin aksine sakinleştirdiği gözlenmiştir.

Renkler herkeste farklılık göstermekte olup fakat bu farklılık tamamen rengin verdiği enerjinin ne anlam ifade ettiğine bağlıdır. Algıladığımız her renk bir hareket, şiddet, kasvet ya da sakinlik veya duygusallık benzeri hallerin oluşmasına sebep olmaktadır. Renklerin bazıları bireyi bunaltırken ve kıskırtırken bazıları bireye ferahlatıcı ve aydınlık duygusu vermektedir. Renkler hareketli-durgun, yapıcı-yıkıcı veya itici-çekici gibi etkilere sahip olabilmektedir. Kırmızı siyah ve mor renk şiddet rengi olduğu için yıkıcı etkisi oldukça fazladır.

Sonuç olarak renkler insanlarda farklı olarak algılanmış ve farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra rengin kişiden kişiye değişkenlik gösterdiği bireylerin hayatlarındaki tercihlerinde ve tepkilerinde yön verici olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Özomay, Z. , Keskin, B. , Şahin, C. (2021). Görsel İletişim Tasarım Bölümü Öğrencilerinin Sektörel Logolardaki Renk Tercihleri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 2528- 9535.
- ALİCİ, N., GÖKER PAKTAŞ, M. (2020). İç Mekânda Renk Algısı ve Psikolojiye Etkileri. *Modül-Ar.Journal*, 3 (1), 89-105.
- Canbolat, T., Salon, Z., (2020). Psikolojik Travmanın Renk Bağlamında Mekânsal Duyumsama Değişimine Etkisinin "L'écume Des Jours" Adlı Eser Üzerinden İncelenmesi. *Tasarım Kuram Dergisi*,16(29), 141-152.
- ÇALIŞKAN, N., KILIÇ, E. (2014). Farklı Kültürlerde ve Eğitimsel Süreçte Renklerin Dili. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 69-85.
- Erden, B. (2011). *Afiş Tasarımında Rengin Estetik, Sembolik, Psikolojik Etkileri ve Sanat Eğitimi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı. İstanbul.
- KIRIK, M., (2013). Sinemada Renk Ögesinin Kullanımı: Renk ve Anlatım İlişkisi. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2(6), 71- 83.
- Akkaya, C. (2007). *Yeni Dışa Vurumcu Resimde Şiddetin ve Gerilimin İfade Aracı Olarak Renk*. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Anasanat Dalı. İzmir.

- Ökmen, K. , Satıcı, B. ,(2021). Renk ve Işığın Kullanıcı Üzerindeki Psikolojik Etkileri Üzerine Örnek Mekan İncelemesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(1), 33-46.
- Özdemir, T.(2005). Tasarımda Renk Seçimini Etkileyen Kriterler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 391-402.
- Özer, D. (2012). Toplumsal Düzenin Oluşumunda Renk ve İletişim. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Aratırmaları Dergisi*, 3(6), 269- 281.
- Eser, B. (2013). *Görsel Sanatlarda Renklerin Dili*. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Türkoğlu, S. (2003). Anlatım ve Deyimlerde Renklerin Dili. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü*, 2, 278- 290.
- Yılmaz, Ü. (1991). *Renk Psikolojisi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Tufan, A, Ş., Erbay, M. (2022). "Hastane İç Mekânlarında Renk Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Trabzon Örneği." *Yakın Mimarlık Dergisi*,6(2), 237- 260.
- Dilek, Y., "Eski Mezopotamya ve Eski Mısır'da Mavi Renk Kullanımının Sembolik Anlamları", *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 163–179.
- USTA Ö. "Aile Hayatına Saygı ve Aile Hayatının Korunması Hakkı Bağlamında Ele Alınan Birkaç Kurum Üzerine İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 30 (3), 1561- 1590.
- Kınık A. M. "Sinemada Renk Ögesinin Kullanımı: Renk ve Anlatım İlişkisi" *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*,2(6), 71-83.
- <https://www.tr.weber/blog/estetik-mekanlar/renk-nedir-ana-ve-ara-renkler>
- <https://www.protan.com.tr/renklerin-dili-renkler-ne-soyler/>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1rm%C4%B1z%C4%B1>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sar%C4%B1>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ye%C5%9Fil>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mor>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Turuncu>
- <https://www.avansas.com/blog/renklerin-anlamlari-ve-psikolojik-etkileri>
- <https://ocakmedya.com/renklerin-hayatimiz-uzerindeki-etkileri/>
- <https://depositphotos.com/tr/photo/traffic-lights-33066859.html>
- <https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/modern-okul-otel-hastane-koridoru-gm942942408-257678525>
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-utanc-kaynagi-guantanamo-hapishanesi-14-yilinda/503579>
- <https://www.indyrturk.com/node/22961/haber/cezaevlerindeki-mahrem-soru-pembe-odadan-neden->
- <https://bianet.org/haber/guantanamo-turuncusundan-badem-kurusu-na-tek-tip-kiyafet-ne-anlama-geliyor-188921>
- <https://www.kisiselgelisim.com/renklerin-psikolojisi-beyaz-renk-ve-anlami/>
- <https://popsci.com.tr/kirmizi-renk-bogalari-neden-kizdirir/>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Mor_%C3%87at%C4%B1#/media/Dosya:Mor_%C3%87at%C4%B1_Kad%C4%B1n_S%C4%B1%C4%9F%C4%B1na%C4%9F%C4%B1_Vakf%C4%B1_logosu_2011.JPG
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/siddet-magduru-kadinlar-icin-siyah-nokta-sifresi-/700961#>

Şiddetin Pazarlanması ve Tüketimi

Betül AZCAN⁵
Evrım ERDOĞAN YAZAR⁶

Giriş

Yaşamın bir parçası olan şiddet insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bir kavramdır. Doğada hayvanlar; avlanma, kendini savunma, yavrularını koruma, yuvasını veya sınırlarını koruma, çiftleşmede rakiplerini yenme gibi acil ihtiyaçlardan doğan saldırganlık davranışlarını gösterirler (Bacon, 2015: 11). Bilinçle tasvir edilen insan için de saldırganlık varlığını doğada ve toplumda yaşamını sürdürmenin bir parçası olarak gösterir. Beslenmek, kendini, ailesini ve sınırlarını korumak gibi davranışlar insan içinde söz konusudur ve saldırganlık kişinin kendine, başka bir bireye, topluma veya başka toplumlara karşı güç mücadeleleri şeklinde ortaya çıkabilir.

Şiddet ise daha çok fiziksel olarak tanımlanan ve zarar boyutu yüksek olan ileri bir saldırganlık türüdür (Yöyen, 2017: 36) ve günümüzde önemli bir sorun olarak toplumu tehdit etmektedir. Giderek artan oranda şiddet olayları toplumun çeşitli kesimlerinden mağdurlar yaratmakta ve yaşanan şiddetin birey ve toplum bazında birtakım bedelleri bulunmaktadır. Her ne kadar şiddetin çoğu tanımında fiziksel saldırganlık ön plana çıksa da fiziksel saldırganlık dışında şiddetin farklı türlerinden bahsetmek mümkündür. Şiddetin tipine göre fiziksel şiddet dışında psikolojik, ekonomik, politik ve siber şiddetten bahsedilebilir. Şiddeti yaşayan gruba göre çocuğa, kadına, yaşlıya, engelliye, kişinin kendine yönelik şiddeti, işyeri şiddeti, LGBT şiddeti, mülteci şiddeti, flört şiddeti, kardeşler arası ve akranları arası şiddet gibi türleri bulunmaktadır (Polat, 2016; Bosi&Malthaner, 2015; Bowie, Fisher

⁵ Yüksek Lisans Öğrencisi, OMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, betulazcan1@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7660-7974>.

⁶ Doç.Dr., OMÜ İİBF İşletme Bölümü, evrim.erdogan@omu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8689-4137>.

& Cooper, 2012). Görüldüğü üzere şiddet yalnızca fiziksel olarak ortaya çıkmamakta ve toplumun nispeten zayıf ve dezavantajlı olan gruplarını daha fazla etkilemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (2022)'ne göre şiddet, her yıl milyarlarca insanın hayatını ölüm, yaralanma, nörolojik, kardiyovasküler, bağışıklık ve diğer biyolojik sistemler üzerindeki zararlı etmenler yoluyla etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bunun yanı sıra aynı raporda şiddetin ciddi finansal maliyetlerinden bahsedilmektedir. Raporda; cinayet, şiddet içeren suçlar, çocuk istismarı, flört şiddeti ve cinsel şiddet hesaba katıldığında, şiddetin küresel maliyetlerinin dünyanın gayri safi yurtiçi hasılasının %11'i gibi yüksek bir oranda olabileceğine ilişkin tahminler öne sürülmektedir. Bu tespitler şiddetin bir taraftan toplum sağlığını bozan diğer taraftan dünya için ciddi finansal maliyetleri olan bir sorun olduğunu açık olarak göstermektedir.

Her ne kadar şiddet yaşamın bir parçası olsa da insan hayatında şiddetin her bireyde, kültürde veya toplumda eşit miktarda görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Bunun nedeni şiddet eğiliminin toplumsal, iletişimsel ve bireysel gibi farklı kaynaklarının bulunması ve bu kaynakların ağırlıklarının toplumdan topluma ve bireyden bireye değişmesidir. Şiddetin toplumsal kaynakları; cinsiyet, ırksal/etnik eşitsizlikler, şiddeti destekleyen kültürel sosyal normlar, düşük sağlık, ekonomi ve sosyal politikalar vs. iletişimsel kaynakları; şiddeti destekleyen çevre, zayıf ebeveyn ilişkisi, kötü iletişim vs. ve bireysel kaynakları alkol ve uyuşturucu kullanımı, akıl sağlığı sorunları, çocuklukta şiddete maruz kalma, düşük eğitim ve gelir vs. nedenleri ile oluşabilir. Tüm bu nedenler toplumda bazı kesimlerin neden daha fazla şiddet riski altında olduğunu açıklamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2022: 2). Ek olarak şiddetin sürekli olarak hatırlatıldığı, doğrudan veya dolaylı olarak teşvik edildiği veya dayatıldığı bir toplumda şiddet davranışlarının artması hiçte beklenmedik değildir. Diğer bir ifade ile şiddetle dolu bir ortamda büyümenin şiddet içeren davranış riskini artırması gibi, televizyonda, internette ve bilgisayar oyunlarında şiddete maruz kalmak izleyici açısından şiddet içeren davranış riskini artırmaktadır (Huesmann&Taylor, 2006).

Günümüzde pazarlama bilimi birçok alanda yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen çok şaşırtıcıdır ki şiddet konusunun pazarlama ile ilişkisi ve şiddetin medya aracılığıyla tüketimi nadiren incelenmiştir. İletişim çağı olarak da nitelendirilen bu dönemde medya kavramı radyo, televizyon ve dergi gibi geleneksel araçlarla sınırlı kalmamış internet ve sosyal medya, etkileşimin mümkün olduğu ancak içerik kontrolünün oldukça zor olduğu bir yapıya dönüşmüştür. Serbest piyasa şartlarında rekabetin artması ve sürekli hedef kitlelerinin dikkatini çekmeye çalışan yapım şirketleri, televizyonlar, gazeteler hatta sıradan kişiler (sosyal medyada) şiddet içeriklerinin üretilmesine ve pazarlama stratejileri kullanılarak yayılmasına katkı sağlamaktadır. Ne yazık ki mevcut pazarın nasıl şiddet kaynağı olduğuna ve pazarlamanın

şiddetin yayılmasına nasıl aracı olduğuna dair tartışmalar sınırlı kalmaktadır (Varman, 2018: 903). Bu çalışma şiddet içeriklerinin medya kanalları aracılığı ile pazarlanmasını ve tüketimini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı medyanın şiddetin pazarlanmasına katkısını irdelemek ve şiddetin tüketimini son yıllarda dikkat çekici bir pazar haline gelen akış platformları üzerinden değerlendirmektir. Bu kapsamda öncelikle medya tarafından üretilen şiddetin pazarlanması ile ilgili bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Şiddetin medya yoluyla tüketimini ortaya koymak için dünya çapında video akış hizmeti veren Netflix şirketinin belirlenen tarih aralıklarındaki içerikleri tasnif edilmiştir. Çeşitli medya kanallarında yer alan şiddet içerik örnekleri verilerek şiddet pazarlamasının ve tüketiminin boyutu gösterilmeye çalışılmıştır.

Medya Şiddeti

Medyada yer alan şiddet içeriği oldukça geniş kapsamlı bir konudur. İnternet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasından önce medya şiddeti kitlesel medya olarak ifade edilen TV, gazete ve dergiler aracılığıyla sunuluyorken, günümüzde internet ile popüler hale gelen CTV (Bağlantılı TV), OTT (İnternet üzerinden TV) ve sosyal medya gibi yeni nesil medya araçları medya şiddetinin yeni kaynakları haline gelmiştir. Özellikle çocukların ve gençlerin büyük ilgi gösterdiği video ve internet oyunları giderek daha gerçekçi versiyonları ile medya şiddetinin dikkat çekici bir kaynağı olarak görülmektedir. Bu doğrultuda yeni medya ile artan şiddet içeriklerinin toplum sağlığı açısından önemli bir sorun olabileceği konusunda tartışmalar giderek artmaktadır. Yapılan araştırmalar medya şiddetinin çeşitli izleyici grupları (çocuklar, gençler, yetişkinler, erkekler vs.) üzerinde kısa ve uzun vadede olumsuz etkilerini kanıtlamış olsa da medya şiddetini insanlardan uzak tutmak hala bir sorundur. Bu amaçla yapılan denetimlerle TV ve gazete gibi yayın organlarının içeriklerini sınırlandırmak nispeten mümkün iken, sosyal medya ve internet oyunlarında yer alan içeriklerde sunulan şiddeti sınırlandırmak oldukça zordur.

Medya şiddeti kavramı yeni bir konu olmadığı gibi topluma etkileri açısından yıllardır tartışılan bir konudur. Neredeyse TV'nin keşfinden beri ebeveynler, politikacılar ve ruh sağlığı uzmanları, medyanın özellikle çocuklar üzerindeki etkisini anlamak için araştırmalar yapmıştır. Bir kısım araştırmacı (Barak, 1994; Felson, 2013; Bacon, 2015) şiddetin hayatın bir parçası olduğunu, bireyin suç ve adalet kavramını öğrenmesi için şiddetin temsillerini görmesinin kendi deneyim dünyası için gerekli olduğunu, şiddete maruz kalmanın ciddi olumsuz etkilerinin olmadığını ve medya şiddeti ile suç oranlarının ilişkilendirilemeyeceğini savunmaktadır. Barak (1994: 3)'a göre bilgi çağında kitlesel haber temsilleri, ortalama bir insanın kendi yakın deneyimi dışındaki dünyayı tanımasını sağlayan en önemli iletişim şeklidir. Gerçeğin

aksine temsiller hem bireyler hem de topluluklar için şiddetle ve şiddetin uyandırdığı korkularla baş etmesinin yollarından biridir. Bu nedenle ABD gibi ülkelerde şiddet temsilleri ortalama bir insanın suç ve adaleti öğrenmesini sağlayan başlıca araç olarak görülmektedir. Bununla birlikte; Bacon (2015: 11) şiddetin yaşamın olduğu kadar sanatın ve eğlencenin bir parçası olduğunu ve şiddet temsillerinin aynı zamanda eğlence kaynağı olarak da hizmet edebileceğini ifade etmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte geçmişte ve günümüzde şiddeti izlemek birçok insan için oldukça popüler bir eğlence biçimi olmuştur. Boks ve güreş gibi spor müsabakaları, boğa güreşleri ve horoz dövüşleri gibi şiddet içerikli etkinlikler kimi izleyiciler için oldukça ilgi çekici ve eğlenceli olarak değerlendirilmektedir.

Medya şiddetinin olumsuz etkileri olmadığı görüşlerine aykırı olarak bir kısım araştırmacı (Centerwall, 1989; Anderson, et al., 2003; Fremont, Pataki & Beresin, 2005 gibi) medya aracılığıyla sürekli şiddete maruz kalmanın kısa ve uzun vadede başta çocuklar olmak üzere bireyler üzerinde agresiflik ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlara neden olabileceğini ve suç oranları ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. Media Education Foundation (2005)'e göre medya şiddeti gerçek hayat ile hayal arasındaki farkı kolayca ayırt edemedikleri için özellikle küçük çocuklara (8 yaş altı) zarar vermektedir. 1970 ve 1980'ler de ABD'de yapılan çalışmalar, TV'de şiddet izleyen çocukların başkalarının acı ve ıstırabına karşı daha az duyarlı hale gelebileceğini, çocukların çevrelerindeki dünyadan daha fazla korkabileceğini ve çocukların başkalarına karşı saldırgan veya zararlı şekillerde davranma olasılığının artabileceğini göstermiştir (APA, 2013). Daha sonraki çalışmalar, çocuklukta sık sık şiddet içerikli medyaya maruz kalanların yaşamlarının ileriki dönemlerinde fiziksel saldırı ve eş istismarı da dahil olmak üzere çeşitli saldırganlık davranışları göstermelerinin ilişkili olabileceğine dair kanıtlar sunmaktadır (Anderson, et al., 2003:81). Bu görüşü destekler nitelikte; Fremont et al. (2005) ve Smolej & Kivivuori (2006) suç haberleri okumanın, şiddet kurbanı olma konusunda artan endişelere ve özellikle çocuklarda korku ve kaygılara neden olabileceğini ifade etmektedir. Bu etkiler yalnızca çocuklarda değil, ergen ve yetişkin bireylerde de görülmektedir. Anderson, et al. (2003: 81)'e göre şiddete kısa süreli maruz kalmak izleyicilerde fiziksel ve sözlü olarak saldırgan davranış, saldırgan düşünceler ve saldırgan duyguları hissetme olasılığını artırdığı gibi, sosyal davranış olarak saldırganlığı destekleyen inançların edinilmesine ve bireylerin şiddete karşı normal olan olumsuz duygusal tepkilerinin azalmasına neden olmaktadır. Sparks, Sherry & Lubsen (2005) on beş dakikalık şiddet içeren uzun metrajlı bir film izleyen katılımcıların, şiddet sahneleri kaldırıldıktan sonra filmi izleyen grupla aynı ölçüde film den keyif aldıklarını ve Anastasio (2005) bir medya klibinde yalnızca sekiz dakikalık haklı şiddete maruz kalmanın, katılımcılarda diğerlerini değersizleştirme eğilimi yarattığını ortaya koymuştur. Önemli sayıda literatür, şiddet içeren

televizyon programlarına uzun süre maruz kalıp şiddetten keyif aldıklarını bildiren izleyicilerin saldırganlık seviyelerinin arttığını öne sürmektedir (Rasul & Shin, 2021: 337).

Bilimsel araştırmalar dışında farklı ülkelerde medya ile şiddet olaylarının ilişkilendirildiği çok sayıda suç vakası bulunmaktadır. 1995'te ABD'de yaşanan Columbine lisesi katliamının sorumlusu iki genç, saldırılarıyla ilgili yapılacak bir filmde kendilerini hangi aktörlerin oynayacağını hayal edecek kadar ileri gitmiştir. Bu gençlerin katliam öncesi bir blog üzerinden şiddet içerikli yazı, resim ve içerikleri paylaştıkları ortaya çıkmıştır (Muschert&Ragnedda, 2011: 350). 1997'de yine ABD Kentucky'de 14 yaşındaki bir genç okul arkadaşlarına silahlı saldırıda bulundu. Bu olaylardaki gençlerin silahlı saldırılarını "Basketbol Günlüğü (Basketball Diaries)" filminden esinlenerek gerçekleştirdikleri düşünülmektedir (Hürriyet Gazetesi, 1999). Benzer şekilde, Oliver Stone'nun 1995 yılında gösterime giren "Katil Doğanlar (Natural Born Killer)" filminin yapımcılarına ABD'de yaşanan bazı cinayet vakaları için sorumluluk davası açılmıştır (Brooks, 2002). Stone, filmin hiçbir zaman bir şiddet eleştirisi olarak tasarlanmadığını aslında şiddetin insanın doğasında var olduğunu ve kendisinin asıl yaptığının şiddetle beslenen sisteme ve bunu kitlesel tüketim için paketleyen medyaya işaret etmek olduğunu söylemiştir. Japonya eğitim bakanı Nobutaka Machimura, sinema sahiplerini, ülkenin gençliği üzerindeki olası zararlı etkileri nedeniyle 2000 yılında gösterime giren Ölüm Oyunu (Batoru rowaiaru-Battle Royale) filmini göstermekten kaçınmaya çağırmıştır (Sparks, Sparks&Sparks, 2009: 2). 2003 yılında İngiltere'de vampir katil olarak bilinen 23 yaşındaki bir genç arkadaşını 42 yerinden bıçaklayarak kanını içmiş ve bu eylemi Queen of the Damned filmindeki bir karakterin emrettiğini ifade etmiştir (Scott, 2004). Sözkonusu örneklerde ki saldırganların akıl hastalıkları iddiaları olsa da çoğunda mahkeme değerlendirmeleri saldırganların vahşi cinayetlerin kasten adam öldürmeye indirgeyecek akıl hastalıklarının olmadığı yönünde olmuştur.

Son olarak; video ve internet oyunlarının hedef kitlesi olan çocuklar ve ergenler arasında Grand Theft Auto, Doom, Manhunt, Solider of Fortune vb. şiddet içerikli oyunlar oldukça popülerdir. Birçok oyunda hayvanlara, insanlara ve kadınlara karşı şiddet unsurları bulunmaktadır. Hatta çocukların yaratıcılığını arttırdığı iddia edilen Minecraft oyunu dahi hafif şiddet unsurları barındırmakta olup, 2015 yılında Türkiye'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı oyun hakkında kadınlara karşı şiddeti arttırabileceği nedeniyle yapılan şikayetler üzerine oyunu incelemeye almıştır (Hürriyet, 2015). Maova (2019: 2)'nın 6-8 yaş arası 10 çocuk ile yürüttüğü çalışma bulgularına göre çocukların günlük Minecraft oyunlarında şiddetli veya saldırgan olarak tanımlanabilecek çok çeşitli oyun eylemleri bulunmaktadır. ABD Florida'da dokuz yaşında bir çocuk okulda evinden getirdiği silah, bıçak ve çekiç ile yakalanmış ve çocuğun babası oğlunun Minecraft oyununda ki bir karakteri

taklit ettiğini ifade etmiştir (Thompson, 2013). Rusya'da 16 yaşındaki bir genç Minecraft oyununda Rusya'nın Federal Güvenlik Hizmetleri binasını havaya uçurduğu için terör faaliyeti eğitimi ve planı yapmakla suçlanmıştır (The Guardian, 2022).

Şiddet ve Pazarlama

Şiddet kavramı ile pazarlama ilişkisinin çok fazla irdelenen bir konu olduğunu söylemek mümkün değildir. Pazarlama ihtiyaç duyulan ürünlerin üretilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması ve tutundurulması olarak tanımlanır. Bir pazar için ürün tüketicilerin ihtiyaç duyacağı herhangi bir şey olabilmektedir. Bu noktada şiddet tüketicilerin ihtiyaç duyacağı bir kavram mıdır sorusu akla gelmektedir. Bu nedenle ilk olarak şiddetin tüketiminin değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplumda pazarlama açısından değerlendirildiğinde; doğrudan şiddetin kendisinin tüketiminden bahsetmek mümkün olmasa da şiddet temsillerinin (video oyunları, filmleri, spor, müzik vs.) tüketimi oldukça yaygındır (Leonard & Cabusas, 2009: 849). Bu tüketimin yaygınlığının talepten yani tüketime duyulan ihtiyaçtan mı kaynaklandığı yoksa tüketimi teşvik etmek ve tüketicilerin dikkatini çekmek için yapılan pazarlama iletişimi faaliyetlerinin sonucumu olduğu önemli bir konudur. Literatür açısından bu konu oldukça tartışmalıdır. Leonard & Cabusas (2009: 849)'a göre şiddet tüketimi yapı itibarıyla çatışmacıdır. Şiddet tüketimi bir taraftan bireylerin kendilerini daha güçlü hissetmelerini sağlarken, diğer taraftan şiddet tüketiminin yaygınlığı ve cazibesi, tüketicilerin kendilerini kapana kısılmış, taşmış, yalnız ve şiddetin cazibesine direnme konusunda güçsüz hissetmelerine neden olmaktadır. Tüketicileri şiddetle güçlenmiş hissetmeye iten bu çaresizlik duyguları olabilir. Şiddeti yaşamak yerine temsilini tükettikleri için, bu fiziksel değil, zihinsel bir savaştır. Şiddet tüketim deneyimini yaşamak, tüketilen şiddete karşı ve ironik bir şekilde onu tüketmeye yönelik toplumsal baskılara karşı zafer duygularıyla sonuçlanır. Diğer taraftan şiddeti toplumsal açıdan tüketime bağlayan görüşler de bulunmaktadır. Özellikle Küreselleşme, Neoliberalizm, Postmodernizm gibi akımlarla birlikte tüketimin ve üretimin bir bütünün iki parçası olarak düşünülmesi ve toplumda üretimin sürekliliği için tüketimin zorunluluğu fikrinin benimsenmesi, benzeşen tüketim alışkanlıkları, serbest piyasa koşullarında ticari firmaların sürdürülebilir kar ve rekabet için tüketimi arttırmak istemeleri mevcut ekonomik sistem içerisinde pazarlamanın daha fazla kullanılmasına neden olmuştur. Bu süreçte toplumun ihtiyaç duyduğu ürünler, yaşam tarzları, zevkler, değer ve hatta normlarda değişiklikler ortaya çıkmıştır. Baudrillard (2021) tüketim toplumunu hem bir ilgi ve bir baskı toplumu hem de barışçıl ve şiddet toplumu olarak tasvir ederken, neoliberalizmin bireyi tüketime yönlendirdiğini ve bu amaçla kullandığı kodlarla gizli şiddetin ortaya çıkmasına neden olduğunu ve bu durumun toplumda şiddetin bir sorun olarak

görülmesini zorlaştırdığını ve şiddetin normalleştiğini ifade etmektedir. Bu normalleşme sürecine pazarlama kurumlarının katkısını göz ardı etmek mümkün değildir. Her gün milyarlarca dolarlık pazarlama endüstrisi, karlı tüketici profilleri oluşturmak için psikoloji, antropoloji ve nöro bilimdeki en son gelişmeleri kullanmaktadır. Ürünlerin tasarımlarından, tüketicinin dikkatini çekmek ve satın alma arzusu oluşturmak için yapılan tüm iletişim faaliyetlerine kadar birçok pazarlama eyleminde şiddet içeriklerine yer verilmesi bunun bir göstergesidir.

Şiddet toplumun karşı karşıya olduğu kritik bir sorun olmasına rağmen bireylerin geleneksel ve yeni nesil medyada gördükleri şiddetin hem niceliği hem de niteliği önemli ölçüde artmıştır. Şiddet içeren medya, ürünleri tüketicilere pazarlamak için güçlü bir araç haline gelmiştir. Popüler kültür ürünü olarak ifade edilen çok sayıda şiddet içerikli TV program, film ve oyunlar bilimsel yöntemlerle hazırlanan reklamlarla tüketicilerin dikkatine sunulmaktadır (Levin & Carlsson-Paige, 2003: 428). Çoğu oyun çocuklar için uygun bulunsada oyun pazarının bir kısmı şiddeti satış amaçlı öne plana çıkarmaktadır. Özellikle sosyal medya, çocukların kontrolsüz şiddet içerikleri ile karşılaştığı yeni nesil bir iletişim aracıdır. Hedef kitleye yönelik pazarlama imkanı vermesi nedeniyle özellikle çocukları hedefleyen oyun şirketleri reklam içeriklerinde ve sosyal medya fenomenleri aracılığıyla kitlelerine ulaşmaktadır. Ayrıca film ve video oyunu endüstrileri, yetişkinlere uygun filmler ve oyunlar olarak pazarda gösterime girseler de aynı zamanda lisans anlaşmaları ile bu ürünlerin konseptinden oluşan oyuncaklar, kıyafetler gibi çocuklara yönelik çok sayıda ürünü pazara sunmaktadır.

Şiddet içeren içerik, çevrimiçi olarak da çocuklara yoğun bir şekilde pazarlanmaktadır. Google, YouTube'daki uygunsuz içerikle ilgili endişelere yanıt olarak 2015'te YouTube Kids'i başlatmıştır. Ancak çocukların izledikleri bazı çizgi filmlerde kavga ve silah sahneleri ve videolarda şiddet içeren oyun görüntüleri gibi rahatsız edici içerikler bu platformlarda izlenebilmektedir. Her ne kadar medyada silah reklamı yapmak kanunen yasak olsa da TV ve film endüstrilerinin ve artık sosyal medyanın silah endüstrisi ile bir ilişkisi olmadığını söylemek de mümkün değildir. Bazen film ve diziler güç, cesaret ve başarının bir göstergesi olarak özendirilen silah sahneleri ile, bazen sosyal medyada tanıtım ve kullanım ile ilgili videolarla silahların reklamı yapılmaktadır. ABD'de 2003 yılında Micheal Moore'un yazıp yönettiği orijinal ismi Bowling for Columbine olan ve Türkçe'ye "Benim Cici Silahım" olarak çevrilen belgeselde medyanın insanları nasıl kolaylıkla etkisi altına aldığını anlatmaktadır. Söz konusu yapımların silahların medya tarafından nasıl özendirildiğini, insanların şiddeti tüketmek istedikleri için medyanın onlara şiddet içeriklerini nasıl sunduğunu ve silahların Amerikan kültürünün nasıl bir parçası haline geldiğini göstermiştir. 2015 yılında Netflix üzerine yayınlanan uyuşturucu baronu Pablo Escobarın hayatını anlatan Narcos dizisi şiddetin

meşru gösterilerek endüstriye hizmet etmektedir. Dizi yayınlandıktan sonra Escobar'ın evi ve kullandığı özel eşyaları sergilenmeye başlanmıştır.

Netflix Üzerinden Film Şiddetinin Tüketimine Yönelik Bir Değerlendirme

Çalışmanın amacı medyanın şiddetin pazarlanmasına katkısını irdelemek ve şiddetin tüketimini son yıllarda dikkat çekici bir pazar haline gelen akış platformlarından biri üzerinden değerlendirmektir. Bu amaçla, şiddetin tüketimini ortaya koymak için dünya çapında video akış hizmeti veren Netflix şirketinin 01.01.2008 ile 01.04.2021 tarih aralıklarındaki Tv Show, film ve dizi içerikleri tasnif edilmiştir. Netflix kendi tanımlaması ile internet ortamından diziler, filmler, animeler, belgeseller ve daha fazlasını (stand-up, reality programları, talk Show, müzikal, yarışma, spor, video oyunları vs.) içeren geniş bir arşiv sunan bir streaming hizmetidir (Netflix, 2023). Merkezi Kaliforniya'da bulunan şirket, 1997'de kurulmuştur ve 2022'nin dördüncü çeyreği itibarıyla dünya çapında yaklaşık 231 milyon ücretli aboneye sahiptir. Netflix'in toplam küresel abone tabanının 76 milyondan fazlası Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'da yerleşiktir. Şirketin hedef pazarını tüm yaş gruplarındaki tüketiciler oluştururken, müşterileri çoğunluğu 18 ile 54 yaş arasındaki üyelerden oluşmaktadır (Stoll, 2023). Ebeveyn kontrolünün yanı sıra Netflix'te çocukların kendilerine uygun içeriklere erişebilmeleri için kids özelliği bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında analiz edilen Netflix şirketine ait veriler Netflix, Kaggle platformu (<https://www.kaggle.com/datasets>) ve IMDb'nin web sitesinden elde edilmiştir. Araştırma Netflix şirketinin 01.01.2008 ile 1.04.2021 arasında akış platformuna yer alan 8810 yayın üzerinden gerçekleştirilmiştir. İçeriklere ait sınıflandırma yapmak için Excel ortamında basit filtreleme araçları kullanılmıştır. Filtreleme sonucunda ilk olarak Tablo 1'de gösterildiği üzere, Netflix'te yayınlanan içeriklerin yaklaşık %70'i film ve dizi içeriği (movie), %30'u TV Show olarak kategorilendirilmiştir.

Tablo 1: Netflix İçerik Sayıları

İçerik Türü	Adet
Film ve Dizi	6131
TV Show	2679
Toplam	8810

İkinci olarak Excel filtreleme kullanılarak Netflix'te yayınlanan 8810 içerik kategori bazında korku, gerilim ve suç olarak tasnif edilmiştir. Bu içeriklerin her birine ait IMDb puanları <https://www.imdb.com/> üzerinden Excel programında yazılan bir kodlama aracılığıyla toplanmıştır. Tasnif sonucunda; Tablo 2'de Netflix'te yayınlanan içeriklerin yaklaşık % 17'sinin şiddet içeriği

kategorisinde olduğu ve bu içeriklere ait IMDb puanının ortalamasının 6.42 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Şiddet İçerikli Yapım Sayıları

İçerik Türü	Adet
Korku, Gerilim ve Suç	1489
Diğer	7321
Toplam	8810

Daha sonra IMDb’de yayınlanan 28 Kasım 2022 tarihinde Netflix Original Top 100 listesi incelenmiş ve toplam 100 yapım içerisinde 55’nin (yarısından fazlasının) şiddet içerikli olduğu ve şiddet içerikli yapımların IMDb puan ortalamasının 8’in üzerinde olduğu belirlenmiştir. Şiddet içerikleri yapımlarının toplam yapımlara oranı (%17) düşük olmasına rağmen, yüksek ilgi gören yapımların %55’nin şiddet içerikli ve yüksek IMDb’ye sahip olması oldukça dikkat çekicidir. Araştırma kapsamında Netflix üzerinden yayınlanan şiddet içeriği kapsamında değerlendirilmeyen diğer yapımlardan 10 yayın excel programında rastgele sayı üretilerek liste sırası üzerinden seçilmiştir. Bu yayınlar araştırmacılar tarafından izlenerek yayınlarda şiddet içeriklerinin var olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

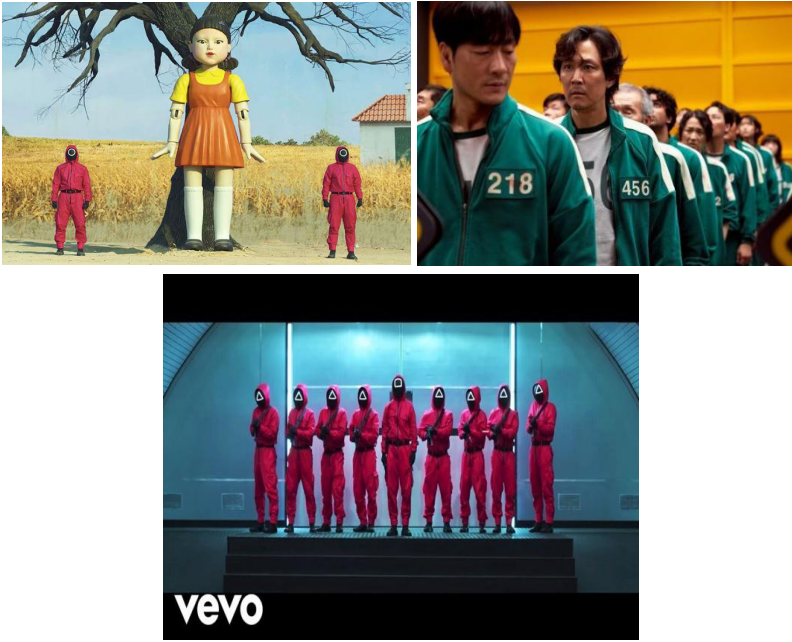
Tablo 3: Şiddet Kategorisi Dışında Kalan Yapımlardaki Şiddet İçerikleri

Yapın Adı	Tür	Şiddet İçeriği
Dolemite Is My Name	Komedi,Drama	11
The D Train	Komedi	2
Jersey Boys	Drama	-
Hope Frozen	Belgesel	-
Rising High	Drama	2
Hellboy	Aksiyon, Macera, Fantastik	29
Huntern	Komedi	1
Lee Daniels’ The Butler	Drama	9
Jungle Beat: The Movie	Komedi, Animasyon, Macera	-
Welcome Home Roscoe Jenkins	Komedi	11

Tablo 3’te görüldüğü üzere yayınlarda silah, kadına şiddet, hakaret, dövüşme, vurma ve cinayet gibi unsurların yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca içeriklere ait tür dışında açıklamalarda filtrelenerek bu kategoriler dışında kalan ancak açıklamasında şiddet içeriği olarak kabul edilebilecek ifadeler (şiddet, cinayet, cinsel taciz, katil, kaçırılma, bıçak, savaş, boks) belirlenmiş ancak bu yapımlar diğer başlığı altında değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında Netflix’te şiddet içerikli olarak kategorilendirilen yapımlardan biri olan, dünyada ses getiren ve Netflix’te yayınlanan yapımların içerisinde en fazla izlenen yapım olan *Squid Game* dizisi incelenmiştir. *Squid Game* dokuz bölümlük 2021 Güney Kore yapımı bir Netflix dizisidir.

Platformda yetişkinlik kategorisi Türkiye’de 18+ şiddet, cinsellik, çıplaklık, intihar ve diğer ülkelerde 15+ olarak tanımlanmıştır. Dizinin konusu kısaca şu şekildedir: Maddi sıkıntı çeken 465 kişi tanımadıkları bir şirket tarafından çeşitli çocuk oyunlarında yarışmaları için bir oyuna davet edilir. Bu oyunun kazananını 45.6 milyar Won (yaklaşık 700 milyon TL)’lik bir ödül beklemektedir. Bu oyunların her biri herkesin çocukluğunda oynamış olduğu bilenen çocuk oyunlarının altı şiddetli yorumudur ve oyuncular her oyundan sağ kalarak bir sonraki oyuna geçebilmektedir. Gerçek hayatlarındaki nakit sorunları ile ödülün büyüklüğü arasında kalanlar kendi özgür iradeleri ile canları pahasına oyunda oynamaya karar verirler. Forbes’e göre Netflix, Squid Game’in yayınlanmasının ilk 28 gününde 111 milyon izleyiciye ulaşmıştır. Yazar ve yönetmen Hwang Dong-hyuk, Görsel 1’de gösterildiği üzere; ilk oyunda ürpertici ve mekanik bir dev oyuncak bebek, yarışmacıları maskeli muhafızlardan ayıran deniz yeşili eşofmanlar ve muhafızların giydiği pembe üniforma ile akılda kalıcılığı sağlamıştır. Dizinin popüleritesi nedeniyle ikinci sezonunun çekilme kararı alınmıştır.

Görsel 1: Squid Game Dizisinde Oyuncak Bebek, Yarışmacılar ve Muhafızlar

Dizide şiddet uygulamaları dizinin birinci bölümünden itibaren oldukça ağır ve acımasızdır. Açılış oyunu olan *kırmızı ışık, yeşil ışık* oyununda dev oyuncak yarışmacılara döndüğünde hareket edenleri yakın mesafeden vurur, elenenlerin vurulduğunu gören oyuncular kaçarken toplu olarak öldürülürler. *Halat çekme* oyununda iki grup “öldür ya da öl” tercihi yapmak durumunda kalırlar. *Misket* oyununda arkadaşlarının ölümüne neden olan oyuncular, *cam* oyununda doğru cam panellerini seçmek ve *şeker* oyununda

ellerindeki şeker kalıbını kırmamaları gerekir. Bu oyunlarda başarısız olanlar vahşi bir şekilde yakın mesafeden öldürülür. Kızılötesi ışıkla takip edilen bir isyan gecesinde oyuncuların birbirlerini vahşi bir şekilde öldürmesine izin verilir. Yarışmalar esnasında silahla öldürme, boğma, intihar, cinsel şiddet, otopsi, kavga, saldırganlık, küfür, ölüm tasviri sahneleri; şiddet aleti olarak silah, bıçak, demir sopalar, kesici aletler kullanılır. Oyunda gerçek yaşamda umutsuz olanlar, oyunda savaşarak ölmeyi yeğlemişlerdir.

Görsel 2: Squid Game Dizisinden Bazı Şiddet Sahneleri

Bir ürün olarak dizi oldukça büyük bir pazara ulaşmıştır. Netflix'te ebeveyn kontrolü olsa da 15+ düzeyine sahip dizinin izleyicilerinin yalnızca yetişkinler olmadığı bilinmektedir. Örneğin; İngiltere'de bir öğretmen ilköğretim seviyesinde bir grup öğrencinin dizi hakkında konuşup, oyunları taklit ettiğini bildirmiştir (Hürriyet, 2021). Dizinin popüleritesinin diğer bir göstergesi lisanslı ürünlerinin satışa çıkartılmasıdır. Türkiye dahil dünyanın birçok ülkesinde dizinin hedef kitlesi 15 yaş ve üstü olmasına rağmen çocuklara yönelik oyuncuların, muhafızların ve dev bebeğin model figürleri, oyuncakları, kalemleri, tişört ve şortları gibi çok sayıda ürün satışa sunulmuştur. Görsel 3'te yer alan ürünler Google'da Squid Game Google alışveriş araması yapıldıktan sonra listelenen çocuklara yönelik çok sayıda üründen yalnızca birkaç tanesidir.

Görsel 3: Çocuk Tüketicilere Yönelik Squid Game Temalı Muhtelif Ürünler
Kaynak: Google Alışveriş

Paris'te Görsel 4'te gösterildiği üzere Squid Game konseptli pop-up mağazası açılmıştır. Yalnızca iki gün açık kalan mağaza yoğun ziyaretçi çekmiş, açılış gününde dizide yer alan oyunlardan bazılarını oynama şansı elde etmek için saatlerce kuyrukta bekleyen hayran grubu arasında kavga çıkmış ve olaya polis müdahale etmiştir (Dailymail, 2021).

Görsel 4: Paris'teki Squid Game Mağazası
Kaynak: www.dailymail.co.uk

Türkiye'de dizinin popülerliğinin bir göstergesi olarak çok sayıda sosyal medya içeriğinin konusu olduğu görülmektedir. Bu içeriklerden biri, 18.01.2023 itibarıyla 15.9 milyon takipçisi olan, takipçilerinin çoğunluğu çocuklar ve gençlerden oluşan, Youtuber Enes Batur'un Youtube hesabında 23 ünlü ile çektiği "Gerçek Hayatta Squid Game" isimi ile yayınladığı videosudur. Video bu tarih itibarıyla 6.905.393 görüntüleme ve 9390 yorum almıştır. Ayrıca kitle yaşı 4'den başlayan çok sayıda Squid Game benzeri bilgisayar, video ve mobil oyunu üretilmiştir.

Sonuç

Medyanın insan yaşamına pozitif etkilerinin yanı sıra çok sayıda negatif etkisi bulunmaktadır. Medya dendiğinde ilk akla gelen sunduğu kolaylıklar ve avantajlar olsa da aysbergin görünmeyen asıl tarafında toplumda sağlıksız bireylerin oluşmasına sebep olabilecek ve toplumu yapısal olarak değiştire

gücü bulunan bir endüstri bulunmaktadır. Geçmişten günümüze pazarlama yöntemlerinden faydalanarak kitleye tüketebileceği şiddet içeriklerini kayıtsızca sunan medyanın toplum üzerindeki olumsuz etkileri her geçen gün artmaktadır. Şiddet her ne kadar doğasının bir parçası gibi görünse de toplumda medya aracılığıyla bir şiddet kültürünün oluştuğu görülmektedir. Geçmişte televizyon ve video oyunları ile sınırlı olan şiddet içeriklerinin günümüzde sosyal medya ve video akış platformları gibi denetlemenin sınırlı olduğu platformlarda her geçen gün birey üzerindeki tahribatları da artma eğilimi içindedir.

Neoliberalizm ve postmodernleşme klasik üretim ve tüketim kültürünü hoyratça değiştirmiştir. İnsanlar sarhoş olmuşçasına değişimin toplumu negatife eden yönünü görmek istememektedirler. İşte bu noktada iş sivil toplum örgütlerine ve kanun koyuculara düşmektedir. Nitekim medya ve pazarlamada ihlal edilen etik, şiddeti özgürleştirmektedir. Medyada pervasızca işlenen şiddet, toplumda çoğalma yetisine sahip virüs etkisine yol açmaktadır.

Bu araştırmada dünyada üye sayısının muazzam derece de arttığı bilenen bir video akış platformu üzerinden yayınlanan şiddet içerikleri ve örnekleri incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre incelenen platform üzerinde şiddet içerikli yapımların üretimi ve tüketimi oldukça yüksektir. Bu platform izleyicileri açısından şiddet tüketiminin zevk ve eğlence unsuru olarak tüketilmesinin gelecekte toplumsal etkilerinin ne olacağı tam olarak bilinmemekle birlikte bu etkilerin olumlu olmayacağı düşünülmektedir. Şiddetin medya vasıtasıyla pazarlama stratejileri kullanılarak bu derece yaygınlaşması toplumdaki fiziksel şiddetin artmasına ve şiddet kültürünün yaygınlaşmasına neden olabilir. Araştırma kapsamında verilen örnekler medya bağlantılı şiddet pazarının yaygınlığı ve büyüklüğü konusunda fikir vermekle birlikte diğer medya yapımları ve şiddet içerikleri düşünüldüğünde mevcut medya şiddetinin kapsamı ve tüketiminin korkutucu bir boyutta olduğu söylenebilir. İster ticari amaçla ister bilgilendirme amacıyla olsun şiddetin normalleştirilmesinin sonuçları kaygı verici olabilir. Şiddet içerikli yapımları izlemeyi kısıtlayıcı Kids uygulamaları, içerik kategorilendirmesi gibi önlemlerin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesi, çeşitli projelerin geliştirilmesi ve her türlü medya yayının denetiminin artırılması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmada konu edilen şiddet ve pazarlama arasındaki ilişkinin aksine şiddeti önlemek için pazarlama araçlarının kullanılabilmesi de unutulmamalıdır. Toplumda şiddet içerikli medya tüketimi davranış değişikliklerini sağlayabilmek için etkin sosyal pazarlama kampanyaları planlanabilir.

Bu çalışma medya şiddetini tek bir platform üzerinden sınırlı bir şekilde değerlendirmiştir. Gelecek çalışmalarda televizyon yapımları, video oyunları, sosyal medya içerikleri, gazete ve müzik endüstrisinde şiddet olgusu

incelenabilir. Ayrıca farklı demografiklerde medya şiddetinin tüketimi ve pazarlamasına yönelik çalışmaların yapılması gereklidir. Özellikle çeşitli medya içeriklerinin pazarlanmasında şiddetin kullanıma yönelik çalışmalar yapılabilir. Uzun vadede pazarlama eylemleri kullanılan şiddeti içeriklerinin tüketiminin sonuçlarının ölçülmesi konusunda çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Anastasio, P. A. (2005). Does viewing “justified” violence lead to devaluing others? *Current Psychology*, 23, 259–266.
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., ... & Wartella, E. (2003). The influence of media violence on youth. *Psychological science in the public interest*, 4(3), 81-110.
- APA (2013). Violence in the media: Psychologists study potential harmful effects, <https://www.apa.org/topics/video-games/violence>- Bacon, H. (2015). The fascination of film violence. Springer.harmful-effects (Erişim Tarihi: 05.01.2023).
- Bacon, H. (2015). The fascination of film violence. Springer.
- Barak, G. (2014). *Media, process, and the social construction of crime: Studies in news-making criminology*. Routledge.
- Baudrillard, J. (2021). *Tüketim Toplumu*. Ayrıntı Yayınları.
- Brooks, X. (2002). Natural Born Copycats. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/culture/2002/dec/20/artsfeatures1>(Erişim Tarihi: 23.01.2023).
- Bowie, V., Fisher, B. S., & Cooper, C. (Eds.). (2012). *Workplace violence*. Routledge.
- Bosi, L., & Malthaner, S. (2015). Political violence. *The Oxford handbook of social movements*, 440-451.
- Centerwall, B. S. (1989). Exposure to television as a cause of violence. *Public communication and behavior*, 2, 1-58.
- Dailymail (2021). <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10060581/Squid-Game-violence-Paris-Fans-Netflix-brawl-700ft-queue-forms-pop-store.html> (Erişim Tarihi: 01.01.2023).
- Fremont, W. P., Pataki, C., & Beresin, E. V. (2005). The impact of terrorism on children and adolescents: Terror in the skies, terror on television. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 14, 429–451
- Felson, R. B. (1996). Mass media effects on violent behavior. *Annual review of Sociology*, 103-128.
- Huesmann, L. R., & Taylor, L. D. (2006). The role of the mass media in violent behavior.
- Hürriyet Gazetesi (1999). Çeteyi DiCaprio mu etkiledi?, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ceteyi-dicaprio-mu-etkiledi-39075597> (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- Hürriyet Gazetesi (2015). Minecraft’a “şiddet” incelemesi. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/minecraft-a-siddet-incelemesi-28134574> (Erişim Tarihi: 10.01.2023).
- Hürriyet Gazetesi (2021). Squiad Game izleyen çocuklarda görüldü! Uzmanlardan peş peşe uyarılar, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/squid-game-izleyen-cocuklarda-goruldu-uzmanlardan-pes-pese-uyarilar-41919852> (Erişim Tarihi: 12.01.2023).
- Leonard, H., & Cabusas, J. (2009). Consuming Violence: the Lived Experience. *ACR North American Advances*.
- Levin, D. E., & Carlsson-Paige, N. (2003). Marketing violence: The special toll on young children of color. *Journal of Negro Education*, 427-437.
- Mavoa, J. (2019). “I Burnt His Whole House Down!”: Describing Aggressive Play in Minecraft. *Proceedings of DiGRA*.
- Media Education Foundation (2005). *Media Violence: Facts&Statistics*. <https://www.media-education.org/handouts/ChildrenMedia.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.01.2023)
- Muschert, G. W., & Ragnedda, M. (2011). Media and control of violence: Communication in school shootings. In *Control of violence* (pp. 345-361). Springer, New York, NY.
- Netflix (2023). <https://www.netflix.com/tr/>

- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- Rasul, A., & Shin, D. (2022). Morality, Technology, and Enjoyment: Meta Analyzing the Enjoyment of Mediated Violence. *Atlantic Journal of Communication*, 30(4), 337-353.
- Scott, K. (2004). Killer who wanted to be vampir dies, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/uk/2004/nov/16/ukcrime.kirstyscott> (Erişim Tarihi: 27.01.2023)
- Sparks, G. G., Sparks, C. W., & Sparks, E. A. (2009). Media violence. In *Media effects* (pp. 285-302). Routledge.
- Sparks, G. G., Sherry, J., & Lubsen, G. (2005). The appeal of media violence in a full-length motion picture: An experimental investigation. *Communication Reports*, 18(1-2), 21-30.
- Smolej, M., & Kivivuori, J. (2006). The relation between crime news and fear of violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 7, 211-227.
- Stoll, J. (2023). Quarterly Netflix subscribers count worldwide 2013-2022, <https://www.statista.com/statistics/250934/quarterly-number-of-netflix-streaming-subscribers-worldwide/#:~:text=Netflix%20had%20nearly%20231%20million,compared%20with%20the%20previous%20quarter>. (Erişim Tarihi: 25.01.2023)
- The Guardian (2022). Russian Teenager jailed over "Minecraft plot to blow up virtual spy HQ". <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/10/russian-teenager-nikita-uvarov-jailed-over-minecraft-plot-to-blow-up-virtual-spy-hq>. (Erişim Tarihi: 11.01.2023).
- Thompson, p. (2013). <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2439462/Florida-boy-9-brought-weapons-school-act-video-game-Minecraft.html>. (Erişim Tarihi: 15.01.2023).
- Varman, R. (2018). Violence, markets and marketing. *Journal of Marketing Management*, 34(11-12), 903-912.
- Yöyen, E. G. (2017). Şiddet türleri ve kişilik özellikleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 1(1), 35-50.
- We are in Social (2022). Digital Report, <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/>. (Erişim Tarihi: 23.01.2023).

Mikro Tarihe Bir Katkı: Suç ve Günah Kültürünü Besleyen Sosyal Kodlar

Osman CENGİZ⁷

Giriş

Genel olarak tarih ve özelde de Osmanlı devri için suç ve günah kültürünün her toplumun yapısına göre şekillendiği bilinmektedir. Daha doğru bir ifade ile neyin suç veya neyin günah olduğu, ilgili toplumun tarihsel süreç içinde elde ettiği kimlik ile ilgilidir. Bu çalışmada Osmanlı Devlet ve toplumunun suç/günah kültürüne bakışı, erken modern dönemde Avrupa'daki durum ve devrin hukuk sosyolojisinin tarihsel zeminden beslenme serüveni kısaca ele alacak ve kısmen günümüzdeki suç/günah algısına temas edilecektir. Çalışma, bazı kanunname metinleri ve cezalandırma usullerinden besleneceği gibi günah algısını inşa eden dini literatüre de atf yapacaktır. Bu noktada, tarihsel sürecin, toplumun sosyal kodlarını beslediği fakat aynı şekilde yeni oluşan sosyal kodların da toplumun tarih algısını şekillendirdiği üzerinde durulacaktır. Suç ve günah ise-aile, devlet, toplum, sermaye vs. gibi- her türlü otorite ve iktidarın hakimiyet tesisi için, yerine göre tarihten veya sosyal kodlardan devşirdiği bir manivela durumundadır.

Mikro Tarih ve Suç/Günah İlişkisi

Makro tarihi “görünür maktadır” olanların tarihi olarak adlandırmak mümkündür. Buna göre mikro tarih için “görünmez sıradan” olanın genel tarihi denilebilir. Örneklendirmek gerekirse mikro tarih, Foucault'un odaklandığı gibi cinselliğin, deliliğin, hapishanenin tarihi veya beslenmenin, giyimin, alış-verişin, aşkın ve gündelik hayatın tarihidir. Mikro tarihte incelemenin konusu olarak bir kişi veya bir topluluk seçilmiş olsa da ölümün veya hasta-

⁷ Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İTBF, osmancengiz@pau.edu.tr

lıgın hikayeleri, genel bir tarih bakışıyla incelenir. Mesela erken modern dönemde ya da daha öncesinde kadınlarda şişman/balık etli olmak, niçin aranan bir vasıftı? Bilindiği gibi bugün Louvre Müzesi'nde yer alan Eugène Delacroix'in "La liberté guidant le peuple" (Halkın rehberi özgürlüktür) isimli çalışması, Fransa'da 1830 Temmuz Devrimi'ne dair belirgin bir simge haline gelmiştir. Bu çalışmada balık etli bir kadın sağ elinde Fransız bayrağı sol elinde ise bir tüfek tutmaktadır.⁸ O dönemlerde zayıf kadınlar evlilikte neden diğerleri kadar tercih edimezdi? Acaba bedenen zayıf kadın, hasta/vabalı mı kabul edilmekteydi? Bunlar suç ve günah kavramlarında olduğu gibi hastalık algısının inşa ettiği tercihler olmalıdır. Buna göre hastalığın, suç veya günahın tarihi bir mikro tarih konusu olmakla birlikte bunlara verilen tepkiler de benzer biçimde bir mikro tarih konusudur. Burada dikkat çeken nokta cezaların, kamu vicdanını teskin edecek nitelikte olmasıdır. Son durum ise kamu vicdanının şiddet algısı ile alakalıdır.

Suç ve günah kültürünü oluşturan sosyal kodlar temelde din, dil ve tarih gibi alanlardan beslenmektedir. Gerek Osmanlı gerekse Avrupa için hukuk anlayışı ve kanunlar, suç tanımlarını ve verilecek cezaları ele alırken içinde bulunduğu toplumun tevarüs ettiği geleneği esas almaktaydı. Özellikle Osmanlılar'da değişmeden uzun yıllar yürülmekte kalan ceza kanunnameleri buna işaret etmektedir. Hukukun hemen yanında yer alan hatta onu besleyen din ise suç havuzuna yerine göre zemin oluşturan günah kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Şehir kültürünü inşa eden hukukî ve dinî algılar gibi doğru veya yanlış tarihsel altyapı ve kültürün, şiddeti dolaylı yoldan beslediği bilinmektedir.

"Suçlunun" ve "günahkarın" taşıdığı kimlikler ve onların refleksleri ile toplumu onlardan korumaya çalışanların refleksleri belirli bir dengede bulunmaktadır. Bu dengeyi sağlayan ise sosyal kodlardır. Her türlü otorite buna göre hareket ettiği için bir iç denetim söz konusudur. Tarihte kişilerin kendi zaviyelerinden tanrıyla yakınlık kurdukça "suç" ve "günah"ı bazen meşrulaştırdıkları veya bu meşruiyeti, içinde buldukları topluluktan miras aldıkları görülmüştür. Bazı dönemlerde (mesela Osmanlı'da 17.yy. Kadızadeliler hareketi ve tasavvuf karşıtlığı) bahsi geçen denge bozulur. Bu durumda "günah olan"ı engelleme çabası şiddete dönüşecektir. İbn Haldun'un ifadesiyle geçmiş geleceğe suyun suya benzemesi kadar benzer bulunduğu bugün için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Terminolojide *günah* tanrıya göre; *suç* ise devlete ve kanuna göre yapılmış bir tanımlama iken bireye göre yapılacak bir tanımda şiddetin, suçun veya günahın ne olduğu grileşmektedir. Tarihte günah kavramının otoritesi (tanrı) ile suç'a konu cezanın otoritesi (devlet) bir noktadan sonra eşitlenmektedir. Avrupa'da bu kurumsal yapı (kilise) üzerinden daha net anlaşılır iken İran ve

⁸ <https://histoire-image.org/etudes/liberte-guidant-peuple-eugene-delacroix> (Erişim: 22.10.2023)

İslam kültüründe din ile devletin ikiz olduğu retoriği ile biraz daha tabana yayılmıştır. Bu noktada sorulması gereken bir soru da kimlerin suç ve günah işlediği daha doğrusu suç/günah aktörlerinin tasnifi meselesidir. Suç/günah aktörlerinin tasnifine göre sosya kodların hareket biçimleri yorumlanabilir? Bir ehl-i örf ve ehl-i şer' suç veya günah olan şeye mesafesi nedir?

Fikret Yılmaz, 16. yüzyılın başlarından itibaren meyhanelerin varlığının hem tahrir defterlerindeki vergi kayıtlarından hem de mahkemeye yansıyan olaylardan öğrenilebileceğini kaydeder. Bununla birlikte Yılmaz şöyle devam eder: “[Meyhaneler] zannedildiği gibi oturulup içki içilen ve sohbet edilen mekanlar değildir. Bu özelliklerini 16. yüzyılın sonlarından itibaren üstelik yavaş bir seyirle içinde ilerleyen bir süreçte kazandıklarını sanıyorum”.⁹ Edremit mahkeme kayıtlarına göre 14 Kasım 1578'de Şekviran köyü sakinlerinden Hüseyin bin Temurtaş'ın ifadesinde canbaz oynağı gün şehre geldiği, canbaz izlediği, akşam da Mehmed'in ırgadı Ahmed ile birlikte harmana gidip orada beş kişi olup şarap içtiklerini, gece yarısı ise çoban Bekir'i dövüp bir kuzuyu aldıklarını ikrar etmiştir.¹⁰ Elbette buna benzer pek çok kayıt bulmak mümkündür. Bu kayıtlarda suç ile günahın birleşirken bunlara verilen cezalar da o devrin şiddet algısı sınırına işaret edecektir.

Osmanlı esnaf ağzında “yapılması doğru olmayan ama kaçınılmaz da olan bir iş” için “Sen diyorsun ki Galata Kadısı ol ama içme” deyimini, günah ile vazife arasındaki çarpık ilişkiye işaret etmektedir. Nitekim bu konuda şu iktibaslar yapılabilir:

“Galata kadısı Nihalî Ca'fer (Ö. 949/1542) ve Âşık Çelebi'nin babası Seyyit Ali Matta' da Efe Meyhanesi'nin devamlı müşterilerinden idiler. Gençliklerinde medrese arkadaşı olan bu iki şahıs, beraber ders okur, sonra meyhanede beraber içerlerdi. İçkide sohbette birbirinden ayrılmazlardı. Sonra ikisi de kadı oldu. (...) İçki içmesiyle tanınmış şairlerden biri de Manastırlı Haveri, Ali Çelebi'dir (ö. 972/1565). Gençliğinde çok içer meyhane meyhane dolaşırdı. Selanik ve Üsküp kadısı olarak bir zaman İstanbul'dan ayrı kaldı. Sonra Galata ve Eyüb kadılıklarına beraber tayin edilince, eski meyhane arkadaşları ile görüşür, eski günleri yad ederdi. Gençliğinde Galata ve Tahtakale'de o kadar meşhurdu ki, “Galata'da bütün şekerci dükkânlarındaki şişeler kendisini tanır, Hıristiyan çocukları ezilmesinler diye meyhane çardaklarına tırmanırlardı. Efe meyhanesinde hiçbir fıçı yoktu ki aylarca ayılmayıp dibine düşüp kalmıya”. Bu şöhreti unutulmadığından kadılığı üzerinde dedikodular, şikâyetler oldu ve azledilip Karaferye kadılığı ile İstanbul'dan uzaklaştırıldı.”¹¹

⁹ Fikret Yılmaz, “Boş vaktiniz var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum - Yeni Yaklaşımlar* Bahar/1 (2005), 31-32.

¹⁰ Yılmaz, “Boş vaktiniz var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap Eğlence ve Suç”, 16.

¹¹ <https://dedemindili.blogspot.com/2017/12/> (Erişim: 20.10.2023)

“Fatih’in şairlerinden Tokatlı Melihî, canı pahasına işrete müptela biri olarak Tahtakale meyhânelerine gitmekteydi.”¹² Keykavus bin İskender, *Kabusname*’de içki ile musiki ilişkilendirildikten sonra şöyle bir ifade yer alır: “Ve bil ki süci [şarap] içmek key [çok fazla] ulu yazuktur. Çün yazuk işlersin bari eyüsin işle. Ve çün haram avaz eşidürsin bari hoş avazlar eşid.”¹³ Aşağıda verilen örnekler sadece devleti muktedir kılmaya değil adaletin tecelli ettiğine halkı inandırma refleksi de barındırmaktadır:

“Deri yüzme cezası Osmanlılarda genellikle isyan çıkaranlara, hırsız ve haramilere verilmekteydi. Örneğin 1594’teki Temeşvar isyanına önderlik eden Temeşvar Ortodoks Piskoposu Teodor’un derisi yüzülmüştü (Selânikî 1999, 378-379; Judah 1997, 45). Evliya Çelebi’nin aktardığına göre Mısır’da isyan edip köyleri yağmalayanlar derileri yüzülerek cezalandırılırdı (Evliya Çelebi 2013, Cilt II, Kitap 10, 204). Ayrıca görevlerini kötüye kullanan kadıların infazında deri yüzme yöntemi kullanılmaktaydı. Tarihçi Theodore Spandoune’in aktardığına göre II. Mehmed rüşvet alan Bursa kadısını İstanbul’a getirtmiş ve derisini yüzdürmüştü (Spandounes 1997, 54) 593. Öte yandan harp esnasında esir düşen Müslümanlara işkencede bulunan ecnebi komutanlar derileri yüzülerek cezalandırılırdı. Kıbrıs’ın fethi sırasında Müslüman esirlere işkence eden Famagusta kumandanı Marx Antoni Bragadin’in derisi yüzdürülerek içine saman doldurulmuştu.”¹⁴ “Toplumun üst tabakasında yer alanlar sürgün gibi daha insani cezalara muhatap olurken, toplumun alt tabakası ve Roma vatandaşı olmayanlar için çarımha germek, diri diri yakmak ve vahşi hayvanlara yem etmek gibi cezalandırma yöntemleri uygulanmaktaydı. Erken modern dönemde Avrupa’da ise karın deşme, kaynatarak öldürme, asma, organların kesilmesi, bağırsakların sökülmesi, dörde bölme, kızgın demirle dağlama, kemik kırma çarkında öldürme, hadım etme, kafa kesme, dörde bölme, deri yüzme gibi cezalandırma yöntemleri uygulanıyordu (Roth 2017, 79-91, 139, 173-189; Scott 1959, 216)”¹⁵ Konuyla ilgili diğer bazı nakiller şöyledir: “Müverrihlerin kaydettikleri çengele asma cezalarının genellikle görevini ihmal eden, devlete karşı başkaldıran isyancılara ve Osmanlı aleyhine casusluk yapanlara verildiği görülmektedir (Naima 1864, Cilt II, 419; Naima 1864, Cilt III, 266, 301; Selânikî 1999, 291). 1598 senesinde II. Selim’in (1566-1574) oğlu olduğunu iddia eden ve tahta çıkma iddiasıyla halkı kıskırtan bir kimsenin başı kesilmiş ve cesedi halka ibret olması için çengele asılmıştı (Naima 1864, Cilt I, 220). Çengele asma cezası verilen kimseler eşeğe bindirilerek sokaklarda teşhir edildikten sonra çengele asılılardı. Evvelce Habeş Beylerbeyi iken Anadolu teftişine

¹² İhsan Erdiñli, “Sarhoşluktan Keyif Haline: Osmanlı İstanbul’unda içki içme ve Meyhâne Âdâbı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 47/Mart (ts.), 104.

¹³ Keykavus b. İskender, *Kâbusnâme* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016), 114.

¹⁴ Ahmet Erdoğan, *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019, 367.

¹⁵ Erdoğan, *Suç ve Ceza*, 369.

memur edildikten sonra Anadolu'da reâyâyâ zulmeden ve asilerden olan Hüseyin Paşa bu şekilde infaz edilmişti (Naima 1864, Cilt I, 232-233; Selânikî 1999, 846-847). Çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesinde bulunan Avrupalıların aktardıklarına göre katillerin, hırsızların, eşkıyalık yapanların, hakkında siyaset kararı verilen zanilerin, dinden dönenlerin infazı çengele asılarak gerçekleştiriliyordu (Schweigger 2014, 203- 204; Gerlach 2010, 121, 508, 727; Heberer 2010, 212-213)¹⁶

Sosyal Kodlar ve Şiddet Algı Eşiği

M. Foucault'un ifadesiyle hapishaneler suçlular için ıslah yeri olmazken devlet için bireyi yönettiği bir imkan vasıtası olmaktadır. Devlet, farklı ceza yöntemlerini geliştirirken halka "adaletin bekçisi olduğunu" ispat etmeye çalışmaktaydı. Şiddetin, ister suç isterse günah kavramının konusu olsun, toplumun öteden beri getirdiği sosyal kodlardan beslendiği açıktır. Bir suçlunun hangi cezaya çarptırılırsa kamu vicdanının rahatlayacağını büyük oranda bu kodlar belirlemektedir. Dolayısıyla tarihte veya bugün şiddeti tanımlamamız ve her hangi bir şiddet olayını anlayabilmemiz için bu kodları dikkate almamız gerekir. Türk Moğol ceza usulleri veya Kıta Avrupa'sındaki cezalandırma biçimlerini gören ve tevarüs eden toplumlar, ortaya çıkan şiddeti bunlara göre meşru veya gayri meşru sayacaklar, ayrıca meşru saydıkları şiddeti uygulama içgüdüsüne sahip olacaklardır. Bahsi eçen sosyal kodlar *tarih*, *din* ve *dil* olarak başlıklandırılabilir. Bir benzetme üzerinden aktarmak gerekirse bu sosyal kodlar, *yapı* olarak tarih, *içerik* olarak din ve *renk* olarak dildir. Her toplumun beslendiği tarihsel birikim, konu suç ve günah olunca bunların tarihi ve cezalandırılma tecrübeleri öne çıkacaktır. Buna göre ceza hukuku uygulamaları, inanış biçimleri ve dilde yer alan suç ve günah formları ortak bir bilinç oluşturmaktadır. 16. Yüzyıl sonrası Osmanlı ve Avrupa örnekleri genel anlamda dikkate alındığında dilin kullanımında kadının cinsel nesne olarak konumlandığı, bu durumda erkeğe kadının rolünü vermenin de aynı biçimde anlaşıldığı görülmektedir. Eğlence biçimlerinin özellikle "günah" kavramı ile ilişkilendirildiğinde suça zemin oluşturduğu söylenir. Bununla birlikte Osmanlı'da şarap için *hamriyye* ve domuz için de *hinzırıyye / canavar* vergilerinin alındığı bilinmektedir. Elbette bu durum Müslümanlar için geçeli değildi. Onların sayılan şeyleri tüketmesi cazyı gerektiren bir durumdu.¹⁷ Buna göre İslam ve Osmanlı tasavvurunda günah kavramı, toplumsal/dinsel aidiyete göre değerlendirilmektedir. Bu bakımdan günah, sadece İslam'ın tanımladığı sahaya göre değil bundan bağımsız biçimde İslam dışı toplumların günah tanımlarının dikkate alındığı söylenebilir. Aynı durum mecusilerin

¹⁶ Erdoğan, *Suç ve Ceza*, 365.

¹⁷ İhsan Erdiñçli, *Keyif, Günah ve Suç Arasında Osmanlı'da Meyhaneler ve Müdavimleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022), 127-128.

aile içi evlilikleri için de söz konusudur. Kendi adaleti sağlama biçimi olan düello gibi yöntemlerin de tarihte şiddetin meşru biçimleri olarak görmek mümkündür. Elbette suçluların cezalandırılması gibi, savaş veya çatışmanın yani devlet tarafından icra edilen şiddetin meşruiyeti ayrı bir bahistir.

Suç ve günahla nasıl mücadele edileceğini, bu problemi nasıl çözeceğini belirleyen ortak bilinç, yani bir bakıma, birey veya toplumun ait olduğu sosyal kodlardır. Zihniyet de zaten burada ortaya çıkar. Zira zihniyet, *zekanın ortak bilinçte bulunduğu problem çözme metodudur*. Suç, her ne kadar devlete bağlı bir tanımlama olsa da özellikle günah kavramının suçla ilişkisi ve dine bağımlı yapısı onun toplumsal zeminine dikkat çekmektedir. Bir toplumda kamusal yükümlülüklerden kaçınmak yüz kızartıcı bir suç iken bir diğerinde aynı durumun kurnazlık ve menfaatini gözetme olarak görülmesi; erkeğin muktedir kabul edilip sorumluluklarının artırılması ama bununla eş değer bir takdir görmemesi ya da yetki verilmemesi vs. gibi meseleler de yine bu kodlarla ilgili olup şiddetin kaynağını oluşturmaktadır.

Bu noktada en önemli kavram şiddet algı eşiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet algı eşiği, bir insanın/toplumun sıklıkla şahit olduğu şiddet unsurları sebebiyle şiddetin belli bir oranını meşru ve makul saymasını temin eden algı sınırıdır. Sosyal kodlarda yer alan şiddet algı eşiği'nin, sadece üstü şiddet olarak tanımlanacaktır. Bu eşik ise savaşlar, hastalıklar, göçler, düellolar vs. gibi sebeplerle eski toplumlarda nispeten yüksek iken reel suçlunun ve reel şiddetin mümkün olduğu kadar gizli tutulduğu ve toplumdan arındırıldığı modern dönemde çok düşüktür.¹⁸ Bugün televizyonda izlenen bir dizi veya haberde kanın mozaiklenmesi, bazı şiddet haberlerinin sansürle verilmesi veya alt yazı geçilmesi şiddetin görünürlüğünü azaltmaktadır. Bunun yanında modern öncesi dönemlerdeki gibi yürümeyi öğrenen çocuğa kılıç kalkan kullanmayı öğretmeye çalışan ebeveynler kalmamıştır. 2000'lere kadarki kavga etmeyi öğreten ebeveynler de eğitim dünyasında şu an görünmemektedir. Artık anne-babalar da sorunların çoğunlukla konuşarak çözülmesi düşüncesindedirler. En azından görünür durum budur.

Sonuç

Suç ve günah kültürü her devirde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sosyal kodlardan beslenmiştir. Sosyal kodlar ile kasıt, toplumun kimlik bilincini oluşturan dil ve tarihe dayalı öğelerdir. Din burada geniş bir zemine hakimdir. Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte elbette eski algılar büyük oranda tevarüs edilmiştir. Kanunname, sicil ve kroniklerde yer alan (uzuv kesme, idam, çengele geçirme, deri yüzme

¹⁸ Osman Cengiz, *Tarih İdrakinden Kanun İnşasına Osmanlı Hukuk Düşüncesi* (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2022), 205-206.

gibi) cezalandırma biçimleri, mevcut toplumun şiddet algı eşiği'ne göre ayarlanmıştır. O dönemlerde bu algı eşiğinin yüksek olması, mahallede, toplumda mevcut görünür şiddetin fazlalığı ile alakalıdır. Bu nedenle mevcut otorite, daha hafif cezaların kamu vicdanında adalet duygusunu tatmin etmeyeceğini değerlendirmiştir. Bu durum modern dönemde eğitim alanında da geçerlidir. Yani çocuğun eğitimi sırasında harcanan emeğin boşa gitmemesi veya çocuğun geleceği için ona zarar veren şiddet unsurlarının kullanımı durumunda da aynıdır.

Modern dönemde suça dayalı şiddetin görünür biçimlerinin azaltılması ve suçluların toplumdan tecridi, şiddet algı eşiğini düşürmüştür. Toplumun yeni üyeleri, şiddetten (kanın mozaiklenmesi gibi) büyük oranda arındırılmış bir medya ve yaşam ortamı ile muhataptır. Bununla birlikte suç ve günah her zaman cezbedicidir. Zira gizemli veya kârlıdır. Sosyal kodlar, suç ve günahla yanlış mücadele ederken de suç ve günahı perçinleyebilir. Bu sebeple otoritenin, *nesil farkı* veya *yeni kuşak* kavramlarına dikkat etmesi gerekmektedir. Zira her an değişen bir toplum için ortaya konulan çözüm önerileri her ne kadar tarihi tecrübeye dayansa da yeni düzenin bir parçası olmadığı için yetersiz kalacak ve sorunları çözmeye yetmeyecektir. Bu durum, alkol ve uyuşturucu ile birlikte suçun ve günahın küçümsenmesini beraberinde getirir. Özellikle modern dönemde “günah” olanın küçümsenmesi din kurumunun sivil otorite (vicdanî muhasebe) olarak zayıfladığını göstermektedir. Elbette son önerme için belli şartlar altında “bu bir sonuç değil sebeptir” de denebilir. Yani algısal olarak küçük düşürülen “günah”ın toplumun gözünde dinin otoritesini zayıflatacağı söylenebilir. Neyin günah olduğu ile ilgili iç kritik ise bu çalışmanın konusu değildir.

Kaynakça

- Cengiz, Osman. *Tarih İdrakinden Kanun İnşasına Osmanlı Hukuk Düşüncesi*. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2022.
- Erdinçli, İhsan. *Keyif, Günah ve Suç Arasında Osmanlı'da Meyhaneler ve Müdavimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.
- Erdinçli, İhsan, “Sarhoşluktan Keyif Haline: Osmanlı İstanbul’unda İçki İçme ve Meyhâne Âdabı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 47/Mart.
- Erdoğan, Ahmet, *Suç ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar ve Cezalar (1559-1609)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay., 1992.
- Keykavus b. İskender, *Kâbusnâme* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016).
- Yılmaz, Fikret, “Boş vaktiniz var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap Eğlence ve Suç”, *Tarih ve Toplum - Yeni Yaklaşımlar* Bahar/1 (2005), 31-32.
- <https://histoire-image.org/etudes/liberte-guidant-peuple-eugene-delacroix> (Erişim: 22.10.2023)

Türkiye’de Zorbalık Literatürüne İlişkin Bir Değerlendirme

Serkan TARAKCI⁸
Bahar EROĞLU YALIN⁹

Giriş

Şiddet, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, duygu ve davranışta aşırılık, kaba güç” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022). Oxford Dictionary de “kişilere karşı zarar veya hasar verecek fiziksel davranış”, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) de “kişinin, kendine, başkasına, bir gruba veya topluluğa karşı ölüm, yaralama, psikolojik zarar verme gibi davranış” olarak tanımlanabilir.

Şiddeti iki farklı açıdan (1- Cebir ve Zor kullanma 2- İhlal) olarak değerlendirsek de aslında her iki biçimde birbiri içerisine girmiş ayırım yapılması güç bir hal almıştır. Günümüzde şiddetin dijital ortamlarda (web siteleri, bilgisayar, sosyal paylaşım siteleri vs.) işlenmesi ile gerçekleşen siber zorbalık geleneksel zorbalıktan daha fazla yaygınlaşmıştır. Childline’in 2014 yılında hazırladığı rapora göre gençlerin %50’den fazlasının siber zorbalığa %25’inin ise dijital ortamlar (internet) üzerinden tacizler yaşadıkları gözlemlenmiştir. İnternet kullanımının yaygınlaştığı dijital çağımızda siber zorbalığın olumsuzluklarından sadece gençler değil dijital iletişim araçlarını kullanan yaşlılar, çocuklar hatta okul öncesi dönem etkilenmiştir. Bu araştırmamızda iletişim çalışmalarını ile çağımızın en önemli problemlerinden siber zorbalıklığın olumsuz etkilerinin önlenmesi için yapılan çalışmalar ve önerilerden söz edilmiştir (Güvenir, 2004).

⁸ Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, serkantaraci5234@gmail.com, 0000-0002-1904-4965.

⁹ Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık bölümü, baharerogluyalin@trabzon.edu.tr, 0000-0003-4619-3584

Zorbalık, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini etkileyen ciddi bir sorundur. Bir kişinin diğer kişi veya kişilerin kasıtlı ve tekrarlı olumsuz davranışlarına maruz kalması zorbalık olarak tanımlanmıştır (Olweus, 1993). Olweus'a göre saldırganca davranışa zorbalık diyebilmek için kurbanla mağdur arasında güç dengesizliğinin de olması gerekir. Zorbalık fiziksel, psikolojik, sözel, cinsel, siber olarak sınıflanabilen, dolaylı ya da doğrudan saldırgan eylemleri ifade eder. Tekme atmak, saç çekmek, vurmak, oyunlara almamak (dışlamak), yokmuş gibi davranmak (görmezden gelmek), alay etmek, kırıcı sözler söylemek, lakap takmak, özel bölgelerine dokunmak, eşyasına zarar vermek, internet üzerinden hakkında doğru olmayan bilgiler yaymak, şantaj yapmak, bilgilerini çalmak ve diğer insanlarla paylaşmak zorbalık davranışlarına örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışma kapsamında, 2012-2022 yılları arasındaki lisansüstü tezlerin literatür taraması sonucunda zorbalığın araştırma literatüründe nasıl ele alındığı ve yıllar içindeki kapsam, içerik ve yöntem değişiminin nasıl olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

1. Zorbalık

Olweus'a göre zorbalık, saldırgan bir davranıştır. Güç dengesizliği olan ilişkilerde gözlenir (Nansel, 2001). Karşı tarafa zarar veya sıkıntı vermeye yöneliktir ve zaman içerisinde tekrarlanır. Zorbalık arkadaşın arkadaşı istismarındır ve çocuk istismarı, aile içi şiddet gibi diğer istismar tipleriyle pek çok ortak özelliği vardır. Zorbalık fiziksel, sözel veya diğer doğrudan veya yan yöntemler kullanılarak gerçekleştirilebilir (Özen, 2006). Bu davranışlar erkeklerde daha sık görülmekte ve erkekler erkekler tarafından hedef seçilirken, kızlar hem erkekler hem de kızlar tarafından hedef seçilmektedir. Zorbalığa uğrama yaşla azalırken, zorbalık yapma yaşla belirgin olarak değişmemektedir. Araştırmalar zorbalık yapma ve/ veya zorbalığa uğrama ile bireysel ve çevresel pek çok etken arasında ilişki olduğunu göstermiştir (Pişkin, 2002). Sık sık veya devamlı zorbalık yapma, davranış bozukluğunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Zorbalığa uğrayan çocukların önemli bir kısmı bu durumu erişkinlere haber vermemekte ve farklı baş etme yöntemleri kullanmaktadır (Alikashifoğlu vd., 2004). Olweus çalışmalarının başlangıç yıllarında okul zorbalığını, "bir grup tarafından yapılan şiddet" anlamına gelebilecek "mobbing" sözcüğü ile ifade etmiştir. Buna karşın İngiliz araştırmacılar tanımı daha da genişletmiş, grupsal şiddete bireysel şiddeti de eklemiştir (Gibson, 2003).

Öğrenciler arası zorbalık olaylarına karşı dünyada ve Türkiye'de gittikçe artan bir duyarlılık oluşmaya başlamıştır. Bu duyarlılığın nedeni, kitle iletişim araçlarının eski dönemlere göre daha yaygın kullanımı olabilmektedir (Yurtal

ve Cenkseven 2005). Nitekim, kitle iletişim araçlarında sıklıkla okul zorbalığı olaylarını konu eden haberlere rastlanmaktadır. Günümüzde birçok çocuk okulda zorba arkadaşlarının kötü davranışlarına maruz kalmaktadır. Ancak, ne yazık ki, çocukların bedensel, sözel, duygusal ve hatta cinsel yönden arkadaşları tarafından hırpalandığı son yıllara kadar kimsenin dikkatini çekmemiş, çocukların sadece yetişkinler (anne, baba, öğretmen, müdür vb.) tarafından örselendiğine inanılmıştır (Kapçı, 2004). Ama, yavaş yavaş okullarda zorbalığın acilen önüne geçilmesi gereken bir saldırganlık türü olduğu yönünde toplumlarda ve ilgili çevrelerde bir duyarlılık gelişmektedir. Zorbalığa karşı oluşan bu duyarlılığın sonucu olarak konu ile ilgili bilimsel araştırmalar yürütülmeye başlanmıştır.

2. Akran Zorbalığı

Akran zorbalığı doğrudan ya da dolaylı bir şekilde gerçekleştirilebilir. Doğrudan zorbalık, zorbalığa maruz kalan öğrenciye karşı açık bir şekilde yapılırken, dolaylı zorbalık sosyal ayrımcılıktan kasıtlı olarak grubun dışında bırakmaya kadar uzanmaktadır (Olweus, 1993). Genel olarak akran zorbalığı, fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve sosyal dışlama olarak gruplandırmıştır. Fiziksel ve sözel zorbalık, doğrudan zorbalığın, sosyal dışlama ise dolaylı zorbalığın içine girmektedir. Fiziksel zorbalık, vurmak, itmek, tükürmek, tekme atmak, saçını çekmek ve çelme takmak; sözel zorbalık ise küfürlü konuşmak, lakap takmak, hakaret etmek gibi davranışları içermektedir.

Sosyal dışlama ise dedikodu yapmak, arkadaş grubundan dışlamak, yok saymak ve oyuna almamak gibi öğrencinin sosyal ilişkilerine zarar vermeyi hedefleyen davranışları kapsamaktadır. Akran zorbalığının biçimi yıllar içinde değişim göstermiştir. Son yıllarda gelişen internet ağı ve iletişim teknolojisi siber/ sanal zorbalık kavramını doğurmuştur (Wong, 2009). Ayrıca cinsel içerikli davranışları (etek kaldırma, eteğin altından fotoğraf çekme, pantolon indirme gibi) kapsayan cinsel zorbalık türü de ayrı bir kategori olarak tanımlanmaktadır (Genç, 2007).

3. Türkiye’de Zorbalık İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Çalışmaların Kısa Tarihi

Teknolojik gelişmeler sonucunda “zorbalık” kavramının yerini “siber” zorbalığa bıraktığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında, Türkiye’de zorbalık ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların 2000 yılı ve sonrasında yoğunluk kazandığı görülmektedir.

Yıldırım (2001)’in çalışmasında; zorbalığın aile içerisindeki etkileri incelenmektedir. Bu çalışma, zorbalık konusundaki ilk çalışmalardan biri olma özelliğini taşımaktadır.

2010 yılı ve sonrasında ise, teknolojik gelişmelerle birlikte zorbalığın farklı türleri ortaya çıkmış ve bunlardan biri de “siber zorbalık” başlığı altında ele alınmıştır.

Erman (2011) çalışmasında; siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu çalışma da siber zorbalıkla ilgili öncü çalışmalardan bir tanesi olmuştur.

Araştırma Metodolojisi

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de zorbalıkla ilgi yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının nasıl ve ne şekilde ele alındığı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda 2012- 2022 yılları arasındaki zorbalık ile ilgili tüm lisansüstü tez çalışmaları taranmış ve bu çalışmalar doğrultusunda zorbalığın lisansüstü tez çalışmalarında nasıl ele alındığı ve yıllar içerisindeki içerik ve kapsamının değişimi ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi’nde “zorbalık” ve “akran zorbalığı” anahtar kelimeleri kullanılarak bir literatür taraması yapılmış, 184’ü yüksek lisans, 120’si doktora olmak üzere toplamda 304 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Elde edilen verilerle birlikte araştırma soruları doğrultusunda içerik analizi yöntemi kullanılarak bu çalışmaların nasıl ele alındığı ve yıllar içerisindeki içerik, yöntem ve kapsam değişiminin nasıl olduğu tablolar halinde analiz edilmiştir.

Araştırma Soruları

1. Lisansüstü tezlerde hangi demografik özelliklere yoğunlaşmıştır?
2. Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıl olmuştur?
3. Tezlerde uygulanan araştırma yöntemleri nelerdir ve hangi yöntemler çoğunlukla kullanılmıştır?
4. Çalışmalar daha çok hangi bölgelerde yoğunlaşmaktadır?
5. Zorbalığın daha çok hangi yönleri ele alınmıştır?
6. Tezlerde zorbalığın hangi türlerine yoğunlaşmıştır?

3. Araştırmanın Sınırlılığı

Bu araştırma, 2012 – 2022 yılları arasında yapılan ve sadece YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan erişime açık lisansüstü tez çalışmaları ile sınırlandırılmıştır.

Bulgular

1. Lisansüstü Tezlerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
İlköğretim	78	25	24	7
Lise	66	21	51	16
Üniversite	17	5	8	2
TOPLAM	161		83	

Zorbalıkla ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında belirtilen tarihler aralığında yüksek lisans düzeyinde en fazla % 25 ile ilköğretim ağırlıklı, doktora düzeyinde de % 16 ile lise ağırlıklı çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir.

2. Lisansüstü Tezlerin Yaş ve Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı Dağılımı	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
15–20	120	39	66	21
20–25	87	28	31	10
TOPLAM	207		97	

Cinsiyet Dağılımı	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Kadın	92	30	23	7
Erkek	76	24	113	37
TOPLAM	168		136	

Tez çalışmalarının yaş aralığı ve cinsiyet gruplarına göre dağılımına bakıldığında, yüksek lisans düzeyinde % 39 ile en fazla 15 – 20 yaş grubu aralığında, doktora düzeyinde de % 21 ile yine en fazla 15 – 20 yaş grubu aralığında yapıldığı gözlemlenmiştir.

Cinsiyet dağılımına bakıldığında ise yüksek lisans düzeyinde % 30 ile en fazla kadınlar, doktora düzeyinde ise, % 37 ile en fazla erkekler üzerine çalışmaların yapıldığı gözlemlenmiştir.

3. Lisansüstü Tezlerin Uygulandığı Okul Türlerine Göre Dağılımı

Lise Okul Türü	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Meslek Lisesi	103	33	74	24
Anadolu Lisesi	26	8	30	9
İmam Hatip Lisesi	13	4	28	9
Fen Lisesi	5	1	7	2
Kolejler	3	1	2	1
TOPLAM	150		141	

Üniversite Okul Türü	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
İşletme Fakültesi	56	18	15	4
Mühendislik Fakültesi	14	4	21	6
İletişim Fakültesi	42	13	12	3
Tıp Fakültesi	2	1		-
Eğitim Fakültesi	113	37	29	9
TOPLAM	227		77	

Tez çalışmalarının uygulandığı okul türlerine bakıldığında, lise okul türü olarak yüksek lisans düzeyinde % 33 ile en fazla meslek liselerinde en az ise % 1 ile kolejlerde; doktora düzeyinde de çalışmaların % 24 ile yine en fazla meslek liselerinde % 1 ile de en az kolejlerde uygulandığı gözlemlenmiştir.

Üniversite okul türü olarak bakıldığında ise, yüksek lisans düzeyinde % 37 ile en fazla eğitim fakültelerinde en az ise % 2 ile tıp fakültelerinde; doktora düzeyinde de % 9 ile yine en fazla eğitim fakültelerinde en az ise % 3 ile iletişim fakültelerinde uygulandığı gözlemlenmiştir. Tıp Fakültesinde doktora düzeyinde böyle bir herhangi çalışmaya rastlanılmamıştır.

4. Lisansüstü Tezlerin Yayınlandığı Yıl Aralıklarına Göre Dağılımı

Tezlerin Yayınlandığı Yıl Aralıkları	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
2000-2010	11	3	8	2
2010-2020	107	35	81	26
2020 ve sonrası	75	24	22	7
TOPLAM	193		111	

Zorbalıkla ilgili yapılan lisansüstü tez çalışmalarının yayınlandığı yıl aralıklarına bakıldığında yüksek lisans düzeyindeki çalışmaların % 35 ile en fazla 2010 – 2020 yılları arasında; doktora düzeyinde de % 26 ile yine aynı şekilde en fazla 2010 – 2020 yılları arasında yayınlandığı gözlemlenmiştir.

5. Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri Dağılımı

Tezlerde Uygulanan Araştırma Yöntemleri	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Anket	86	28	25	8
Mülakat (Görüşme Tekniği)	17	5	4	1
Göstergebilim	19	6	21	6
İçerik Analizi	47	15	33	10
Literatür Taraması	14	4	9	2
Karma Yöntem	18	5	11	3
TOPLAM	201		103	

Yapılan lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerine bakıldığında, yüksek lisans düzeyinde % 86 ile en fazla “anket”, % 4 ile de en az “literatür taraması” yönteminin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Doktora düzeyinde ise; % 10 ile en fazla kullanılan yöntemin “içerik analizi”, en az kullanılan yöntemin ise, % 1 ile “mülakat (görüşme tekniği)” olduğu gözlemlenmiştir.

6. Lisansüstü Tezlerin Uygulandığı Bölgelere Göre Dağılımı

Bölgeler	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Akdeniz Bölgesi	44	14	9	2
Karadeniz Bölgesi	20	6	11	3
Ege Bölgesi	39	12	5	1
Marmara Bölgesi	93	30	41	13
İç Anadolu Bölgesi	8	2	3	0,9
Doğu Anadolu Bölgesi	2	0,6	-	
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	16	5	13	4
TOPLAM	222		82	

Yapılan lisansüstü tez çalışmalarının bölgelere göre dağılımına bakıldığında, yüksek düzeyinde % 30 ile en fazla Marmara Bölgesi'nde; % 0,6 ile en az Doğu Anadolu Bölgesi'nde uygulandığı gözlemlenmiştir.

Doktora düzeyinde ise; % 13 ile yine aynı şekilde en çok Marmara Bölgesi'nde, % 0,9 ile de en az İç Anadolu Bölgesi'nde uygulandığı gözlemlenmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu konuyla ilgili herhangi bir doktora çalışmasına rastlanılmamıştır.

7. Lisansüstü Tezlerin Uygulandığı Şehirlere Göre Dağılımı

Şehirler	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
İstanbul	97	31	81	26
Ankara	33	10	19	6
İzmir	9	2	4	4
Mardin	-		-	
Şırnak	-		-	
TOPLAM	139		104	

Yapılan lisansüstü tez çalışmalarının şehirlere göre dağılımına bakıldığında, en fazla araştırmamanın uygulandığı şehirler arasında ilk 3 olarak İstanbul,

Ankara ve İzmir'in geldiği gözlemlenmiştir. Yüksek lisans düzeyinde % 31 ile İstanbul 1., % 10 ile Ankara 2. ve % 2 ile de İzmir 3. sırada yer almaktadır.

Doktora düzeyinde ise ; aynı şekilde % 26 ile İstanbul 1., % 6 ile Ankara 2. ve % 4 ile de İzmir 3. sırada yer almaktadır.

Geri kalan diğer tüm illerde en az 1 tane olmak üzere yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmanın yapıldığı gözlemlenmiştir. Fakat, "Mardin" ve "Şırnak" illerinde yüksek lisans veya doktora düzeyinde bu konuyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

8. Lisansüstü Tezlerde Zorbalığın Ele Alınan Yönlerinin Dağılımı

Duygusal Zorba Davranışlar	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Dışlanma	42	13	26	8
Görmezden Gelme	11	3	4	1
Yardımda Bulunmama	27	8	15	4
Sosyal Aktivitelere Dahil Etmeme	16	5	10	3
TOPLAM	96		55	

Sözel Zorba Davranışlar	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Alay Etme	24	7	8	2
Lakap Takma	13	4	21	6
Küfür Etme	55	18	32	10
Gurur Kırma	-		-	
TOPLAM	92		61	

Yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında zorbalığın ele alınan yönlerine bakıldığında, genel olarak sözel zorba davranışların duygusal zorba davranışlara göre daha yoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir.

Duygusal zorba davranışların yüksek lisans düzeyinde en fazla % 13 ile "dışlanma", en az % 3 ile "görmezden gelme" yönünün; doktora düzeyinde ise, yine aynı şekilde en fazla % 8 ile "dışlanma", en az % 1 ile "görmezden gelme" yönünün ortaya koyulduğu gözlemlenmiştir.

Sözel zorba davranışların ise; yüksek lisans düzeyinde en fazla % 18 ile "küfür etme", en az % 4 ile "lakap takma" yönünün; doktora düzeyinde de, % 10 ile "küfür etme", en az % 2 ile "alay etme" yönünün ortaya koyulduğu gözlemlenmiştir.

Sözel zorba davranışlardan olan "gurur kırma" yönünün ortaya koyulduğu yüksek lisans veya doktora düzeyinde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

9. Lisansüstü Tezlerinin Ele Alınan Zorbalık Türlerine Göre Dağılımı

Tezlerde Ele Alınan Zorbalık Türleri	Yüksek Lisans Tezi		Doktora Tezi	
	Frekans	%	Frekans	%
Zorbalık	89	29	24	7
Akran Zorbalığı	71	23	5	1,6
Siber Zorbalık	102	33	13	4
TOPLAM	262		42	

Yapılmış olan lisansüstü tezlerde zorbalık konusunun hangi türde ele alındığına bakıldığında, yüksek lisans düzeyinde en fazla % 33 ile "siber zorbalık" türünde, en az ise % 23 ile "akran zorbalığı" türünde ele alındığı gözlemlenmiştir.

Doktora düzeyinde ise, zorbalığın en fazla % 7 ile genel anlamda "zorbalık" başlığı altında; en az ise % 1,6 ile "akran zorbalığı" türünde ele alındığı gözlemlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Zorbalık konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, zorbalıkla ilgili lisansüstü tezlerin ilköğretim düzeyindeki öğrenciler üzerinde yoğunlaştığı ve yüksek lisans tezlerinin bu konuyu daha yoğun ele aldığı görülmektedir. Ulusal tez merkezinde zorbalık konusunda yapılan lisansüstü tezlerin en fazla yayınlandığı dönemin 2010 – 2020 yılları arası olduğu saptanmış ve yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre daha fazla yayınlandığı görülmüştür. Yapılan lisansüstü tez çalışmalarında araştırma yöntemi olarak yüksek lisans düzeyinde en çok anket tekniğinin, doktora düzeyinde ise en çok içerik analizi tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Zorbalığın duygusal açıdan daha çok “dışlanma”, sözel açıdan ise daha çok “küfür etme” yönünün ortaya çıktığı görülmektedir. Zorbalık konusunun yüksek lisans tez çalışmalarında en çok “Siber Zorbalık” başlığı altında, doktora tez çalışmalarında ise en çok “Zorbalık” başlığı altında ele alındığı görülmektedir.

Son olarak, yapılan lisansüstü tez çalışmalarının en çok “Marmara Bölgesi”nde yoğunluk kazandığı görülmektedir. Zorbalığın, kapsam ve içeriğinin daha çok arttığı ve etkilerinin daha yoğun hissedildiği günümüzde lisansüstü çalışmaların artması gerektiği açıktır.

Literatürde zorbalıkla ilgili bilimsel çalışmalara daha fazla yer verilmesi konunun literatür zenginliği açısından daha da önemli hale gelmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alikaşifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D. A. ve İlter, O. (2004). Violent behaviour among turkish high school students and correlates of physical fighting. *European Journal of Public Health, 14*, 173–177.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Genç, G. (2007). Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gibson, W., A. (2003). Elementary and middle school teachers' perceptions of bullying. Unpublished Doctoral Thesis, Atlanta: Georgia State University.
- Güvenir, T. (2004). Okulda akran istismarı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Özen, D. Ş. (2006). Akran zorbalığına maruz kalmanın olası yordayıcıları ve cinsiyet ile yaşa bağlı değişimi. Şiddet ve Okul Sempozyumu: Bildiri Özetleri, İstanbul.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*, 533-551.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2005). İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi 1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Katılımlı Sempozyumu, İstanbul.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma turunun ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(1)*, 1–13.
- Nansel T. R. (2001). Bullying behavior among us youths: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Association, 285*, 2094-2100.

Bölüm 2

ŞİDDETİN FELSEFİ PSİKOLOJİK BOYUTU

Levinas Felsefesinde Başkayı Aynılaştırma Hareketi Olarak Şiddet Sorunu

Hatice BİLEK

GİRİŞ

“Ben” ve “öteki” kavramları, insanoğlunun varoluşundan bu yana süregelen ve yeryüzünde yalnızca tek bir insan kalıncaya dek varlığını sürdürecektir olan kavramlardır. İnsan, her koşulda kendisi için “öteki” olarak adlandıracağı varlıklar bulacaktır. Fakat burada bizim üzerinde duracağımız anlamda öteki varlıklar, tıpkı ‘ben’ gibi kendi öz bilincinin farkında olan varlıklardır. Ötekinin cansız bir nesne, bir eşya olması, ben’in kendisini anlamlandırma-mamasına yol açacağından ben ve öteki birer insan varlığı olarak görülüp, bu bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutulacaktır. İnsan, daima kendisini tanımlamak, anlamak ve kendi varlığının idrakinde olabilmek için bir başkasına, yani “öteki”ne ihtiyaç duymuştur. Söz konusu ihtiyaç bütün bir insanlığı kapsamaktadır.

Her birimiz Aristoteles’in de ifade ettiği gibi toplumsal birer varlık olmakla birlikte, yaşantımızı ‘toplum’ adı verilen bir yapının içerisinde sürdürmekteyiz. Bizler, Heidegger’in ileri sürdüğü şekliyle, dilselliğin ve toplumsallığın sonucunda ortaya çıkan geleneğin içerisinde doğmakta, Heidegger’in söylemiyle böylesi bir ortama fırlatılmaktayız. Ona göre bu, her ne kadar bizim isteğimiz dışında gelişen bir durum olsa da diğer taraftan varoluş açısından gerekli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Heidegger’in de aralarında olduğu kimi düşünürlerce ben ve öteki arasındaki ilişki olağan iken, kimilerince ise öteki ile kurulan ilişki ben’e zarar vermektedir. Sartre, başkalarını ‘cehennem’ olarak görmekte ve insan varoluşunun kendi özünde olduğunu iddia etmektedir. Çalışmamıza konu olan Levinas, Heidegger’in düşüncelerinden ilham aldığını kabul ediyor olsa da gayretinin onun felsefesinin etkilerinden kurtulmak yönünde olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir.

Levinas'ın düşünceleri ve ortaya koyduğu eserlere, Heideggerci ontolojinin yarattığı etkiden etiğe doğru bir yöneliş ve aynı zamanda ontoloji ile çevrelenmiş dili, etik terminoloji ile temizleme çabası olarak bakılabilir. Ben ve öteki arasındaki ilişkide, ötekinin farkında olmamız için bizlere çağrıda bulunan Levinas, neredeyse tüm felsefesini öteki temelli bir dünyanın mümkünlüğüne vurgu yapmak üzerine kurmuş ve varlığın anlamına erişebilmemiz için ilk başvuracağımız adresin etik olduğunu ileri sürmüştür. Heidegger'e göre dünya-içinde-olma varlığın ilk özelliği iken, Levinas, varlığın yani ben'in dünyada olmaklıktan evvel 'öteki ile olmaklık' özelliğini taşıdığını vurgulamakla, başvurulacak ilk adresin neden etik olduğunu da bir ölçüde açıklamış olmaktadır.

Varlığın 'aynı' ve 'başka' olarak ikiye bölünmesi beraberinde şiddeti getirir. Şiddet, genel olarak bireyin ya da toplumun kendisinden farklı gördüğü herkes üzerinde kurduğu tahakkümlere karşılık gelir. Ben'ler ve öteki'lerden oluşan her yapının içerisinde dolayısıyla tüm dünya üzerinde şiddete ve onun sayılamayacak derecede çok olan çeşitlerine rastlanması mümkündür. Cinsiyetten ırka, dilden dine, törelerden geleneklere, devlet sistemlerinden siyasete, ilkelikten teknolojik yapılara, özetle insanın olduğu her alan, içerisinde şiddeti barındırmaktadır.

1. Din, Şiddet, Siyaset

Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artması, ülkeler ve şehirlerarası göçler, kırsal kesimin hızla kentsel bölgelere doğru yönelişi ile birlikte insanın, kendisi için gerekli olan beslenme, barınma, eğitim, güvenlik gibi unsurlara ulaşması güçleşmektedir. Bir arada güvenle yaşayabilmenin teminatını sunması gereken devlet yapılarının içerisinde bulunan siyasi yapılar, birbirleriyle olan çekişmelerini halkın sorunlarının önünde tutmakta ve bu nedenle toplumda giderek artış gösteren şiddetin nedeni olmaktadır. Hatta söz konusu şiddeti önlemek bir yana kendi amaçlarına erişebilmek için halkı galeyana getirdikleri zamanlar da mevcuttur. Şiddetin doğru bir biçimde tanımlanması, anlaşılması, kaynağına inilmesi öncelikle baş gösterdiği toplumun sosyal, ekonomik, dini ve kültürel yapısının incelenmesi ile mümkündür. Nitekim şiddet, yalnızca iç ve dış tehditlerin varlığına bağlanarak anlaşılır kılınmaz. Çünkü şiddet, toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısından soyutlanamaz. Ayrıca toplumda vuku bulan ciddi bunalımların temelinde aynı önemdeki toplumsal sebepler yatmaktadır. Böylesi bir yaklaşım şiddetin esas kaynaklarına ulaşma konusunda önemli izlerin elde edilmesinde fayda sağlamaktadır.

Tarih sahnesinde çok eski zamanlardan bu yana rol alan şiddet, son yıllarda etkisini daha da arttırmakta ve kendisine kaynak olarak yine kendisi gibi eski olan bir olguyu seçmektedir. Bu eski olgu hepimizin ister dahil isterse şahit

olarak yakından tanıdığımız “din”dir. Şiddetin din ile arasında bir bağlantı olduğuna yönelik kanılar, özellikle Batı toplumları başta olmak üzere bütün toplumlarda giderek artış göstermektedir. Bu kanılara sahip olan toplumlar, dinlerin ortaya çıktıkları zamanlardan beri sevgi, hoşgörü ve barış getirmediklerini, tam aksine var olandan da çok şiddete ve şiddetin ciddi bir yansıması olarak meydana gelen savaşlara sebebiyet verdiklerini ileri sürmektedirler. Din ile şiddet arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için hem dinin hem de söz konusu dine inanan kişilerin yaşamlarının incelenmesi gerekmektedir.

John L. Esposito bu durum için şu ifadeyi ileri sürmektedir: İnsanların neye inandıkları ve gündelik hayatlarının gerçekliğini anlamak istiyorsan eğer, metne ve bağlama hakim olmalısın. Ötekinin neye inandığını anlamak yalnızca dine ait olan kutsal metinleri bilmekle olmaz, aynı zamanda neye inanıp ne yaptıklarını bilmek bu noktada bir zorunluluktur. Çünkü insanlar bir dine mensup olup o dine ait kutsal metinleri okusalar dahi belirli bir tarihin, kültürün ve geleneğin içerisinde oldukları için inançlarını bu üç olguya bağlı şekilde yaşamakta ve eylemlerini yine bu olguların etrafında gerçekleştirmektedirler. Bu perspektiften bakıldığında incelemeye konu olan bir dinin araştırmasını yapmak aynı zamanda ona tabi olanların tarihini, kültürünü, geleneğini ve kişiliklerini de araştırmak anlamına gelmektedir. Nitekim din, teorik bir söylem ve vahiyler çokluğu değil, pratik bir yaşama biçimidir. Bu nedenle güncel şekilde varlığını sürdüren problemler için gerekli olan çözüm önerilerini ileri sürmeyen bir din düşünülemez. Şiddet en güncel ve en ciddi problemdir ve kaynak olarak kendine dini seçmiş olan şiddet hem dini zan altında bırakmakta hem de dinle birlikte ona inananlara karşı ön yargıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Modern ve çağdaş dönemde masum olmamakla suçlanan din, yalnız başına sevgi ve barışı garanti edecek bir öge olma niteliğini kaybetmekte ve şiddet insanın yapısal özelliği olarak değil, dinin insan üzerindeki bir çeşit empozisi olarak tanımlanmaktadır.

Öncelikli olarak sorulması gereken soru, bir düşmana neden ihtiyaç duyduğumuzdur. Bizler kendilik nefretimizin hedef taşı olarak düşmanlara ihtiyaç duyarız. Bunun yanında düşmanlar, bizleri, kendi yara almışlığımızı görmekten uzak tutarlar. İnsan rotasını başkalarını suçlamaya çevirdiğinde kendisini sorgulamasına ve kendiyi yüzleşmesine gerek kalmaz. Bu perspektiften bakıldığında şiddetin yeni bir olgu olmadığını, tarih boyunca insanların kendilerine düşmanlar yarattığını ve onlar üzerinde tahakküm kurmaya çalıştıklarını söylemek mümkündür. Şiddet, bütün uygarlıkların tahakküm ve mülkiyet temellerinde yer aldığı için onlar tarafından besleyip büyütülen bir şeyin parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin tırmanmadığı, şiddet gösterilerinin gerçekleşmediği bir dünya ve ülkenin kalmadığı açık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Şiddeti hissetmeyen, düşünmeyen kalmadığı gibi her çağda her uygarlık kendi şiddetini uygulamayı sürdürmektedir. Şiddetin boydan boya örüldüğü bir dünyada yaşadığımız için her daim bir karara ve yargıya varmaya, ayrıca taraf tutmaya yönlendiriliyoruz.

Din her zaman insanların dikkatlerini çekmek, bir noktaya odaklanmalarını sağlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. Her ne kadar siyasi yapılar dinden bağımsız olarak, yalnızca yönetimin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesi ve toplumda yaşayan insanların taleplerine cevap verme amacıyla olduklarını ileri sürseler de modern ve çağdaş dünyada dahi siyasi söylemlerin dinsel ifadelerden pay aldığı görülmektedir. Tanrı'yı en üstün güç ve otorite şeklinde gören ve kutsal metinlerde onu adil bir dağıtıcı, yapılan iyilikleri karşılıksız, işlenen günahları ve gerçekleştirilen kötü eylemleri de cezasız bırakmayan bir varlık olarak resmeden Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinleri de siyasi söylemlere konu olmaktan kurtulamamışlardır. Bu üç dine mensup olanlar arasında olduğu gibi, aynı dine tabi olmalarına karşın görüş ayrılıklarına sahip olanlar da yok değildir. Hal böyle olunca Tanrı'nın varlığı ve dinsel buyruklar hususunda birbirinden ayrılan insanların, siyasi konularda farklı olmaları yadırganamaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı din ve siyasi görüş içerisinde bulunan bireylerin birbirine şiddet uygulaması bir yana toplumda herhangi bir dine bağlı olmayan bireyler de cereyan eden şiddetten nasiplerini almaktadırlar. Öldürmeyeceksin buyruğuna rağmen şiddetin kol gezdiği İsrail-Filistin toprakları, Tanrı için en önemli şeyin sevginin toplum düzeyindeki karşılığı olan adalet olduğunu vurgulayan İncil'e rağmen her türlü siyasi, ırksal, dinsel ve dilsel şiddetin giderek tırmandığı Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkeleri ve büyük çoğunluğunun İslamiyeti benimsediğini ileri sürüldüğü Arap Ülkeleri ve Türkiye'de de şiddet unsurlarının artış gösterdiği yadsınamaz bir gerçekliktir.

3. Levinas Felsefesinde Etik

1947'de yayımlanmış olan *Varoluştan Varolana*, Levinas'ın 1940'ta Fransa'nın Almanya tarafından işgal edilmesiyle esir düşmesi ve savaş bitimine dek esir kampında kalması ile aldığı notların derlenmesi ile oluşmuştur. Levinas çalışmasının başlarında Heidegger'e ait olan felsefeden etkilendiğini itiraf etmekte ancak aynı zamanda bu etkiden kurtulmaya çalışacağını da ifade etmektedir. Yalnızca *Varoluştan Varolana*'da değil, *Zaman ve Başka*, *Bütünlük ve Sonsuzluk*, *Olmaktan Başka Türlü* ya da *Özün Ötesinde* de Levinas, Heideggerle hem felsefi hem de politik anlamda bir çeşit hesaplaşmaya girişmektedir. Özellikle *Olmaktan Başka Türlü*'de Levinas, etik ile politika arasındaki bağı sıkıntılı bir şekilde ele almış ve sıkıntıyı her zaman etikten yana olacak şekilde çözüme kavuşturmayı denemiştir.

Girişte de belirtildiği üzere Levinas'ın düşünsel anlamdaki serüveni ve bu bağlamda kaleme almış olduğu eserlere Heideggerci ontolojinin etkilerinden etîge doğru kaçış ve ontoloji ile kuşatılmış dili, etik terminoloji vasıtasıyla temizleme gayreti olarak yaklaşılabilir. Martin Heidegger'in Nazizme destek veren, Levinas'ın ise Yahudi kökenli bir düşünür olduğu göz önünde bulundurulduğunda onun Heidegger ile olan hesaplaşması son derece

makul görülebilir. Heidegger hakkında içerisinde karışıklıklar barındırsa da iki olgunun varlığı reddedilemezdir. Bunlardan ilki onun yaşadığı yüzyılın dikkat çeken önemli düşünürlerinden biri olduğu ikincisi ise bir Nazi olduğudur. Levinas'ın Heidegger'in etkisinden kurtulma yönündeki çabalarının nedeni şüphesiz Heidegger'in Nazi Partisi'ne dahil olmasından bağımsız bir şekilde değerlendirilemez. Levinas *Varlık ve Zaman*'a kötülüğün sızdığına yönelik şüpheler taşımakta ve bu sebepten Heidegger ile hesaplaşmayı da bir zorunluluk olarak görmektedir. Nitekim onun çabası varlığın bağrından benin kendiliğini çıkarmaya yöneliktir. Levinas eserlerinde yalnızca Heidegger ile değil aynı zamanda onun hocası olan Edmund Husserl'le de bir hesaplaşma içerisinde dir.

Onun düşüncesinde başkası, 1940'lara değin merkezi bir rol oynamasa da o, başkasının aşkınlığının benin içkinliğiyle sınırlandırılmayacak ve bilincin yönelimselliğinden hareketle de inşa edilemeyecek bir aşkınlık olduğunu iddia ettiği 1950'lerde, bilhassa 1961 tarihini taşıyan eseri *Bütünlük ve Sonsuz*'da Husserl ve onun Kartezyen Düşünceler'ıyla hesaplaşmaktadır. Levinas'ın kastettiği anlamda aşkınlık tinselliği ifade etmemektedir. Onun peşinde olduğu aşkınlık, bedenine saplanmış şekilde duran ben'in varlıktan çıkmasına yardım eden aşkınlıktır, böylesi bir aşkınlığı Levinas 1947'de erotik ilişkide, dışının aşkınlığında, sonrasında ise 1960'lı yıllarda başkasının yüzünün aşkınlığında bulmaktadır. Başkasının isteklerini yerine getiren ben, bu yolla kendisini tanımlamaya çalışır ve başkasıyla kurduğu ilişkide kendisini aşkınlığa açabilir.

Levinas başka'yı ve bütün eylemlerimizde ötekinin daima etik önceliğinin bulunduğu kabulünden hareket etmeyi felsefesinin temelini yerleştirir. Bu aynı zamanda azizliğin bir gereğidir. Her ne kadar gerçekleşmesi zor bir ihtimal gibi görünse de Levinas, insanın önce kendisini değil, ötekini düşünebileceğine inanmayı ister ve ona göre insan Heidegger'in Dasein olarak ifade ettiği varlıktan çok daha fazla şey ifade etmektedir. Başka ile olan ilişki Levinas'ta etik adını alır ve ona göre etik, anlamını başkasına karşı sorumluluk perspektifinde açığa çıkarmaktadır. Burada amaç ben'in kendisini öteki için yarar sağlayacak bir duruma getirmesidir.

Etiği başkasıyla ilişki olarak ifade etmek sosyalliğe işaret etmektir ve ben'in başkasıyla kurduğu ahlaksal ilişki de siyasi bir özellik kazanmaktadır. Etiği Heideggerci ontolojiden ayırma çabası ile Levinas, etiğe hak ettiği değeri verdiğini düşünmekte, onu basit bir felsefi disiplin olmaktan kurtarıp böylece bütün bir felsefenin kendisinden türetildiği bir ilk felsefe haline getirmek için uğraştığını ileri sürmektedir. İlk felsefe olarak etiği benimsemesi Levinas'ın Yahudi olmasının yanı sıra aynı zamanda Yunan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple hem birbirinden değişik iki kültürel miras içerisinde yaşamış hem de tek bir bedende bu iki kültürü birbirine çarpıştırmadan yaşatmayı bilmiştir. Yahudiliği ve felsefeyi birbirlerine çağırın düşünürün bu

çağrısı, özneler arasında kurulan ve başkasıyla olan indirgenemez ilişkiden kaynaklanmaktadır.

4. Levinas Felsefesinde Yüz, Sonsuzluk, Sorumluluk ve Tanrı Kavramları

İkinci Dünya Savaşı'nı derinden yaşamış bir düşünür olan Levinas, her şeyin kendisinden temellendiği ilk felsefe olarak etiği görmüş ve bu görüşün odağına "başka"yı yerleştirmiştir. Ben'in kendisinden ayrı ikinci bir kişilik olan başka ve üçüncü olarak da başkası ile ilişkisi vardır. Başka ve başkası kendilerini yüz'de göstermektedir. Başkasının yüzü ile karşılaşmış olmanın etik somutluğu, karşılaşılan yüzde dile gelen buyruk ve bu buyruğa itaat edilmesiyle açılan sonsuzluk alanı, Levinas felsefesinin kalbini bizlere açarken, ayrıca başkasını, indirgenemez başkalığı ile tanıyabilmenin somut şartlarını da belirginleştirir. Nitekim Levinas'a göre etik, ben'in başkasıyla olan ilişkisinde kendini sorguya çekmesidir ki başkasının yüzü ile karşılaşıldığı anda benlik rahatsız olmakta ve kendini sorgulamaktadır.

Levinas'ın tasvirlerinde yüzün yaşayan bir gerçeklik olarak ifade edilmediğini söylemek gerekir. Yüz, iki düzen arasındaki bir tezatlık şeklinde tanımlanmaktadır. Yüz kavramının doğru bir biçimde anlaşılması için Levinas etiği bizlere, yüzün bir surat olarak algılanmaması gerektiğini koşulsuz biçimde bir emir olarak sunmaktadır. Çünkü yüz denilince genel olarak insan surati anlaşılmakta ve dolayısıyla insana has fizyolojik nitelikler gündem konusu olmaktadır. Söz konusu nitelikler başkasının bizlere görüldüğü haliyle algılanmasının nihai nedenleridir. Özetle başkası, tasvir edilebilir ve üzerine tanımsal biçimde konuşulabilir bir surata indirgenmektedir. Bu nedenle Levinas yüzün, bir başkasının fiziksel olarak görünümü şeklinde anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yüzün yalnızca bir surat olarak görülemeyecek olması onun daha aşkın ve ötede olan bir şeyi ifade ettiğinin göstergesidir. Nitekim başkası kendisini yüz olarak ben'e sunmaktadır ve başka ile ilişki yüz yüze bir ilişkidir. Levinas'a göre yüzde, görünür olanın arka planında var olan anlam aranmalıdır, zira Levinas'ın peşinde olduğu şey etik buyruktur.

Levinas'ın neredeyse bütün metinlerinde felsefe ve Yahudiliğin birbirine çağırıldığı görülmektedir. Yahudilikten fazlasıyla beslenen Levinas'a göre başkasının yüzü bize şu emri buyurur: Öldürmeyeceksin! Bu emir, başkasını yalnız ölmeye terk etmemeyi de içermektedir ve karşılaşılan başkasının yüzü benin kendisini sorgulamasını sağlar. Öldürmeyeceksin emri Levinas'a göre ahlakidir ve ahlaki olmasının yanında toplumlar arasında sosyal adaleti de sağlayacak güçtedir. Levinas, başkası ile söyleme dayalı şekilde gerçekleştirilen yüz yüze ilişkinin toplumsal ilişkilerin, adaletin, anlama ve hakikatin ve aşkınlığın koşulu olduğunu belirtmektedir. Burada söylem ile kastedilen

dildir. Çünkü yüz, ben ile konuşmaktadır. Başkası kendisini yüzü ve yüzde dile gelmiş olan sözleri, söylemleriyle ifade etmektedir.

İnsan sonlu bir varlıktır. Ancak öteki ile ilişkisinde onun için duymuş olduğu etik sorumluluğa bir sınıır çizmesi mümkün değildir. Başka bir söylemle sonlu bir varlık olmasına karşın öteki ile ilişkisinde karşı karşıya kaldığı etik sorumluluk sonsuzluğun ağırlığını benin omuzlarına yüklemektedir. Levinas sonsuzluğu, bütünlüğün ve varlıkla özdeş görülemez, onların çok daha ötesinde olan ve etik ilişkiye ortam hazırlayan bir şey olarak görmektedir. Onun ileri sürdüğü sonsuzluk anlayışı beraberinde benin, ötekine, komşusuna borçlu olduğu sorumluluğu getirmektedir. Ayrıca ötekine karşı duyulan sorumluluk benin kötülöklere direnme ve adaleti arama yöntemi olmaktadır.

Beni başkasına doğru harekete geçmesi konusunda yönlendiren, başkasının yüzünde sonsuz ve Tanrı ile yüzleştiren şey, başkasının yoksulluğundan ve çıplaklığından ötürü duyulan utançtır. Utanç, Levinas etiğinin kurucu bir ögesidir ve başkasının yoksulluğundan ötürü benin sahip olduğu refaktan ve özgürlükten huzursuzluk duyması olarak ifade edilmektedir. Ben, yüz karşısında duyduğu utanç ile sorumluluk alma ve aşkınlık tecrübesini yaşamaya odaklanır. Kendi güçsüzlüğü içerisinde tehlikeye açık olan yüz, beni şiddete davet ediyor gibidir. Karşılaştığı yüzde “Öldürmeyeceksin!” emrini gören ben, almış olduğu sorumluluğun sonsuzluğunu hissederek aşkınlık durumuna geçebilir. Öte yandan Levinas’a göre Tanrı, nihai mevcudiyete insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde ulaşır. Bizlerin Tanrı’yı kavrayabilmesi doğru- dan ona yönelmekle değil, yüz yüze ilişkide mümkün olmaktadır. Çünkü yüz yüze ilişkiden bağımsız bir Tanrı’nın varlığından söz etmek olanaklı değildir.

Sonuç

Hangi türden olursa olsun şiddet yerine başkasının yüzü ile karşılaşıldığında üstlenilmesi gerekli olan sorumluluğun yeğ tutulmasını vurgulayan Levinas, ilk felsefe olarak gördüğü ve her şeyin temelinde yer almasının gerekliliğini ısrarla dile getirdiği etiği, felsefesinin diğer tüm kaynaklarıyla kuşatarak şiddet problemini ortadan kaldırmayı ve şiddet olmaksızın öteki ile birlikte kurulacak bir düzenin olanaklılığını göstermeyi amaçlamıştır. Görüşlerini ortaya koyarken Yahudi geleneğin teolojik referanslarından fazlaca beslen- diği fark edilen Levinas, başkasının yüzü ile karşılaşmanın adaleti arama yolu olduğunu dile getirirken diğer yandan bunun da ötesinde bir kavrayışa başvurmaktadır. Bu kavrayış vahiydir. Vahiy, yüzün kendisini belirli bir biçime bağı kalmaksızın beyan etmesine, başka bir ifadeyle konuşmasına vurgu yapmaktadır.

Etiğe ve şiddete yönelik düşüncelerinden ötürü Levinas kimi düşünürlerce haklı bulunmuşsa da bazı düşünürler onun görüşlerini yetersiz bulmanın

yanı sıra son derece eleştirel bir üslup ile ele almışlardır. Eleştirenler arasında şüphesiz en dikkat çeken isim Derrida'dır. Derrida'ya göre Levinas'ın felsefi söylemleri dil içerisinde yapısallaştığından benin, içinde bulunduğu gelenekten ve bu geleneğin sınırlarında vuku bulan şiddetten kaçabilmesi olanaklı değildir. Derrida'nın Levinas felsefesine yönelik bir diğer eleştirisi, etiğin Levinas'ta ontolojiden önce gelmesi gerektiğindedir. Derrida'ya göre ben ve öteki üzerine herhangi bir şekilde söz söylemeye başlamak peşinen onların varlığını kabul etmiş olmak demektir. Etik ise peşinen varlıkları kabul edilen ben ve öteki arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır.

Etiği Yahudi inancı referanslarından hareketle tesis etmek için yoğun çaba sarf eden Levinas, politika konusunda aynı oranda çaba sarf etmediğinden ötürü ardından gelenler iki yolu tercih etmişlerdir. Ya onun etiğe biçtiği rolü ve çizdiği sınırları kabul edip onun dışına taşmamış ya da kendilerince ortaya koydukları nedenlerle Levinasçı etikten sıyrılmışlardır. Ancak her şeye rağmen Levinas'ın özellikle şiddet probleminin çözümüne yönelik ileri sürdüğü düşünceler ve ötekinin yüzüyle karşılaşıldığında üstlenilmesi gerektiğine vurgu yaptığı sorumluluk algısı günümüzde dahi etkileyiciliğini sürdürmektedir.

Kaynakça

- Bernasconi, Robert. *Mısır Diyanındaki Yabancılar ve Köleler: Levinas ve Ötekilik Politikası*. Çev. Zeynep Direk. *Düşünce, Siyaset, Sosyal bilim dergisi*, Sayı JB-39, Mayıs/Ağustos 2004, s.110-125
- Akçetin, Nurhayat Çalışkan. *Emmanuel Levinas: İlk Felsefe Olarak Etik*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Güneş, Cevriye Demir. *Emmanuel Levinas Felsefesinde Etik İlişki Olarak Sorumluluk*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Coşkun, Berrak. *Levinas Etiğinde Kötülük ve Sonsuz Sorumluluk Düşüncesi*. *Doğu Batı Dergisi*. ISSN: 1303-7242. 2015.
- Özkan, Sezal Çınar. *Levinas'ta Etik Sonsuzluk, Şiddet ve Derrida*. *FLFS Dergisi*. Sayı 28, 2019/Güz, s.35-54.
- Kartal, Onur. *Başkasının Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Keleş, Ruşen. Ünsal, Artun. *Kent ve Siyasal Şiddet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Gruen, Arno. *Empatinin Yitimi*. Çev. İlknur İgan. İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2006.
- Der. Ahmet Demirhan. *Heidegger ve Nazizm*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Gruen, Arno. *Demokrasi Mücadelesi, Radikalizm, Şiddet ve Terör*. Çev. İlknur İgan. İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2010.
- Levinas, Emmanuel. *Aşkınlık ve Yükseklik*, Çev. Zeynep Direk, Hakan Yücefer, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Levinas, Emmanuel. *Aşkınlık ve Kötülük*. Çev. Özkan Gözel, İçinde Levinas, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Levinas, Emmanuel. *Öteki, Ütopya ve Adalet*. Çev. Özkan Gözel, İçinde Levinas, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Levinas, Emmanuel. *Sonsuza Tanıklık*. Çev., Medar Atıcı, Melih Başaran v.d. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Levinas, Emmanuel. *Zaman ve Başka*, Çev. Özkan Gözel, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Çerçevesinde Kadına Yönelik Psikolojik Şiddet

Kübra Nur EZENCİ¹⁰
Elif ÜNAL¹¹

Giriş

Şiddet çağımızın en büyük problemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin tanımı, içeriği ve neyi kapsadığı ile ilgili farklı görüşler mevcut olsa da Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından şiddet; gücü elinde bulunduran bir birey veya bir topluluğun başka bir şahsa veya bir zümreye karşı cebir, şantaj ve türlü kısıtlamalar uygulaması veya uygulama ihtimali bulunması neticesinde ortaya çıkan psikolojik, fiziksel ve sosyolojik her türlü mağduriyet durumu olarak tanımlanmıştır (Ediz ve Altan, 2011; Polat, 2016). Toplum içerisinde şiddet; öldürme, yaralama, acı verici eylemlerde bulunma veya bu tür davranışların ortaya çıkma tehdidinin bulunması şeklinde görülebilmektedir (Özerkmen ve Gölbaşı, 2010; Ediz ve Altan, 2017). İçinde bulunulan topluma göre şiddetin tanımı, hangi davranışları kapsadığı değişebilmektedir. Örneğin; bir davranış veya eylem Batı toplumu için şiddet sayılmaz iken Doğu toplumu için şiddet sayılabilir (Sönmez, 2007).

Şiddete maruz kalan gruplara baktığımızda ise şu alt başlıklar göze çarpacektir; kadına yönelik şiddet veya aile içi şiddet, çocuğa yönelik şiddet, akranlar arası şiddet, engelli veya yaşlıya yönelik şiddet, kişinin kendisine yönelik şiddet. Türlerine göre değerlendirildiğinde ise; fiziksel, cinsel, psikolojik veya duygusal, ekonomik ve siber şiddet olarak sınıflandırılabilir. (Polat, 2016). Bu çalışmanın amacı kadına yönelik şiddet kapsamında psikolojik şiddet mevzusunun ele alınmasıdır. Bu bağlamda da 6284 sayılı

¹⁰ Psikolog, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji, e-mail: knurbenli.92@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1958-2517>.

¹¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji, e-mail: elif.unal@omu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2237-4105>.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284 sayılı Kanun) inceleme alanı olarak konu edinilmiştir.

Kadına Yönelik Şiddet

Aile ve toplum içerisinde kadınlar ve çocuklar her türlü şiddetten en fazla etkilenen gruptur. Kadına yönelik şiddet, kadının cinsiyeti nedeniyle fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik anlamda her türlü zarar verici eylem ve davranışa maruz kalması olarak tanımlanabilir (Dalkılıç, 2021; Ünal, 2005). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü(OECD)'nin 2019 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadınların oranı Türkiye'de %38 olarak saptanmıştır. ASHB ve Hacettepe Üniversitesi'nin 2008-2014 yılları arasında şiddetle ilgili yapmış olduğu çalışmada fiziksel şiddet oranı %36, cinsel şiddet oranı %12, psikolojik şiddet oranı %44, ekonomik şiddet oranı ise %30 olarak tespit edilmiştir. Kadına yönelik cinsel, ekonomik, fiziksel, psikolojik şiddet sonucu mağdur kadınlarda; fiziksel yaralanmalar, depresyon, intihar, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), alkol ve madde kullanımı, anksiyete, kendisine ve çevresine yabancılaşma, yeme ve uyku bozuklukları, sinirlilik vb. fiziksel ve psikolojik sorunlar görülebilmektedir (Atman, 2003; Bilican Gökkaya, 2009). Kurt ve arkadaşlarının 2018 yılında psikiyatri polikliniğine başvuran kadınlara yönelik yapmış oldukları çalışmada kadınların eşlerinden %70,1 oranında psikolojik şiddet gördükleri ve bu şiddete bağlı olarak %39,1'inin psikiyatri polikliniğine başvurduğunu tespit etmiştir. Özyurt ve Deveci'nin 2010 yılında yapmış oldukları çalışmada aile içi şiddet yaşayan kadınlarda depresyon belirtilerinin daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Genel anlamda psikolojik şiddet mağduru kadınlarda utanma, suçluluk, düşük benlik saygısı ve özgüven, maruz kaldığı şiddeti önemsememe, öfke, kendine zarar verme düşüncesi, vb. sorunlar ortaya çıkmaktadır (Çakır Parmaksızoğlu, 2011).

Kadına yönelik şiddet alanında çalışmaları bulunan Kalaycıoğlu ve Tılıç tarafından 1994-1995 yılları arasında Türk toplumunda şiddet olgusuna dair yapılan sosyolojik incelemeye göre, katılımcılar şiddetin doğru olmayan bir davranış olduğunu, toplumda aile içi şiddetin çok yaygın biçimde bulunduğunu ve kendi aile içi problemlerini ise şiddete başvurmadan çözdüklerini beyan etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre ise kadınların ve çocukların şiddetin farklı boyutlarına maruz kaldıkları, kadınların toplum tarafından benimsenen görevleri yerine getirmemesi halinde şiddetin bir tür eğitim vasıtası olarak görülüp meşrulaştırıldığı saptanmıştır (aktaran Zülal, 2001). Diğer yandan, toplumumuzda kadınlar bekaretini koruyamadığı gerekçesiyle suçlanabilmekte ve bu sebeple "namus cinayeti" adı altında öldürülmelere ya da yaralanmalara maruz kalmaktadırlar. (Bilgili ve Vural, 2010). Nihayetinde kadınlara bekaret kontrolü dayatılmakta ve bu durum toplum tarafınca

kadınlar üzerinde denetim ve egemenlik amacıyla kullanılabilir (Ergil, 2001), ki bu da bir tür psikolojik şiddettir. Nitekim, toplumda şiddet özellikle kadınlar ve çocuklar için “eğitmek, terbiye etmek, gücünü hissettirmek” olarak algılandığında ve bu durum meşru görüldüğünde şiddetin anlamı ve içeriği değişecektir (İnam, 2001). “Kızını dövmeven dizini döver” atasözü de bu tespiti örnek olarak gösterilebilir.

Görüldüğü üzere kadına yönelik şiddet ülkemizde sık görülmekte, her yıl binlerce kadın şiddetin her türlüşüne maruz kalmakta, bu yüzden hayatını kaybetmekte ya da hayatı kısıtlanmaktadır. Artan kadına şiddet oranları ile birlikte kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) 2011 yılında Bakanlığı bünyesinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur. 2012 yılında İstanbul Sözleşmesi’ne uygun olarak 6284 sayılı Kanun yürürlüğe girmiş olup bu kanun kapsamında şiddet mağduru kadınlar hakkında koruyucu ve önleyici tedbir kararları alınmaktadır (KSGM, 2016).

Kadına Yönelik Psikolojik Şiddet

Psikolojik şiddet; bir birey veya bir topluluğun öz güvenini, onurunu veya saygınlığını yitirmesine sebep olan her türlü tutum ve davranışlar olarak tanımlanabilir. Psikolojik şiddet de fiziksel görünürlük olmamasına rağmen bireylerde psikolojik hasarlara yol açmaktadır. Ayrıca psikolojik şiddet, çoğunlukla diğer şiddet türleri ile iç içe geçmektedir. Kadına yönelik psikolojik şiddette cinsiyetine bağlı olarak amaç kadını korkutmak, sindirmek, öz güvenini azaltmak veya yok etmektir (Albayrak, 2022; Ediz ve Altan, 2017; Polat, 2016;). ASHB ve Hacettepe Üniversitesi’nin 2008-2014 yılları arasında şiddetle ilgili yapmış olduğu çalışmada psikolojik şiddete maruz kalan kadınların yüzdesi her iki yılda da %44 oranında iken diğer şiddet türlerinin görülme oranında azalma saptanmıştır. Ayrıca psikolojik şiddetin; eğitim ve refah seviyesi düşük, boşanmış ve erken yaşta evlenmiş kadınlarda daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. (Ünlü ve ark. 2009) Ulusal kanallarda yayınlanan popüler dizilerde kadına yönelik şiddetin nasıl gündeme geldiğine dair yapmış oldukları araştırmalarında en fazla psikolojik şiddetin görüldüğünü tespit etmiştir. Ayrancı ve arkadaşlarının 2002 yılında hamile kadınların aile içi şiddete maruz kalma sıklığı ile ilgili yapmış oldukları araştırmalarında %99.1 ile hamile kadınların psikolojik şiddete maruz kaldığını ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, ülkemizde kadına yönelik psikolojik şiddetin boyutunu ortaya koymaktadır.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284 Sayılı Kanun)

Ulusal ve uluslararası çerçevede şiddet ve kadına yönelik şiddetle mücadeleyle yönelik koruyucu ve önleyici tedbirler içeren kanunlar, eylem planları ve sözleşmeler bulunmaktadır. Ülkemizde ise ilk olarak 1998 yılında “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” düzenlenmiştir. Kanunun kapsayıcılığının yetersizliği ve uygulamada yaşanan aksaklıklar nedeniyle 2012 yılında İstanbul Sözleşmesi’ne uygun olarak 6284 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir (Yağcıoğlu, 2017). Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Bu kanuna göre kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler ayrımcılık olarak yorumlanamaz (6284 sayılı Kanun, 2012). Bu kanun doğrultusunda, şiddet mağdurları ve şiddet uygulayanlar hakkındaki tedbir kararları; hâkim, kolluk görevlileri ve mülkî amirler tarafından alınabilmektedir. Ayrıca, söz konusu kanun şiddet tanımını sadece fiziki şiddet ile sınırlandırmamaktadır. Bu çerçevede kanunda şiddet; kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı olarak tanımlanmıştır (6284 sayılı Kanun, 2012). Ayrıca, 6284 sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği (2013) doğrultusunda ülkemizde şiddet ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin kurum ve kuruluşlar açılmıştır. Bu kurumlardan biri, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin bir biçimde uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği Şiddet Önlem ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM)’dir. ASHB bünyesinden tüm illerimizde ŞÖNİM merkezleri açılmıştır. ŞÖNİM’in 2016 yılında yayımlanan yönetmeliğine göre Psikososyal destek hizmeti: şiddet mağduru ve beraberindeki çocuklar ile görüşme yapılması, raporların hazırlanması, uygun görülen hizmetlerin sunumu ile sorunun çözümüne ilişkin rehberlik hizmetlerinin ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordineli bir biçimde yürütülmesi ve sonuçların izlenmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu çerçevede yönetmelik tanımında belirtilen meslek elemanları tarafından şiddet mağduru kadınlar hakkında izleme ve takip çalışması yapılmakta ve bu kadınlara yönelik psikososyal sorunlarına ilişkin danışmanlık hizmeti verilmektedir. Kumcağız ve arkadaşlarının (2018) Samsun ŞÖNİM başvuran şiddet mağduru kadınlar ile ilgili yapılan çalışmada kadınların %60,17’nin stresle başa çıkabilme ve hayatlarını yeniden düzenleme, vb. gerekçelerle psikososyal destek hizmeti için başvurduklarını saptamıştır. Yavuz ve Okur Çakıcı’nın

(2021) Trabzon ili örneğinde Şiddet mağduru kadınlar ile yapmış oldukları çalışmada; ŞÖNİM merkezinden kadınların %93,33"ünün psiko-sosyal destek verilmesi, %96,66"sının yönlendirme ve rehberlik hizmeti/hizmetlerinden yararlandığını tespit etmiştir. Kadın Konuk Evi (KKE) ise fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik veya sözlü istismara veya şiddete uğrayanların, şiddetten korunması, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi ve bu dönemde şiddet mağdurlarının varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının da karşılanmak suretiyle geçici süreyle kalabilecekleri yer olarak faaliyete geçirilmiştir. Kadın Konuk Evinden 2002-2015 yılları arasında 49.509 kadın ve 22.601 çocuk olmak üzere toplamda 72.110 kişi; 2016-2018 yılları arasında 99.792 kadın ve 68.300 çocuk olmak üzere toplam 168.092 kişi hizmet almıştır (aktaran Çiltaş ve Çalık Var, 2019; Küçükali, 2016). 2013 yılında yayımlanan KKE Yönetmeliği'nin 19. Maddesinde konuk evinde kalan kadınlara ve varsa beraberindeki çocuklarına psikolojik destek sunulan hizmetlerden biridir. KKE'de yönetmelik tanımında belirtilen meslek elemanları, konuk evinde kalan kadınlar ile rutin görüşmelerinde kadınların öz güvenlerinin, yaşam becerilerini güçlendirilmesi, yaşadıkları travmaları ile başa çıkabilmelerini sağlama şeklinde mesleki çalışmalar yapmaktadır (Dede, 2019).

Kanunun 5-1/a bendinde; Şiddet mağduruna yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmaması şeklinde psikolojik şiddete yönelik önleyici ve koruyucu tedbir kararı bulunmaktadır (6284 sayılı Kanun, 2012). Bu çerçevede Kanunun 15-1 maddesinde şiddet uygulayana yönelik Öfke kontrolü, stresle başa çıkma, şiddeti önlemeye yönelik farkındalık sağlayarak tutum ve davranış değiştirmeyi hedefleyen eğitim ve rehabilitasyon programlarına katılmasına şeklinde tedbir kararı verilmekte olup bu karar ŞÖNİM tarafından yerine getirilmektedir.

Sonuç

Şiddet ve kadına yönelik şiddet ile ilgili yapılan alanyazın taraması, şiddet algısının değişiklik gösterebildiğini, şiddetin meşrulaştırıldığı durumların varlığını ve şiddet türünün sadece fiziksel şiddetten ibaret olmadığını ortaya koymaktadır. "Kızını dövmeven dizini döver", "Karının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin", "Kadının o saatte orada ne işi varmış?" vb. birçok söylem ile kadına yönelik şiddet toplum tarafından meşrulaştırılmakta ve bu durum ise kadına yönelik şiddetle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Çalışmanın amacı olan psikolojik şiddet konusuna baktığımızda ise en yaygın şiddet türü olduğu; ancak herhangi bir fiziksel görünülüğünün olmadığı ve diğer şiddet türleri ile iç içe geçtiği görülmektedir. Kadınların psikolojik şiddet sonucunda bedenlen ve ruhen yıprandıkları ve bu şiddetin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgili fiziksel ve psikolojik tedavi gördükleri göze çarpmaktadır.

6284 sayılı kanun ile birlikte şiddetin tanımı psikolojik şiddeti de içerecek şekilde genişletilmiş, kadına yönelik şiddet ayrıca tanımlanmış, psikolojik şiddeti engellemek amacıyla önleyici tedbir kararı maddesi eklenmiş ve şiddet mağduru için önleyici-koruyucu tedbirlerin hâkim, kolluk görevlileri ve mülkî amirler tarafından alınmasına olanak sağlamış, şiddeti önlemek adına ŞÖNİM'ler kurulmuştur. Fakat söz konusu adımlara rağmen kadına yönelik şiddet çağımızın en büyük sorunu olarak görülmeye devam etmektedir. Özellikle psikolojik şiddetin en yaygın şiddet türü olduğu ve söz konusu şiddet çeşidinin görülme sıklığında oransal olarak herhangi bir değişim olmadığı görülmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele de eğitimler yaygınlaştırılmalı, toplumun ve özellikle kadınların şiddete bakış açısı değiştirilmeli, şiddetin sadece fiziksel boyuttan ibaret olmadığı bilinci kazandırılmalıdır. Kadına yönelik şiddeti bir şekilde hatırlatan her türlü söz ve olgunun yanlış olduğunu öğretmek hedefiyle kadına yönelik şiddeti yanlışlayan, kadını salt bir birey olarak yansıtmaya dönük eğitim kazanımlarına MEB müfredatında yer verilmelidir.

Kadına uygulanan her türlü şiddet durumunda şiddetin faillerine yönelik adli mercilerce uygulanan "haksız tahrik indirimleri" kamu vicdanında yaralar açmakta ve şiddetin faillerini daha çok cesaretlendirmektedir. Bu sonuçlar şiddet mağduru kadınlarda bedenen yıpranmalara ve ruhen yıkımlara yol açmakta ve kadına yönelik şiddetle mücadeleyi zorlaştırmaktadır.

6284 sayılı kanunda şiddetin türleri her ne kadar kapsam olarak genişletilse de psikolojik şiddetle ilgili söz konusu kanun maddesi yenilenmeli, gerektiğinde eklemeler yapılmalı ve bu bağlamda koruyucu-önleyici tedbirler artırılmalıdır. Kanun kapsamında kadına yönelik şiddet için şiddet failleri için uygulanacak olan cezalar caydırıcı hale getirilmelidir.

Psikolojik şiddetin farkındalığını arttırmaya yönelik kamu spotu çalışmaları ve konu ile ilgili daha fazla akademik araştırma yapılmalıdır. Kadına yönelik şiddet kapsamında psikolojik şiddetin sıklıkla görünür olduğu gündüz programları, ulusal kanallarda yayınlanan TV dizileri, yarışmalar, vb. programlar RTÜK tarafından denetlenmeli, uygun olmayan programlar yayından kaldırılmalıdır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele kapsamında çalışan personellerin bu alanda yetkin olabilmesi için gerekli eğitimleri alması önem arz etmektedir. Bu nedenle gerektiğinde alan taraması yapılarak çalışan personellerin ihtiyaçları belirlenmeli ve ihtiyaçlar doğrultusunda hizmet içi eğitimlere katılımları sağlanmalıdır. Ayrıca personellerin psikolojik yıpranmaları göz ardı edilmemeli, söz konusu durumlar için personellere de psikososyal destek verilmelidir.

Şiddete maruz kalan kadınlar ile yapılan çalışmalar neticesinde çocuklarının şiddetten etkilendiği, özellikle de psikolojik şiddete maruz kaldığı görülmektedir.

Bu durum göz önünde bulundurularak çocuklar ile ilgili gerekli araştırmalar yapılmalı ve önleyici-koruyucu tedbirler geliştirmeye yönelik adımlar atılmalıdır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, T.C. ve Hacettepe Üniversitesi (2015). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Albayrak, A. (2022). *Şiddet mağduru kadınların kadına yönelik şiddet algısı Karaman örneği*. (Tez No:724133) [Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Atman, Ü. C. (2003). Kadına yönelik şiddet; Cinsel taciz/ırza geçme. *Sted Dergisi*, 12(9), 333-335. <https://www.ttb.org.tr/sted/sted0903/kadin.pdf>
- Ayrancı, Ü., Günay, Y., & Ünlüoğlu, İ. (2002). Hamilelikte aile içi eş şiddeti. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3, 75-87 <https://www.proquest.com/openview/75092101c446863ed7a6b9d-7d469529e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=136214>
- Bilgili, N., & Vural, G. (2011). Kadına yönelik şiddetin en ağır biçimi: Namus cinayetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(1), 66-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29579>
- Bilican Gökkaya, V. (2009). Türkiye’de şiddetin kadın sağlığına etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 167-179. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/100808/>
- Çakır Parmaksızoğlu, A. (2011). *Aile içi şiddet mağduru olup boşanma sürecinde bulunan kadınlarda travma sonrası stres belirtileri ve ilişkili özellikler*. (Tez No:288971) [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Çiştaş, Ç., & Çalık Var, E. (2019). Kadına yönelik şiddet ve kadın konukevi hizmetine ilişkin bir araştırma: Ankara örneği. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 13-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/762190>
- Dede, C. (2019). *Aydın ve İzmir’de suç mağduru kadınlara sosyal hizmet ekseninde sunulan psiko-sosyal rehabilitasyon hizmetlerinin değerlendirilmesi*. (Tez No:592208) [Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Ediz, A., & Altan, ř. (2017). Türkiye’de kadına yönelik şiddet üzerine bir alan araştırması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 397-410. <http://tbbdergisi.barobarlik.org.tr/m2017-2017-1729>
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2019). *Violence against women*. <https://data.oecd.org/inequality/violence-against-women.htm>
- Ergil, D. (2001, şubat). Şiddetin kültürel kökenleri. *Bilim ve Teknik*, 399(2), 40-41.
- Dalkılıç, R. A. (2021). Kadına yönelik şiddetle mücadele: Kamu politikası süreç analizi. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 61-82. <https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif/article/view/18/21>
- İnam, A. (2001, şubat). Şiddeti anlamak. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 399, 46-47.
- Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete &28519(2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130105-5.htm>
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2016-2020. <https://www.aile.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitim-da-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf>
- Kumcağız, H., Avcı Aydın İ., A., Talay, T., Gürkan, S., & Kinsiz, D. N. (2018). Samsun Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi ‘ne başvuran şiddet mağduru kadınların başvuru durumları ve gereksinimleri. *Manas sosyal araştırmalar dergisi*, 7(2), 401-414. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/578388>
- Kurt, E., Yorguner Kupeli, N., Sonmez, E., Bulut, N. S., & Akvardar, Y. (2018). Psikiyatri polikliniğine başvuran kadınlarda aile içi şiddet yaşantısı. *ArchNeuropsychiatry*, 55, 22-8. https://www.noropsikiyatriarsivi.com/sayilar/c55s1/npa_c55s1_22-28.pdf

- Küçükali, A. (2016). Kadın Konukevi Müdürlüklerinden hizmet alan kadınların genel profili ve kurumlardan aldıkları hizmetlerin verimliliği: Erzurum, Erzincan ve Bayburt örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 43-57. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/213826>
- Özerkmen, N., & Gölbaşı, H. (2012). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*, 28, 1-19. <https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/alintilar/508.pdf>
- Özyurt, B. C., & Deveci, A. (2010). Manisa'da kırsal bir bölgedeki 15-49 yaş evli kadınlarda depresif belirti yaygınlığı ve aile içi şiddetle ilişkisi. *Türk psikiyatri dergisi*, 21(1), 1-7. <https://turkpsikiyatri.com/PDF/C22S1/010-016.pdf>
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274326>
- Sönmez, B. (2007). İnanç, değer ve şiddet. *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe*, 1-12. https://www.academia.edu/26943485/%C4%B0nan%C3%A7_De%C4%9Fer_Ve_%C5%9Eiddet
- Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 29656(2016). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-8.htm>
- Ünal, G. (2005). Aile içi şiddet. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 8(8). <https://dergipark.org.tr/en/pub/spcd/issue/21112/227393>
- Ünlü, S., Bayram, N., Uluyağcı, C., & Bayçu, S. U. (2009). Kadına Yönelik Şiddet: TV dizilerinde kadına yönelik şiddet üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 5(4), 95-104. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177873>
- Yağcıoğlu, A. H. (2017). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), 913-966. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2017/11/24-ALI-HAYRDAR-YAGCIOGLU.pdf>
- Yavuz, K., & OkurÇakıcı, F. (2021). Şiddet mağduru kadına verilen sosyal hizmetler: Trabzon ili örneği. *Global Journal Of Economics And Business Studies*, 10(19), 36-60. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1688213>
- Zülal, A., & Yüce, S. (2001, Şubat). Şiddet. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 399, 34-39.
- 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 28239(2012). [https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm#:~:text=MADDE%201%20%E2%80%93%20\(1\)%20Bu,ili%C5%9Fkin%20usul%20ve%20esaslar%C4%B1%20d%C3%BCzenlemektir.](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm#:~:text=MADDE%201%20%E2%80%93%20(1)%20Bu,ili%C5%9Fkin%20usul%20ve%20esaslar%C4%B1%20d%C3%BCzenlemektir.)
- 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmelik, Resmi Gazete, 28532(2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>

Evli Bireylerin Çocukluk Dönemindeki Psikolojik Şiddet Deneyimleri ve Evlilik İlişkilerine Etkilerine Dair Algıları: Nitel Bir Araştırma

Melike PAK¹²

Giriş

Psikolojik şiddet yakın ilişkilerdeki en yaygın şiddet türü olarak bilinmektedir. Psikolojik şiddet maruz kalan kişiyi birçok açıdan eleştiren ve güçsüzleştiren süregelen davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Vatandaşlar & Sümer, 2019). Psikolojik şiddet, literatürde 1980'li yıllardan itibaren psikolojik saldırı, psikolojik istismar, psikolojik kötü muamele, duygusal şiddet veya duygusal istismar gibi kavramlarla ele alınmaktadır. Diğer taraftan fiziksel göstergelerin olmaması nedeniyle tanımlanması en zor şiddet türü olarak ifade edilebilir. Psikolojik şiddet genellikle isim takma, aşağılama, küçümseme, bağırma, tehdit etme, kıskançlık, sosyal olarak yalıtma, duygusal ve/veya fiziksel olarak uzaklaşma gibi sözel ve duygusal istismar davranışlarını içeren bir şiddet türü olarak tanımlanmaktadır (Boyacıoğlu vd. 2020). Psikolojik şiddet sözlü hakaretlere, tehditlere, bağırma, gücendirmeye veya küfürlerle maruz kalma, kayıtsızlık, reddedilme, ihmal edilme, alay konusu edilme gibi deneyimleri içermektedir (Altafım vd., 2021). Duygusal şiddet olarak da adlandırılan psikolojik şiddet başkalarının yanında aşağılama ya da küçük düşürme, korkutma ya da tehdit etme, kadına ya da çevresindekilere zarar vermekle tehdit etme gibi davranışları da kapsamaktadır (Kaptanoğlu, 2015).

Boyacıoğlu vd., (2020), romantik ilişkilerde görülen psikolojik şiddeti çok boyutlu bir şiddet türü olarak dört farklı alt türde sınıflandırmışlardır. Bu alt türler: (a) romantik eşin kişisel alanı ve özgürlüklerini sınırlamak; (b) romantik eşin benlik imajına ya da benlik saygısına zarar vermek; (c) düşmanca bir tutumla romantik eşten uzaklaşma, pasif-agresif şekilde duygusal desteği

¹² Doktor Araştırma Görevlisi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, melike.pak@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4391-3024.

ve bakımı kesme; (d) romantik eşe hükmetme, onun gözünü korkutma, açık veya örtük şekilde tehditkâr davranışlarda bulunma olarak sıralanmıştır (Boyacıoğlu vd., 2020).

Montgomery vd. (2015), ABD’de toplum düzeyinde kadınlarda gerçekleştirdikleri çalışmada kadına yönelik şiddet türleri arasında en yaygın şiddet türünü psikolojik şiddet olarak belirlemişlerdir (%31). Bunu fiziksel şiddet (%19) ve cinsel şiddet (%7) takip etmektedir (Montgomery vd., 2015). Bir diğer çalışmada psikolojik şiddet, genel popülasyonda yakın ilişkilerde şiddetin en yaygın biçimi olarak değerlendirilmiştir. Yaygınlık oranları partnerler arasında %57’ye ulaşmaktadır (Breiding vd., 2015).

Türkiye’de aile içi şiddet araştırması bulgularına göre fiziksel şiddetten sonra en yaygın deneyimlenen ikinci şiddet türü psikolojik şiddettir (%28,0) (Kaptanoğlu, 2015). Kadınlarla gerçekleştirilen bir çalışma, kadınların %61,4’ünün eşlerinin şiddetine maruz kaldıklarını göstermiştir. Maruz kalınan şiddet türleri yaygınlık sırasına göre psikolojik şiddet (%54,6); fiziksel (%30,4) ve ekonomik (%19,3) olarak belirlenmiştir. Eşlerinin şiddetine maruz kalan kadınların kalmayanlara oranla; kendilerinin ve eşlerinin eğitim düzeylerinin daha düşük olduğu, eşlerinin alkol ve sigara kullanım oranının daha fazla olduğu, ilk evlilik yaşlarının daha düşük olduğu, daha çok kaçarak ya da kaçırılarak evlenmiş oldukları ve eşlerinin ailesinde daha fazla kadına yönelik şiddet öyküsüne rastlandığı belirlenmiştir (Şahin vd., 2012). Üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir çalışmada, katılımcıların en sık uyguladıkları/maruz kaldıkları şiddet türü psikolojik şiddet eylemleridir. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, çocukluğunda aile içi şiddete tanıklık edenler, ilişkilerinde hem daha çok flört şiddeti uygulamakta hem de flört şiddetine daha fazla maruz kalmaktadır (Gökkaya ve Öztürk, 2021). Toplum düzeyinde gerçekleştirilen bir çalışmada, kadınların, %67.71’inin partnerinden en az bir defa şiddet gördüğünü beyan etmiş olup, %36.28’i fiziksel şiddete ve %58.28’i psikolojik şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Eğitim düzeyi düşük olan kadınların şiddete maruz kalma olasılığı daha yüksektir. Aynı zamanda kadınların şiddet algısı, hukuksal yaptırımı olan şiddet türlerine karşı daha yüksek iken hukuksal yaptırımı olmayan şiddet türlerine karşı daha düşük olarak değerlendirilmiştir (Gençer vd., 2019).

Evliler erkeklerin eşlerine yönelik şiddet konusunda gerçekleştirdikleri çalışmada eşe yönelik psikolojik şiddet sıklığı %93, fiziksel şiddet %37.5, ekonomik şiddet %34.4, ve cinsel şiddet %3.9 olarak belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında psikolojik şiddete maruz kalma deneyimi ortaokul ve üzeri eğitim düzeyi olan kadınlarda anlamlı düzeyde daha yüksek olarak ifade edilmiştir (Dönmez vd., 2012). Toplum düzeyinde gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, psikolojik şiddete maruz kalma yaş, evlilik süresi ve çocuk sayısına göre artmaktadır. Ayrıca, farklı eğitim düzeyine sahip katılımcıların kıskançlığa maruz kalma konusunda farklılaştıkları görülmüştür. Üniversite mezunu

olmayan bireyler, üniversite mezunu bireylere göre daha çok kıskançlığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Cinsiyet açısından erkekler kadınlara kıyasla kıskançlık ve eleştiriye daha fazla maruz kalmaktadırlar (Vatandaşlar & Sümer, 2019). Kadınlarla gerçekleştirilen bir diğer çalışmada, kadınların %39,9'u sözlü, %31,7'si duygusal, %23,9'u fiziksel, %13,5'i cinsel ve ekonomik şiddet olarak bildirmiştir. Kadınların bildirdiği en yaygın ilk üç duygusal şiddet türü sırasıyla “kocaları tarafından uzak tutulmak veya sert muameleye tabi tutulmak” (%71,1), “kadınları alay etmek/aşağılamak” (%44,4) ve “kadınlara saygısızlık etmek ve aşağılamak” (%40,1) olarak belirlenmiştir (Alan vd., 2016).

Çocukluk Dönemi Psikolojik Şiddet Deneyimleri ve Yetişkinlikte Evlilik İlişkilerine Yansımaları

Literatürde çocuklukta yaşanan psikolojik istismar deneyimleri ile yetişkinlik dönemindeki yakın ilişkilerdeki sorunlar arasında bağlantılar vurgulanmaktadır (Teva vd., 2021). Bir meta-analiz çalışması sonucunda, çocukluk çağında kötü muamele ile yakın partner şiddeti arasında anlamlı düzeyde olumlu ilişkiler bulunmaktadır (Li vd., 2019). Literatürde yapılan pek çok çalışma çocuklukta herhangi bir tür şiddet deneyiminin, (maruz kalma ya da tanıklık etme) kişinin daha ileri yaşam dönemlerinde bir tür şiddetin faili ya da mağduru olma olasılığı ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Kendi ailesinde şiddeti doğrudan yaşayan ve gözlemleyen çocukların, yetişkinliklerinde yakın ilişkilerde bu şiddeti tekrarlama olasılıkları daha yüksektir (Afifi vd., 2017). McMahan ve ark. (2015), çocukluk dönemindeki psikolojik şiddetin yetişkinlikte yakın ilişkilerde karşılıklı psikolojik şiddet deneyimleri ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Çocuklukta kötü muamele, yakın partner şiddeti riskini 1,5 ila 4 kat artırmaktadır (McMahan vd., 2015). Eriksson ve Mazerolle (2015), eşlerine yönelik şiddet uygulayan erkeklerle gerçekleştirdikleri çalışmada, çocukluklarında ebeveynler arası şiddete tanık olan kişilerin herhangi bir şiddete maruz kalmamış olanlara kıyasla kadın partnerlerine şiddet uygulama olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlemişlerdir (Eriksson ve Mazerolle, 2015).

Ebeveyn şiddetine tanık olma deneyimi, sosyal öğrenme ve rol öğrenme yoluyla yakın ilişkilerde bir tür şiddet kurbanı olma şansını artırabilmekte ve nesiller arası bir şiddet döngüsüne dönüşebilmektedir (Madruga vd., 2017). Sosyal öğrenme teorisi, şiddet içeren bir evde büyüyen çocukların, gözleme dayalı öğrenme, modelleme ve doğrudan davranışsal koşullandırma süreçleri yoluyla, şiddeti çatışmaya uygun bir tepki olarak görmeye başlayacaklarını varsaymaktadır. Bu nedenle, yaşamlarının erken dönemlerinde şiddete maruz kalan çocukların, yetişkin yakın ilişkilerinde öğrenilmiş veya pekiştirilmiş davranışlar olarak şiddeti yeniden yaşamaları veya tekrarlamaları

muhtemeldir. Diğer taraftan bu etkinin, aileden gelen şiddet deneyimleriyle etkileşime giren diğer risk ve koruyucu faktörlerin aracılık etmesi muhtemeldir (Smith-Marek vd., 2015). Çocukluk döneminde psikolojik şiddet içeren davranışlara maruz kalan çocuklar, yaşadıklarını özümseyip taklit edebilir ve şiddetin sorunları çözebileceğine dair bir kanı geliştirebilirler (Laeheem & Boonprakarn, 2017).

Yakın partner şiddeti dünyanın dört bir yanındaki bireyleri etkileyen yaygın bir sorundur. Çocuklar bu tür şiddetin önemli bir kısmına tanık olduklarından, bunun sonuçları ilişkideki yetişkinlerin ötesine geçmektedir. Çocukluk döneminde yakın partner ilişkisine maruz kalmanın birden çok işlev alanında yıkıcı etkileri bulunmaktadır (Howell vd., 2016). Çocukluk döneminde psikolojik şiddet deneyimi sonucu edinilen öğrenimler duygusal sorunlar aracılığıyla yakın ilişkileri etkileyebilmektedir (Dalton vd., 2013). Bu kişiler daha işlevsiz veya çatışma odaklı ilişkiler yaşayabilirler. Çocuklukta yaşanan olumsuzlukların, güvensiz bağlanmalara yol açabileceği ve yaşam boyunca sağlıklı ilişkilerin oluşmasını engelleyebileceği bilinmektedir (Font ve Jack, 2016). Şiddet uygulayıcıları arasında gerçekleştirilen bir çalışmada katılımcıların %70'i en az iki farklı türde çocukluk çağı travması yaşadığını bildirirken, bu kişilerin %80'inin yıl içinde psikolojik şiddet uyguladığını veya deneyimlediğini belirtmiştir. Bu ilişkiye sırasıyla duygulanım düzensizliği ve uyumsuz kişilik özellikleri tarafından aracılık edildiği görülmüştür (Dugal vd., 2018).

Ebeveyn şiddetine tanık olunan bir aile ortamına maruz kalmanın getirdiği duygu düzenleme bozuklukları ile yetişkin yakınlığında eş şiddetinin tekrarı arasındaki potansiyel bağlantılar mevcuttur. Bu noktada ebeveyn şiddetine tanık olan çocuklar, kendi yetişkin yakın ilişkilerinde aile şiddetini tekrarlama konusunda yüksek risk altındadır. Nörobilim çalışmaları duygusal düzenlemenin aile içi şiddetin kalıtsallığında önemli bir bağlantı olabileceğini göstermiştir. Sağ beyin duygusal deneyimi düzenlediği için, travmanın bu bireyleri yoğun pozitif ve negatif duygusal durumları işleyemez ve düzenleyemez hale getirdiği varsayılmaktadır. Çocuklukta işlenemeyen ezici etki, yetişkinlikte duygusal işlemeyi karmaşıklaştıran işlevsel bozukluklara yol açabilmektedir (Siegel, 2013).

Toplumsal düzeyde insanların benimsediği toplumsal değerler ve tutumlar da psikolojik şiddeti pekiştirebilmektedir. Erkek egemenliğine vurgu yapan, ailenin reisinin erkeğin olması gerektiğine dair yanlış inançlar ve erkek saldırganlığını ve şiddeti normal görebilmektedir. Ayrıca, eşler arası tartışma ve şiddet içeren durumlara başkalarının karışmamasına dair kabuller sorunların görünürlüğünü ve çözümünü engelleyebilmektedir (Laeheem & Boonprakarn, 2017).

Aile içi şiddet deneyimi ile ilgili yapılan bir çalışmada şiddet davranışlarının aile veya kültürel normların bir parçası olduğu ve kadınların çocukluk dönem-

leri de dahil olmak üzere hayatları boyunca şiddet içeren ilişkiler yaşadıkları değerlendirilmiştir. Kadınların çoğunlukla sadece failden ayrıldıktan sonra şiddet durumunu ifşa ettikleri belirlenmiştir. Pek çok kadının danışmanlık hizmetlerine erişimini sağlamak için bir kolaylaştırıcı bir yakınlarına ihtiyacı olmaktadır (Evans vd., 2014). Bu çalışma kapsamında kadınlarda psikolojik şiddet deneyimini pekiştiren durumlardan birisi olarak etiketlenme kaygısının yer alması bunu doğrulamaktadır.

Nitel çalışmalar üzerinden gerçekleştirilen bir meta-analiz sonucunda kadınların aile içi şiddet deneyimlerini gösteren tekrarlayan temaları göstermiştir. Bu temalar arasında; (a) şiddetin etkileri, (b) şiddetin döngüsel doğası, (c) şiddeti normleştirme ve tolere etme, (d) mağdurların gücü ve dayanıklılığı, (e) yardım aramanın önündeki engeller ve (f) aile içi şiddette madde kullanımının rolü yer almıştır. Bu çalışma aynı zamanda kadınların istismar algıları ve istismara yanıt verme biçimleri ve stratejileri arasındaki temel kültürler arası farklılıkları göstermektedir. Bu meta-analiz aynı zamanda yapısal faktörlerin ve çeşitli aile dinamikleri ile yaşam durumlarının bir araya gelerek aile içinde partner şiddeti riski için zemin hazırladığını göstermiştir (Childress, 2013).

Literatürde psikolojik şiddet ile ilgili nitel yöntemle yapılmış çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Pakistan'da yapılan bir çalışmada, evli kadınların, acı verici olsa bile evlilik ilişkilerini sürdürmek için sosyal ve duygusal zorluklar deneyimledikleri görülmüştür. Bu sürdürmeye kültürel olarak boşanmış bir kadın için yapılan olumsuz atıfların neden olduğu düşünülmüştür. Kadının dışa dönük bir kişiliğe sahip olduğu durumlarda uyumsuz bir evlilik ilişkisi, genellikle kocası tarafından fiziksel ve/veya psikolojik şiddete dönüşebilmektedir. Erken çocukluk döneminde psikolojik şiddete maruz kalan kadınların benzer sorunları evlilik ilişkilerinde deneyimledikleri değerlendirilmiştir (Islam vd., 2018).

Bir diğer çalışmada psikolojik şiddete uğrayan kadınlar tarafından psikolojik şiddet önemli bir yaşam stresörü olarak tanımlanmıştır. Kadınların görüşleri duygusal şiddetin özellikle önemli üç boyutuna işaret etmiştir. Eşleri tarafından görmezden gelinmek; desteğin reddedilmesi; ve kontrol edici davranışlara maruz kalma. Bu deneyimler kadınların iyilik halini derinden etkilemiş, üzüntü ve sıkıntıya neden olmuştur. Kadınların ifadeleri, psikolojik şiddet deneyimlerinin önemli ölçüde baskın akrabalık düzenlemeleri tarafından şekillendirildiğini göstermiştir (Nhi vd., 2018).

Ülkemizde şiddet mağduru kadınlarla yapılan görüşmelerden elde edilen nitel bulgulara göre bu kadınlar şiddetle evliliklerinin/birlikteliklerinin erken dönemlerinde karşılaştıklarını ve oldukça uzun bir süre ağır derecede fiziksel ve/veya psikolojik şiddete tahammül göstererek beraberliklerini sürdürdüklerini ifade etmişlerdir (Kaptanoğlu, 2015). Olumsuz etkilerine

rağmen, ülkemizde diğer şiddet türleri arasında psikolojik şiddet konusunda akademik çalışmaların yabancı literatüre benzer şekilde yetersiz olduğu görülmektedir (Boyacıoğlu vd., 2020). Bu noktada bu çalışma evli bireylerin çocukluk döneminde deneyimledikleri şahit oldukları psikolojik şiddet ve mevcut evlilik ilişkilerine yansımalarına dair algılarını incelemektir.

Yöntem

Bu çalışmada evli bireylerin çocukluk dönemi psikolojik şiddet deneyimleri ve evlilik ilişkilerine etkilerine dair algılarını derinlemesine değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma tekniği olarak derinlemesine görüşme tercih edilmiş ve görüşmeler internet tabanlı (Whatsapp görüntülü görüşme) şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu katılımcıların konu ile ilgili deneyimlerini ve algılarını değerlendiren açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Görüşme formuna başlarken psikolojik şiddetin tanımı yapılarak katılımcıların uygun değerlendirmeleri yapmaları hedeflenmiştir. Görüşmeler katılımcıların uygun gördüğü zamanlarda gerçekleştirilmiştir. İnternet tabanlı görüşmeler 18-25 dk. aralığında sürmüştür. Araştırmadan elde edilen veriler fenomenolojik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Nitel veri analizi gerçekleştirilirken MAXQDA programı kullanılmış ve katılımcıların deneyimlerini yansıtan temalar ve alt temalar belirlenmiştir.

Örneklem

Örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem benimsenmiştir. Araştırmacının sosyal medya hesaplarından duyuru yapılmış ve gönüllü olarak katılmayı kabul eden evli bireyler çalışmaya dahil edilmiştir. Toplam katılımcı sayısı $n= 33$ olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılma kriteri evli olmaktır. Herhangi bir yaş kısıtlaması yapılmamıştır. Katılımcıların yaşları 28-58 arasında değişmektedir. Katılımcılar 22 kadın ve 11 erkek bireyden oluşmaktadır. Katılımcılar arasında daha önce boşanma deneyimi bulunmamaktadır. Katılımcılar arasından yalnızca 4 kişi bir evlilik danışmanlığı/çift terapisi/aile desteği aldığını belirtmiştir.

Bulgular

Katılımcıların çocuklukta psikolojik şiddet deneyimleri ve mevcut evlilik ilişkilerine dair beyanları doğrultusunda beş tema belirlenmiştir. Bu temalar katılımcılardan örnek alıntılarla aşağıda sunulmuştur.

Tema 1. Düşük Stres Toleransı

Çocukluklarında belirli düzeylerde psikolojik şiddet deneyimleri olan kişilerin stresli durumlara karşı tolerans düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu kişiler özellikle eşleriyle ilişkilerinden kaynaklanan stres içerikli durumlarda gerginlik yaşamakta ve süreci sağlıklı bir şekilde yürütememektedirler. Bir katılımcı bu deneyimlerini şu cümleyle açıklamaktadır:

K4: “Tartışmalarımızda daha çok stres hissediyorum. Eşim daha rahat o hemen unutup. Ben arkasından bir süre kendime gelemiyorum.” (Kadın, 35 yaşında)

Bazı katılımcılar stresli bir durum oluştuğunda bununla baş edemediklerini ve zaman zaman kontrolü kaybettiklerini ifade etmektedirler. Bu kişiler stres yönetiminde yetersiz olmalarının evlilik ilişkilerinin işlevselliği açısından zararlı olduğunun farkında olduklarını belirtmektedirler:

K22: “Strese karşı hassasım. İşler ters gittiğinde bir anlaşmazlık olduğunda kontrolümü kaybediyorum. Ağzımdan çıkan sözlere hakim olamıyorum. Bazen karşı tarafı üzdüğümün kırdığının farkındayım.” (Erkek, 42 yaşında)

Bazı katılımcılar kendi evlilik ilişkilerindeki tartışmalarla başa çıkma durumlarıyla çocukluklarında kök ailelerindeki psikolojik şiddet deneyimleri ve bunlara şahit olmaları arasında bağlantılar kurabilmektedirler. Bir katılımcı bu bağlantıyı şu şekilde yorumlamaktadır:

K13: “Çocukken annem ve babam arasında tartışmalar oluyordu. Birbirlerine hakaret ediyorlar ve zaman zaman aşağılıyorlardı. Bunlara şahit olmak beni çok geriyordu. Şimdi aynı gerginliği kendi eşimle bazen yaşıyoruz.” (Kadın, 32 yaşında)

Tema 2. Evlilik İlişkisinde Psikolojik Şiddetle Tanışma

Bu çalışma kapsamında bazı katılımcılar kök ailelerindeki eş ilişkisini ve ebeveyn-çocuk ilişkilerini olumlu olarak değerlendirmelerine karşın kendi evlilik ilişkilerinde zaman zaman psikolojik şiddete maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Kök ailelerinde herhangi bir şiddet deneyimi olmayan kişiler için evlilik ilişkilerinde yaşadıkları bu deneyimlerin oldukça zorlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bir katılımcı gözlemlediği ve yaşadığı bu farklı evlilik ilişkilerini ve yansımalarını şu şekilde ifade etmektedir:

K7: “Anne-babam arasında saygı sevgi vardı. Yardımlaşma vardı. Bizim ilişkimizde bunlar olmadı. Öyle bir aileden böyle bir aileye girmek beni çok zorladı. Hiçbir benzerlik görmüyorum.” (Kadın, 61 yaşında)

Bazı katılımcılar kök ailelerindeki olumlu iklimi kendi evlilik ilişkilerinde oluşturamamaktan kaynaklanan hayal kırıklarını belirtmektedirler. Bu kişiler

kendi evlilik ilişkilerindeki psikolojik şiddet deneyimlerini eşlerinin ailesindeki ilişkilerin ve bağların sağlıklı olmamasına bağlamaktadırlar. Bir katılımcı bu durumu şu cümlelerle açıklamaktadır:

K32: “Benim babam bize karşı da anneme karşı da çok merhametliydi. Bizi incitmemiştir. Her tür ihtiyacımızı karşılamıştır. Fakat aynı güzel hasletleri eşimde göremiyorum. Kalp kırmaktan incitmekten hiç çekinmez. Lafını söyler gerisini düşünmez. Onun da babasından bunları gördüğünü biliyorum. Ne görürsen onu uygularsın sonuçta.” (Kadın, 47 yaşında)

Tema 3. Psikolojik Şiddetin Toplumsal İnşası

Katılımcıların psikolojik şiddete dair bazı toplumsal norm ve tutumları benimsedikleri ve bu noktada toplumda bazı gruplarda psikolojik şiddetin normalleştirildiği görülmektedir. Katılımcıların psikolojik şiddet konusunda toplumsal öğrenmeler psikolojik şiddeti bir gelenek olarak algılama ve öğrenilmiş toplumsal cinsiyet rolleri alt kategorilerinde değerlendirilmiştir.

Alt Tema 3.1. Psikolojik Şiddeti Gelenek Olarak Algılama

Bazı katılımcıların psikolojik şiddeti bir şiddet türü olarak algılamada ve kabul etmede yetersiz kaldıkları görülmektedir. Özellikle belirli bir yaşın üzerindeki kişilerde psikolojik şiddeti bir tür gelenek olarak algılama ve sorun olarak değerlendirmeme gibi algılar söz konusudur. Bir katılımcı bu konuda görüşünü şu şekilde açıklamaktadır:

K23: “Evimizde babamın da anneme bağırıp çağırdığı oluyordu. Tabi biraz da gelenek bunlar. Birçok evde aynı şeyler yaşanır o zamanlar” (Erkek, 56 yaşında)

Bazı kadın katılımcıların psikolojik şiddeti normalize ettikleri ve kabullendikleri görülmektedir. Özellikle orta yaş grubunda kadınların psikolojik şiddeti evliliğin sıradan deneyimlerinden birisi olarak algıladıkları anlaşılmaktadır:

K9: “Bu tarz şeyler evliliklerde oluyor. Kavgasız gürültüsüz evlilik olmaz. Bizim zamanımızda da böyleydi. Bununla yaşamaya alışıyorsun mecbur. (Kadın, 53 yaşında).”

Erkeklerde ise psikolojik şiddet deneyimlerinin gelenekleri yansıttığına dair varsayım psikolojik şiddetin kişisel sorumluluğunu üstlenmeme şeklinde görülmektedir. Bir katılımcı psikolojik şiddetin her ailede yaşandığını ve sorun edilmemesi gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

K5: “Bu tarz şeyler şu zamanda çok dile getiriliyor. Gençler her lafa alınıyor. Evlilikler çabuk bitiyor. Karı koca arasında bu tarz şeyler olur. Eskiden de böyleydi ama aile içinde kalıyordu herşey.” (Erkek, 64 yaşında).

Alt Tema 3.2. Psikolojik Şiddette Cinsiyet Farklılıkları

Bu çalışma kapsamındaki görüşmelerden elde edilen bulgulara göre ailede psikolojik şiddet deneyimi öğrenilmiş cinsiyet rollerini yansıtmaktadır. Psikolojik şiddetin gerek kök ailede, gerek mevcut evlilik ilişkilerinde genelde erkeklerden kadınlara yönelik olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Görüşme yapılan erkekler cinsiyet rollerine göre psikolojik şiddeti normalleştirmektedirler. Bir erkek katılımcı psikolojik şiddeti şu şekilde yorumlamıştır:

K5: “Eş olarak bizim çok şeyi düşünmemiz gerekiyor. Erkekler olarak çok sorumluluğumuz var. Herşeyi düşünürken, bazen insanın ayarı kaçırabiliyor.» (Erkek, 41 yaşında)

Kadın katılımcıların bir kısmı da erkeklerin belirli düzeye kadar psikolojik şiddet uygulamasını cinsiyet rolleriyle açıklamaktadır. Bazı katılımcılar psikolojik şiddeti erkeklerin yaşadıkları stresin bir yansıması olarak normalleştirdikleri görülmektedir.

K13: “Erkekler sıkıntılarını anlatamıyor. Ağlayamıyor. Böyle bağırarak anlatıyor genelde. Büyüklerimiz de böyleydi. Bizde de böyle oluyor.” (Kadın, 39 yaşında)

Tema 4: Psikolojik Şiddet Döngüleri

Bu çalışma kapsamında pek çok katılımcının kök aileleri ile mevcut evlilik ilişkilerini karşılaştırdıklarında tekrarlayan psikolojik şiddet döngülerini fark ettikleri görülmektedir. Katılımcılar kök ailelerindeki sorun alanlarını belirleyebilmekte ve benzer durumları kendi evliliklerinde de değerlendirebilmektedirler. Psikolojik şiddet döngüleri kategorisi altında psikolojik şiddeti öğrenme ve yeniden kurban olma alt kategorileri belirlenmiştir.

Alt Tema 4.1. Yeniden Kurban Olma

Bazı katılımcılar çocukluklarında psikolojik şiddet mağduru olduklarını ve benzer şiddet deneyimlerini eşlerinden de deneyimlediklerini belirtmektedirler. Bu kişiler benzer ifadelerinde farklı faillerin olduğu tekrarlayan psikolojik şiddet davranışlarının kurbanı olduklarını ifade etmektedirler. Her ailenin psikolojik şiddet deneyimi farklı konularda yoğunlaşabilmektedir. Bazı katılımcılar kök ailesinde ve evlilik ilişkisinde gözlemlediği psikolojik şiddeti şu şekilde ifade etmektedirler:

K9: “Annemin akrabalar nedeniyle babamın öfkesine maruz kaldığını hatırlıyorum. Dayımla bir gerginlik yaşardı, senin ailen siz böylesiniz diyordu. Annem bunlara çok sinirlenir ve üzülürdü. Çok iyi niyetli olmama rağmen şu an eşimle ailelerden dolayı gerginlikler yaşıyoruz.” (Kadın, 34 yaşında)

K14: “Eşim beni ve statümü aşağılıyor. Çocuklarımla beni yalnız bırakıyor. Kendi arkadaş çevresiyle vakit geçiriyor. Bu nedenle zaman zaman boşanmayı bile düşündüm ama çocuklarım küçük olduğu için duruyorum. Çocukken babamın da beni aşağıladığını hatırlıyorum. Zaten kadınları genel olarak küçük görürdü.” (Kadın, 58 yaşında).

K11: “Bizim evde sık sık kaos ortamı olurdu. Biz kavga olduğunda saklanırdık. Bağırıp çağırma hakaret etme tehdit babam anneme çok yükleniyordu. Fiziksel şiddet yoktu ama sözlü şiddet vardı. Bazen biz de çocuklar olarak bunlara maruz kalıyorduk. Çocukluğumdaki kadar olumsuz olmasa da ben de bazen kötü sözlere maruz kalıyorum.” (Kadın, 43 yaşında).

Alt Tema 4.2. Psikolojik Şiddeti Öğrenme

Katılımcılar arasında ebeveynleri arasında gerçekleşen psikolojik şiddet içeren davranışlara sıklıkla şahit olduğunu belirten kişiler yer almaktadır. Bu kişiler ebeveynlerini, stresle başa çıkma durumlarını, ve tartışmalarını gözlemlemek durumunda kalmışlardır. Psikolojik şiddetin yaşandığı evlerde büyüyen bu çocukların sağlıklı evlilik ilişkilerini yürütme noktasında sıkıntı yaşadıkları değerlendirilmektedir. Özellikle erkek katılımcılarda çocuklukta psikolojik şiddet sergileyen baba figürünün eşe yönelik şiddet içeren davranışların içselleştirilmesine neden olduğu anlaşılmaktadır:

K3: “Çocukluğumda babamın anneme kasıtlı olarak kötü davrandığına defalarca şahit oldum. O zamanlar bundan nefret ederdim. Şimdi eşime kötü davrandığımda bazen aklımda canlanıyor. Kasıtlı bir şey yapmıyorum ama kontrolümü kaybediyorum sanki. Demek ki diyorum böyle olabiliyormuş.” (Erkek, 45 yaşında)

K21: “Evimiz huzursuz stres dolu bir evdi. Babam anneme kötü sözler söylerdi. Annem günlerce yatakta yatardı, ağlardı. Bunlara şahit olmak çok kötü. Bu nedenle hep huzurlu bir yuvam olsun istedim. Ama benzer şeyleri yaşıyorum. Hatta annem nasıl kendini kapatıyorsa, hırpalıyorsa ben de aynı şeyleri yapıyorum ve hiçbirşey değişmiyor.” (Kadın, 28 yaşında)

K28: “Ben sağlıksız kavgalı, gürültülü bir ailede büyüdüm. Ne gördüysen onu öğreniyor, onu yaşıyorsun galiba. Bundan kaçamıyorsun.” (Erkek, 39 yaşında)

Tema 5. Psikolojik Şiddeti Pekiştiren Koşullar

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda aile içinde psikolojik şiddeti pekiştiren bazı koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar eğer kişi psikolojik şiddete yatkınsa veya psikolojik şiddet model aldysa bu durumu pekiştirebilmektedir. Bu çalışma kapsamında psikolojik şiddet pekiştiren koşullar ekonomik zorluklar ve etiketlenme kaygısı olarak belirlenmiştir.

Alt Tema 5.1. Psikolojik Şiddetin Kolaylaştırıcısı Olarak Ekonomik Zorluklar

Katılımcıların bir kısmı evlilik ilişkilerinde ekonomik zorluklar yaşadıklarını ve bunun ilişkilerine olumsuz yansımaları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu zorluklar eşler arasında fikir ayrılıklarına dönüşmekte ve tartışmaları arttırmaktadır. Katılımcılar bu tartışmaların sağlıklı bir şekilde çözülememesi nedeniyle psikolojik şiddetle sonuçlanabildiğini ifade etmektedirler. Katılımcıların beyanlarına göre ekonomik zorluklar doğrudan bir psikolojik şiddet davranışının nedeni olmaktan çok bunu kolaylaştıran bir durum olmaktadır. Katılımcılar ekonomik zorluklarla psikolojik şiddet arasındaki bağlantıyı şu şekilde ifade etmektedirler:

K7: “Bizim evde tartışmalar genelde geçim telaşından oluyor. Hayat pahalı. Yetmedikçe birbirimize giriyoruz. İşin dozu artıyor bazen.” (Erkek, 53 yaşında)

K30: “Sanki bu evde hiç söz hakkım yok gibi. Kararları o alıyor. Ben itiraz ettiğimde dinlenmiyor. Alınacak satılacak şeylerde özellikle onun dediği oluyor. Olay büyümesin diye susuyorum.” (Kadın, 38 yaşında)

Alt Tema: 5.2. Psikolojik Şiddet Sonrası Etiketlenme Kaygısı

Katılımcıların bir kısmı zaman zaman psikolojik şiddete maruz kaldıklarını kabul etmekte, ancak bu durumu dile getiremediklerini ifade etmektedirler. Bu noktada katılımcılarda psikolojik şiddete maruz kalma ile ilgili bir etiketlenme kaygısının yaşandığı görülmektedir. Bu kaygı nedeniyle psikolojik şiddet deneyimlerinin aile içinde gizli kaldığı ve destek alma konusunda engelleyici olduğu değerlendirilmektedir. Katılımcılar psikolojik şiddet deneyimi sonrası etiketlenme kaygıları ile ilgili ifadeleri şu şekilde olmuştur:

K4: “Tabi eşimin zaman zaman hakaretlerine kötü sözlerine maruz kalıyorum. Bunlardan kimseye bahsedemiyorsunuz. İnsan arkadaşına bahsederken bile kötü hissediyor. Sonra insanların dilinden kurtulamıyorsunuz.” (Kadın, 40 yaşında).

K15: “Eşimin saygısızlıkları oluyor. Canım sıkılıyor. Ağlıyorum daralıyorum unutuyorum. Kime ne anlatacağın. İnsan kendine yediremiyor.” (Kadın, 38 yaşında)

Tema 6. Evlilik Doyumunun Temeli Olarak Sağlıklı Kök Aileler

Bu çalışmada katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sağlıklı ve şiddetten uzak bir kök aile yapısının uzun vadede bu aileden yetişen çocukların kuracakları evlilikler için pozitif bir temel sağladığı değerlendirilmiştir. Kök ailesinde herhangi bir şiddet deneyimi olmayan, ebeveynleri arasında

psikolojik şiddete tanık olmayan ve ebeveynlerinden kendilerine yönelik bir psikolojik şiddet deneyimlemeyen kişilerin evlilik ilişkilerinin daha doyurucu olduğu görülmektedir. Kök ailesinde sağlıklı ilişkiler yaşama ve gözleme deneyimi olan kişiler kendi evlilik ilişkilerini de sağlıklı ve şiddetten uzak iletişim örüntüleriyle daha kolay şekillendirilebilmektedir. Çocuklukta kök aileden psikolojik şiddet deneyimi olmayan kişiler evliliklerini dengeli, uyumlu, huzurlu ve doyurucu olarak tanımlamışlardır. Bu kişiler kendi evlilik ilişkilerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

K33: “Çocukluğum saygının olduğu bir ailede geçti. Özellikle babamın bu konuda üzerimizde emeği çoktur. Kendi değerimizi bilmeyi öğretti bize. Evlenirken bile hep arkamızdaydı. Hep onun gibi bir hayat arkadaşım olsun isterdim. Çok şükür ki evliliğim huzur dolu.” (Kadın, 35 yaşında)

K18: “Ailemde ne fiziksel şiddet ne sözel bir şiddet görmedim, yaşamadım. Ufak tefek tartışmalar atışmalar oluyordu ama zedeleyecek şekilde değil. Özellikle annem ve babam arasındaki ilişki örnek oldu bana. Şimdi onlar gibi dengeli bir ilişkim var.” (Kadın, 31 yaşında).

K27: “Ailemden gördüğüm tek şey emek, sabır, saygıydı. En ufak bir şiddete maruz kaldığımı hatırlamıyorum. Kendi evliliğimde de eşimle uyumluyuz. Sorunlar, anlaşmazlıklar elbet olacak ama bir şekilde konuşarak hallediyoruz. En önemlisi saygı bozulmuyor.” (Erkek, 36 yaşında).

Sonuç

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre çocuklukta psikolojik şiddete maruz kalan kişilerde sıklıkla görülen düşük stres toleransı ve beraberinde duygu kontrolünde yetersizlikler görülmektedir. Bu kişiler çatışma durumlarını çözmekte ve sorun çözme becerilerinde sorun yaşamaktadırlar. Bu durum evlilik ilişkilerinin kalitesini etkilemektedir. Bu doğrultuda bu çalışma doğrudan ve/veya dolaylı olarak aile içinde psikolojik şiddete maruz kalan kişilerin tespit edilerek koruyucu ve önleyici çalışmaların yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu noktada evlilik öncesi danışmanlık uygulamasının hayata geçirilmesi faydalı bir adım olacaktır. Ayrıca, Aile Sağlığı Merkezlerinde her aile için ulaşılabilir danışmanlık hizmetleri sunulmalıdır.

Bu çalışmanın bir diğer önemli bulgusu da psikolojik şiddetin de diğer şiddet türleri gibi döngüsel olarak tekrarlayan bir örüntü izlemesidir. Ayrıca, bazı kişiler kendi kök ailelerinde psikolojik şiddet yaşamasalar dahi, evlilik ilişkilerinde şiddetle tanışmışlardır. Bu kişilerin beyanlarına göre, oldukça zedeleyici olan bu durum eşlerinin çocukluk döneminde aile içi şiddet deneyimlerine dayanmaktadır. Bu bağlamda çiftlerden birinin dahi psikolojik şiddet deneyiminin olması evlilik ilişkisini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu noktada şiddetin kuşaklararası aktarımını kırmak için bireysel ve/veya çift düzeyinde

terapötik yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çiftlerle çalışılarak çocukluk-taki sosyal öğrenme süreçleri ve evlilik ilişkilerine etkilerine dair farkındalık oluşturulmalıdır. Psikolojik şiddet deneyimi olan kişilerde sağlıklı iletişim, duygu kontrolü, çatışma çözme, sorun çözme becerilerinin kazandırılması gerekmektedir. Güvensiz bağlanma örüntülerini partnerle güvenli bağlanmaya dönüştürmek konusunda danışmanlık verilebilir. Duygu odaklı çift terapileri psikolojik şiddetin görüldüğü çiftlerde başarılı sonuçlar verebilir.

Bu çalışmanın bulguları psikolojik şiddetin bazı kişiler tarafından bir gelenek olarak algılandığını ve psikolojik şiddet deneyiminin cinsiyete göre farklı değerlendirildiğini göstermiştir. Ayrıca, psikolojik şiddeti pekiştiren durumlardan birisi de özellikle kadınların şiddet nedeniyle etiketlenme kaygısıdır. Bu bulgular aile içi şiddet sorununun çözümü için toplumun her kesimine yönelik farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarının artırılarak aşağıdan yukarıya yaklaşımların oluşturulması gerektiğine işaret etmektedir. Bu çalışmaların özünü psikolojik şiddetin bir şiddet türü olarak kabul edilmesi, geleneksel algının kırılması, psikolojik şiddet sonucu yasal yaptırımlar, mağdurlara yönelik psikososyal destek gibi konular oluşturmalıdır. Bu yaklaşım daha işlevsel ve uyumlu ailelerin sürdürülmesine olanak sağlayacaktır. Bu noktada sosyal hizmet disiplininin makro düzey toplumla uygulama çalışmaları daha çok kişiye ulaşmak ve şiddet döngülerini toplum genelinde kırmak için faydalı olacaktır. Psikolojik şiddeti pekiştiren durumlardan birisi de ekonomik zorluklar olarak ifade edilmiştir. Bu sorunlar şiddetin kökenini oluşturmasa da psikososyal çalışmalara ek olarak bu aileler için maddi destek sunulabilir.

Bu çalışma sağlıklı ve olumlu ailelerde yetişen çocukların yetişkinlik döneminde evlilik doyumlarının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu kişiler çocukluk dönemi aile içi yaşantılarını olumlu olarak yansıtmakta ve kendi ailelerini örnek aldıklarını ifade etmektedirler. Şiddetten uzak ve uyumlu bir aile ortamında olumlu çocukluk deneyimleri bu çocuklara güvenli bağları, sağlıklı ilişkileri, sorunlarla baş etmeyi öğretmektedir. Bu güvenli temel yetişkinlik döneminde daha dengeli, uyumlu, çatışmadan ve şiddetten uzak bir evlilik ilişkisi için katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Afifi, T. O., Ford, D., Gershoff, E. T., Merrick, M., Grogan-Kaylor, A., Ports, K. A., ... & Bennett, R. P. (2017). Spanking and adult mental health impairment: The case for the designation of spanking as an adverse childhood experience. *Child Abuse & Neglect, 71*, 24-31. <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4359-8>
- Alan, H., Yilmaz, S. D., Filiz, E., & Arioz, A. (2016). Domestic violence awareness and prevention among married women in central Anatolia. *Journal of family violence, 31*, 711-719. <https://doi.org/10.1007/s10896-016-9828-9>
- Altafim, E. R. P., de Oliveira, R. C., & Linhares, M. B. M. (2021). Maternal History of Childhood Violence in the Context of a Parenting Program. *Journal of Child and Family Studies, 30*(1), 230-242. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01868-1>
- Boyacıoğlu, İ., Uysal, M. S., & Erdugan, C. (2020). Psikolojik Şiddetin Ölçümü: Psikolojik İstismar Profili'nin ve Kadına Kötü Muamele Envanteri'nin Türkçe'ye Uyarlanması. *Psikoloji Çalışmaları, 40*(1), 19-55. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0027>
- Breiding, M., Basile, K. C., Smith, S. G., Black, M. C., & Mahendra, R. R. (2015). *Intimate partner violence surveillance: Uniform definitions and recommended data elements*. Version 2.0. 28.01.2023 tarihinde <https://stacks.cdc.gov/view/cdc/31292> adresinden erişim sağlandı.
- Childress, S. (2013). A meta-summary of qualitative findings on the lived experience among culturally diverse domestic violence survivors. *Issues in Mental Health Nursing, 34*(9), 693-705. <https://doi.org/10.3109/01612840.2013.791735>
- Dalton, E. J., Greenman, P. S., Classen, C. C., & Johnson, S. M. (2013). Nurturing connections in the aftermath of childhood trauma: A randomized controlled trial of emotionally focused couple therapy for female survivors of childhood abuse. *Couple and Family Psychology: Research and Practice, 2*(3), 209. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0032772>
- Dönmez, G., Şimşek, H., & Günay, T. (2012). Evli erkeklerde eşlerine yönelik şiddet ve ilişkili etmenler. *Turkish Journal of Public Health, 10*(3), 151-159. <https://doi.org/10.20518/tjph.173011>
- Dugal, C., Godbout, N., Bélanger, C., Hébert, M., & Goulet, M. (2018). Cumulative childhood maltreatment and subsequent psychological violence in intimate relationships: The role of emotion dysregulation. *Partner abuse, 9*(1), 18-40. <https://doi.org/10.1891/1946-6560.9.1.18>
- Eriksson, L., & Mazerolle, P. (2015). A cycle of violence? Examining family-of-origin violence, attitudes, and intimate partner violence perpetration. *Journal of interpersonal violence, 30*(6), 945-964. <https://doi.org/10.1177/0886260514539759>
- Evans, S. E., Steel, A. L., Watkins, L. E., & DiLillo, D. (2014). Childhood exposure to family violence and adult trauma symptoms: The importance of social support from a spouse. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 6*(5), 527. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0036940>
- Font, S. A., & Maguire-Jack, K. (2016). Pathways from childhood abuse and other adversities to adult health risks: The role of adult socioeconomic conditions. *Child abuse & neglect, 51*, 390-399. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.05.013>
- Gençer, M. Z., Ağırman, E., & Arıca, S. (2019). İstanbul ilinde kadına yönelik şiddet sıklığı ve kadınların şiddet algısı. *Ahi Evran Medical Journal, 3*(1), 18-25. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/703651>
- Gökkaya, V. B., & Öztürk, M. (2021). Çocukluktaki aile içi şiddet öyküsü ile flört şiddeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(4), 219-240. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.959425>
- Howell, K. H., Barnes, S. E., Miller, L. E., & Graham-Bermann, S. A. (2016). Developmental variations in the impact of intimate partner violence exposure during childhood. *Journal of Injury and Violence Research, 8*(1), 1-15. <https://psycnet.apa.org/record/2016-03929-004>

- Islam, M., Jahan, N., & Hossain, M. D. (2018). Violence against women and mental disorder: a qualitative study in Bangladesh. *Tropical medicine and health*, 46(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s41182-018-0085-x>
- Kaptanoğlu, Y. I., avlin, A., & Akadlı Ergöçmen, B. (2015). Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 09.01.2023 tarihinde <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/23338/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişim sağlandı.
- Laeheem, K., & Boonprakarn, K. (2017). Factors predicting domestic violence among Thai Muslim married couples in Pattani province. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(3), 352-358. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2016.10.005>
- Li, S., Zhao, F., & Yu, G. (2019). Childhood maltreatment and intimate partner violence victimization: A meta-analysis. *Child abuse & neglect*, 88, 212-224. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.11.012>
- Madrugá, C. S., Viana, M. C., Abdalla, R. R., Caetano, R., & Laranjeira, R. (2017). Pathways from witnessing parental violence during childhood to involvement in intimate partner violence in adult life: The roles of depression and substance use. *Drug and alcohol review*, 36(1), 107-114. <https://doi.org/10.1111/dar.12514>
- McMahon, K., Hoertel, N., Wall, M. M., Okuda, M., Limosin, F., & Blanco, C. (2015). Childhood maltreatment and risk of intimate partner violence: A national study. *Journal of psychiatric research*, 69, 42-49. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2015.07.026>
- Montgomery, B. E., Rompalo, A., Hughes, J., Wang, J., Haley, D., Soto-Torres, L., ... & Hodder, S. (2015). Violence against women in selected areas of the United States. *American journal of public health*, 105(10), 2156-2166. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.302430>
- Nhí, T. T., Hánh, N. T. T., & Gammeltoft, T. M. (2018). Emotional violence and maternal mental health: a qualitative study among women in northern Vietnam. *BMC women’s health*, 18, 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12905-018-0553-9>
- Siegel, J. P. (2013). Breaking the links in intergenerational violence: An emotional regulation perspective. *Family process*, 52(2), 163-178. <https://doi.org/10.1111/famp.12023>
- Smith-Marek, E. N., Cafferky, B., Dharnidharka, P., Mallory, A. B., Dominguez, M., High, J., ... & Mendez, M. (2015). Effects of childhood experiences of family violence on adult partner violence: A meta-analytic review. *Journal of Family Theory & Review*, 7(4), 498-519. <https://doi.org/10.1111/jftr.12113>
- Şahin, E. M., Yetim, D., & Öyekçin, D. G. (2012). Edirne’de kadına yönelik eş şiddeti yaygınlığı ve kadınların şiddete karşı tutumları. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 34(1), 23-32. <http://cmj.cumhuriyet.edu.tr/tr/download/article-file/47830>
- Teva, I., Hidalgo-Ruzzante, N., Pérez-García, M., & Bueso-Izquierdo, N. (2021). Characteristics of childhood family violence experiences in Spanish batterers. *Journal of interpersonal violence*, 36(23-24), 11212-11235. <https://doi.org/10.1177/0886260519898436>
- Vatandaşlar, S. E., & Sümer, Z. H. (2019). Kadınlara Yönelik Psikolojik Şiddet Ölçeğinin (Psychological Maltreatment of Women Inventory) Türk Kültürüne Uyarlanması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(53), 341-371. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/745798>

Güvenlik Hizmeti Sağlayan Organizasyon Çalışanlarının Şiddet Eğilimi ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Eray DEMİRDİŞ¹³
Seher BALCI ÇELİK¹⁴

Giriş

Yaşamın her alanında görülen şiddet olayları toplumun geleceği açısından kaygı vermektedir. Sonucunun toplum yaşamına zarar verdiği aşikâr olan şiddet olgusu ve türevleri konusunda bilimsel çalışma yapmak ve çözüm üretmek, artan şiddet sarmalına getirilebilecek önemli bir bütüncül yaklaşımdır (İlgar ve İlgar, 2018).

Bu kapsamda demokratik toplumların düzeni sağlama, muhafaza etme ve şiddeti engelleme aygıtlarından bir tanesi de kamusal güvenlik hizmeti sağlayıcılarıdır. Güvenlik hizmeti veren kamu ve/veya özel kurumların çalışanlarının görev ve fonksiyonlarını yerine getirirken şiddete uğrama ve bu şiddetten etkilenme durumları olduğu kadar söz konusu çalışanların şiddet eğilimleri verdikleri hizmetin kalitesini etkileyen en önemli unsurlardan birisidir. Bunun yanı sıra çalışanların şiddet eğilimlerinde sahip oldukları biyolojik, sosyolojik ve psikolojik etmenlerin etkili olduğu düşünülmektedir (Karakuyu ve Bedir, 2020).

Bu minvalde güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının bağlanma stilleri ile şiddet eğilimleri arasında ki ilişkinin incelenmesi, topluma verilen güvenlik hizmetinin salahiyyetli yürütülebilmesine ışık tutabileceği kıymetlendirilmektedir.

¹³ Dr, eraydemirdis@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4805-7167.

¹⁴ Prof. Dr, Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri, sbalci@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9506-6528

Şiddet Eğiliminde Bağlanmanın Rolü

Şiddet, yirmi birinci yüzyılın gelişmişlik seviyesi farklı tüm toplumlarında; geniş kesimlere hâkim, tartışma odağı olan ve alternatif çözüm yolları aranan önemli bir problem sahası olmaya devam etmektedir (Aliyev ve Karakuş, 2015). Şiddet literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Sahip olunan her türlü erkin kamunun zararına kullanımı ile meydana çıkan kurallara uymama durumu olarak da ifade edilen şiddet yerine saldırganlık, sadizm, vahşet ya da zulüm gibi kavramlar da kullanıldığı görülmektedir (Gümüş ve Keskin, 2016). Şiddet, Türk Dil Kurumu tarafından «duygu ve davranışta aşırılık, aksi görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma» şeklinde tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütüde (2002) şiddeti “elde bulundurulmuş kudretin, bedende veya ruh sağlığında bir travmaya ve kayba sebep olacak şekilde bir başka bireye, şahsına, bir topluluğa veya bir zümreye direkt veya indirekt yöntemlerle yöneltilmesidir” şeklinde ele alınmaktadır (WHO, 2002).

Şiddet eğilimi ise, insanların şiddete ilişkin hisleri, bilişsel ve davranışsal yaklaşımlarından oluşmaktadır. İnsanların şiddet eğilimleri sadece şiddet tutumları ile sınırlandırılmaz. Şiddet uygulamak kadar şiddet kullanımının meşru olduğunu düşünmek de şiddete olan eğilimi ifade etmektedir (Haskan, 2009). Bireylerin şiddet eğilimleri; düşünce bazında şiddet uygulamaya hazır bulunuşluk ve bireyin şiddete yüklediği pozitif düşünceler bütünü olarak adlandırılabilir (İlgar ve İlgar, 2018).

Şiddet ile ilgili yapılan çalışmalar, kavramı etkisinde bırakan üç ana unsur etrafında toplanmıştır. Bunlardan ilki aile ve çevre, ikincisi eğitim düzeyi ve sonuncusu ise iletişim ortamıdır (Ayan, 2006). Birçok alanda öne çıkan aile bu konuda da dikkat çekmektedir. Son yıllarda aile ve aile ortamının önemi konusunda yapılan incelemelerde, insanın hayatını ve büyümesini tüm boyutlarıyla etkileyen bebeklik döneminin konunun odağında olması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur (İlgar ve İlgar, 2018).

Şiddete başvuran hastalarla çalışan psikanalistler, saldırganlığın ve yıkıcı davranışın oluşumunda çevrenin, özellikle de anne nesnesinin rolüne daha fazla odaklanmışlardır. Çocuklarla yapılan çalışmalarda, şiddet içeren ve anti sosyal davranışların etiyolojisinde annenin merkezi bir rol oynadığından ve patolojik saldırganlığın erken dönem anne yoksunluğu ile travmaya bir tepki olarak ortaya çıktığından söz edilmektedir (Yakeley ve Meloy, 2012). Bu durumda erken dönemde bağlanma sorununu ortaya çıkarmaktadır.

İnsan hayatının ilk yaşlarında ihtiyaçlarını gidermekten sorumlu birey başta olmak üzere yakın çevresiyle kurduğu sıcak ve sevgi dolu iletişim bağlanma kavramını oluşturmaktadır (Bowlby, 1980). Bağlanma; yeni doğanların, yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli ve gelişimsel açıdan işlevsel olan duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimini açıklamaktadır. Bağlanma sistemi,

yeni doğanların bakımından sorumlu olan bireye (genellikle anneye) fiziksel yakınlığını güçlü tutar. Bu durum hem bebeklerin çevreden gelebilecek tehlikelerden korunmasına yardım eder hem de onlara çevreyi keşfetmeleri için gerekli şartların sağlanmasına hizmet eder. Bu sebeple, bağlanma sistemi içindeki en temel hedef bakım sorumlusu ile yakınlığın korunmasıdır. Bu sayede sağlanan alanda yeni doğanlar güven içinde gelişebilir (Sümer ve Güngör, 1999).

Bebekler, ihtiyaç duydukları ilgi ve bakımlarının bakıcıları tarafından karşılandığını öğrendiklerinde; güven, tam tersi durumda güven eksikliği geliştirirler. Bu nedenle, güvensiz bir şekilde bağlı bireyler arasında empati eksikliği beklenilir. Empatinin, kötü niyetli eylemlerinin başkaları üzerindeki etkisinin farkında olmayı sağladığı göz önüne alındığında bu türden eylemleri engellemektedir. Empatiden yoksun bireyler başkalarının haklarını daha fazla ihlal edebilir. Düşük empati, ciddi şiddet içeren davranışların temel bir unsuru olarak görülmektedir (Savage, 2014)

Bebeklik döneminde anlam bulan bağlanma, yaşamın sonraki gelişim dönemlerini de etkisi altına almaktadır. Sağlıklı bağlanmanın kurulamaması, ihmal ve istismar etme ya da edilme, madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı, kendine zarar verme, şiddete eğilim gibi sorunlara sebep olabilmektedir (Işık vd., 2021: 111)

Bireyin çevresi ile olan etkileşiminin bağlanma stillerini şekillendirdiği ve güvenli, kaçınan, kaygılı-kararsız bağlanma stilleri şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir (Ainsworth ve Bell, 1970; Ainsworth vd., 1978). Bebekler güvenmeyi öğrenerek yeterliklerini artırmak ve anneleriyle samimi, sıcak ilişkiler geliştirmek suretiyle güvenli bağlanma stilini geliştirmektedir (Erzen, 2016). Bireylerde kaçınan ile kaygılı-kararsız bağlanma stilleri güvenli bağlanmanın gerçekleşmediği durumda ortaya çıkmaktadır (Widom vd., 2018). Fiziksel yakınlıktan zevk almaması, bağlandıkları kişiden ayrılığa karşı protesto tavırları geliştirmesi ve bu protestonun kavuşmada bile son bulmaması kaygılı-kararsız stille bağlanan çocukların özellikleri olduğunu yapılan çalışmalar ortaya koymuştur (Erzen, 2016). İhtiyaçlarını karşılayan bireyleri yok sayma eğilimi, kaçınan bağlanma stiline çocukların ayırt edici özelliğidir (Widom vd., 2018). Çocuk, bakım veren bireyin ortamdan ayrılması ile terk edilme kaygısı duyabilmektedir. Bağlanma davranışından kaçınmak, bu kaygıyı yaşamak istemeyen çocuk için çözüm yoludur (Blackwell vd., 2017).

Çocukluk dönemindeki travmaların, bireylerin davranışları üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar oldukça fazla olmasına rağmen çocukluk dönemindeki bağlanma davranışının şiddet eğilimi üzerindeki etkisine ilişkin araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle son yıllarda bağlanma konusunun irdelenmesine yönelik yapılan araştırmaların arttığı görülmektedir.

Güvenli bağlanma stiline sahip çalışanların kendi menfaatlerini bir kenara bırakarak diğer çalışanların menfaatlerini ön planda tuttuğu görülmüştür. (Lee ve Thompson, 2011). Çalışan bireyin bağlanma stiline ilişkin taşıdığı ayırt edici özelliklerini işe, iş arkadaşlarına ve yöneticileriyle olan ilişkilerine yansıtması ve buna bağlı olarak bağlanma stiline örgütün başarısına ve verimliliğine etki etmesi beklenebilir (Ateş ve Erdem, 2020).

Güvenlik hizmeti alan kamunun yararı göz önüne alındığında güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının şiddet eğilimi ve bağlanma stilleri arasında ilişki olabileceği, bu ilişkinin dinamiklerini ortaya koyulmak istenmiştir. Bu çalışmada, güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının şiddet eğilimi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bazı demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, meslek yılı, çocuklukta travmatik olay yaşama) göre bağlanma stilleri ile şiddet eğilimlerinin farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca elde edilen sonuçlardan hareketle yapılacak öneriler güvenlik hizmeti kalitesinin artırılabilmesi düşüncesinden hareketle bu çalışmanın yapılması da amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada birbirini etkileyebileceği düşünülen değişkenlerin karşılaştırılmasına imkân sağlayan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2012).

Çalışma Grubu

Ölçekleri tam olarak dolduran ve çalışmaya gönüllü katılan 152 güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanı, çalışma grubunu meydana getirmiştir. Araştırmanın yürütülmesi için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan gerekli olan izin (30.12.2022 tarih ve 2022-1149 sayılı karar) alındıktan Aralık 2022 ile Ocak 2023 tarihleri arasında güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarına, ölçekleri doldurabilmeleri için Google form üzerinden oluşturulan ölçek formları ile sosyal medya iletişim araçları kullanılarak iletilmiştir. Oluşturulan formda katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş katılımın gönüllük esası üzerine yürütüldüğü ve istemedikleri takdirde çalışmaya katılmayı reddedebilecekleri bildirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Şiddet Eğilim Ölçeği ve Bağlanma Stilleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma öncesinde kullanılan ölçeklere ilişkin gerekli izinler alınmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formunda; güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarına, yaş, meslek, cinsiyet, meslek yılı, medeni durum, çocuklukta travmatik olay yaşama durumu ve 0-6 yaş döneminde bakım verenler ile ilgili sorular sorulmuştur.

Şiddet Eğilim Ölçeği: Göka, Bayat ve Türkçapar (1995) tarafından orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık ve şiddet eğilimlerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. T.C. Aile Araştırma Kurumu'nun "Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet" (1998) konulu araştırmada temel yapısı bozulmadan yeniden desenlenmiş ve kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Ölçek, 20 madde, 4'lü likert (hiç uygun değil-1, biraz uygun-2, uygun-3, çok uygun-4 şeklinde) yapıdan oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 20-80 arasında değişmektedir. Ölçekte 1-20 puan çok düşük şiddet eğilimini, 21-40 puan düşük şiddet eğilimini, 41-60 puan yüksek şiddet eğilimini, 61-80 puan çok yüksek şiddet eğilimini göstermektedir. Ölçeğin kapsam geçerliliği için ölçeğin güvenilirliğini sınamak üzere iç tutarlılık kapsamında güvenilirlik katsayısı iki farklı zamanda 0,78 ve 0,87 bulunmuştur.

Bağlanma Stilleri Ölçeği: Erzen (2016) tarafından bağlanma stillerinin belirlenmesi amacı ile geliştirilmiştir. Ölçek 3 alt boyut ve 18 maddeden meydana gelmektedir. Maddeler, 5'li Likert (Kesinlikle Katılmıyorum-1, Katılmıyorum-2, Kısmen Katılıyorum-3, Katılıyorum-4, Kesinlikle Katılıyorum-5 şeklinde) aralığında derecelendirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık düzeyini belirlemek için Cronbach Alpha katsayıları kullanılmıştır. İç tutarlılık değerleri güvenli bağlanma .69, kaçınan bağlanma .80, kaygılı-kararsız bağlanma .71 olarak bulunmuştur. Güvenli Bağlanma alt boyutu olumlu özellikleri, Kaygılı-Kararsız ve Kaçınan alt boyutları ise olumsuz özellikleri ölçmekte olduğundan ölçeğin toplam puanına ilişkin Cronbach Alpha değeri hesaplanamamıştır. Ölçeğin 3 alt boyutta açıkladığı toplam varyans %45.73 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 3 faktörlü modelin uygun olduğu ve uyum düzeylerinin (GFI .93, AGFI .90, CFI .90, RMSEA .05 ve χ^2 /sd: 2.48) yeterli olduğu belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.00 veri analiz programı kullanılmıştır. Değişkenlerin analizinde yüzde ve frekans dağılımları, ölçek puanlarının karşılaştırılmasında ise çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışanların sosyo-demografik özelliklerini değerlendirmek için yüzde ve frekans dağılımları kullanılmıştır. Değişkenlerin ve bağlanma stillerinin şiddet eğilimine etkisini değerlendirmek için Lineer regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1: Katılımcıların şiddet eğilimleri ile bağlanma stilleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Şiddet eğilimi ile güvenli, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleri arasındaki doğrusal ilişkinin gücünü ve yönünü tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Şiddet Eğilimi ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişisini Gösteren Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4
1. Şiddet Eğilimi	-			
2. Güvenli Bağlanma Stili	-.226**			
3. Kaçınan Bağlanma Stili	.321***	-.323***		
4. Kaygılı-Kararsız Bağlanma	.335***	-.367***	.492***	-
Ortalama	30.95	19.79	12.40	12.66
Standart Sapma	6.24	3.00	3.87	4.39

Not. ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tablo 1’de görüldüğü gibi güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarında şiddet eğilimi güvenli bağlanma stiliyle düşük düzeyde negatif yönde ilişkiliyken ($r = -.226$), kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleriyle orta düzeyde pozitif yönde ($r = .321$; $r = .335$) ilişkili olduğu görülmektedir.

Güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarında bağlanma stillerinin şiddet eğilimini yordama düzeyi ve güvenli bağlanma stili, kaçınan bağlanma stili ve kaygılı-kararsız bağlanma stili değişkenlerinden hangilerinin şiddet eğiliminin yordayıcısı olduğunu belirleyebilmek amacıyla standart çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen standart regresyon analizi değişim istatistikleri Tablo 2’de ve regresyon analizi sonuçları Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 2. Şiddet Eğilimi Standart Çoklu Regresyon Analizi Değişim İstatistikleri Tablosu.

Model	R	R ²	Düz R ²	SH Tah.	Değişim İstatistikleri				
					ΔR^2	ΔF	sd_1	sd_2	p
Şiddet Eğilimi	.38	.15	.13	5.80	.15	8.78	3	148	.000***

Not. ** $p < .001$.

Tablo 3. Şiddet Eğilimi Standart Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.

Değişken	B	Sh	B	t	p
Sabit	26.98	4.47		6.03	.000***
Güvenli Bağlanma Stili	-.18	.17	-.08	-1.05	.293
Kaçınan Bağlanma Stili	.3	.14	.19	2.14	.034*
Kaygılı-Kararsız Bağlanma Stili	.29	.12	.21	2.33	.021*

Not. *p<.05, **p<.01, ***p<.001.

Güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarında bağlanma stillerinin şiddet eğilimi ile ilişkisini incelemek amacıyla oluşturulan standart çoklu doğrusal regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmüştür ($F(3, 148) = 8.78, p < .001, \Delta R^2 = .15$). Oluşturulan standart çoklu doğrusal regresyon modeli Cohen (1992) etki büyüklüğü sınıflandırmasına göre orta düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olup, güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının şiddet eğilimi puanlarındaki değişimin yaklaşık olarak %15'ini açıklamaktadır.

Tablo 3'de görüldüğü gibi güvenli bağlanma stili ($\beta = -.08$) şiddet eğiliminin anlamlı yordayıcısı değilken, kaçınan bağlanma stili ($\beta = .19$), kaygılı-kararsız bağlanma stili ($\beta = .21$) şiddet eğiliminin pozitif anlamlı bir yordayıcısıdır. Ancak güvenli bağlanma stili şiddet eğilimi ile ilişki değildir. Başka bir ifade ile güvenlik hizmeti sağlayan organizasyonlarda görev yapan güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin şiddet eğilimlerinin düşük, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stiline sahip olanların ise şiddet eğilimi yüksektir.

2: Katılımcıların bağlanma stilleri yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların yaş değişkenine göre bağlanma stillerine dair verilerin ortalamalarına ve standart sapmalarına ait değerler Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Yaş Değişkenine Göre Bağlanma Stillerine Ait Betimleyici İstatistikler

Alt Boyutlar	Yaş Aralığı	N	Ortalama	Standart Sapma
	26-30	17	21,2941	2,22948
	31-35	30	19,7742	4,28821
	36-40	39	19,0250	3,33731
	41-45	37	20,0811	2,46507
	46 yaş ve üzeri	29	19,1034	2,66384
	Toplam	152	19,6948	3,18560

26-30	17	11,6471	4,28575
31-35	30	11,9677	2,75056
36-40	39	13,2000	5,40275
41-45	37	12,7838	3,38407
46 yaş ve üzeri	29	12,6552	4,59251
Toplam	152	12,5779	4,20517
26-30	17	13,4706	5,88555
31-35	30	11,9667	4,56424
36-40	39	12,8250	3,99286
41-45	37	12,2162	3,32612
46 yaş ve üzeri	29	13,5862	5,17906
Toplam	152	12,7208	4,43471

Tablo 4'e bakıldığında güvenli bağlanma stiline sahip olan katılımcıların 26-30 yaş grubunun, kaçınan bağlanma stiline sahip olanların 36-40 yaş grubunun, kaygılı kaçınan bağlanma stiline sahip olanların ise 46 yaş ve üstü olanların aritmetik ortalamasının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların bağlanma stillerinin yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 5'de sunulmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Bağlanma Stillerinin Yaş Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Güvenli Bağlanma	Gruplar Arası	77,286	4	19,3211	1,951	,105
	Grup İçi	1475,370	146	9,902		
	Toplam	1552,656	153			
Kaçınan Bağlanma	Gruplar Arası	43,493	4	10,873	,609	,657
	Grup İçi	2662,072	149	17,866		
	Toplam	2705,565	153			
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Gruplar Arası	58,711	4	14,678	,741	,585
	Grup İçi	2950,283	149	19,801		
	Toplam	3008,994	153			

Tablo 5 incelendiğinde; bağlanma stillerinin güvenli bağlanma alt boyutu ($F=1,951$; $p=,105$), kaçınan bağlanma alt boyutu ($F=,609$; $p=0,657$) ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu ($F=,741$; $p=,565$) için $p > .05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların yaş değişkenine göre bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

3: Katılımcıların bağlanma stilleri meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların meslek değişkenine göre bağlanma stillerine dair verilerin ortalamalarına ve standart sapmalarına ait değerler Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Meslek Değişkenine Göre Bağlanma Stillere Ait Betimleyici İstatistikler

Alt Boyutlar	Meslek	N	Ortalama	Standart Sapma
Güvenli Bağlanma	Kurum1(Asker)	52	20,2115	2,67403
	Kurum2(Polis)	49	19,9592	3,52349
	Kurum3(Özel Güvenlik)	51	19,2157	2,72994
	Toplam	152	19,7961	3,00185
Kaçınan Bağlanma	Kurum1(Asker)	52	11,7308	3,50415
	Kurum2(Polis)	49	12,3973	3,93009
	Kurum3(Özel Güvenlik)	51	13,1176	4,12624
	Toplam	152	12,4013	3,87599
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Kurum1(Asker)	52	13,2692	4,89143
	Kurum2(Polis)	49	11,6939	3,87408
	Kurum3(Özel Güvenlik)	51	12,9804	4,26844
	Toplam	152	12,6645	4,39889

Katılımcıların bağlanma stillerinin meslek değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Bağlanma Stillerinin Meslek Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Güvenli Bağlanma	Gruplar Arası	27,459	2	13,729	1,524	,219
	Grup İçi	1327,293	149	8,948		
	Toplam	1356,773	151			
Kaçınan Bağlanma	Gruplar Arası	49,607	2	24,804	1,666	,193
	Grup İçi	2179,028	149	14,892		
	Toplam	2235,793	151			
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Gruplar Arası	70,269	2	35,134	1,836	,163
	Grup İçi	2851,619	149	19,138		
	Toplam	2859,973	151			

Tablo 7 incelendiğinde; bağlanma stillerinin güvenli bağlanma alt boyutu (F=1,524; p=0,219), kaçınan bağlanma alt boyutu (F=1,666; p=0,193) ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu (F=1,836; p=0,163) için $p > .05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların meslek değişkenine göre bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4: Katılımcıların bağlanma stilleri cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların bağlanma stillerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşım farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların Bağlanma Stillerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Örneklem İçin t Testi Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Güvenli Bağlanma	Kadın	15	20,6000	2,66726	1,093	,670
	Erkek	137	19,7080	3,03208		
Kaçınan Bağlanma	Kadın	15	14,6667	4,41858	1,422	,370
	Erkek	137	12,1533	3,74733		
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Kadın	15	13,9333	5,47027	1,178	,249
	Erkek	137	12,5255	4,26697		

Tablo 8 incelendiğinde; cinsiyete göre bağlanma stillerinin güvenli bağlanma alt boyutu ($p=0,670$), kaçınan bağlanma alt boyutu ($p=0,370$) ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu ($p=0,249$) için $p > .05$ 'dir. Gigerenzer (2004), p değerinin .05'ten büyük olması değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermektedir. Bu durumda katılımcıların bağlanma stilleri cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

5: Katılımcıların bağlanma stilleri meslek yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların meslek yılı değişkenine göre bağlanma stillerine dair verilerin ortalamalarına ve standart sapmalarına ait değerler Tablo 9'da sunulmaktadır.

Tablo 9. Meslek Yılı Değişkenine Göre Bağlanma Stillerine Ait Betimleyici İstatistikler

Alt Boyutlar	Meslek Yılı	N	Ortalama	Standart Sapma
	1-5 yıl	19	20,5263	2,58990
	6-10 yıl	17	21,1176	2,75868
	11-15 yıl	45	19,7333	2,94186
	16-20 yıl	33	18,8485	3,46519
	21 ve üzeri yıl	38	19,7368	2,76742
	Toplam	152	19,7961	3,00185
	1-5 yıl	15	11,5333	4,13809
	6-10 yıl	19	12,3684	4,07173
	11-15 yıl	45	12,3111	3,88951
	16-20 yıl	33	13,0606	4,03066
	21 ve üzeri yıl	38	12,1053	4,04561
	Toplam	152	12,4013	3,87599
	1-5 yıl	19	14,0526	6,01363
	6-10 yıl	17	12,6471	4,47131
	11-15 yıl	45	12,3556	4,47800
	16-20 yıl	33	12,2424	3,34506
	21 ve üzeri yıl	38	12,7105	4,23568
	Toplam	152	12,6645	4,39889

Katılımcıların bağlanma stillerinin meslek yılı değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 10'de sunulmaktadır.

Tablo 10. Katılımcıların Bağlanma Stillerinin Meslek Yılı Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Güvenli Bağlanma	Gruplar Arası	69,765	4	17,441	1,986	,100
	Grup İçi	1289,509	147	8,782		
	Toplam	1360,678	151			
Kaçınan Bağlanma	Gruplar Arası	20,055	4	5,014	,328	,859
	Grup İçi	2248,464	147	15,296		
	Toplam	2268,520	151			
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Gruplar Arası	46,871	4	11,718	,599	,664
	Grup İçi	2875,017	147	19,558		
	Toplam	2921,888	151			

Tablo 10 incelendiğinde; bağlanma stillerinin güvenli bağlanma alt boyutu ($F=1.1,986$; $p=0.100$), kaçınan bağlanma alt boyutu ($F=0.328$; $p=0,859$) ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu ($F=,599$; $p=,664$) için $p > .05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların meslek yılı değişkenine göre bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

6: Katılımcıların bağlanma stilleri medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların bağlanma stillerinin medeni durum değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 11'de sunulmaktadır.

Tablo 11. Katılımcıların Bağlanma Stillerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Örneklem İçin t Testi Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Güvenli Bağlanma	Evli	138	19,7971	3,08554	-,003	,049
	Bekâr	10	19,8000	1,47573		
Kaçınan Bağlanma	Evli	138	12,3188	3,89457	-,999	,934
	Bekâr	10	13,6000	4,22164		
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Evli	138	12,4928	4,43649	-1,612	,365
	Bekâr	10	14,8000	3,19026		

Tablo 11 incelendiğinde; medeni duruma göre bağlanma stillerinin kaçınan bağlanma alt boyutu ($p=0,934$) ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu ($p=0,365$) için $p > .05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların bağlanma stillerinin

kaçınan bağlanma alt boyutu ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Medeni duruma göre bağlanma stillerinin güvenli bağlanma alt boyutu ($p=0,049$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bekâr katılımcıların puan ortalamalarının ($x=19.8000$), evli katılımcıların puan ortalamalarından ($x=19.7971$) anlamlı düzeyde yüksektir. Anlamlı farklılığın bekâr katılımcılar lehine olduğu görülmektedir.

7: Katılımcıların bağlanma stilleri çocuklukta travmatik olay yaşama değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların bağlanma stillerinin travmatik olay yaşama değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 12’de sunulmaktadır.

Tablo 12. Katılımcıların Bağlanma Stillerinin Travmatik Olay Yaşama Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Örneklem İçin t Testi Analizi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Güvenli Bağlanma	Evet	134	20,1866	2,81021	4,668	,000
	Hayır	18	16,8889	2,84685		
Kaçınan Bağlanma	Evet	134	12,1418	3,73190	-2,284	,024
	Hayır	18	14,3333	4,47214		
Kaygılı-Kararsız Bağlanma	Evet	134	12,1716	4,13226	-3,946	,000
	Hayır	18	16,3333	4,70294		

Tablo 12 incelendiğinde; travmatik olay yaşama değişkenine göre bağlanma stillerinin güvenli bağlanma alt boyutu ($p=0,000$), kaçınan bağlanma alt boyutu ($p=0,024$) ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu ($p=0,000$) için $p<.05$ ’dir. Bu durumda katılımcıların bağlanma stilleri travmatik olay yaşama değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

8: Katılımcıların şiddet eğilimi yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların yaş değişkenine göre şiddet eğilimine dair verilerin ortalamalarına ve standart sapmalarına ait değerler Tablo 13’de sunulmaktadır.

Tablo 13. Yaş Değişkenine Göre Şiddet Eğilimine Ait Betimleyici İstatistikler

Yaş Aralığı	N	Ortalama	Standart Sapma
26-30	17	31,5882	7,48381
31-35	30	31,1000	5,78553
36-40	39	33,7179	6,80924
41-45	37	28,1351	3,84536
46 yaş ve üzeri	29	30,3103	6,29117
Toplam	152	30,9539	6,24058

Katılımcıların şiddet eğiliminin yaş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 14’de sunulmaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların Şiddet Eğiliminin Yaş Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	866,534	5	173,307	5,046	,000
Grup İçi	5014,144	146	34,343		
Toplam	5880,678	151			

Tablo 14 incelendiğinde; katılımcıların şiddet eğilimi ($F=5,046$; $p=0,00$) için $p < .05$ ’dir. Bu durumda katılımcıların yaş değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. p değerinin .05’ten küçük olması ortalamaları kıyaslanan dört gruptan en az ikisinin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir (Can, 2016). Farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklandığını saptayabilmek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Tukey çoklu karşılaştırma testi bulguları tablo 15’de sunulmaktadır.

Tablo 15. Yaş Değişkenine Göre Şiddet Eğilimi Puan Farklılığına Yönelik Yapılan Tukey Testi Bulguları

(I) Yaş Grubu	(II) Yaş Grubu	Kareler Ortalaması	Standart Hata	P
20-25	26-39	8,10606	2,97423	,076
	31-35	5,73333	2,62082	,250
	36-40	3,11538	2,56992	,830
	41-45	8,69820*	2,57917	,012
	46 yaş ve üzeri	6,52299	2,62834	,136
26-30	20-25	-8,10606	2,97423	,076
	31-35	-2,37273	2,06565	,860
	36-40	-4,99068	2,00068	,133
	41-45	,59214	2,01254	1,000
	46 yaş ve üzeri üstü	-1,58307	2,07518	,973
31-35	20-25	-5,73333	2,62082	,250
	26-30	2,37273	2,06565	,860
	36-40	-2,61795	1,42316	,444
	41-45	2,96486	1,43979	,315
	46 yaş ve üzeri	,78966	1,52612	,995
36-40	20-25	-3,11538	2,56992	,830
	26-30	4,99068	2,00068	,133
	31-35	2,61795	1,42316	,444
	41-45	5,58281*	1,34492	,001
	46 yaş ve üzeri	3,40760	1,43696	,173
41-45	20-25	-8,69820*	2,57917	,012
	26-30	-,59214	2,01254	1,000
	31-35	-2,96486	1,43979	,315
	36-40	-5,58281*	1,34492	,001
	46 yaş ve üzeri	-2,17521	1,45343	,667
46 yaş ve üzeri	20-25	-6,52299	2,62834	,136
	26-30	1,58307	2,07518	,973
	31-35	-,78966	1,52612	,995
	36-40	-3,40760	1,43696	,173
	41-45	2,17521	1,45343	,667

Tablo 15 incelendiğinde yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda yaş değişkenine göre şiddet eğilimi için anlamlı farkın 20-25 yaş ve 41-45 yaş ($p=0.012$) ile 36-40 yaş ve 41-45 yaş ($p=.001$) arasında olduğu görülmektedir.

20-25 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalaması ($X=36,8333$), 41-45 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalamasından ($X=28,1351$) daha yüksektir. 36-40 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalaması ($X=33,7179$), 41-45 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalamasından ($X=28,1351$) daha yüksektir.

9: Katılımcıların şiddet eğilimleri meslek değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların meslek değişkenine göre şiddet eğilimlerine dair verilerin ortalamalarına ve standart sapmalarına ait değerler Tablo 16'de sunulmaktadır.

Tablo 16. Meslek Değişkenine Göre Şiddet Eğilimlerine Ait Betimleyici İstatistikler

Meslek	N	Ortalama	Standart Sapma
Kurum1 (Asker)	52	31,9808	6,13729
Kurum2 (Polis)	49	31,6327	6,50222
Kurum3 (Özel Güvenlik)	51	29,2549	5,84070
Toplam	152	30,9539	6,24058

Katılımcıların şiddet eğilimlerinin meslek değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 17'de sunulmaktadır.

Tablo 17. Katılımcıların Şiddet Eğilimlerinin Meslek Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	224,662	2	112,331		
Grup İçi	5511,098	149	37,960	2,959	,055
Toplam	5735,760	152			

Tablo 17 incelendiğinde; katılımcıların şiddet eğilimleri ($F=2,9962$; $p=0,053$) için $p>.05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların meslek değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

10: Katılımcıların şiddet eğilimleri cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların şiddet eğilimlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 18’de sunulmaktadır.

Tablo 18. Katılımcıların Şiddet Eğilimlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Örneklem İçin t Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
Kadın	15	30,8000	4,53872	-,100	,920
Erkek	137	30,9708	6,41224		

Tablo 18 incelendiğinde; cinsiyete göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p=0,920$) için $p > .05$ ’dir. Bu durumda katılımcıların şiddet eğilimleri cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

11: Katılımcıların şiddet eğilimleri meslek yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların meslek yılı değişkenine göre bağlanma stillerine dair verilerin ortalamalarına ve standart sapmalarına ait değerler Tablo 19’da sunulmaktadır.

Tablo 19. Meslek Yılı Değişkenine Göre Şiddet Eğilimlerine Ait Betimleyici İstatistikler

Meslek Yılı	N	Ortalama	Standart Sapma
1-5 yıl	19	32,0000	8,12404
6-10 yıl	17	29,3529	5,38448
11-15 yıl	45	31,4889	6,11861
16-20 yıl	33	32,0606	6,67523
21 ve üzeri yıl	38	29,5526	5,10271
Toplam	152	30,9539	6,24058

Katılımcıların şiddet eğilimlerinin meslek yılı değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 20’de sunulmaktadır.

Tablo 20. Katılımcıların Şiddet Eğilimlerinin Meslek Yılı Değişkenine Göre Yapılan ANOVA Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	197,344	4	48,069		
Grup İçi	5683,334	147	38,6977	1,242	,296
Toplam	5880,678	151			

Tablo 20 incelendiğinde; katılımcıların şiddet eğilimleri ($F=1.242$; $p=0,296$) için $p > .05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların meslek yılı değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

12: Katılımcıların şiddet eğilimleri medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların şiddet eğilimlerinin medeni durum değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 21'de sunulmaktadır.

Tablo 21. Katılımcıların Bağlanma Stilllerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Örneklem İçin t Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Evli	138	30,8623	6,13497	-1,187	,299
Bekâr	10	33,3000	8,05605		

Tablo 21 incelendiğinde; medeni duruma göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p=0.299$) için $p > .05$ 'dir. Bu durumda katılımcıların şiddet eğilimleri medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

13: Katılımcıların şiddet eğilimleri travmatik olay yaşama değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Katılımcıların şiddet eğilimlerinin travmatik olay yaşama değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacı ile bağımsız örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Analize dair sonuçlar Tablo 22'de sunulmaktadır.

Tablo 22. Katılımcıların Şiddet Eğilimlerinin Travmatik Olay Yaşama Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Örneklem İçin t Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Evet	134	30,2836	5,93019	-3,768	,000
Hayır	18	35,9444	6,39368		

Tablo 22 incelendiğinde; travmatik olaya yaşama değişkenine göre katılımcıların şiddet eğilimleri ($p=0,00$) için $p < .001$ 'dir. Bu durumda katılımcıların

şiddet eğilimleri travmatik olay yaşama değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının bağlanma stilleri ile şiddet eğilimleri arasındaki ilişki ile sosyo-demografik özellikler açısından (yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek, meslek yılı, çocuklukta travmatik olay yaşama gibi) incelenmesi araştırmanın temel amacıdır. Cevabı aranan çalışma sorularına ilişkin yapılan istatistiksel analizlerden elde edilen sonuçlar ilgili literatür çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarında şiddet eğilimi ile bağlanma stilleri arasında güvenli bağlanma stiliyle düşük düzeyde negatif yönde ilişkiliyken, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleriyle orta düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür.

Güvenli bağlanma stiline şiddet eğiliminin anlamlı yordayıcısı değilken, kaçınan bağlanma stili ve kaygılı -kararsız bağlanma stili şiddet eğiliminin pozitif anlamlı bir yordayıcısıdır. Ancak güvenli bağlanma stili şiddet eğilimi ile ilişki değildir. Güvenlik hizmeti sağlayan organizasyonlarda görev yapan güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin şiddet eğilimlerinin düşük, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stiline sahip olanların ise şiddet eğiliminin yüksek olduğu ve şiddet eğilimi puanlarındaki değişimin yaklaşık olarak %15'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bağlanma ve şiddet arasındaki ilişkiyi ele alan yurt içi ve dışı çok sayıda çalışma mevcuttur. Yapılan çalışma sonuçları, güvensiz bağlanan ergenlerin daha saldırgan davranış sergilediklerini ortaya koymaktadır (Kaplan ve Aksel, 2012). Kaplan (2012 : 154) ebeveyne bağlanma ile saldırganlık arasındaki ilişki kapsamında güvensiz bağlanma stiline sahip öğrencilerin güvenli bağlanma stiline sahip olan öğrencilerden daha fazla saldırganlık gösterdiğini tespit etmiştir. Bozkurt (2014) tarafından yapılan araştırmada bağlanma stilleri ile şiddet uygulama açısından saplantılı bağlanma ile anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çelebi (2020) araştırmasında kaçınan bağlanma boyutu ile kontrol altına alınan öfke arasında ters yönlü ve düşük, içe tutulan öfke ile pozitif yönde ve düşük bir ilişki olduğunu, kaygılı bağlanma boyutu ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarından içte tutulan öfke arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Gümüş ve Keskin (2016) tarafından yapılan araştırmada elde edilen sonuçlar, güvensiz bağlanma stillerinden olan korkulu ve saplantılı bağlanmanın öğrencilerde şiddet eğilimini artıran bir etken olduğunu ve üniversite öğrencilerinin bağlanma stiline şiddet eğilimi ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Berlanda ve diğerleri (2019) ile Tussey, ve diğerleri (2018) tarafından yapılan çalışmalarda, güvenli bağlanmanın

şiddet tutumlarını indirgeyen etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Tussey ve diğerleri (2018) ile Young (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda şiddet düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilen bireylerin kaçınan ile kaygılı ve kararsız bağlanma stillerine sahip bireyler olduğu ortaya konulmuştur. Rode ve Margański (2014) yaptıkları çalışmalarında, kaygılı-kararsız bağlanma stiline sahip bireylerin çeşitli kişilerarası ilişkilerdeki işlevselliğin kalitesine bağlı olarak şiddet uygulayan kişiler olduğunu tespit etmişlerdir. Alan yazında yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçların araştırmamızda elde edilen sonuçlarla uyumlu olduğu görülmektedir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının yaşları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiye bakılmış ve çalışanların yaşları ile güvenli, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleri alt ölçekleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Onur (2006 : 138) yaptığı çalışmada, yaş gruplarına göre liseli ergenlerinin bağlanma stillerinin farklılaştığını ve korkulu, saplantılı ve kayıtsız bağlanma davranışlarını 18 yaş ve üstü ergenlerin gösterdiğini belirtmiştir. Akmaz (2009: 98), yöneticilerin yaş ilerledikçe güvenli bağlanma davranışını sergiledikleri, kendilerine ve çevrelerindeki kişilere ilişkin zihinsel modellerinin olumlu yönde geliştirdikleri söylenebileceğini ortaya koymuştur.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının yaş değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. 20-25 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalaması 41-45 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalamasından daha yüksektir. 36-40 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalaması 41-45 yaş arasında olan katılımcıların aritmetik ortalamasından daha yüksektir. Öztürk (2014) çalışmada 32-45 yaş arasında bulunan bireylerin genelde şiddet uyguladığını ortaya koyarken, Çetin ve Erdoğan (2017) tarafından yapılan çalışmada erken yaşlardaki bireylerin şiddet olaylarına karıştığı ve şiddet uyguladığı tespit edilmiştir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının meslekleri ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiye bakılmış ve çalışanların meslekleri ile güvenli, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleri alt ölçekleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Erzen ve Kara (2022) tarafından yapılan araştırmada bağlanma stillerinden kaygılı-kararsız bağlanma stiline, kariyer uyumluluğu ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının meslek değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öztürk (2014 : 219) tarafından yapılan araştırmada; işinde şiddet kullanma yetkisiyle donatılmış meslek gruplarına ait çalışanların özel yaşamlarında da şiddete yöneldiği ve bu sebepten dolayı cezaevinde olan bireylerin çoğunluğunu bu meslek grubu mensuplarının oluşturduğu ifade edilmiştir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının cinsiyetleri ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiye bakılmış ve çalışanların cinsiyetleri ile güvenli, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleri alt ölçekleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kahraman (2021, s.130) tarafından yapılan çalışmada, erkeklerin kızlara oranla saplantılı bağlanma düzeylerinin daha yüksek, kızların ise erkeklere oranla korkulu bağlanma düzeyinin daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Gümüş ve Keskin (2016) tarafından yapılan çalışmada kızlarda korkulu bağlanmanın erkeklerde güveni bağlanmadan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Küçükler (2022: 50) tarafından yapılan çalışmada, erkeklerde kaygı ve kaçınma bağlanma düzeyi puanlarının daha yüksek olduğu ve cinsiyetler arasında bağlanma stillerinin farklılaşma gösterdiği belirtilmiştir. Onur (2006) yaptığı araştırmada liseli ergenlerin bağlanma stillerinin cinsiyete göre fark yaratmadığını ortaya koymuştur. Kızların bağlanma stillerinin daha çok korkulu bağlanma stili olarak gelişmesinin nedeni olarak, gerek toplum gerekse aile içerisinde kadın cinsiyet kimliğinin güçlü ve güvenli iletişim konusunda biraz daha geride kalmasının sebep olabileceği mütalaa edilebilir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının cinsiyet değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Gümüş ve Keskin (2016) tarafından yapılan çalışmada erkeklerin şiddet eğilimi kızlardan daha yüksek çıkmıştır. Küçükler (2022:41) tarafından yapılan çalışmada, erkek bireylerin kız bireylere nispetle şiddete eğilim düzeylerinin daha yüksek çıkmasına rağmen aralarında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının meslek yılı ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiye bakılmış ve çalışanların meslek yılı ile güvenli, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleri alt ölçekleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Akmaz (2009:99) tarafından yapılan araştırmada, 1-5 yıl ile 6-10 yıl hizmet süresine sahip yöneticilerden daha fazla 16 yıl ve üstü hizmet süresine sahip yöneticilerin güvenli bağlanma davranışında buldukları ortaya konulmuştur. Diğer bağlanma stilleri alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Darama (2021:31) yaptığı araştırmada; aktif çalışma yaşamı olan bireylerin bağlanma stilleri ile şimdiki işlerinde çalışma süreleri, toplam iş deneyimleri, iş değişikliği sayıları ve en uzun çalışma süreleri arasında anlamlı fark tespit etmemiştir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının meslek yılı değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Akmaz (2009:101) tarafından yapılan araştırmada yöneticilerin hizmet yılının sürekli öfke - öfke tarz davranışlarına anlamlı bir şekilde etki etmediği bulunmuştur.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının bağlanma stillerinin kaçınan bağlanma alt boyutu ve kaygılı-kararsız bağlanma alt boyutu ile medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamış, güvenli bağlanma alt boyutu ($p=0,049$) ile istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tanış (2014:62) medeni durum değişkeni ile bağlanma stilleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespitinde bulunduğu araştırmasında; evli ve bekâr olan bireylerde bağlanma stili geliştirme oranlarının benzer olduğunu, evli olan bireylerin bekâr olanlara göre daha fazla kayıtsız bağlanma stili geliştirdikleri yönünde fark olduğu tespit edilmiştir. Akmaz (2009:99), yaptığı çalışmada medeni durumun yöneticilerin, bağlanma davranışına anlamlı bir etki yapmadığı bulmuştur.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının medeni durum değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Çetin ve Erdoğan (2017:80) tarafından yapılan çalışmada medeni duruma göre şiddete eğilim düzeyinin değişmediği görülmüştür.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının çocuklukta travmatik olay yaşama durumu ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkiye bakılmış ve çalışanların çocuklukta travmatik olay yaşama durumu ile güvenli, kaçınan ve kaygılı-kararsız bağlanma stilleri alt ölçekleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Seyfeli ve Şener (2022) çalışmalarında, madde kullanımına yönelimin; çocukluklarında travmaya maruz kalanlar ve anne-babalarıyla olumsuz etkileşimlere girme sonucu kaygılı/kararsız ve kaçınan bağlanmalar geliştiren yetişkin bireylerde yoğunlaştığını tespit etmiştir.

Araştırmada güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarının çocuklukta travmatik olay yaşama durum değişkenine göre şiddet eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Öztürk (2014) yaptığı çalışmada ailede şiddete tanık olanların veya şiddete maruz kalanların şiddet uygulayan bireylerin çoğunluğunu oluşturduğunu belirtmiştir.

Araştırma bulgularından hareketle özellikle yoğun ve yüz yüze insan ilişkilerine dayanan meslek grubu içerisinde yer alan güvenlik hizmeti sağlayan organizasyon çalışanlarına şiddet eğilimini kontrol becerisi kazandırılmalı ve bu maksatla belirli periyotlar da şiddet ve öfke kontrol eğitim programları uygulanmalıdır. Şiddeti tetikleyebilecek iletişim engellerini ortadan kaldırabilmek için empati ve iletişim becerisi eğitimlerine hizmet içi eğitim programlarında yer verilmelidir.

Güvenlik hizmeti sağlayan kamu ve/veya özel organizasyonların, personel temin ve iş bölümlendirme süreçlerinde bağlanma stillerini ölçen araçları kullanması sağlanmalıdır. Böylelikle bu organizasyonların örgütsel iletişimi geliştirmesi ve kamusal hizmet vermede kaliteyi daha da artırması sağlanabilir.

Daha önce temin edilmiş personelde ise bu bağlamda giderek büyüyen bir sorun olarak karşımıza çıkan şiddetin önüne geçilmesinde bağlanma patolojilerinin psikoterapötik uygulamalar yolu ile tedavi edilmesinden faydalanılabileceği düşünülmektedir.

Yetişkin bağlanma stillerinin ve şiddet eğilimlerinin örgütsel yansımalarının; çalışanlarda ve hizmet alanlarda, ne derece etkili olduğunu görebilmek için yetişkin bağlanma stilleri ve şiddet eğilimine ilişkin örgütsel alan çalışmalarının sayısı ve niteliği artırılmalıdır.

Kaynakça

- Ainsworth, M. D. S., ve Bell, S. M. (1970). Attachment, Exploration, and Separation: Illustrated by The Behavior of One-Year-Olds in a Strange Situation. *Child Development*, 41, 49-67.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., ve Wall, S. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. New Jersey: Hillsdale.
- Akmaş, N. (2009). Eğitim yöneticilerinin bağlanma stilleri ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aliyev, R. & Karakuş, M. (2015). The Effects of Positive Psychological Capital and Negative Feelings on Students' Violence Tendency. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 190, 69-76. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.04.918
- Ayan, S. (2006). Şiddet ve Fanatizm. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), 191-209.
- Ateş F. & Erdem R. (2020). Yetişkin Bağlanma Stilinin Örgütsel Açıdan Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 7(2), 431-447. <https://doi.org/10.47097/piar.834871>
- Berlanda, S., Pedrazza, M., Fraizzoli, M., & de Cordova, F. (2019). Addressing Risks of Violence Against Healthcare Staff in Emergency Departments: The Effects of Job Satisfaction and Attachment Style. *BioMed Research International*, 1-13, <https://doi.org/10.1155/2019/5430870>.
- Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C., & Liss, M. (2017). Extraversion, Neuroticism, Attachment Style and Fear of Missing out As Predictors of Social Media Use and Addiction. *Personality and Individual Differences*. 116, 69-72. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.039>
- Bowlby, J. (1980). Attachment and Loss. Sadness and Depression. *Social Work*, 54, 107-116. <http://doi.org/10.4135/9781446250990.n2>.
- Bozkurt A. (2014). Evli bireylerde bağlanma stilleri, aile içi eşler arası şiddet ve evlilik uyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Büyükoztürk, Ş. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, J. (1992). Statistical Power Analysis. *Current Directions in Psychological Science*, 1(3), 98-101. doi:10.1111/1467-8721.ep10768783
- Çelebi, G.Y. (2020). Öğretmen Adayları ile Polis Adaylarının Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları ile Bağlanma Stillerinin İncelenmesi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 1-18. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.673590>
- Çetin, Ö. İ. & Erdoğan, S. (2017). Genç Erişkin Erkeklerde Şiddet Eğilimi Ve Psikolojik Durum İle İlişkisi. İstanbul Üniversitesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 25(2), 77-84. doi: 10.17672/fnhd.76693
- Darama, E.U. (2021) Aktif iş yaşamı olan kişilerde bağlanma stilleri ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul.
- Erzen, E. (2016). Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(3), 01-21. DOI: 10.17679/iuefd.17323631

- Erzen E. & Kara A. (2022). Bağlanma Stilleri, Sosyal Destek ve Kariyer Uyumluluğu: Alternatif Modeller. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 17(57), 340-364. DOI: 10.14783/maru-oneri.896289
- Göka, G., Bayat, B. & Türkçapar M.H. (1995). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Bilim Serisi: 113. Başbakanlık Basımevi: Ankara
- Gümüş, A.B. & Keskin, G. (2016). Bir Üniversite Öğrenci Örnekleminde Bağlanma Stilleri ve Şiddet Eğiliminin İncelenmesi. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 26(1), 33-42.
- Haskan, Ö. (2009). Ergenlerde şiddet eğilimi, yalnızlık ve sosyal destek. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Işık, Ş., Tekinalp B.E., Atalay N.Ü. & Kaynak Ü. (2021). Psikolojik Danışmada Güncel Kuramlar (6. Baskı). Ankara, Pegem Akademi.
- İlgar, M.Z. & İlgar, S.C. (2018). Şiddet Eğiliminde Bağlanmanın Rolü. *Biruni Sağlık ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(4), 1-13.
- Kahraman, S. (2021). Bağlanma Stilleri, Depresyon ve Saldırganlık. Ankara: İksad Yayınevi.
- Karakuyu, A. & Bedir, A. (2020). Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Doyum Düzeylerine göre Şiddet Eğilimlerinin İncelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1086-1091. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1852>
- Kaplan, B. (2012). Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir). Erişim adresi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kaplan, B. & Aksel E.Ş. (2013). Ergenlerde Bağlanma ve Saldırganlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 2013, 1(1), 1-30.
- Küçükler, İ.S. (2022). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde bağlanma stilleri ve şiddet eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. . (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir). Erişim adresi <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Lee, S. ve Thompson, L. (2011). Do Agents Negotiate for the Best (or worst) Interest of Principals? Secure, Anxious and Avoidant Principal-Agent Attachment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 681–684
- Öztürk, A. B. (2014). Erkeklik ve kadına yönelik aile içi şiddet: Eşine şiddet uygulayan erkekler. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rode, D. & Marganski, A. J. (2014). Psychopathology of Family Violence Perpetrators: The Personality Categorization of Perpetrators. *Current Issues in Personality Psychology*, 2(2), 103-117. doi: 10.5114/cipp.2014.44306
- Savage, J. (2014). The association between attachment, parental bonds and physically aggressive and violent behavior: A comprehensive review, *Aggression and Violent Behavior*, 19, 164-178. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2014.02.004>
- Seyfeli, E.B. & Şener, Ö. (2022). Yetişkinlerde Madde Bağımlılığı ile Çocukluk Çağı Travmaları ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki. *Bağımlılık Dergisi*, 23(4), 473-482. DOI: 10.51982/bagimli.1052077
- Sümer, N. & Güngör, D. (1999). Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örneklemini Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma, *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.
- Tanış, Z.İ. (2014). Yetişkinlerde bağlanma stilleri ve öfke tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tussey, B. E., Tyler, K. A. & Simons, L. G. (2018). Poor Parenting, Attachment Style, and Dating Violence Perpetration Among College Students. *Journal of Interpersonal Violence*, DOI: 10.1177/0886260518760017
- WHO. (2002). *World report on violence and health*. Geneva. 1-46.
- Widom CS, Czaja SJ, Kozakowski SS & Chauchan P. (2018). Does Adult Attachment Style Mediate the Relationship between Childhood Maltreatment and Mental and Physical Health Outcomes? *Child Abuse and Neglect*. 76, 533-545. doi:10.1111/j.1547-5069.2004.04054.x
- Yakeley, J. & Meloy, J.R. (2012). Understanding Violence: Does Psychoanalytic Thinking Matter?. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 229–239. doi:10.1016/j.avb.2012.02.006
- Young, S. M. (2013). Attachment Style and Risk Taking: A Theoretical Approach to Understanding Young Men Who Have Sex With Men. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23, 869–878. doi:10.1080/10911359.2013.803450

Psikolojik Danışman Adaylarının Çocuklara Yönelik Şiddete Duyarlılıklarında Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerin Rolünün İncelenmesi

Burcu YILDIRAY¹⁵
Seher BALCI ÇELİK¹⁶

Giriş

Şiddet kavramı, bireysel ve toplumsal faktörlerle birlikte karmaşık bir yapı olduğundan dolayı tanımlanması zor olan bir kavramdır. İnsanlığın tarihinden günümüze kadar gelen ve günlük yaşama yerleşmiş olan şiddet, sosyoekonomik, kültürel, coğrafi, dini veya eğitimsel nitelikler fark etmeksizin bütün insanları farklı düzeyde etkileyen bir olgudur (Güneri Yöyen, 2017, s. 36; Power et al., 2011, s. 537). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), şiddet kavramını, ölüm yaralanma, gelişim bozukluğu, yoksunluk veya psikolojik zarar görme ile sonuçlanma olasılığı yüksek olan, kişinin kendisine, başka birine ya da başka bir topluluğa karşı kasıtlı olarak tehdit veya fiilen fiziksel gücün kullanılması olarak tanımlamıştır. (WHO, 2022). Çocuğa yönelik şiddet kavramı ise temel olarak çocuğun fiziksel, bilişsel ve psikolojik sağlığına zarar veren, onun gelişimini olumsuz olarak etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalmasıdır (Jaffe et al., 2000, s. 2). 18 yaşından küçük olan kişinin başına gelen ve o kişinin sağlığına, gelişimine veya onuruna zarar veren /verme potansiyeli olan her türlü fiziksel/ duygusal kötü muamele, istismar, ihmal, ticari veya benzeri sömürü gibi tutum ve davranışların tümü çocuğa yönelik şiddeti oluşturmaktadır (WHO, 2022). Çocuğa yönelik şiddetin dünyada oldukça yaygın bir durum olduğu yapılan araştırmalarda görülmektedir. Örneğin UNICEF tarafından 2017 yılında yapılan araştırma raporuna göre Dünyada 2-4 yaş aralığında bulunan çocukların yaklaşık dörtte üçünün kendilerine bakım yükümlülüğünde bulunan bireylerin fiziksel/psikolojik saldırısına maruz kaldığı tespit edilmiştir. Ülkemizde de çocuğa yönelik şiddetin yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin 11-17 yaş aralığında bulunan öğrencilerle yürütülen

¹⁵ Bilim Uzmanı, burcu.yildiray28@gmail.com, ORCID : 0000-0002-6550-4598.

¹⁶ Prof. Dr, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, sbalci@omu.edu.tr, ORCID : 0000-0001-9506-6528.

bir araştırmaya göre (Genç Hayat Vakfı, 2012) ocukların %26'sının ihmale, %26'sının fiziksel Şiddete, %68'inin ise duygusal Şiddete en az bir kez maruz kaldığı tespit edilmiştir. Çocuğa yönelik Şiddetin kapsamının belirlenmesi, Şiddetin fiziksel, duygusal veya cinsel gibi farklı türlerle ortaya çıkmasından veya herhangi bir ortamda (ev, okul veya sosyal medya gibi) gerçekleşmesinden dolayı oldukça gctr. Bu sebepten dolayı çocuğa yönelik Şiddete ilişkin güvenilir istatistiksel verilerin elde edilmesi zordur (Akbaş, 2020, s. 20). ocukta fiziksel yaralanma, ruh sağlığı bozuklukları, üreme sağlığı bozuklukları ve bulaşıcı olmayan hastalıkların artışı gibi sonuçlar doğuran (Hillis et al., 2017, s. 395) Şiddetin önlenebilmesi için Şiddete duyarlılığın artması gerekmektedir. Bu bağlamda "Şiddete duyarlılık" kavramı Şiddet durumunda kişilerin gösterdiği tepkilerdeki bireysel farklılıkları ifade etmektedir ve Şiddete duyarlılık, olası Şiddetin önlenebilmesi için gerekli olan tutum veya davranışların ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir (Collyer et al., 2011, s. 703).

Çocuğun büyümesi ile birlikte en fazla vakit geçirdiği ortamlardan biri olan okullar, Şiddeti önlemeye yönelik yapılacak olan çalışmalar için en uygun ortamlardan biridir; okullarda eğitimin yanında ruh sağlığı hizmetlerine erişme imkanı bulmayan öğrenciler için ruh sağlığı hizmeti sağlanmaktadır (Aviles et al., 2006, s. 32). Psikolojik danışmanlar, ocukların Şiddete maruz kalmalarını nllemek veya maruz kalma durumunda iyileştirici çalışmaları yürütme yükümlülüğünde olan çalışanlardır (Korkut Owen, 2015) ve çocukların herhangi bir ortamda maruz kaldığı Şiddetin ortaya çıkarılmasında rolü oldukça büyüktür. Örneğin yapılan bir araştırma sonucuna göre evde, okulda veya yaşadığı çevrede istismara maruz kalan çocukların yaklaşık %11'inin okul psikolojik danışmanı ile bu durumu paylaştığını ve paylaşanların yaklaşık %85'inin bu paylaşımın kendisine fayda sağladığını belirtmiştir (Korkmazlar Oral vd., 2010). Elde edilen bu bulgu, psikolojik danışmanların istismar veya Şiddete ilişkin durumlardaki öneminin bir göstergesidir. Psikolojik danışmanlar, mesleklerinin bir sonucu olarak etkili ve yoğun kişilerarası ilişki kurmaktadır ve mesleklerini etkili bir biçimde yürütebilmeleri için eğitim süreci boyunca öğrendikleri bilgi ve/veya becerilerin yanında akademik olmayan bazı özelliklerinin de olması gerekmektedir (Korkut Owen vd., 2022, s. 3276). Akademik olmayan özellikler, bu araştırmada *mesleğe ilişkin kişisel eğilimler (professional disposition)* olarak incelenmiştir. Mesleğe ilişkin kişisel eğilim kavramı, Ulusal ğretmen Eğitiminin Akreditasyonu Kurulu (National Council for Accreditation of Teacher Education-NCATE) tarafından eğitimcilerin öğrencilerle, velilerle, meslektaşları ile veya topluluklarla etkileşim halindeyken hem sözel hem de sözel olmayan davranışlarla gösterilen mesleğe ilişkin tutumlar, inançlar ve değerler şeklinde tanımlanmıştır (NCATE, 2010). Psikolojik Danışma ve İlgili Eğitim Kurumlarının Akreditasyonu Kurulu (Council for Accreditation of

Counseling and Related Educational Programs-CACREP) ise mesleğe ilişkin kişisel eğilimi, psikolojik danışmanın profesyonel olarak gelişimi, danışanları ve meslektaşları ile olan etkileşimlerini etkileyen özellikler, değerler, inanışlar ve davranışlar olarak tanımlamışlardır (CACREP, 2016). İlgili alanyazına bakıldığında psikolojik danışman eğitiminde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin neler olabileceğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Christensen ve diğerleri (2018), yürüttükleri araştırmasında psikolojik danışmanlarda en fazla istenen mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin kişisel tarz, gelişime açıklık, öz farkındalık ve diğerlerinin farkında olma, duygusal olarak dengeli olma, esneklik, doğruluk ve merhamet olduğunu tespit etmişlerdir. Spurgeon ve diğerleri (2012) ise mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri öz farkındalık, açıklık, saygı, doğruluk ve bağlılık olarak belirlemişlerdir. Korkut Owen ve diğerleri (2014), psikolojik danışman eğitimcilerine göre psikolojik danışman adaylarında olması gereken mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri belirlemeye yönelik bir araştırma yürütmüşler ve sonuç olarak dürüstlük, öz farkındalık, esneklik, iletişime açıklık, yardım etmeye gönüllü olma ve empatik anlayış gibi özelliklerin yer alması gerektiğini belirlemişlerdir. Mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin neler olması gerektiğine ilişkin belirli bir görüş birliği olmamasına rağmen etkili bir psikolojik danışman olabilmek için psikolojik danışmanların yalnızca alana ilişkin bilgi, beceri ve tekniklerinin iyi olmasının yanında duyuşsal ve kişisel özelliklerinin de önemli olduğu bilinmektedir (Korkut Owen vd., 2018, s. 175).

Henüz psikolojik danışmanlık mesleğini yürütmeyen, eğitimini almaya devam eden psikolojik danışman adaylarının şiddete yönelik duyarlılıklarının ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin belirlenmesi, adayların mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin ne seviyede meslekte beklenen özelliklere yakın olduğunu belirlemeye ve mesleğe başladıklarında özellikle şiddetle ve çocuğa yönelik şiddetle ilgili nelerle karşılaşabileceğine; bu durumda kendilerinin neler yapabileceklerine ilişkin fikir vereceği düşünülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada psikolojik danışman adaylarının çocuklara yönelik şiddete duyarlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve katılımcıların duyarlılık düzeylerinde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin rolünü belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, en az iki değişken arasındaki ilişkiyi belirleyen araştırma yöntemi olan (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012) ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Orta Karadeniz ve İç Anadolu’da bulunan iki üniversitenin Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) lisans programlarında öğrenim görmekte olan lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın yürütülmesi için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan gerekli olan izin (30.12.2022 tarihli ve 2022-1171 sayılı karar) alındıktan sonra bu evrenden uygun örnekleme yöntemi ile 251 psikolojik danışma ve rehberlik lisans öğrencisine ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere ait betimsel istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Psikolojik Danışman Adaylarına Ait Betimsel İstatistikler

		Katılımcı Sayısı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	60	23,9
	Kadın	191	76,1
Sınıf Düzeyi	1.Sınıf	68	27,1
	2.Sınıf	59	23,5
	3.Sınıf	50	19,9
	4.Sınıf	74	29,5
PDR Mesleğini Seçme Biçimi	Planlayarak/kendi isteğimle	150	59,8
	Aile/öğretmenler	12	4,8
	Sınav puanı	64	25,5
	Şans	14	5,6
	Diğer koşullar	11	4,4
Çocukken Şiddete Maruz Kalma Durumu	Evet	57	22,7
	Hayır	194	77,3
Daha Önce Çocuğa Şiddete Tanık Olma Durumu	Evet	159	63,3
	Hayır	92	36,7
Toplam		251	

Tablo 1’de verilen bilgilerin yanında araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının yaşları 18 ile 36 arasında olup yaş ortalaması ise 20,97’dir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarına Kişisel Bilgi Formu, Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği ve Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyetlerini, yaşlarını, hangi sınıf düzeyinde okuduklarını, psikolojik danışma ve rehberlik mesleğini seçme biçimlerini, çocukken şiddete maruz kalma durumlarını ve daha önce çocuğa şiddete tanıklık etme durumlarını belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği (ÇOYŞDÖ): Özyürek (2017) tarafından geliştirilen Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği, 19 maddeden oluşan 3'lü Likert (Katılıyorum- kısmen katılıyorum-katılmıyorum) tipinde bir ölçme aracıdır. Tek alt boyuttan oluşan bu ölçme aracından alınabilecek en yüksek puan 57'dir ve alınan yüksek puanlar katılımcıların çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçme aracının güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla hesaplanan iç tutarlık katsayısı 0,82 olarak hesaplanmıştır.

Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği (MİKEDÖ): Korkut-Owen, Tuzgöl-Dost ve Bugay-Sökmez (2018) tarafından geliştirilen Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği, 40 maddeden oluşan 5'li Likert (Beni hiç yansıtmıyor- beni yansıtmıyor- emin değilim- beni yansıtıyor- tamamen beni yansıtıyor) tipinde bir ölçme aracıdır. "Farklılıklara saygı", "kişilerarası ilişkilerde özen", "insanlara ve yardım etmeye yönelik olma", "yaşama karşı olumlu tavır", "kendinin farkında olma/kendini kontrol etme" ve "yeniliklere açık olma" olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Bu ölçme aracından alınabilecek en yüksek puan 200'dür ve alınan yüksek puanlar mesleğe ilişkin kişisel eğilim özelliklerinin beklenen özelliklere yakın olduğunu göstermektedir. Ölçme aracının güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla hesaplanan iç tutarlık katsayısı tüm ölçme aracı için 0,89 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri toplama araçlarından elde edilen veriler SPSS 20.0 ve AMOS 21.0 paket programları ile analiz edilmiştir. İlk olarak elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık ve basıklık katsayılarına; çok değişkenli normallik varsayımını test etmek için ise Mahalanobis uzaklık değerlerine bakılmıştır. Kullanılan ölçme araçlarının örneklem grubunda ne derecede geçerli olduğunu belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi, katılımcıların çocuklara yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin rolünün belirlenmesi için çoklu sıralı (hiyerarşik) regresyon analizi kullanılmıştır. Katılımcıların çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarının ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin cinsiyete, çocukken şiddete maruz kalma durumuna göre ve daha önce şiddete tanıklık etme durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacıyla bağımsız örneklem t-testi; sınıf düzeyine ve mesleği seçme biçimine göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek amacı ile ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Katılımcıların yaşları ile çocuğa yönelik şiddete duyarlılıkları ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Elde Edilen Verilere İlişkin Tek Değişkenli ve Çok Değişkenli Normallik Analizleri

Araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının ölçme araçlarından aldıkları puanların normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, elde edilen sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ölçme Araçlarından Alınan Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	\bar{x}	ss	Alt Değer	Üst Değer	Çarpıklık	Basıklık
ÇOYŞDÖ	251	50,95	3,85	38,0	57,0	-,784	,781
MİKEDÖ	251	157,93	15,38	118,0	198,0	,169	-,112
MİKEDÖ¹	251	32,98	3,95	22,0	40,0	-,253	-,077
MİKEDÖ²	251	27,89	3,02	19,0	35,0	,113	,029
MİKEDÖ³	251	33,44	3,55	22,0	40,0	-,117	-,104
MİKEDÖ⁴	251	26,40	3,72	17,0	35,0	-,141	-,546
MİKEDÖ⁵	251	25,03	3,68	15,0	34,0	-,038	-,506
MİKEDÖ⁶	251	12,17	1,82	8,0	15,0	-,013	-,850

ÇOYŞDÖ: Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği, **MİKEDÖ**: Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği, **MİKEDÖ¹**: Farklılıklara saygı alt boyutu, **MİKEDÖ²**: Kişilerarası ilişkilerde özen alt boyutu, **MİKEDÖ³**: İnsanlara ve yardım etmeye yönelik olma, **MİKEDÖ⁴**: Yaşama karşı olumlu tavır, **MİKEDÖ⁵**: Kendinin farkında olma/kendini kontrol etme, **MİKEDÖ⁶**: Yeniliklere açık olma

Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olması, elde edilen verilerin tek değişkenli normal dağılım varsayımını sağladığının bir kanıtıdır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Verilen bu bilgi ışığında Tablo 2’ye bakıldığında psikolojik danışman adaylarına uygulanan ölçme araçlarından elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Elde edilen verilerin çok değişkenli normallik varsayımını belirlemek amacıyla Mahalanobis uzaklık değerleri hesaplanmıştır. Bağımsız değişken sayısı bir olan analizlerde $p=0,01$ düzeyinde Mahalanobis uzaklık değeri kritik değer olan 6,635’in üstünde (Can, 2020, s. 287) herhangi bir değer olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak elde edilen verilerin hem tek değişkenli hem de çok değişkenli normallik varsayımını sağladığı görülmüştür.

Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Geçerlik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının ilgili örneklem grubunda ne derecede geçerli ve güvenilir olduğunu belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi ve iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçme araçlarına ait doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Ölçme Araçlarına İlişkin Model Uyum İyiliği Değerleri ve İç Tutarlık Katsayıları

	ÇOYŞDÖ	MİKEDÖ	Referans Aralıkları*	
			İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
X² (Ki-Kare Uyum Değeri)	387,174	1552,544		
Sd	149	722		
X²/sd	2,598	2,150	<3	3<x ² /sd<5
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)	,080	,068	<.05	<.08
GFI (İyilik Uyum İndeksi)	,854	,761	>.95	>.90
İç tutarlılık (Cronbach α) katsayısı	,70	,90		>.70

ÇOYŞDÖ: Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği, **MİKEDÖ:** Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği

* (Gürbüz, 2021, s. 38; Büyüköztürk vd., 2011, s. 183)

Doğrulamalı faktör analizi sonucu elde edilen model uyum iyiliği değerlerinden olan x² (Ki-kare), x²/sd, RMSEA ve GFI değerleri, mutlak uygunluk ölçütü değerleridir ve modelin örneklem verisine uygun olduğunu kanıtlamaktadır (McDonald ve Ho, 2002). İç tutarlık katsayısının .70' den büyük olması ise ölçme aracının ilgili örneklem grubunda güvenilir bir ölçme aracı olduğunun bir göstergesidir (Büyüköztürk vd. 2011, s. 183). Verilen bilgiler ışığında Tablo 3'e bakıldığında araştırmada kullanılan ölçme araçlarının psikolojik danışman adaylarından oluşan örnekleme geçerli ve güvenilir olduğu görülmektedir.

Psikolojik Danışman Adaylarının Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılıklarında Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerin Rolü

Araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarında mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin ve demografik değişkenlerle birlikte rolünün belirlenmesi amacıyla ilk olarak araştırmanın temel değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır. Tablo 4' te psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasındaki ilişkiyi gösteren Pearson korelasyon analizi sonucu verilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik Danışman Adaylarının Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimleri ile Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Pearson Korelasyon Analizi

Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık	
Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilim	,227**

** p<0,01

Tablo 4' e bakıldığında araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ile çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişkinin (Kalaycı, 2009) olduğu görülmektedir ($r=,227$; $p<,001$). Çoklu sıralı (hiyerarşik) regresyon analizi yapılmadan önce regresyon analizinin varsayımlarından olan çoklu bağlantı varsayımı koşulunun sağlanıp sağlanmadığını belirlemek için tolerans ve varyans artış faktörü (VIF) değerlerine; otokorelasyon varsayımı koşulunun sağlanıp sağlanmadığını belirlemek için Durbin-Watson değerlerine bakılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda tolerans değerlerinin ,73 ile 1 aralığında; VIF değerlerinin 1 ile 1,33 aralığında ve Durbin-Watson değerinin ise 2,09 olduğu görülmüştür. Tolerans değerinin ,20' den büyük olması, VIF değerinin 10'dan küçük olması ve Durbin-Watson değerinin 1 ile 3 arasında olması bu varsayımların sağlandığının bir göstergesidir (Field, 2009). Verilen bu bilgiler ışığında araştırmada elde edilen verilerin çoklu doğrusallık ve otokorelasyon varsayımlarının sağlandığı görülmektedir. Psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarında mesleğe ilişkin kişisel eğilimin ve demografik değişkenlerin rolünün belirlenmesi amacıyla yapılan analizde bağımsız değişken olan mesleğe ilişkin kişisel eğilime daha sonra demografik değişkenler de eklenmiştir. Çoklu sıralı (hiyerarşik) regresyon analizinden elde edilen sonuçlar Tablo 5' te verilmiştir.

Tablo 5. Psikolojik Danışman Adaylarının Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Düzeylerinde Mesleğe İlişkin Kişisel Rolüne İlişkin Çoklu Sıralı (Hiyerarşik) Regresyon Analizi

Model	Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	p	B İçin %95 Güven Aralığı	
		B	SH	β			Alt	Üst
Model 1	(Sabit)	41,961	2,455		17,095			
	Mesleğe ilişkin kişisel eğilim ^a	,057	,015	,227	3,682	,000**	,026	,087
	(Sabit)	45,551	3,420		13,318			
	Mesleğe ilişkin kişisel eğilim ^b	,048	,016	,193	3,086	,002**	,018	,079
	Cinsiyet ^b	,399	,565	,044	,707	,480	-,713	1,512
	Yaş ^b	-,154	,106	-,102	-1,451	,148	-,362	,055
Model 2	Sınıf düzeyi ^b	,278	,227	,085	1,224	,222	-,169	,726
	PDR mesleğini seçme biçimi ^b	-,525	,201	-,165	-2,614	,010**	-,921	-,129
	Şiddete maruz kalma ^b	1,209	,582	,132	2,077	,039**	,062	2,356
	Şiddete tanıklık etme ^b	-1,147	,502	-,144	-2,285	,023**	-2,13	-,158

Model 1: $F_{(1-249)}=13,557$, $p<,000$; $R=,277$; $R^2=,052$
^a=Yordayıcı değişken: Mesleğe ilişkin kişisel eğilim

Model 2: $F_{(7-243)}= 4,861$, $p<,000$; $R=,350$; $R^2=, 123$
^b= Yordayıcı değişken: Mesleğe ilişkin kişisel eğilim, cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, PDR mesleğini seçme biçimi, şiddete maruz kalma, şiddete tanıklık etme

**p<,05

Analize ilk olarak mesleğe ilişkin kişisel eğilim değişkeni alınmıştır. Sonuç olarak psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüştür ($F_{(1-249)}=13,557$, $p<,000$). Ayrıca belirlilik katsayısına ($R^2=,052$) bakıldığında psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarının %5' inin mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ile açıklandığı görülmektedir. Analizin ikinci aşamasında mesleğe ilişkin kişisel eğilim değişkeninin yanına cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, PDR mesleğini seçme biçimi, çocukken şiddete maruz kalma durumu ve daha önce çocuğa şiddete tanıklık etme durumu değişkenleri eklenmiştir. Mesleğe ilişkin kişisel eğilimin yanına demografik değişkenler dahil edildiğinde de psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($F_{(7-243)}= 4,861$, $p<,000$). Belirlilik katsayısına ($R^2=,123$) bakıldığında ise psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarının %12'sinin mesleğe ilişkin kişisel eğilim ile demografik değişkenlerle açıklandığı görülmektedir. Analize daha sonradan dahil edilen demografik değişkenlere bakıldığında cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyinin çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyi üzerinde anlamlı

bir etkisinin olmadığı görülmüştür. PDR mesleğini seçme biçimi, çocukken şiddete maruz kalma durumu ve daha önce çocuğa şiddete tanıklık etme durumunun ise çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyinde ise anlamlı etkilerinin olduğu görülmüştür. Çocukken şiddete maruz kalma durumunun çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyi üzerindeki etkisi ($B=1,209$, $p=,039$; $p<,05$), PDR mesleğini seçme biçimi ($B=-,525$, $p=,010$; $p<,05$) ve daha önce çocuğa şiddete tanıklık etme durumundan ($B=-1,147$, $p=,023$; $p<,05$) daha fazla etkilediği söylenebilir.

Katılımcıların Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılıkları ve Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerinin Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşması

Araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin cinsiyete, çocukken şiddete maruz kalma durumuna ve daha önce şiddete tanıklık etme durumuna göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Bağımsız Örneklem t-Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Psikolojik Danışman Adaylarının Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Düzeylerinin ve Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerinin Cinsiyete, Çocukken Şiddete Maruz Kalma Durumuna ve Daha Önce Şiddete Tanıklık Etme Durumuna Göre Farklılaşmasına İlişkin t-Testi

	Kategori	n	$\bar{x} \pm ss$	t	df	p
ÇOYŞDÖ	Erkek	60	50,11±5,06	-1,944	249	,053
	Kadın	191	51,21±3,36			
MİKEDÖ	Erkek	60	154,80±15,98	-1,819	249	,070
	Kadın	191	158,92±15,09			
ÇOYŞDÖ	Şiddete maruz kaldım	57	50,21±4,14	-1,667	249	,097
	Şiddete maruz kalmadım	194	51,17±3,74			
MİKEDÖ	Şiddete maruz kaldım	57	158,75±14,30	,456	249	,649
	Şiddete maruz kalmadım	194	157,69±15,71			
ÇOYŞDÖ	Şiddete tanıklık ettim	159	51,32±3,79	1,981	249	,049*
	Şiddete tanıklık etmedim	92	50,32±3,89			
MİKEDÖ	Şiddete tanıklık ettim	159	158,99±14,57	1,435	249	,153
	Şiddete tanıklık etmedim	92	156,10±16,60			

ÇOYŞDÖ: Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği, **MİKEDÖ:** Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği, * $p<0,05$

Tablo 6' da görüldüğü üzere, kadınlar ile erkeklerin ve çocukken şiddete maruz kaldığını belirten ile kalmadığını belirten psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Daha önce çocuğa yönelik şiddete tanıklık eden ve etmeyen psikolojik danışman adayların çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarında ise anlamlı farklılık bulun-

muştur. Puan ortalamalarına bakıldığında daha önce çocuğa şiddete tanıklık eden psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ($\bar{x}= 51,32$), şiddete tanıklık etmeyen adaylardan ($\bar{x}= 50,32$) anlamlı şekilde daha yüksektir.

Araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin sınıf düzeyine ve PDR mesleğini seçme biçimine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmış ve sonuçları Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. Psikolojik Danışman Adaylarının Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Düzeylerinin ve Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimlerinin Sınıf Düzeyine ve PDR Mesleğini Seçme Biçimine Göre Farklılaşmasına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kategori	n	$\bar{x} \pm ss$	F	p	Fark
ÇOYŞDÖ	1.Sınıf	68	50,57±4,09	,652	,582	
	2.Sınıf	59	51,16±4,33			
	3.Sınıf	50	50,64±3,82			
	4.Sınıf	74	51,35±3,26			
MİKEDÖ	1.Sınıf	68	155,63±16,06	1,900	,130	
	2.Sınıf	59	158,06±15,04			
	3.Sınıf	50	156,06±16,22			
	4.Sınıf	74	161,21±14,09			
ÇOYŞDÖ	Planlayarak/kendi isteğimle	150	51,45±3,26	4,646	,001*	1>5 3>5
	Aile/öğretmenler	12	49,91±4,33			
	Sınav puanı	64	51,09±3,75			
	Şans	14	48,64±6,17			
	Diğer koşullar	11	47,45±5,29			
MİKEDÖ	Planlayarak/kendi isteğimle	150	160,50±15,30	2,957	,021*	
	Aile/öğretmenler	12	150,83±16,52			
	Sınav puanı	64	155,07±13,93			
	Şans	14	151,92±15,57			
	Diğer koşullar	11	155,00±17,73			

ÇOYŞDÖ: Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Ölçeği, **MİKEDÖ:** Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği, * p<0,05

Tablo 7' ye bakıldığında psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin sınıf düzeyine göre farklılık göstermediği; PDR mesleğini seçme biçimine göre ise anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılaşmanın hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda ise planlayarak/kendi isteğiyle ve sınav puanı nedeniyle bu mesleği seçen psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri, diğer koşullar nedeni ile bu mesleği seçen adaylardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Bunun yanı sıra yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin mesleği seçme biçimine göre anlamlı farklılık gösterdiği; fakat bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonucunda

herhangi bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilimi Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutlarına ayrı ayrı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 8. Farklılaşmanın Kaynağını Belirlemeye İlişkin Tukey Testi

	Kategori	n	$\bar{x} \pm ss$	F	p	Fark
MİKEDÖ¹	Planlayarak/kendi isteğimle	150	33,26±3,97	,710	,586	
	Aile/öğretmenler	12	32,25±4,51			
	Sınav puanı	64	32,84±3,58			
	Şans	14	32,35±4,70			
	Diğer koşullar	11	31,63±4,31			
MİKEDÖ²	Planlayarak/kendi isteğimle	150	28,35±2,98	2,628	,035*	
	Aile/öğretmenler	12	26,83±2,72			
	Sınav puanı	64	27,45±3,03			
	Şans	14	26,35±2,49			
	Diğer koşullar	11	27,36±3,50			
MİKEDÖ³	Planlayarak/kendi isteğimle	150	34,08±3,29	3,186	,014*	1>3
	Aile/öğretmenler	12	32,08±3,75			
	Sınav puanı	64	32,06±3,65			
	Şans	14	32,42±3,93			
	Diğer koşullar	11	32,36±4,38			
MİKEDÖ⁴	Planlayarak/kendi isteğimle	150	26,90±3,65	2,395	,051	
	Aile/öğretmenler	12	24,58±4,69			
	Sınav puanı	64	26,01±3,60			
	Şans	14	24,71±3,40			
	Diğer koşullar	11	25,90±3,75			
MİKEDÖ⁵	Planlayarak/kendi isteğimle	150	25,66±3,61	3,355	,011*	1>3??
	Aile/öğretmenler	12	23,08±2,15			
	Sınav puanı	64	24,06±3,75			
	Şans	14	24,21±4,07			
	Diğer koşullar	11	25,18±3,37			
MİKEDÖ⁶	Planlayarak/kendi isteğimle	150	12,22±1,87	,304	,875	
	Aile/öğretmenler	12	12,00±2,00			
	Sınav puanı	64	12,09±1,75			
	Şans	14	11,85±1,61			
	Diğer koşullar	11	12,54±1,86			

MİKEDÖ¹: Farklılıklara saygı alt boyutu, **MİKEDÖ²**: Kişilerarası ilişkilerde özen alt boyutu, **MİKEDÖ³**: İnsanlara ve yardım etmeye yönelik olma, **MİKEDÖ⁴**: Yaşama karşı olumlu tavır, **MİKEDÖ⁵**: Kendinin farkında olma/kendini kontrol etme, **MİKEDÖ⁶**: Yeniliklere açık olma * p<0,05

Tablo 8' e bakıldığında planlayarak/ kendi isteğiyle PDR mesleğini seçen psikolojik danışman adaylarının (\bar{x} = 34,08) insanlara ve yardım etmeye yönelik olma eğilimi, sınav puanı nedeniyle bu mesleği seçen adaylardan (\bar{x} = 32,06) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Benzer şekilde planlayarak/ kendi isteğiyle PDR mesleğini seçen psikolojik danışman adaylarının (\bar{x} = 25,66) kendinin farkında olma/kendini kontrol etme eğilimi sınav puanı nedeniyle bu mesleği seçen adaylardan (\bar{x} = 24,06) istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Son olarak araştırmaya katılan psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık ve mesleğe ilişkin kişisel

eğilimleri ile yaşları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 9’ da verilmiştir.

Tablo 9. Yaş, Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilim ve Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık Arasındaki İlişkiye İlişkin Pearson Korelasyon Analizi

	Mesleğe İlişkin Kişisel Eğilim	Çocuğa Yönelik Şiddete Duyarlılık
Yaş	,195**	-,019

** p<0,01

Tablo 9’ a bakıldığında psikolojik danışman adaylarının yaşları ile mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki (Kalaycı, 2009) bulunmuşken çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tartışma

Bu araştırmada psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin rolünün belirlenmesi ve adayların mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ile çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan analizler sonucunda psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ile mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu ve adayların çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri üzerinde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Elde edilen bu bulgulardan psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin beklenen özelliklere yaklaştıkça çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarının da artış gösterdiği söylenebilmekle beraber bu etki oldukça azdır. Ayrıca adayların çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarında mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin etkisi de olmakla beraber bu etkinin %5 oranla oldukça az olduğu görülmektedir. Adayların çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyinde mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerin yanında cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, PDR mesleğini seçme biçimi, çocukken şiddete maruz kalma durumu ve daha önce şiddete tanıklık etme durumu değişkenleri eklendiğinde de mesleğe ilişkin kişisel eğiliminin pozitif yönde anlamlı etkisinin devam ettiği görülmüştür. Bu sonuca ek olarak cinsiyetin, yaşın ve sınıf düzeyinin çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyi üzerinde anlamlı etkisi olmadığı; çocukken şiddete maruz kalma durumunun çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyi üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisinin olduğu ve PDR mesleğini seçme biçimi ile daha önce çocuğa şiddete tanıklık etme durumunun çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyi üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgulara ek olarak psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ve çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan analizler sonucunda psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ve çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin cinsiyete, sınıf düzeyine ve çocukken şiddete maruz kalma durumuna göre anlamlı farklılaşmadığı bulunmuştur. Bu sonuç, psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin sadece cinsiyet, sınıf düzeyi ve çocukken şiddete maruz kalma durumu ile açıklanamayacağına bir göstergesidir. Çocuğa yönelik şiddete duyarlılık ile ilgili alanyazın incelendiğinde Baltacı ve Akbulut (2020), Gemiksiz ve diğerleri (2019) ve Yıldız ve Evcili (2020) ise yürüttükleri araştırmalarında çocuğa yönelik şiddete duyarlılığın cinsiyete göre anlamlı farklılaşmadığını; Özyürek ve diğerleri (2020) yürüttükleri araştırmalarında çocuğa yönelik şiddete duyarlılığın sınıf düzeyine göre anlamlı farklılaşmadığını ve Yıldız ve Evcili (2020), yürüttükleri araştırmalarında çocuğa yönelik şiddete duyarlılığın çocukken şiddete maruz kalma durumuna göre anlamlı farklılaşmadığını bulmuşlardır. Mesleğe ilişkin kişisel eğilim ile ilgili ulusal alanyazın incelendiğinde psikolojik danışmanlık ve rehberlik lisans programında öğrenim gören psikolojik danışman adayları ile ilgili araştırmaların oldukça kısıtlı olduğu (Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost, 2020a; Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost, 2020b; Korkut-Owen, 2021; Şekerci, 2022) olduğu görülmüştür. Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost (2020b) ve Şekerci (2020) yürüttükleri araştırmalarında kadın adayların mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin erkeklerden anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost (2020b), psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin sınıf düzeyine göre anlamlı farklılaştığını; Şekerci (2022) ise sınıf düzeyine göre anlamlı farklılaşmadığını bulmuştur. Ayrıca Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost (2020b) ve Şekerci (2020) yürüttükleri araştırmalarında psikolojik danışman adaylarının PDR mesleğini seçme durumuna göre anlamlı farklılaştığını bulmuşlardır.

Psikolojik danışman adaylarının daha önce şiddete tanıklık etme durumuna göre mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin anlamlı farklılaşmadığı; daha önce şiddete tanıklık eden psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılıklarının ise anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum, daha önce şiddete tanıklık eden adayların tanıklık etme esnasında hissettikleri üzüntü veya öfke gibi duyguların duyarlılıklarını arttırabileceği düşüncesi ile birlikte şiddete tanıklık eden aday sayısının çok daha fazla olmasıyla da açıklanabileceği düşünülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde Yıldız ve Evcili (2020) yürüttükleri araştırmalarında üniversite öğrencilerinin çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin daha önce şiddete tanıklık etme durumuna göre anlamlı farklılaşmadığını bulmuşlardır. Bu bulgu, mevcut araştırmanın bulguları ile örtüşmemektedir. Psikolojik danışman

adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ile çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeylerinin ise PDR mesleğini seçme biçimine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bulgulara bakıldığında planlayarak/kendi isteği ile mesleği seçen ve sınav puanı sebebiyle tercih eden adayların çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri diğer koşullar nedeni ile PDR mesleğini seçen adaylardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Bu durumun, planlayarak/kendi isteğiyle PDR mesleğini seçen adayların mesleği seçme nedenlerinden birinin insanlara yardım etme olmasından ve çocuğa yönelik şiddet olgusunun kendi mesleğini yaparken karşısına çıkacak problemlerden biri olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin hangi alt boyutlarda ve gruplarda anlamlı bir şekilde farklılaştığını belirlemek için yapılan analiz sonucuna göre planlayarak/kendi isteği ile PDR mesleğini seçen psikolojik danışman adaylarının “insanlara ve yardım etmeye yönelik olma” ve “kendinin farkında olma/kendini kontrol etme” alt boyutundan aldıkları puan sınav puanı sebebiyle tercih eden adaylardan anlamlı şekilde daha yüksektir. Bu sonuç, planlayarak/kendi isteğiyle PDR mesleğini seçen adayların insanlara ve yardım etmeye yönelik olma ve kendinin farkında olma/kendini kontrol etme eğilimlerinin daha fazla beklenen özelliklere yakın olduğunun bir göstergesi olabileceği düşünülmektedir. Bu durumun, planlayarak/kendi isteğiyle PDR mesleğini seçen adayların meslek seçme konusunda kendi özelliklerinin daha farkında oldukları ve psikolojik danışmanlık mesleğinin gerekliliklerini bilmelerinden ve bu sebepten dolayı seçtiklerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost (2020b) yürüttükleri araştırmalarında planlayarak/kendi isteğiyle PDR mesleğini seçen adayların toplam puan ortalamalarının ve yeniliklere açık olma alt boyutu dışında diğer bütün alt boyutlarına ait puan ortalamalarının anlamlı şekilde daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgu, mevcut araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Ayrıca Korkut-Owen (2018) psikolojik danışman adayları ile yürüttüğü araştırmasında adayların bu mesleği seçmelerindeki en önemli bireysel etmenin insanlarla olma ve onları anlama isteği olduğunu tespit etmiştir ve bu bulgu mevcut araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Son olarak psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri ve çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ile yaşları arasındaki ilişkiyi belirleyen analiz sonucunda adayların yaşları ile mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuşken çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu sonuca göre adayların yaşları arttıkça mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri beklenen özelliklere yaklaştığı söylenebilir fakat etkisi oldukça azdır. Bu durumun sebebi psikolojik danışman adaylarının yaşlarının aldıkça mesleğe ilişkin aldığı eğitimlerin de artmasıyla birlikte beklenen özelliklere daha

yakın olabileceğinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde Korkut-Owen ve Tuzgöl-Dost (2020b) yürüttüğü araştırmalarında sınıf düzeyinin arttıkça mesleğe ilişkin kişisel eğilimin daha fazla beklenen özelliklere yakın olacağını bulmuşlardır; sınıf düzeyinin arttıkça yaşın da artacağı düşüncesiyle bu bulgu da mevcut araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra adayların yaşları ile çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmaması ise çocuğa yönelik şiddete duyarlılığın sadece yaş ile açıklanamayacağını bir göstergesi olabilir.

Sonuç

Sonuç olarak psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ile mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve adayların mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. İlgili ulusal alanyazına bakıldığında psikolojik danışman adaylarının çocuğa yönelik şiddete duyarlılık düzeyleri ve mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerini belirleyen araştırmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu sebepten dolayı bu araştırma, daha sonra psikolojik danışma adayları ile yürütülecek araştırma bulgularına ışık tutan nitelikte bir araştırma olmakla birlikte bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örneğin bu araştırmanın örneklemi ise 251 psikolojik danışman adayı ile sınırlıdır. Bu sebeple sayıca daha fazla psikolojik danışma ve rehberlik lisans öğrencisi ile yürütülecek araştırmalar, psikolojik danışman evrenine ilişkin daha kapsamlı yorumlamalar yapılabilmesi için önemlidir. Ayrıca bu araştırmada psikolojik danışman adaylarından elde edilen kişisel bilgiler cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, PDR mesleğini seçme biçimi, çocukken şiddete maruz kalma durumu ve daha önce çocuğa şiddete tanıklık etme durumu ile sınırlıdır. Daha sonra yürütülecek araştırmalarda bu bilgilerin yanında psikolojik danışman adaylarının travma yaşantıları, aile tipleri, kardeş sayıları ve PDR alanını önemli bulma nedenleri gibi bilgiler de eklenebilir. Psikolojik danışman adaylarına kriz ve krize müdahale yöntemleri ile ilgili derslerin zorunlu ders kapsamına alınması da önerilebilir.

Kaynakça

- Akbaşı, E. (2020). *Türkiye’ de çocuğa karşı şiddet 2020 durum raporu*. Uluslararası Çocuk Merkezi.
- Aviles, A. M., Anderson, T. R., & Davila, E. R. (2006). Child and adolescent social-emotional development within the context of school. *Child and Adolescent Mental Health, 11*(1), 32-39.
- Baltacı, Ö., & Akbulut, Ö. F. (2020). Psikolojik danışman adaylarının çocuk haklarına ilişkin tutumlarının yordayıcısı olarak çocuğa yönelik şiddete duyarlılık. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(2), 1025-1062.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Şekercioğlu, G. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik*. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Can, A. (2016). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Pegem Akademi.
- Christensen, J. K., Dickerman, C. A., & Dorn-Medeiros, C. (2018). Building a consensus of the professional dispositions of counseling students. *Journal of Counselor Preparation and Supervision, 11*(1), 1-26.
- Collyer, C. E., Brell, A., Moster, A., & Furey, J. (2011). Individual differences in sensitivity to violence. *Perceptual and Motor Skills, 113*, 703-714.
- Council for Accreditation of Counseling and Related Educational Programs (2022, Aralık). *2016 CACREP standards*. <http://www.cacrep.org/wp-content/uploads/2017/08/2016-Standards-with-citations.pdf>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. SAGE Publications.
- Gemiksiz, M., Tozoğlu, E., & Dursun, M. (2019). Öğretmen adaylarının çocuğa yönelik şiddet duyarlılık düzeylerinin farklı değişkenler açısından araştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(66), 796-801.
- Genç Hayat Vakfı (2012). *Çocukların ev içinde yaşadıkları şiddet araştırması*. Genç Hayat Yayınları.
- Güneri Yöyen, E. (2017). Şiddet türleri ve kişilik özellikleri. *Yaşam Becerileri Psikolojisi Dergisi, 1*(1), 35-50.
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile yapılaş eşitlik modellemesi- temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. Seçkin Yayıncılık.
- Hillis, S. D., Mercy, J. A., & Saul, J. R. (2017). The enduring impact of violence against children. *Psychology, Health & Medicine, 22*(4), 393-405.
- Jaffe, P. (2018). *Children exposed to domestic violence: Current issues in research, intervention, prevention, and policy development*. Routledge.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.
- Korkmazlar Oral, Ü., Engin, P., & Büyükyazıcı, Z. (2010). *Türkiye’ de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması/ özet rapor*. T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SÇHEK) ve UNICEF.
- Korkut-Owen, F. (2015). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Anı Yayıncılık.
- Korkut-Owen, F. (2018). Psikolojik danışman adaylarının kariyer gelişim öyküleri. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 1*(1), 22-47.
- Korkut-Owen, F. (2021). Büyük beşli modeli ve psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişilik eğilimleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 9*, 80-99.
- Korkut-Owen, F., & Tuzgöl-Dost, M. (2020a). Psikolojik danışman adaylarına göre etkili psikolojik danışmanın özellikleri ve psikolojik danışman eğitiminin etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 8*, 259-274.
- Korkut-Owen, F., & Tuzgöl-Dost, M. (2020b). Psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimlerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 53*, 83-110.
- Korkut-Owen, F., Tuzgöl-Dost, M., & Bugay, A. (2014). Psikolojik danışman eğitimcilerinin psikolojik danışman adaylarının mesleğe ilişkin kişisel eğilimleri hakkındaki görüşleri. *International Journal of Human Sciences, 11*(1), 1037-1055.

- Korkut-Owen, F., Tuzgöl-Dost, M., & Bugay-Sökmez, A. (2018). Psikolojik danışman eğitiminde mesleğe ilişkin (profesyonel) kişisel eğilimi değerlendirme: Ölçek geliştirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 173-191.
- Korkut-Owen, F., Tuzgöl-Dost, M., & Çaykuş, E. T. (2022). Psikolojik sağlamlık ile mesleğe ilişkin kişisel eğilimler arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(236), 3275-3298.
- McDonald, R. P., & Ho, M.-H. R. (2002). Principles and practice in reporting structural equation analyses. *Psychological Methods*, 7(1), 64-82.
- National Council for Accreditation of Teacher Education (2022, Aralık). *Glossary of NCATE terms* (2010). http://www.wiu.edu/coehs/tpep/documents/NCATE_glossary.pdf
- Özyürek, A. (2017). Çocuğa yönelik şiddete duyarlık ölçeği geliştirme çalışması. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, 7(2), 462-472.
- Özyürek, A., Kürtüncü, M., Sezgin, E., & Kurt, A. (2020). Üniversite öğrencilerinde çocuğa yönelik şiddete duyarlık ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 13(1), 19-24.
- Power, C., Bahnisch, L., & McCarthy, D. (2011). Social work in the emergency department-implementation of a domestic and family violence screening program. *Australian Social Work*, 64(4), 537-544.
- Spurgeon, S. L., Gibbons, M. M., & Cochran, J. L. (2012). Creating personal dispositions for a professional counseling program. *Counseling and Values*, 57, 96-108.
- Şekerci, Ö. (2022). *Psikolojik danışman adaylarının psikolojik belirtileri ile mesleki eğilimleri arasındaki ilişkide psikolojik yardım arama tutumunun aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson Education.
- World Health Organization (2022, Aralık). *The Violence Prevention Alliance Approach*. <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>
- World Health Organization (2022, Aralık). *Violence against children*. https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_2
- Yıldız, İ., & Evcili, F. (2020). Hemşirelik ve çocuk gelişimi bölümü öğrencilerinin çocuğa yönelik şiddete karşı duyarlılıklarının değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, 17(3), 232-237.

Bölüm 3

ŞİDDETİ ÖNLEME YAKLAŞIMLARI

Eğitim Yoluyla Şiddetin Önlenmesi

Nurten SARGIN¹⁷

Giriş

Habil ile Kabil olayının tasvir edilmesiyle insanlık tarihi ile başlayan şiddetin, literatürde de ilk kez bu olayla yerini aldığı söylenebilir. Başka bir deyişle şiddet ile ilgili literatür bilgileri insanlık tarihi ile oluşmaya başlamaktadır. Çokluğundan mı, kanıksandığından mı bilinmez ama şiddet adeta günlük hayatın bir parçası olarak insan yaşamında yıkıcı etkileri ile her dönemde yer almaktadır. İlk çağlardan günümüze medeniyetin gelişmesi ile birlikte yaşamda çok şey değişmiş ama şiddet davranışları değişmemiş, şiddet içeren olaylar artarak devam etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin üçüncü maddesinde, “yaşamının, özgürlüğün ve kişi güvenliğinin herkesin hakkı” olduğu, beşinci maddesinde de “hiç kimseye işkence yapılamayacağı, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı ve ceza verilemeyeceği” (hsk.gov.tr, 2023) belirtilse de ne savaşlar ne terör saldırıları, ne tecavüzler, ne öldürmeler, ne de fiziksel ve sözel saldırılar azalmamış, bitmemiş hatta her geçen yıl bir öncekini aratarak artarak devam ettiği görülmüştür. 21. Yüzyıl adeta şiddet yüzyılı olmuştur. Şiddet konusu incelendiğinde geçmişten günümüze devam eden bir olgu olduğu, muhtemelen de gelecekte de var olacağı, değişen ve gelişen koşullara göre de çeşitlenebileceği öngörülebilmektedir. Örneğin günümüzde şiddet farklı platformlara taşınmış olup, teknoloji yoluyla şiddetin siber şiddet adı altında eklendiği görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile şiddetin eğitim yoluyla nasıl önlenebileceğine ilişkin bilgiler vermeyi amaçlanmaktadır. Çalışmada eğitim ile şiddetin çözümüne ve önlenmesine yönelik bilgilerin verilmesi açısından önemlidir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması ile yapılmıştır.

¹⁷ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, nurtensargin@hotmail.com, ORCID : 0000-0003-1899-8908.

İngilizce violence karşılığı olan şiddet kelimesi Türk diline Arapçadan geçmiştir. Şiddet kelimesinin bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğinlik, sertlik, bir hareketten doğan güç, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, kaba güç, duygu veya davranışta aşırılık gibi anlamlar içerdiği görülmektedir (TDK; 2022). Şiddet ile ilgili birçok tanımı yapılmasına rağmen en kapsamlı tanımın Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapıldığı ve şiddetin “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlandığı literatürde yer almaktadır (WHO, 2002). Şiddet kapsamında yer alan birçok davranış bulunmaktadır. Bunlar küfür etmek, öldürmek, işkence etmek, dayak atmak, hakaret etmek, korkutmak, yıldırım, aşağılamak, küçük düşürmek, alay etmek, vurmak, tehdit etmek gibi birçok davranış biçiminde görülebilir. Şiddet yalnızca insana yönelik değil, hayvana ve doğaya, hatta bireyin kendisine de yönelik olabilmektedir.

Şiddetin Sınıflandırılması

Şiddetin sınıflandırmasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Sınıflandırmalardan birisi insana yapılan kişiler arası şiddetin değerlendirilmesi olarak yer almakta ve şu şekilde kategorize edilmektedir: Kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet, yaşlıya yönelik şiddet, akran zorbalığı olarak da bilinen akranlar arası şiddet, kardeşler arası şiddet, flört şiddeti, engelliye yönelik şiddet, LGBT bireylere yönelik şiddet, mülteci şiddeti, kişinin kendine yönelik şiddeti (Polat, 2006).

Başka bir sınıflandırma ise şu şekilde yer almaktadır: Kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet, yaşlıya yönelik şiddet, akranlar arası şiddet, kardeşler arası şiddet, flört şiddeti, engelliye yönelik şiddet, mülteci şiddeti (Şiddetin Önlenmesi, 2019).

Uygulanan şiddet türüne göre yapılan sınıflamada ise belirtilen alt başlıklar yer almaktadır: Fiziksel şiddet, cinsel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet, siber şiddet (Polat, 2016).

Kuram ve Yaklaşımlarda Şiddet

Şiddet kavramı saldırganlık içerisinde kuramlar ve yaklaşımlarda farklı bakış açıları ile ele alınmaktadır. Etiyolojik yaklaşıma göre insanlarda şiddet davranışına yol açan öğeler olarak yaşam mücadelesi, kişilik, güçlü olma isteği, egemenlik-başatlık arayışı, ölüm dürtüsü belirtilmektedir. Bu yaklaşımda Machiavelli, Hobbes, Hegel, Darwin, Nietzsche, Freud, Lorenz, Malthus, Smith'in görüşlerinden yararlanılmış ve şiddeti doğal ve zorunlu bir durummuş gibi kabul etmişlerdir (Güleç ve diğ., 2012). Davranışçı kuram

davranışları uyarıcı tepki arasındaki bağ olarak açıklamaktadır. Bu kurama göre şiddet, şiddet içeren tepkiler başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış biçimi olarak tanımlanmakta ve kızgınlık ve saldırganlık tepkilerinin, asıl nedene bağlı olarak ikincil davranış olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Eron (2012) Saldırgan davranışın ortaya çıkmasında davranışın türü, şiddeti, tekrarlama özelliği ve kendi aralarındaki ilişki vurgulanmaktadır (Akt. Güleç ve diğ., 2012). Biyolojik temelli kuramlar, saldırganlığı merkezi sinir sistemini temel alarak açıklamaya çalışmışlar ve saldırganlığın sorumlusu olarak limbik sistem ile beynin frontal ve temporal lobları göstermişlerdir (Garza-Trevino, 1994). Psikanalitik yaklaşımda Freud saldırganlık ve şiddet davranışlarını insan doğasında bulunduğunu söylediği yaşam ve ölüm içgüdüleri ile açıklamıştır (Bilgin, 1988). Sosyal öğrenme kuramında Bandura (1977) çocukların şiddet ve saldırganlık içeren davranışları gözlem ve model alma yoluyla öğrendiklerini belirtmektedir. Psikososyal yaklaşımda şiddete tanık olma veya maruz kalma durumunun şiddet yol açtığı vurgulanmakta ayrıca erken yaşta fiziksel veya cinsel olarak kötüye kullanılmış olma, çocuklukta aile içi şiddetin varlığı, erken ebeveyn kaybı, temel gereksinimlerin karşılanmaması, yalnız yaşama, aile içi sorunların bulunması, alkol-madde kullanma, düşük sosyo-ekonomik, kültürel düzey ve özellikle işsizliğin bireylerde şiddet içeren davranış riskini arttığı belirtilmektedir (Lewis, 2005). Antropolojik yaklaşım şiddetin anlaşılması ve saldırganlık ile ilişkilendirilmesinde insan doğasına vurgu yapmakta ayrıca şiddetin toplumsal olduğunu da inanmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Şiddetin nedenlerine yönelik yapılan çalışmalarda ilk olarak dikkat çeken nokta şiddetin genetiği ile ilgili çalışmalar olduğu görülmektedir. Şiddetin genetiği ile ilgili yapılan bir çalışmada doğrudan fiziksel saldırganlıkta genetik geçişin %47, dolaylı fiziksel saldırganlıkta %40, sözel saldırganlıkta ise % 28 oranında olduğu bulunmuştur (Coccaro ve diğ., 1997). Her ne kadar genetik çalışmalar üzerinde yoğunlaşılsa da psikanalitik, biyolojik, sosyal ve öğrenme ile ilgili yaklaşımlar şiddet, agresyon ve suça dönük davranışlarda etkileşim içinde olduğunu belirtilmektedir (Abay ve Tuğlu, 2000).

Kuramlar genel olarak değerlendirildiğinde sosyal öğrenme kuramı ve psikososyal yaklaşımın şiddet davranışında çevresel faktörlerden gözlem, model alma, tanık olma ve maruz kalmaya vurgu yaptıkları dolayısıyla doğrudan veya dolaylı öğrenmeye dayandırdıkları söylenebilir. Bu bilgiden yola çıkılarak şiddetin ele alınması ve değerlendirilmesinde eklettik bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır çünkü şiddete etki eden faktörlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Şiddet Davranışına Etki Eden Faktörler:

Bireysel faktörler: Anti-sosyal davranışın varlığı, düşük zekaya sahip olma (özellikle sözel yeteneğin düşüklüğü), dikkat eksikliği hiperaktif bozukluk, öğrenme güçlüğü, motor-beceri gelişiminde yetersizlik, doğum öncesi ve sonrası komplikasyonlar;

Aileye İlişkin Faktörler: Ebeveyn denetim ve gözetiminde eksiklikler, çocukların sosyalleşmelerinde ebeveyn desteğinden yoksunluk, ebeveyn disiplininde yetersizlik, aile bireyleri arasında kriminal davranışın varlığı, ebeveynlerin çocuklarına kötü muamelede bulunmaları veya onları ihmal etmeleri, eşler arasındaki evlilik ilişkilerinin zayıflığı, ebeveynlerin boşanmaları ve ayrılmaları gibi faktörler gelmektedir (Buka ve Earls,1993; Flannery, 1997; Akt. Kızmaz, 2006);

Toplumsal faktörler: Silahların varlığı veya silahlara kolay ulaşabilme, uyuşturucuyu elde edebilme ve kullanma, şiddetin yaygınlığı, suçlu arkadaş grubunun varlığı/çete oluşumları, kitle iletişim araçlarının etkisi, yüksek düzeydeki geçici nüfus ve ekonomik yoksunluk, şiddet davranışını normal gören ve kabul eden sağlayan bir kültürel yapının varlığı;

Okula ilişkin faktörler: Düşük akademi başarı, okula olan bağlılık düzeyinde düşüklük, okul koşulları ve iklimi, çeteye katılma (Kızmaz, 2006).

Şiddetin Oluşmasına Neden Olan Faktörler:

Şiddet oluşumuna etki eden faktörler başka bir sınıflandırmada da şöyle belirtilmektedir:

Biyolojik nedenler: Genetik yapı, hormonlar, fiziksel ve ruhsal hastalıklar.

Psikolojik nedenler: Şiddet davranışının getirdiği ikincil kazançlar, kusurlu anne- baba tutumları, engellenme, tahrik edilme, güç ve kontrol sağlama, bağımlı/muhtaç olma, iletişim ve çatışma çözme becerilerindeki eksiklikler.

Sosyal nedenler: Toplumda şiddetin hoş görülmesi, sorun çözme yöntemi olarak görülmesi, aile eğitiminin yetersizliği, medyanın etkisi, cinsiyet rolleri, yaşam sıkıntıları, göçler ve küreselleşme (Baltaş, 2000).

Şiddetin davranışı gösteren bireylerin özelliklerine bakıldığında yukarıdaki faktörlerden yalnızca birine değil, birden çok faktöre sahip olduğu görülebilmektedir. Bu durum da şiddetin yaygınlığını arttırdığı söylenebilir. Türkiye’de şiddetin yaygınlığında TÜİK (2021) verilerine bakıldığında 2014 yılında fiziksel şiddet olarak % 35.5, cinsel şiddet % 12, fiziksel veya cinsel şiddet ise % 37,5 olarak belirtildiği görülmüştür. İstatistiklerde dikkat çeken bir unsur ise eğitim düzeyi düştükçe şiddet oranlarının arttığıdır. Yaş gruplarında fiziksel şiddetin yaygınlığına bakıldığında 45- 59 yaş arasında en yüksek oranla % 40.1, 35- 44 yaş arası % 36.8, 25-34 yaş arası %32.4,

15-24 yaş arası % 25,4 olduğu; cinsel şiddet verilerine bakıldığında 45- 59 yaş arasında en yüksek oranla % 14.5, 35- 44 yaş arası % 11.8, 25-34 yaş arası %10.5, 15-24 yaş arası % 9.5 olduğu; fiziksel veya cinsel şiddet verilerine bakıldığında 45- 59 yaş arasında en yüksek oranla % 42.7, 35- 44 yaş arası % 38.2, 25-34 yaş arası %34, 15-24 yaş arası % 28.1 olduğu açıklanmıştır. Burada dikkat çeken nokta yaş ilerledikçe şiddet davranışlarının arttığıdır. TÜİK verilerininin 2014 yılına ait olduğu 2014 yılından sonra şiddet verilerininin açıklanmadığı görülmektedir.

Şiddet ile ilgili veriler araştırıldığında genellikle kadına yönelik şiddet verilerininin verildiği görülmektedir. Kadına yönelik şiddet verilerine bakıldığında Avrupa ve OECD ülkeleri arasında Türkiye’de % 38 gibi bir oranla kadına yönelik şiddette en fazla olduğu görülmektedir. ABD’de bu oran % 36 olarak belirtilmiştir. Yeni Zelanda’da kadına yönelik şiddet oranı % 35, Kanada’da % 2, Şili % 7, İsviçre’de % 10, Letonya ve Danimarka’da % 32, Finlandiya’da 30 ve İngiltere’de 29 olarak açıklanmıştır. Dünyada kadına şiddetin en yüksek olduğu ülke Pakistan % 85, Senegal’de yüzde 78, Yemen’de yüzde 67, Afganistan’da yüzde 61. Kadına yönelik şiddet verilerine bakıldığında %2 ile % 85 arasında değiştiği ve tüm ülkelerde var olduğu ve bir sorun olarak ele alındığı söylenebilir.

Şiddet ve Davranış

Şiddet bir davranıştır. Canlıların dış dünyaya karşı gösterdikleri her türlü bilişsel, duyuşsal ve psikomotor tepkilerin genel adı olarak tanımlanan davranışın bilişsel, duyuşsal ve psikomotor boyutlarının olduğu ve bu boyutların birbiri ile etkileşim halinde olduğu belirtilmektedir. Davranışın bu etkileşim sonucu ortaya çıktığı da saptanmıştır (Topçu, 2018). Başka bir tanımlamada da davranış organizmanın bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirdiği her türlü eyleme olarak açıklanmaktadır (Sahranç, 2007). İnsan davranışlarınınin gruplandırılmasına bakıldığında doğuştan getirilen, hastalık ya da madde kullanımınınin neden olduğu bazı toksik etkilerle geçici olarak görülen ve sonradan kazanılan olarak gruplanmaktadır (Sahranç, 2007).

Danış (2006) Bir davranışın oluşumuna etki eden faktörleri biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan içinde bulunduğu gelişim dönemine bağlı faktörler; bireyin hayatına etki eden yaşadığı veya tanık olduğu olaylar; bireyin sahip olduğu etnik köken, soy, sınıf, cinsel yönelim, fiziksel özellikler, kültür, siyasal düşünce ve inanç sistemi gibi farklılıklar olarak belirtmiştir. İnsan davranışlarını etkileyen birçok faktör olduğu görülmektedir. İnsanların göstermiş oldukları davranışların temelinde, doğum öncesinden başlayarak geçmiş yaşantıların, özellikle de çocukluk döneminin büyük etkisi olduğu belirtilmektedir (Şişman. 2011).

Davranışlar refleksler ve içgüdüler gibi doğuştan getirilen davranışlar, sonradan öğrenme sonucunda oluşan davranışlar ve madde ve alkol tüketimi, hastalık yorgunluğa bağlı geçici davranışlar olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır (Senemoğlu, 2004). Öğrenme sonucu gerçekleşen davranışlar da istenilen ve istenmeyen davranışlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Şiddet istenmeyen bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrenmelerin bireyin sosyal ortamı içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. Şiddetin sosyal ve çevresel nedenleri arasında parçalanmış ailede büyümek, sosyal eşitsizliğin olduğu toplumlarda yaşamak, şiddeti problem çözme yöntemi olarak benimsemiş çevrede bulunmak, yetersiz eğitim, medya, cinsiyet faktörleri, şiddete maruz kalmak ve tanık olmak yer alabilir. Şiddete maruz kalan veya tanık olan çocukların zamanla şiddete eğilim göstererek, şiddet içerikli eylemlerde bulunacakları bilinmektedir. Şiddet içeren bir çevrede olmak ve bu duruma tanık olmak zamanla şiddetin problem çözme metodu olarak algılanmasına neden olmakta ve bu çevre etkisi devam ettiği sürece de şiddet de nesilden nesle aktarılmaktadır. Bu aktarımda çevre etkisine ek olarak genetik faktörlerde etkili olmaktadır (Vahip, I. 2002, Güleç ve diğ., M. 2012).

Şiddetin önlenmesinde şiddet davranışına neden olan faktörler ile davranışlara neden olan faktörler incelendiğinde ortak noktaların doğuştan getirilen olması, hastalık ve madde kullanımına bağlı olması ve sonradan kazanılan olması dikkati çekmektedir. Bir davranışın sonradan kazanılabilir olmasında öğrenilebilir olma özelliğini ortaya koymaktadır. Gross (2022) öğrenmeyi, yeni anlayış, bilgi, davranış, beceri, değer, tutum ve tercihler edinme süreci olarak tanımlamıştır (Akt.: en.wikipedia.org/wiki/Learning, 2023). İnsanın öğrenmesi doğumla hatta embriyo ile başladığı (OECD, 2007) ve insanlar ile çevreleri arasında süregelen etkileşimlerin bir sonucu olarak ölene kadar devam edeceği belirtilmektedir (Lillard, 1972).

Davranışın öğrenilmesinde de eğitim öne çıkmaktadır. Şiddet önleme çalışmalarına eğitim dahil edilmeden şiddet kolay çözülecek bir sorun olarak görünmemektedir. Bunun nedenleri olarak çok sayıda (psikiyatri, hukuk, Sosyoloji, PDR, Ekonomi, Sosyal Hizmet, Hemşirelik gibi) bilim alanının çalışma konusu olması ve disiplinler arası işbirliği ve ekip çalışması gerektirmesi, şiddete etki eden dinamiklerin çokluğu ve bunları kontrol altına almanın güçlüğü (Örneğin ekonomi), şiddetin değişen yaşam koşullarından etkilenmesi, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel her kesiminde görülmesi, şiddete ilişkin olumlu algıların olması (özellikle kadınlara yönelik, örneğin kızını dövmeleyen dizini döver, dayak cennetten çıkma gibi), öğrenilebilir olması gösterilebilir.

Şiddetin Önlenmesinde Eğitim

Şiddetin önlenmesinde en etkili çözüm eğitim olarak düşünülebilir. Eğitim tanım olarak bir davranış değiştirme süreci (Şişman, 2011), Ertürk'e (1975) göre bireyin davranışlarında kasıtlı istendik yönde kendi yaşantısı yoluyla davranış değiştirme süreci olarak, başka birinde ise bireyde davranış değiştirme süreci (Demirel ve Ün, 1987) olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanımlamada da eğitim bireyi kültürlemeye çalışan bir sistem ve bireyin toplum standartlarını, inançlarını ve yaşam yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir (Başaran, 1990) denilmektedir. Eğitimin bu tanımından yola çıkılarak şiddetin önlenmesinde ise doğru bir kültürlenme yapılması, başka bir deyişle sosyo- genetik yapının yeniden inşa edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında şiddetin önlenmesinde eğitimde ve öğretimde yeni çalışmaların yapılması ve yaygınlaştırılması gerektiği düşünülebilir. Bu çalışmalar yalnızca okul sistemlerinde yer almamalı, toplumun tüm kesiminde adeta bir seferberlik olacak şekilde düzenlenmelidir. Yetişkinler tarafında Durkheim'in belirttiği gibi nesiller hayata hazırlanmalıdır (Ergün, 1987). Bu hazırlık şiddetsiz iletişimin kullanıldığı sevgi dolu bir dil olmalıdır. Şiddet kriz odaklı yönetilmemesi gereken bir süreçtir. Koruyucu ve önleyici çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) şiddeti önlemeye ilişkin bütüncül bir model olarak kapsamlı bir stratejisi bulunmaktadır. Bu model bireysel yaklaşımlar, ilişkilere yönelik programlar, toplumsal tabanlı müdahaleler ve sosyal yaklaşımlar olarak başlıklandırılmıştır. Bireysel yaklaşımda erken çocukluk dönemini zenginleştirmeye yönelik programlar, antisosyal ve saldırganlığı azaltmaya yönelik sosyal programlar (kızgınlıkla başa çıkma, davranış değiştirme, sorun ve çatışmayı çözme becerilerini geliştirme, akranlarla pozitif ve arkadaşça ilişkileri geliştirme v.b.), terapatik programlar, iyileştirici programlar ve diğer programlar (istenmeyen gebeliklerden korunma, doğum sonrası bakım v.b) yer almaktadır. İlişkilere yönelik programlarda aile içi problemlere odaklanılmakta, aile ilişkilerini geliştirme ve çocuk yetiştirme tekniklerini geliştirmeye yönelik çalışmaları kapsayan aile eğitimi, aile tabanlı bir yaklaşım olan ev ziyaretleri programları, pozitif yapıda olan bir yetişkinle sıcak ve destekleyici ilişkinin öğretilmesine yönelik programları içeren danışmanlık programları, antisosyal davranış geliştirme riskine sahip olan bireylerin aile dışında izlenmesini sağlayan gözetleme programları, aile üyeleri arasındaki iletişim ve ilişkiyi geliştirmek için aile terapi programları bulunmaktadır. Diğer başlıkta alkol kullanımı, okul dışı aktiviteler, çete şiddeti ve diğer stratejileri içeren toplum tabanlı müdahale programları bulunmaktadır. Sosyal ve kültürel çevreyi değiştirmek, gençlere yönelik şiddetin önlenmesinde kullanılan bir strateji olan sosyal yaklaşımlar (Krug ve diğ., 2002).

Türkiye’de şiddet ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında tez, kitap ve makalelerin yazıldığı görülmektedir. Ayrıca şiddet önlemede programlar geliştirilerek beceri eğitimleri (Örneğin sosyal beceri, çatışma çözümü, iletişim gibi) üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun dışında projeler de geliştirildiği belirlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığınca da okullarda kapsamlı bir eğitim ortamlarında şiddetin azaltılması eylem planı yapıldığı ve uygulamaya konduğu görülmektedir. Ne yazık ki tüm bunlara rağmen şiddetin artarak devam ettiği görülmektedir.

Son yıllarda tüm bunların dışında son yıllarda eğitim yoluyla şiddetin önlenmesinde “Sosyal Arabuluculuk” projeleri dikkatleri çekmektedir. Son yıllarda arabuluculuk uygulamalarının “sosyal arabuluculuk” kavramı ile yeniden ele alınmaya ve sosyal yaşamda uygulamaya konduğu görülmektedir. Sosyal Arabuluculuk, sosyal bağları, sosyal ilişkileri etkileyebilecek, etkileyen veya etkilemiş olan çatışmalarla ilgilenmeyi amaçlayan arabuluculuk olarak ele alınmakta ve şiddetin önlenmesinde kullanılmaktadır. Sosyal arabuluculuk bir “toplumsal yaşamın yaratılması ve yönetilmesi süreci olarak belirtilmektedir (http://en.wikimediation.org/index.php?title=Social_mediation, 2022). Türkiye’de de T.C. Cumhurbaşkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı, İnsan Hakları Eylem Planı ve Cumhurbaşkanlığı 2021/9 Genelgesi baz alınarak “Adalet Bakanlığı-Hegem Vakfı ortaklığı, İçişleri Bakanlığı desteği ve paydaş kurumlar iş birliği ile, “İnsan Hakları, Şiddetle Sivil Mücadele ve Sosyal Arabuluculuk Bilincini Güçlendirici Saha Aktörleri Yetiştirilmesi Projesi: 2021-2030” başlatılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınan ve sosyal yaşamda mutlaka çözülmesi gereken problem durumu olarak şiddeti önlemenin en etkili yolu olarak eğitim görülmeli, başka bir deyişle şiddetle mücadele eğitim çalışmalarına öncelik ve ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Şiddetle mücadelede eğitim yoluyla kapsamlı bir şekilde yürütülmelidir. Eğitimin insan yaşamının her yerinde olduğu göz önüne alınırsa, eğitim çalışmaları yalnızca okullarla ve Milli Eğitim Bakanlığı’nca sınırlı kalmamalı, şiddet önleme çalışmalarının, radyo, televizyon, sosyal medya, medya, belediye kursları, camiler, kahvehaneler, iş yerlerinde de yürütülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Şiddet önlemede yetişkinlere, ergenlere, çocuklara yönelik yönelik kapsamlı eğitim programları geliştirilmeli, programların hazırlanışında gelişim dönemi özellikleri dikkate alınmalı ve şiddete neden olan faktörler göz önüne alınmalıdır.

Özellikle riskli gruplara ve riskli gelişim dönemlerine ait programlar geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

Ebeveyn eğitim programlarına ağırlık verilmelidir. Çocuklar ev ve aile ortamından olumlu veya olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Çocukların ilk öğrenmeleri aile ortamında gerçekleşmek ve çocuklar aile ortamından öğrendikleri davranışları sergilemektedir. Şiddet ortamında büyüyen çocuklar büyüdükçe toplumsal yapıda şiddet döngüsünün ve bir parçası olabilmektedirler. Bu nedenle ailelere yönelik geliştirilecek programlarda hem çocuk gelişim, gelişim dönemlerine ait içeriğinde etkili iletişim becerileri, çatışma ve problem çözme becerileri, sosyal becerileri geliştirmeyi gibi sağlıklı aile fonksiyonlarının geliştirilmesine yönelik eğitimler verilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta eğitimlerde didaktik bilgi yerine uygulamalı eğitimlerin verilmesi gerektiğidir. Uygulamalı eğitimlerde davranış değişikliği daha istenilen düzeyde olabilmektedir elbette ki eğitimde bir davranışın kalıcı olması için tekrarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle verilen eğitimlerin tekrarlanması gerektiği düşünülmektedir.

Şiddetin eğitim yoluyla önlenmesinde öncelikle sorunun tam ve doğru olarak belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Getirilen çözüm önerilerinin belirlenen sorunlara yönelik olması etkili çözüm önerileri geliştirilmesi açısından son derece önemlidir.

Şiddet önleme çalışmalarında maliyet açısından ekonomik olması göz önüne alındığında önleyici ve koruyucu eğitim çalışmalarına ağırlık verilmesi görüşü ortaya çıkmaktadır. Geliştirilen önleyici çalışmaların da ilgili kurum ve kişilere yaygınlaştırılması ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir.

Çocuk ve ergenlere yönelik çalışmaların yalnızca aile ve okul ile sınırlı kalmaması gerekmekte, sağlık, hukuk gibi alanlarda, çocuk ve ergenlerin gittiği spor salonları gibi alanlarda da yaygınlaştırılmalı, eğitim çalışmalarında kurumlar arası işbirliği yapılmalıdır.

Şiddet önlenmesi programında verilecek eğitimlerin uzman kişilerce yapılması ve eğitim verecek kişilerin alan uzmanlarıncaya yetiştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Şiddet önleme programlarında yer alan arabuluculuk uygulamalarına yer verilmesi, arabuluculuk uygulamalarının yalnızca hukuk sistemi ile sınırlı kalmaması, toplumun diğer kesimlerinde yer alan meslek elemanlarını da kapsayan sosyal arabuluculuk uygulamalarının yaygınlaştırılması ve gönüllü hale getirilmesi oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Abay, E., & Tuğlu, C. (2000). Şiddet ve agresyonun nörobiyolojisi. Klinik Psikiyatri, 3(1), 21-26.
- Baltaş Z. Sağlık psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi; 2000. s. 238-56
- Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice H
- Başaran, İ. E. (1990). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Coccaro EF, Kavoussi RJ, Cooper TB ve diğ. (1997) Central serotonin activity and aggression: inverse relationship with prolactin response to D-fenfluramine, but not CSF 5-HIAA concentration, in human subjects. Am J Psychiatry, 154:1430- 1435.
- Daniş, A. G. M. Z. (2006). Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 9 (9), 45-54.
- Demirel, Ö. ve Ün, K. (1987). Eğitim Terimleri. Ankara: şafak Matbaacılık
- Emiroğlu K, Aydın S. Antropoloji sözlüğü. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- en.wikipedia.org/wiki/Learning, (2023). Erişim tarihi: 11.12. 2022.
- Ergün, M. (1987). Eğitim ve toplum. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları
- Garza-Trevino, E. S. (1994). Neurobiological factors in aggressive behavior. Psychiatric Services, 45(7), 690-699.
- Güleç ve diğ., 2012 Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., & Altıntaş, M. (2012). Bir kısır döngü olarak şiddet. Psikiyatride güncel yaklaşımlar, 4(1), 112-137.
- http://en.wikimediatio.org/index.php?title=Social_mediation. Erişim tarihi: 19.12.2022.
- <https://tr.euronews.com/2022/03/31/erkeklerden-fiziksel-veya-cinsel-siddet-goren-kad-n-lar-n-oran-avrupa-ve-oecd-nin-lideri-tu> Erişim tarihi: 20.12.2022.
- Kızmaz Z. Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 2006; 30:47-70.
- Krug, E. G., Linda L., Dahlberg, James A., Mercy, J.A., Zwi, A.B. & Lozano R. (2002), World report on violence and health, Ceneva: World Health Organization.
- Lewis, D.O. (2005). Adult antisocial behavior, criminality and violence. In Kaplan & Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry, 8th Edition (Ed. BJ Sadock, VA Sadock):2258-2272. Philadelphia, Lippincott Williams & Wilkins
- Lillard, P. P. (1972). Montessori: A modern approach. New York: Schocken Books.
- OECD, 2007 OECD (2007). Understanding the Brain: The Birth of a Learning Science. OECD Publishing. p. 165. ISBN 978-92-64-02913-2
- Mumcu, M.K. (2023). Antropontoloji Açısından Günümüzde Şiddet Olgusu Karşısında Değerler Eğitiminin Önemi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Polat, O. (2016). Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 15-34.
- Sahrañç, Ü. (2008). Öğrenme Psikolojisi ile ilgili temel kavramlar. Eğitim Psikolojisi, (Ed. İ. Yıldırım), Anı yayıncılık, Ankara.
- Senemoğlu, N. (2004). Gelişim, öğrenme, öğretme: Kuramdan uygulamaya (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi Tic. Ltd. şti.
- Şiddetin Önlenmesi. (2019). Erişim tarihi 10.11.2022, Erişim Adresi: https://osmaniyezelegitimmeslekokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/80/01/750093/dosyalar/2019_10/03004119_YYDET_BULTENY.pdf
- Şişman, M. (2011). Eğitim bilimine giriş. Pegem Akademi yayıncılık, Ankara.
- TDK (2022). Erişim tarihi: 14.12.2022 Erişim Adresi: Sozluk, gov.tr.
- Topçu, Z.G. (2018). Davranış yönetiminde kuramsal yaklaşımlar. Davranış Yönetimi (Ed.: G. Akoğlu, F. Elibol.) s. 9-31. Hedef Yayıncılık, Ankara.)
- TUİK (2021) Erişim tarihi: 10.12.2022 Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2020.pdf
- Vahip İ. Evdeki şiddet ve gelişimsel boyutu: Farklı bir açıdan bakış. Türk Psikiyatr Dergisi 2002; 13:312-319.
- World Health Organization. (2002) World report on violence and health. Geneva: WHO. Erişim tarihi: 16.12.2022 Erişim Adresi: http://www5.who.int/violence_injury_prevention/download.cfm?id=0000000582

Şiddet Sarmalındaki Dünyaya Mesnevi'nin Şifa Önerileri

Tanyu Yağmur ÇİL¹⁸

“Yılanlar zehir saçar, acılar bizi perişan eder ama
Bal arıları dağlarda, kovanlarda, ağaçlarda baldan şeker
ambarları doldurur.
Zehirler, tesirlerini yapıp dururlar ama panzehirler
de hemen o tesirleri gideriverirler.”
Mesnevi VI. 33-35

Giriş

Günümüzde şiddet bireylere olan etkileri yanında toplumun temel dinamiklerine verdiği hasar ve yıkımlar sebebiyle algı dünyalarında daha görünür bir hale gelmiştir. Fiziksel, ekonomik, cinsel ya da psikolojik olmak üzere uygulandığı tüm boyutlarıyla şiddet, bütün dünyanın olduğu gibi ülkemizin de acil olarak çözüm aradığı sorunlardan biridir. Bu olgunun anlık bireysel gerilimlerinin yanında geleceği inşa edecek olan nesillere bıraktığı hasarlarla da etkilerinin derinliği ve yaygınlığı anlaşılabilir. Bu aşamada konu ile ilgili her türlü çözüm önerisinin önem kazandığı açıktır.

İnsanın düşünce ve davranışlarını oluşturan süreçler, uzun yıllara ve deneyimlere dayanmaktadır. Bireylerin karakter ve eğilimleri sadece kendilerine ait bir yolculuğun ürünü değil aynı zamanda toplumun kabul edip yaşattığı değerlerin de etkisinde gelişir. Dolayısıyla milletleri şekillendiren ortak değerler ve kadim öğretiler toplumun ihyasında ve ıslahında sınanmış pratik ve köklü faydaların tesiri açısından dikkate değerdir.

Bu çalışmada sözü edilen aidiyet kodlarına sahip bir değer olan Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin -son yıllarda yaygın olarak tüketimde olan folklorik kullanımlarının ötesinde- konuya yaklaşımları ele alınmıştır. Onun 700 yıl önce, Anadolu'da Moğolların sebep olduğu büyük maddi-manevi kaosun dindirilmesindeki azımsanmayacak bir etkisi olduğu aşikardır. Bu durumun gerçekleşmesinde onun temel öğretisinin barış ve esenlik üzerine kurulmuş olması ve bireylerin ahlaki niteliklerinin yükselmesiyle gündelik gerçeklik dünyasında bir karşılık alınacağı üzerinde durması etkili olmuştur. Ayrıca şiddetin toplumun neredeyse her kesiminde çeşitli varyasyonlarla görünen

¹⁸ Dr., MEB, tanyuyagmur@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4740-5841

bir olgu olması ile onun Mesnevi'sinin her kesimden insanın kendinden bir parça bulabileceği bir ayna olması yakınlık göstermektedir.

Günümüzde var olan sorunların çözüm olanaklarını aramak için her türlü elverişli argümanın kullanılması acil ve elzemdir. Modern toplum hayatının katlanarak artan keşmekeşinde ve hızında sorunlara yenileri katılmakta, var olanların da sebepleri çeşitlenmektedir. Özellikle son yıllarda şiddete karşı direnme odakları oluşturmak için hukuk, biyoloji, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, tarih, kriminoloji, teoloji gibi pek çok disiplin araştırmalar/çalışmalar yapmakta ve konuyla ilgili ciddi bir literatür oluşmaktadır. Bu çalışmada Mevlana'nın münbit eseri Mesnevi'deki düşüncelerin tedavüle konularak toplumun ihtiyaç duyduğu kapsamlı zihniyet dönüşümüne katkı sağlamak hedeflenmiştir. Şiddetin kaynak duyguları olarak kabul edilen öfke ve hidde-tin meydana getirdiği fiziksel ve ruhsal yıkımlar ile bunların önlenmesinde merhamet ve hilm kavramlarının edebî bir eser yardımıyla birey ve toplumun inşasına sağlayacağı katkı azımsanmamalıdır. Bu çerçevede eserin derinliği, farklı kitleler tarafından kabul görme imkânı ve pratik yaşama dair köklü değişimler yapabilme kapasitesi bakımından Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevi'sinde bulunan konu ile ilgili beyitler tercih edilmiştir. Nihayetinde Müslüman Türk toplumu, kendi dinamikleri ve özellikleri içinde sorunları ile başa çıkma inisiyatifini ihmal etmemek zorundadır.

Gündelik Gerçekliğin Hastalıklı Ögesi: Şiddet

Şiddet, artık dünya ölçeğinde yaygınlık kazanan bir fenomendir. Sosyal bilimler ilgi ve yönelimlerini inşa ederken ağırlıklı olarak istisnai olana yönelir. Oysa şiddet günümüzde sıra dışı olmaktan çıkmış, artık müzminleşmiştir. Öyle ki artık gündelik dil akışında şiddetten söz etmek, bunu kolaylıkla içeriklendiren onlarca olguyla karşılaşmayı göze almayı gerektirir. Şiddet, türlü biçim ve formlarıyla artık her yerdedir. Yer, zaman ve mekân ayrımı gözetmeksizin, tabiri caizse şiddetin teklifsizce girmekte zorlanacağı hiçbir yer kalmamıştır. Aile, okul, mahalle, kent ve siyasal temsil aygıtları artık daha çok şiddet terminolojisiyle konuşabilecek yeni bir bağlamı teneffüs etmektedir. İstisnai olanın rutinin dışına çıkmakla ancak mümkün olabildiği bir düzlemde şiddet büyük toplumda ancak tek tük kendine yer bulabildiği bağlamlardan hızla uzaklaşmakta ve toplumsalın hemen her anı şiddet sarmalının etkisine açık bir hale gelmektedir.

Toplumsal gerçekliğin siyasal açıdan bölümlenmiş yapısında iktidarın sürekli el değiştiren çizgisi, bu kargaşayı fiili duruma dönüştürmektedir. Otorite boşluğu ve meşruiyet kaybının gündelik hayata yansıyan tahribatı kendini şiddet sarmalıyla bütünleştirmektedir. Öte yandan minimal toplumsal yapılardan maksimum toplumsal çerçevelere kadar hemen her ortamda çeşitlenen bunalım odakları, anomi ve kaotik süreçler güç ve otoritenin

sürekli olarak dışa vurduğu yeni bir gerilim eksenini üretmektedir. Değer, ahlak, aidiyet, mensubiyet ve kimlik örüntülerinde karşılaşılan bunalımlar da sonuçta şiddete fırsat vermektedir.

Şiddetin sarmala dönüşerek gündelikleşmesi giderek birbirinden farklı tarz ve formlarıyla bunalımlı toplumun genel geçer kargaşa ortamını tanımlayan bir olguya dönüşmektedir. İster fiziki ister sembolik türleriyle şiddet, böylece uyumu, denge ve ahengi, huzur ve selameti gölgeleyen bir tedirginlik iklimini devreye sokmaktadır. Kuşkusuz bu huzursuzluk ortamı nihai düzlemde gerçek bir boşluk hissi yaratmaktadır.

Şiddet içeren davranışlar aslında tek bir sebebe indirgenemeyecek kadar karmaşık, çok boyutlu ve katmanlıdır. Fıtratta çeşitli gerekçelerle var olan duygular kontrol edilmediğinde ve gerektiği gibi yönlendirilmediğinde maksat aşımış olur. Şiddetin bir içgüdü olarak her canlının doğasında farklı miktar ve şekillerde bulunduğu kabul edilmektedir. Ancak bu dürtünün engellenebilir, eğitilebilir ve bastırılabilir olduğu gerçeği de ihmal edilmemelidir.

İnsanların bugünkü davranış biçimleri ve değer yargıları, yaşadığı toplumun zihniyet tasavvurunu etkilediği gibi gelecekteki nesiller için de bir kaynak oluşturmaktadır. Şiddetin döngüsel olarak birbirini tetikleyen yönelimleri inşa edilmekte olan gelecek için ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Dolayısıyla hali hazırdaki kötümser zinciri kırma ve gerilimleri azaltma işlevi toplumun bütün unsurlarının sorumluluğundadır.

Şiddet Sorununa Geleneğin Çözüm Önerileri

Türk toplumunun var olan alışkanlık ve eğilimleri günümüzde kuşkusuz modern hayatın getirileri ile şekillenmektedir. Modernitenin var ettiği veya şiddetlendirdiği sorunlara yine kendi kurgularıyla çözümler aramak artık kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Ancak Müslüman Türk toplumunun yüzyıllardan beslenen zihniyet ve davranış kültürü şimdilerde göz ardı edilemeyecek kadar köklü ve derindir. Her ne kadar günümüzde yer yer tedavülden kalkmış gibi görünse de insan terbiyesine dair geleneksel kültürün etkilerinin toplumun yapı taşlarına işlemiş olduğu inkâr edilemez.

Şiddet problemini çözmede hukuk ve adalet sistemleri şüphesiz vaz geçilmezdir. Yaşanan mağduriyetlerin karşılıksız kalması, hiçbir sistem için kabul edilebilir bir durum değildir. Ancak bu kadar katmanlı sebepleri olan bir olguyu sadece hukuk kuralları ve prosedürleriyle çözmek de mümkün görülmemektedir. Günümüzde modern psikoloji, psikiyatri ve daha birçok bilim dalı konuyla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Elbette bunlar problemin önemi ve yaygınlığıyla paralel şekilde artarak devam etmektedir.

Şiddetin mayalandığı dünyamızda ahlaki değerler toplumun her kesimi için önemli bir dinamiktir. Değerlerin insanlığın algı dünyasının kapsama

alanına girmesi yer yer kaosa dönüşen durumlardan dikkate değer bir çıkış yolu olarak kabul edilmektedir. Bugün toplum değerlerini alt üst eden yönelimler diğer tedbirlerin yanında güçlü otokontrol mekanizmalarının varlığına muhtaçtır. Yapılan çalışmalarda toplumlarda ahlaki çözülme ile şiddet eğilimi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki, ahlaki çözülme eğilimi ile şiddet karşıtı yargılar arasında da anlamlı negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca şiddet karşıtı yargıları güçlü olan bireylerin ahlaki çözülme eğilimlerinin düşük olması da diğer bir sonuçtur.

Bu aşamada her türlü sorun karşısında insanın değerli ve üstün bir varlık olma potansiyeli ile ilgilenen Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin yüzyıllardır canlılığını ve gerçekliğini kaybetmeyen söylemlerinde bugünün insanı için de güçlü bir pay olduğu inkâr edilemez. Çağ farklı ancak insan fitratı aynıdır. Bugünün sorunlarına yaşadığı çağdan önerdiği zamansız çözümleri tedavüle almak bizim için hiç de uzak değildir.

Mevlana'nın Yaşadığı Döneme Kısa Bir Bakış

Mevlana'nın yaşadığı dönem kaotik bir süreçtir. Bir fetret ortamının geçerlilik kazandığı bu dönemde artan Moğol şiddeti toplumda yılgınlık üretmiş, ortamı besleyici temel kavram ve değerler ciddi anlam kayıplarına ve belirsizliğe maruz kalmıştır. Mevlâna'nın Anadolu'ya geldiği dönemde halk büyük ölçüde ayrışma ve dağılma temayülündeydi. Dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve tasavvufi yapısı baskın bir Moğol İstilasası yanında Haçlı Seferleri, yerel isyanlar, savaşlar ve dağılan merkezi otorite yüzünden baş gösteren kardeş kavgaları nedeniyle de son derece yıpranmış bir durumdaydı. Özellikle insanların mal ve can güvenliği tehlikesiyle karşı karşıya olmaları onları maddi ve manevi çöküşe sürüklemiş durumdaydı.

Bir fitne ve anarşi ortamı olarak yaşanan fiili durum, aslında İslam kültüründe fitne edebiyatı olarak tanımlanan çok özel bir süreci hatırlatmaktadır. "Kıyamet alametleri" başlıklı bir bahis etrafında sıralanan tüm unsurların gündeme geldiği bir bağlamda Mevlâna, kendi dil ve söylemini onarıcı, tahkim edici, iyileştirici ve sağaltıcı bir şekilde inşa etmekte ve topluma rehberlik etmeyi seçmektedir. Mevlâna'nın rûhî çöküntülere, zaafılara, gevşeklik ve ümitsizliklere karşı güçlü bir teselli kaynağı olma özelliğinin tesirleri eserleri aracılığıyla her devirde ve dünya ölçeğinde devam etmektedir.

Mevlâna ile birlikte sayılabilecek Hacı Bektaş-i Veli, Yunus Emre, Ahi Evran gibi isimler, Anadolu'da "travma yılları" olan 1200-1300 yılları arasında toplumun manevi yaralarını onarmak için cezbedici ve dönüştürücü bir güçte olmuşlardır. Bu büyük önderler, toplumun yaşadığı krizleri fırsat olarak değerlendirmiş ve Anadolu halkına travmaların öğretici yanlarını göstermişlerdir.

Anadolu'nun Manevi Rehberi: Mesnevi

Günümüzde evrensel bir sorun haline gelmiş bulunan şiddet faktörüne sebep olan durumları ortadan kaldırmanın yanında şiddetin sebep olduğu olumsuz durumlarla karşılaşan kişilerin iç dinamiklerinin güçlendirilmesi, ruhlarının tamir edilmesi öncelikli eylem planları arasındadır. Bu aşamada edebî sanat geleneğinin önemli ismi Mevlana'nın Mesnevi'si bir başvuru kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Onun evrensel düzeyde kabul gören bu eseri, kapsamlı bir zihniyet dönüşümünde gerekli olan diğerkamlık, merhamet ve sabır için akıl ve duygu dünyasını harekete geçirecek güç ve etkiye sahiptir.

Mevlana'nın Mesnevi'si Türk İslâm edebiyatının oldukça geniş coğrafya ve kültürlerinin sosyal hayatı üzerinde etkiler bırakmış eseridir. Bu eserin yüzyıllar boyu güncelliğini korumasının nedenleri; güçlü aidiyet örgüleri kurması, farklı zaman ve insanlara hitap edebilmesinden kaynaklanır. Mesnevi'nin bu etkiye sahip olabilmesinin nedeni insanı önceleyen ruhu, yargısız ve şartsız geniş kabul çizgisi, dünü geride bırakıp insanı sağaltmayı hedefleyen dönüştürücülüğüdür. Bunu kurarken izah tarzı açık, ikna metodu incelikli ve üslubunun akıcı olması onun, toplumun geniş kesimleri tarafından rağbet gören bir ayna olarak kabul edilmesine sebep olmuştur. Mevlâna'nın kurgu ve hikayeleri insan aklına ve duygularına nüfuz etme gücüne sahip olduğundan söyledikleri daima güçlü bir etki alanı oluşturmuştur.

Şair, düşünür ve mutasavvıf olarak tanınan Mevlâna, eserlerinde İslam'ın teorik anlatımından daha çok, kendi düşünce ve ruh dünyasındaki derin birikimini pratik tecrübeye yansıtarak insanlığa sunar. Mesnevi'sindeki anlatılar çoğunlukla sıradan hikâyelerdir. O, tamamıyla anlaşılacak isterken farklılığını müstesna anlatım gücünden almaktadır. Bilindik konulardaki hikâyelerinde, okuyucuyu aktarmak istediği düşüncelerine odaklandırır.

Sorunların çözümünde geleneksel/kültürel öğeleri kullanmak sonuca ulaşmak için etkili bir yol olarak kabul edilmelidir. Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin Mesnevi'si yüzyıllardır sadece Anadolu toplumu için değil, ulaştığı başka diğer coğrafya ve kültürlerde de pek çok izler bırakmıştır. Onun eserlerinde yansıttığı çözüm önerileri bütün insanlığa hitap edebilecek evrensel ölçülere sahiptir.

Bibliyoterapik Metin Olarak Mesnevi

Mesnevi gibi üstün anlatım ve etki alanına sahip nitelikleri olan kitaplar insan psikolojisi üzerinde iyileştirici etkilerinin yanında kişide var olan birtakım güçleri harekete geçirebilme etkisine de sahiptir. Hikâyeler ve meseller insanın kendisini tanımasına ve yaşadığı çatışmaları çözmesine yardımcı olabilecek hayal gücünü ve sezgiyi ortaya çıkarır. Peseschkian "Doğu Hikâyeleri ile Psiko-terapi" adlı kitabında hikâyelerin uygun zamanda ve şekilde kullanıldığında,

tutum ve davranışlarda değişikliğe sebep olabileceğini belirtmiştir. Öykü ve meseller ayna işlevi görerek insanın kendi yaratılışına göre ahlaki dersler çıkarmasına yardımcı olur. Model işlevi ile anlaşmazlıklara çözüm önerileri sunar. Öykü ve mesellerin canlı betimlerinin akılda tutulması ve aktarılması kolaydır. Öyküler içeriklerinde kişinin ait olduğu geleneğin tutumunu destekleyen tavır, davranış ve çatışmalar barındırır. Farklı kültürlerin öyküleri ise o kültürün kural ve görüşlerini anlatarak çeşitli düşünme biçimlerine işaret eder. Böylece fikir, değer ve anlaşmazlıklara getirilebilecek çözüm önerilerinin genişletilmesini sağlar.

Bibliyoterapi, bireylerin sorunları çözme ve kendilerini tanımalarında edebiyat eserlerinden faydalanılmasına dayanan bir etkinliktir. Sözcükte “terapi” kavramı yer almasına rağmen bibliyoterapi, klinik bir yaklaşımdan ziyade gelişimsel olarak bireyin gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Kişilerin uygun zamanlarda kendisinin ihtiyacı olan kitabı okuması ile yardım alması hedeflenmektedir. Öncelikle psikolojide kullanılan bibliyoterapinin eğitim alanlarında da kullanılabilmesi, kitapların düşünce ve duygulara birlikte hitap ederek karakter ve davranış oluşturmada önemi düşünüldüğünde imkân dahilinde olduğu anlaşılabilir. Bu bakış açısıyla Mesnevi’nin kapsayıcı, kucaklayıcı ve birleştirici yapısının şiddet gibi yaygın ve derin bir sorunda iyileştirici olarak yardıma çağırılması elbette işlevsel bir güvenlik güzergahı olarak değerlendirilebilir niteliklere sahiptir.

Psikiyatrist Nevzat Tarhan, Mesnevi’nin insanların içsel onarımına yaptığı katkılara dikkat çekmektedir. Mevlana’yı bir halk psikoterapisti olarak nitelendirirken hikâyelerindeki korku, kaygı ve önyargıları giderici, özgüven artırıcı öğelerle tedavi edici etkiler bıraktığını ifade eder. Ayrıca yanlış düşünceleri düzeltirken alternatif düşünce tarzlarına da ufuk açtığını düşünür. Mevlana’nın hikâyelerinin bibliyoterapi olarak kullanımı halinde bireylerin travmaları ile baş etmeyi ve sorunlarını çözmeyi öğrenmeye yardımcı olacağını iddia eder.

Türk İslam Kültüründe batı dünyasındaki gibi sistematik bir bibliyoterapi olmasa da tarih boyunca insan ve toplum için yeni ufuklar açabilecek dini/kültürel/edebi metinler yaşam içerisinde daima kullanılmıştır. Türk İslam kültüründe edebi eserlere ve türlere bakıldığında geniş bir hazine karşımıza çıkmaktadır. Bu manada Mevlana’nın Mesnevi’si en çok başvurulan eserlerden olmuş onun hikâye-temsil örnekleri üzerinden değer kazandırma ve davranış değiştirme etkisi etkin bir şekilde kullanmıştır.

Mevlana’nın Metot ve Söylemi

Mevlâna’nın, öğretisi ile gerçekleştirdiği sürecin nasıl ve ne şekilde ilerlediğini görmek için onun çok iyi bilinen Mesnevi’sini ve Fihi ma fih’ini ele almak gerekir. O, sosyal gerçeklik dünyasının oldukça sıra dışı akışına karşılık ürettiği dil ve söylemle çağdaşları Yunus Emre ve Hacıbektaş Veli gibi

toplumun nihai anlamda huzur ve sükununu temine yönelik bir çaba içinde olmuştur. Onun toplumsal barışa öncülük eden dil ve söylemini takip etmek gerekirse, bugün nasıl olup da bu türden şiddet iklimlerini aşma konusunda yetersizlik içinde olduğumuzu anlamak daha kolay olacaktır.

Mevlana'nın söyleminin ağırlıklı olarak sevgi temelli olduğu bilinmektedir. Ona göre ruh dünyasını sevgi ile şekillendiren insan, davranışlarını da buna göre düzenleyecektir. Çünkü sevgi insanın hem hayata hem yaratıcısına bağlanmasının en temel gerekçelerindendir. O, topluma sevgi ve hoşgörü ile yaklaşarak bozulmuş toplumsal değer yargılarının tamir edilebileceğini vurgular. İnsandaki eksiklik ve kusurların nedeni sevgiden uzak olmaktır. Rûmi, birey ve toplumun problemlerini çözmek için palyatif tedbirler yerine sorunun köklerine inerek kalıcı etkiler bırakmayı tercih eder.

İnsanların sıkça karşılaştıkları kaos süreçlerinde maddi ve manevi olarak morallerinin çökme durumunda olması beklenir. Mevlâna'nın eserlerinde ise ihtiyaç duyulan bu moral sürekli olarak verilmeye çalışılır. Onun, ümit kesmekten uzak olan rûhi tecrübesi hem kendi zamanındaki hem de sonraki nesiller için mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşama yolları göstermiştir. Eserlerinde kullandığı parlak tasvirler, ince felsefi metot ve derinlikli ilmi tahliller geçmiş ve günümüz insanının birçok başka sorunlarına cevaplar verdiği gibi şiddet sarmalından kendini ve toplumu kurtarma reçeteleri sunmuştur.

Rûmi, toplumda davranışlarından dolayı kötü gözle bakılan, toplum dışı bırakılan kişilerin esasında o toplumdaki zincirin bir halkası olduğunun farkındadır. O halde yolundan uzaklaşan, aldanan veya rehberini kaybeden kimseye bilhassa el uzatılmalıdır. Mevlana'nın dünyasında bu insanların hoşgörü kanatları altına alınması tedavinin ve çözümün belki de ilk adımı olarak kabul edilir. Buradaki amaç zayıf halkaları kırıp atmak yerine onlardaki pası temizleyip yeniden güçlendirmektir. O, şiddeti yok edebilmenin temelinde şiddete maruz kalan veya uygulayan insanların iç dinamiklerini ve ruhlarını tamir etmeyi amaçlayan onarıcı bir yol izlemeyi yeğler. Mevlâna, karanlık görülen gönül ufuklarından yüzlerce güneşin doğmuş olduğunu müşâhede etmenin tecrübesini barındırır. Düzeltme, onarma ve yol göstermeyi bırakmaz: *“Ümitsizlik diyarına gitme, ümitler var. Karanlığa varma güneşler var. Gönül, seni, gönül ehlinin diyarına; ten, seni su ve çamur hapsine çeker”*. Ayrıca nasihat dinlemenin ve iyi insanlarla birlikte olmanın kişideki ahlaki içgüdüyü harekete geçireceğini ve onlara benzeyeceğini bilir.

Mevlâna kendi döneminde Anadolu'da büyük zulümler yapan Moğollara dahi şaşırtıcı bir şekilde güzel bir tarzla seslenmiş ve her ne olursa olsun kimseden ümit kesmemeyi şiar edinmiştir. *“Şu gaddar dünyayı anmayı bırak; gizli şeyleri bilenin lütfundan bahset. Tatar'ın fitnessinden az laf et; Tatar ceylanının göbeğinden söz aç.”* beyitleri onun bilinçli bir tebliğ stratejisini göstermektedir. *“Oysaki ben Tatarlardan iki yüz iman bayrağı yükselte-*

ceğim.” sözleri ise bir zaman sonra İslam’ı kabul edecek olan bu topluluk hakkındaki isabetli tavrını ve sabrını ortaya koyar.

Rûmi, kişinin ve toplumun gayretiyle insani iyiliğin ortaya çıkmasının yollarını gösterir: “Yok, cismin iğfâline uyar da şu tabiat ve tinet hapsinden çıkmazsan, maazallah efsel-i safilin derekesinde yatar, kalırsın.” Kişilerde var olan tabiatı da bir mazeret olarak görmez, onu bir hapisane gibi kurtulması gereken yer olarak telakki eder. Mevlâna olayları yorumlarken olumsuzla takılıp kalmaz, olumlu yönlerin ve iyi gelişmelerin olabileceğine dair ümidi güçlüdür. Her türlü kötü hasletin tedavi edilmesinin gerekli rehberlikle mümkün olduğunu anlatır. Hem çevrenin hem de kişinin kendi gayretinin, sorun ne kadar ağır ve karmaşık da olsa çözülebileceği kanaatindedir.

Mevlâna öncelikle insanın kendi kusurlarıyla ilgilenmesini, zaaflarına eğilmesi gerektiğini söyler. Bir yerde bir kusur varsa onda muhtemel kendi ihmaline ve dahline bakması gerektiğini anlatır. O, toplumun kendi içinde birbiriy-le ilişkili bir zincir olduğunu ve kusurluyu, suçluyu işaret etmenin aslında kendini işaret etmek olduğunu söyler: “*Ey adam! İnsanlarda gördüğün birçok zulümler, senin huyundur; sen, kendi huyunu onlarda görüyorsun. Senin varlığın, nifakın, zulmün, gafletin onlara aksetmiştir. Sen osun, sen kendini yaralamaktasın. O anda lânet ipliğini kendine, kendin dokuyorsun! O kötülüğü sen kendinde açıkça görmüyorsun. Görsen kendine kendin, candan düşman olurdu. Ey ahmak! Kendine saldıran o aslan gibi sen de kendine saldıırıyorsun. Ahlâkının kühüne erişir, hakikatini anlarsan o adam olmamalığın senden olduğunu bilirsin.*” Zalim olarak görülen kişiyi kendini arınmış görerek yaralamak esasında kendine zulümdür. Ve bu durum ahmaklıktır. Başkasının kusurlarında kendini görmeyen tam bir ahlaka sahip olamaz. Bu bakış açısı toplumdaki bütün bireyleri sorumluluk almaya, öncelikle kendinden başlayarak diğer insanlara çare olmaya davet eder. Nefret söylemlerinin problemleri çözmedeki etkisizliğini vurgular. Tahir-ül Mevlevi bu beyitleri izah ederken karşıdaki insanlarda görülen münasebetsizlikleri “El mümin mirat-ül mümin”, Mü’min mü’minin aynasıdır gereğince karşısındakinin kusurlarını kendi kusurlarının yansıması olarak yorumlar. Böylece, toplumun durumunun bireylerin kendi durumundan farklı olamayacağını ve zulümlerin ortak bir netice olduğunu vurgular.

Mevlana’nın insanın iç ve dış dünyasına değer kazandırma metodunda İbni Arabî’nin her var oluş ve hareketin kaynağında sevgi olduğuna dair öğretisinin etki ettiği iddia edilmektedir. Bu perspektifle nefret söylemlerinin tam karşısında olan Mevlâna, sevgi ile yaklaşıldığı zaman aynı şekilde karşılık görüleceğini bilir. Zalim olan kişi her ne olursa olsun insandır ve kendisine uzanan sevgi eline kayıtsız kalamaz: “*Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir. Sevgiden tortulu, bulanık sular, arı duru bir hale gelir, sevgiden dertler şifa bulur. Sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur. Bu sevgi de bilgi neticesidir. Saçma sapan şeylere kapılan kişi nasıl olur da*

böyle bir tahta oturur ki?” Rûmi bu beyitlerde ölünün dirilmesinin bile sevgi ile mümkün olacağını ve padişah gibi büyüklerin kibir ve sorgulanmazlıklarının sevgi ile yumuşayacağını söyler.

Bu kadar çeşitli imkanlar dünyasının içinde kusurlu kişinin kendini değiştirmeyeceği düşünülemez. Kalplere işlemiş olduğu farzedilen şiddet eğilimlerinin bir şifası olması ümidini Mevlana'nın özgün öğretisi topluma taşır ve aşılır. Ayrıca ardından bilginin önemine yaptığı vurgu, sevgi ile kıvama getirilen insanların mutlaka eğitilmesi, doğru tepkiler vermeyi ve kendine hakimiyeti öğrenmesi gerekliliğini öne çıkarır. Çünkü merhametsizlik ve sevgisizlik cehaletin göstergesidir.

Toplumun sorunlarını çözmek kısa zamanda ve kolaylıkla gerçekleştirilebilecek bir durum değildir. Bozulma ve hasarların bir süreç içerisinde olması da böyledir. O halde Mevlana'nın bir Peygamber/Hz. Nuh için anlattıkları aslında günümüz toplumları için de geçerlidir: *“Fakat Allah'tan davet etme emri gelince artık halkın kabul edip etmemesiyle ne işimiz var? Nuh, tam dokuz yüz yıl kavmini davet edip durdu. Her an da kavminin inkârı arttı. Fakat söylemeden vazgeçti mi? Hiç sükût mağarasına çekilmeye kalkıştı mı? Köpeklerin havlaması ile kervan, hiç yoldan kalır mı? Ay ışığı olan gecede dolunay, köpeklerin havlaması ile yürüyüşünü ağırlaştırır mı, dedi. Ay, ışığını saçar, köpek de havlar durur. Herkes, yaratılışına göre bir hizmette bulunur.”* Kötülüklerle mücadelede hemen sonuca ulaşmamak çalışmaları ümitsizliğe ve kesintiye uğratmamalıdır. Bahsedilen beyitlerde Hz. Nuh'un, Allah tarafından vahyolunan tebliğinde dahi başarısız olduğu durumlara yapılan atıf, bugünün mücadelesine ciddi bir destektir. Olumsuzlukların devam etmiş olması nihai başarısızlığı göstermez. Toplumdaki bireyler ve kurumların kendi vazifelerini her şartta devam ettirmeleri gerekir.

Mevlâna, alt benliğin negatif tutumlarına karşı ruhî boyutun pozitif boyutunu öne çıkararak da insanî ilişkilerin sağlıklı bir şekilde nasıl kurgulanabileceğini gösterir. Bunu yaparken olayların sebep ve sonuçlarını derinlikli tahlillere tabi tutan gerçekçi örneklerle insanda bilinç uyanıklığını hedefler. Dolayısıyla huzur ve mutluluğun hem içsel hem de dışsal davranış kalıplarına bağlı harekete geçirmek uyarıcı ve motive edici yöntemler ile ortaya koyar.

Mevlânâ'ya göre insanı topluma bağlayan en önemli bağlardan biri de ahlâktır. Ne var ki bireysel ahlâkın yanında sosyal ahlâk da önemlidir. Ahlâkî yozlaşmaya engel olmak için bireysel gelişimi destekleyen toplumsal bir ahlâk gereklidir. Toplum ağaç kökleri, bireyler onun dalları olarak tasvir edilir. Kök sağlamsa dallar kırılma da yeniden yeşerir. Ancak kök çürümüşse yaprakların hiç şansı olmaz. Toplumun sağlam veya yozlaşmış olması bireylerin de durumunu belirler. Mevlâna, değerlerin tanımlamalarıyla değil onların davranışları modellemesi, düşünceleri ve duyguları yapılandırmasıyla ilgilenir. Sonuçta bireysel ve toplumsal yaşamda değerlerin etkileri ahlaki davranışlara yansır.

Mevlâna ve Şiddet

Şiddetin yeni bir durum olmadığı kuşkusuz bilinen bir gerçektir. Tarihte pek çok dönemde şiddet gündelik hayatın belirleyici bir rüknü olmakta zorlanmamıştır.

Mevlâna şiddetten kurtulmak için öncelikle insanın sevgi ve şefkat sahibi olması ve öfkeyi terk etmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre İnsan olabilmemenin emaresi merhamet duyguları beslemektir: *“Sevgi ve acıma, insanlık vasfıdır; hiddet ve şehvetse... hayvanlık vasfıdır.”* sözleriyle bu konuda oldukça net bir bakış açısı ortaya koyar. Hayvanların yaratılıştan kaynaklanan güç gösterileri, soylarının devamı için girdikleri kavgalar normal kabul edilmekle beraber, onlarda dahi yavrusuna acıma ve şefkat duygularının yoğunluğu bilinmektedir. Bu durumda insanlar kendilerinde bulunan kabiliyetlerle hayatı barış içinde idame etme yükümlülüğündedirler. Düşünme, muhakeme etme ve irade sahibi olmak, şiddet gibi aklın sınırları dışında ve hayvanlara ait içgüdüsel davranışların oluşmasına engel olur. Şiddet ile gösterilen güç ve sorun çözme şekilleri insan için kabul edilebilir değildir.

Mevlâna, insanın öfke ve hiddete teslim olduğunda ve içten içe kin ve nefret büyüttüğünde gözüne kalın perdeler gerildiği gerçeğini hikâyesinde açık bir dille anlatır: *“Usta bir şaşığı ‘Yürü, var, o şîşeyi evden getir’ dedi. Şaşığı, ‘O iki şîşeden hangisini getireyim? Açıkça söyle’ dedi. Usta dedi ki: ‘O iki şîşe değildir. Yürü, şaşılığını bırak, fazla görücü olma!’ Şaşığı, ‘Usta, beni paylama, şîşe iki’ dedi. Usta dedi ki: ‘O iki şîşeden birini kır!’ Çırak birini kırınca ikisi de gözden kayboldu. İnsan tarafsızlıktan, hiddet ve şehvetten şaşığı olur. Şîşe birdi onun gözüne iki göründü. Şîşeyi kırınca ne o şîşe kaldı ne öbürü! Hiddet ve şehvet insanı şaşığı yapar; ruhu doğruluktan ayırır. Garez gelince hüner örtülür. Gönülden, göze, yüzlerce perde iner.”* Burada yapılan tavsiye, hüküm verilecek konuyla ilgili duygular bir tarafa bırakılarak mümkün olduğu kadar tarafsız olunmasıdır.

Günümüzde şiddetin sadece nefret duyguları ile değil ölçsüz sevgi ve takıntılardan da meydana geldiği bir gerçektir. Mevlana'nın bahsettiği hiddet ve şehvet, bu duruma işaret eder. İnsanın kabiliyetleri, adalet duygusu ve merhameti aşırıya kaçan duygularla örtülürse kuşkusuz sonucunda herkesin zarar göreceği olayların meydana gelmesi beklenir. Aklının ve mantığının sesini boğmayan, öfkesinin esiri olmayan ve hiddete kapıldığı zaman kendine hâkim olan kişi gerçek insandır. Aynı minvaldeki beyitlerde: *“Öfkenden sen duygu nurunu bile görmüyorsun, dine mensup nuru nasıl görürsün?”* diyen Rûmi, öfkeli kişinin kendi içindeki iyiliği görme hasletinin kaybolduğunu dolayısıyla kendindeki iyiliği bile görmeyenin dinin nurunu/güzelliğini görmesinin mümkün olamayacağını ifade eder. Dinin insana fayda sağlayabilmesi için kişinin kendi huy ve karakter özelliklerini düzeltmesinin bir başlangıç olacağını anlatır. *“Gönülde gezip dolaşma zamanı bir ışık vardır*

ki hiddet ve hırs vaktinde leğen altına gizlenir.” İnsanın sahip olduğu güzel hasletler, şiddetin ana kaynağı olan hiddet ve öfke ile artık işlev yapamaz ve âtil hale gelir.

Şiddet döngüsel bir durumdur. Bir kere başlatıldığında engellenmesi zor bir sarmala dönüşür. O yüzden Rûmi, şiddetin her ne kadar durdurulamaz bir duygu/davranış gibi telakki edilse de iradenin gücüyle önünün alınabileceğini bildirir: *“Kötü bir yemek yiyenin o yemeği kusuncaya kadar gönlü bulanır. İşte hiddeti yenmek budur; onu kasma ki karşılık tatlı sözler duyusun.”* İnsan öfkelenildiğinde kendini bu duruma itilmiş/zorlanmış/mecbur bırakılmış olarak hisseder. Ancak insan davranışları bir seçim meselesinden başka bir şey değildir.

Mevlâna, kendi üzerinden öfkenin ne kadar güçlü bir duygu olduğu gerçeğini şöyle tasvir eder: *“Hiddet, padişahlara bile padişahlık eder, fakat bize köledir. Ben hiddete gem vurmuş, üstüne binmişimdir.”* Bir padişahın bütün gücünü, adaletini ve ferasetini elinden alabilen öfke, kontrol edildiğinde ve ölçüyle sevk edildiğinde yönetilebilir bir haslet haline gelir. Asıl üstün ve güçlü olan bu hiddet ve şiddete kapılmayıdır ve padişah bile olsa öfke kişiyi bir köle gibi çaresiz hale getirir. Bir kişi kızıp hiddetlendiğinde kim olursa olsun büyük yanlışlar yapabilmektedir. İnsanın, güçlü olduğu kadar tehlikeli de olan bu tezahürlerine yönelik Mevlâna şu örneği verir: *“Bir padişah, konuşma esnasında bir şeyhe dedi ki: “Benden bir şey dile” Şeyh “Padişahım, bana böyle söylemekten utanmıyor musun? Hele biraz daha yüksel! Benim iki kulum var. Onlar hor hakir kişilerdir ama ikisi de sana hükmederler, ikisi de emrederler” dedi. Padişah “Bu söz hatalı bir söz. O iki kul kimler?” deyince, şeyh “Birisi kızmak, öbürü şehvet” dedi.”*

Mevlâna Celaleddin-i Rûmi, insanlara öfkeyle ve hiddetle davranan kişinin, bu davranışının Allah'ın gazabını getireceğini bildirmektedir. Konuya dair Hz. İsa üzerinden bir örnek anlatır: *“Akıllı birisi İsa'ya “Âlemde her şeyden daha sarp, daha güç nedir?” diye sordu. İsa dedi ki: “Ey can, en sarp, en güç şey, Allah gazabıdır. Çünkü o gazaptan cehennem bile su gibi titrer!”* Adam *“Peki, Allah gazabından nasıl aman bulmalı?”* deyince İsa şöyle cevap verdi: *“Kızdığın zaman kızgınlığına uymamak gerek!”* Kötü kişi, bu kızgınlığın madenidir... *Onun çirkin kızgınlığı yırtıcı canavarların kızgınlığını da geçer! O hünersiz kişi, kızgınlıktan vazgeçmekten başka Allah'tan ne rahmet umabilir ki?”* Yine aynı minvaldeki *“Ağlamak istersen gözyaşı dökenele acı... Merhamete nail olmak istersen zayıflara merhamet et!”* beyitlerinden de Allah'ın merhametine erişmek isteyen kişinin aynı şekilde kendinden güçsüz ve acizlere dinginlikle davranması istendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca herkesin elbette bir gün merhamete ihtiyaç duyacağını, Allah'ın rahmet ve merhametine ulaşmanın yolunun da başkalarına duyulan merhametten geçtiğini anlatır: *“Çünkü cennet, hoş gitmeyen şeylerden meydana gelmiştir... Merhamet, gönlü kırık âcizlerin nasibidir. Yücelikle başlar kıran kişiye ne Allah'ın merha-*

meti nasip olur ne halkın!" Rûmî, Mesnevi'de kişinin kendisine yapılan bir kötülüğü affetme davranışını da merhamet olarak nitelendirir. Herkes insan olması hesabıyla kusurludur ve affa muhtaçtır. Af ve merhamet edenlerin kendi suçlarının da Allah tarafından affedileceği görüşündedir.

Öfkenin ve onun sevk ettiği şiddetin kendini ele geçirdiği insanın artık özgür ve iradeli bir şekilde kararlar alamayacağı Rûmî'nin beyitlerinde açıkça ifade-sini bulur: *"Ben, madem ki hürüm; hiddet beni nasıl bağlar, kendisine nasıl kul eder?"* Bu beyitleri öfkenin, insanı sahip olduğu üstün meziyetlerden uzaklaştırdığı ve öfke anında yaptıkları ile kendini bir ömür istemeyeceği mesuliyetlere sokabileceğinin ip uçları olarak görmek mümkündür.

Şiddet davranışlarında bulunmak insanı birçok iyi şeyden mahrum bırakabilir. Mevlana'nın benzetmesinin canlılığı, konunun anlaşılması için oldukça derinlikli bir örnektir: *"Bez yıkayan, güneşe kızar; balık denize hiddet ederse, Bir bak, ziyarı kime? Sonunda bu kızgınlık yüzünden kimin bahtı kararır? Çamaşır yıkayan kimse yıkadıklarını güneşe karşı asar. Onun hararetiyle çabucak ve masrafsızca kurutur. Güneşe kızıp da ondan istifade etmeyecek olursa zararı güneşe değil, kendisine teveccüh eder. Kezâ balığın hayat sebebi sudur. Ona darılıp da karaya fırlarsa, onun zararını da su değil, balık görür. Çünkü sudan ayrılınca debelene debelene ölür.* Tahir-ül Mevlevî'nin bu yorumundan da anlaşılacağı gibi kızgınlık ve şiddetle hareket eden, faydasına olan birçok şeyden mahrum kalır. Maliyetleri düşünülmeden yapılan davranışların sonucu ağır olur.

Mevlâna merhameti imanın bir tezahürü olarak görmektedir: *"İmandan gelen merhamet, ondan alındı... Şeytan sıfatı olan kin, ona çattı, sataştı! Hiddetin, kinin yapıp düzüldüğü tezgâh oldu... Bil ki kin, sapıklığın, kâfirliğin temelidir!"* İmanı olan kişinin merhametsiz olması onun sapıklığa/kafirliğe yaklaşma tehlikesini beraberinde getirir. Çünkü kin ve hiddet şeytanın sıfatlarıdır ve götürceği yer ancak küfürdür. Rûmî Müslüman olmanın alametleri olduğunu ve bunları kaybetmenin iman sahibini şeytanın vasıflarına yaklaştırdığını söyler.

Şiddet tutumları insanın yaşadığı her yer ve zamanda gündelik gerçeklik olarak varlığını sürdürmüştür. Mevlâna, isabetli öngörüsü ile geleceğin oluşum süreci boyunca da öfkenin ve şiddetin var olmasının mümkün olduğunu görmüştür. Esasında karşı konulması zor olan bu duyguları kontrol etmenin yollarını anlatırken, bu hasletlere sahip olmanın değerinin de farkındadır: *"Adam arayan dedi ki: "Her yanda adam arıyorum. O nefesle diri olan kimdir?" Bir adam, "Şu Pazar, adamla dolu a hür kişi" dedi. Adam arayan dedi ki: "Bu iki yol ağzı ana caddede öfke ve hırs zamanında dayanan bir adam arıyorum. Öfke ve şehvet vaktinde kendini tutabilen adam nerde? Bucak bucak, sokak sokak böyle bir adam arıyorum işte. Nerde alemde bu iki halde dayanabilen bir adam ki bugün ona canımı feda edeyim."* Öfkesine

hâkim olabilen, şiddetin karşısında iradi ve ahlaki tutumlarıyla karşı durabilen kişiyi “diri” kabul eder. Mevlâna böyle insanların toplumda işaret edilerek özendirici bir güvenlik meşalesi yakılmasını ister.

Rûmi, şiddetin bir nevi iktidar mücadelesi olduğunun ve kişinin kontrol edemediği öfkesiyle kendi üstün gücünü daha zayıf olan mahlukat üzerinde göstermenin de bir zayıflık olduğunun bilincindedir: *“Ne öfke ne kin zamanı sabrın gevşeyip karar ve sebatın terk ediyor! Erlik budur işte...”* Bu yola tevessül etmeyen kişiyi över, asıl güç sahibinin o olduğunu ima eder. Burada kastedilen erlik cinsiyet olarak algılanmamalıdır. Elbette kastedilen, kadın veya erkek kim olursa olsun sabreden kişinin yiğit ve cesur bir insan olduğudur. Bu vasıfta, bedenin yeri yoktur, ahlak ve faziletle er olunur. Ayrıca Mevlâna, Mesnevide birçok yerde merhamet sahibi kişileri arslana benzetmiş ve yiğit ifadesiyle övmüştür.

Akıl, kendisine bir perde inmediği, bir engelleyici ile karşılaşmadığında gerçek bir kavrayış durumundadır. Ancak Mevlâna, birçok yerde öfkenin aklın fonksiyonlarını kesintiye uğrattığını ifade eder: *“Her bayağı akıl, hırs ve öfke zamanı, yerinde durmaz ki!”* sözleriyle marazi bir durumda olan ve özgür bir seçim yapma kabiliyetini kaybeden akılı tasvir eder. Aklın gittiği bir baş, ürkütücü bir teslimiyetle şiddetin esiri olur.

Mevlâna Celaledin, kızgınlık ile başlayan işlerin taşkınlığa sebep olduğu ve kaçınılmaz sonuçlara götürdüğünden bahseder. *“Kızgınlığın, cehennem ateşinin tohumudur. Kendine gel de şu cehennemini söndür, çünkü o bir tuzaktır.”* Tek başına kızgınlık belki cehennem için bir sebep değildir ancak Mevlâna, bu yolcunun yolunun nerelere uğrayacağını bilir. Şiddete uzanan yol, kontrol edilememiş kızgınlıkla başlar ve mutlak bir güçsüzlük hissi kişiye hâkim olur. Tohum, kendisini besleyen irade kaybıyla sulanırsa ondan kökleri ve dalları olan koca bir ağaç peydah olur: *“Bir mazluma karşı elinden bir zulüm çıktı mı o zulüm bir ağaç olur, o ağaçtan bir zakkum biter. Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı cehennem ateşinin aslı oldun gitti.”*

Mevlâna, insani bağların zayıfladığı bir dünyada bir başkasına merhamet edilmesi ve hatta onların ıstırabına katılarak gözyaşı dökülmesinin değerli olduğunu ifade eder: *“Gözyaşları, merhamete delildir, yürek yanmadıkça göz yaşaramaz. Neden gözlerinde yaş yok, niçin ağlamıyorsun ya?”* dedi.”

Hilm ile davranmak şiddeti önlemede etkin ve üstün bir akıl gerektiren bir vasıftır. Çünkü akıl, sakin olunduğunda doğru kullanılabilir. Akla sükuneti sağlayan ise hilmidir. Mevlâna, beyitlerindeki *“Allah gayretinin yüzlerce gizli hilmi vardır... Yoksa bir anda yüzlerce cihanı yakardı!”* ifadesiyle hilmin Allah’ın bir sıfatı olduğunu ifade ederken hilm ve gücün bir arada olmasına dikkat çekmiştir. Bu konuda İzutsu’nun da yorumu aynı minvaldedir. Gücün olmadığı yerde hilminden söz edilemez. Halim kimsenin, istediğinde her şeyi yapma kudreti olduğu halde kendine hakim olabildiğini, kendisini zorbalıktan

alıkoyacak güce sahip olmasının hilm olarak kabul edileceği ifade edilir. Başka beyitlerde de Hz. Süleyman'dan bahsedilirken aynı şekilde zayıf ve ihtiyacı olana merhamet ve sabretmesi, güçlü olana da hilm sahibi olup can yakmaması tavsiye ediliyor: *"Cebri olan kuşa cebir dilince söyle... Kanadı kırılmış olana sabırdan bahset! Sabreden kuşu hoş gör, affet... Anka'ya Kafdağı'nın vasıflarını oku! Güvercine doğandan korunmasını emret... Doğana hilmi anlat, can yakmadan çekinmesini söyle."*

Mesnevi'de Hz. Ali anlatılırken onun üç özelliğine odaklanılmıştır. İlki kapısı olarak vasıflanan ilmi, ikincisi kahramanlık ve şecaati ve üçüncüsü de hilm sahibi olmasıdır. İlk bakışta birbiriyle irtibatsız gibi görünen bu üç özelliğin esasında aynı kaynaktan çıkan ve birbirini besleyen hasletler olduğunu Mevlâna şu beyitlerde belirtmiştir: *"Ali, ilim kılıcıyla bu kadar boğazı, bu kadar halkı kılıçtan kurtardı. Hilim kılıcı, demir kılıçtan daha keskin, hattâ yüzlerce ordudan daha galip, daha üstündür."* Hilm, cehaletin zıddıdır ki Hz. Ali ilmin kapısıdır. Ayrıca hilm, ancak güçle anlam kazanır. Güç sahibi olmayanın gösterdiği yumuşaklık hilm sayılmaz. Esasında Mevlâna, Hz. Ali üzerinden hilm kavramının anlam örgüsünü net bir şekilde gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla Mevlâna, güç sahibi olmanın özel bir rikkat ve gayret gerektiğinden bahseder. Kudreti merhametle birlikte anarak bugünün şiddet problemine belki de en iyi gelecek denge reçetelerinden birini verir: *"Uykudan münezzeh olan o aslan uykudaydı. İşte sana hem yumuşak ve hilm hem de korkunç ve heybetli bir aslan!"* Bu iki vasfın nasıl tek bir akılda toplanabileceğine verdiği arslan örneği kuşkusuz oldukça açıklayıcıdır.

Mevlana'nın insana olan rikkati onun yüzyıllar ötesinden bugüne konuşabilmesinin neden olduğunu açıklayacak niteliktedir. O, zaaflarına yenilmiş kusurlu insanın içindeki doğal şefkat duygusuna taliptir. Zorlayıcı şartları göz önüne almadan, insanın her an yanlışa düşme ihtimal ve aczini unutarak kişiyi yargılamanın sadece şiddet ve bunun gibi kötülükleri körükleyeceğini bilir: *"Biz, kafirler, Allah'a küfranı nimette bulunmuş olmakla beraber onlara acırız. Hatta halk, onları taşıyor diye köpeklere bile acırız. Ben, beni ısırın köpeğe de dua eder, Yarabbi sen onu bu huyundan vazgeçir, Adamları ısırmasın da halkın taşını, topacını yemesin derim."* İnsanın asıl değerinin farkında olan Rûmi, ondaki kusurları geçici olarak görür. Çünkü zaaflarına rağmen insanda iyiliği kendi pratiği içinde kökleştirme donanımı olduğuna inanır. Ve bunun için kullandığı yöntemi tüm insanlığa armağan eder: *"... Sabırdan, merhametten başka iyi bir iş yok."*

Sonuç

Tarih boyunca her zaman aktüel bir problem olarak gündemi işgal eden şiddet modern zamanlarda da dinmemiş ve hatta katmanlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Birçok bireysel ve toplumsal ögenin oluşturduğu karmaşık bir yapı olan şiddetin acil olarak önlenmesi gerektiği, meydana getirdiği yıkımların/ kırımların boyutlarının ulaştığı niteliğe bakınca açıkça anlaşılmaktadır. Her türlü hukuki yaptırıma, birçok kurum ve kuruluşlarca yapılan çalışmalara rağmen ne yazık ki sorunun önüne geçmede ciddi bir mesafe kaydedilmiş değildir. Problemin köklerine bakıldığında ahlaki olgunluk eksikliğinin şiddet davranışı ve onu besleyen zihniyetin oluşmasındaki etkisi açıktır. Bu bakımdan vicdan, hoşgörü, merhamet, hilm gibi değerlerin bireylerin tutum, düşünce ve davranışlarının şekillenmesine destek olacak çalışmalar oldukça önemli görülmektedir.

Şiddete sebep olan durumları ortadan kaldırmanın yanı sıra olumsuz durumlarla karşılaşan kişilerin içlerindeki huzursuzlukların da giderilmesi, ruhlarının tamir edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada edebî sanat geleneğinin önemli ismi Mevlana'nın Mesnevi'si bir başvuru kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Onun bu evrensel eseri, kapsamlı bir zihniyet dönüşümünde gerekli olan diğerkamalık, merhamet ve sabır gibi hasletleri bir direnme odağı olarak kullanmak için gerekli güç ve etkiye sahiptir. Toplumdaki yaygın bilinirliği, saygınlığı ve yüzyıllardır güncelliğini koruyan retoriği ile Mesnevi, kadim doğruları aktarma şekli ile de şiddet sarmalının dindirilmesinde faydalanılması gereken önemli bir argümandır. Palyatif tedbirlerin başa çıkamadığı şiddet sorunun kökenlerine inerek bireylerin ahlaki ve manevi gelişimine yardımcı olabilecek bu eşsiz eserde, şiddetin sağaltılmasında geleneğin aidiyet kodlarını aramak kalıcı ve dönüştürücü bir çabadır.

Kendini her nasılsa bu döngünün içinde bulmuş insanlara kendilerini tamir edebilme imkânı verilmesi toplumun yönelimlerini değiştirmek için tedavüle alınması gereken bir yoldur. Mevlana'nın şiddet karşısındaki tavrı bu minvaldedir. Onun eserleri hem kendi döneminin kaosundan çıkmak için gösterdiği tecrübeyi aktarması ve bugüne güvenlik güzergahları göstermesi bakımından oldukça münbittir.

Biz bu çalışmamızda yaşadığımız yüzyıl gerçekliği içinde Mevlana'nın bu topraklarda hükümferma olan şiddet sarmalına karşı iyileştirme sürecine yapacağı katkıları, onun dil akışını takip ederek daha yakından izlemeyi hedefledik. Çalışmamızda ele aldığımız birtakım beyitlere bakıldığında Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin şiddet probleminin çözümünde temel öneriler sergilediği görülmektedir. İnsanın değerli bir varlık oluşu, zaaflarını yenebilme donanımı, kusurların geçiciliği ve düzeltilebilirliğine olan inancı onun üzerinde durduğu konulardır. Şiddet sarmalındaki her bir insanın kurtuluşu onun için önemlidir. Bu yoldaki rehberler olarak işaret ettiği sevgi, merha-

met, hilm ve affedicilik gibi temel ahlaki düşünce ve pratikleri yerleştirmek için parlak tasvirler ve incelikli bir felsefi metot kullanır. Dolayısıyla insanın içinde olan doğal şefkat duygusunu ortaya çıkarmaya çalışmanın böylesine zor bir sorunun çözümündeki katkısı göz ardı edilemez.

Gelinen noktada Mevlana'nın öğretilerinin tüketim kültürü içinde harcanmasına izin vermeden gerçek bir rehber, eğitici ve yol göstericinin farkına varılmalıdır. Mesnevi'nin formal eğitimler ile sınırlı olmaksızın bibliyoterapi olarak kullanımının ele alınması, bu aşamada toplumun her kesimi için ulaşılabilir ve kabul edilebilir bir adımdır.

Nihayetinde şiddet davranışlarını önlemede ahlaki içgüdü ve insani iyiliği öne çıkarmak ve beslemek bu olgunun tekrarlanmaması için önemli bir çabadır. Toplumun zihniyet dönüşümünün gerçekleşmesi, sorunun uzun vadede çözümünün yegâne anahtarıdır.

Kaynakça

- Ak, M., Eşen, E., Özdengül, F. (2014). Mevlâna Penceresinden Bilişsel Terapiler, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi* 3, 133-141.
- Araz, N. (1991). "Mevlana'da Her Şey İnsan İçin", V. Milli Mevlâna Kongresi (3-4 Mayıs 1991).
- Belen, F. Z. (2014). *Manevi Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burrows, S., Butchart, A., Butler, N., Quigg, Z., Bellis, M.A., Mikton, C. (2018). New WHO Violence Prevention Information System, an Interactive Knowledge Platform of Scientific Findings on Violence, *Inj Prev*, 24, 155-156.
- Çelebioğlu, Â. (1998). Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, H. (2020). Mevlana'da Öne Çıkan Bazı Ahlaki Değerlerin ve Kusurların İşlenişi ve Eğitim Açısından Tahlili, *Din ve Bilim Muş Alpaslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2, 68-82.
- Çiftçınar, B. (2003). Dil ve Sözel Şiddet, *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 45-57.
- Ertekin, T. Ç. (2017). *Violence In Turkey: Prevalence Rates And Predictors Of Violence*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Gülmez, Ç. (2014). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözüm ve Dindarlık* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işıtan, İ. (2020). Manevi Gelişimin Beşeri İlişkilere Pozitif Katkısı, *I. Uluslararası Mevlana Düşüncesinde Beşeri Münasebetler Sempozyumu*, (Ed. H. Erdem, Y. Küçükdağ, E. Mehonikj), Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 99-114.
- İbnü'l Arabî. (1999). *Fusûsü'l Hikem*, (çev. E. Demirli), İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- İzutsu, T. (1975). *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. S. Ateş) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Köprülü, F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mevlâna (2016). *Mesnevi*, (çev. Veled Çelebi İzbudak), İstanbul: Doğan Kitap.
- Mevlânâ, Celâleddin er-Rûmî. (2000). *Divân-ı Kebîr* (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Olgun, T., (2007). *Şerh-i Mesnevî-Tahir-ül Mevlevî*, İstanbul: Şamil Yayınları, İstanbul.
- Öner, U. (2007). Bibliyoterapi, *Cankaya Universty Journal of Arts ans Sciences*, 1(7), 133-150.
- Peseschkian, N. (2008). *Doğu Hikayeleriyle Psikoterapi*, İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Tarhan, N. (2013). *Yunus Terapi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yeniterzi, E. (2002). Mevlana'nın Eserlerinde Ahlaki Unsurlar, *X. Milli Mevlâna Kongresi*, Tebliğler, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Şiddetin Önlenmesinde Din Eğitiminin Rolü: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Kazanımların Şiddeti Önleme Bağlamında İncelenmesi

Muharrem ATABAY¹⁹

H. Yusuf ACUNER²⁰

Giriş

Resmi kanuna göre *kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı* (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012), Dünya Sağlık Örgütüne göre *kendisine, bir başka kişiye, herhangi bir gruba ya da topluma karşı gücün, gerçek ve tehdit yoluyla fiziksel ya da psikolojik zarara, gelişme engeline ya da ölüme sebebiyet vermesine yol açacak şekilde kasıtlı bir biçimde kullanılması* (World Health Organization, 2002) diye ifade edilen şiddet olumsuz bakılıp karşı tutum sergilenen fakat herkesin bir şekilde ya mağdur ya fail ya da şahit olduğu bir olgudur. Şiddet, Hz. Adem'in çocukları Habil'in Kabil'i öldürmesi örnekleminde dini metinlerde insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlığın teknolojik, kültürel ve sosyal gelişmelerle daha ileriye gittiği düşünülmesine rağmen binlerce yıldır varlığını devam ettirmekte ve her geçen gün artmaktadır.

Bireyde ve toplumda derin etkiler bırakan şiddetin birçok türü mevcuttur. Bunlar fiziksel, sözlü/sözel, duygusal/psikolojik, medyatik, ekonomik ve cinsel şiddettir (Y. Topçu, 2015, s. 44). Bu kadar çok türü olmasına rağmen daha belirgin şekilde tespit edilebilmesinden ve görünür olabilmesinden kaynaklı fiziksel ve cinsel şiddet ön plandadır. Çalışmalarda bu türler daha çok araştırılmaktadır ve resmîyette de bu türdeki kayıtlar dikkat çekmekte-

¹⁹ Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri muharrem_atabay21@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7226-6030

²⁰ Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yusuf.acuner@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6687-7786.

dir. Bu kayıtlarda veya istatistiklerde Türkiye'nin durumu da maalesef şiddet konusunda pek iç açıcı değildir. Türkiye Silahlı Şiddet Haritası Raporuna göre 2021 yılında 3.801 silahlı şiddet olayının medyada haberi yapıldı ve bu şiddet olaylarında 2.145 kişi öldü (Umut Vakfı, 2021). Sağlık çalışanlarına dönük rapora göre ise 2022 yılında 249 şiddet olayında, 422 sağlık çalışanı şiddete maruz kaldı ve 1 doktor ile 1 güvenlik görevlisi hayatını kaybetti. Bu olay sayısı 2021 yılında 190 idi (Sağlık-Sen 2022 Yılı Sağlıkta Şiddet Raporu, 2022). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verilerine göre Türkiye %38 ile erkeklerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadın oranı Avrupa ve OECD ülkeleri arasında en yüksek seviyededir (Violence Against Women, 2020). Yüksek Öğretim Kurumu Tez Veri Tabanına bakıldığında da Ocak 2023 itibariyle 2902 araştırma mevcuttur. Şiddet konusunda birçok sorun olup tam olarak çözüm üretilememesinin en büyük kanıtlarından biri devamlı şekilde bu kadar çok araştırma yapılmasıdır. Bilinmektedir ki araştırmaların başlangıç noktası bir problem ve bu probleme çözüm bulmaktır.

Şiddet problemine çözümlerden biri istendik yönde bireyi değiştirmeyi amaçlayan eğitimidir. Özelde de şiddeti önlemede aktif şekilde fayda sağlayabilecek yöntemlerden biri de din eğitimidir. Türkiye'de anayasal olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 4. sınıftan 12. sınıfa kadar zorunludur. Bu derslerin genel çerçevesini çizen öğretim programıdır. Şiddeti önlemek için eğitimin vazgeçilmezliği göz önüne alındığında, eğitimin içeriğini ve kazanımlarını belirleyen öğretim programlarının kaliteli olması ve devamlı şekilde incelenip değerlendirilerek revize edilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışma din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında ve ders kitaplarında şiddet ve şiddeti çağrıştıracak ve önleyebilecek temalar/kavramlar merkezinde şiddeti önlemek için yapılabilecekleri konu almaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada var olan durumun hiçbir değişikliğe uğratılmadan olduğu gibi aktarıldığı nitel-betimsel bir yöntem tercih edilmiştir (Balci, 2015, s. 148; Büyüköztürk, 2008, s. 19; Özdemir, 2014, s. 79). Veriler araştırılan olgu ile ilgili bilgileri içeren materyallerin analiziyle gerçekleştirilen doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir (Cresswell, 2017, s. 17; Sıgı, 2021, s. 248; Şimşek & Yıldırım, 2008, s. 187). Örneklem olarak 2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi İlköğretim Programı, 2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ortaöğretim Programı ve ilkökul, ortaokul ve lise din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitapları tercih edilmiştir. Bu kaynaklarda şiddeti önleyecek hangi kazanım ve değerlerin yer aldığına ve bunların nasıl işlendiğine bakılmıştır. Ders kitaplarında sadece şiddeti önleyebilecek bir kazanımın bulunduğu düşünülen konulara odaklanılmıştır. Bunlara ek olarak şiddeti çağrıştıracak cihad, haklı savaş, öteki, intikam gibi konuların işlenip işlenmediği, işlendi ise bu konulardan nasıl bahsedildiği de incelenmiştir.

Şiddet denilince genelde fiziksel bir davranış akla gelmektedir. Literatürde fiziksel şiddet merkezli çalışmalar daha fazladır. Bu araştırmada genel olgu

olarak şiddet, alt basamaklar olarak fiziksel, sözlü/sözel, duygusal/psikolojik, medyatik/siber, ekonomik ve cinsel şiddet de göz önünde bulundurulmuştur. Öğretim programı ve ders kitapları bu bakış açısı ile analiz edilmiştir. Şiddetle ilgili tezler ve makaleler incelenmiş ve hangi kavramlar üzerinde durdukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ulaşılan kavramlara bu çalışmada dikkat edilmiştir ve analizde kullanılmıştır.

Bu çalışmalarda (Dugan, 2021; Ergüven, 2019; Kabasakal, 2005; Karabacak, 2021; Kaşdıbi, 2022; Koçak, 2019; Y. Topçu, 2015; Yıldız, 2022) şiddete dönük bulgularda yakın anlamlı kavramlar şunlardır: acı çektirme, alay, aşağılama, aşırılık, baskı, baskılamak, cana kıymak, cana ırza kastetmek, cihat(!), çekiştirmek, darp, dedikodu, eziyet, gasp, gelişime ket vurmak, gıybet, küçük düşürme, güç, haddi aşmak, haşın, haksızlık yapmak, hırs, hırsızlık, ırkçılık, iktidar, intikam, istismar, kaba kuvvet, kısıtlama, kin, kuvvet, küfür, lakap, mazoşist, nefret, öfke, öteki, ötekileştirme, öz kıyım, saldırı, saldırganlık, sertlik, sınırlamak, sınırı aşmak, şirk, yaralama, zalim, zan, zedeleme, zor kullanma, zorba, zorbalık, zorlamak, zulüm, zulüm etmek. Bu çalışmalarda şiddet karşıtı kavramlar, şiddeti önleyebilecek ahlaki özellikler/davranışlarda ise şu kavramlara ulaşılmıştır: adalet, ademoğlu, affetmek, barış, bağışlamak, bir arada yaşama, dostluk, canın ve malın kutsallığı, cihat(!), emanet, eşitlik, farklılıklara saygı, hak, haysiyet, hoşgörü, ideal insan, insanın yapıp ettiklerinden sorumlu olması, ihlas, ihsan, itidal, kardeşlik, merhamet, orta yol, rahmet, saygı, sevgi, sevgi dini, sevgi peygamberi, sorumluluk, sulh, şefkat, şahadet, şeref, takva, uzlaşa, ümmet, zarurat-i hamse/zarurati diniyye (Canın, aklın, dinin, malın ve namusun korunması). Bu kavramlar merkezinde şiddeti önleyebilecek birçok kazanım yer aldığından dolayı bulgular kısmında mümkün olduğu ölçüde her sınıftan örnek verilmeye çalışılmıştır.

İlköğretim ve Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında ve Ders Kitaplarında Şiddet Eğitimi

Şu anki ilköğretim ve lise din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programları 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Öğretim programları genel çerçevede milli eğitim öğretim programının amacı, perspektifi, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, bireysel gelişimi tanıtımıyla başlamaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programının uygulanması ile devam etmektedir. Öğretim programının çalışmayı ilgilendiren asıl yeri de bu kısımdır. Bu kısımda programın temel felsefesi ve genel amaçları, programın vizyonu, programın uygulanmasına/kitap yazımına ilişkin ilke ve açıklamalara, ünite ve konulara, kazanım ve açıklamalarına, anahtar kavramlara, ünite, kazanım sayısı ve süre tablosuna, sınıf düzeylerine göre ünite, konu, kazanım ve açıklamalara yer verilmektedir.

Programın Genel Çerçevesinde Şiddet Eğitimi

Öğretim programında genel çerçevede şiddeti önlemeye dönük birçok içerik, beklenti, istek ve hedef mevcuttur. MEB öğretim programında bireyde problem çözebilme, iletişim becerilerine sahip olma ve empati yapabilmek gibi niteliklerin bulunması istenmektedir. Bu doğrultuda kazanımlar ve açıklamalar değerler, beceriler ve yetkinlikler perspektifinde bütünlük sağlayan bir bakış açısıyla ele alınmıştır (MEB, 2018a, s. 1). Temel değerleri benimsemiş bireylerin yetişmesi de öğretimin asli görevi olarak belirtilmiştir. İstenilen nitelikte bireyler yetiştirmek eğitim programlarıyla yerine getirilebileceği vurgulanmıştır. Bu nedenle ahlaki değerlerle donatılmış bireyler yetiştirebilmek için programda adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik gibi kök değerler benimsenmiştir. Bu kök değerlerin öğretme öğrenme sürecinde temel alınması istenmiştir. Ayrıca değerlerin yanında yetkinliklerde sıralanmıştır. Buradaki sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığının içeriğinde gerektiğinde çatışmaları çözebilecek özelliklerle donatılmayı sağlayan tüm davranış biçimleri yer almaktadır. Ölçme ve değerlendirme yaklaşımı kısmında hiçbir insanın bir başkasının birebir aynısı olmadığı ve bu duruma dikkat edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (MEB, 2018a, ss. 2-3). Öğrencilerden de bu temel değerleri anlamaları, benimsemeleri, sahip oldukları değerler ile uyumlu hareket etmeleri beklenmektedir.

DKAB öğretim programındaki amaçlar arasında öğrencilerin farklı inanç ve yorumları tanımaları ve bunlara saygı duymaları, ahlaki değerleri tanımaları ve bunları içselleştirmeleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını ve örnek ahlakını tanımaları, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini açıklamaları ve inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisinin farkına varmaları mevcuttur. Ayrıca milli, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen, farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek, programın vizyonlarından (MEB, 2018b).

Öğretim Programının eğitim aşamasında din ve ahlakla ilgili temel kavramların öğretimi, din ve ahlakla ilgili bilgilerin kavramsal temellerinin oluşturulması ve kavramlar arası ilişkilendirmelerin yapılması istenmiştir. Böylece öğrencilerin dinî ve ahlaki kavramları yorumlamaları ve araştırma, sorgulama, problem çözme ve iletişim kurma gibi bazı temel becerileri geliştirmeleri amaçlanmıştır. Sorgulama, problem çözme ve iletişim kurma becerilere sahip bireyler şiddeti önlemede daha başarılı olabileceklerdir (MEB, 2018b).

Programda İslam dininin ve diğer dinlerin betimleyici bir yaklaşımla öğretime konu edildiği, İslam dininin anlatımında Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkelerin esas alındığı, İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alındığı ifade edilmiştir. Yaşayan diğer dinlerin ise bilimsel bir metotla, dinler açılımlı ve

olgusal bir yaklaşımla öğretime konu edildiği belirtilmiştir (MEB, 2018b). Farklılıklara saygı boyutuyla da ilgili çoğulculuk anlayışının bir yansıması olarak diğer dinlerin yanı sıra İslam içindeki farklı yorumlara yer verilmektedir. Hak ve batıl din ayrımı yerine başlık olarak “diğer dinler” kullanımı mevcuttur. Din içi farklı yorumlarda, bir resim ve o resim hakkında kişilerin bakış açıları üzerinden farklılıkların doğal olduğu vurgusu yapılmaktadır. Hak, doğru mezhepler tabiri yerine mezhepler hakkında bilgi verilmektedir. Konuların böyle ele alınması yolu tercih edilmesine rağmen ders kitaplarının yazımından ve ders öğretmenlerinden dolayı uygulama çoğunlukla ehl-i sünnet merkezli olabilmektedir (Nazıroğlu, 2022, s. 93).

Son olarak kitap yazımında kardeşlik, sevgi, saygı, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendirmeye, milli birlik ve beraberliği pekiştirecek değerlerin öğrencilerin zihninde güçlü bir şekilde yer etmeye dikkat edilmesi istenmektedir.

Kazanımlar ve Ders Kitaplarında Şiddet Eğitimi

Öğretim programında ilk başta şiddete sebep olabilecek (şiddetin yakın anlamlıları da dahil) ifadelerle bakılmıştır. Olumsuz ifadelerle birkaç yer hariç rastlanmamıştır. Olumsuz ifadeler yerine olumlu ifadelerin kullanılması eğitimsel açıdan tercih edilmesi gereken bir yaklaşımdır. *11. sınıf İnançla İlgili Meseleler* ünitesinin kazanımlarında herhangi bir ifadeye rastlanmazken kazanımlar açıklanırken olumsuz kavramların kullanıldığı gözükmektedir. *İnançla ilgili yaklaşımları tartışır* kazanımı işlenirken kötülük problemi; yeni dini akımların özelliklerini değerlendirir kazanımında ise İslamofobi/İslam karşıtlığı, ırkçı akımlar, DEAŞ, şiddet odaklı, terörist, illegal ve marjinal gruplar kavramları geçmektedir. Aynı ünitenin kavramlar kısmında istismar ve İslamofobi kavramları bulunmaktadır. *11. sınıf Kur'an'da Bazı Kavramlar* ünitesinde ihlas, ihsan, sırat-ı müstakim, takva, hidayet ve cihat kavramları açıklanmaktadır. Burada cihat kavramı işlenirken anlam genişliğinin göz önünde bulundurulması, salt savaş ile sınırlandırılmadan tüm boyutlarıyla ele alınması istenmiştir. Bu bağlamda çaba, mücadele, ceht, tebliğ, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker, şehadet, irşat kavramlarına yer verilmiştir (MEB, 2018b, ss. 25-28). Cihat salt savaş anlamında değil, kişinin kendi nefsi ile mücadelesi ve dini anlamda her türlü çabası, bilhassa ilim ile mücadelesi olarak işlenmiştir.

Savaş kavramı ilköğretim programında hiç geçmez iken, ortaöğretim programında sadece bir yerde, cihat kavramının salt savaş anlamında işlenmemesi istendiği kısımda, geçmektedir (MEB, 2018b, s. 27). İlköğretim programında savaş yerine gazve kavramı tercih edilmiştir. *6. sınıf Hz. Muhammed'in Hayatı* ünitesinde, *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davetinin Medine dönemini değerlendirir* kazanımının alt açıklamalarında müşriklarla ilişkiler kapsamında Bedir, Uhud ve Hendek gazvelerine ve Mekke'nin fethine yer verilmesi

geçmektedir (MEB, 2018a, s. 29). Savaş ile bağlantılı olan şehitlik ve gazilik kavramları ise programın uygulanmasına/yazımına ilişkin ilke ve açıklamalar kısmında milli birlik ve beraberliği pekiştiren değerler olarak beyan edilmektedir (MEB, 2018a, s. 10, 2018b, s. 10). Ayrıca 6. sınıf *Temel Değerlerimiz* ünitesinin açıklama kısmında vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi temel değerlerin öğrenciler tarafından içselleştirilmesine dönük anlatımlara yer verilmesi vurgulanmıştır. Bu bağlamda da ayet ve hadislerden, edebiyattan, atasözlerinden, ilahi ve deyişlerden uygun örneklerin seçilmesine özen gösterilmesi istenmiştir. Yine aynı ünitenin anahtar kavramlar kısmında şehitlik ve gazilik kavramları bulunmaktadır. Naziroğlu'nun ifadesiyle din ile devlet arasında simbiyotik bir ilişki mevcuttur. Devletin meşruluğu ve egemenliği için din fayda sağlayan bir araç olarak işe koşulmaktadır (Naziroğlu, 2016, s. 209). Devlet için şehitlik ve gazilik her zaman önde tutulan kavramlar arasında olmuştur. Bu durum din eğitiminin verilmediği yıllarda da aynı şekilde sunulmuştur.

Şiddette bakılacak konulardan biri de Allah'ın isimleridir. Allah'ın 99 tane isminin bazıları, 10. sınıfta *isim ve sıfatlarının yansımalarıyla Allah'ı tanı* kazanımı doğrultusunda *Allah'ın İsim ve Sıfatları* konusunda verilmektedir. Bu konuda Samed, Kuddûs, Mü'min, Selâm, Melik, Rahman, Rahim, Müheymin, Aziz, Cebbar, Mütekebbir, Hâlik, Bâri', Musavvir, Evvel, Celil, Afuv, Halîm, Raûf, Kerîm, Kâbız, Kadîr, Kavi, Kayyûm gibi Esmâü'l-Hüsna'dan isimler geçmektedir. Bu isimlerden Rahman, Rahim, Afuv gibi Allah'ın affedici, sevgi ve merhametini ön plana çıkaranlar tekrar tekrar işlenmektedir ve vurgulanmaktadır (Doğan, 2022, ss. 19-21). 4. Sınıf *Günlük Konuşmalarda Dini İfadeler* konusunda eûzu besmele işlenmektedir. Yine burada Allah'ın Rahman ve Rahim sıfatı kalın çerçeveli bir tablo ile açıklanarak verilmiştir (Çamyar, 2022, s. 11).

Şiddet karşıtı kavramlara, şiddeti önleyebilecek ahlaki özellikler/davranışlara dönük ilköğretim programında 4. sınıfta *Güzel Ahlak*, 5. sınıfta *Adap ve Nezaket*, 6. sınıfta *Zararlı Alışkanlıklar ve Temel Değerlerimiz*, 7. sınıfta *Ahlaki Davranışlar*, 8. sınıfta *Din ve Hayat*; ortaöğretim programında 9. sınıfta *Gençlik ve Değerler*, 10. sınıfta *Ahlaki Tutum ve Davranışlar*, 11. sınıfta *Kur'an'da Bazı Kavramlar*, 12. sınıfta *İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar* üniteleri bulunmaktadır. Bu ünitelerin isimlendirmeleri doğrudan şiddete çözüm olabilecek kavramlara sahip iken bütün sınıfların her ünitesinde bir şekilde şiddete çözüm olabilecek doğrudan ya da dolaylı bir bağlantı mevcuttur. Bu ünitelerde merhamet, affedicilik, farklılıklara saygı, canın ve malın kutsal olduğu, dostluk, kardeşlik, sevgi, saygı, hoşgörü, barış, insanın yapıp ettiklerinden sorumlu olduğu gibi konuların vurgularının ve işleme sürelerinin daha uzun olduğu gözükmektedir. Ayrıca bu ünitelerde konu işlenişinde aktif öğrenme, işbirlikli öğrenme, örnek olay gibi yöntemlerden ziyade anlatıma dayalı teorik bir aktarım ağırlıklı metinler mevcuttur.

Şiddete çözüm anlamında kazanımların tablolaştırılması genel bir bakış açısı katabilecektir.

Tablo 1: Öğretim Programında Sınıflara göre Şiddete Çözüm Olabilecek Kazanım Sayısı

Program	Sınıf	Kazanım Sayısı	Şiddete Çözüm Olabilecek Kazanım Sayısı	Oran %
İlköğretim Programı	4	19	8	42,11
	5	29	15	51,72
	6	24	10	41,67
	7	25	15	60,00
	8	28	19	67,86
Ortaöğretim Programı	9	21	8	38,10
	10	29	13	44,83
	11	17	9	52,94
	12	22	15	68,18
Genel Toplam	Tüm Sınıflar	214	112	52,34

Tabloya göre şiddete çözüm olabilecek kazanımların oranı ilköğretim programında 4. sınıfta %42.11, 5. sınıfta %51.72, 6. sınıfta %41.67, 7. sınıfta %60.00, 8. sınıfta %67.86; ortaöğretim programında 9. sınıfta %38.10, 10. sınıfta %44.83, 11. sınıfta %52.94, 12. Sınıfta %68.18'dir. Tüm sınıflarda 214 kazanım var iken bu kazanımların 112'sinde, oran olarak %52.34'ünde ya kazanımın kendisinde ya da açıklamasında şiddete çözüm olabilecek ifadeler bulunmaktadır. 102 kazanımda ve açıklamalarında geçmemesine rağmen bu kazanımların birçoğunun derste işlenişinde dolaylı da olsa şiddete çözüm olacak ifadeler mevcuttur. Örneğin 10. sınıf *Din ve Hayat* ünitesinde *İslam dininin kültür, sanat ve düşünce üzerindeki etkilerini analiz eder* kazanımı, açıklamalarında ise *İslam dininin kültürel hayatımızın zenginleşmesindeki katkılarına ve İslam medeniyetinde öne çıkan sanat dallarına kısaca yer verilir* ifadesi vardır. Açıklamalar ve kazanıma bakıldığında şiddete çözüm olabilecek bir ifade doğrudan gözükmemektedir. Fakat kazanımın konusu anlatılırken ders kitabında kültürlü insandan bahsedilmektedir. Kültürlü insanın genel kültürün yanı sıra, zarafet ve kibarlığa sahip eğitimli bir kişi olduğu işlenmektedir (Doğan, 2022, s. 79). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin doğrudan ya da dolaylı şekilde genelinde şiddete çözüm olabilecek üniteler, kazanımlar, konular mevcut iken şiddete neden çözüm olamamaktadır sorusu akla gelmektedir. Bu durumun nedenleri iyi araştırılmalı ve analiz edilmelidir ki çözüm üretilebilsin.

Programın beceri temelli öğrenme üzerine inşa edildiği vurgulanmaktadır (MEB, 2018b, s. 8). Program incelendiğinde ise açıklar, analiz eder, araştırır, ayırt eder, ayet ve hadislerle temellendirir, değerlendirir, doğru ve yerinde kullanır, eşleştirir, fark eder, farkında olur, ilkeler çıkarır, ilişki kurar/ilişkilendirir, inceler, irdeler, istekli olur, izah eder, karşılaştırır, örnekler verir,

örnek alır, özen gösterir, özetler, riayet eder, savunur, sınıflandırır, sıralar, sorgular, söyler, tanımlar, tanır, tartışır, yorumlar ifadeleri ile ulaşılması istenen kazanımlar listelenmektedir. Hedefler bilişsel, duyuşsal ve devinimsel olarak üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Programda kazanımların yukarıdaki ifadelerine bakıldığında istenen becerilerin çok büyük oranda sadece bilişsel hedefler boyutunda kaldığı göze çarpmaktadır. Duyuşsal ve devinimsel hedefler (istekli olur, örnek alır, özen gösterir, riayet eder) ise çok azdır. Burada dersin bilgi ve kültür seviyesinde kalmasının bir etkisinden de söz edilebilir. Bir şeyi bilmek ile onu deneyimlemek farklı etkilere sahiptir. Yıllarca bisiklet nedir, nasıl sürülür, sürülürken dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir diye bir eğitim alınsa, bu konuda üniversite okunsa bile bisiklet sürüyor olunamaz. Bisiklet sürmek için onu deneyimlemek gerekir. Bu durumu Bloom'un taksonomisindeki değişim de desteklemektedir. Bloom'un 1956 yılında oluşturduğu bilişsel alanın orijinal taksonomisi, 2000 yılında isim formundan fiil formuna çevrilmiştir. Bütün kategoriler hatırlamak, anlamak, uygulamak, analiz etmek, değerlendirmek, yaratmak gibi isimden isim fiile dönüştürülmüş ve bilişsel süreçler olarak adlandırılmıştır. En üst basamak değerlendirme değil, yaratmak olmuştur (Arı, 2013, s. 263). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri, din/din eğitiminin olup olmaması konusunda birçok tartışma (Acar, 2023; Başgil, 2020; Bilgin, 2001; Gutek, 2021; Heywood, 2020; İnal, 2008, 2008; Kaplan, 2019; Kaya, 2011; Lewis, 2015; Muşta, 1999) mevcuttur. Fakat ahlak eğitiminin neyi temel alması gerektiği konusunda anlaşmazlık bir bakımdan var iken verilip verilmemesi konusunda yoktur (Tozlu, 2016b, s. 74). Ayık'ın vurguladığı gibi *hiçbir insan içten gelen bir sesle merhamet bana gerekmez, adalet beni ilgilendirmez... Ben merhametsiz, adaletsiz, vefasız ve samimiyetsiz bir dünya istiyorum diyemez* (Ayık, 2021, s. 7). Şiddetin en temel çözümlerinden birisi ahlaki bir kişilik oluşturmaktır. Bu nedenlerle Necmettin Tozlu'nun ifadesiyle insanın sorumluluğu göz ardı edilip eğitimle din insanı uyutuyor, felaketler karşısında teslimiyeti öğretiyorsa bu gerçek din olamaz. Bu eğitim, istenen eğitim olamaz (Tozlu, 2016a, s. 342,525). Nurettin Topçu'nun deyişiyle ahlak eğitimi sözden ziyade eyleme geçirilmelidir. Eylem odaklı bir ahlak eğitimi olmalıdır (N. Topçu, 2006, s. 47). Mualla Selçuk'un niyetiyle kavram-eylem-yaşam ilişkisi merkezli bir eğitim ile Rahman ve Rahim olan Allah'a inancımızın karşılaşmalarımızdaki tezahürü olan karşılaşma ahlaki kazandırılmalıdır (Selçuk, 2022, s. X,1). Asıl mesele insanları pasif iyiden aktif iyiye (İslamoğlu, 2022) sadece bilen değil davranışa dökebilen bireylere dönüştürebilmektir. Gazali'nin tarif ettiği dışarıdan hiçbir zorlama olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkabilen huylara çevirebilmektir (Gazali, 2019, ss. 153-154). İnsanın eğitim çerçevesinde yaşadığı süreçte, severek ve isteyerek etkilendiği rol modellerle içselleştirebilmek, doğasına yerleştirebilmek ve karakter haline getirebilmektir. İyiliği emredip kötülükten vazgeçirecek bir nesil yetiştirebilmektir. Bu doğrultuda ahlaki kısım olarak programda kazanımlarda uygulamalara dönük iyileştir-

me olması ve eğitim-öğretim sürecinin yaparak yaşayarak davranış haline gelebilecek etkinliklerle oluşturulması elzem durmaktadır. Bu durum sadece ders kitaplarında değil ahlak eğitimi çalışmaları için de geçerlidir. Ahlak başlıklı makalelerin incelendiği bir araştırmada 1430 makalenin sadece 46'sının sahadan bilgi toplanarak yapıldığı, genelde kavramsal düzeyde derleme tarzı makaleler olduğu dikkat çekmektedir. Konuya bakıldığında 572 makalenin, bu sayı toplam sayının 3'te 1'inden fazladır, bir eserin/kişinin görüşleri doğrultusunda yazıldığı görülmektedir (Atabay & Acuner, 2022, ss. 96-105). Programın felsefesini ve yaklaşımını belirleyenlerden biri de bu çalışmalardır fakat bu çalışmalarda derleme düzeyindedir. Eyleme ve var olan sorunu aktif çalışmalarla çözmeye dönük değildir. Bu çalışmalardaki eyleme ve deneye dönük sayının artması ve programların bu doğrultuda güncellenmesi de ihtiyaç gibi durmaktadır.

Kazanımlarda ne olduğundan daha çok bunun derslerde nasıl işlendiği önemlidir. Parlett ve Hamilton'un deyişiyle hedeflere ulaşma düzeyini belirleyen öğretim sistemi ve öğrenme ortamı mevcuttur. Öğretim sistemi öğretim programını, ders planlarını, resmi dökümanları kapsamaktadır. Öğrenme ortamı ise öğretmen ve öğrencilerin birlikte etkinlikler yaptıkları çalıştıkları çevredir. Her kurumda veya sınıfta meydana gelen öğretme ve öğrenmeyi etkileyen koşullar, gelenekler, görüşler, inançlar, algılar, yöntem ve teknikler bulunmaktadır. Bu durumlar birbiriyle karmaşık şekilde etkileşime girmektedir. Eğitimi de öğretim sisteminin ve öğrenme ortamının etkileşimi belirlemektedir (Parlett & Hamilton, 1972, ss. 11-13). Yapılan bir araştırmada öğretmenlerin sadece bir tanesi programa tamamen bağlı kaldığını beyan etmiştir (Zengin, 2017, s. 243). Bir din eğitimi uzmanı da görev yaptığı muhiti göz önünde bulundurarak öğrencisine orada gençler seni zorluyorlardır, ne yapıyorsun diye sorduğunda, öğrencisinden bildiğimi okuyorum cevabı almıştır (Nazıroğlu, 2022, s. 70). Öğretmenlerin farklı formasyonları, farklı dini arka planları, bakış açıları olabilmekte ve bu durum eğitim öğretimi etkilemektedir. Öğretmen kendi bilgi ve birikimi doğrultusunda kendisinin yatkın olduğu bir yöntemle kendi bakış açısına göre ders işleyebilmektedir. Programdaki kazanımlara eğitim öğretim süreciyle istedik düzeyde erişilmemiş olabilir. Programın istediği ile öğrenciye verilenler aynı olmayabilir.

Şiddetin en temel sebeplerinden biri öfkedir. Fakat programda öfke kontrolüne dair bir kazanıma rastlanmamıştır. Bu konuda örnek alınabilecek ve derslerde kullanılacak birçok atasözü, ayet, hadis ve çalışma mevcuttur. *Öfke ile kalkan zarar ile oturur, öfke gelir gider, kelle gider gelmez, öfkede akıl olmaz, öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır* atasözlerindedir. *O takva sahipleri bollukta ve darlıkta harcıyıp yedirenler, öfkelerini tutanlar, insanların kusurlarını bağışlayanlardır* (Ali İmran Suresi, 134. ayet) ayetlerindedir. *Ben bir kelime biliyorum ki, eğer şu adam o kelimeyi söylese muhakkak öfkesi geçer. O kelime Eûzü billahi mineş-şeytânirracîm", sözüdür* (Müslim, Birr

ve Sıla, 109); Kuvvetli ve kahraman pehlivan, herkesi yenen kimse değildir. Kuvvetli ve kahraman pehlivan ancak öfke zamanında nefesine mâlik olan ve öfkesini yenen kimsedir (Müslim, *Birr ve Sıla*, 107) hadislerdendir. Öfkenin kontrolü konusunda bilişsel olarak öfke duygusunun ne olduğunun, zararlı yönlerinin, baş edebilme yollarının bilinmesi, ahiretteki akibetin düşünülmesi; davranışsal olarak susmak-cevap vermemek, istiaze etmek, oturmak veya yatmak, abdest almak, toprağa temas etmek, dua ve zikir etmek dini açıdan tavsiye edilmektedir (Yeğin, 2010, ss. 249-255). *Oruç ve Öfke Kontrolü Arasındaki İlişki* (Kimter, 2015) gibi genelde bir ölçek ile toplanan veriler ile gerçekleştirilen araştırmalarla birlikte *Öfke Kontrolü Programının Ortaokul Öğrencilerinin Öfke Kontrolü Becerilerine Etkisi* (Canpolat & Atici, 2017), *İşyerinde Öfke Kontrolü Eğitiminin Etkililiği* (Bilge vd., 2017), *Yaratıcı Dramanın Öfke Denetimi Becerilerine Etkisi* (Çapacioğlu & Demirtaş, 2017) gibi deneysel araştırmalarla öfke kontrolü konusunda birçok örnek mevcuttur. Ayrıca müzikle terapinin öfke kontrolünü olumlu yönde etkilediği (Sezer, 2010) de bilinmektedir.

Vygotsky'in kuramında yakınsak gelişim alanı, aktivite teorisi gibi temel kavramlar vardır. Bunlara göre insan gelişiminde sosyal etkileşimlerin ve kültürel araçların rolü çok önemlidir. Çocuklar çevresiyle etkileşimler aracılığıyla öğrenir ve gelişir. Bu etkileşimler çocukların yeni bilgi ve becerileri içselleştirmesine yardımcı olur. Kısacası insan gelişiminde ve öğrenmede sosyal ve kültürel faktörlerin önemli bir yeri vardır (Vygotsky, 2020, s. 88). Bireyin yakın öğrenme alanında olup bitenler, ezbere dayalı ve sınav merkezli kitabi bilgilerden daha etkilidir (Nazıroğlu, 2022, s.121). Burada öznel bir deneyimimi de anlatmak isterim. Üniversite ikinci sınıfta aldığım Hayat Bilgisi Öğretimi dersinde hocamız yaklaşık yedi hafta boyunca, derse gelmeden önceki akşam, haber izlememizi ve üç tane haber, not almamızı istemişti. Derse geldiğimizde de yazdığımız haberleri sınıfa söylüyorduk. Öğrenci düşüncesi ile yedi hafta boyunca haberleri söylemenin bize bir faydası yok, hep aynı haberler gibi görüşlere sahiptik. Yaklaşık yedi hafta sonunda hocamız bu zamana kadar birçok haber getirdiniz ve konuştuk deyip şimdi bu haberlerden aklınızda kalanları yazmamızı istediğinde hocamızın amacını anlamıştık. Basit bir hesapla her ders üç haber, yedi hafta boyunca kırk öğrencinin getirdiği toplam 840 haber arasında şiddet ve kötü bir olayı anlatmayan haberin sayısı bir elin parmaklarını geçmemiştir. Ayrıca tarihe Asch deneyi olarak geçen uygulama, insanın karar alma sürecinde çevresinin büyük derecede öneme sahip olduğunu göstermektedir. Birey farkında olsun ya da olmasın, istesin ya da istemesin bir şekilde çevreye uymaya meyillidir (Şerif vd., 2006). Medyada, çevrede, okulda, ailede ve arkadaş ortamında birçok kez şiddete tanık olan, şiddet içerikli çizgi filmlerle büyüyen bireyin zihninde şiddet olağanlaşabilmektedir. Maalesef şiddet olayları okullarda da yaşanmaktadır ki, okullarda verilen eğitim çevrenin etkisini aşamayabil-

mektedir. Bundan dolayı şiddete çözüm olabilecek eğitimlerin daha yoğun şekilde verilmesine ihtiyaç duyulabilmektedir.

Günümüzde cep telefonu, televizyon, internet, tablet, bilgisayar gibi bağımlılıklardan dolayı bireylerin hareket ederek enerjilerini atma oranları azalmıştır. Bu nedenle biriken enerji strese, öfkeye ve nihayetinde maalesef ki şiddete dönüşebilmektedir (Alyanak, 2016). Programa bakıldığında öğrencileri harekete geçirecek onları spora teşvik edecek bir kazanıma da rastlanmamıştır.

Medya insan davranışlarını şekillendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Uzmanların ifadesiyle, medya izleyicisini suça teşvik ettirmekte ve taklit oluşturup insanları yönlendirmektedir (Palabiyikoğlu, 1997, s. 127). Öğretim programına bakıldığında medya konusunda herhangi bir kazanıma rastlanmamıştır. Medya dini davranışları etkileyebilmekte ve dini içeriğiyle insanı farkında olunsun ya da olunmasın şiddete yönlendirebilmektedir. Bu noktada dini medya okuryazarlığı bir gereklilik teşkil etmektedir (Nazıroğlu, 2015, ss. 197-200). Araştırmalarda da medya okuryazarlığı ile ilgili ders alanların, bir şey okuyanların/izleyenlerin medya okuryazarlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır (Güneş & Atabay, 2019, ss. 135-1353). Medya okuryazarlığının erişme, analiz, değerlendirme ve üretme boyutları mevcuttur. Özellikle medya okuryazarlığının son aşaması olarak kabul edilen üretim aşamasında yapılan tasarım yapma, fotoğraf çekme, yazma, kurgulama, içerik oluşturma gibi çalışmalar öğrencileri derslere aktif şekilde katabilir. Öğrenci yaparak yaşayarak öğrenebilir. Medyayı daha iyi analiz edebilir ve medya konusunda bilinçlenebilir. Kendileri beceriler sergileyebilir.

Program incelendiğinde hem yazımında hem de uygulanmasında kazanımlardaki hedefler farkına varmadan ötekileştirmeye sebep olabilir mi sorusu akla gelmektedir. Ayırt eder, sınıflandırır gibi kazanımlar temelinde sınıflandırma, kategorize etme, maddeler halinde sıralama çalışmaları veya ezber dayalı bir sınav sistemi öğrencileri farklılıklara yönlendiriyor olabilir mi? Ezber yapılırken, bir kavramı düşünürken diğerlerinden ayırt edici özelliklere odaklanılabilmektedir. Bu durum hiç düşünülmeden ötekileştirmeyi tetikleyebilir mi? Öğrenci merkezli yaklaşımın uyarlamasının tam yapılmayarak bireyler okulda, ailede ve çevrede çok benmerkezci yetiştirilebilir mi? Bireyler kendilerini tabiri yerinde ise bulunmaz Hint kumaşını zannederek her şeyin kendi düşündüğü gibi olmasını arzulayabilir mi? Tüm bu durumlar farkına varmadan şiddete yol açabilir mi? Bu konunun da araştırmalarla aydınlatılmasına ihtiyaç var gibi durmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ilköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programı şiddet temalı analiz edilmiştir. Öğretim programında genel çerçevede şiddeti önlemeye dönük birçok içerik, beklenti, istek ve hedef mevcuttur. Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik kök değerleriyle donatılmış bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca bireyin çatışmaları çözebilecek davranış biçimlerini kazanması da istenmektedir.

DKAB öğretim programındaki en temel vizyon milli manevi, ahlaki değerleri benimseyen, farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmektir. İslam dini ve diğer dinler betimleyici bir yaklaşımla konu edinmiş, dinin anlatımında Kur'an ve sünnet temel alınmış, dindeki farklı yorumlar bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü yaklaşımla ele alınmıştır. Farklılıklara saygı olarak da diğer dinlerle birlikte İslam içi yorumlara da yer verilmiştir. Hak ve batıl din ayırımına gidilmemiştir.

Şiddete sebep olabilecek olumsuz ifade birkaç yer hariç rastlanmamıştır. Olumsuz ifadeler ile olumlu ifadelerin kullanılması eğitimsel açıdan tercih edilmesi gereken bir yaklaşımdır. *İnançla İlgili Meseleler* Ünitesinin açıklamalar kısmında İslamofobi/İslam karşıtlığı, ırkçı akımlar, DEAŞ; şiddet odaklı, terörist illegal ve marjinal gruplar geçmektedir. Cihat kavramı ise salt savaş ile sınırlandırılmadan çaba, emek, kişinin kendi nefsi ile mücadelesi, dini anlamda her türlü çaba ve ilim ile mücadelesi olarak işlenmektedir. Savaş kavramı yerine gazve kullanımı tercih edilmiştir. Şehitlik ve gazilik önemle üzerinde durulan konular olmuştur. Allah'ın isimlerinden Afuvv, Rahman ve Rahim ön plana çıkarılmış; merhamet, affedicilik, farklılıklara saygı, canın ve malın kutsallığı, dostluk, kardeşlik, sevgi, saygı, hoşgörü, barış ve insanın yapıp ettiklerinden sorumlu olduğu gibi konuların vurguları ve işleme süreleri daha uzundur.

Şiddete çözüm olabilecek kazanımların oranı ilköğretim programında 4. sınıfta %42.11, 5. sınıfta %51.72, 6. sınıfta %41.67, 7. sınıfta %60.00, 8. sınıfta %67.86; ortaöğretim programında 9. sınıfta %38.10, 10. sınıfta %44.83, 11. sınıfta %52.94, 12. Sınıfta %68.18'dir. Tüm sınıflarda 214 kazanım var iken bu kazanımların 112'sinde oran olarak %52.34'ünde ya kazanımın kendisinde ya da açıklamasında şiddete çözüm olabilecek ifadeler bulunmaktadır. Bu sonuçlar özelinde kazanımlarda ve eğitim öğretim sürecinde birtakım düzenlemeler yapılabilir. Bu doğrultuda şiddete çözüm olabilecek öneriler olarak şunlar sunulabilir:

- Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin özellikle ahlak kısmı sadece bilgi ve kültür verme değil bir beceri kazanma boyutunda uygulamalarla yapılandırılabilir.

- Ders kitaplarında merhamet, affedicilik, farklılıklara saygı gibi konularda örnek olaylara çok az yer verilmektedir. Bu konularda Peygamberimiz merhamet sahibiydi gibi ifadelerden ziyade Hz. Muhammed'in, sahabelerin, İslam alimlerinin ve öğrencilerin hayatlarından örnekler verilebilir. Örnek olay çözümleme yöntemiyle bu dersler işlenebilir. Böylece öğrenci rol model alacak örneklerle karşılaşabilir ve çevresindeki örnekleri daha iyi içselleştirebilir.
- Derslerin beceri temelli olduğu vurgusu sadece öğretim programıyla sınırlı kalmamalı. Bu içeriğe, eğitim-öğretim süreçlerine de yansımalıdır. Uzun uzun metinsel anlatımlardan ziyade öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak, onlara bir beceri kazandırabilecek etkinlikler oluşturulabilir. Bu konudaki etkinlikler sadece bir disiplin merkezinde değil disiplinlerarası bir yaklaşım ile ele alınabilir, öğretmenlerin işbirliği içinde hareket etmeleri sağlanabilir.
- Ahlak temelinde şiddeti önlemek için yapılacak etkinlikler arasında öfke kontrolü konusunda öğretmenlere eğitim verilebilir. Burada beceri kazanan öğretmenler öfke kontrolü konusunda öğrencilere destek olabilir. Günlük, haftalık ya da aylık uygulamalar yapılabilir. Öfke kontrolü eğitimi müfredata eklenebilir. Ayrıca müzikle terapinin öfke kontrolünü olumlu yönde etkilediği göz önüne alınarak derslerde aktif şekilde dini musikiden faydalanılabilir.
- Empati duygusunu geliştirecek etkinlikler, daha hoşgörölü, demokratik, kabul edici tutum geliştirebilecek ders içi ve ders dışı çalışmalar yapılabilir. Felsefeden, psikolojiden, sosyolojiden kanıtlarla insanların farklı olmalarının, farklı bakış açılarının bir ayrım değil, zenginlik olduğu vurgulanabilir. "6", "9" bir bakışa göre altı bir bakışa göre dokuz olduğu gibi etkinlikler ile bu durumlar zenginleştirilebilir.
- Sosyal deneyler ile dersler daha etkili hale getirilebilir, farkındalık oluşturulabilir. Eyleme dönüştürülebilir. Araştırmacı tarafından derslerde uygulanan sosyal sorumluluk projelerine öğrencilerin yerlerde çöp olmasından hep şikayetçi olmuşumdur, fakat asıl şikayetçi olmam gereken yerde gördüğüm o çöpü benim niye almadığım olmalıymış, Birilerinin bozduğu gibi birilerinin de düzeltmemesini fark etmemi sağladı, yerden çöpleri almaya hiç dikkat etmeyen ben artık yerde çöp gördüğümde almam gerektiği hissi oluştu gibi yanıtları bu konuda örneklik teşkil edebilir.
- Şiddetin çözüm önerileri olarak belirlenebilecek ahlaki davranışlar konusunda hoşgörü, empati, öfke kontrolü, merhamet, adalet gibi bir sınıflandırmaya gidilebilir. Bu kavramlar merkezli beceri temelli etkinlikleri kapsayacak kazanımlar geliştirilebilir. 4. Sınıftan 12. sınıfa

kadar bir üniteye ya da bir ünitenin içerisindeki bir başlıkta sarmal bir şekilde verilebilir.

- Hareketsizlikten dolayı biriken enerji strese, öfkeye ve nihayetinde maalesef ki şiddete dönüştüğü için dolayı DKAB öğretim programlarına her dersin başlangıcında ya da sonunda sınıf ortamında yapılabilecek sportif hareketler eklenebilir. Öğrenciler spora yönlendirilebilir. Sporun önemini destekleyecek hadislerden, ayetlerden, atasözlerinden ve düşünürlerin fikirlerinden ilgili alıntılar ile dersler desteklenebilir. Sporun önemi ve sportif yaşama dair uygulama temelli kazanımlar yine sarmal bir şekilde müfredatta yer alabilir. DKAB öğretimi özelindeki uygulama her okulda sabah gelindiğinde okul çalışanları da dâhil olmak üzere sportif hareketler saati eklenebilir.
- Medyanın insanları etkileme gücü göz önüne alınarak öğretim programına hiç olmazsa dini medya okuryazarlığının gerekliliğini fark ettirebilecek bir kazanım eklenebilir. Eğitim öğretim sürecinde medyadan örnekler sunulabilir. Böylece öğrencilerin şiddet konusunda medyadan daha az etkilenmeleri sağlanabilir.
- Öğrencilerin merhamet duygusunu geliştirebilecek hasta ve yaşlı kişiler ile huzur evi ve sevgi evi gibi yerlerin ziyareti kazanımlarla müfredata eklenebilir. Ziyaretler performans görevi olarak da verilebilir.
- Şiddetin en önemli çözüm yollarından biri ahlaki bir kişilik geliştirmektir. Ahlaki kişilik geliştirmek için sadece ahlaki bir eğitim vermek yeterli değildir. Asıl önemli olan bu ahlaki eğitimin alışkanlığa dönüşmesidir. Bunun için de sadece fark ettirmek, bilgi sahibi olmak yeterli olmayabilir. Teoriden ziyade pratiğe dönük, hayatın her aşamasında devamlı tekrar eden uygulamalar ve etkinlikler ile bu durum geliştirilebilir. Ahlak konusunda araştırmalar da derlemeden, bir kişinin, bir eserin bakış açısından ziyade sahadan bilgi toplanarak gerçekleştirilebilir. Yine bu konuda deneysel ve eylemsel çalışmalar ile uygulamaya dönük örnekler geliştirilebilir. Bu çalışmalardan faydalanılarak etkinlikler, uygulamalar çoğaltılabilir.

Kaynakça

- Acar, A. K. (2023). Aydın ve Türk Aydınının Özellikleri, Din ve Din Eğitime Yaklaşımları. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(23), Art. 23. <https://doi.org/10.53683/gifad.1181478>
- Alyanak, P. D. B. (2016). İnternet Bağımlılığı. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 8(5), Art. 5.
- Arı, A. (2013). Bilişsel Alan Sınıflamasında Yenilenmiş Bloom, SOLO, Fink, Dettmer Taksonomileri ve Uluslararası Alanda Tanınma Durumları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), Art. 2. <https://doi.org/10.12780/UUSBD164>
- Atabay, M., & Acuner, H. Y. (2022). Ahlak Başlıklı Çalışmaların Analizi. *İlahiyat*, 9, Art. 9.
- Ayık, H. (2021). *Ahlak Sorunumuz*. Öncekitap.

- Balci, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Başgil, A. F. (2020). *Din ve Laiklik*. Yağmur Yayınları.
- Bilge, A., Balta, S., Aykar, F. Ş., & Yılmaz, S. (2017). İşyerinde Öfke Kontrolü Eğitiminin Etkililiği: Otel İşletmeleri Çalışanları İle Yapılan Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), Art. 4.
- Bilgin, B. (2001). Türkiye’de Din ve Laiklik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42(1-4), Art. 1-4.
- Büyükoztürk, Ş. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canpolat, M., & Atici, M. (2017). Öfke Kontrolü Programının Ortaokul Öğrencilerinin Öfke Kontrolü Becerilerine Etkisi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 7(47), Art. 47.
- Cresswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (B. Demir, Çev.). Eğiten Kitap.
- Çamyar, S. (2022). *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*. Anka Yayınevi.
- Çapacioğlu, G. K., & Demirtaş, V. Y. (2017). Yaratıcı Dramanın Öfke Denetimi Becerilerine Etkisi. *İlköğretim Online*, 16(3), Art. 3. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330235>
- Doğan, R. (2022). *Ortaöğretim 10. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı*. Gezegen Yayıncılık.
- Dugan, M. (2021). *Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Ahlaki Olgunluk ve Maneviyat* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Ergüven, S. (2019). *Aile İçi Duygusal/Psikolojik Şiddeti Önlemede Öfke Kontrolü ve Dinin Rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Gazali, İ. (2019). *İhya-u Ulumid'd-Din Tercümesi* (C. 5). Erkam Yayınları.
- Gutek, G. L. (2021). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*. Ütopya Yayınevi.
- Güneş, A., & Atabay, M. (2019). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Medya Okuryazarlık Yeterlilikleri (RTEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), 1341-1357.
- Heywood, A. (2020). *Siyasi İdeolojiler*. Felix Kitap.
- İnal, K. (2008). *Eğitim ve İdeoloji*. Kalkedon Yayınları.
- İslamoğlu, M. (2022). *Pasif İyiden Aktif İyie*. Düşün Yayıncılık.
- Kabasakal, Z. T. (2005). Aile İçindeki Şiddetin Çocuktaki Uyum Sorunlarıyla Bağlantısı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, Art. 18.
- Kaplan, İ. (2019). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*. İletişim Yayınları.
- Karabacak, Ö. (2021). *Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Ahiret İnancının Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Kaşdibi, A. (2022). *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu* [Doktora Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Kaya, K. (2011). Akademisyenlerin Din ve Laiklik Anlayışı (Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği). *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 43, Art. 43.
- Kimter, N. (2015). Oruç ve Öfke Kontrolü Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, Art. 7.
- Koçak, Ü. (2019). *Okullarda Yaşanan Şiddet Olaylarının Önlenmesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Rolü (Kayseri Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (B. Turna, Çev.). Arkadaş Yayınları.
- MEB. (2018a). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- MEB. (2018b). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9,10,11 ve 12. Sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Muşta, M. C. (1999). Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2-3), Art. 2-3.
- Nazıroğlu, B. (2015). Din Eğitiminin Gerekliliği Açısından Dini Medya Okuryazarlığı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(2), 191-220.
- Nazıroğlu, B. (2022). *Din Eğitimi Yeniden Düşünmek*. İlahiyat Kitap.
- Nazıroğlu, B. (2016). Din ile Devlet Arasında Simbiyotik Bir İlişki: Türkiye’de Zorunlu Din Dersleri ve Siyasallaşma Toplumsallaşma. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), Art. 1.

- Nazıroğlu, B. (2022). *Din Eğitimi Yeniden Düşünmek*. İlahiyat Kitap.
- Özdemir, E. (2014). Tarama Yöntemi. İçinde M. Metin (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Palabiyikoğlu, R. (1997). Medya ve Şiddet. *Kriz Dergisi*, 5(2), Art. 2. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000014
- Parlett, M., & Hamilton, D. (1972). Evaluation as Illumination: A New Approach to the Study of Innovatory Programs. *Edinburgh University Centre for Research in the Educational Sciences*, 2-35.
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 6284 (2012). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>
- Sağlık-Sen 2022 Yılı Sağlık Şiddet Raporu*. (2022). Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası.
- Selçuk, M. (2022). *Kavramsal Netlik Bir Dinden Öğrenme Modeli*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sezer, F. (2010). Lise Öğrencilerinin Öfke Durumları Üzerine Müzikle Terapinin Etkisi. *Education Sciences*, 5(4), Art. 4.
- Sığrı, Ü. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Beta.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Topçu, N. (2006). *Varoluş Felsefesi-Hareket Felsefesi*. Dergah Yayınları.
- Topçu, Y. (2015). *Aile İçi Şiddeti Önlemede Din Eğitiminin Rolü* [Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Tozlu, N. (2016a). *Eğitimden Felsefeye 1*. Bayburt Üniversitesi.
- Tozlu, N. (2016b). *Eğitimden Felsefeye 2*. Bayburt Üniversitesi.
- Umut Vakfı. (2021). *Türkiye Silahlı Şiddet Haritası*. <https://umut.org.tr/umut-vakfi-turkiye-silahlı-siddet-haritasi-2021/>
- Violence Against Women*. (2020). OECD Better Policies for Better Lives. <https://www.oecd.org/gender/vaw.htm>
- World Health Organization. (2002). *World Report on Violence and Health*.
- Yeğin, H. İ. (2010). Öfke Duygusu ve Din İ Açından Baş Edebilme Yolları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), Art. 2.
- Yıldız, R. (2022). *Ferdî ve Sosyal Bağlamda Şiddet ve Zorbalığa Karşı İslam* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Zengin, M. (2017). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım*. Dem Yayınları.

Şiddetin Önlenmesine Yönelik Azerbaycan'daki Uygulamalar

Kemale ELEKBEROVA²¹

Giriş

Dünyamızın her gün yeni olaylarla çalkalandığı bugünlerde ne yazık ki şiddet olayları da artış göstermektedir. Dünyayı sarsan savaşlar, doğal afetler, mülteci akını, politik ve sosyal kargaşalar baş alıp gitmektedir. Geliştiğine inandığımız, insanlarımızın hep can attığı Amerika'da yıllardan beri hep öğrencilerin okula silah götürerek katliam yapmaları haberini almaktayız.

Ele alacağımız konu saatlerce konuşulacak, cilt cilt kitaplara yazılacak türdendir. Nitekim dünyanın tüm gelişmiş ülke ve toplumlarının eleştirdiği, karşı çıktığı şiddet konusu – zaten aynı ülke ve toplumlarda sık görülmektedir.

Hayatımızın her döneminde, yaşadığımız toplumda şiddet olaylarına sık rastlamaktayız. Ne yazık ki şiddet olaylarının kurbanları arasında kadınlar ve çocuklar çoğunluktadır. Bu olayların kökenini araştırarak olursak aile etkenine daha çok rastlarız. Küçük yaşlarda maruz kalınan şiddet daha sonra başkaları üzerinde uygula narak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Bütün dünyayı saran bu sorunlar maalesef ülkem Azerbaycan'da da sık görülmektedir. 20. Yüzyılın başlarında Sovyet döneminin ilk yıllarına ait gazetelerinde aile içi şiddet, kadın cinayetleri haberlerine sık rastlamaktayız. Sovyet rejimi şiddeti politik olarak artırsa da toplum, aile içinde ortadan kaldırmayı başardı. O zamanlar aile içinde koca karısına şiddet uygularsa devlet olaya el koyardı. Şiddete başvuranlar en ağır şekilde cezalandırıldığı için cinayetler epey azaldı. İnsanlar doğduktan hemen sonra hayatlarının tüm aşamalarında şiddetle karşılaşmakta, şiddete uğramaktalar. Toplumda sık görülen şiddet türleri de artmaktadır.

Toplumumuzda Görülen Şiddet Türleri

1. Aile İçi

A. Kadına

Günümüzde en güncel konulardan biri de kadın, kadına şiddet, kadın cinayetleri konusudur. Türk töresinde iyi günde, kötü günde kadınlar hep erkeklerle omuz omuza, at sırtında savaşmış, yarışmış, çalışmıştır. Yüzyıllar geçmiş, toplum gelişme yerine daha da diplere vurmuş, kadına verilen değer düşmüştür.

Kadın dünyanın en güzel, en narin varlığıdır. Fakat ne yazık ki bugün dünya ülkelerinde ve özellikle de son zamanlar kadın ve çocuklara yönelik şiddet olayları artış göstermektedir. Aynı haberleri ne yazık ki Türkiye basınından da okumaktayız hep. Kadın hakları çiğneniyor, kadınlar darp ve katlediliyorlar.

Tarihe göz atacak olursak, dünyada kadına oy hakkı veren ilk devlet Yeni Zelanda'dır Avrupa'da kadınların oy hakkını tanıyan ülkeler sırasında başta Norveç, Finlandiya ve İzlanda gibi ülkeler gelmektedir.

Doğu'nun ilk cumhuriyetlerinden olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 1918 yılında kabul ettiği İstiklal Beyannamesiyle eşitlik ilkesinin, seçmek ve seçilmek hakkı yanında, hem de Doğu'da ilk defa kadına oy hakkı tanımış oldu. Kıyaslamak için hatırlatalım ki ABD'de kadınlara ilk defa 1920 yılında oy hakkı verildi. Oysa şimdi Avrupa'nın öncül ülkelerinden sayılan Fransa'da kadınlara oy hakkı yalnız 1944, İsviçre'deyse 1971 yılında tanındı...

Azerbaycan'da petrol endüstrisi geliştikçe Rusyalı ve Avrupalı kadınların Bakü'nün Müslüman-Türk kadınlarının gelişimi üzerindeki etkisi de giderek artmaya başlar. Bu etkileşim sonucunda kadın okulları açılır, eğitilmiş kadınların bir araya geldiği küçük çaplı dernekler kurulur ve hatta kadın dergileri çıkar. Örneğin, 1901 yılında "Oğluna eğitim vermekle bir kişiye, kızına eğitim vermekle tüm bir topluma eğitim vermiş olursun" söyleyen Azerbaycanlı milyoner Hacı Zeynalabdin Tağıyev tarafından Azerbaycan'da ilk kez Müslüman kız okulu kuruldu. Okulu kurmanın diğer bir amacı da Avrupa'da eğitim alıp dönen gençlerin okuma yazması olmayan, eski kafalı kızları beğenmeyerek diğer milletlerden olan kafa dengi kızlarla evlenmemeleri idi.

Bunun yanında Azerbaycan'da kadınlarının eğitime sevk edilmesi onların siyasal ve kültürel alanda diğer komşu Müslüman toplumlara göre daha hızlı gelişimini etkilemiştir ve aydınlanmalarına katkıda bulunmuştur.

Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde kurulan kız okulları sayesinde kendi mesleklerine kavuşan Azerbaycanlı kızlar aynı zamanda diğer hemcinslerinin eğitilmesini kutsal bir görev edinmişlerdir. Kendi alanında önemli başarıla-

ra imza atan ilk aydın kadınlarımız arasında ismi tarihe geçen kadınlardan biri Azerbaycan Milli basınının kurucusu Hasan Bey Zerdabi'nin eşi Hanife Malikova'dır. Dönemin ünlü Nicat Vakfının kurucularından biri olan Hanife Hanım 1905'te Bakü'de bulunan ilk Müslüman kız okulunun müdiresi olarak da atanmıştır.

Diğer kadın aydınımız Kafkasya'da ilk anadili öğretmenliği yapan ve ilk kadın gazeteci, yazar olan Şefika Efendizade'dir. Doğu Gürcistan'daki Ahıska Türklerinden olan Şefika Hanım, Hacı Zeynalabidin tarafından Tiflis'te açılan bir okula öğretim görevlisi gibi gitmiş ve yükseköğrenim diplomasını oradan almıştır.

Moskova'da Kızıl Meydan'da Rusça konuşma yapan ilk Doğulu kadın olan Meryem Bayramalibeyova da V.I.Lenin'in eşi Nadejda Krupskaya'nın ve Kalinin'in Moskova'da kalma ve çalışma teklifini "Vatanımın bana ihtiyacı var" diyerekten reddeden Azerbaycanlı aydın kadınlardan biridir.

O dönemin bir diğer aydın kadını - H.Z.Tağıyev'in açtığı kız okulundan mezun olan ve soyları Nahçıvan'ın ünlü Kengerli ailesine dayanan ve Çarlık Rusyası'nın albayı Yusif Bey Tahirov'un kız kardeşidir.

Azerbaycan'ın aydınlanma sürecinde öne çıkan bu kadınların toplumumuzun ve kadınlarımızın gelişiminde, toplumda şiddet gibi olayların önlenmesinde büyük bir katkıda bulundular.

Sovyet rejimi bizim bağımsızlığımızı elimizden aldı, dil ve dinimize yabancılaştırmaya, ulusal düşünceden yoksun bırakmaya çalıştı. Gerçi eğitimi amaç edinen, okuması yazması olmayan tek kişi bile bırakmamayı hedeflese de bu rejimin kendi sinsi planları da vardı. Kadını işçi yapan rejim onun zarafetini, kadınlığını da alıkoydu. Stalin "Kolhozun en etken kuvveti kadın" diyerek kadınlara yükledi. Kadınları mutfaktan alıp fabrikaya soktular. Sovyet rejiminin Azerbaycan (dönem basınında hep Türk olarak geçen) kadınına da aynı duruma düşürdü. 1926 yılı Dan Yıldızı dergisinde Azeri Türk Kızı şiirinde ezilen, zavallı Türk kızının Sovyet rejimince yüceltildiğine, eğitim ve çalışma hakkına kavuştuğunu anlatan uzunca bir şiirde okuyoruz:

*Genç iken sen zavallı,
Öz ömründen doyardın,
Üzülmüş bir kul gibi,
Solup handan olardin.
Hamı seni görenler,
Hatta sana ağlardı,
Rehimsizler, düşmenler,
Yaşayıştan bezenler.
Uzun müddet, çok zaman,
Devam etti bu devran,*

*Zehirlendin, sürüldün,
İnildedin, zarladın,
Nale ettin, ağladın,
Sürüklendin yoruldun,
Hakka taraf doğruldun
**Sensin Türkün, Azerin,
Tabiatın, beşerin,
Hem güllerin, baharın,
Sevgilisi Türk kızı.
Senle beşer yükselir,
Senle muhit güllenir,
Senle evler bezenir,
Çalış, çalış, Türk kızı!***

Tabii ki kadın konusunu bu kadar uzun tutmamızın önemli bir nedeni vardır. Nitekim toplumla ilgili tüm sorunların ve çözümlerin kadınla ilgisi büyüktür. Büyük Türk – Atatürk’ün söylediği gibi “Kadınlarını geride bırakan toplum, geride kalmaya mahkûmdur”.

Ne yazık ki günümüzde Azerbaycan toplumunda kadına şiddet sıkı görülmektedir. Devletin bu konuda çalışma yapmadığını da söyleyemeyiz. Nitekim Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı kararıyla 14 Ocak 1998 yılında Kadın Problemleri Devlet Kurumu kuruldu. Fakat aile içi sorunlar bir tek kadın sorunuyla bitmediği ve çözümün çocukları da ilgilendirdiği için Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı 6 Şubat 2006 yılında Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Devlet Kurumu yeniden oluşturuldu.

Sosyal medya ve basında ne yazık ki “Bakü’de 61 yaşlı adam 56 yaşlı karısını bıçaklayarak öldürdü. Olay polisçe araştırılıyor” gibi kadına şiddet olaylarıyla ilgili haberlere çok sık olarak rastlamaktayız. (7)

Çok üzücü bir istatistiğe göre geçen yılın ağustos ayı içinde Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Devlet Kurumu aile içi şiddet nedeniyle ilgili 73 başvuru yapıldığını açıklandı. Başvuranların 62’si kadın, 9’u çocuk ve sadece 2’si erkekler tarafından yapılmıştır. Başvuran genelde kocası (42), eski kocası (12) ve ebeveynleri (10) tarafından şiddete uğramıştır.(5)

B. Erken – Çocuk Yaşta Evlilikler

Bizce şiddetin en acımasız, üzücü türlerinden biri erken evliliklerdir. Bu türden evlilikler şiddet dışında hem de tecavüz gibi suça da girer.

Dünyada her gün 25 bin, yılda 10 milyondan fazla çocuk evliliği yapılmaktadır. Şu anda bu türden evlilikler çok Asya ve Afrika ülkelerinde yaygındır.

Bazı Avrupa ülkelerinde de erken yaşta evliliklere rastlanılır. Örneği, son yıllar Büyük Britanya’da %2,6, Avusturya’da %1,8, İsveç’te %1,6, Fransa’da %0,8, Danimarka’da %0,6 erken evlilik kayda geçmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti yasalarına erken evlilik 18 yaşından küçük oğlanların ve kızların (zorla) evlendirilmesidir. BM Çocuk Fondu önerisiyle Azerbaycan yasalarında 2011 yılından kadınlar için evlilik yaşı 17’den 18’e çıkarıldı.

Erken evlilik yapan kadınların %37,4’ü kendi rızası, % 25,9’u aile baskısıyla, %10,7’si ekonomik sıkıntı yüzünden, %7,9’u kocasının ekonomik durumunun iyi olmasına, %6,4’ü kaçırıldığı için ve %1,6’sı i hamile olduğuna göre erken evlilik yapmışlar. 16 yaşta kendi rızasıyla, 15 yaşta hamile olduğu için erken evliliğe girme durumları daha fazladır. Kaçırılma 15 ve 17 yaşlılar arasında daha yaygındır. Erken evlilik yapan kadınların babaları genelde köylü - %31,9, işçi - %17,0, şoför - %9,6, annelerinin - ev hanımı - %53,7, köylü -%17,9, kocalarıysa - köylü -% 21,1, tüccar - %14,1, şoför - %9,9 ve inşaat işçisi - %7,2 olmuş, işçi -% 13,1, çiftçi -% 7,3 ve işsiz - %7,0 olmuş [9].

Yukarıdaki istatistikten de görüldüğü gibi çocuk evliliğinin en büyük nedenlerinden biri – eğitimsizliktir. Nitekim eğitilmiş aileler çocuklarına evlilik değil meslek düşünürler.

2012 yılından başlayarak 18 yaşa kadar evlilik yapanların sayısında dikkat çekecek azalmanın nedeni Azerbaycan’da evlenmek için minimum yaş erkeklerde ve kadınlarda 18 yaş olarak belirlenmiştir.

Diğer bir resmi bilgiye göre, bir tek 2010-2015’li yıllar arasında ülkede erken evliliklerden 21 bin civarında bebek doğdu.

2. Eğitimde

A. Okullarda

Sovyet pedagoji bilimi eğitimde şiddeti, fiziksel cezayı kabul etmediğini yazıyordu(6). Fakat buna rağmen Sovyet eğitiminde şiddet bir terbiye yöntemi olarak bilinmekteydi. Sadece gümünüzde şiddete bakış açısı değiştiği için şiddet algısı da değişmiştir. Eskiden öğretmene çocuğunu getiren ebeveyn “Eti senin, kemiği benim” diye çocuğunun tüm haklarını öğretmene devrederdi. Bu arada Fatim Sultan Mehmet’in hocası Akşemseddin’le olan hikâyesini hatırlamamız yeterli sayılır. Bir zamanlar padişahın bile üstün tutulan öğretmenlerin günümüzde itilip-kakılması, darp edilmesi gibi olumsuz olaylarla karşılaşmaktayız. Şimdi Azerbaycan leksikonuna yeni bir terim girdi – Bulink. Bu UNICEF’e göre çocukların sıkıştırılmasına neden olan bilinçli ve tekrarlanan saldırgan davranış bozuntusudur. Bullinge çocuklar en çok okul ortamında uğramaktalar. Bulingin siber, sosyal, sözlü, fiziksel, psikoloji türleri vardır.

Siber – istatistik günümüzde bu türden şiddetin daha çok yaygınlaştığını göstermektedir. Sosyal medya ve mesajlar aracılığıyla insanları aşağılamak, korkutmak, hesapların kırılması siber şiddete girmektedir.

Fiziksel – tüm toplumun en ciddi sorunudur. Yalnız kurbanı değil, aynı zamanda diğer öğrencileri de etkiler. Fiziksel bullinge vurmak, itmek, bilerekten dokunmak, tükürmek, öğrencinin eşyalarının çalınması vs. girmektedir.

Sözlü - korkutmak, sözlerle aşağılamak, adını kirletmek sözlü buling sayılır.

Sosyal – kişinin herhangi topluluktan atılması, sınıfta dışlanması, ona karşı gruplaşma kurma bulingin sosyal türüne girer.

Psikoloji – takip etmek, suçlayıcı bakışlar ve diğer psikoloji şiddet bu türe aittir.

Buling yapan – Buller adlanır. Bulinge uğrayansa kurban. Buling o kadar yaygınlaşmış ki bazen yapılarının normal, sıradan durum olarak kabul ederler.

Buller çoğu zaman kendini kanıtlamak için bu türden davranışlara yol verir.

Bulingin önemli belirtileri: güç eşitsizliği, şiddetin tekrarlanması, kurbanın keskin duygusal tepkisidir.

Eğitim süreci ve devamı sürekli çiğneyen, ukalılığıyla öğretmenleri bıktıran öğrencilerin cezalandırılmamasıysa toplumda farklı tepkiye neden olmaktadır.

Örneğin Bakü okullarının birinde 8.sınıfın İngilizce dersinde öğretmenin öğrenciye şiddet uygulamasına ait görüntüler yayıldı. Doğal olarak bu şiddet olayıyla ilgili ortada bir olgu olmasına rağmen dövülen öğrencinin defalarca kural dışı davranışlarda bulunması tartışma konusuna çevrilmedi. Oysa ukala öğrenciyle ilgili ailesine defalarca uyarı yapılsa da bu hiçbir sonuç vermemiş. Bu defaysa ise öğretmenin sınırları dayanmamış. Sonuç olarak şiddet uyguladığı için öğretmen işinden atıldı. Bu türden onlarca, yüzlerce örnek verebiliriz. Ya öğrenci? Onun cezalandırılmasına gerek yok mu?

Böylesi durumlarda öğretmenin öğrencileri cezalandırmak gibi yetkileri var mı peki?

Eğitim uzmanları bağımsızlık döneminde eğitimin en büyük problemlerinden birinin okulların tüzüğünün olmadığı kanısındalar. “Tüzüğün olmaması öğretmen-öğrenci, öğretmen-aile, okul-aile, öğretmen-öğretmen arasındaki ilişkilere çok ciddi boşluklara neden oluyor. Gerçi okulların çoğunda uygulanmamasına rağmen 2014 yılında eğitim çalışanlarının etik davranış kuralları onaylandı. Kurallarda tarafların ilişkilerine ait kısmen de olsa bilgi vardır.

Okul disiplin kurallarını bozanların nasıl cezalandırılması, hatta hangi şekilde ödüllendirilmesi mekanizması bile yok. Bunlar her bir okulun tüzüğüne yansımalıdır. Yakın günlerde Azerbaycan Bilim ve Eğitim Bakanlığı toplumda yeşil, turuncu ve kırmızı kartlarla ilgili kurallar sundu. Fakat bu konu da eğitim camiasınca tartışmaya çıkarılmadı.

Şu anda kurallara uymayan öğrencilerin hangi şekilde cezalandırılacağı kuralları henüz yok. Yukarıda adı geçen okuldaki gibi benzer olaylar bizi bir daha düşünmeğe zorluyor. 3 yıl içinde diğer öğretmenlerin imtina ettiği ve cezalandırılan öğretmenin de şimdiye kadar sabır ettiği öğrenci sürekli kurallara uymadı. Sonuç olarak öğretmen işten atıldı. Herkes kuralların öğretmence bozduğunu gördü. Fakat öğretmeni o duruma sokan öğrenci hakkında hiçbir önlem alınmadı.

Böyle durumlarda uzmanlar yine de yıllarca okullar için tüzüklerinin hazırlanmasını önermektedirler:

“Tüzük hazır olmayana kadar, okullarımızda ister öğrencilerle, ister öğretmenlerle veya ailelerle problemlili durumlara rastlayacağız. Okul yönetimi böyle durumlarda ne yapmalı, nasıl tepki vermeli – bunlar belirlenmelidir. Sovyet döneminde okuldan pekiyi derecede mezun olan ve örnek davranışıyla farklı olan öğrencilere özel belgeler verilirdi. Bu belgeler öğrenci ve onun ailesi için çok büyük önem taşırdı. Okullarda muhakkak ceza sistemi uygulanmalıdır. Paralel olarak ödüllendirilme sistemi de kurulmalıdır. Fakat görünen şu ki boşluğu aradan kaldırmak isteyen yoktur.

C. Okul Öncesi

Ne yazık ki son zamanlar kreş ve çocuk yuvalarında şiddet olaylarıyla ilgili haberlere rastlamaktayız. Özellikle sosyal medya ve haber siteleri aracılığıyla çok üzücü haber ve görüntüler yayımlamaktalar. Doğal olarak bu türden olaylar daha sonra polis ve Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Devlet Komisyonunca araştırılır.

Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğrencilere şiddet uygulayan öğretmenler disiplin cezası, kınama alırken yine aynı bakanlığa bağlı kreş veya çocuk yuvalarında dadı ve öğretmenler işten atılır, polise verilir. İlginç olan şu ki yalnız görüntüleri sosyal medyaya düşen eğitim görevlilerine ceza uygulanır. Doğal olarak bu bir de buzdağının yalnız görülebilen kısmıdır. Muhakkak daha görüntülenmeyen bir sürü şiddet olayı vardır. Nitekim topluma duyurulan bu türden olaylar sonrası bazı eğitim kurumları öğrencilere derse cep telefonu sokmayı yasakladı. Bazı okullarda ders öncesi telefonlar toplanılmakta, ders sonrası dağıtılmaktadır. Tabii ki öğrenciler tarafından derse telefon sokulması ders sürecini bozar, öğrencilerin dikkatini alıkoyar. Fakat sosyalleşen görüntülerin telefon sayesinde ortaya çıktığını da unutmamalıyız.

Kreş ve çocuk yuvalarından paylaşılan şiddet olayları üzücü ve sinir bozucu olsa da, bazen çocukların ailelerince sanıkların affedildikleri gözlemlemektedir.

3. İntihar Olayları

Zamanında önlenmeyen şiddet olaylarının en korkunç sonucu intiharlardır. Şiddet gibi olayları sindiremeyen, ağır depresyondan çıkamayan insanların çözüm olarak gördüğü bu olay da var tabii. İstatistiğe göre 2022 yılının 3 ayı içinde ülkede 102 intihar olayı kayda geçmiş. 2021 yılındaysa ülkede 612 kişi intihar etmiş. İntihar olaylarından 438'i erkek, 147'siyse kadınlarca yapılmış. İntihar edenlerin 313 kişisi evli, 299 kişisiyse bekârdır. 2019-2020'li yıllarda ülkede 1 182 intihar ve 1 830 intihara kalkışma olayı baş verdi. 2018 yılında bu sayı 521, 2017 yılında 498, 2016 yılında 507, 2015 yılında 499, 2014 yılındaysa 490 kişi olmuş. Gençlerin intihara eğilimli olması bir uyarı, korkunç sinyaldir ve bu konuya olabildikçe duyarlı yaklaşmak gerekir. Bugün çocukların, yetişkin ve gençlerin internette çok zaman geçirmesi, gereksiz bilgilerle yüklenmesi onların hayatını yanlış yöne yöneltmektedir. Manevi boşluk, umutsuzluk yapıyor, herhangi çalışma, aktivite ilgilerini tüketiyor. Bu durumlar da sonda intihara yol açabilir. Bu hem de bazı ailelerde aile-evlat ilişkilerinin doğru kurulmaması, ailelerin çocuklara şiddet, baskı uygulaması böyle ağır sonuçlara neden olmaktadır. Aile içi tartışmalar, ailelerin çocukların gözü önünde birbirine karşı hiç de hoş olmayan ifadeler kullanması, hep tartışması, şiddet çocuklarda ağır travmalara neden olur. Korku, heyecan, psikoloji sarsıntı geçiren çocuk depresyona girer, umutsuzluğa kapılır ve düştüğü durumdan kurtuluşu canına kıymada görür. Aileler unutmamalıdır ki yetişkinlik ve gençlik dönemi insan hayatının en hassas aşamasıdır. Bu dönem karışıklığıyla farklıdır. Kişiliğin şekillendiği bir zamanda yetişkine karşı daha duyarlı olmak gerekir. Bu yaşlarda intiharlar daha çok ailenin yetişkini anlamaması, onu dikkate almaması, bazen aşağılanması nedeninden olur. Burada tıpi-biyoloji etkenler de var doğal olarak Aile evladından çoğu zaman onu aşan beklentilerde bulunur, bazen de o yaşta kendisi için isteyip de ulaşamadıklarını çocuğu aracılığıyla gerçekleştirmek ister. Karşılığını alamayıncaysa taraflar arasında anlaşmazlıklar, hoşnutsuzluklar, ilişkinin bozulması, hatta şiddet gözlemlenmektedir. Bazense sonuç kimsenin istemeyeceği şekilde olur – intihar. Bu nedenden de aileler olabildikçe dikkatli olmalı ve sevdiklerine karşı duyarlı, sabırlı davranmalı. Bu anlamda çocukların ve gençlerin boş zamanlarının değerlendirilmesi çok önemlidir. Onların ilgi duydukları alanı belirlemek gerekir. İster yetişkin ve gençler, isterse de diğer intihara eğilimli kişilerle sürekli zaman geçirmek, onları dinlemek, güven vermekle diğer etkenler zamanla onlarda olumu sonuçlar verecektir.

Azerbaycan'da Şiddeti Önleme Çalışmaları

Azerbaycan Cumhuriyeti Aile, Kadın ve Çocuk Problemleri Devlet Komisyonu desteğiyle BM Çocuk Fonunun (UNİCEF) Azerbaycan Temsilcilikince hazırlanmış ve şiddete uğrayan çocukların arayıp yardım alabilecekleri telefon numaraları var.

Ülkemde şiddeti önlemek amacıyla çeşitli proje ve çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Azerbaycan Gençler Fondünün desteği, “Sağlam Gençliğe Doğru” Sivil Toplum Kuruluşu düzenlenmesinde, “İrelı” Sosyal Birliği desteğiyle “Stop or Stop it” projesinin ilk aşaması arkada kaldı. Projenin önemli amacı şiddetin hasarları hakkında bilgilendirme, çocuk, öğrenci ve yetişkinler arasında şiddete karşı mücadele alışkanlıkları sağlamak, gençlerde özgüvenin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır.

Projenin ilk aşamasında toplam 25 genç siber-şiddet, çocuklarla sosyal çalışma, insan hakları, takım çalışma, kişiliğın oturuşturulması vs. gibi konularda seminerler verildi. Projenin bir sonraki aşamasında gençlerin kendileri de öğrendikleri bilgi ve deneyimleri diğer gençlerle paylaşarak, bu alanda eğitici olacaklar.(8)

Sonuç

Sevdiklerimiz için sonradan soğuk ve cansız mezar başında gözyaşı dökmektense, sağ iken onların bize uzanan elini tutmak lazım. Çevremizde zorluğu, sorunları, sıkıntıları olan dost, tanıdık insan varsa ona olabince manevi destek olmaya çalışmak lazım. Manevi destek intihar etmeyi amaçlayan insanı bu fikrinden vazgeçirebilir. (3)

Onu da belirtmek gerekir ki erkekler intiharlar kadınlara oranla daha çok görölmektedir.(4)

Peki, ülkemde şiddet durumlarında öngörölen çözüm nedir? Bu türden şiddete uğrayan çocuklara yapılan tavsiyelerde ilkin olarak kendi duygularına hâkim olmak ve onları yönetmeye çaba göstermek, ailelerini konuyla ilgili bilgilendirmek, okulda güvendiği kişiye (öğretmene, okul müdürü ve s.) bilgi vermektir. Çocuk Acil Durum Hattını (116111) arayıp bilgi verile bilir. En sonda polisi aranılıyor.

Okullarda disiplin kurallarına uymayan öğrencilere karşı önlemler belirlense de, pratikte buna pek rastlanılmaz. Bugün öğrenci-öğretmen ilişkilerinde daha çok eğitim verenlerin cezalandırılması pratiği gözlemlenmektedir. Son yılların eğitim deneyiminde Sovyet döneminden farklı olarak öğrencilere aşırı derecede özgürlük ve daha geniş çerçevede “el-kol” açmalarına fırsat veriliyor. Bir kadın olarak toplumda şiddet olaylarının büyük ölçüde eğitimle, hem de kadınların eğitimiyle önlenebileceğine inanmaktayız. Kadınların erkeklere göre manevi açıdan daha dirençli olması buna çok yardımcı olacaktır. Büyük Türk Atatürk'ün dediği gibi “Kadınlarımız erkeklerden daha çok aydın, daha çok verimli, daha çok bilgili olmak zorundadırlar”

Kaynakça

- <https://report.az/sosyal-mudafie/okulde-buling-usagi-akressiv-tekibden-nece-korumali-serh/>
<https://www.facebook.com/112511376885992/posts/126771422126654/>
<https://www.bakupost.az/intiharin-xortlayan-istatistikasi-eslinde-onlari-xilas-etmek-olar>
<https://sputnik.az/20220124/oten-il-azerbaycanda-nece-intihar-hadisese-bas-verib-438434254.html>
<https://www.xezerxeber.az/news/cemiyyet/382402/meiset-zorakligi-ile-bagli-istatistika-aciklandi>
Pedagogika. Azertedris Neşr, Bakü 1964.
https://t.me/operativmm/33190?fbclid=IwAR1tF7tDOcs4Qmwz1B2kVOo9JEnt3s-0ntWfo_8-ZN-OEK2K5M5TsSPpGuP8
https://azertag.az/xeber/Bullinqe_qarsi_mubarize_istiqametinde_telim_proqraminin_ilk_merhelesi_basa_chatib-2330870?fbclid=IwAR1b_VkmLEu_WrXbavDNJiyMZHC5uR-HfQc-KRoV-WE9dB4lcUVz6oIB2mA==8
Erkən nikahlar (təhlil). -[http://scfwca.gov.az/store/media/Erk%C9%99n%20nikahlar%20\(t%C9%99hlil\).pdf](http://scfwca.gov.az/store/media/Erk%C9%99n%20nikahlar%20(t%C9%99hlil).pdf)

Toplumsal Şiddet Sorununun Çözümünde Kur'an ve Tefsir Öğretiminin Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme(Sivas E Tipi Kapalı Cezaevi Örneğinde)

Zeynep CERAN²²

Giriş

Toplumsal şiddet, boyutları ve şekli gün geçtikçe artan ve bu yönüyle çözümü de giderek zorlaşan bir problemdir. Şiddetin psikolojik, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve siyasal çok farklı sebeplerinin olması ona karşı üretilecek çözüm yollarının da geniş bir yelpazede değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ne ilginçtir ki özellikle toplumun ağır siyasal imtihanlardan geçtiği dönemlerde kendisi de bir şiddet mekânına dönüşen ve bu yönüyle filmlere, türkülere, insan haklarına dair yoğun tartışmalara konu olan cezaevleri esas itibarıyla toplumsal şiddet probleminin çözümünde bir yöntem olarak düşünülmüştür. Geçmişteki kötü imajı bir yana bırakılırsa, özellikle son yıllarda cezaevleri genelde düşünülenin aksine sadece bireyi cezalandıran değil, çok farklı toplumsal işlevleri yerine getiren kurumlar haline getirilmiştir. Cezaevinin toplumsal işlevlerinin en önemlilerinden birisi hiç şüphesiz bu kurumlarda yürütülen eğitim öğretim faaliyetleridir. Bu faaliyetler meslek edindirmeden, okuma yazma öğretime, değerler eğitiminden Kur'an öğretime, el sanatlarından çeşitli zanaatlarda ustalık eğitimine kadar oldukça geniş bir alanda yürütülmektedir. Sayılan türden eğitim ve öğretim faaliyetleri mahkûmların hem yepyeni bir kişilik kazanmasına hem de kimilerinin çok uzun yıllar kalacakları bu mekânlarda geçirdikleri ömrün boşa gitmemesine imkân sağlamaktadır. Bu eğitim ve öğretim neticesinde yıllar sonra topluma döndüklerinde hayatlarında daha temiz sayfalar açmaları hedeflenmekte ve bu hedefe büyük oranda ulaşılmaktadır.

Çalışmamızda Sivas E tipi kapalı cezaevinde tamamen gönüllü olarak yürüttüğümüz Tefsir ve Kur'an öğretiminin, tamamına yakını büyük

²² Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, zceran@cumhuriyet.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-7975-0781

şiddet olaylarına karıştığı için hüküm giymiş bayan mahkûmlar üzerinde gözlemediğimiz etkilerini ortaya koymak istiyoruz. Konuya başlamadan önce, Kur'an ve Tefsir derslerinin yasal zemininin hazırlanmasını sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'na, bu güzel çalışmanın hayata geçirilmesine büyük destek veren cezaevi müdürüne ve cezaevi eğitim birimi sorumlusuna ve dersler esnasında gerekli güvenliğin sağlanması için her türlü fedakârlığı gösteren gardiyanlara teşekkürü bir borç biliriz. Zor şartlarda mesleklerini idame ettiren bu insanların toplumda şiddetin önlenmesinde ne büyük emekler sarf ettiklerine bizzat şahidiz. Zira gerek sınıf ortamının oluşturulup eğitim materyallerinin temin edilmesi, gerekse çoğunluğu hayatında bir gün bile okul yüzü görmemiş bu insanlara belirli bir eğitim disiplininin sağlanması kolay değildir. Bu derslere başlamamızı teşvik eden ise cezaevindeki mahkûmların kendi hayatlarında yepyeni sayfalar açabilmek için eğitici ve öğreticilere ne kadar çok ihtiyaç duyduklarını bizlere bildiren ve kendisi de öğretmenlik mesleğinden gelen cezaevi eğitim birimi sorumlusu Sayın Ali Yavuz beyefendidir. Derslere başlamadan önce kendisiyle gerçekleştirdiğimiz görüşmede bize mahkûmların durumları, cezaevinde ortaya çıkan şiddet olayları hakkında bilgi vermiş ve bu zor ortamda insanların artık hayata yeni bir bakış açısıyla yaklaşmalarının gereğine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla bizim Kur'an ve Tefsir çatısı altındaki tüm eğitim öğretim faaliyetlerimizin esasını bayan mahkûmlara hayata dair yeni bir algı kazandırmak oluşturmuştur. Cezaevi ortamında edindiğimiz tecrübeler ışığında öncelikle toplumsal şiddet probleminin farklı yönlerini, ardından buna çözüm olarak geliştirilmiş projelerden ulaşılan sonuçları ve yeni çözüm önerilerini paylaşmak istiyoruz.

1. Toplumsal Şiddet Sorununa Bir Çözüm Yöntemi Olarak Cezaevleri

Toplumda çok farklı düzeylerde ve türlerde ortaya çıkan şiddet olgusu kolay ve çabuk çözüm üretilebilen bir problem değildir. Fakat şiddetin insan başta olmak üzere hemen tüm canlıların hayatını tehdit edebilen bir durum olması canlılığın selameti açısından kısa vadeli ve pratik çözümler üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu pratik çözümlerden bir tanesi de hiç şüphesiz şiddeti gerçekleştirme potansiyeli olduğunu göstermiş bireyle şiddet mağduru olma ihtimali bulunan toplumun diğer üyelerini farklı ortamlarda tutmaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde şiddet uygulayanların toplumdaki izolasyonu anlamına gelen cezaevleri şiddet probleminin üretilmiş pratik çözümler arasındadır. Zira mensuplarının fiziksel ve ruhsal selametini sağlamak bir devletin temel sorumluluklarından birisidir ve cezaevleri bahsi geçen türden bir izolasyonun kurumsal düzeyde gerçekleştirildiği özel mekânlardır. Mevcut haliyle cezaevlerinin şiddet probleminin bütünsel çözümüne ne kadar katkıda bulunduğu

zaman zaman yoğun tartışmaların konusu olmakla birlikte bu kurumların toplumun fertlerini şiddetten koruma işlevi inkâr edilemez. Ayrıca cezaevleri şiddet gösterme eğiliminde olanlar için bir caydırıcı unsurdur.

Tüm farklı şekilleriyle birlikte şiddet problemi insanlık tarihine mal olduğu içindir ki cezaevlerinin geçmişi de oldukça eskilere dayanır. Yerleşik hayata geçen toplumlarda daha yaygın olmakla birlikte göçebe toplumlarda dahi kısa süreli de olsa hapis cezaları uygulanmıştır. Gerek suç işleyenlerle suç mağdurlarının birbirinden ayrılarak toplumun güvenliğinin sağlanmasında, gerekse bireyin yalnız kalıp, yaptıkları üzerinde derin düşünebileceği ve yaptıklarının cezasını çekebileceği ortamın sağlanmasında hapsedme yöntemi kullanılmıştır. Günümüzde cezaevleri daha kurumsal bir hal almış ve özellikle şiddetin sadece cezalandırılmasına değil bütünüyle önlenmesine yönelik farklı projelerin yürütülebildiği mekânlar haline gelmiştir. Kendisini, bireyin hayatında yepyeni sayfalar açan bir eğitim kurumuna dönüştüren cezaevlerinin sayısı ülkemizde giderek artmaktadır. Sivas E tipi kapalı cezaevi de bunlardan biridir. Cezaevi yetkililerinin şiddetin önlenmesi konusundaki temel hareket noktası bireyin dikkatini ve enerjisini şiddet eğiliminden uzaklaştırıp şahsına ve tüm insanlığa faydalı alanlara kanalize etmektir. Çalışmamızda cezaevlerinde yürütülen faaliyetlere geçmeden önce şiddet suçundan cezaevine girmiş mahkûmların şiddete yönelme sebeplerine dair tecrübelerimizi paylaşmak istiyoruz.

2. Mahkûmların Şiddete Yönelme Sebepleri

Bilindiği üzere kapalı cezaevleri dar kapsamlı ve basit suçlardan ziyade ağır sonuçlar doğurmuş eylemlerin veya organize halinde işlenmiş suçların faillerinin tutulduğu mekânlardır. Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde toplam 48 adet bulunan bu cezaevlerinde çok sıkı güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. Terör, organize suçlar ve özellikle sonu ölümle bitmiş şiddet eylemlerinin suçluları çok uzun yıllar veya müebbet olarak burada kalmaktadır. Hayatının en az bir döneminde bu türden bir suç işlemiş bireyin normal, özellikle ruhsal açıdan sağlıklı bir hayattan ya da aileden geldiği zaten düşünülemez. Cezaevinde yürüttüğümüz Tefsir dersleri esnasında görüştüğümüz bayan mahkûmlardan elde ettiğimiz izlenimler şiddetin insan hayatına farklı yollardan girdiğini, dolayısıyla şiddete çözümler üretmeye başlamadan önce bu yolların, sebeplerin ve motivasyonların tahlil edilmesi gerektiğini göstermiştir. İstisnaları olmakla birlikte şiddet problemi veya bir yöntem olarak şiddet olgusu bayan mahkûmların hayatına dört farklı yolla girmiştir. Çalışmamızda bu yolları örneklerle açıklayarak toplumsal şiddete karşı özellikle Kur'an ve Tefsir öğretimi odaklı çözüm önerilerimizi sunmak istiyoruz. Verdiğimiz örneklerde kullandığımız kişi isimleri etik ilkeler gereği tamamen kurgusaldir, ulaştığımız sonuçlar ise tamamen kendi anlatımlarına ve eğitim öğretim sürecinde karşılaştığımız olaylara dayanmaktadır.

2.1. Hayatta Varlığını İspatlama Yolu Olarak Şiddet

İnsanın dünyadaki varoluş mücadelesini ve bu mücadeledeki ihtiyaçlarını mercek altına alan ünlü psikolog Abraham Maslow “ihtiyaçlar hiyerarşisi” adını verdiği teorisinde insanın en üst ihtiyaçları olarak “saygınlık ve kendini gerçekleştirme” yi zikretmektedir. Buna göre yeme, içme, barınma ve güvenlik ihtiyacı bir şekilde giderilmiş bireyin sevilme, ait olma, saygınlık kazanma ve nihayet varlıklar âleminde kendini gerçekleştirme ihtiyacı gündeme gelmektedir. Sıralama noktasında çeşitli eleştirilerle karşılaşmış olsa da bu teorinin, insandaki kendi varlığına anlam kazandırma ihtiyacına yaptığı atıf takdire şayandır. Zira hangi yaşta olursa olsun insan kendini toplum nazarında değerli, anlamlı ve saygın görmek ister ve buna ulaşmanın yollarını arar.

Tüm diğer ihtiyaçlarda olduğu gibi insan kendini gerçekleştirme ihtiyacını normal, sağlıklı, kabul edilebilir yollarla gideremediğinde farklı yöntemler denemeye meyleder. Tıpkı uzun süreli açlıktan sonra yiyecek çalmak, güvende hissetmek için insanlardan veya karanlıktan kaçmak, sevilmek için yalan söylemek ve rol yapmak gibi kendini insanlar arasında değersiz hissettiğinde bu değeri onlara şiddet göstererek elde etmeye çalışmak tüm toplumlarda sıkça karşılaşılan durumlardır. Günümüzde okullardaki akran zorbalığından ebeveynin çocuklarına uyguladığı şiddete, trafikteki küfürleşmelerden hayvana işkenceye, yaşlılara şiddetten kadın cinayetlerine kadar pek çok toplumsal şiddet vakasının arkasında insanın sağlıklı yollarla tatmin edemediği kendini gösterme arzusu yatmaktadır. Sözlerinin dinlendiği, duygularının önemsendiği, davranışlarının veya başarılarının takdir edildiği, hatalarının güzellikle düzeltildiği ortamlarda büyümüş bireylerde kendini gerçekleştirme daha kolay sağlandığı için bu türden şiddet eğilimine neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Kişi özellikle ailesinde ve yakın çevresinde bu türden bir saygınlığı kazanamadığı ve varlığının farkına varılmadığı durumlarda, kendi benliğini özellikle savunmasız canlılara fiziksel ve ruhsal zararlar vererek ortaya koymaktadır.

Cezaevine özellikle ağır şiddet suçlarıyla gelmiş bireylerde şiddet üzerinden var olma mücadelesinin izlerine rastlamak mümkündür. Örnek bayan mahkûm Ayşe hırsızlığın ve dilenmenin bir yaşam şekli ve geçim kaynağı olarak görüldüğü bir aileye mensuptur. Hayatının ilk hatırladığı yıllarından bu yana Ayşe etrafında hep dilenen veya çalan, bununla övünen ve kendini değerli addeden aile bireylerini görmüştür. İlerleyen yıllarda bu yapılanların yanlışlığına dair düşünceleri geliştikçe ailesini sorgulamaya başlamış fakat buna yönelik tüm girişimleri korkaklık olarak değerlendirilmiştir. Eve çalarak bir şeyler getirmediği veya dilenmediği günlerde kendisi sürekli aşağılanmış, dalga geçilmiş ve aileden uzak görülmüştür. Bu türden bir ötekileştirmeye uzun süre dayanamayan Ayşe hayatta var olmanın tek yolunun kendisini aile içerisinde gerçekleştirmek olduğunu düşünmüştür. Önce küçük hırsızlıklar-

la işe başlayan Ayşe her takdir edilmişinde ve her değer verilmişinde suçunun kapsamını genişletmiş ve nihayet yaptıklarına direnen mağdurlara şiddet uygulamaya başlamıştır. Uyguladığı şiddetin boyutları arttığıında ise kendini kapalı cezaevinin soğuk duvarları arasında bulmuştur. Böylece Ayşe'nin doğal bir ruhsal arayışla başlayan hikâyesi cezaevinde son bulmuştur.

Günümüzde özellikle okullarda yaşanan akran zorbalığının da temel sebepleri arasında kendini belirli bir toplumsal çevre içerisinde gerçekleştirme güdüsü yer almaktadır. Güçlü, korkutucu, dediğini yaptıran insan tiplemesinin saygı gördüğü ve gruplara kabul edildiği ortamlar bireyin hem sevilme ve ait olma hem de kendi varlığını ispatlama ihtiyacına cevap vermektedir. Bahsi geçen ihtiyacın tüm insanlığın faydasına olan davranışlarla giderilmediği ortamlarda ise şiddet, gücü ve saygınlığı temsil etmektedir. Dolayısıyla pek çok toplumsal şiddet vakasının arka planında temiz bir niyetin veya doğal bir ihtiyacın sağlıksız bir yöntemle giderilmesi durumu yatmaktadır.

2.2. Sorun Çözme Yolu Olarak Şiddet

“İnsanın olduğu yerde sorun bitmez” sözü tüm insanlık tarihinde olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Yüzlerce farklı insan tiplemesine, düşünceye, inanca, hayat anlayışına ve yaşanmışlıklara ev sahipliği yapan dünya hayatında sorunlardan birinin bitip diğerinin başlamasında şaşılacak bir durum yoktur. Dolayısıyla önemli olan, hayatın farklı alanlarında farklı içeriklere sahip sorunların ortaya çıkması değil, insanın bu sorunlara nasıl yaklaştığı, çözüm için ne tür yollar denediğidir.

İnsanın, yaşadığı sorunlara akla mantığa uygun çözümler üretememesi şiddetin çok önemli sebeplerinden birisidir. Özellikle kişiler arasında yaşanan anlaşmazlıklarda taraflardan hiçbirisi geri adım atmayıp karşısındakine karşı empatik yaklaşmadığında öfke nöbeti baş göstermekte ve bu anda akıl fonksiyonunu tamamen kaybetmektedir. Aklın işlevini yitirmesi durumunda kişinin kendisini tamamen duygularına teslim etmesi söz konusu olur ki öfke, teslim olunacak en kötü duygulardan biridir. Sorunun boyutları ister büyük isterse bir ceviz kabuğunu doldurmayacak kadar küçük olsun sonuç değişmemekte ve birey, şiddetin mevcut sorunu çözümlenmenin tek yolu olduğu yanılgısına kapılmaktadır. Çoğunlukla bu durumlarda insan, yaşadığı soruna zihninde gerçeklikle hiç alakası olmayan anlamlar yüklemekte, duyduklarını ve gördüklerini kendi insanlık onuruna hakaret olarak kodlamaktadır. Böyle bir anda bedeni ve ruhu esir alan öfke duygusu bireyi, sonradan hatırladığında derin bir pişmanlığa sevk edecek davranışlara itmektedir. Kapalı cezaevleri bir anlık öfke sonucu gerçekleşen ve sonu genellikle cinayetle biten vakaların mahkûmlarıyla doludur.

Ailenin ahlâkî zafiyetle anılmasına yol açacak evden kaçma olgusu ya da problemi, çözümünü şiddette aranan durumlardan birisidir. Burada anne

babanın ya da evden kaçan aile bireyinin haklılığı veya haksızlığından ziyade tüm aileyi ilgilendiren problem öne çıkmaktadır. Hiçbir ailenin karşılaşmak istemeyeceği bu önemli toplumsal problemin de çözümü kaçan bireyin şiddetle cezalandırılması hatta öldürülmesi olarak görülmektedir. Türkiye’de namusun korunması adına işlenen cinayetlerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Sorunun şekli ve boyutları değişse de kontrolsüz öfkenin bireyin ruhundaki telkini hep aynıdır; sorunu çözmek için zamanla yarışılmaktadır. Oysa gerçekte durum genellikle tersidir, yani dünyada aslında pek az problemin çözümü ilk anda gerçekleştirilebilir. Özellikle toplumsal sorunların çözümü için sakin kalmaya, iyice düşünmeye, yaşananları analiz etmeye ve tüm bunlar için de zamana ihtiyaç vardır. Fakat sorunlar karşısında devreden çıkan aklın yerini alan duygular insanı kaybedecek zamanı olmadığı yanılgısına sürükler. Kapalı cezaevlerinde sıkça rastlanan namus cinayetleri ve ekilecek arazilerdeki su kavgası vakaları, şiddetin çözüm yolu olarak kullanıldığı toplumsal problemler arasındadır. Örneğin tarlanın sulanması esnasında ırmaktan akan ve aslında tüm toprakları sulamaya yetecek miktarda olan suyu ilk kimin kullanacağı kavgalarında bir anlık basiret bağlanmasının sonu genç bir hayatın sönmesi ve müebbet hapis olmuştur. Toplumumuzda sonu her zaman ölüm olmasa da anne babanın çocuğuna, öğretmenin öğrencisine, komşunun komşuya gösterdiği şiddet eylemlerinde hep aynı algı ön plandadır; sorunun tek çözümü karşısındakini fiziksel olarak acıtmak veya onun fiziksel varlığına son vermektir. Gerçekte bu türden algılar hiçbir sorunu çözemediği gibi krizin ve kaosun toplumda yayılmasından başka bir sonuç getirmemektedir.

2.3. Karşılaşılan Şiddete Karşı Şiddet

Kapalı cezaevlerinde şiddet suçundan mahkûm olanların önemli bir kesimi aslında kendi maruz kaldığı fiziksel ya da ruhsal şiddete şiddetle tepki verenlerdir. Bu durum bize şiddetin ne büyük bir kısır döngü olduğunu ve toplumu nasıl bir çıkmaza sürüklediğini göstermektedir. Böyle vakalarda birey özellikle uzun süreler boyunca gördüğü şiddete, uygun ve işe yarar bir çözüm üretememekte ve nihayet kurtuluşu yine şiddette aramaktadır. Özellikle aile fertlerinden birisini öldürerek cezaevine giren çocuk ve gençlerde söz konusu aile bireyinden uzun süre boyunca görülen şiddet etkili olmaktadır. Öz veya üvey annesini, babasını veya ağabeyini öldürme vakalarında şiddete karşı şiddet önemli bir etkidir. Bu olayların en üzücü yanı ise daha sağlıklı bir ortamda yaşaması durumunda karıncayı bile incitemeyecek bir ruhsal yapıya sahip olanların dahi, karşılaştıkları sistematik şiddete verdikleri karşılık sonucu kendilerini kapalı cezaevinde bulmalarındır.

Konuyla ilgili örnek olayımız son derece naif bir yapıya sahip olan bir genç bayanın başından geçmiştir. Fatma fakir bir ailenin kızıdır ve aile fertlerinden birisinin sistematik cinsel şiddetine maruz kalmaktadır. Kendisi söylememiş

olmakla birlikte bu aile ferdi çok büyük ihtimalle öz ağabeyidir. Uzun süren ve kimsenin engel olmaya çalışmadığı ya da buna güç yetiremeyip gizlediği cinsel tacizlerin sonuncusu tecavüz olmuştur. Uzun süredir yaşadığı fiziksel ve ruhsal tacizin ardından gelen tecavüze dayanamayan Fatma bu aile bireyini önce bıçakla öldürür, fakat bununla içindeki acıyı ve öfkeyi dindiremez ve cesedi parçalara ayırıp bir çöp konteynerine atar. Hemen polisi arar, başında beklediği konteynerin yerini tarif eder ve gelen polisler orada teslim olur. Cezaevinde karşılaştığımız bu bayanın normal şartlar altında şiddete yaklaşması mümkün değil iken, yoğun şekilde maruz kaldığı ve çözüme kavuşturamadığı cinsel şiddet yüzünden hüküm giydiğine şahit olduk. Bizim açımızdan bu durum gerekli kişi ve kurumlarca müdahale edilmeyen şiddet olgusunun yeni şiddet vakalarına zemin hazırladığını kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla şiddetin önlenmesinde salt kişilerin kendi çabaları genellikle yeterli olmamakta, devletin ve toplumun geri kalanlarının desteğine duyulan ihtiyaç her yeni vakada kendini daha çok göstermektedir.

2.4. Zor Ortamlarda Ayakta Kalabilme Yolu Olarak Şiddet

Toplumsal hayatın pek çok alanında şiddet farklı şekil ve boyutlarda kendini göstermektedir. Bugün okullardan çocuk parklarına, sokak aralarından futbol sahalarına kadar hemen her yerde şiddetin bir veya birkaç türüne rastlamaktayız. Aile değerlerine küfür, darp veya işkence en çok öne çıkan şiddet türleri arasındadır. Tüm ortamlarda şiddetle karşılaşmak mümkün olmakla beraber bazı zor ortamlarda şiddetin dozu artmaktadır. İlginçtir ki şiddete karşı kurulmuş mekânlar olmakla birlikte cezaevleri de şiddetin en yoğun yaşandığı zor ortamlar arasındadır.

Girme sebebi ne olursa olsun cezaevleri insanın dünya hayatında yaşayabileceği en zor ortamlardan birisidir. Hayatının en az bir döneminde şiddet suçuna karışmış insanların gece gündüz bir arada yaşamak zorunda kaldığı bu ortamda güçlü olmak, dik durmak, fiziksel ve ruhsal selamet içinde hayatına devam edebilmek son derece zordur. Daha önceki başlıklarda zikrettiğimiz sâiklerin tamamı yani öz benliğin şiddetle anlamlandırılması, şiddetin bir çözüm yolu olarak düşünülmesi, şiddete karşı şiddetin gösterilmesi vs. cezaevlerinin doğal rutini haline gelebilmektedir. Devlet tüm koruma güçleriyle cezaevi mahkûmlarının kendi aralarındaki şiddet olaylarının önüne geçmeye çalışsa da bunu sağlamak her zaman kolay olmamaktadır. Cezaevlerinde mahkûmlar arasında şiddet bir ayakta kalma yolu olarak görülebilmektedir.

Geçmiş yaşanmışlıkları sonrasında ruhsal bütünlükleri bozulmuş bazı bayan mahkûmların cezaevinde kendilerini güvende ve saygın hissetmek adına şiddete başvurduklarına şahit olduk. Mahkûmlar arasında kimi zaman çok basit sebeplerden kaynaklanan husumetler, kendini bu zor ortamda ayakta tutma, eziklikten kurtulma, dediğini yaptıрма ve en önemlisi çatışma

durumlarında haklı çıkma arzularıyla birleştğinde şiddet olayları cezaevinin sıradan hadiseleri haline gelmektedir. Bu olaylardan birinde bayan mahkûm, içinde biriktirdiği intikam duygularını hasmına acı çektirerek tatmin etmek üzere ısıtıcıda kaydattığı suyu diğer mahkûmun üzerine boşaltmak isterken kazayla kendi üzerine boşaltarak feci şekilde yanmıştır. Yine sıradan tartışmalar sonunda mahkûmların birbirlerine sözel, fiziksel ve psikolojik şiddet uygulamaları cezaevinde özvarlığını göstermenin veya anlamlı hale getirmenin en çok başvurulan yollarından birisi olmuştur. Anlaşıldığı üzere mahkûmlar şiddeti, özellikle cezaevi gibi zor ortamlarda yaşadıkları duygusal karmaşalardan kurtulmanın ve kendini güçlü, karşısındakini zayıf göstermenin bir yöntemi olarak düşünmektedir. Şiddet uyguladıkları insanların nezdinde kendilerine acı çektirdiğine inandıkları hayattan yani kimliği belirsiz bir düşman tasavvurundan intikam almış olma hissini tatmışlardır.

3. Toplumsal Şiddet Sorununun Çözümünde Kur'an ve Tefsir Derslerinin Etkisi

Akliselim her insanın kabul edeceği üzere doğru yöntemlerle ve sahil kaynaklarla gerçekleştirilen eğitim ve öğretim ne tür bir ortamda yaşıyor olursa olsun her insan için şarttır. Duyguların, düşüncelerin ve en önemlisi bireysel ve toplumsal davranışların sağlıklı bir mecrada ilerleyebilmesindeki bu zorunluluk cezaevi gibi olumsuz ortamlarda kendini çok daha fazla hissettirmektedir. Geçmiş hayatı yukarda saydığımız sebep ve yaşanmışlıklar yüzünden altüst olmuş bireylerin, tutuldukları kapalı cezaevlerinde duygusal, düşünsel ve davranışsal karmaşalarla sınınmaları son derece doğaldır. Çalışmamızın ana konusu olan toplumsal şiddet problemi tam da böylesi karmaşaların, duygusal çıkmazların geleceği son noktayı göstermektedir. Dolayısıyla cezaevlerinde Tefsir ve Kur'an çalışmaları dâhil yürütülen tüm projeler gelinecek son noktaya değil, bireyi şiddete götüren sürece odaklanmaktadır. Bu projeler özellikle belirgin bir şiddet suçuyla hapse mahkûm edilmiş bireyleri gerek cezaevinde geçirecekleri uzun yıllar içerisinde gerekse dış dünyaya tekrar döndüklerinde şiddetten uzak tutabilmek için, sonu şiddetle bitecek süreçlere önceden müdahale edilmesi hedefine matuftur.

Çalışmamızın bu bölümünde toplumsal şiddet sorununun çözümünde cezaevinde gerçekleştirilen Kur'an ve Tefsir derslerinin gözlemlediğimiz etkilerini Sivas E Tipi Kapalı Cezaevi örneğinde sunmak istiyoruz. Bu tür cezaevlerinde genellikle kasten adam öldürme, yaralama ve organize suç gibi belirli bir grup eylemi gerçekleştirilmiş olanlar yatmaktadır. Özellikle şiddet içerikli suçların işlenmesinde daha önce belirttiğimiz üzere bireyin kendi tercihleri kadar, içerisinde doğup büyüdüğü aile ve bulunduğu sosyal ortamın getirileri de etkili olmuştur.

Çalışmaya başladığımız günlerde kendisi de psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmış bayan mahkûmlarda ilk gözlemlediğimiz duygu korku ve tedirginlik olmuştur. Bu insanlar dünyada kendilerine birilerinin karşılıksız iyilikle ve samimiyetle yaklaşabileceklerine inanmamaktadırlar. Bunu fark ettiğimizde ilk dersimizin konusu kendiliğinden ortaya çıkmıştır; Kur'an insanlara sevgiyi, saygıyı ve hangi ortamda olunursa olunsun karşılıksız iyilikte bulunmayı emreder. Mahkûmlardaki yanlış algıyı değiştirebilmek için aralarında cinayet suçlularının da bulunduğu sınıfta güvenlik tedbirleri çerçevesinde fiziksel yakınlık sağladık. Karşılaştığımız ilk soru "Bizden korkuyorsunuz değil mi?" şeklindeydi. Muhtemelen o göreve zorunlu olarak getirildiğimizi ve aslında bir an önce orayı terk etmek istediğimizi sanıyorlardı. Anladık ki korkmak ya da korkutmak onlar için var olmanın iki temel şekliydi. İnsan hayatta ya korkan ya da korkutan taraf olabilirdi, üçüncü bir ihtimal söz konusu değildi. Bu iki şeklin aslında şiddetin de iki temel boyutu olduğunu zamanla anlayacaktık; insan korktuğu için şiddete direnemiyor ya da korkutmak için şiddet uyguluyordu. Kendilerinden korkmadığımızı, onların da bizden korkmaması gerektiğini, burada kimsenin zoruyla değil kendi isteğimizle ve hiçbir karşılık beklemeden ders vermek istediğimizi ifade edince birkaç dakika içerisinde güven problemi ortadan kalkmış oldu. Böylece uzun süre devam edeceğimiz derslere şiddetten uzak bir psikolojiyle başlamayı başardık.

Mahkûmlar arasında Kur'an okumayı bilen hiç yoktu. Fakat ezberden de olsa namaz surelerini, namaz kılmayı, salavat, tekbir ve şehadet getirmeyi dinî bir kültür olarak biliyorlardı. Hem geçmişte yaşadıklarının hem cezaevinin kasvetli ortamında yıllar geçirmenin mahkûmların içerisinde, kontrolü neredeyse imkânsız bir enerjiye dönüştüğünü fark ettik. Mahkûmlar cezaevi kuralları içerisinde dışarı aktaramadıkları bu enerjinin baskısı altında giderek daha depresif, daha saldırgan bir tutuma doğru yol almakta idiler. Mahkûmların doğru ve hayırlı davranışlara dökemedikleri bu güç zamanla, hayatın bizatihi kendisinden, neye tekabül ettiğini bile bilmedikleri felekten veya kaderden ve en kötüsü kim olduğu önemli olmaksızın tüm insanlardan intikam alma hislerine dönüşüyordu. Çok basit olayların bile büyük kavgalarla sonuçlanması aslında bir ruhsal patlamanın izlerini taşıymaktaydı. Bu ortamda şiddetin bir tür enerji boşalması olduğunu fark etmemiz uzun sürmedi ve derslerimizde bu sorunu çözmek üzere mahkûmları yormayı denedik. Kur'an ve Tefsir derslerine dua ve salavatlara, tekbirlerle başlamak gerektiğini belirttik ve bunları mahkûmlara Türkçe anlamlarıyla birlikte öğrettik. Her hafta dersin başında mahkûmlardan çıkarabilecekleri en yüksek sesle ve isterlerse bağırarak tekbir ve salavat getirmelerini istedik. Çünkü bağırarak da enerjinin boşalmasına yardımcı olacak bir eylemdi. Gür sesli duaların cezaevinin kalın duvarları arasında yankılanması hem mahkûmların hem de görevlerinin gerçekten çok zor olduğuna şahitlik ettiğimiz gardiyanların ruhlarına bir rahatlama ve ferahlama getirdi. Kendi bebeğini öldüren

dâhil çoğunluğu cinayet suçu işlemiş bu insanların Hz. Peygamber'in adını andıklarında bile gözyaşları içerisinde kalmaları "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." gibi ayetlerde vurgulandığı üzere O'nun manevî şahsiyetinin insanlık için bir rahmet ve şifa olduğunu hem de şiddet suçunun insana yapışıp kalmadığını gösteriyordu. Farklı ortamlarda gerçekleştirilen farklı türden hayırlı davranışlar katil olmuş insanların bile ruhlarının en derinlerinde gizlenmiş iyiliği ortaya çıkarıyordu. Anladık ki şiddetin en büyük çözümü ruhun rahatlamasıydı.

Cezaevinde sırasıyla Sübhaneke duasını, İhlas, Fatiha, Felak, Nas surelerini ve özellikle Ayetel Kürsî'yi, Allah Teâlâ'nın bazı isim ve sıfatlarını tecvidiyle ve anlamlarıyla birlikte öğrettik. Hemen arkasından abdesti ve namaz kılmayı öğreterek bayanları hangi ortamlarda olurlarsa olsunlar namaz kılmaya, tesbih çekerek Allah'ın isimlerini zikretmeye yönlendirdik. Bununla, şiddetin hayatta varlığı ispatlama yolu olarak kullanılmasının önüne geçmeye çalıştık. İnsanın kendi varlığını sunması, göstermesi ve hatta ispatlaması gereken yegâne gücün Allah olduğunu, bunun da ancak inanç ve ibadetle gerçekleşeceğine, başka insanlara karşı şiddet kullanarak elde edilen üstünlüğün aslında gelip geçici bir rahatlamanın ötesine geçemeyeceğine vurgu yaptık. "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." ve "Artık dileyen kimse Rabbine ulaştırılan bir yol tutar." ayetlerini delil getirerek hayatta varlığını göstermenin, değerli ve anlamlı olmanın farklı ve daha güzel yollarını göstermeye, mahkûmlarda yeni bir yaşam algısı geliştirmeye çalıştık. Bu telkinlerimizle hem mahkûmlar arasındaki fiziksel şiddet olaylarının hem de küfürleşme şeklindeki sözel şiddetin giderek azaldığına şahit olduk. Hatta derse gidemediğimiz günlerde bile kavgalar esnasında mahkûmların birbirlerini derste anlattıklarını hatırlatarak uyardıkları ve kavgaları sonlandırdıkları haberi geldi. Bu haber bizi hem çok mutlu etmiş hem de bizim eğitimin, öğretimin ve doğru yönlendirmenin dönüştürücü gücüne duyduğumuz inancı pekiştirmiştir. Kur'an'ı ve anlamını öğrendikçe mahkûmlarda daha fazla bilgi edinme ve daha çok ibadet etme arzusunun uyanması bu zor ortamda geçirdikleri ömürlere yeni anlamlar katmıştır. Ruhsal açıdan rahatlayan mahkûmların cezaevinde el becerilerini geliştirmeye yönelik projelere duydukları isteğin ve gösterdikleri katılımın arttığı gözlenmiştir. Böylece şiddetin temel çözüm yollarından birisinin bedensel ve ruhsal enerjinin doğru alanlara kanalize edilmesi olduğunu anladık.

Şiddetin bir çözüm yolu olarak görülmesi olaylarına kapalı cezaevlerinde sıkça rastlanmaktadır. Bir anlık öfke boşalması sonucu işlenen cinayetlerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Bu türden suçlarla cezaevine düşmüş bireylere özellikle sakin kalmayı, durup nefes almayı, derin düşünmeyi telkin eden ayetleri açıkladık. Özellikle Hucurat suresinin bir haber alındığında veya bir sorunla karşılaşıldığında fevrî davranılmaması gerektiğini, acele karar vermenin çok büyük pişmanlık getireceğini ifade eden "Ey iman edenler!

Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınızın pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.” şeklindeki ayetini tefsir etmeye çalıştık. Karşımızdaki insanları yargılarken de aynı durum geçerlidir. Nitekim Tefsir derslerimizde, muhatabımızda gördüğümüz durumların iç yüzünün hiç aklımıza gelmeyecek şekilde olabileceğine, her insanın bir dünya, her yaşamışlığın kendine özgü şeklinde değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yaptık. Böylece mahkûmlar arasında özellikle kavgalar esnasında birbirini itham etmelerin, hakaretin, başa kakmanın ve geçmiş yaptıklarını yüzüne vurmanın önüne geçmeye çalıştık. Zira bu sayılanlar başta bir ağız dalaşı gibi algılansa da sonunda tam bir psikolojik şiddete dönüşebilmekte ve mahkûmun geçmişten kurtulup hayatında yeni bir sayfa açmasına engel olmakta idi. Cezaevi ortamında bile olsa Müslümanın tüm insanları sonuna kadar sabırla dinlemesi Hz. Peygamber’in örnek tavrı üzerinden emreden *“De ki: “O, sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah’a inanır, müminlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir.”* ayetinden hareketle anlatmaya çalıştık.

Şiddetin bir çözüm yolu olarak görülmesini engellemek üzere kullandığımız ikinci olgu “kul hakkı”dır. Bu noktada cezaevinde kalanların gönül derinliklerinde çok büyük yaralar olduğunu fark ettik. Mahkûmlar karşılaştıkları sorunları şiddetle çözüp hapse düştükleri için derin bir pişmanlık içerisinde idiler. Özellikle cinayet ve yaralama vakalarında mahkûmlar kendilerinin zaten çok büyük kul hakkına girmiş olduklarından ve ahirette kesinlikle cehenneme gideceklerinden emindiler. Bu mahkûmlara sahih bir tevbenin son nefese kadar yapılabileceğini, Allah’ın Tevvâb ismini ve özellikle kullarına karşı merhametini vurgulayan *“Rabbimiz, içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tövbeye yönelenleri çok bağışlayandır. ve “Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”* gibi ayetler üzerinden açıklamaya çalıştık. Samimi bir pişmanlığın Allah katında değerli olduğunu ve Allah’tan hiçbir konuda ümit kesilmemesi gerektiğini *“De ki: ‘Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”* ayetiyle Ne sebeple olursa olsun cana kıymakla kul hakkına girdiklerini fakat zamanı geriye alamadıklarını, bu saatten sonra maktul için de onun acılı yakınları için de ellerinden bir şey gelmediğini ifade eden mahkûmlara namaz kılıp dua etmelerini telkin ettik. Geçmişe saplanıp kalmanın ve yaşamın geri kalanından vazgeçmenin de mahkûmları bir duygusal çıkmaza sürüklediğine, özellikle bitmeyen suçluluk duygusunun kişiyi kendi bedenine şiddet uygulamaya kadar götürebildiğine şahit olduk. Kırdığı bardağın keskin parçalarıyla omuzlarını kan içinde bırakan mahkûm buna örnektir. Suçluluk duygusunun şiddeti körüklemesinin önüne geçmek üzere, geçmişini geri getirmek mümkün

olmasa da hem maktul hem de yakınları için Allah'tan iki cihan saadeti niyaz edilmesini, duanın herkes açısından bir şifa, bir nefes alma yolu olduğunu *"Rabbimiz şöyle dedi: "Bana dua edin, duanıza cevap vereyim."* ve *"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah, Allah sabredenlerle beraberdir."* ayetleri üzerinden açıkladık. Cezaevi hayatı bitip de yepyeni bir ruhla topluma girdiklerinde karıncayı bile incitmekten uzak durmalarını, ekonomik güçleri elverdiği ölçüde kendi günahlarının affı ve maktulün hayrını için sadaka, infak vermelerini tavsiye ettik. Bir insanın, katlettiği kimsenin arkasından gerçekleştirdiği bu iyiliklerin Allah katındaki karşılığı tabii ki bize gaybdir. Fakat toplumda zaten gerçekleşmiş şiddet olayının daha fazla artmaması, tekrarlamaması ve daha farklı boyutlara ulaşmaması için ruhun bir şekilde sekînet bulması elzemdir.

Şiddetin cezaevi gibi zor ortamlarda ayakta kalabilmenin bir yolu olarak değerlendirildiğini söylemiştik. Hangi ortamda olursa olsun ve kime karşı yapılırsa yapılsın kul hakkının çok büyük günah olduğuna dair telkinlerimiz cezaevinde şiddet olaylarının azalmasında ve mahkûmların birbirlerine karşı daha anlayışlı davranmalarında son derece etkili olmuştur. Kendini güçlü tutmanın ve zorluklarla baş edebilmenin yolunun etrafındakilere korku salmak değil, Allah ile kurulacak sağlam bir iletişimden geçtiğini, bunun için de ömrü Kur'an öğrenmekle, dua etmekle, ibadetle ve güzel davranışlarla yaşamak gerektiğini vurgulayan ayetleri açıkladık. Özellikle Beyyine Suresinin *"Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir."* şeklindeki ayetlerini öne çıkardık. Bu konuda mahkûmların en çok sordukları soru eksik bilgilerle ve tecvidsiz okunan surelerle kılınan namazların ve okunan duaların Allah katında makbul olup olmayacağı yönündeydi. Aynı şekilde namaz haricinde başörtülü olmayan mahkûmlar kendi kıldıkları namazın ve ettikleri duaların kabul edilmeyeceğini düşünüyorlardı. Çocukluklarından beri toplumda duydukları bu söylemler onları dinden daha çok uzaklaştırmıştır. Bunun doğru olmadığına, elinden gelenin en iyisini yapıp sonucu Allah'tan dilemek gerektiğine, namazı nasip eden Allah'ın bir gün diğer farzları yerine getirmeyi de nasip edebileceğine dair telkinlerimiz dine dair umutsuzluk algılarını zamanla azaltmıştır. Tefsir derslerimiz devam ederken hayırsever vatandaşların cezaevine bağışladıkları Mushaf'ların ve seccadelerin de mahkûmların ibadete yönlendirilmesinde büyük etkisi olmuştur.

Cezaevinde açıklamaya ve öğretmeye çalıştığımız tüm sureler arasında insanın fiziksel ve ruhsal bunalımlarından kurtulmasına vesile olan, Allah'ın yardımını hatırlatarak insana teselli veren İnşirah suresinin özel bir yeri vardır. Cezaevinde çocukluğundan beri yaşadığı çok büyük imtihanların ardından şiddet içerikli suçlara karışmış mahkûmlarda, hayatın bütünüyle kötülüklerle dolu olduğu, ayakta kalabilmek için en az onun kadar kötü

olmak gerektiği düşüncesi hâkimdir. Doğal olarak bu bireylerde kendisine ya da çevresine karşı şiddet eğilimi daha fazladır. Tefsir derslerimizde İnşirah suresinin okunuşunu ve anlamını öğrettik ve kendilerini ne zaman darda kalmış hissedерlerse onu okumalarını ve Allah'ın *“Şüphesiz güçlүkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlүkle beraber bir kolaylık vardır.”* ayetlerinde ifade buyurduğu üzere her zorlukla beraber mutlaka kolaylıklar ihсан edeceğini, bu kolaylıkların farkına varabilmek için güzel düşünüp olaylara başka açılardan bakmaya çabalamaları gerektiğini anlattık. Mahkûmların bize anlattıkları olumsuz yaşanmışlıkların hayırlı olabilecek yönlerini öne çıkarırken, olumlu düşünmenin insana yeni kapılar açabileceğinin altını çizdik. Yine bu surenin *“Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul. Ancak Rabbine yönel ve yalvar.”* şeklindeki son ayetlerinde geçtiği üzere cezaevi de olsa hiçbir yaşam alanında asla boş kalmamalarını, kendilerini güzel çalışmalarla meşgul tutmalarını tavsiye ettik. Ancak bu şekilde zihinlerini sürekli geçmişe ve yaşadıkları kötü olaylara saplanıp kalmaktan kurtararak Allah'a yönelmelerini mümkün olabilirdi. Cezaevinde düzenlenen halı dokuma, örgü örme, nakış işleme gibi el sanatlarına yönelik kurslar ve diğer faaliyetler mahkûmların faydalı işlerle meşgul olmalarına ve kendi el emeklerinin karşılığını almalarına büyük katkıda bulunmuştur. Zihnin ve bedeninin farklı alanlara odaklanması başta bahsettiğimiz enerjinin hayırlı alanlara kanalize edilmesini mümkün kılmış, bu durum mahkûmlardaki şiddet eğilimini azaltmıştır.

Cezaevi derslerimizde ahiret hayatını konu alan ayetlere özellikle yer verdik. Burada hedefimiz mahkûmların dikkatini şimdiye kadar gerçekleştirdikleri eylemlerden bir nebze olsun uzaklaştırıp geleceğe odaklanmalarını sağlamaktı. Ahiret ise asıl odaklanması gereken gelecek hayattı. Cezaevine girmeden önce çok farklı ve kötü ortamlarda bulunmuş mahkûmlarda geçmiş saplantısı ve yaptıklarından dolayı kendilerini mazur gösterme eğilimi tespit ettik. Oysa şiddeti onaylamanın her şeklinin insana ve topluma zarardan başka bir getirisi olamazdı. Bu aşamada mahkûmlara amel defterinin henüz kapanmadığını, son nefese kadar yapılanların kaydedileceğini ifade eden *“Şüphesiz biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta bir bir kaydetmişizdir.”* gibi ayetlerden getirdiğimiz deliller eşliğinde eskiden cahil oldukları için affedilmesi muhtemel suçlarının artık her şeyin farkında oldukları için bir mazereti bulunmayacağını vurguladık. Zira cezaevinde de olsa hayat devam ediyordu ve dinî eğitim almış bireyler haline gelen mahkûmların şiddet içerikli eylemlerini sürdürmeleri artık kabul edilemezdi. Geçmişte yaptıklarının sorumluluğunu almak gibi bugün ve gelecekte yapacaklarının sorumluluğunu da almaları gerekirdi. Amel defterini, ahiret hayatındaki sorgulamayı, mizanda günahların ve sevapların tartılacağını, zalim ile mazlumun yüzleştireleceğini vurgulayan *“O gün amellerin tartılması da haktr. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse,*

işte onlar ayetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır.” gibi ayetler bu yönlendirmelerimizde bize çok yardımcı oldu. Özellikle Zilzal Suresinde herkesin zerre miktarınca da olsa hayırlı amellerinin ve şer amellerinin karşılığını eksiksiz göreceğini ifade eden “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.” şeklindeki ayetler söylemek istediklerimizi tam olarak anlamalarını sağlamıştır.

Her hafta Kur’an ve Tefsir derslerinin son bölümünü mahkûmlardan gelen soruların cevaplanmasına ayırdık ve tüm dersleri topluca ve yüksek sesle yaptığımız dualarla bitirmeye özen gösterdik. Dua metinlerinde geçmiş günahların affedilmesi, salih amellerin ve ibadetlerin en güzel yapılmış gibi ilahî dergâhta kabul edilmesi temennilerine özellikle yer verdik. Ruhunun ihtiyaçlarını genellikle olumsuz yöntemlerle gidermeye alışmış mahkûmlar cezaevinin donuk ortamına manevî bir sıcaklık getiren bu güzel sözlerle kendi hayatlarında yeni bir ışık görmüşlerdir. Tıpkı salavatlar ve tekbirler gibi duaların da mümkün merteye yüksek sesle yapılmasını istedik, böylece kötü sözün, hakaretin mekân tuttuğu ortamlardan gelmiş bu insanlara dünyada var olabilmenin tek yolunun kötülükten, fiziksel ya da ruhsal şiddetten geçmediğini göstermeye çalıştık. Dualarımızda sadece mahkûmların kendileri için değil tüm insanlığın selameti, hayır ve mutluluğu için temennilerde bulunurken onların bu niyazlara yüksek sesle “Âmin” demeleri şiddete karşı duruş noktasında bizi umutlandırdı. Hem dualarımıza hem de yüksek ses konusundaki ricamıza tüm mahkûmlar ve onlarla birlikte sınıftaki tüm gardiyanlar gönülden karşılık verdiler. Mahkûmlarla gardiyanların yani yıllar boyu parmaklıkların içerisinde ve dışarısında yer almak durumundaki iki tarafın gerek kendileri gerekse aileleri ve tüm insanlık için aynı dileklere coşkuyla katılmaları onlar arasındaki ilişkiye de yepyeni boyutlar getirdi. Cezaevindeki olumsuz hava azaldıkça mahkûmlar gibi gardiyanların da daha huzurlu olduklarını hissettik. Bu yeni iletişim ortamında bizler farklı hayatların, farklı kaderlerin, imtihanların, günahların içinden gelmiş olsak da son tahlilde aynı cehennemden korktuğumuzu, aynı ilahî rızayı istediğimizi, aynı cenneti arzuladığımızı gördük. Bu durum bize toplumsal şiddetin bir diğer önemli sebebini ve çözüm yolunu gösterdi. Şiddetin çok önemli sebeplerinden birisi de insanların toplumsal iletişime geçerken birbirlerinin farklılıklarını öne çıkarmaları ve salt kendi menfaatlerine odaklanıp diğer insanları ötekileştirmeleridir. Oysa ırmak her iki tarlayı sırayla sulasaydı, hırsızlık suçunda olduğu gibi bizim kazancımız başkasının kaybı anlamına gelmeseydi, herkesin bedeninin dokunulmazlığı kendine kalsaydı, trafikte karşıımızdaki araç önce geçiverseydi, uyuşturucu yerine limon satıp geçinseydik ne kaybederdik? Derslerimizin dua bölümünde mahkûmlar ve gardiyanlarla birlikte aynı kötülüklerden Allah’a sığınıp O’ndan aynı hayırları diledikçe ve bunları tüm insanlar için de istedikçe aslında kocaman bir ailenin fertleri olduğumuzu,

şiddete kodlanmış yaratıklar olmak yerine daha bir insanlaştığımızı hissettik. Bu tecrübemiz bize şiddetin bir empati yoksunluğundan ve salt farklılıklara odaklanmaktan kaynaklandığını gösterdi. Doğal olarak çözüm yolu toplumsal iletişimlerde ortak noktaları öne çıkarmaktan, herkesin faydasına hizmet etmekten, farklılıkları ise mümkün mertebe dünya hayatının zenginlikleri olarak görmekten geçmekteydi. Olumsuz bir farklılık ise toplumsal bir krize sebep olmadığı sürece görmezden bile gelinebilirdi.

Kur'an okurken, namaz kılarken ve en çok da dua ederken mahkûmların ağladıklarına şahit olduk. Ağlama sebepleri veya ağlarken hissettikleri genellikle aynıydı; geride bıraktıklarını özlüyorlardı, günahlarından korkuyorlardı ve tabii ki cezaevinde geçirdikleri ve geçirecekleri yıllara ağlıyorlardı. Sebep her ne olursa olsun ağlayabilmenin onları rahatlattığını ve daha merhametli kıldığını, böylece şiddet eğilimlerinden uzaklaştırdığını fark ettik. Bu durum bize şiddetin önlenmesinde bir diğer güzel yöntemi gösterdi; insanları sahih inancın Kur'an, hadis, salavat, tekbir, dua gibi unsurlarıyla duygusal olarak yönlendirmek, davranış eğitiminden önce duygu kontrolünü sağlamak. Ağlayabilmek özellikle şiddet suçundan hapse girmiş bireylerde önemli bir dönüşümün yani merhametin göstergesidir. Bu dönüşüm zamanla bireyde bir meleke haline geldiğinde ise bir zamanlar cana kıymış bir insanın bile kendini insanlığa adamasının önünde bir engel kalmayacaktır. Artık varlığını göstermenin de, sorunlara çözüm bulmanın da, kendisine uygulanan şiddete karşı durmanın da, zor ortamlarda ayakta kalmanın da tek yolu şiddet olmayacaktır.

Cezaevinde verdiğimiz Kur'an ve Tefsir dersleri bizde insanı, toplumu, hayatı ne kadar az tanıdığımızı gösterdi ve ikinci bir üniversite bitirmiş hissi uyandırdı. Projenin bitiminde hem mahkûmlarla hem de gardiyanlarla helalleşip ayrıldık. Çok önemli faydalarına şahit olduğumuz bu tür çalışmaların artarak devam etmesini dileriz. Ayrıca büyük bir toplumsal yaraya şifa bulmak adına derslerimiz için gerekli ortamı bize sağlayan tüm yetkililerin ve çalışanların salih amellerinin karşılığını dünyada ve ahirette görmelerini Allah'tan niyaz ederiz.

4. Toplumsal Şiddet Sorununa Karşı Çözüm Önerileri

Hangi inancın, milletin, ırkın veya ideolojinin mensubu olursak olalım toplumsal şiddet hiçbirimizin görmezden gelemeyeceği ve kendini nihaî manada güvende hissedemeyeceği büyük bir problemdir. Oysa hem bizim hem de gelecek nesillerin bedensel ruhsal selameti bu problemin çözümüne bağlıdır. Çalışmamızın bu bölümünde cezaevindeki derslerimizde edindiğimiz tecrübelere dayanarak toplumsal şiddetin çözümüne dair geliştirdiğimiz birkaç öneriyi ifade etmek istiyoruz.

Öncelikle toplumun farklı kademelerinde ve statülerinde yer alan bireyler olarak özellikle çocuklarımıza ve gençlerimize kendi varlıklarını ifade edebilecekleri, yeteneklerini sergileyebilecekleri, hayata katkıda bulunabilecekleri ortamlar sunabilmeliyiz. Böylece onlar kendilerini anlamlı ve değerli kılmamanın şiddetten geçmediğini anlamalıdır. Özellikle anne babaların ve eğitimcilerin çocuklara ve gençlere sabırla ve sakince yaklaşmaları, onları yapamayacakları işlere zorlayıp daraltmamaları, sürekli eleştirerek bunaltmamaları gerekir. İnsanın bedenine de ruhuna da saygı gösterilmesi bunu gerektirir. Dünya hayatının zorlukları ve karmaşası içerisinde ortamlar kimi zaman anne babaları ve eğitimcileri zorlayabilir ve çeşitli sorunların çıkmasını neredeyse kaçınılmaz hale getirebilir. Bu tür durumlarda sorunu bir an evvel aceleyle çözmeye çalışmak akıllı devreden çıkarıp tarafları şiddete yönelteceği için mümkünse o an için ortamı terk etmek ve sorunun çözümünü ruhun sakinleştiği, öfkenin azaldığı veya bittiği ileri bir vakte ertelemek gerekir. Bizler sırf bir sorunu çabucak çözmek adına daha kalıcı zararlar verecek şiddete yol açmaktan uzak durmalıyız.

İkincisi çocuklarımıza ve gençlerimize sorun çözmenin tek yolunun şiddet olmadığını, aynı olaya çok farklı açılardan bakılabileceğini telkin etmeli; her sorunu kendi başlarına çözmek zorunda olmadıklarını ve çok daraldıkları anlarda başka insanlardan ve özellikle Allah'tan yardım istemekten çekinmemelerini sıkça vurgulamalıyız. Ayrıca ihtiyacı olanlara yardım etmeleri gerektiği, bütün insanlığın aslında tek bir aile olduğu fakat herkesin bizim gibi düşünmek zorunda olmadığı, tüm kötülüklerin önünde uygun yöntemlerle durulabileceği yönündeki telkinlerimiz toplumsal barışın ve huzurun korunmasına büyük katkıda bulunacaktır.

Çocuklar ve gençler başta olmak üzere toplumun tüm fertlerine yaptıklarının sorumluluğunu yüklenme bilinci verilmelidir. Kişiye her türlü kararının ve davranışının getirilmesine katlanmak zorunda olduğu, bu nedenle herhangi bir davranışa yönelmeden önce sakin ve dikkatli düşünmesi gerektiği ifade edilmelidir. Yaşadığı sorunların sebebi olarak hep başkalarını gören fertlerin yetişmesi toplumda birbirini suçlamanın, kaosun ve doğal olarak şiddetin kapılarını açacaktır. Derslerimiz esnasında her ne kadar yaşadıkları olaylara anlayışla yaklaşmaya gayret etsek de mahkûmlara, yaptıklarının ve yapacaklarının sorumluluğunu üzerlerine almaları gerektiğini ifade etmekten kaçınmadık. Zira iyi düşünüp doğru karar veren ve tercihlerinin sonuçlarına dürüstçe katlanan bireylerden kurulu toplumda şiddetin yayılması neredeyse imkânsızdır.

Son olarak ne kadar farklı hayatlardan, imtihanlardan veya günahlardan gelmiş olurlarsa olsunlar, insanlarla hep iletişim halinde kalabilmeliyiz. Onları dinliyor ve yaptıklarını anlamaya çalışıyor olmamız, hatalarına, suçlarına hak veriyoruz anlamına gelmemelidir. Suç işleme ve hatta müebbet hapse girme konusunda hiçbirimizin garantide olmadığı bir dünya hayatın-

da karşımızdakini yargılamak yerine onu değiştiren, dönüştüren ve topluma kazandıran bir süreci hedeflemeliyiz. Bedeni ve ruhu hayırlı ve faydalı işlerle meşgul edecek ortamların oluşturulması, böylece doğuştan getirilen enerjinin insana şiddete değil insanlığa katkıya harcanması çok önemlidir. Cezaevinde yürütülen eğitim ve meslek projeleri göstermiştir ki hayatının bir döneminde şiddet suçu işlediyse de insanın aynı ruh halini ölene kadar taşıması gerekmez. Tevbe kapısının hep açık olması ve güneşin her gün yeniden doğması insanın geçmişten kurtulup bugüne ve geleceğe odaklanabileceğinin en büyük delilidir.

Sonuç

Çocukluklarımızdan beri izlediğimiz şiddet ve cinayet filmlerinde bize gösterilenin aksine cezaevindeki hiçbir mahkûmda karanlık yüzlere, korkunç bakan gözlere veya ürpertici gülüşlere rastlamadık. Bilakis cinayet suçluları dâhil neredeyse tüm mahkûmlarda sıradan insanlarınkinden farklı olmayan doğal haller bulunmaktaydı. İşlediği suçun korkunçluğu yüzlerine yansımış insanlar beklerken mahkûmlardan kimilerinin gayet sevimli, samimi ve saygılı, kimilerinin gayet dindar olmaları bizi çok şaşırttı. Bu durum bir yönüyle onlarla iletişimimizi kolaylaştırırken diğer yönüyle bizi ilginç sonuçlara götürdü. Hepimiz toplum içerisinde herhangi bir ortamda ve herhangi bir sebeple şiddet mağduru olabileceğimiz gibi şiddet faili de olabilirdik. Anladık ki fotoğrafın hangi tarafında yer alırsak alalım şiddet hepimiz için hayatın her aşamasında ve alanında geçerli olabilen çok büyük bir problemdir.

Şiddete yönelik dürtüler insanda doğuştan bulunabilmekle birlikte bazı mahkûmların dışardaki insanlardan daha erdemli davranışlar sergilemeleri insanın her halinin aynı olmadığını, ruhsal durumların değişkenliğini göstermiştir. Bir başka deyişle, normalde çok iyi niyetli bir insan da kendisinden hiç beklenmeyecek şekilde şiddete yönelebilirken, adı katile çıkmış bir mahkûm da hayatının kalan sürecinde son derece olgun davranabilmektedir. Bu noktada önemli olan insan hayatında her an karşılaşılacak kriz durumlarına karşı uyanık ve tedbirli olunması, dahası aklın da duyguların da bu tür durumlara karşı donanımlı hale getirilmesidir. Bahsettiğimiz türden bir donanım ancak din olgusunun hayatın her alanına daha fazla müdahil kılınmasıyla mümkündür.

Toplumsal şiddetin önlenmesine küçük de olsa bir katkıda bulunabilmek adına cezaevinde gerçekleştirdiğimiz Kur'an ve Tefsir çalışmaları bize sahih kaynaklardan edinilmiş din olgusunun insanda çok önemli olumlu dönüşümlere zemin hazırladığını göstermiştir. Bu dönüşümlerden birisi hiç şüphesiz şiddet sarmalından kurtulup hayata ve varlığa eskisinden daha doğru anlamlar yükleyebilmek ve buna göre yaşayıp sorunları akliselim ile çözmektir. Din olgusunun özellikle İslam dininin varlığına, hayata, kazanmaya

ya da kaybetmeye, ölüme ve nihayet yeniden dirilmeye yüklediği anlamların içselleştirilmesi toplumsal şiddetin önlenmesinde en önemli kilometre taşıdır. Fakat bu içselleştirilme dinî eğitimin cezaevi dâhil tüm yaşam alanlarına taşınmasıyla mümkün olabilir. Varlığa ve hayata doğru anlamlar yüklenmesi ve bu aşamada Kur'an ve sahih sünnet gibi aslî kaynakların dayanak alınması şiddet dürtülerinin oluşturduğu enerjinin başka alanlara kanalize edilmesini sağlayacak, böylece toplumsal şiddet fotoğrafında fâil olmanın da mağdur olmanın da önüne geçecektir. Elin dilin ve kalbin hayırlı amellerle, Kur'an ve ibadetle meşgul tutulmasının şiddetin büyük oranda ortadan kaldırdığı düşünüldüğünde özellikle yeni yetişen nesle doğru din algısının verilmesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu konuda toplumun her bir ferdine görev düşmekle birlikte dini ilimlerde ihtisas yapanların sorumluluğu çok daha fazladır.

Kaynakça

- Bardakoğlu, Ali, "Hapis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/54-64. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Güleç, Hüseyin vd. "Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4/1 (2012), 112-137. eISSN:1309-0674 pISSN:1309-0658.
- Gürhan, Nermin. "Her Yönü İle Akran Zorbalığı", *Türkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics* 3/2 (2017), 175-181.
- Hamzaoğlu Mehtap, Konuralp, Emrah. "Geleneksel Toplumlarda Namus Olgusu ve Namus Cinayeti: Türkiye Örneği". *Kadın Araştırmaları Dergisi* 1/18 (2019), 51-65.
- Kaya, Nazmiye, Güler, Özkan, Çilli, Ali Savaş. "Konya Kapalı Cezaevi'ndeki Mahkumlarda Psikiyatrik Bozuklukların Yaygınlığı", *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 5/2 (2004), 85-91.
- Özerkmen, Necmettin, Gölbaşı, Haydar. "Toplumsal bir olgu olarak şiddet", *Akademik Bakış Dergisi* 28 (2012), 1-19.
- Tatlılıoğlu, Kasım, Karaca, Mehmet. "Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6 /6 (June 2013), 1101-1123.
- Tekke, Mustafa. "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin En Son Düzeyleri: Kendini Gerçekleştirme ve Kendini Aşmışlık", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/4 (2019), 1704-1712.

Kadına Karşı Şiddetin Oluşumunda ve Önlenmesinde Din Faktörünün Etkisi

Züleyha BİRİNCİ²³

Giriş

Şiddetin birçok türü bulunmakta ve farklı değişkenlere bağlı olarak çeşitli tasniflere tabi tutulabilmektedir. Bu bildiri de eş şiddeti kapsamına giren, kocanın karısına yönelik fiziksel şiddeti üzerinde durulacaktır. Eş şiddeti, aile içi şiddetin bir türü olarak kabul edilmektedir. Aile içi şiddetin, kadına yönelik bu çeşidi dışında, çocuklara ve yaşlılara şiddet gibi başka çeşitleri de bulunmaktadır. (Yılmaz, 2010, 174-177; Düzgüner & Martı, 2020, 463-470) Fiziksel şiddet, mağdurun bedenine uygulanan ve ona zarar verici hareketleri kapsayan şiddet türünü ifade etmektedir. Dayak atma, tokatlama, yumruk vurma, tekmeleme, kesici bir aletle veya sopayla yaralama gibi birçok eylem fiziksel şiddet içine girmektedir. (Yılmaz, 2010, s. 172; Düzgüner & Martı, 2020, s. 460)

Aile içi şiddetin sosyal, psikolojik, kültürel ve ekonomik birçok sebebinden bahsedilmektedir. (Yılmaz, 2010, s. 178-183) Bununla birlikte bazı erkekler eşlerine bir sebepten ötürü fiziksel şiddet uyguladıklarında bunun dinen kendilerine tanınan bir hak olduğunu ileri sürebilmektedir. Bu anlamda bazen aile içi şiddet, din referans gösterilerek meşrû addedilebilmektedir. (Yılmaz, 2010, s. 182) Nitekim bazı araştırmalarda eşlerine şiddet uygulayan erkeklerin, dini; şiddeti meşrulaştırıcı bir etken olarak gördüklerine ve uyguladıkları şiddete bir kılıf olarak kullandıklarına işaret edilmektedir. (Öztürk, 2015, s. 88; Bayer, 2016, s. 556-558)

İslâm dini bütün insanların dünya ve âhirette huzur ve saâdet içinde olmaları için gönderilen bir dindir. Kadın veya erkek tüm insanların rahat ve mutluluğu için gelen ve insanlar arasında adaleti temin etmeyi amaçlayan bir dinin,

²³ Dr. Öğr. Üyesi, İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri/Kelam, zbirinci@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0397-8130.

kadınlara karşı baskı ve şiddete, haksızlık ve kaba kuvvete müsamaha göstermesi makul değildir. Bu itibarla bildirimizde, eş şiddeti bağlamında, kadınların kocaları tarafından dövülmesine sebep olabilecek bazı dinî dayanaklar, kelâmî açıdan incelenecek ve problemin çözümü için öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Kadına Karşı Şiddete Sebep Olabilecek Bazı Dinî Dayanakların İncelenmesi

Nisâ Sûresi 34. Âyet:

Kocaların eşlerini dövmelerinin meşrû olduğuna dair düşüncelerin özellikle en-Nisâ sûresinin 34. âyetine dayandırıldığı söylenebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur'an Yolu* isimli tefsirde bu âyetin konuyla ilgili kısmına verilen meâl şöyledir: “(Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.” (Karaman vd., 2006, 2/54)

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu bu âyetteki “vadribûhünne” ifadesine, bu meâlde olduğu gibi kadınların dövülmesi şeklinde mâna vermişlerdir. Bu bağlamda bu ifadeyi dövme fiiliyle ilişkilendiren müfessirlere şu isimler örnek verilebilir: Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) (Mukatil, 1423, 1/371), Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) (San'ânî, 1419, 1/452), Taberî (ö. 310/923) (Taberî, 2000, 8/313-316), İbnü'l-Münzir (ö. 318/930?) (İbnü'l-Münzir, 1423/2002, 2/692-693), Mâtürîdî (ö. 333/944) (Mâtürîdî, 2005, 3/204), Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983) (Semerkandî, 2006, 1/352), Sa'lebî (ö. 427/1035) (Sa'lebî, 1422/2002, 3/303), Mâverdî (ö. 450/1058) (Mâverdî, 1/483), Vâhidî (ö. 468/1076) (Vâhidî, 1415/1994, 2/47), Sem'ânî (ö. 489/1096) (Sem'ânî, 1418/1997, 1/424), Bagavî (ö. 516/1122) (Bagavî, 1417/1997, 2/208), Zemaşşerî (ö. 538/1144) (Zemaşşerî, 1407, 1/507), İbn Atıyye (ö. 541/1147) (İbn Atıyye, 1422, 2/48), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) (İbnü'l-Cevzî, 1422, 1/402), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) (Râzî, 1420, 10/72), Kurtubî (ö. 671/1273) (Kurtubî, 1384/1964, 5/172-173), Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286) (Beyzâvî, 1418, 2/73), Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn en-Neseffî (ö. 710/1310) (Neseffî, 1419/1998, 1/355), Ali b. Muhammed el-Hâzin (ö. 741/1341) (Hâzin, 1415, 1/371), Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) (Endelüsî, 1420, 3/627-628), İbn Kesîr (ö. 774/1373) (İbn Kesîr, 1420/1999, 2/295), Celâlüddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) (Süyûtî, 2/521), Şevkânî (ö. 1250/1834) (Şevkânî, 1414, 1/532), Reşîd Rızâ (1865-1935) (Rızâ, 1990, 5/60-63), Ahmed Merâgî (1881-1945) (Merâgî, 1365/1946, 5/29-30), Seyyid Kutub (1906-1966) (Seyyid Kutub, 1966, 5/58-61), Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942) (Yazır, 2010, 3/79).

Yukarıda isimleri zikredilen müfessirlere ait tefsirlerde, “vadribûhünne” tabiri ile ilgili açıklamaların bazıları şöyledir: Elem vermeyecek şekilde yani iz bırakmayacak şekilde (Mukatil, 1423, 1/371). Elem vermeyecek, yani iz bırakmayacak ve incitmeyecek şekilde (Mâtürîdî, 2005, 3/209). Elem vermeyecek ve iz bırakmayacak şekilde (Sa’lebî, 1422/2002, 3/303). Terbiye için ve nüşûzdan sakındıran, elem vermeyecek ve bitkin düşürmeyecek bir dövme müsaade edilmiştir (Mâverdî, 1/483). Elem vermeyecek şekilde dövün. Bu dövme, yaralama ve kırma olmayan bir dövmedir. Atâ’nın söylediğine göre misvak ve benzeri bir şeyle dövmektir (Sem’ânî, 1418/1997, 1/424). Eğer yataklarda yalnız bırakmayla nüşûzdan vazgeçmiyorlarsa onları elem vermeyecek ve iz bırakmayacak bir şekilde dövün (Bagavî, 1417/1997, 2/208). Bu âyetteki dayak, elem vermeyen bir terbiye dayığıdır. Bu dayakta kemik kırılmaz ve yara izi kalmaz (İbn Atıyye, 1422, 2/48). Bu âyetteki dayak, elem vermeyen bir edep dayığıdır. Bu dayak; kemik kırmayan ve yara izi bırakmayan, tokat atma gibi bir dayaktır. Bu dayaktan maksat sulthan başka bir şey değildir (Kurtubî, 1384/1964, 5/172). Onların dövülmesi, elem vermeyen ve bitkin düşürmeyen bir dövmedir. Elem vermeyen dayak; kemiğin kırılmadığı, bir organın tahrip edilmediği, iz bırakmayan, bitkin düşürmeyen ve yüze vurulmayan bir dayaktır (Endelüsî, 1420, 3/627-628).

Naslardan hüküm istinbat eden fakihlerin çoğunluğu da “vadribûhünne” ibaresinden kadınların dövülmesi sonucunu çıkarmışlardır. Buna göre fakihler, kadının nüşûzu durumunda, kocanın gerekirse karısını döverek terbiye edebileceğini söylemişlerdir. (Topal & Küçük, 2012, s. 25) İfade edildiğine göre fakihler; kadının, ailenin işleyişiyle alâkalı bazı kuralları ihlal etmesi anlamındaki nüşûzu halinde kocası tarafından dövülebilmesini caiz görmüşlerdir. Ancak bu dövmenin tedip için olduğunu ve hafifçe olması gerektiğini söylemişlerdir. Bununla birlikte bu seçeneği hiçbir zaman ön plana çıkarmamışlardır. Dövmeyi, kocanın karısını terbiye etmesinde başvurabileceği son çare olarak kabul etmişler ve bunu bir şiddet unsuru şeklinde devreye sokmamışlardır. (Topal & Küçük, 2012, s. 17) Fakihler, son seçenek olarak müracaat edilebilecek dövme fiilinde yaralamaya ve kanamaya sebep olunmaması gerektiğini, dövme fiilinin iz bırakmayacak şekilde olması gerektiğini, ayrıca kadının yüzüne ve vücudunun hassas bölgelerine asla vurulmaması gerektiğini belirtmişlerdir. (Topal & Küçük, 2012, s. 25)

Modern dönemde, âyetteki “vadribûhünne” ibaresine, vurma-dövme mânası verilemeyeceğini ifade eden ilim adamları da olmuştur. Bunlara örnek olarak Bayraktar Bayraklı, İsmail Yakıt, Mehmet Okuyan ve Yunus Vehbi Yavuz gibi isimler verilebilir. Bu minvalde mezkûr ibareye Bayraklı; geçici olarak evden uzaklaştırma, Yakıt; uzaklaştırma, gönderme, evden ayırma, Okuyan; uzaklaştırma (Kuran Meali, 2023) ve Yavuz; terk etme mânalarını vermişlerdir. (Yavuz, 2011, s. 100) Âyette geçen “vadribûhünne” lafzı da-ra-be kökünden gelen bir emir fiildir. Sözlüklerde da-ra-be fiilinin

farklı anlamları olduğu görülmektedir. Örneğin mastar formuyla vurmak; yola çıkmak, yolculuk yapmak, seyahat etmek; vaz geçmek, bırakmak, terk etmek; açıklamak, izah etmek; men etmek (Ezherî, 2001, 12/14-15; Cevherî, 1987, 1/168) gibi mânaları bulunmaktadır. Bu itibarla modern çağa gelindiğinde, klasik dönemin aksine, kelimenin vurma-dövme anlamı dışındaki diğer mânalarının tercih edildiği de olmuştur.

Neticede “vadribûhünne” ifadesine çoğunlukla “onları dövün” anlamı verilirken az da olsa “onları evden uzaklaştırın; gönderin; terk edin” gibi mânalar da verilmiştir. (Şola, 2021, s. 168-169) Bununla beraber dövme anlamı verenler de genellikle açıklayıcı bir ifade zikretme ihtiyacı hissetmişler ve incitmeyen, acı vermeyen, iz bırakmayan, hafifçe, yaralamayan, kemikleri kırmayan bir dövme fiilinden, misvak ve mendil benzeri nesnelere dövmekten bahsetmişlerdir. Âyette yalnızca “vadribûhünne” denilmesine ve “hafif, elem vermeyen ve iz bırakmayan” gibi herhangi bir ifadeye yer verilmemesine rağmen İslâm âlimlerinin kahir ekseriyetinin bu açıklamaları yapma gereği duymaları, “vadribûhünne” ifadesine yalın olarak “dövme” mânasını vermede bir ızdırap gördüklerine işaret etmektedir ki bu nokta son derece dikkat çekicidir. Ayrıca dövmenin keyfiyeti konusunda aralarında ittifak olmadığı görülmektedir. Zira hafiften kuvvetliye doğru değişecek şekilde gerçek mânada değil sembolik bir dövme, misvak veya mendille dövme, incitmeden dövme, yüzlerine vurmadan dövme, tokat atma, iz bırakmayan dövme, yaralamayan dövme, kanatmayan dövme veya kemikleri kırmayan dövme gibi farklı darp şekillerinden bahsedilmektedir. Bütün bu hususlardan, “vadribûhünne” ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda, İslâm âlimlerinin, başından beri ihtilaf içinde oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bu ifadenin mânaya delâletinin zannî olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Buna ek olarak bu ifadeye “vurma-dövme” mânasını vermek, dinî ve insanî açıdan sorunlara sebep olmaktadır. Öyleyse “İslâm dininde kadınların eşleri tarafından belli şartlarda dövülmesine ruhsat verilmiştir” şeklindeki düşüncüyü, zârûrât-ı dîniyyeden biri olarak kabul etmek, itikadî açıdan isabetli görünmemektedir.

Âyetteki “vadribûhünne” ifadesini dövme fiiliyle irtibatlandırmak, kanaatimizce şu problemleri ortaya çıkaracaktır:

1. Bu durumda nüşûzundan endişe edilen kadınların kocaları tarafından dövülebilmeleri dinen meşrû olacaktır. Bu da kadına karşı şiddete dinen cevaz verildiği sonucuna götürecektir. Müfessirlerin; âyetteki emir bir farz değil ruhsattır, yani bu emir “dövünüz” anlamında bir zorunluluk değil, “dövebilirsiniz” anlamında bir ruhsat ifade etmektedir (Çelik, 2022, s. 19) şeklindeki açıklamaları, sorunu çözmekte yetersiz kalacaktır. Çünkü bu izahta, kadınların dövülmesi zorunlu bir emir olarak görülmesi de başvurulabilecek bir ruhsat olarak mevcudiyetini koruyacaktır. Buna karşılık, fakihlerin dövme seçeneğine son çare olarak

başvurulabileceğinden bahsetmeleri, ancak bu seçeneği hiçbir zaman ön plana çıkarmamaları ve bir şiddet unsuru olarak görmemeleri (Topal & Küçük, 2012, s. 17) de problemi ortadan kaldıramayacaktır. Zira bu düşüncede, dövme son çare olarak başvurulabilecek bir seçenek olarak kabul edilmektedir. Dövme seçeneğinin ön plana çıkarılmamış olması onun bir seçenek olarak var olmasını ortadan kaldırmamaktadır. Ayrıca dövmenin bazı kimselerce bir şiddet unsuru olarak görülmemesi, hiç kimse tarafından bir şiddet aracı olarak görülmeyeceği anlamına gelmediği gibi bu ruhsatı kullanmak isteyenler tarafından bir şiddet aracı olarak kullanılmayacağını da garanti edememektedir. Nitekim dövme seçeneği eğer kocaya tanınan bir ruhsatsa koca bu seçeneği uygulama hakkına sahip olacak ve bundan dolayı dinen kınanamaz hale gelecektir. Bu durum ise İslâm dininin hiçbir şekilde şiddete müsamaha göstermediği (Topal & Küçük, 2012, s. 12) iddiasıyla çelişecektir.

2. Nüşûzundan endişe edilen kadınların üçüncü bir seçenek olarak dövülmelelerini meşrû kabul etmek, kadınlara karşı fiziksel şiddete ve adaletsizliğe müsamaha göstermek anlamına gelecektir. Çünkü âyet-i kerîmede nüşûz içine giren kadınlardan değil, nüşûzundan endişe edilen kadınlardan söz edilmektedir. O halde burada bizzat suç işlemiş kadınlara değil, suç işlemesinden endişe edilen kadınlara yönelik tedbirlerden bahsedilmektedir. (Yavuz, 2011, s. 101) Bu durum dikkate alındığında âyette genel mahiyette kadınların dövülmesine değil, suçlu kadınların dövülmesine ruhsat verildiği şeklindeki argümanlar geçerliliğini yitirecektir. Dahası kadınların henüz suç sabit olmadan dövülmeleri, orantısız bir muameleye tabi tutulmaları anlamına gelecektir. Bu takdirde de kadınlara karşı zulüm ve haksızlık yapılmış olacaktır. Halbuki İslâm dini zulüm ve haksızlıklara sebep olmak için değil, bunları ortadan kaldırmak için gönderilmiş bir dindir.
3. “Vadribûhünne” ifadesinin dövme fiiliyle ilişkilendirilmesi durumunda; kadınların hangi durumlarda dövülebilecekleri belirsiz hale gelecektir. Zira nüşûzun ne demek olduğu ile hangi söz ve davranışları içine aldığı konusunda, âlimlerin çok çeşitli açıklamaları bulunmaktadır. (Şola, 2021, s. 152-168) Örneğin yapılan tanımlara göre nüşûz; eşlerin ve bilhassa kadınların evlilik hukukuna riayet etmemeleri, geçimsiz davranmaları (Günay, 2007, 303); eşlerden birinin diğerine karşı hoşlanmadığı bir davranışta bulunması; kadının kocasına başkaldırması ve onu kızdıracak davranışlar yapması; kadının kocasına itaat etmemesi (Çelik, 2022, s. 10) gibi anlamlara gelmektedir. Buna göre kadınların kocalarına isyan etmeleri ve onlara itaat etmemeleri; kocalarının emirlerine karşı çıkmaları ve bunları hafife almaları; kocalarına kin beslemeleri, düşmanlık etmeleri ve düşmanlıkta ileri gitmeleri; kocalarıyla beraber olmayı reddetmeleri; yapmaları gereken güzel davranışları yapmama-

ları, kocalarına karşı pejmürde halde olmaları ve süslenmemeleri gibi her türlü nahış sözlü ve fiilî davranış (Çelik, 2022, s. 11) nüşûz içinde değerlendirilebilmektedir. Nüşûzun tarifi ve sınırları konusunda teoride böyle bir çeşitlilik söz konusu olunca pratikte neyin nüşûz sayılıp neyin sayılmayacağı hususu da kişiden kişiye göre değişebilecektir. Bu çerçevede bir kocanın sorun etmediği bir hadiseyi diğer bir koca nüşûz sayıp tedib için dayağa başvurabilecektir. Bu durumda kocanın nüşûz algısına göre değişkenlik gösteren bir keyfilik ortaya çıkacaktır. Halbuki insanlığın huzuru için gönderilen son din İslâm'da, kadınların dövülebilmesi ruhsatı, kocaların değişken nüşûz algılarına bırakılmış olmasa gerektir.

4. "Vadribûhünne" ifadesine "onları dövün" anlamı verilmesi durumunda; kadınların ne şekilde ve ne kadar dövülebilecekleri belirsiz hale gelecektir. Zira âyette yalın olarak "dövün" denilmiş olacak, fakat kadınların sopa vb. bir cisimle mi, el ve ayak gibi organlarla mı dövüleceği açıklığa kavuşmamış olacaktır. Ayrıca kadınların neresine vurulabileceği de bir sorun teşkil edecektir. Buna ek olarak âyette yalın biçimde "dövün" denilmiş olması sebebiyle bu ifadenin, tüm dayak şekillerini ve kadının bütün bedenini kapsadığını düşünmek de mümkün hale gelecektir. Bununla beraber kadınların ne kadar dövülebileceği de netlik kazanmayacaktır. Nitekim üçüncü bir seçenek olarak ve aile birliğinin dağılmaması için uygulanabilecek bir tedbir olan dövme eyleminin hangi kadında ne miktarda ve ne sürede etki gösterebileceğinin bir ölçüsü bulunmayacağı gibi dövmenin bir etkisinin olup olmayacağı da belirsiz kalacaktır. Durum böyle olunca kadınlar nüşûzdan vazgeçinceye kadar kocaların eşlerini uygun buldukları şekilde ve sürede dövülebilmeleri mümkün hale gelecektir. Bu durumda kadının nâşize olup olmadığına, dövülmeyi ne zaman hak edip ne zaman etmediğine, dövülecekse ne şekilde ve ne kadar dövülebileceğine karar vermek, kocanın insafına kalmış olacaktır. Ancak böyle bir tablo, kadınlar açısından son derece ürkütücüdür. Normal şartlar altında bir kadının fıtraten böyle bir tabloyu kabul edebilmesi mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte bu tablonun hakkaniyetli erkekler tarafından da olduğu gibi benimsenebilmesi muhtemel gözükmemektedir. Nitekim özenle yetiştirdiği kız evladının yaşadığı ailevi sorunların; kocasının inisiyatifine bağlı olarak onun tarafından dövülmesiyle çözüme kavuşmasına, hangi vicdanlı baba razı olabilecektir? O halde "vadribûhünne" buyruğuna, "onları dövün" mânası verildiğinde insan fıtratına uymayan bir durumdan bahsedilmiş olacaktır. Halbuki İslâm fıtrat dinidir ve İslâm dininde insanın fıtrî yapısına uymayan ilke ve prensiplerin mevcudiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Şu da var ki erkeklerin fiziksel olarak güçlü kuvvetli, kadınların ise hassas ve narin bir yaratılışa sahip oldukları, insan tabiatıyla ilgili inkâr edilemeyecek bir özelliktir. Hal böyle iken kocalara eşlerini dövme ruhsatının verilmesi,

kadınlar açısından korkunç bir zulme dönüşebilecektir. Ki ülke ve dünya basınına yansıyan bazı şiddet olaylarından, kadınların kocaları tarafından ne büyük zulümlere maruz bırakıldıkları hepimizin malumudur. Öyleyse ilahi kitabımızın bu menfur hadiseler ve şiddet olaylarına, imkân ve fırsat tanıdığını düşünmek makul olmayacaktır.

5. “Vadribûhünne” buyruğuna dövme mânâsı verildiğinde oluşabilecek problemleri bertaraf edebilmek için İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğunun yaptığı gibi hafifçe ve incitmeden dövmekten bahsetmek, yine sorun teşkil edecektir. Zira âlimlerin hafiflikten neyi kastettikleri değişkenlik arz etmektedir. Eğer bazı âlimlerin dediği gibi hafiflikten maksat incitmeden, misvak, mendil vb. cisimlerle sembolik bir dövme ise bu açıklama akla aykırı düşecek ve acı vermeyen dövmeye, dövme demenin bir mânâsı kalmayacaktır. Böyle bir dövmenin evlilik hayatını dağılmaktan kurtarmada bir etkisi de olmayacaktır. Şöyle ki eğer âyette nüşûzları sebebiyle ve aile birliğinin dağılmaması için caydırıcı veya terbiye edici bir tedbir olarak kadınların dövülebileceğinden bahsediliyorsa burada acı ve elem verici bir dayak söz konusu olacaktır. Hakikaten dayak-acı ilişkisi açısından meseleye bakıldığında dövme olmaksızın bir acıdan bahsedilemeyeceği gibi acı olmaksızın bir dövmeden de bahsedilemeyecektir. (Sâbûnî, 2005, s. 68) Bu durumda sembolik dövmeye dair yorum ve açıklamalar anlamını kaybedecektir. Ayrıca sembolik olarak dövmekten bahsetmek, âyetin lafzıyla bir çelişki oluşturacak ve hakîm olan Allah’a hikmetsiz bir söz atfetmek anlamına gelecektir ki Cenab-ı Hak bundan münezzehtir. Zaten âyetin metninde dövmenin hafifliğini beyan etmeden yalın olarak “vadribûhünne” buyurulduğundan, dövmenin hafifliğini ifade eden açıklamalar, âyetin metnine ilâvede bulunmak ve neticede âyetin metnine muhalefet etmek olarak bile nitelenebilecektir. Diğer taraftan sembolik dövme dışında kalan acı ve elem verici bir dövmeden bahsedildiğinde ise şiddet problemi ortaya çıkacaktır ki dinen buna cevaz verildiğini kabul edebilmek söz konusu olamayacaktır.
6. “Vadribûhünne” ifadesine dövme mânâsı vermek fakat bunu tarihî olmakla açıklamak da kanaatimizce sorunları gideremeyecektir. Bazı yorumlara göre kadınların dövülmeleri tarihî şartlar içinde uygulanmış olan ancak günümüz şartlarında fayda sağlamayacağı aşikâr olan bir tedbirdir (Topal & Küçük, 2012, s. 18). Benzer yorumlara göre dövme fiilinin bugün bizim zihin dünyamızda kazandığı anlam ile Kur’ân’a muhatap olan o zamanki insanların zihinlerindeki anlamı birbirinden farklıdır. O devirde kadınların dövülmesi geçerliliğini sürdürmekte olan fiilî bir durumdur ve Kur’ân sadece bu fiilî durumu beyan etmektedir. Bununla beraber dövmenin üçüncü sırada zikredilmesi ve dövmeye bir sınırlama getirilmesi, bugünkü kadınların aksine o zamandaki kadınların hayret ve şükranla karşıladıkları bir ikramdır adeta (Güner, 2007, s. 58).

Bu tür yorumlar karşısında ise şu şekildeki sorular yanıt bekleyecektir. O dönemde kadınların dövülmesi geçerliliğini sürdüren bir olgudur da bugün bu olgu ortadan kalkmış mıdır? O günün erkekleri dövmeye başvurmuştur da bugünün erkekleri dövmekten vaz mı geçmiştir? O günkü kadınlar dövülmeyi bir problem olarak görmemiş midir? O günün kadınları dövülmeyi kanıksamıştır da bugünün kadınları mı dövülmeyi sorun etmeye başlamıştır? O günün kadınları sınırlı olarak dövülmeyi bir ikram olarak mı kabul etmiştir? O günün kadınlarını sınırlı olarak dövmek, onlar için bir ikramdır da bugünün kadınları için mi şiddet kapsamındadır? Yüce Rabbimiz Allah o günkü kadınların kocaları tarafından sınırlı şekilde dövülmelerine ruhsat mı vermiştir? O günkü kadınlar için verilen ruhsat bugünkü kadınlar için geçersiz hale mi gelmiştir? Bu ruhsat o gün için işlev gören bir olgu idiye Peygamberimiz neden bu olguya karşı çıkmıştır? Peygamberimiz de o devirde yaşamış olmasına rağmen niçin bu uygulamaya onay vermemiş ve fiiliyata geçirmemiştir? Bizim buradaki niyetimiz, dinimiz İslâm'ın doğru anlaşılmasına hizmet etmektir ve inanıyoruz ki her samimi ilim adamının düşüncesi de budur. Bu sebeple bilhassa kadınlar için soru işareti oluşturan bu düşüncelere kulak verilmesi gerektiği görüşündeyiz. Nitekim "vadribûhünne" ifadesinin dönemselsel bir uygulamaya işaret olarak kabul edilmesi ve o zamanda mevcut olan fiilî bir durumun tespiti (Görgülü, 2016, s. 110) olarak görülmesi durumunda, kadınların kocaları tarafından dövülmesi olgusunun bugün tamamıyla geçerliliğini yitirmesi gerekecektir. Ne var ki realite bu yönde cereyan etmemekte ve erkeklerin kadınlara yönelttikleri şiddet varlığını sürdürmektedir. Aile içi şiddet olayları tarih boyunca var olduğu gibi bugün de dünya genelinde büyük bir problem olarak var olmaya devam etmektedir (Düzgüner & Martı, 2020, s. 459).

Nisâ sûresinin 34. âyetinde geçen "vadribûhünne" ifadesine vurmak-dövmek mânası vermek, görüldüğü üzere birçok problemi beraberinde getirmiş olacaktır. Bu durumda mânaya delaleti zannî olan ve vurmak-dövmek anlamı verildiğinde dinî ve insanî açıdan birçok soruna sebep olan bir ifadeden hareketle "İslâm'da kadınların kocaları tarafından belli şartlarda dövülmelerine izin verilmiştir" şeklindeki yorumu, zarûrât-ı dîniyyeden biri kabul etmek, itikadî bakımdan uygun olmayacaktır.

Nisâ Sûresi 34. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü:

Kaynaklarda Nisâ sûresinin nüzûl sebebi olarak zikredilen ve genel olarak kabul gören şöyle bir olay bulunmaktadır. Nakledildiğine göre sahâbeden biri eşine tokat atmış, eşi de kocasını Peygamberimize şikâyet etmiş. Peygamberimiz kısas yapılmasına hükmetmiş, fakat kısas yapılmadan önce bu âyetler nâzil olmuştur. (Seber, 2014, s. 114) Bu kişilerin kimler olduğu konusunda tefsirlerde farklı isimler zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'i başından sonuna

kadar tefsir eden ilk müfessir olan Mukatil b. Süleyman'ın tefsirindeki bilgilere göre bu âyet, nakiblerden biri olan Sa'd b. Rebî' ve eşi Habîbe bint Zeyd hakkında nazil olmuştur. Belirtildiğine göre Sa'd eşine tokat atmış, hanımı da ailesinin yanına gitmiş. Sonra babası, kızıyla beraber Peygamberimizin huzuruna gidip şöyle demiş: "Onu ben nikâhladım, yavrucuğumu onunla ben evlendirdim, o ise kızıma tokat attı." Peygamberimiz de hanımın, kocasına kısas yapmasına hükmetmiş. Ardından kocasına kısas yapmak üzere kocasıyla beraber gelmişler. Bunun üzerine Peygamberimiz geri dönmelerini, Cibrîl'in (as.) geldiğini ve bu âyeti inzâl ettiğini söylemiş. Nihai olarak da "Biz bir şey murad ettik Allah da bir şey murad etti, hayırlı olan Allah'ın muradıdır" buyurmuş. Mukatil'in, bu habere dayalı olarak âyeti açıklarken yaptığı yorumlara göre adamlarla karısı arasında, can alma ve yaralama dışında bir kısas söz konusu değildir. (Mukatil, 1423, 1/370) Fakat bu yoruma göre yaralama ve can alma haricindeki dayaklar mübah hale gelecektir ki bu da şiddet sorununa yol açacaktır. Şu da var ki Mukatil bu haberin kendisine kimden ulaştığı hususunda herhangi bir râvi adı veya bir rivayet zinciri kaydetmemektedir. Bu da haberin güvenilirliğine gölge düşürmektedir.

Erken dönemde yaşamış meşhur müfessir Taberî'nin tefsirinde de bu âyetin nüzûl sebebi olarak mezkûr olaydan bahsedilmiştir. Taberî, olayın kimler arasında geçtiğine dair bir isim zikretmemiş, bir adam ve bir kadın demekle yetinmiştir. Olayı farklı tariklerle aktaran Taberî'nin kaydettiği rivayet zincirleri şöyledir (Taberî, 2000, 8/291-292):

1. Bize Muhammed b. Beşşar tahdis etti dedi ki, bize Abdül'alâ tahdis etti dedi ki, bize Sa'îd, Katâde'den tahdis etti dedi ki, bize Hasan tahdis etti.
2. Bize Bişr b. Muâz tahdis etti dedi ki, bize Yezîd tahdis etti dedi ki, bize Sa'îd, Katâde'den tahdis etti.
3. Bize Hasan b. Yahyâ tahdis etti dedi ki, bize Abdürrezzâk haber verdi dedi ki, bize Ma'mer, Katâde'den haber verdi.
4. Bize İbn Vekî' tahdis etti dedi ki, bize babam, Cerîr b. Hâzîm'den, o da Hasan'dan tahdis etti.
5. Bize Kasım tahdis etti dedi ki, bize Hüseyin tahdis etti dedi ki, bana Haccâc, İbn Cüreyc'den tahdis etti dedi ki.
6. Bize Muhammed b. Hüseyin tahdis etti dedi ki, bize Ahmed b. Mufaddal tahdis etti dedi ki, bize Esbât, Süddî'den tahdis etti.

Bu isnatlarla ilgili olarak şu hususlar zikredilebilir. Birinci rivayet tabîin neslinden olan Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) tarafından aktarılan mürsel bir haberdir. İkinci rivayet tabîin neslinden Katâde'nin (ö. 117/735) aktardığı mürsel bir haberdir. Üçüncü rivayet de Katâde'nin mürselidir. Dördüncü rivayet Hasan-ı Basrî'nin mürselidir. Beşinci rivayet tabîinden İbn Cüreyc

(ö. 150/767) tarafından nakledilen mürsel bir rivayettir. Altıncı rivayet tabiiinden Süddî'nin (ö. 127/745) naklettiği mürsel bir haberdir. Mürsel hadis ise isnadında sahâbî olan râvi yahut diğer ravilerden biri zikredilmemiş hadis (Polat, 2006, 32/52) demek olup sübûtu açısından zannîdir. Ne var ki Taberî bu rivayetlerin ardından Zührî'nin (ö. 124/742) görüşüne yer vermekte ve Zührî'ye göre adam ile karısı arasında can alma dışında bir kısas olmadığını dile getirmektedir. Zührî'nin düşüncesine göre adam, karısının bir yerini kırsa veya onu yaralasa dahi adama kısas gerekmemektedir (Taberî, 2000, s. 8/292).

Kanaatimize göre Nisâ sûresi 34. âyetteki “vadribûhünne” ifadesinin, kadınların dövülmesi şeklinde anlaşılmasında, nüzûl sebebi olarak kabul edilen bu rivayetlerin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Fakat nüzûl sebebi olarak zikredilen bu rivayetler, bariz şekilde şiddet problemine yol açmaktadır. Buna ek olarak rivayetlerde anlatılan olay, eş dövmeyi o dönemin toplumsal kabulleriyle ilgili bir durum olarak açıklayan ve tarihî olarak niteleyen bakış açısını da nakzetmektedir. Zira olayda belirtildiğine göre ne adamın eşi dövülmeyi kabul edebilmiştir ne de dövülen kadının babası, kızına kocasının vurmasına sabredebilmiş ve bunu sineye çekebilmiştir. Bilakis kızıyla birlikte Peygamberimize gitmişler ve bu durumu bir haksızlık olarak görüp şikâyet etmişlerdir. Üstelik Peygamberimiz de kadın lehine hüküm vermiş ve adamı haksız bulmuştur. Bu durum, kadının dövülmesinin o dönemde bile toplumsal bir kabul görmediğini ifade etmektedir. Daha da ilginç olanı, olayın devamında kadınların dövülmesine Allah'ın izin verdiğinden bahsedilmektedir. Bu ise İslâm'da şiddete müsaade edilmediği iddiasıyla gelişmektedir. Halbuki bu rivayetler muttasıl bir senetle sonraki nesillere aktarılmamış olup sübûtları açısından zannîlik taşımaktadırlar. Bu durum, olayın aynen anlatıldığı gibi gerçekleştiğine dair bir kesinlik olmadığını ve aynı şekilde Peygamberimize atfedilen sözlerin de gerçekten ona ait olduğuna dair bir kesinlik bulunmadığını göstermektedir. O halde bu rivayetler bağlamında kadınların dövülebileceği yönündeki açıklamalar, bazı zannî yorum ve hükümlerden ibaret olmakta ve bu düşünceleri benimseyen kimselere ait fikirler haline gelmektedirler. Öyleyse bu fikirleri esas alarak İslâm dini aleyhinde genelleyci olumsuz yargılarda bulunmak isabetli olmayacaktır.

Sâd Sûresi 44. Âyet:

Kadınların eşleri tarafından dövülebilmesinin meşrû olduğuna dayanak gösterilen âyetlerden bir diğerinin, Sâd sûresinin 44. âyeti olduğu söylenebilir. *Kur'an Yolu* isimli tefsirde bu âyete verilen meâl şöyledir: “(Bir yemini vardı.) ‘Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol’ (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü.” (Karaman vd., 2006, 4/583)

Esasında bu âyet-i kerîmenin metninde Hz. Eyyûb'un eşi açıkça zikredilmemektedir. Hz. Eyyûb'un kime veya neye, niçin vuracağı da sarahaten beyan edilmemektedir. Ancak İslâm âlimlerinin tamamına yakını bu âyette Hz. Eyyûb ve eşinden bahsedildiğini kabul etmektedir. Bu âyetle ilgili çeşitli rivayetlerden bahsedilmektedir. Bunlardan bazılarına göre Hz. Eyyûb'un hastalığı boyunca hanımı ona daima hizmet etmiştir. Ancak bir keresinde eşi, üzüntüsünden dolayı Hz. Eyyûb'u isyan etmeye teşvik eden birtakım sözler söylemiştir. Hz. Eyyûb'un da buna canı sıkılmış ve iyileştiğinde eşine yüz sopa vurup onu cezalandıracağına dair yemin etmiştir. Fakat eşinin maksadının kötü olmaması, ayrıca Hz. Eyyûb'un da sadakati ve hizmetinden ötürü eşini çok sevmesi sebebiyle Allah Teâlâ, Eyyûb peygambere bu cezanın sembolik şekilde uygulanmasının yolunu göstermiştir. (Karaman vd., 2006, 584) Tefsirlerde yer alan bu minvaldeki açıklamalar vasıtasıyla âyet-i kerîmede açıkça beyan edilmeyen bazı boşluklar doldurulmakta ve ilk bakışta bilinemeyen bazı noktalar zâhiren aydınlığa kavuşmaktadır. Diğer taraftan tefsirlerde geçen bu bilgiler doğru kabul edildiğinde buradan bazı önemli sonuçlar çıkarılmaktadır. Örneğin kocaların eşlerine vurulabilecekleri, onları sopayla dövülebilecekleri ve bunun dinî açıdan bir sakınca taşımadığı şeklinde sonuçlara varılabilmektedir. Bu doğrultuda bazı âlimler bu âyete dayanmak suretiyle kocanın eşini döverek te'dib etme hakkına sahip olduğuna hükmetmekte, hatta nüşûz yoksa bile kocaların eşlerini te'dîb amacıyla darb edebileceklerini ifade etmektedirler. (Erturhan, 2018, s. 244) Fakat böyle önemli neticelere götüren Hz. Eyyûb ile ilgili bu bilgilerin nereden geldiği ve hangi kaynağa dayandığı araştırıldığında İsrâiliyat kültürü ile karşılaşilmektedir.

Kitâb-ı Mukaddes'te belirtildiğine göre Eyyûb'un bütün bedenini kötü çıbanlar sarmış. Eyyûb bunlardan kurtulmak için çömlek parçasıyla kazınmak ve kül içinde oturmak gibi yollara başvurmuş. Derken karısı ona "Sen hâlâ mı kemalini sıkı tutmaktasın? Allah'a lânet et de öl" demiş. Buna karşılık Eyyûb, karısına, ahmak kadınlar gibi konuştuğunu söyleyip iyiliğin de kötülüğün de Allah'tan geldiğini ifade etmiş. Eyyûb bütün bu olaylarda hiç günah söz söylememiş. (Eyub, 2/7-10) Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan, Eyyûb'u karısının isyana teşvik etmesi hakkındaki bu bilgilerle Hz. Eyyûb'un karısı hakkında tefsirlerde geçen bilgiler benzerlik göstermektedir. (Harman, 1995, 12/16-17) Fakat İbn Abbas ve Katâde gibi isimler tarafından bildirilen (Taberî, 2000, 21/212-213) bu haberlerin güvenilirliği şüphe arz etmektedir. Gerçekte Kitâb-ı Mukaddes'in devam eden bölümlerinden de bu durum anlaşılabilir. Eyub kitabının 3. babından 42. babına kadar yazılanlara göre Eyyûb, başına gelen hastalık uzayınca yakınıp sızlanmaya ve doğduğu güne lânetler etmeye başlamıştır. Temanlı Elifaz ve diğer dostları, kendisini teselli etmiş, ona öğütler vermiş ve onu uyarmışlardır. Fakat Eyyûb ısrarla bir suçu olmadığını söylemiş ve böyle bir cezayı hak etmediğini ifade etmiştir. Zaman sonra Rab,

kasırganın içinden ona cevap vermiş ve isyanından dolayı onu kınamıştır. Bunun üzerine Eyyûb pişman olmuş ve tövbe etmiştir. (Eyub, 3-42; Harman, 1995, 12/16) Ardından Rab, Eyyûb'un dostlarına da öfkelenildiğini, çünkü kendisi için doğru olanı söylemediklerini dile getirmiştir. Onlara yedi boğa ve yedi koç alıp Eyyûb'a gitmelerini, bunları kendileri için yakılan takdime arz etmelerini ve Eyyûb'un da onlara dua etmesini istemiştir. Onlar Rabbin emrini yapmışlar ve Rab da Eyyûb'a itibar etmiştir. Eyyûb, dostları için dua edince Rab onu tekrar sıhhatine kavuşturmuş ve ona önceki malından daha fazla servet vermiştir. (Eyub, 42/1-15) Ne var ki Hz. Eyyûb'un Rabbine isyan etmesiyle ilgili Kitâb-ı Mukaddes'teki bu anlatılar, İslâm'daki nübüvvet anlayışına aykırı olduğu (Sâbûnî, 2005, s. 53-54) gibi Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerle de çelişmektedir. (Harman, 1995, 12/17) Çünkü âyetlerde onun Allah'a dua edip yalvardığı (Enbiyâ 21/83-84), sabırlı olduğu, çok iyi bir kul olup daima yüce Allah'a yöneldiği (Sad 38/41, 44) ifade edilmektedir. O halde İsrâiliyat'a dayalı ve sübûtu zannî olan bu bilgileri esas alarak İslâm'da kadınların eşleri tarafından dövülmesinin meşrû olduğuna hükmetmek, zanna dayalı bir hüküm olacaktır. Zannî bir hükmü kesinmiş gibi kabul etmek ve Allah'ın kat'î bir buyruğu olduğuna iman etmek ise itikadî açıdan isabetli olmayacaktır.

Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Dinin Etkisi

Toplumun huzurunun, barış ve güvenliğinin temin edilmesinde siyasî, adlî, idarî ve ekonomik faktörlerin önemli bir rolü olduğu gibi dinî değerlerin de önemli bir yeri vardır. Sağlam bir iman ve samimi bir dinî yaşantı ile birçok olumsuzlukların önüne geçebilmek imkân dahilindedir. (Karaman, 2000, s. 107, 115) Zira dinimiz bütün insanlığın mutluluğu için gönderilmiş olup bireysel ve toplumsal huzuru sağlayacak prensipler ihtiva etmektedir.

Kişinin, dine olan bağlılığının onu kötü eylemlerden uzaklaştıracak önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ancak bu sonucun elde edilebilmesinde dinin hangi prensiplere sahip olduğunun bilinmesi de ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü dinden olmayan bazı ilkelerin dindenmiş gibi kabul edilmesi, istenmeyen sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda "İslâm'da kadınların eşleri tarafından dövülebilmesi dinin asıllarından yahut zârûrât-ı dîniyyeden biri midir?" sorusunu sormak gerekmektedir. Esasında kadınların dövülebilmesi meselesi, İslâm hukukuna ait bir mevzu olmakla beraber inanca konu olması açısından kelâm ilmini de ilgilendirmektedir. Zira zârûrât-ı dîniyye terimi, dinden olduğu sübût ve delâlet yönünden kesin olan bir delille belirlenen hususları ifade etmekte (Çınar, 2013, 44/138) ve bu tür hususları kabul etmek iman, inkâr etmek ise küfür sonucuna götürmektedir.

Yukarıda incelediğimiz Nisâ sûresinin 34. âyeti, bu âyetin sebep-i nüzûlüne dair rivayetler ve Sâd sûresinin 44. âyeti gibi başlıca deliller çerçevesinde bakıldığında kadınların dövülebilmesiyle ilgili dinî deliller ya sübûtları ya da

manâya delâletleri açısından zannîlik taşımaktadır. Bundan dolayı “İslâm’da kadınlar belli şartlarda kocaları tarafından dövülebilir” şeklindeki hükmü, zârûrât-ı dîniyye kapsamında kabul edebilmek mümkün görünmemektedir. Bu durumda hanımları dövrebilmeyi eşlere tanınmış açık, kesin ve meşrû bir hak olarak görmek kanaatimizce isabetli olmayacaktır. Neticede dinî açıdan meselenin bu yönlerinden de haberdar olmak, kadına karşı şiddetin önlenmesinde önemli bir adım teşkil edebilecektir. Bu meselede şu hususları dikkate almak da faydalı olacaktır:

Allah Teâlâ, kocalara eşleriyle iyi geçinmelerini emretmiştir. Hanımlarından hoşlanmayan erkeklere, hoşlanmadıkları şeylerde Allah’ın pek çok hayır yaratmış olabileceği hatırlatılmış (en-Nisâ 4/19), fakat şiddet içeren bir muameleye işaret edilmemiştir. Boşanma aşamasına gelindiğinde bile kadınların güzelliikle boşanmaları salık verilmiş ve onlara haksızlık yapılması istenmiştir (el-Bakara 2/231).

Fuhuş yapan kadınlar için dahi dört şahit getirilmesi emredilmiştir. Bunlar eğer şahitlik ederlerse bu kadınların ölünceye veya Allah onlara bir yol açıncaya kadar evde tutulmaları gerektiği belirtilmiştir (en-Nisâ 4/15). Ancak dört şahitle sabit olan fuhuş suçu için bile kadınların eşleri tarafından dövülerek cezalandırılmasından bahsedilmemiştir.

Eşine zina isnat eden ve kendisinden başka şahidi olmayan bir kocanın, doğru söylediğine dair dört defa yemin etmesi, beşinci kere de eğer yalancı ise Allah’ın lânetinin üzerine olmasını dile getirmesi istenmiştir. Kendisine zina suçu isnat edilen kadına gelince kocasının yalancı olduğuna dair Allah’ı dört defa şahit getirmesi, beşinci kere de eğer kocası doğru söylüyorsa Allah’ın gazabının üzerine olmasını dilemesi durumunda, zina cezasından kendisini kurtarabilmesi mümkün kılınmıştır. (en-Nûr 24/6-9) Dolayısıyla bireysel ve toplumsal açıdan en meşrû şiddet sebebi sayılabilecek bu tür bir zina durumunda bile bireylerin şiddete başvurmaları olağan karşılanmamıştır. (Şahyar, 2021, s. 1069-1070) Kur’ân-ı Kerîm’in nâzil olduğu çağda yaşayan sevgili Peygamberimiz de Hz. Âişe’ye zina iftirası atıldığında öfkeye kapılarak şiddete başvurmamış ve eşine kaba kuvvet uygulamamıştır. (Buhârî, Şehâdât, 15; Müslim, Tevbe, 56)

Peygamberimiz de aile içi bazı sorunlar yaşamıştır. Böyle bir defasında Allah Teâlâ Peygamberimizin, ayrılma veya evliliği devam ettirmede muhayyer olduklarını, eşlerine söylemesini emretmiş (el-Ahzâb 33/28-29), ancak dövme uygulamasından hiç söz etmemiştir. Başka bir defasında Hz. Peygamber’i huzursuz eden iki hanımı, yüce Allah tarafından ikaz edilmiştir. Kalplerinin kaydığı beyan edilmiş ve tövbe etmeye teşvik edilmişlerdir. Peygamberimizin onları boşayabileceği ihtimalinden bahsedilmiştir, fakat dövülebilmeleri seçeneği zikredilmemiştir. (et-Tahrîm 66/1-5) Hadis rivayetlerine göre de Peygamberimiz, eşleriyle arasında anlaşmazlık çıkınca onlara şiddet uygula-

mamış ve onları vurup dövmemiştir. Bilakis yanlarına girmeyeceğine yemin etmiş, onlardan uzaklaşıp ayrı kalmış ve evliliğin devamı ya da ayrılma hususunda onları serbest bırakmıştır. (Buhârî, Talâk, 5; Tefsir, Tahrîm, 2; Nikâh 83; Müslim, Talâk, 24, 30, 31, 32, 34)

Bir tedbir olarak kadınların dövülebileceğini ifade eden hadis rivayetleri de bulunmakla birlikte bunların aksini söyleyen rivayetlerin daha sağlam ve daha sahih oldukları belirtilmiştir (Karaman vd., 2006, 2/59). Hz. Aişe'nin rivayetine göre Peygamberimiz, hiçbir kadına ve hiçbir hizmetçiye vurmamıştır. (Müslim, Fezâil, 79; Şahyar, 2021, s. 1067) Peygamberimiz, kadınlara şiddet göstermeye meyledenleri ısrarla uyarmıştır. (Buhârî, Nikâh, 93; Edeb, 43; Müslim, Cennet, 49; Görgülü, 2016, s. 109). Resûlullah, eşi tarafından darb edildiğini gelip kendisine şikâyet eden Ümmü Cemîl bint Abdullah'ı eşinden ayırmıştır (İbn Hacer, 1415, 8/368). Aynı şekilde eşinin kendisini dövdüğü şikâyetiyle Peygamberimize gelen Habîbe bint Sehl'i Hz. Peygamber muhâlea yoluyla boşamıştır. (Ebû Dâvûd, Talâk, 18) Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ ile Zübeyr b. Avvâm'ın evliliği de Esmâ'nın Zübeyr tarafından dövülmesi nedeniyle sona ermiştir. (Zehebî, 1427, 3/522; Şahyar, 2021, s. 1072) Neticede bu rivayetlere göre sevgili Peygamberimiz, kadınların kocaları tarafından dövülmelerini boşanma sebebi kabul etmiştir. (Aslan, 2012, s. 38)

Bu noktada çok dikkat çekici bir rivayete göre Abdullah b. Ömer, Resûlullah zamanında haklarında vahiy indirilmesi korkusuyla eşlerine karşı bir şey söyleyip rahat davranmaktan çekindiklerini, ne var ki Peygamberimiz vefat edince hanımlarına istediklerini söyleyip onlara karşı rahat davranmaya başladıklarını ifade etmiştir. (Buhârî, Nikâh, 80) Bir nevi itiraf olarak kabul edilebilecek bu can alıcı sözler, kadına karşı şiddetin asr-ı saâdetteki ve Peygamberimizin sünnetindeki durumu ile daha sonraki durumunun karşılaştırılabilmesi açısından ehemmiyetli olacaktır.

Allah'ın buyruklarına göre yaşayarak bizlere örnek olan sevgili Peygamberimizin sünnetinde olduğu gibi kadınlara el kalkmayacağını, dini değerlerimizden biri olarak küçük yaşlardan itibaren çocuklarımıza öğretebilirsek ve yetişkinler olarak bunu hayatımızda uygulayabilirsek kanaatimizce şiddetin bir kısır döngü halinde devam etmesinin engellenmesinde önemli mesafeler kat edilebilecektir.

Sonuç

Bir hususun dinden olması ve Allah'tan geldiğine iman edilebilmesi için sübûtu ve mânaya delâleti kat'î bir delille sabit olması gerekmektedir. İncelemelerimiz neticesinde kocaların eşlerini dövebilmeleri hususunda dinî açıdan böyle bir kesinlik bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple kanaatimizce "İslâm'da kadınların kocaları tarafından dövülmesine belli şartlarda

izin verilmiştir” şeklindeki yorumları, dinin açık ve kesin bir hükmü olarak kabul etmek isabetli olmayacaktır. Bize göre kadına karşı şiddet konusunun itikadî yönden de incelenmesi, ulaşılan neticelerin benimsenmesi, hayata geçirilmesi ve toplumun da bu yönde bilinçlendirilmesi, şiddet probleminin önüne geçilebilmesinde etkili bir çözüm sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Aslan, R. (2012). Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed’in Kadına Yönelik Şiddeti Ortadan Kaldırma Konusunda Örnek Alınabilecek Söz ve Uygulamaları. *Diyanet İlmî Dergi*. 48(1), 29-42.
- Bagavî, F. (1417/1997). *Meâlimu’t-tenzîl fî tefsîri’l-Kur’ân* (1-8). thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. Dâru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzî.
- Bayer, A. (2016). Eşlerarası Şiddet ve Din. *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*. 1/549-559.
- Bezzâvî, N. (1418). *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl* (1-5). thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar’âsî. Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut.
- Buhârî, M. (1992). *Sahîhu’l-Buhârî* (1-8). Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Cevherî, İ. (1987). *Tâcü’l-lüga* (1-6). thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Dârü’l-İlm il-Melâyîn, Beyrut.
- Çelik, H. (2022). Kadınların Dövülmesi Meselesi (Nisâ Suresi 34. Ayet Bağlamında Bir Tahlil). *İslami İlimler Araştırma Dergisi*. (11), 1-29.
- Çınar, M. (2013). Zârûrât-ı Dîniyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul. 44/138.
- Düzgüner, S., & Martı, H. (2020). Aile İçi Şiddetin Önleyicisi Olarak İslam’ın Merhamet Temelli Aile Modeli. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22(42), 457-482.
- Ebû Dâvûd, S. (1992). *Sünenü Ebî Dâvûd* (1-5). Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Endelûsî, E. H. (1420). *el-Bahru’l-muhît fî t-efsîr* (1-10). thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Dârü’l-Fikr, Beyrut.
- Erturhan, S. (2018). Hz. Eyyûb Kıssasının Fikhî Yansımaları. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. (32), 225-260.
- Ezherî, M. (2001). *Tehzîbü’l-lüga* (1-15). thk. Muhammed Avz Mur’ib. Dârü İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut.
- Görgülü, F. (2016). Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü. *Diyanet İlmî Dergi*, 52(2), 97-113.
- Günay, H. M. (2007). Nüşûz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul. 33/303-304.
- Güner, O. (2007). İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (23), 51-62.
- Harman, Ö. F. (1995). Eyyûb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul. 12/16-17.
- Hâzin, A. (1415). *Lübâbü’t-te’vîl fî meâni’t-tenzîl* (1-4). thk. Muhammed Ali Şâhîn. Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Atıyye, A. (1422). *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz* (1-6). thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Hacer, A. (1415). *el-İsâbe fî temyizis-sahâbe* (1-8). thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd & Ali Muhammed Muavviz. Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Kesîr, İ. (1420/1999). *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm* (1-8). Sâmi b. Muhammed Selâme. Dâru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzî.
- İbnü’l-Cevzî, C. (1422). *Zâdü’l-mesîr fî ilmi’t-tefsîr* (1-3). Abdurrezâk el-Mehdî. Dârü’l-Kütübî’l-Arabî, Beyrut.
- İbnü’l-Münzir. (1423/2002). *Kitâbü Tefsîru’l-Kur’ân* (1-2). thk. Sa’d b. Muhammed es-Sa’d. Dârü’l-Meâsir, Medine-i Münevvere.
- Karaman, F. (2000). Terör ve Şiddetin Önlenmesinde Dinî Değerlerin Yeri ve Önemi. *Diyanet İlmî Dergi*, 36(3), 107-122.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ.K., & Gümüş, S. (2006). *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* (1-5). DİB Yayınları, Ankara.

- Kitabı Mukaddes Şirketi. (2006). *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. Orhan Matbaacılık Ltd. Şti., İstanbul.
- Kurtubî, M. (1384/1964). *el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'ân* (1-20). thk. Ahmed el-Berdûnî & İbrâhîm Atfîş. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire.
- Kutub, S. (1966). *Fî zilâlî'l-Kur'ân* (1-8). Dârü İhyâi'l-Arabiyye, Beyrut.
- Mâtürîdî, M. (2005). *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (1-18). Mizan Yayınevi, İstanbul.
- Mâverîdî, A. *en-Nüket ve'l-uyûn* (1-6). thk. es-Seyyid İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahîm. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Merâgî, A. (1365/1946). *Tefsîru'l-merâgî* (1-30). Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Mukatîl, b. S. (1423). *Tefsîru Mukatîl b. Süleymân* (1-4). nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Dârü İhyâi't-Turâs, Beyrut.
- Müslim, b. H. (1992). *Sahîhu Müslim* (1-3). Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Nesefî, A. (1419/1998). *Medârikü't-tenzîl ve hakaiku't-te'vil* (1-3). thk. Yusuf Ali Bedyevî. Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut.
- Öztürk, E. (2015). Türkiye'de Aile, Şiddet ve Kadın Sığınma Evleri. *Günümüz İslam Topluları ve Problemleri Sempozyum Bildirileri Kitabı*. Akademi Titez Yayınları, İstanbul. 61-90.
- Polat, S. (2006). Mürsel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul. 32/52-54.
- Râzî, F. (1420). *Mefâtîhu'l-gayb* (1-30). Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.
- Rızâ, R. (1990). *Tefsîrul-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (1-12). el-Heyetü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb.
- Sâbûnî, N. (2005). Mâtürîdiyye Akaidi. DİB Yayınları, Ankara.
- Sa'lebî, A. (1422/2002). *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (1-10). thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut.
- San'ânî, A. (1419). *Tefsîru Abdîrrezâk* (1-3). thk. Mahmud Muhammed Abduh. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Seber, A. (2014). Kadına Şiddet Bağlamında Nisâ Sûresi 34-35. Âyetlerinde Geçen Kavramların Siyak-Sibak Açısından Değerlendirilmesi. Ş. Kırış (Ed.) *Kadın ve Âile Sorunları Sempozyumu* (s. 110-127). Hakkari.
- Sem'ânî, M. (1418/1997). *Tefsîru'l-Kur'ân* (1-6). thk. Yâsir b. İbrâhîm & Guneym b. Abbâs. Dârü'l-Vatan, Riyad.
- Semerkandî, N. (2006). *Bahru'l-ulûm*. thk. Âdil Abdurrahman el-Mevcûd & Ali Muhammed Muavviz. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Süyûtî, C. *ed-Dürrü'l-mensûr* (1-8). Dârü'l-Fikr, Beyrut.
- Şahyar, A. E. (2021). Aile İçi Şiddetin Psikolojik ve Sosyal Etmelerini Önlemede İslâmî Referanslar. *Uluslararası Mevlîd-i Nebî Sempozyumu Peygamberimiz ve Aile*. DİB Yayınları, Ankara. 1063-1076.
- Şevkânî, M. (1414). *Fethu'l-kadîr* (1-6). Dârü İbn Kesîr, Dımaşk.
- Şola, H. (2021). en-Nisa 4/34. Ayeti Bağlamında "Nuşûz" ve "Darb" Kelimelerinin Anlam Kronolojisi. *Mecmau Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. (12), 149-176.
- Taberî, M. (2000). *Câmiu'l-beyân fi te'vilî'l-Kur'ân* (1-24). thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Müessesetü'r-Risâle.
- Topal, Ş., & Küçük Y.E. (2012). Aile İçi Şiddet ve İslam Hukukundaki Önleyici Tedbirler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (1), 11-41.
- Türkçe Kuran Mealleri. (2023, Ocak). Nisâ Suresi 34. Ayet. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=4&ayet=34>.
- Vâhidî, A. (1415/1994). *el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (1-4). thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd vd. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Yavuz, Y. V. (2011). *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*. Feyiz Yayınları, Mudanya.
- Yazır, H. (2010). *Hak Dini Kur'an Dili* (1-6). sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, & Orhan Atalay. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, H. (2010). Aile İçi Şiddet ve Huzur Eğitimi. *Aile ve Eğitim -Tartışmalı İlmî Toplantı-*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. 171-192.
- Zehebî, Ş. (1427). *Siyeru a'lâmî'n-nübela* (1-18). *Dârü'l-Hadîs, Kahire*.
- Zemahşerî, M. (1407). *el-Keşşâf an hakaiki gavâmizi't-tenzîl* (1-4). Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut.

Çocukların Şiddet İçerikli Dijital Oyunlara Mâruzîyetinde Ebeveyn Sorumluluğu: Hidâne Kavramı Bağlamında

Şule GÜLDÜ²⁴

Giriş

Hidâne İslâm hukukunda çocuğun gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla kanun koyucunun belli kimselere tanıdığı hak, yetki ve sorumluluğu ifade eder. Hidâne sevgi, şefkat, merhamet, ilgi ve zaman ayırma istediği için kavramın sorumluluk vasfı daha ön plana çıkar. Bu yüzden kanun koyucu çocuğun velisine denetim, hâkime de hem denetim hem de gerektiğinde çocuğu ondan alıp sıradaki bir başka hak sahibine verme hakkı tanımıştır. Zira hidânenin terk edilmesi, çocuğun ihmaline sebebiyet vereceği için bu görevin ifası zorunlu görülmüştür. Dolayısıyla çocuğu, söz konusu olabilecek ihmallerden korumak gerekmektedir.

Çocuğun ihmali değişen yaşam şartlarına göre farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Modern dönemde hızla gelişen teknoloji çocuğun ihmali konusunun da merkezinde yer almaya başlamıştır. Çünkü dijital dünyada üretilen oyunlarda zamanla gerçeğine çok yakın şiddet görüntüleri, cinsel şiddet unsurları, içki ve madde kullanımı ve kitle ölümleri gibi unsurlar yer almaya başlamıştır. Araştırmalar bu oyunlara maruz kalan çocukların ileride şiddete eğilimli olabilmelerinin yanında göz bozukluğu, gereğinden az oluşmuş kaslar, parmak eklemlerinde yamulma, boyun düzleşmesi, obezite gibi fiziksel; sevgi ve empati yoksunluğu, dikkat eksikliği, öğrenme bozuklukları gibi bilişsel; anksiyete, bağımlılık, depresyon ve borderline gibi psikolojik zararlar ile karşı karşıya olduklarını göstermiştir. Türk hukuk sisteminde doğrudan bu konuyu ele alan yaptırımlar veya düzenlemeler henüz mevcut değildir. Akademik çalışmalar bu sebeple dijital oyunlardaki şiddet içeriklerine karşı ebeveynleri uyarmakta, sorumluluğun onlarda olduğunun altını çizmektedir.

²⁴ Doktor Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Anabilim Dalı İslam Hukuku, sule.akti@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4409-7708.

Çalışmamızın ana konusu İslam hukukunun çocuğun bu oyunlara maruz kalmasıyla ortaya çıkan zarara ebeveynin hidâne sorumluluğu açısından nasıl yaklaştığını tespit etmektir. Ayrıca İslam hukukunun temel kaynağı olan ayet ve hadislerde konuyla ilgili referansları belirlemek, bu kaynaklar çerçevesinde oluşan İslam ahlak felsefesinin meseleyi ele almasını ortaya koymak da bir diğer çalışma alanımızdır. Nitekim bu kaynaklardan çıkacak sonuç dini bir sorumluluk olarak inanan insanı doğrudan etkileyecektir. Böylece Türk hukuk sisteminde daha çok ebeveyn düşen bir görev olarak kalan soruna farklı bir noktadan yaklaşmak mümkün olabilir. Çalışmamızın amacı bu soruna çözüm önerileri getirecek yaklaşımı İslam hukukunun hidâne hükümlerinden hareketle ortaya koymaktır.

Dijital Oyun

Bireyin hayatının her anında yer alabilecek olan oyunlar özellikle çocukluk döneminin baş kahramanıdır. Çocuğun zamanının çoğunu dolduran oyun, onu eğlendirirken aynı zamanda ince-kaba motor becerilerini geliştirir, duygularını düzenler, sosyal iletişim kabiliyetlerini artırır. Oyun çocuğa bireysel ve toplumsal rollerini öğretir. Bu sebeple şimdiki zamanda geleceğe yönelik bir prova olarak kabul edilir (Ray, 2019, s. 33). Çocuğun Oyun içerisinde edindiği deneyimlerin onun ilerideki yaşamında belirleyici faktörlerden biri olacağını söylemek mümkün gözükmemektedir. Tüm bu etkileriyle çocuğun hayatında çok önemli bir yer tuttuğu açık olan oyunlar modern döneme kadar oyuncaklarla veya oyuncak olarak kullanabilecek her türlü nesne ile yahut diğer çocuklarla birebir iletişim yoluyla ev, sokak, bahçe gibi gerçek bir zeminde tecrübe edilirken, 1940'li yılların sonundan itibaren kendisine farklı bir mecra daha bulmuştur; dijital dünya. Bu mecra başlangıçta akademik bir çalışmadan, bir prototipten öteye gidemeyen; halkın kullanımına arz edilemeyen laboratuvar denemeleri olarak kalmıştır. Hesaplama teknolojisinin ilerlemesiyle 1972 tarihinde ilk defa dijital oyunların evlerde oynanmasını mümkün kılan "Magnovox Odyssey Sistemi" piyasaya sürülmüştür. Bu oyun 80'li ve 90'lı yıllarda yaygınlaşan televizyon atherosinin de babası olarak kabul edilir. 1973 yılında birçok şirket dijital oyun dünyasına girerek, daha fazla kullanıcıya ulaşma yarışıyla her seferinde yeni özelliklerle donatılmış oyunları piyasaya sürmeye başlamışlardır. Teknolojinin gelişmesiyle çok hızlı bir şekilde ve her seferinde daha küçük boyutlarda üretilen dijital oyunlar, yüksek çözünürlüklü görüntü kalitesi ve sesle kontrol edilebilme özellikleriyle gerçeğe çok yakın bir teknolojiye kavuşmuş oldu (Yılmaz, 2022, ss. 546-548). Bugün dijital oyun kullanıcılara görsel bir ortamla giriş yapmayı sağlayan, aynı zamanda oyunun sunulduğu çerçevede aşamalı olarak çocukları manipüle eden popüler bir kültür nesnesi olarak tanımlanmaktadır (Mustafaoğlu & Yasacı, 2018, s. 52). Bu durumun sebeplerinden biri cep telefonu teknolojisiyle entegre olarak kendisine ulaşımın çok kolay hale gelmesidir.

Dijital Oyunlarda Şiddet Unsuru ve Çocuk Kullanıcı

Dijital oyunları masaüstü oyunları, konsol, mobil oyunlar ve çevrim içi oyunlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Günümüzde oyunların çeşitliliğın artması, zaman geçirme ve eğlence aracı olarak popülerleşmesi ve özellikle mobil oyunların herkeste bulunan cep telefonlarıyla kolayca erişebilecek bir teknolojiye ulaşılması dijital oyun endüstrisini çok büyük cırolara ulaştırmıştır. Dolayısıyla bu endüstri yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelmiş ve alandaki rekabet giderek artmıştır.

Yapılan çalışmalar makul bir süre dijital oyun oynamanın normal olduğu, rahatlama ve duygusal boşalma sağladığı; oyunlarda verilen komutları takip edebilmenin, motor yeteneklerde ilerleme, el-göz koordinasyonu sağlama gibi yeterlilikleri desteklediğı tespit edilmiştir. Ayrıca çocukların mantık yürütebilme, strateji ve tahmin edebilme, problem çözebilme, analiz yapabilme ve karar verme becerilerinin gelişmesine katkı sunduğu bildirilmiştir (Mustafaoğlu & Yasacı, 2018, s. 52).

Oyun tabanlı öğrenme ortamı sunarak çocuğun eğitim ve gelişimine yardımcı olmak için geliştirilen dijital oyunlar ve bunların piyasası bizim çalışmamızın dışındadır. Çünkü dijital oyunların büyük çoğunluğu zaman geçirme ve eğlence aracı olarak piyasaya sunulmaktadır. Ancak piyasadaki rekabetin ürettiğı pazarlama stratejileri veya bilinçli bazı tutumlar, bu oyunları basit bir eğlence aracı olarak algılamamızı mümkün kılmamaktadır. Nitekim oyun yapım şirketleri oyunda geçirilen süreyi artırmak adına bazı stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejileri oyunlarda verilen görevlerin bir diğer bölüme geçilebilmesi için zorunlu tutulması; oyuncunun performansına göre verilen hızın artması, ödül, güç, sanal olarak kazanılan servet ya da statü gibi pekiştiriciler; diğer oyunculara karşı verilen mücadele ve rekabet duygusu üzerine oyunun kurgulanması; oyunun bulma veya keşfetme görevlerini gerçekleştirme üzerine programlanmasının sunduğu bir sonraki adımın bilinmezliğinin çekiciliği; oyundaki karakteri veya ortamı kendine göre şekillendirebilme olanağı gibi sıralayabiliriz (Yücel & Şan, 2018, ss. 89-90). Ayrıca özellikle son yıllarda oyuncunun karakterlerle duygusal bağ kurup senaryoyu yönlendiriyormuş gibi hissetmesini sağlayan oyun türlerine ağırlık verilmektedir. Böylece oyuncular sadece oyun oynamakla kalmayıp, senaryonun bir parçası haline gelmektedir ve yönlendirdikleri karakter ile duygusal bir bağ kurmalarının yolu açılmış olmaktadır (Penezoğlu Yıldırım & Ulukol, 2022, s. 1166).

Tüm bu durumlar oyunların yaygınlaşmasını ve kullanıcıların kendilerini daha çok oyun başında bulmalarına sebep olabilmektedir. Söz konusu kullanıcının kişilik gelişimini tamamlaması henüz kendisinden beklenemeyen herhangi bir çocuk olması durumunda ise onun tüm bu etkilere daha açık olacağı, iradesini kullanmada yeterli beceriye sahip olamayacağı ortadadır. Kişile-

rin günlük hayatında önemli bir zaman alan bu alışkanlık diğer davranışsal bağımlılıklar gibi değerlendirilmektedir. Nitekim 2018 yılında, dijital oyun bağımlılığı Dünya Sağlık Örgütü tarafından davranış bozukluğu ve bir ruh sağlığı problemi olarak tanımlanmıştır. 2020 yılı pandemi sürecinden beri, çocuklar ve genç yetişkinler arasında dijital oyun bağımlılığının arttığı öne sürülmektedir (Penezoğlu Yıldırım & Ulukol, 2022, s. 1164).

Araştırmalara göre çocukların dijital oyunları oynamayı mümkün kılan teknolojik cihazları bağımlılık düzeyinde olmasa dahi uygun olmayan süre boyunca kullanımı çocukların gelişimleri ve fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerine olumsuz etkileri vardır. Bu araştırmalar oyun boyunca sabit bir pozisyonda kalmanın omurga, omuz, el bileği gibi vücut bölümlerinde parmak eklemlerinde yamulma, boyun düzleşmesi; kas-iskelet sisteminde gereğinden az oluşmuş kaslar ve duruş bozukluğu; gözlerde kuruluk, ağrı ve kızarıklık; fiziksel inaktivite, obezite ve uyku kalitesinde yetersizlik gibi sağlık risklerini açığa çıkardığını bildirmektedirler. Bu fiziksel problemlerin yanında uzun süreli dijital oyuna maruz kalmanın dikkat eksikliği, sevgi ve empati yoksunluğu, öğrenme bozukluğu gibi bilişsel zararlara neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çocuğun psikolojik sağlığı üzerinde duyguları bastırma, korku, depresyon, anksiyetenin daha çok görülmesi ve bağımlılık ile borderline kişilik bozukluklarına sebep olabileceği belirlenmiştir (Mustafaoğlu & Yasacı, 2018, s. 52). Çocuğun akranları ile geçirdiği fiziksel sürenin azalmasının neden olduğu sosyal becerilerinde gerileme bir başka olumsuz durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Söğüt, 2020, s. 84). Çocuklar bir araya geldiklerinde dahi teknolojik bir aygıt olmaksızın akıcı, eğlenceli bir iletişim dilini yakalamakta oldukça güçlük çekebilmektedirler.

Dijital oyunların içerikleri ile ilgili son zamanlarda yapılan analizler, oyunların %89'unun şiddet unsuru taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu oyunlardaki şiddet, kodlu ve araçsal şiddet olarak ayrılır. Kodlu şiddet oyun içerisinde geçen sembolik, sözlü, pornografik ve görsel unsurları vurgulamaktadır. Araçsal şiddet ise oyuncuların silah, kılıç, mızrak gibi direk bir şiddet aracı kullanmasıyla gerçekleşmektedir (Akçayır, 2013, s. 255).

Çocuklar ve aileleri üzerinde gerçekleştirilen birçok şiddet içerikli dijital oyunların çocukların en sevdiği dijital oyunlar olduğunu göstermektedir (Söğüt, 2020, s. 80). Dijital oyun oynamaya başlama yaşının ise 3 yaşa kadar düştüğü göz önüne alındığında ortaya ciddi bir problem çıkmaktadır (Söğüt, 2020, s. 92). Zira oyunlarda sıkça kullanılan şiddetin, yetişkin bireyler arasında dahi şiddeti normalleştirme ve şiddet eğilimine yol açma şeklinde olumsuz bir etki oluşturduğunu söylemek mümkündür. Böylece ortaya çıkan gerilim, gerçek hayatta yaralama hatta öldürme gibi haberlere konu olacak durumlarla sonuçlanabilmektedir (Yiğit Açıkgöz & Yalman, 2018, s. 168). Söz konusu şiddet içerikli oyunların henüz kişiliği yerleşmemiş ve her türlü spekülasyona açık çocuklar üzerinde daha kolay ve geleceğe yönelik

kalıcı tesirler bırakabileceğini öngörmek zor değildir. Nitekim ebeveynler ile yapılan bir araştırma çocukların gta gibi şiddet içerikli oyunları oynamalarının onlarda saldırgan davranışları artırdığının gözlemlendiğini ortaya koymaktadır (Söğütöller & Başer, 2023, s. 833; Yiğit Açıkgöz & Yalman, 2018, s. 177). Bu saldırgan davranışların sebebi oyunlarda başarısız olmanın açığa çıkardığı hayal kırıklığı ile öfke hissi olabileceği gibi oyundaki senaryonun bir parçası haline gelme veya oyundaki karakter ile bütünleşme de olabilir (Mustafaoğlu & Yasacı, 2018, s. 56)

Şiddet içerikli oyunlar yukarıdaki anlatıldığı üzere davranışsal ve duygusal etkilere neden olabileceği gibi çocuğu intihara bile zorlayabilmektedir. Örneğin, bir dönem erişimi oldukça kolay olan mavi balina oyunu içerisinde çocuğa verilen bir dizi görevlerin çocukları nasıl etkisi altına aldığı öyle ki bu oyununun birçok intihar vakasıyla sonuçlandığı akıllarda hala canlılığını korumaktadır. Bu oyunda çocuklar oyun içerisinde ilerlemek için “Eline bir balina çizi ve fotoğrafını çekerek gönder”, “Sana gönderdiğimiz müzikleri dinle”, “Çevrimiçi olarak bir balina ile yani senin gibi bir kurucu veya bir ile konuş”, “Balina olduğuna dair yemin et” gibi talimatlarla çocuk oyuncu üzerinde psikolojik bir şiddet ve siber zorbalık uygulanmakta, izlendiğini düşünen çocuk endişeye kapılarak şiddet içerikli diğer direktifleri yerine getirmektedir. Devamında “Sabah 4:20’de uyan ve çatıya çık”, “Gün boyu psikopatça görünen korku videoları izle”, “Eline defalarca iğne batır”, “Dudağını kes”, “Kendine acı verecek bir şey yap ve hasta ol”, “Kurucu, sana ölüm tarihini söyleyecek ve bunu kabul etmek zorundasın” şeklinde gittikçe artan korkunç bildirimlere maruz kalan çocuk son talimat ile geri dönüşü mümkün olmayan bir sonuca doğru sürüklenmektedir (Yücel & Şan, 2018, ss. 93-94).

Oyunlar üzerinden çocukların maruz kaldığı bir diğer sorun ise yabancı kişilerin onlarla yakın temas kurabilmesidir. Bu kişiler oyunlarda bulunan chat butonu ile çocuğa yazarak bazen anlayışlı bir yetişkin rolüyle bazen de bir başka çocukmuş gibi davranıp öncelikle onunla iletişime geçmekte ve güvenini kazanmaktadır. Daha sonra onunla buluşmaya veya özel görüntülerini yollamaya ya da cinsel içerikli eylemlerde bulunmaya ikna edebilmektedirler. Tehdit ve manipülasyonla çocuğun her türlü kişisel bilgilerine (kimlik, ev adresi, okul bilgisi vs) ulaşabilmektedirler. Özellikle ailesiyle veya çevresiyle halihazırda iletişim sorunu olan bir çocuğun bu tuzağa düşme eğilimi daha fazla olabilmektedir.

Kişisel bilgilere ulaşma problemi bazen sadece oyunun yüklenmesi sırasında açık bilgilerin sunulmaması veya yönergelerin çocuğun kullandığı dilin haricinde verilmesiyle de çok basit bir şekilde gündeme gelebilmektedir (Özkaya, 2023, s. 15).

Dijital oyunlardaki bir diğere şiddet unsuru ise cinsellikle ilgili unsurlar içermesidir. Zira bu oyunlarda cinselliğı çağrıştıran sahneler bulunmakta veya karakterlerin cinsel özellikleri çocuk dünyasından çok öte çok belirgin çizilmekte yahut oyun arasında çıkan reklamlar kumar ve cinsellikle ilgili öğeler üzerinden ilerlemektedir (Yay, 2019, s. 44) Bu reklamları sırf izlemekle bile çocuk puan biriktirmekte dolayısıyla çocuk bu içeriğere maruz kalma noktasında manipölasyona uğramaktadır. Son zamanlarda görölen cinsellikle ilgili bir başka sorun ise LGBT temsililerinin çocuğere görelilik ve uygunluk dikkate alınmaksızın çocuk içeriklerinden olan dijital oyunlara da yerleştirilmesidir (Güran Yiğitbaşı & Sarıçam, 2020, s. 22) bu oyunların bir kısmı çocuklar üzerinde o kadar yıkıcı etki bırakmaktadır ki bazı çocukların oyunlar üzerinden siberseksin parçası olarak para kazandığı tespit edilmiştir (Özkaya, 2023, s. 34).

Dijital oyunlarda var olan bir başka sorun ise şiddet oyunlarının ana teması olan silah, karakter gibi parçaların gerçek para ile satın alınmasıdır. Bu durum, oyunda ilerleme dürtüsüyle çocukların ailelerinin kredi kartlarını çalmalarıyla sonuçlanabilmektedir (Özkaya, 2023, s. 33).

İçerdiği tüm şiddet unsurları göz önüne alındığında bu oyunların çocuklar için yıkıcı etkilerinin olduğı ortadadır. Nitekim oyunlar sebebiyle yetişkinlerin yaşadığı birçok kriminal olay literatüreye girmiş, haber sitelerine konu olmuştur. Çünkü halihazırda çocuklar bu oyunlarda oyuncu olarak yer alabiliyor veya aşığıda da değıneceğimiz üzere yasakları ihlal ederek oyunlara sızabiliyorlar. Dolayısıyla çocuklar bu şiddete doğrudan veya dolaylı maruz kalmaktadırlar. Dijital dünyanın içine doğan çocuklar; eğitimlerine katkı sağlamak, stres atmak, boş zamanlarını değerlendirmek gibi faydalı işlevlerinin yanında, içeriğinde barındırdığı şiddet unsurlarını normalleştirerek çocukların bilinçaltına yanlış kodlamalar da yüklemektedir (Yiğit Açıkgöz & Yalman, 2018, s. 176). Yapılan çalışmalara göre bu kodlamalar çocuğun gelişmekte olan karakterine tesir ederek maalesef geleceğinin birçok açıdan topluma zararlı olacak yetişkinlerini üretmeye hizmet etmektedir.

Dijital Oyunlardaki Şiddet Unsuruna Yönelik Çocuğere Koruyucu Tedbirler

Türkiye’de dünyada olduğı gibi dijital oyunların zararından korunmak için bazı önleyici tedbirler bulunmaktadır. Ancak bu tedbirler hem doğrudan dijital oyunlarla ilgili değıldir hem de bunların nasıl ve kim tarafından uygulanacağı belirsizdir. Dijital ortamda üretilmiş yayınlar için 2007 tarihinde 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanununun 8. Maddesine göre internet içeriğindeki herhangi bir yayına erişim şiddet, uyuşturucu madde kullanımı, cinsel istismar, intihar,

kumar, fuhuş, müstehcenlik vs alışkanlıkları teşvik gibi unsurlar nedeniyle engellenebilmektedir (İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 2007). Bu engellemeler bir yaptırım değil, tedbir niteliğinde kabul edilmektedir. Karar mahkeme tarafından verilebileceği gibi kimi durumlarda Cumhurbaşkanlığı ve doğrudan veya ilgili bakanlıkların talebi üzerine Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından da verilebilmektedir. Kanun doğrudan dijital oyunlara atfı yapmaz. Ancak kanunun dijital oyunlara uygulanması ilk defa Antalya Valiliği tarafından 2016 yılında gündeme getirilmiş ve il genelinde 12 oyunun 18 yaşından küçük çocuklar için internet kafelerde oynanmasını yasaklamıştır (T 24 Bağımsız İnternet Gazetesi - Antalya Valiliği 12 Oyunu 18 Yaşından Küçüklere Yasakladı, 2023). Daha sonra Kültür Bakanlığı, 2019 yılında call of duty modern warfare oyununa fiziki satış yasağı getirmiştir. Ancak oyuna dijital ortamlarda ulaşmak mümkün olmuş ve indirilebilmiştir. Kanun metninde 2020 yılında birtakım değişiklikler yapılmış olsa da bu değişiklikler bizim konumuzu düzenleyen ek maddeler içermemektedir (İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2020). Ayrıca 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu içerisinde de problem ele alınmamaktadır.

Oyunların ortaya çıkarabileceği zararlara karşılık bir diğer tedbir ise içeriklerin ve yaş uygunluklarının oyunun dijital ortamda indirilmesi sırasında yanına iliştirilen sayılar ve işaretlerdir. Buna göre oyunlar içerikleri, şiddet, cinsellik, dil, korku unsurları gibi faktörlere göre sınıflandırılır ve yanına konan sayılarla hangi yaş grubu için uygun olup olmadığı belirtilir. Ancak bu sınıflandırmalar yine doğrudan dijital oyunlarla ilgili değil, 5224 Sayılı Sinema Kanunu gereğince esas olarak sinema filmleri ile ilgilidir. İlgili Kanunun en son 2019 yılında çıkan Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik filmlere içerik itibarıyla yaş sınırlandırması için ön denetim öngörür. Bu ön denetim ise Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu'nun uhdesindedir (Baykal, 2020, s. 107). Bu sınıflandırma 7+, 7A, 13+, 13A, 15+, 15A, 18+ 7, 13, 15, artı 18 yaş aralıklarını baz alan dar kapsamlı bir önceki kategorileri biraz daha detaylandırır. Yeni kategoriler 6+, 6A, 10+, 10A, 13+, 13A, 15+, 18+ yaş aralıklarını düzenler. Ayrıca zararlı içerikler “şiddet ve korku”, “cinsellik veya çıplaklık”, “olumsuz örnek” şeklinde Tablo-1’de gösterdiğimiz üzere üç işaret ile belirtilir (Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, 2019).

Tablo-1

Şiddet ve Korku

Cinsellik veya Çıplaklık

Olumsuz Örnek

Yönetmeliğin son halinin çocukluk dönemini içine alan kategorileri artırması ve daha dengeli derecelendirilmesi açısından olumlu bir tavır geliştirdiği ortadadır (Baykal, 2020, s, 108). Fakat zararlı içerik işareti oldukça dar kapsamlıdır. Bu sebeple oyunun içerdiği zararlı unsurları ifade etmekte yurtdışındaki benzer sınıflandırmalara göre yetersiz kalmaktadır. Ancak yönetmelikte en büyük handikabın bu sınıflandırmanın oyunun kendisine dair bir yaptırım uygulamayıp oyunun indirilmesine engel teşkil etmemesi olduğu söylenebilir.

Soruna dünya geneline baktığımızda sırf dijital oyunlar için geliştirilmiş iki ayrı içerik sınıflandırma sisteminin olduğu görülmektedir: Amerika menşeli ESRB, Avrupalı menşeli PEGI. Bu sınıflandırmalar gerek ele aldıkları yaş aralıkları gerek belirledikleri zararlı içerik işaretleri olarak bizdeki uygulamadan oldukça kapsamlıdır. Aynı zamanda sadece dijital oyunları konu aldığından daha uygun tespitler yapabilmektedir. Ayrıca İtalya, İrlanda gibi bazı Avrupa ülkeleri tarafından “Çocukların Korunmasına Dair Kanun” ile ülke içinde kullanılan sınıflandırmaya atıfta bulunulur. Bu atıf söz konusu sınıflandırmaya uymayanları yaptırıma tabi tutmak anlamına gelecek şekilde düzenlenmiştir. Böylece kanunlar aykırı içerik ve hizmetlerin internet sunucularında yer alamayacağı veya bunların kaldırılacağı noktasında nettir (Özhan, 2011, s. 22). Bunun yanında PEGI kendi lisansını verdiği oyunları süreç içerisinde denetlemeye devam etmekte ve kriterlerini ihlal söz konusu olduğunda buna bir yaptırım uygulamaktadır (Özhan, 2011, s. 24).

Görüldüğü üzere Türkiye’de doğrudan dijital oyunların içerik yönünden belirleyen bir sınıflandırma bulunmamakla birlikte herhangi bir kanunla meseleye atıf da yapılmamıştır. Ayrıca konuyla özel olarak ilgilenen bir kurul da yoktur. Bu durum zararlı içerikli oyunlara çocuğun erişimini engelleyecek bir denetimin yokluğuna neden olmaktadır. Yine de bazı yerel kurumlar doğrudan başka konuları ele alan kanun ve yönetmelikler marifetiyle meseleye çözüm bulmaya çalışmışlardır.

Dijital Oyunlardaki Şiddet Unsurlarına Karşı Ebeveyn Sorumluluğu

Çocukların genelde dijital dünya özelde dijital oyunlarla sahip olduğu imkanlar ve maruz kaldığı şiddet göz önüne alındığında yeni bir kavram literatüre girmiştir; dijital ebeveynlik. Dijital ebeveyn, dijital çağın olanaklarının farkında

ve buna göre hareket eden, dijital araçlara temel düzeyde hâkim, bu alandaki risklere karşı çocuğunu koruyabilen, ahlakî değerlerin sana alemde de geçerli olduğunu çocuğuna öğretebilen teknolojik gelişmelere açık birey olarak tanımlanmaktadır (Yurdakul & Dönmez & Odabaşı, 2013, s. 888). Görüldüğü üzere tanım daha çok sorumluluk kavramı üzerinden şekillenmektedir. Şiddet içerikli oyunlara karşı çocuğu koruyucu tedbir amaçlı veya doğrudan yaptırım öngören düzenlemelerin Türkiye’de yetersizliği dikkatimizi ebeveyn sorumluluğuna çekmeyi mecbur kılmaktadır. Bu konuda yazılmış akademik metinler de bu noktanın altını çizmeyi uygun ve elzem görürler. Ebeveynlerin çocuklarına dijital dünyanın nasıl kullanması gerektiği konusunda rehberlik etmeleri, buradaki tehlikelere karşı içerik kontrolü yaparak onları korumaları tavsiye edilir. Ancak bunun için ebeveynlerin bilinçli olması gerekmekte veya bu noktada eğitilmesi gündeme gelebilmektedir.

Çocuğun korunması meselesi inanan insan için ayrı bir sorumluluk ifade etmektedir. İslam dini açısından bakıldığında çocuklar Yüce Yaratıcı’nın bir emanetidir. Bu emanete en iyi şekilde sahip çıkmak ahlâkî bir sorumluluğun yanında aynı zamanda dinî bir vecibe olarak görülmektedir. Bu sebeple herhangi bir mesele kanunda açıkça düzenlenmemiş, uygulamaya genel-geçer düzeyde konu edilmemiş olsa dahi inanan insanın taşıdığı sorumluluk, kendisine verilen tavsiyeden daha kuvvetli bir anlam ifade eder. Böylece dini açıdan taşıdığı sorumluluğun kendisine öğretilmesi problemi çözme için geliştirilen yöntemlerden biri olabilir.

İslam Literatüründe Çocuğun Korunmasında Ebeveyn Sorumluluğu

İslam dininin mekâsıdında yer alan zarûriyatlardan biri neslin korunmasıdır. Neslin korunmasıyla aile ve çocuğun her türlü şüpheli şeyden uzak tutulması, gelecek nesillerin İslamın öngördüğü ilkeler ve kaideler çerçevesinde şekillenmesi kast edilir. Çocuğun korunması bir dizi devlet ve siyasî erkin tedbir, kanun ve kurumlarını gerektirmekle birlikte öncelikle ebeveynin sorumluluğu ile başlar. Biz de çalışmamızda İslam literatüründe bu sorumluluğa işaret eden üç temel alana dikkat çekmeyi istedik; ayet ve hadisler, ahlâk kitapları ve fıkıh kitapları.

Ayetler ve Hadislerde

Kur’an-ı Kerim’de çocuk dünya hayatının süsü (Kehf Sûresi, 46. ayet) ve göz aydınlığı (Furkan Sûresi, 74. ayet) olarak nitelendirilir. Cinsiyet fark edilmeksizin ebeveyn tarafından aynı sevinçle kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapılır (Nahl Sûresi, 58-59. ayetler) Aile, onun üzerine titreyen, bakımını üstlenen en temel ihtiyacı olarak tarif edilir (Kasas Sûresi, 13. ayet) Ayetler müminleri kendilerine emanet olarak verilenlere sahip çıkanlar olarak nitelendirir (Müminun Sûresi, 8. ayet; Mearic Sûresi, 32. ayet). Bu emanetlerin içeri-

sinde çocukların dolayısıyla ailenin de yer aldığı söylenir. Anne-babaya ait bir sorumluluk olarak aile bir düzen üzere olmalı ve mutlaka kötülüklerden korunmalıdır (Tahrim Sûresi, 6. ayet). Ebeveyn çocuğunun dinî ve ahlâkî davranışlarına rehberlik etmek ve onları düzeltmek suretiyle mümin bir bireye yakışan hasletlerden uzak yetişmemesi konusunda çocuğunu koruyucu bir tutum içerisinde olmalıdır. (Lokman Sûresi, 16-19. ayetler) Eğer çocuğun ailesi bulunmuyor ise onun koruyup gözetilme sorumluluğu topluma verilir (Nisa Sûresi, 6. ayet) ve özellikle mülkiyeti altındaki malların korunmasına (İsra Sûresi, 34. ayet) dikkat çekilir.

Çocuğun korunması için atılacak adımların başında onun sağlıklı bir kişiliğe sahip olacak şekilde yetiştirilmesi gelir. Bu ise öncelikle çocuğa huzurlu bir aile ortamının sağlanması ona merhametle yaklaşmakla mümkündür. Hadislere baktığımızda Hz. Peygamber'in çocukları çok sevdiğini onlara merhametle yaklaştığını ve onlarla vakit geçirmeyi sevdiğini görürüz. (Buhârî, "Edeb", 81; İbn Mâce, "Edeb", 24) Onun bu halini kendisine yabancı bulan bir bedevî için "Allah senin kalbinden merhameti almışsa ben ne yapabilirim?" (Buhârî, Edeb 18) hadisi literatürde bolca atf alan bir hadistir. Hz. Peygamber, müminlerin kendilerine emanet edilenlere sahip çıkma zorunluluğunda olduklarını "Hepiniz çobansınız. Hepiniz gözetmekle görevli olduğunuzdan sorumlusunuz" buyurarak hatırlatmaktadır. (Buhârî, Vesaya 9; Müslim, İmare 20; Tirmizî, Cihad 27; Ebu Davud, Harac 1) Bu sorumluluklar içerisinde anne-babaya emanet olan çocukları koruyup gözetmek de yer alır. Hz. Peygamber anne-babalara çocuklarını her türlü maddi ve manevi tehlikeden korumaları gerektiğine dikkat çeker. Bu minvalde "(Güneş batıp) gece karanlığı başladığında çocuklarınızın dışarı çıkmalarına engel olun" (Buhârî, Eşribe 22) şeklinde buyurması çocuğun tehlikeye açık hale gelmesinin önüne geçilmesinin altını çizmiştir. Bu hadisi gizlilik içerisinde olunan her türlü duruma teşmil etmek kanaatimizce mümkündür. Hz. Peygamber özellikle kız çocuklarının himayesine ayrı bir önem verir. Üç tane kız evladı olan kimseyi kızlarını koruyup gözeterek yetiştirmesi, onlara görevlerini yerine getirmesi karşılığında cennetle müjdeler. (Ebu Davud, "Edeb", 120)

Ahlâk Kitaplarında

Ahlâk kitaplarında çocuğun korunmasında ilk dikkat çekilen nokta ebeveynin, çocukluğun her safhasına göre uygun tavrı takınması gerekliliğidir. Anne-baba çocuğun içinde bulunduğu dönemin özellikleri ve gelişim ihtiyaçlarını gözeterek çocukla ilgilenmeli, çocuk terbiyesinin metot ve ilkelerini bilerek onunla iletişim kurmalıdır. Sevgi, güven, oyun gibi gelişim ihtiyaçlarının önde gelen unsurlarını dikkate alan bir tavır sergilenemezse çocuğu korumak yerine ona baskı yapılmış ve doğru gelişiminin önüne ket vurulmuş olunur.

Ahlâk kitaplarında aile reisi olan babaya aileyi koruma görevi verilir. Bu minvalde baba sürünün reisi olan çobana benzetilir. Çobanın sürüsünü

koruduğu gibi baba da eşini ve çocuklarını dış tehditlerden korumalı zararlı işler ve yerlerden uzak tutmalıdır. Bu benzetme esasen yukarıda değindiğimiz hadise dayanmaktadır. (Kınalızade,)

Ahlâk düşünürlerinden Kınalızâde çocuğun sağlıklı bir kişiliğe ve doğru bir gelişime sahip olması için özellikle anne sorumluluğun, hamilelik döneminde başladığına vurgu yapar. Çocuğun ileride oluşabilecek maddi-manevi olumsuz durumlardan korunması için annenin bu dönemde beslenmesine özen göstermesi gerekmektedir. Doğduktan sonra ise belli bir süre sonra iyi ve kötünün ne olduğunu öğretmek için ebeveynlerin her ikisine birden büyük görevler düşmektedir. Bu yolda atılacak adımlardan birisi oyunun, çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimindeki katkısını fark etmektir (Öztürk, 2014, s. 570, s. 572).

Ahlâk kitaplarında oyunun çocuğun gelişimi için ne kadar önemli, başat bir rol oynadığı üstünde özellikle durulur. Oyun çocuk için en önemli iletişim ve hareket aracı olarak tarif edilir. Bunun yanında çocuğun topluma uyumunu sağladığı, kabiliyetlerini ve hayal dünyasını geliştirip, kendisini ifade etmesine katkı sunduğu, ruh sağlığını koruduğu ve kurallara uymasını kolaylaştırdığı belirtilir. Oyunun çocuğun en doğal hakkı olduğuna değinen Gazzâlî ona bu imkanın verilmesi gerektiğine hassasiyetle dikkat çeker. Gazzâlî oyunlarının içeriği hakkında da aydınlatıcı fikirler sunar. Ona göre oyunlar çocuğa tabiat ve toplumu tanıtacak, iletişim ve sosyal kuralları öğretecek, duygu ve zihin becerilerini geliştirecek ve çocuğa cinsiyet rollerini öğretecek mahiyette olmalıdır (Çamdibi, 2020, ss. 446-447). Onun oyunun mahiyetine yönelik bu ifadeleri modern tanımlara oldukça benzerdir.

Oyunun önemi üzerine dikkat çekilmekle birlikte oyunun oynandığı çevre de oldukça mühim görülmüştür. Çocuğun muhatap olabileceği arkadaşları özenle seçilmeli bu özenle birlikte çocuk bu çevrelerde yine de kontrolsüz bırakılmamalıdır. Çocuğun çevresini şekillendirme sadece arkadaş ortamı ile değil öğretmenleri gibi etkileneceği her çevreyi kapsayacak boyutta tartışılmıştır (Akkoç, 2017, s. 25).

Ahlak kitaplarında çocuğun korunması için üzerinde durulan meselelerden biri de haz verici giyim, kumaş, yeme-içme, vakit geçirme, eğlenme gibi fiillerde çocuğa itidalli olmanın teşvik edilmesidir. Çünkü bu noktalara fazla meyil, kişiliğin sağlıklı gelişimine engel olmaktadır. Gelişimi düzgün olmayan bir kişilikte ise bu fiilleri tecrübe etme isteği canlılığını koruyarak çocuğu yalan, hırsızlık gibi kötü fiillere yönlendirebilir (Öztürk, 2014, s. 573; Kınalızâde, 2014, 738).

Söz konusu kaynaklarda çocukların başta içki, afyon benzeri yiyecek ve içecekler gibi keyif verici ve uyuşturucu özelliğe sahip nesnelere kesinlikle uzak tutulması gerektiğine ayrıca değinilir. Çünkü bunlar utanmazlığa ve düşüncesizce davranışlara sebebiyet vermekte, insan bedeni ve aklına

zarar verip öfkeye yol açarak kişiye zarar vermektedir. Ayrıca çocukların bu faaliyetlerin yapıldığı ortamlarda bulunmaları da ebeveynleri tarafından önlenmelidir. (Akoç, 2017, s. 192).

Görüldüğü üzere klasik ahlâk kitapları çocuğu koruma üzerine anne baba sorumluluğuna hassasiyetle değinmiştir. Oyunun çocuğun gelişimi için önemi, bu oyunların içeriği, oyun için veya değil çocuğun içine girdiği çevre, bu çevrelerde karşılaşabileceği zarar verici unsurlar üzerinde titizlikle durulmuştur. Pek tabii ki bu unsurlara kendi dönemlerinin zaviyesinden yaklaşmışlardır. Ancak bu anlatımlardaki amaç ve izlenen yol modern tartışma konuları için de yol gösterici durmaktadır.

Fıkıh Kitaplarında

Çocuğun korunmasına yönelik İslam hukukunda birçok kurum ve hüküm mevcuttur. Çocuğun kişilik, soy, isim ve mal hakları ehliyet, nesep, velayet bahislerinin içerisinde mesele mesele ele alınır. İslam hukukuna ait bir kurum olarak emzirme ile ortaya çıkan hükümler rada (süt hısımlığı) başlığında yer alır. Kimsesiz çocukların korunması sosyal bir sorumluluk olarak lakîh hükümleri ile evlatlık, vakıf, beytül-mâl gibi kurumlara aittir. Çocuğa karşı işlenen suçlar ukûbât bahislerinde yer alır. Çocuğun büyütülmesi sırasında anne babaya ait sorumluluklar ise hidâne hükümleri çerçevesinde ele alınır. Biz konumuz gereği burada anne-babaya özel hükümleri inceleyeceğimiz için sadece hidâne konusunu ele alacağız.

Hidâne Kavramı ve Ebeveyn Sorumluluğu Açısından Hükümleri

Bugün Türk Hukukunda “velayet” ismi altında düzenlenen çocuğun bakım ve gözetimi, şahıs ve malvarlığının korunması İslam hukukunda üç kurum altında toplanmıştır; velâyet, vesâyet ve hidâne (Aydın, 2018, s. 132).

“Bir şeyi yanına almak, çocuğu kucağına almak ve beslemek” mânasına gelen hidâne, İslâm hukukunda küçüğün büyütülüp yetiştirilmesinde gerekenin yapılmasını, eğitilmesi ve korunup gözetilmesini sağlayacak şekilde belli şahıslara kanun koyucu tarafından tanınan sorumluluk, hak ve yetkiyi ifade eder. Bu hakkı elde eden kimseye hâdine veya hâdin denir. Hidâne konusuna dair klasik fıkıh literatüründe yer alan görüş ve öneriler Hz. Peygamber ve sahâbe dönemi uygulamalarına dayanır. Aynı zamanda çoğunlukla fakîhlerin kendi dönemlerinin getirdiği tecrübe ve tercihleri ile ahlâkî hükümleri yansıtır. Hidâne bir yönüyle anne-babaya aitliği, bir yönüyle çocuğun hakkı şeklinde çift yönlü bir yapı arz eder. Genel olarak hukuk tarihine baktığımızda İslâm hukuk literatüründeki hidâne konusu çerçevesinde üretilen anne-baba hak ve sorumlulukları ve çocuk haklarının korunmasına ilişkin hükümler ve görüşlerin, kendi alanı için öncü olduğunu söyleyebiliriz. Zira

Batı hukukunda bu alandaki düzenlemeler henüz 20. yy.'ın ilk çeyreğinden itibaren ciddi bir forma kavuşmaya başlamıştır (Bardakoğlu, 1998, s. 467).

Hidâne çocuğun beden ve ruhen sağlıklı şekilde yetiştirilmesini, gözetilip korunmasını ve eğitilmesini konu alır. İslam hukuk literatüründe hidânenin anne-babaya ait yönü bir hak mı bir sorumluluk mu olduğu noktasında tartışılmıştır. Evlilik süresi içerisinde evliliğin doğası itibariyle çocuğun yetiştirilmesine aynı ev içerisindeki ebeveynin her ikisinin de dahil olması beklenir. Bu sebeple evlilik devam ettiği sürece hidâne ebeveynin ortaklaşa paylaştığı bir sorumluluk olarak görülür. Boşanma durumunda ise hidâne daha çok çocuğun gözetiminde kimin ne kadar süreyle elde ettiği bir hak olarak tartışılır. Bu noktada hukukî olarak bir hak olarak tartışılrsa da mahiyeti itibariyle bu hakkı elde eden taşıdığı bir sorumluluktur. Çünkü her hak konuyla ilgili kişiye belli sorumlulukları yüklemektedir. Net olarak söyleyebiliriz ki fakîhler boşanma sonrasında hidânenin, belli ehliyet şartlarını taşıması kaydıyla öncelikli olarak annenin uhdesine geçtiğini kabul ederler (Halebî, 2005, s. 279; Serahsî, 1983, s. 5/207; Remlî, 2003, s. 7/229; İbn Kudâme, 1997, s. 11/413). Bu, kadının tabî ve hukukî hakkı olarak görülür. Tabî diyoruz çünkü hukuk bu hakkı kadına fitratında taşıdığı sevgi, merhamet, şefkatten ve çocuğun anneye olan ihtiyacından dolayı vermiştir. Çocuğun yetişmesi onunla birçok yönden ilgilenme, ona ciddi bir vakit ayırma, bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını fark edip buna göre aksiyon alma gibi komplike birçok unsurun devreye girdiği sabır ve şefkatle üstesinden gelinebilecek ciddi bir özveri ve çabayı gerektirir. Bu gayret ve istek ise ruhen sağlıklı annelerde büyük çoğunlukla var olan bir haslettir. Nitekim Hz. Peygamber de boşandığı eşi tarafından çocuğunun kendisinden alınmak istendiğini belirten kadının haklı serzenişine “Sen daha çok hak sahibisin” şeklinde hakkaniyetli bir çözüm üretmiştir. Bu hadis, kaynaklarda boşanma durumunda kadının neden öncelikli olduğunun delili olarak gösterilir (Remlî, 2003, s. 7/225; İbn Kudâme, 1997, ss. 11/413-414).

Bu ciddi sorumluluğu hak etme için fakîhlerin belirli ehliyet şartları koyduğuna yukarıda değinmiştik. Ehliyet için aranan şartlara baktığımızda bu sorumluluğun “çocuğu koruma” ve “terbiye verme” yönlerini gerçekleştirecek şekilde belirlendiğini görmekteyiz (Remlî, 2003, s. 7/225). Bu bağlamda kadın ve erkek ayırımı yapılmaksızın bir kimsenin hidâne ehliyeti için diğer ehliyet türlerinde olduğu gibi öncelikli olarak akıllı ve yetişkin olması aranır. Özel bir ehliyet türü olduğu için de mahiyetine uygun olarak fakîhler ayrıca kişinin güvenilir olma, bu sorumluluğu üstlenebilecek fizikî güce sahip bulunma, görevi ifade veya çocuk açısından zararlı olabilecek bir kusurun veya hastalığın bulunmaması şeklinde ek şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu ön ve ek şartlar konusunda fakîhler arasında önemli bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak söz konusu şartların ayrıntılarıyla ilgili birçok farklı görüşe rastlanır. Bu durum daha önce de işaret ettiğimiz üzere hidâne hükümlerinin fakîhlerin farklı bakış açıları

ve gözlemleri ile kendi tecrübe birikimlerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin ehliyetin ilk şartlarından yetişkin olmanın kriteri İslam hukuk literatüründe çoğunlukla buluşturulmuştur. Ancak Hanefî fakîhlerin bazı ehliyet türlerinde yetişkin olma için aradığı tamamlayıcı bir unsur olarak kişinin rüşdü daha önemlidir. Rüşd beden olgunluğunun tabii gereği olarak aklî olgunluğu ifade eder. Ancak Hanefilere göre bu aklî olgunluk ehliyetin türüne göre her kişi için ayrıca araştırılması gereken bir unsurdur. Bu araştırmayı hidâne ehliyeti özelinde de göstererek bu hakkı kazanacak kişinin reşîd sayılabilecek derecede akıl sahibi olması gerektiğinin altını çizerler (Bardakoğlu, 1998, s. 468).

İslam hukukunda bazı ehliyet türlerinde aranan güvenilir olma adâlet vasfıyla ilişkilidir. Bu ise dinî olarak doğru bir yolda olma, hayatını dinin ve dolayısıyla ahlâkın kaidelerine göre şekillendirme anlamına gelmektedir. Hidâne ehliyetinde de var olan güvenilir olma şartı için kişinin doğru sözlü olmamanın yanında farzları terk etmesi, haramları işlemesi onun bu ehliyete hak sahibi olmadığı sonucunu getirir. Bu hüküm hidânenin mahiyetinde yer alan “terbiye” ve “çocuğu koruma” unsurlarını sağlama için olsa gerektir. Çünkü İslam literatüründe çocuğun eğitimi ve terbiyesi dinî öğelerle birlikte yükselir. Bu eğitimi verecek kişinin örnekliği bu açıdan oldukça önemlidir. Yine dinin helal ve haramına dikkat edilmediği bir ortamda çocuğun yetişmesi ve eğitilmesi onun için gerekli korumanın sağlanamaması anlamına gelmektedir. Zira küçük yaşta bunları görerek büyüyen çocuk için bu fiiller normalleşecektir. Böylece şer’î yasakların gayesini oluşturan söz konusu fiillerin taşıdığı kubah/kötülük vasfı çocuğun dünyevî ve uhrevî hayatına olumsuz tesir edecektir.

Bu noktada fakîhlerin incelediği dikkati çeken bir başka mesele de farklı din mensupları arasında gerçekleşecek hidâne hakkı kazanımıdır. Müslüman bir kimse hem Müslüman hem de Müslüman olmayan bir çocuk için hidâne hakkına sahiptir. Müslüman olmayan kimse ise kendi dinine mensup çocuk için bu hakkı elde etse de Müslüman bir çocuk üzerinde bu hakka ehil değildir (Halebî, 2005, s. 280; Remî, 2003, s. 229). Bu görüşün sebebi daha genel çerçevede Müslüman ve zimmî arasındaki velayet tartışmalarıyla ilgili olsa da hidâne özelinde baktığımızda yukarıda aktardığımız çocuğa verilecek eğitimde dinî ve ahlâkî unsurların yer alması ve çevrenin buna göre oluşturulması ile ilgilidir. Çünkü hidâne hukukî olarak annenin öncelik hakkı bulunduğunu göz önünde tuttuğumuzda annenin mensup olduğu dinin öğretilerinin, onun çocuğuna vereceği eğitimi ve sunacağı korunaklı ortamı etkileyeceği bilinen bir gerçektir.

Tüm bu hükümlere baktığımızda İslâm hukuk literatürünün hidâne ehliyeti için kadının çocuğun ahlâkî, dinî, bedenî ve ruhî yönden gelişimini ve iyi yetişmesini sağlayabilecek uygun korunaklı bir ortama sahip olması üzerinde daha genel çerçevede de durduğunu görürüz. Kadının halihazırda yaşadığı hayattan, başka bir evlilik yapmasıyla kocasından veya diğer aile fertlerin-

den, komşu ve çevreden gelebilecek muhtemel olumsuz davranış ve etkilere karşı çocuğu koruyucu tedbir amaçlı hükümler vaz edilmiştir. Bu hükümler ahlâk kitaplarında yer alan çocuğun korunması için yaşadığı sosyal çevrenin ne kadar önemli olduğuna dair anlatının hukukî karşılığı olarak karşımıza çıkar. Örneğin Hanefilere göre kadının çocuğun mahremi olmayan yabancı bir erkekle evlilik yapması halinde hidâne hakkı düşer. Şafilere göre ise bu durumda seçim hakkı çocuğundur (Serahsî, 1983, s. 5/208; Remlî, 2003, s. 232, s. 233). Mâlikîlere göre ise anneden sonra hidâne hakkına sahip kişi hidânenin annede devam etmesini kabul eder veya çocuk annenin gözetiminde kalmak ister yahut hidâne için başka uygun kimse bulunmazsa annenin hidâne ehliyeti devam eder. Hakkı düşürücü veya devam ettirici görüşlerin ikisinde de esas amaç çocuğu korumaktır. Hakkın düştüğü görüşünde olanlar çocuğun mahrem olmayan ortamda din olarak uğrayabileceği zararı ön plana alırken, hakkın devam ettiği görüşünde olanlar çocuğun yaşının gerektirdiği anneye olan ihtiyaçtan kaynaklı menfaatlerini gözetir. İctihatta bu tür farklılıkların olması usul açısından gayet tabiidir.

Çocuğun korunması için oluşturulan hükümler sadece kadını kapsar mahiyette değildir. Hidâne hakkının erkeğe verilmesinde yine çocuğun eğitimi ve korunması için ona has şartların gerçekleşmesi gerekli görülür. Meselâ Hanefiler hidânenin çocuğun babası dışında bir erkeğe verilmesi durumunda bu kişinin asabeden olması şartını ararlar (Serahsî, 1983, s. 5/209; Bardakoğlu, 1998, s. 469). Böylece çocuk mirasçısı olacak kadar yakın bir akrabasının yanında daha korunaklı bir ortama kavuşacaktır. Mâlikîler ise erkeğin yanında çocuğa bakacak bir kadının bulundurulması şartını ararlar (Bardakoğlu, 1998, s. 469; İbn Kudame, 1997, s. 11/417). Bu hükümde ise çocuğun bakımı, ihtiyacı olan şefkat ve ilgiyi alabilmesi hedeflenmiştir.

Fakîhler çocuğun cinsiyetine göre korunması gerekli olduğu durumları da tartışmışlardır. Mesela fakîhlerin bir kısmı hidâne süresi bitse bile kız çocuğunun eğitiminin tam anlamıyla gerçekleşmesi amacıyla evlilik çağına kadar annesinin yanında kalmaya devam etmesini, erkek çocuğunun ise hidâne süresi biter bitmez cinsiyet rollerinin yerleşmesi adına babasının yanına geçmesini gerekli görürler. Bu görüş çocuklar daha korunaklı ortamın sağlanması ve maslahat gereği olarak varılmış bir içtihatır (Serahsî, 1983, s. 5/208; Mülteka, 2005, s. 280; Remlî, 2003, s. 233; İbn Kudâme, 1997, s. 11/418). Fakîhlerin bir kısmına göre kız veya erkek olsun buluş çağına gelmiş çocuğun yanında kalacağı ebeveyni seçme hakkı vardır. Bu görüşün dayandığı gaye ise hangi tarafın daha şefkatli, ilgili olduğuna göre çocuğun kendi kararını verebilmesinin onun için daha uygun olacağıdır (İbn Kudâme, 1997, s. 11/414, s. 11/417, s. 11/418).

İslam hukuku literatüründe hidâne hakkı annede veya babada da olsa tarafların çocuğu görme, onunla vakit geçirme hakkı mahfuzdur. Çocuğun diğer ebeveyninden kaçırılmayacağı yönünde ayrıntılı hükümler mevcuttur.

Bu hükümlerde anne veya babanın çocuk sebebiyle zarara uğratılmamasının istendiği Bakara Sûresi 233. ayeti esas alınmakla birlikte (Remlî, 2003, s. 223; İbn Kudâme, 1997, s. 11/419) çocuğun sağlıklı ruhsal gelişimi için diğer ebeveynlere olan ihtiyacı da göz önüne alınmış olabilir.

Hidâne hakkını elde etmek, çocuğun eğitimi ve korunmasını sağlamak için çocuğun yakını olmanın yanında onun yüksek menfaatini içeren bu tür şartları döneme göre çeşitlendirmek mümkündür.

Hidâne hakkını elde etmek çocuğun yetişkin olarak kabul edileceği süreye kadar hâdinin yanında kalacağı anlamına gelmez. Hakkın devam etmesi, bu şartların süreç içerisinde halen sağlanabiliyor olmasına bağlıdır. Dolayısıyla şartların devamlılığı hâkim tarafından denetime tabiidir. Şartların değişmesi durumunda ise hâkim hakkı düşürüp, sıradaki kişiye verme yetkisine sahiptir. Nitekim Osmanlı uygulamalarına baktığımızda bunun örneklerini bulabiliriz. Aşağıda birkaç örneğe yer vermeyi konumuz itibarıyla uygun görüyoruz.

Örnek 1-

Kızına bakamayan Kerime'nin çocuğu kayınpederine vermeyi kabûl ettiği

Mahmiye-i İstanbul'da Molla Hüsrev mahallesi sâkinelerinden Kerime Hâtun bt. Mustafa mahfil-i kazâda Mehmed b. Mehmed mahzarında takrîr-i kelâm edip, ben mezbûr Mehmed'in sulbî oğlu Osman'ın zevcesi idim. Beni talâk-ı bâyin ile tatlîk eyledi. Lâkin mezbûr Osman'ın benden tevellüd eden işbu iki yaşında sagîre kızı Emine'nin hakk-ı hidânesi benim iken mekân ve me'vâm olmayıp imsâke kudretim olmamağın, iskât-ı hak edip, babasının babası olan merkûm Mehmed'e teslim ederim dedikde, sagîre-i mersûmenin nisâ tâ'ifesinden akrabâsı olmayıp, vâlidesi dahi zâhir olup sagîre-i mesfûre cedd-i mezbûru yanında olmak her vechile evlâ olmağın, mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fî evâsıtı şehri Şevvâli'l-mükerrem li sene seb'a ve işrîn ve elf (İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, 2010, s. 457).

Bu örnekte kadın çocuğun bakım ve gözetimi için gerekli fiziki ortamı ve maddi imkanı sağlayamadığı için hidâne hakkını kaybetmiştir.

Örnek 2-

Havva bt. Salih'in, boşandığı kocası Bostancı Seyyid Mustafa'nın yanına aldığı kızı Hatice'nin kendisine verilmesi talebiyle açtığı davada haklı bulunduğu

Medîne-i Üsküdar'da Debbâğlar mahallesinde sâkine ve zâtî vech-i şer'î üzere mu'arrefe olan Havva bt. Salih nâm hatun medîne-i Üsküdar'da mahfil-i bâbda meclis-i şer'-i hatîrde zevc-i sâbıkı Bostanî es-Seyyid Mustafa b. Osman nâm kimesne mahzarında mezbûr es-Seyyid Mustafa'nın firâşından hâsıla ve benden

mütevellide sadriye kızım Hadice nâm sagîre bi-hakkî'l-hidâne hacr ü terbiyemde iken sagîre-i mezbûreyi târih-i i'lâmdan üç ay mukaddem yedimden ahz ve hâlâ yedinde olup kızım sagîre-i mezbûrenin hakk-ı hidânesi benim olmağla taleb ederim deyü da'vâ ve mezbûr es-Seyyid Mustafa cevâbında fi'l-hakîka sagîre-i mezbûreyi vâlidesi mezbûrenin bi-hakkî'l-hidâne hacr ü terbiyesinde olduğunu ikrâr lâkin mezbûre Havva Hatun yabancılar da yatıp sagîre-i mezbûreyi menziline yalnız bırakıp sagîre-i mezbûre telef ve zâyi' olmak ihtimâli olduğuna binâen sagîre-i mezbûreyi vâlidesi mezbûrenin yedinden ahz etmiş idim deyü def'e tasaddî edip lâkin mahalle-i mezbûre ahâlisinden İmâm Ali Efendi b. Hüseyin ve Mustafa b. İbrahim ve el-Hâc Mustafa b. el-Hâc Ali ve el-Hâc Ali b. Osman ve Hasan Ağa b. Ali ve İbrahim b. Mehmed ve Mehmed Ağa b. el-Hâc Muslu ve Osman Ağa b. Mustafa ve Abbas Beşe b. Ali ve İsmail Ağa b. Mustafa ve Ali b. Abdulfettah ve Hasan Ağa b. Hüseyin ve Mehmed b. İsmail ve Ali b. Emin ve diğer Ali b. Ahmed ve Mustafa b. Mehmed ve Yahya Ağa b. İbrahim ve Mehmed b. Mehmed ve Osman b. Salih ve Mustafa b. Osman ve Ahmed b. Hasan ve Süleyman b. Mustafa ve el-Hâc Ömer b. Mehmed ve Mehmed Ağa b. Hüseyin ve Halil b. Mehmed nâm kimesnelerden herbiri mezbûre Havva Hatun için kendi hâlinde ırzıyla mukayyed ve beher şehir hamamdan gayri umûru için sokağa çıktığı ma'lûmum değildir deyü mezbûr es-Seyyid Mustafa muvâcehesinde müdde'îye-i mezbûre Havva'nın hüsn-i hâlini bi's-şöhret ve't-tevâtür alâ-tarîki's-şehâde ba'de'l-ihbâr mezbûr es-Seyyid Mustafa'nın şöhret ve tevâtürün hilâfına tasaddî eylediği def'ine iltifât olunmayıp mûcebiyle sagîre-i mezbûre Hadice'yi vâlidesi mezbûre Havva Hatun'a teslim mezbûr es-Seyyid Mustafa'ya tenbîh olduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu (Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil, 2019, s. 203).

Bu örnekte kadın daha önce ahlaka aykırı hareketleri bulunduğu iddiasıyla hidâne hakkını kaybetmiş olmasına rağmen daha sonra açtığı karşı davada böyle olmadığını ispat için mahkemeye şahit sunmuştur. Bu ikinci davanın neticesinde hâkim, hidâne hakkını tekrar kadına vermiştir.

Örnek 3-

Fatma bt. Abdullah'ın, boşandığı kocası Seyyid Mehmed'in yanında olan küçük kızları Şerife Ümmügülsüm'ün kendisine iadesi talebiyle açtığı davada haklı bulunarak kızın annesine verilmesi

Mahmiye-i İslâmbol'da Ayasofya-i Kebîr kurbünde sâkine mu'ar-refetü'z-zât Fatma bt. Abdullah nâm hatun medîne-i Üsküdar'da

mahfil-i bâbda meclis-i şer'-i hatîrde zevc-i sâbıkı es-Seyyid Mehmed b. Ömer mahzarında mezbûr es-Seyyid Mehmed zevcim olup bundan akdem beni tatlık etmekle zevcim mezbûrun firâşından hâsıla ve benden mütevellide takrîben üç buçuk yaşında olan sagîre kızım Ümmügülsüm'ün hakk-ı hidânesi benim iken teslim etmeyip bi-gayrı hakkın imsâk etmekle suâl olunup kızım sagîre-i mezbûreyi bana teslim etme tenbîh olunmak matlûbumdur deyü da'vâ ol dahi cevâbında müdde'îye-i mezbûrenin müdde'âsı üzere sagîre-i mezbûreyi imsâk eylediğini ikrâr ü 'tirâf etmeğin mûcebiyle kızı sagîre-i mezbûre Şerife Ümmügülsüm'ü vâlidesi müdde'îye-i mezbûre Fatma Hatun'a teslim etme mezbûr es-Seyyid Mehmed'e şer'an teslim etme tenbîh olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu (Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil, 2019, s. 231).

Bu örnekte ise hidâne hakkı kadının olmasına rağmen babanın anneye çocuğu teslim etmemesi dava edilmiş, hâkim kadının lehine hüküm vermiştir.

Sonuç ve Öneriler

Gelişen teknolojiyi takip etmek ve onu kullanabilmek içinde olduğumuz dünyanın farkında olmak, onu yakalamak için oldukça önemlidir. Özellikle yeni nesilleri oluşturacak çocukları teknolojiden uzak tutmak gerçekçi bir tutum olarak görülemez. Ancak bu noktada ebeveynlerinin meseleye dahil olması oldukça önemlidir. Öncelikle anne-babaların teknolojiyi kullanabilmeleri daha sonra çocuklarını faydalı içeriklere yönlendirip, zararlı içeriklere karşı koruyup gözetmelidirler. Çocuk ve oyun ilişkisinin günümüzdeki karşılığı olan dijital oyunlara da aynı hassasiyetle yaklaşmak gerekli görünmektedir. Zira bu oyunların birçoğu çocuğa uygun olmayan içeriklere sahiptir. Şiddetin çeşitli görünümleri içeren bu oyunların fizikî, bilişsel, psikolojik, sosyolojik birçok açıdan çocuğun gelişimine zarar verdiği tespit edilmiştir.

Ülkemiz özelinde baktığımızda çocuğu bu oyunlardaki şiddet unsurlarından koruyamaya yönelik tedbir mahiyetinde bazı kanun ve yönetmelik metinlerinin var olduğunu görürüz. 5651 İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile 5224 Sayılı Sinema Kanunu Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik dijital oyunların içeriklerinden ortaya çıkacak zararlara dolaylı yoldan atıf yapar. 5651 sayılı kanun, internet ortamındaki herhangi bir içeriğin bazı zararlar açısından sınıflandırılmasını ve içeriğin kaldırılmasını öngörür. 5254 sayılı kanun ise filmlerin yaş ve içerik açısından sınıflandırılmasını konu alır. Bu yaş sınıflandırması ve zararlı içerik belirlemesi dijital oyunlara işaret olarak konulsa da bu durum oyuna erişimi engellemez. Oysa bazı

lkeler daha detaylı yaş sınıflandırması ve zararlı içerik belirlemesi yapan sistemleri kullanmakta ve bunları ocuk Koruma Kanunları ile denetime tabi tutmaktadır. Türkiye'deki 5395 Sayılı ocuk Koruma Kanunu içerisinde ise doğrudan dijital oyunların sebep olabileceği zararlara tedbir veya yaptırım öngören bir madde bulunmamaktadır.

Hukuk sahadaki bu boşluğun farkında olan akademik çalışmalar dikkatimizi tekrar başlangıç noktamıza eker; ebeveyn sorumluluğu. Anne-babanın dijital oyunlardaki zararlara karşı çocuğu koruması gerekmektedir. Ancak bu, belli bir farkındalık ve eğitim istemektedir. Bu eğitim, din eğitimi ile desteklenebilir. Çünkü ebeveyn sorumluluğu aynı zamanda dinî bir sorumluluk olarak da karşımıza çıkar. İslam literatürü özelinde baktığımızda ocuk, anne-babaya korunup gözetilmesi, iyi bir Şekilde büyütülüp yetiştirilmesi gereken bir emanet olarak verilmiştir. Ayet ve hadisler, ahlâk kitapları bu meseleye hassasiyetle yaklaşmıştır. İslam hukuku çerçevesinden baktığımızda çocuğun korunması ve eğitilmesi diğer hukuk sistemlerinden farklı olarak özel bir velâyet türünün konusu edilmiştir; hidâne. Hidâne içerisinde yer alan hükümlerin, fakîhlerin kendi dönemlerine göre çocuğun korunması için hangi konular ön planda ise ona göre incelikle düzenledikleri bir yapıya sahip olduğu görülür. Bu hükümlere hakim olan ruhu ve gözetilen maslahat düşündüğümüzde günümüzde dijital oyunlardaki Şiddet unsurları gibi çocukların korunmasını gerektiren diğer durumların da ebeveyn sorumluluğu altına girdiğini görebiliriz. Bu sebeple;

- √ Din eğitimi içeriklerinde bu konuya ağırlık verilmesi, mesela hutbelerde dijital oyunlardaki zararlara ve bu konudaki ebeveyn sorumluluğuna dikkat çekilmesi, müftülük veya ilahiyat fakültelerinin akışında yer alan seminerlerde konuya yer verilmesi, televizyon programlarında konunun işlenmesi teklif edilebilir.
- √ Halihazırda niversiteler veya belediyeler bünyesinde yürütülen anne-baba okulu eğitim programlarında gerek dijital oyunların fayda ve zararları ve bu alandaki ebeveyn sorumluluğu gerek sorumluluğun dinî boyutuna yer verilebilir.
- √ Dijital oyunlardaki Şiddet unsuru problemini doğrudan ve ayrıntılı düzenleyen kanun ve yönetmelik metinlerinin düzenlenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Akçayır, M. (2013). Dijital Oyunlarda Şiddet (Ed.), *Eğitsel Dijital Oyunlar* içinde (ss. 251-262). Ankara: Pegem Akademi.
- Akkoç, A. (2017). *Celaleddin Devvani ve Kınalızade Ali'nin Ahlak Felsefelerinde Aile Sorunu*, [Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Aydın, M. A. (2018). *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1998). Hidane. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (17), 467-471.

- Baykal, K. C. (2020). 5224 Sayılı Sinema Kanunu'nda Yapılan Son Değişiklikler ve Yeni Denetim Sistemi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51), 101-118.
- Buhârî, M. (2001). *el-Câmiu's-sahîh*. (C. 9). Dimeşk: Dâru Tûki'n-Necât,
- Çamdîbi, M. (2000). Gazâlî'nin Şahsiyet Terbiyesi, Eğitim ve Din Eğitimi. *İslâmî Araştırmalar*. 13 (3-4), 445-447.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *Sünenü Ebî Dâvûd*. (C. 7). b.y.: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye,
- Güran Yiğitbaşı, K., Sarıçam, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili ve Medya: TRT Çocuk Dergisi Örneği, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 19-45.
- Halebî, İ. (2005). *Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Daru'l-Beyrûtî,
- İbn Kudâme, A. (1997). *el-Muğnî* (C. 15). Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Mâce, M. (2009). *Sünenü İbn Mâce*. (C. 5). b.y.: Dâru Risâleti'l-âlemiyye,
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 5651 (2007). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5651.pdf>.
- İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 5651 (2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/07/20200731-1.htm>
- İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil* (2010). (Haz. Yılmaz Karaca-Hüseyin Kılıç). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kabakçı Yurdakul, I., Dönmez, O., Yaman, F. ve Odabaşı, F. (2013). Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(4), 883-896.
- Kınalızade, A. (2014). *Ahlak-ı Ala'î*. (Çev. Mustafa Koç). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Mustafaoğlu, R., Yasacı Z. (2018). Dijital Oyun Oynamanın Çocukların Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3), 51-58.
- Müslim, M. (1955-56). *el-Câmi'u's-sahîh*. Kahire: y.y.
- Özhan, S. (2011). Dijital Oyunlarda Değerlendirme ve Sınıflandırma Sistemleri ve Türkiye Açısından Öneriler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 12(7), 21-33.
- Özkaya, P. (2023). Dijital Dünyada Çevrimiçi Riskler, Bilişim Suçları Ve Mağdur Çocuk. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (53), 13-42.
- Öztürk, T. (2014). Ahlâk-ı Alâî'de Çocuk Terbiyesi (Ed). *Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 567-601). Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Penezoğlu Yıldırım, D. N., Ulukol, B. (2022) Dijital Oyunlar ve Şiddet. *TRT Akademisi Dergisi*, 7 (16), 1162 - 1171.
- Remli, Ş. (2003). *Nihayetü'l-muhtac ila şerhi'l-minhac* (C. 8). Beyrut: Daru'l kutubi'l-ilmiyye.
- Serahsî, M. (1983). *el-Mebsut*. (C. 31). İstanbul : Çağrı Yayınları.
- Sögüt, F. (2020). Dijital Ebeveynlerin Dijital Oyunlar ve Şiddet İlişkinine Yönelik Algıları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (51), 79-100.
- Sögütlüler, T., Başer, F. (2023). Dijital Çağda Ebeveyn Olmak: Çocuk İzleyiciler ve Ekranındaki Şiddet Üzerine Bir Araştırma. *Trt Akademi Dergisi*, 8(19), 814-845.
- T 24 Bağımsız İnternet Gazetesi-Antalya Valiliği 12 Oyunu 18 Yaşından Küçüklere Yasakladı*. (2023, Eylül 15). <https://t24.com.tr/haber/antalya-valiligi-12-oyunu-18-yasindan-kucuklere-yasaklandi,324958>
- Tirmizî, M. (1998). *el-Câmi'u'l-kebîr - Süneni't-Tirmizî*. (C. 6). Beyrût: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, *Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil* (2019). (Haz. Abdulkadir Altın, Nedim Pakırdağ, Yılmaz Karaca). İstanbul : İstanbul Büyükşehir Belediyesi ; Kültür A.Ş.
- Yay, M. (2019). *Dijital Ebeveynlik*. İstanbul: Yeşilay Yayınları.
- Yiğit Açıkgoz, F., Yalman A. (2018). Dijital Oyunların Çocukların Kişilik ve Davranışları Üzerinde Etkisi: GTA 5 Oyunu Örneği. *Akdeniz İletişim Dergisi*, (30), 163-180.
- Yücel, G., Şan, Ş. (2018). Dijital Oyunlarda Bağımlılık ve Şiddet: Blue Whale Oyunu Üzerinde Bir İnceleme. *Academic Journal of Information Technology*, 9(32), 87-100.
- 5224 Sayılı Sinema Kanunu Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2019). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191022-8.htm>.

Şiddetin Nedenleri ve Önleme Yollarına Dâir Kur'an Ve Sünnet Odaklı Çözüm Önerileri

Mücahit YÜKSEL²⁵

Giriş

Allah Teâlâ insanları, bir erkek ve dişiden yaratmış ve tanışıp karşılıklı kültürel alışverişlerin yaşanması için de kavim ve kabilelere ayırmıştır. Bu noktada üstünlük ölçütünü de belirlemiş ve emirlerine karşı en saygılı tavrı sergileyenlerin daha üstün olduklarını ortaya koymuştur. (el-Hucurât 49/13) Bununla birlikte insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren takvalı tavır sergileme noktasında zaaflar gösterilmeye başlanmış ve şiddet sorunları ortaya çıkmıştır. Nitekim Allah Teâlâ için sundukları kurban neticesinde Hâbil'in Kâbil tarafından öldürülmesi, bunun ilk örneği olarak Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir. Zira kurbanı kabul edilmeyen Kâbil, kendisine hâkim olan kıskançlık duygusunun etkisiyle, kurbanı kabul edilen kardeşi Hâbil'i öldürmüştü. Böylece yeryüzünde ilk kan akmış oldu. (el-Mâide 5/27-30)

Şiddet denilince genellikle fizikî şiddet akla gelmektedir. Ancak genel anlamda şiddet, bir kişiye hem fiziksel hem de ruhsal açıdan verilen zararı ifade etmektedir. (Erdal, 2012, s. 40) Dolayısıyla; incitmek, iftira atmak, aşağılamak, küçük düşürmek, hor görmek, onur kırmak ve gülünç düşürmek gibi sözlü saldırılar da şiddetin kapsamına girmektedir. (Karabağ, 2010, s. 20)

Herhangi bir insan, zihnindeki legal düşüncelerin sorularına cevap bulamadığı zaman, onun düşüncesi değişik fikir akımlarına açık hâle gelecektir. Aynı şekilde kişinin zihninde legal bir hayatın sorularına verilecek doğru bir cevap bulunmadığı zaman, onun hayatı aşırılıklar arasında gidip gelen bir savrulmaya mağlup olacaktır. (Avde, 2016, s. 42) Huzur ve güven ortamı, tüm toplumun istifade edeceği bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla korkunun, şiddetin ve kaosun hâkim olduğu bir ortamda bu mümkün değildir. Bu sebeple

²⁵ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, myksl_42@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-2958-7813.

bireysel ve toplumsal anlamda davranışların meşrû ve ölçülü olmasına dikkat edilmesi ve aksi yönde tavır sergileyenlere karşı imkânlar ölçüsünde uyarıcı ve engelleyici tavırların sergilenmesi zaruri bir hâl almaktadır. Aksi bir durumun neticesini ise Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade etmektedir: "İçinizden sadece zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının ve bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir." (el-Enfâl 8/25) Dolayısıyla şiddet ve aşırılıklardan uzak, sağlıklı bir birey ve toplum, öncelikle bireysel sonra da toplumsal bilinçlenme ve duyarlılık ile mümkün olabilmektedir. Bunun yolu da yarattığını en iyi bilen Allah Teâlâ'nın gönderdiği vahyin tecessüm etmiş hâli olan Kur'an ve Sünnet'in doğru anlaşılması ve yaşanmasından geçmektedir.

Toplumu sürekli meşgul eden bir sorun olması sebebiyle şiddet olgusu üzerinde birçok yazar tarafından çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda kitap olarak; Georges Sorel'in *Şiddet Üzerine Düşünceler* (Sorel, 2021), Hannah Arendt'in *Şiddet Üzerine* (Arendt, 2021), Selman Avde'nin *İslâmî Açından Aşırılık ve Şiddet* (Avde, 2016), İmran Karabağ'ın *Dil ve Şiddet* (Karabağ, 2010) ve Cengiz Erdal'ın *Medyanın Efendisi Şiddet* (Erdal, 2012) adlı çalışmaları ile Işıl Bayar Bravo ve Hamdi Bravo'nun editörlüğünde yazılan *Başkası ve Şiddet* (Hamdi Bravo & Işıl Bayar Bravo, 2022) adlı çalışmaları saymak mümkündür. Bununla birlikte birçok makale ve sempozyum bildirisi de bu konuda değerli sunumlar yapmıştır.

Şiddet sorunsalını ele alan bu çalışmamız ise şiddetin türleri, sebepleri ve önleme yollarına dâir Kur'an ve Sünnet odaklı izahlar getirme çabasının bir ürünüdür. Bu çerçevede ilk olarak sağlıklı bir zeminde hareket edebilmek için şiddetin kavramsal çerçevesinden bahsedilmekte, ardından şiddetin değişik kriterlere göre sınıflandırılması ve güncel hayattaki yansımaları ele alınmakta, son olarak da şiddete sebep olan faktörler ve şiddetin önlenmesi yolunda atılması gereken adımlar üzerinde durulmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Şiddet, dilimize Arapçadan geçmiş bir kelimedir. Ancak "şiddet" kelimesinin Arapça karşılığı ile Türkçedeki karşılığı aynı değildir. Zira Arapça'da "şiddet" kelimesi, fiziksel ve ruhsal alandaki zayıflığın zıddı olarak, "güçlü olmak", "sert olmak", "yükselmek" ve "olgunlaşmak" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (Cevherî, 1987, s. 2/493; İbnü'l-Esîr, 1979, s. 2/451-452; İbn Manzûr, t.y., s. 3/232; Zebîdî, t.y., s. 8/2) Kelime, Kur'an-ı Kerim'de de aynı anlamda kullanılmaktadır. Zira En'âm Sûresi'nin 152. ayetindeki {هدشأ غلب بي ت ح} ifadesinde şiddet kelimesi, "Bülûğ ile birlikte insanda görülen fizikî ve aklî olgunlaşmayı" ifade etmektedir. (Herevî, 1999, s. 3/978) Türkçede şiddet kavramıyla kastedilen anlamı karşılayan Arapça kelime ise "yumuşaklık" ve "dostça davranmak" gibi anlamlara gelen *rifk* kelimesinin zıddı olan *unf*

kelimesidir. (Halil b. Ahmed, t.y., s. 2/157; Cevherî, 1987, s. 4/1407; İbn Manzûr, t.y., s. 9/257)

Şiddet, sadece fiziksel değil, sözlü, duygusal, ekonomik vb. alanları da kapsayan bir kavramdır. Bu sebeple; ferdi canına, malına, dinine, ırzına ve toplumsal düzene yönelik her türlü sertliği ve aşırılığı içeren saldırılar bu kelimenin anlam alanına girmektedir. Dolayısıyla; ferdi ve toplumu tedirgin etmek, onlara eziyet etmek ve varlığını tehdit etmeye yönelik saldırgan davranışlar şiddet olarak değerlendirilmektedir. Bu çeşit davranışların tamamı, fert ve toplumun huzurunu ve düzenini bozmayı hedeflemektedir. (Balcıoğlu, 2001, ss. 19-20)

Şiddet, her zaman kötü bir anlamı ifade etmemektedir. Zira şiddetin meşrû kullanımı da söz konusudur ve toplumun huzuru için kaçınılmazdır. Bu sebeple, düzeni bozucu şiddetten söz edilebileceği gibi düzen sağlayıcı şiddetten de söz etmek mümkündür. Örneğin; savaş, görüntü itibariyle şiddetin tarifine uyan bir olgudur ve zulüm ve sömürü gibi haksız amaçlarla yapıldığı zaman bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak, Allah Teâlâ, savaşın meşruiyet gerekçesini ifade ederken, “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın.” prensibini ortaya koymuştur. (el-Enfâl 8/39) Buna göre; insanların -hangi dinden olurlarsa olsunlar- dinlerini serbestçe seçebilecekleri bir ortam temin edilinceye kadar savaşmak, meşrû ve düzen sağlayıcı bir şiddet olarak makbuldür. Hz. Âişe (ö. 58/678) de benzer bir tavır ortaya koyarak, Hz. Peygamber’in, cihat dışında hiçbir kimseye vurmadığını ifade etmektedir. (Müslim, “Fedâil”, 79) Aynı şekilde hastalıklı ağaçların kesilmesi, meşrû gerekçelerle avlanmak, bir ibadet olarak kurban kesmek, insanları bir kötülükten alıkoymak için eleştirmek, ihtar etmek ve azarlamak gibi hususlar da meşrû ve düzenleyici görüntülerdir.

Şiddet, bir toplumda başkalarının haklarını çiğneyen bir olgudur. Bu sebeple toplum düzenine karşı uygulanan hareketleri engellemek ve cezalandırmak da önemli bir husustur. Ancak bu noktada uygulanacak olan şiddet, bireylerin kendi inisiyatifleriyle değil, devlet erki vasıtasıyla icra edilmelidir. Bu, şiddetin yasal hâlidir. Çünkü fertlerin kendi imkânlarıyla haklarını alma gayretleri, kan davalarını kaçınılmaz hâle getirecektir. (Erdal, 2012, s. 40)

Hannah Arendt, tabiatı gereği araçsal olan şiddetin, haklı amaçlara ulaşmaya hizmet ettiği sürece rasyonel olduğunu ifade etmektedir. Ancak uzun soluklu yolculuklarda insanların meşrû amaçlardan sapma tehlikesiyle karşı karşıya olması sebebiyle şiddetin, sadece kısa süreli amaçlar güttüğü zaman rasyonel olduğunu ifade etmektedir. (Arendt, 2021, s. 93) Bu görüşün birinci kısmına katılmamak mümkün değildir. Zaten bu husus, İslâmî ilkelerle de örtüşmektedir. Yani şiddet, ancak meşrû amaçlara ulaşmaya hizmet ettiği sürece meşrûdür. Ancak Arendt’in sözünün devamına katılmanın doğru

olmayacağı kanaatindeyiz. Zira uzun soluklu yolculuklarda insanların, başlangıçtaki amaçlarından sapma tehlikesi yaşamaları mümkündür ve bu bazen bir vakıa olarak tezahür etmektedir. Ancak insan, potansiyel olarak vahyin öğretilerine uyduğu süre uzun soluklu yolculuklarında da ilk amacından sapmaksızın meşrû hedefine uyma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla bazı insanların gösterebileceği zaafılara istinaden, lokal örneklerden hareket ederek genel yargılara varmanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

2. Şiddetin Türleri ve Günlük Hayattaki Tezahürleri

Şiddet kavramını, muhatapları, uygulama şekilleri vb. başlıklara göre birçok kategoride ele almak mümkündür. Muhataplarına göre bir tasnif yapıldığı zaman; kişinin, diğer insanlara karşı uyguladığı şiddet, kendisine karşı uyguladığı şiddet ve diğer canlılara karşı uyguladığı şiddet gibi başlıklardan bahsedilebilir.

Şiddetin türleri noktasında yapılan bir başka tasnif de *oyuncu şiddet*, *tepkisel şiddet*, *kinci şiddet* ve *dengeleyici şiddet* şeklindedir. Bunlardan oyuncu şiddet, şiddetin en normal şeklidir. Herhangi bir yıkım amacı yoktur ve nefret faktörünü içermemektedir. Genellikle yeteneklerin gösterimi şeklinde tezahür etmektedir. İlkel kabilelerin sergiledikleri savaş oyunları, bu kategorinin klasik örneklerindedir. Tepkisel şiddet; özgürlük, onur ve mülkiyet gibi hakların korunması yolunda uygulanan şiddettir. Hedef ise zarardan korunmaktır. Kinci şiddet, tepkisel şiddetle alâkalı olmakla birlikte, bir adım daha hastalık boyutuna doğru ilerlemiş olan şiddet türüdür. Bundaki amaç ise kendisini korumaktan ziyade gerçekte yapılmış olan bir şiddeti yapılmamış kılmaktır. Dengeleyici şiddet ise güçsüz bir insanda, üretken etkinliğin yerine konan şiddettir. (Fromm, 1995, ss. 24-36)

Şiddetin türleri noktasında yapılabilecek bir başka tasnif de uygulama şekline göredir. Buna göre; fiziksel şiddet, sözlü ve duygusal şiddet, siber şiddet, cinsel şiddet ve ekonomik şiddet gibi başlıklardan söz etmek mümkündür. Bu noktada günlük hayatta karşılaşılan şiddete dâir bazı görüntüleri şu başlıklar altında zikretmek mümkündür:

1. Katl (Öldürmek)

İnsanın temel haklarından olan yaşama hakkına yönelik işlenen şiddet türüdür. Bireysel anlamda kişiler arasında gerçekleşen bir eylem şeklinde tezahür edebildiği gibi, katliam veya savaş şeklinde de görülebilmektedir.

Öldürmenin bireysel anlamda ilk örneği, Hz. Âdem'in oğulları arasında gerçekleşmiş ve Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürmüştür. Ancak devam eden süreçte insanlık tarihi, birçok bireysel cinayete ve toplu ölümlere tanıklık etmiştir. Bu olaylarda ise; kişisel hırslar, kıskançlık, yanlış anlama, ekonomik

sömürü, töre ve dinsel faktörler önemli rol oynamıştır. Örneğin; 11. yüzyılda tanıklık edilen Haçlı Seferlerinde birçok kan akmıştır ve bu olaylardaki temel karakter ise, kendisine ekonomik kaynak arayan Avrupa'nın, bunu ayrıca dinî duygularla motive etmesidir. (Düzgün, 2007, s. 75)

2. Kürtaj

Kürtaj, kişinin hem kendisine hem de başka bir insana karşı uyguladığı bir şiddet türüdür. Nitekim bu olayda kişi bir taraftan kendi evladı olan bir başka canlının ölümüne sebep olurken, diğer taraftan da kendi bedenine karşı bir şiddet eylemini gerçekleştirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ve Sünnet'e kürtaj ile ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte cana kıymanın haramlığı ile ilgili âyetler, İslâm âlimleri tarafından kürtaj için de aynı şekilde yorumlanmıştır. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, bir cana kıymak veya yeryüzünde fesat çıkarmak gibi bir suç karşılığı olmaksızın bir insanı öldürmenin bütün insanları öldürmek gibi ve buna mukabil bir insanı kurtarmanın da bütün insanlığı kurtarmak gibi olduğunu ifade etmektedir. (el-Mâide 5/32) Ayrıca Hz. Peygamber, kendisine büyük günahlar sorulduğu zaman; Allah'a şirk koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek ve yalan yere şahitlik yapmak gibi eylemlerle birlikte adam öldürmeyi de saymıştır. (Buhârî, "Şehâdet", 10)

3. Darp, İşkence, Tehdit ve Baskı

Darp ve işkence, diğer canlılara karşı uygulanan fizikî bir şiddet türüdür. Bununla birlikte işkence, tehdit ve baskı ise genellikle duygusal olarak yaşanmaktadır. İnsanların baskı ve işkenceye uğramalarının birçok kişisel sebepleri olduğu gibi, din ve fikir alanında gösterilen tahammülsüzlük de önemli sebepler arasındadır.

İnsanlık tarihi din ve fikir alanında gösterilen taassubun bir eseri olarak birçok işkenceye tanıklık etmiştir. Hz. Peygamber ve ona tâbi olan ilk Müslümanlar da bu tür sıkıntılara maruz kalmışlardır. Öyle ki işkencelerden bunaldıklarını ifade eden Habbâb b. Eret'e (ö. 37/657) Hz. Peygamber'in verdiği şu cevap, hem kendilerinin hem de önceki Müslümanların çektikleri eziyetlere işaret etmektedir:

"Önceki ümmetler içinde bir mü'min tutuklanır ve kazılan bir çukura konulurdu. Sonra bir testere ile başından aşağı ikiye biçilir, eti ve kemiği demir tırmıklarla taranırdı. Fakat bütün bu yapılanlar onu dininden döndüremezdi. Yemin ederim ki Allah mutlaka bu dini hâkim kılacaktır. Öyle ki, yalnız başına bir atlı, Allah'tan ve sürüsüne kurt saldırmamasından başka hiç bir şeyden endişe etmeksizin San'a'dan Hadramevt'e kadar güven içerisinde gidecektir. Ne var ki, siz acele ediyorsunuz." (Buhârî, "Menâkıb", 25; "İkrâh", 1; "Menâkibu'l-ensâr", 29; Ebû Dâvûd, "Cihad", 97)

İslâm tarihinde Müslüman toplumun içinde de fikrî taassubun yansıması olarak baskı ve eziyetlere rastlanmıştır. Bunun en bâriz örneği ise Hâricî anlayıştır. Bu bağlamda birçok şiddet uygulamasına tanık olunan Hâricîlerin en karakteristik uygulaması, meşhur sahâbî Habbâb b. Eret'in oğlu ve ailesine uyguladıkları şiddettir. Zira 37/658 yılında Hâricîlerden bir grup, Basra'dan çıkıp da Nehrevan'a yakın bir yere geldiğinde, Abdullah b. Habbâb b. Eret (ö. 37/658) ile ailesinin yolunu kestiler. Ondan, babasının da işittiği Hz. Peygamber'e ait bir hadis zikretmesini istediler. Bunun üzerine o, babasından duyduğu şu hadisi zikretti: "Bir zamanlar öyle bir fitne kopacak ki bir insanın bedeninin öldüğü gibi kalbi de ölüp gidecektir. Ve o zaman bir adam mü'min olarak akşamlayacak, kâfir olarak sabahlayacak. Kâfir olarak sabahlayıp mü'min olarak akşamlayacak." Hâricîler, bunun üzerine ona, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ile Hz. Ömer (ö. 23/644) hakkındaki düşüncesini sordular. O da her ikisi hakkında güzel ifadeler kullandı. Ardından Hz. Osman'ın (ö. 35/656) döneminin başı ile sonunu sordular. O da, Hz. Osman'ın, hilafetinin başında da sonunda da doğruları uygulamaya çalışan birisi olduğunu söyledi. Ardından, hakem olayı öncesi ve sonrasında Hz. Ali (ö. 40/661) dönemini sordular. O, dini bilme ve dine bağlılık konusunda Hz. Ali'nin onlardan daha ileri durumda olduğunu söyleyince çok öfkeleniler ve Abdullah ile birlikte onun hanımını ve beraberlerinde bulunan üç kadını daha vahşi bir şekilde öldürdüler. (İbnü'l-Esîr, 1997, s. 2/690-692)

Fikrî baskı ve tehdit alanında İslâm tarihinin tanıklık ettiği başka bir şiddet uygulaması da *mihne* olaylarıdır. Mu'tezilî ekolün etkisinde kalarak Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü benimseyen Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö. 218/833), kendisi gibi düşünmeyen âlimlere şiddet uygulamıştır. Bu kapsamda, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Muhammed b. Nûh (ö. [?]) başta olmak üzere dönemin birçok muhalif âlimi Me'mûn tarafından uygulanan şiddete maruz kalmıştır. (Taberî, 1407, s. 5/192-194)

Din ve düşünce alanında yaşanan şiddet olayları sadece belli bir dönemle sınırlı kalmamış, insanlık tarihinin her döneminde yaşanmıştır. Özellikle peygamberlerin mesajlarına karşı olumsuz tepki geliştiren insanlar, peygamberleri ve onlara tâbi olan inananları şiddet ve baskı yoluyla sindirmeye çalışmışlardır. Örneğin, Şuayb'ın (A.S.) davetini kendi menfaatleri için tehlikeli gören kavminin ileri gelenlerinin tepkisi: "Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber iman edenleri kesinlikle yurdumuzdan çıkarıp süreceğiz. Ya da kesinlikle dinimize geri dönersiniz" (el-A'râf 7/88) şeklinde olmuştur.

4. Sesli, Sözlü ve Duygusal Şiddet

Psikolojik nitelikteki bu şiddet türü, insanın onurunu ve kişiliğini hedef almaktadır. Bu tür davranışlar, dinin emirleri, insan hakları, insanların eşitliği ve İslâm'da kişinin manevî kişiliğinin korunması ilkesine aykırı hareketler

kapsamındadır. (Çekin, 2014, s. 795) İnsanlar arası ilişkilerin bozulmasına sebep olan ve toplumsal huzuru bozan önemli etkenler arasında, sözlü ve duygusal şiddet kapsamına giren; kibir, öfke, kin, tahkir, hırs gibi etkenler görülmektedir.

İslâm tarihinde bu türde zikredilebilecek en karakteristik örnek, Hz. Âişe'nin iftiraya maruz kaldığı *İfk* olayıdır. Zira Hz. Peygamber'in bizzat komuta ettiği Benî Mustalık Gazvesi dönüşünde cereyan eden olayda, mola sırasında ihtiyacı için bir süreliğine konaklama yerinden ayrılan Hz. Âişe, döndüğü zaman kervanın gittiğini görmüş ve birliği geriden takip etmekle görevlendirilen sahâbî Safvân b. Muattal (ö. 19/640) tarafından birliğe yetiştirilmişti. Fakat münafıklar, bu durumu fırsat bilerek onun namusuna iftira atmışlardı. Daha sonra Allah Teâlâ gönderdiği âyetle, Hz. Âişe'nin masuniyetini açıklamıştı. (Vâkîdî, 1989, s. 2/426-434; İbn Hişâm, 1955, s. 2/297-302)

5. Cinsel Şiddet

Allah Teâlâ, insanın dini, akli, namusu, malı ve soyunun korunmasına büyük önem vermektedir. Cinsel şiddet, insanın namusuna yönelik bir saldırı girişimidir ve genellikle taciz ve tecavüz şeklinde tezahür etmektedir.

6. Siber Şiddet

Son zamanlarda teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve özellikle internet erişim kolaylığı gibi hususlar, şiddet içerikli görsellerin de hızlı bir şekilde yayılmasına sebep olmuştur. Bu sebeple bilgi kirliliğinin yaygınlaşması sonucunda gerçek ile yalanı ayırt etmek zor hale gelmiştir. (Erdal, 2012, s. 12) Birçok sosyal medya mecrasında bir kişi hakkında yalan haber yaymak, mahrem fotoğraflar yayınlamak ve insanları incitecek mesajlar yollamak şeklinde tezahür eden görüntüler, sosyal medya yoluyla tanık olunan şiddet unsurlarıdır.

Ayrıca görsel medyaya bu konuda bir eleştiri yapmak gerekirse, insanları bilgilendirme vasıtası olarak kullanılması gereken medyanın, reyting uğruna insanların duygu dünyasına zarar verecek şekilde programlar yapması, şiddetin yaygınlaşmasına olumsuz yönde hizmet etmektedir. Özellikle gazete ve televizyonlarda her yaşta çocuğun görebileceği şekilde aktüel hayattan şiddet örnekleri içeren haberlerin takdim edilmesi, çocuklara ve duygu bozukluğu yaşayan insanlara kötü örneklik teşkil etmektedir.

İnternet dünyasında yaygın şekilde oynanan şiddet oyunları da büyüme ve yetişkinlik döneminde olan çocuk ve gençlere şiddeti âdeta bir oyun hâlinde sunmaktadır. Böylece zararsız bir özentisi şeklinde algılanan şiddet görüntüleri, üzücü olaylara sebebiyet vermektedir.

Medya yoluyla işlenen bir başka şiddet örneği ise İslamofobi'dir. Nitekim İslâm'ı kendi çıkarları için bir tehlike olarak gören Batı dünyası, görsel medyanın tüm unsurlarında İslâm'ı, şiddet ile yan yana sunmak suretiyle şiddet unsurunun kaynağı bir din olarak gösterme gayreti içerisindeyler.

7. Ekonomik Şiddet

Ekonomi dünyası da şiddetin birçok çeşidine tanıklık etmektedir. Bu bağlamda, boykot, mobbing, faiz, karaborsacılık, tekelleşme, israf ve düşük maaş gibi başlıkları saymak mümkündür.

Boycotlar bazen haklı sebeplere dayansa da haksız gerekçelere dayalı boykotlar, işverenin zarar görmesine ve kamuoyunun hizmetsiz kalmasına sebep olmaktadır. İş yerlerinde çalışana yönelik baskı ve yıldırma çabası olarak tezahür eden mobbing, kişinin duygu dünyasına ve verimine olumsuz etki eden bir saldırdır. Faiz, çalışan emek sahibinin, emeksiz bir şekilde sömürülmesine sebep olmaktadır. Tekelleşme ve karaborsacılık da ticaret mallarının, gerçek değerlerinin üstünde satılmasına ve tüketicinin zarar görmesine sebep olan şiddet türleridir. Ayrıca iki aşırılık unsuru olarak, gereğinden fazla tüketime ve hammadde giderine sebep olan israf ve temel ekonomik ihtiyaçlardan mahrum bırakmaya sebep olan cimrilik de diğer şiddet tezahürleridir.

8. Diğer Varlıklara Karşı Şiddet

Kuşkusuz ki insanın, yaşamındaki tek irtibatı insanlarla değildir. Tabiat ve diğer canlılar da ilişkilerimizde dikkat etmemiz gereken varlıklardır. Bu bağlamda; ormanlara verilen zararlar, ağaçların bilinçsiz bir şekilde katledilmesi, çevre kirliliğine sebep olacak davranışlar, hayvanlara eziyet etmek vb. davranışları da şiddet kapsamında değerlendirmek gerekir.

9. İntihar

Kişinin, başkalarını öldürmesi katil olarak isimlendirilirken, kendisini öldürmesine ise intihar adı verilmektedir. Dolayısıyla intihar, kişinin kendisine karşı uyguladığı fiziksel bir şiddet türüdür. Böyle bir sonucun doğmasındaki temel duygu da hayata dâir bir beklentinin kalmaması, hayatın anlamsızlaşması ve ümidini yitirmektir.

10. Çok Yemek ve Oburluk

Beslenmek, hayatın idamesi için gereken temel ihtiyaçlardandır. Ancak hayatın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinin önemli ilkelerinden birisi de dengeli beslenmektir. Bu sebeple ihtiyaçtan fazla ve kontrolsüz bir şekilde beslenmek, kişinin sağlığını tehlikeye atan, kendisine karşı uyguladığı bir aşırılık ve şiddet hâlidir.

3. İslâm'ın Şiddetin Sebepleri Hakkındaki Yaklaşımı

İnsan, gerek fert olarak gerek toplumsal yaşamda şiddetin birçok türüyle karşılaşmaktadır. Yukarıda, çeşitli kategoriler altında toplanan ve bir şekilde tezahür eden belli başlı şiddet türlerine temas edilmiştir.

Kuşkusuz ki bir sorunun başarılı bir şekilde ortadan kaldırılması, iki önemli uygulamayı gerektirmektedir: Doğru teşhis ve doğru tedavi. Bu sebeple şiddet sorununun ortadan kaldırılmasının ilk aşaması da karşılaşılan şiddet olaylarının altında yatan sebepleri doğru bir şekilde teşhis etmektir. Çalışmanın bu aşamasında, şiddetin sebepleri hakkında Kur'an ve Sünnet'ten elde edilen çıkarımlar ortaya konmaktadır.

1. Cehalet ve Taassup

Kuşkusuz ki insanoğlunun karşılaştığı sorunların sebeplerindeki ortak bileşke cehalettir. Zira bilgisizlik, bilinçsiz bir taklidi ve devamında taassubu getirmektedir. Sorgulama kabiliyetini kaybetmiş ve nesilden nesile intikal eden yanlış bilgileri uygulaya gelen toplumlar, zamanla kökleşmiş bu bilgileri sorgulanamaz gerçeklikler olarak algılamaya başlar ve bu uğurda yaptıkları zararlı faaliyetleri de dinin bir ilkesi gibi uygulamaya devam ederler. Bu bağlamda töre, toplumda kendisine önemli bir yer edinmiştir ve çoğu toplumda âdeta dinin de önüne geçmiştir. Öyle ki insanlar, Allah Teâlâ'nın yasakladığı cinayet eylemini, töre gereği işledikleri zaman kendilerini meşrû bir davranışta bulunmuş olarak görmektedirler.

Kur'an-ı Kerim'de, cehalet ve taassup eseri olarak yapılmış davranışlara sıkça temas edilmektedir. Örneğin; şu ayetlerde, puta tapmaları noktasında müşrikler eleştirilirken, sebep olarak, akıllarını kullanmamaları ve atalarını körü körüne taklit etmelerinden bahsedilmektedir: "Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdıkları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar. Onlara 'Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin' denildiğinde, 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter' derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?" (el-Mâide 5/103-104)

2. Aşırılık

Hayatın düzeni ve insanın mutluluğu, aşırılıklardan uzak, ölçülü bir yaşama bağlıdır. Adalet de her şeye hakkını vermektir. Dolayısıyla hayatın bir alanında gösterilen aşırılık, başka bir alanda gösterilen zaafın neticesidir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, hayatımızda herhangi bir başlığın hakkını verme noktasında göstereceğimiz zaaf, başka bir başlıkta aşırılık olarak tezahür edecektir. Hz. Peygamber de "Söz ve davranışlarında ileri gidip haddi aşanlar helâk oldular." (Müslim, "İlim", 7) hadisinde bu gerçeği ifade etmektedir.

Daha önce zikrettiğimiz Hâricîler, İslâm toplumunda aşırılığın en belirgin örneklerinden biri olarak gözükmektedirler. Zira onlar, Abdullah b. Habbâb b. Eret ve ailesinin katledilmesi olayında görüldüğü üzere, bir taraftan başkasına ait olan bir yiyeceği haram olur endişesiyle izinsiz yemekten çekinecek kadar hassas görünürken, diğer taraftan daha büyük bir günah olan haksız yere mazlum insanları öldürmeyi mübah görmektedirler. Aynı tavrı, meşrû halife Hz. Ali'ye karşı isyanlarında da sergileyen bu zümre, kendilerine bir meşruiyet zemini bulmak için âyetleri de bağlamlarından kopuk bir şekilde değerlendirme yoluna gitmişler ve aşırı tavırlarını, "Allah'tan başka hüküm verecek yoktur" ayetiyle desteklemeye çalışmışlardır. (Taberî, 1407, s. 3/113-114; İbn Kesîr, 1997, s. 10/560)

3. İnancın Pratiğe Yansımaması ve Ahlâkî Eğitim Eksikliği

Din, inanç ve amel boyutu olan bir realitedir. Dolayısıyla bir Müslümanın, inandığı hususları davranışlarına yansıtması gerekmektedir. Bu noktada önemli olan husus ise ahlâktır. Tabiri caizse ahlâk, iman ile ameli birbirine yapıştıran çimento vazifesi görmektedir. Bu sebeple inancını takva boyutuna taşıyamamış insanlarda görülen temel sorun, inanan ama kötülükleri de yapan bir kişi olmalarıdır.

4. Menfaat ve Dünya Sevgisi (Dünyevileşme)

İnsan, hevâ ve heveslerinin esiri olduğu zaman âhireti unutup, dünya ile sınırlı bir hayat yaşamaya başlar. Dolayısıyla tercihleri de dünyevî sonuçlarla sınırlı kalır. Bu zaafa yakalanan insanları Allah Teâlâ, bayağı arzularını ilah edinmiş kişi olarak nitelemekte, doğru dürüst düşünmekten uzak olduklarını ve hayvandan daha aşağı bir dereceye düştüklerini ifade etmektedir. (el-Furkân 25/42-43)

Hz. Peygamber de insanın dünyalık hirsına vurgu yapmış ve iki vadi dolusu malı olsa üçüncü bir vadi daha isteyeceğini ve gözünü ancak toprağın doyuracağını ifade etmiştir. (Müslim, "Zekât", 116) Ayrıca ümmetinin imtihanının mal ile olacağını haber vermiş ve bu konuda ikaz etmiştir. (Tirmizî, "Zühd", 26)

Dünya sevgisine kendisini kaptıran ve âhirette hesap vereceği bilincinden uzak olan kişi, menfaati uğruna ilkesiz yaşamayı göze alabilecek ve rahatlıkla insanlara zarar verir hâle gelecektir. Dolayısıyla bu uğurda; cinayet, iftira, hakaret vb. şiddet türlerine rahatlıkla başvuracaktır.

5. Kibir

Kibir, insanın kendisini başkalarından üstün görmesi ve dolayısıyla ötekine karşı aşağılayıcı bir tavır takınmasıdır. Kendisini bu duyguya kaptıran insan, her şeyin öncelikle kendi hakkı olduğunu kabul etmekte, kendisiyle aynı seviyede görmediği insanlara karşı sert tavırlar sergileyebilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de kibir noktasında örnek gösterilen bâriz şahsiyetlerden birisi de Firavun'dur. Zira Firavun, büyük bir kibir içine girerek İsrailoğullarını köleleştirmiş ve sonunda işi, rab olduğunu iddia edecek kadar ileriye götürmüştür. Hz. Mûsâ'ya iman eden sihirbazlarını da kendisinden izinsiz iman ettikleri düşüncesiyle feci bir şekilde öldürmekle tehdit etmiştir. (en-Naziât 81/24 ; el-A'râf 7/123)

6. Diyalog Eksikliği

İnsan, sosyal bir varlıktır ve diğer insanlarla birlikte yaşamaktadır. Birlikte yaşam ise diğer insanlarla diyalog içinde olmayı gerektirir. Aynı evi paylaşan aile bireyleri, aynı apartmanda yaşayan komşular, aynı iş yerinde çalışan kişiler ve nihayetinde aynı dünyada yaşayan insanlar, iletişim kurmayı bıraktıkları zaman yanlış anlamalar devreye girmekte ve herkes, ötekinden gördüğü davranışı kendi zihninde kendince gerekçelendirmeler yaparak değerlendirebilmektedir. Böyle olunca, sağlıklı bilginin yerini suizan almakta ve yanlış bilgiye dayalı, sonu pişmanlık olabilecek tepkiler geliştirilebilmektedir. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Onların çoğu, hiçbir dayanağı olmayan zandan başka bir şeye uymazlar. Zan ise, gerçek adına hiçbir şey ifade etmez. Hiç şüphesiz Allah, onlar ne yapıyorsa hepsini hakkiyle bilmektedir." (Yûnus 10/36)

7. Empati Eksikliği

Kişiyi, ötekine karşı rahat kötülük yapmaya iten sebeplerden biri de empati eksikliğidir. Nitekim bir kişi, karşıdakinin çektiği sıkıntıyı hissetmediği zaman, yaptığı şeyin vahametini tam olarak anlayamaz.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, bazı kötü davranışların çirkinliğini fark ettirmek için empati tarzında benzetmelere yer vermektedir. Örneğin; duygusal anlamda bir şiddet olarak değerlendirilen gıybetin çirkinliğini ortaya koymak için Allah Teâlâ bu fiili, ölmüş kardeşinin etini yemeye benzetmiş ve bunun tiksindiriciliğinden bahsetmiştir. (el-Hucurât 49/12)

8. Kıskançlık

Kişinin, başkasında bulunan güzelliklerin kaybolmasını istemesi şeklinde tarif edilen kıskançlık, başkasında bulunanın aynısından kendisinin de olmasını istemek anlamına gelen imrenmekten farklı ve zararlı bir duygudur. Haset tabiriyle de ifade edilen kıskançlık, kişinin kendi duygu dünyasını yıpratmakla kalmayıp, işi, başkalarına fizikî zarar vermeye kadar götürmektedir.

Allah Teâlâ, Kur'an'da kıskançlığı birçok kötülüğün sebebi olarak zikretmektedir. Bu bağlamda O, insanlara kitaplar ve peygamberler gönderdikten sonra onların apaçık gerçekleri görmelerine rağmen kıskançlık yüzünden anlaşmazlıklara düştüklerini ifade etmektedir. (el-Bakara 2/213)

Asr-ı Saâdet'te Yahûdilerin çoğunun İslâm'a girmeyi reddetmelerinin ve düşmanlık yapmalarının temelinde de kıskançlık faktörü yatmaktaydı. Öyle ki onlar, peygamberin kendilerinden gelmesini beklemekteydiler ve küçümsedikleri Araplar arasından gelmesi kıskançlıklarına ve neticede inkârlarında ısrar etmelerine sebep oldu. (İbn Hişâm, 1955, s. 1/428-429; İbn Kesîr, 1997, s. 4/371)

9. Sağlıksız Aile Ortamı

Aile, bireyin ilk eğitim ortamıdır ve burada karşılaştığı olumlu ve olumsuz durumlar onun kişiliğinde büyük etkilere sahiptir. Bu sebeple çocuğun ilk öğretileri olan anne ve babanın sergileyeceği tavırlar, çocuğun şiddete ya da merhamete meyilli olmasında önemli role sahiptir. Devamlı surette kavganın ve şiddetin yaşandığı bir aile ortamında yetişen çocuk, bunu normal kabul etmeye başlamakta ve ilerleyen yaşlarında şiddet, onun davranışlarının da bir parçası hâline gelmektedir. Bu noktada özellikle içki ve kumar gibi zararlı alışkanlıklar, bireyin aklını sağlıklı kullanmasına engel olması açısından, şiddetin baş aktörleri arasında yer almaktadır.

Anne ve babanın, çocuklarına karşı dikkat etmeleri gereken diğer önemli bir husus da sevgide ölçülü olmaktır. Zira sevgide gösterilecek bir noksanlık, merhamet duygularından mahrum ve başkalarına karşı merhametsiz bir bireyin yetişmesine zemin hazırlarken, gereğinden fazla ve aşırı sevgi de çocuğun şımarmasına ve her istediğini elde edebileceği anlayışına sevk etmektedir. Dolayısıyla her istediği kendisine sunulan bir çocuk, büyüdüğü zaman bunu normal bir hak olarak görüp, başkalarında olanı almayı da bir huy hâline getirecektir.

Özellikle günümüz toplumunda ihmal edilen diğer bir önemli husus ise çocukların, televizyon ve bilgisayar türü araçlara teslim edilmesidir. Kontrolден uzak bir şekilde oyalanması için eline verilen bu aletlerde çocuklar şiddet içerikli görsellere tanık olmakta ve özellikle şiddet içerikli oyunlarla şiddeti, tehlikesiz bir oyun gibi algılamaya başlamaktadırlar. Bu noktada çocukların, görsel medyada, çizgi filmlerde ve oyunlarda şiddetten uzak kalmasına özen gösterilmelidir. (Gürel, 2007, s. 251)

10. İnsanın İç ve Dış Dünyasındaki Parçalanmışlık

Allah Teâlâ, Hadîd Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: “Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik ve insanların adaleti ayakta tutmaları için beraberlerinde de kitabı ve adalet terazisini indirdik. Bir de kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda bulunan demiri indirdik. Allah, bütün bunları, görmedikleri hâlde kendisine ve peygamberlerine yardım edenleri ortaya çıkarmak için size verdi. Şüphesiz Allah çok kuvvetlidir, karşı gelinemez bir kudrete sahiptir.” (el-Hadîd 57/25) Bu âyet, insan hayatında

bütünlüğü bozulmaması gereken üç temel başlığı ifade etmektedir: Akıl, vahiy ve maddî güç. Bu üç başlık, insan ve toplum hayatında ihmal edilmemesi gereken üç önemli sacayağıdır. Bunlardan birisinin ihmal edilmesi, şiddet de dâhil olmak üzere büyük sorunlara yol açmaktadır. Vahyin ihmal edilmesi, akıl ve maddî gücü baş başa bırakır ki bu da aklın merhametten mahrum şekilde insanları yaşatan değil, öldüren teknolojileri üretmesine sebep olur. Aynı şekilde gücün ihmal edilmesi, başkalarının şiddetine maruz kalmaya sebep olurken, aklın ihmal edilmesi de dinde aşırılıklara sebep olabilmektedir.

Varlıklar arasındaki ilişkiyi üç temel başlıkta toplamak mümkündür: Allah-insan ilişkisi, Allah-evren ilişkisi ve insan-evren ilişkisi. Allah ile insan ve evren arasındaki ilişki, Yaratan ile yaratılan arasındaki ilişkidir ve bu ilişkilerdeki temel karakter, Yaratan'a itaattir. İnsan ile evren arasındaki ilişkideki temel karakter ise Yaratan'ın buyrukları doğrultusunda tabiat ve diğer canlılar ile uyumlu bir yaşam sürmektir. İnsanın, Rabbi ve diğer varlıklarla ilişkisinde göstereceği zaafı kuşkusuz ki şiddeti de kapsayan birçok soruna sebep olacaktır.

4. İslâm'ın Şiddeti Önlemeye Yönelik Getirdiği İlkeler

Sorunların çözümündeki birinci aşama, doğru teşhis idi ve bu bağlamda yukarıda, şiddetin sebeplerine dâir tespitlerde bulunmaya çalıştık. İkinci aşama ise doğru teşhis doğrultusunda doğru tedaviyi uygulamaktır. Çalışmamızın bu son bölümünde, şiddetin önlenmesine yönelik İslâmî öğretiler ekseninde çözüm yolları sunulmaktadır.

1. Okumak ve Bilinçlenmek

Cehalet, kötülüklerin anasıdır. Şiddet eylemleri de dâhil kötülüklerin temelinde yatan en önemli sebep, cehalettir. *Câhiliye* olarak adlandırılan İslâm öncesi dönemde, bireysel ve toplumsal anlamda şiddetin bütün türlerine rastlamak mümkündü. Kadına uygulanan duygusal ve fizikî şiddet, onun onurunun ayaklar altına alınması, kız çocuklarının bir utanç vesilesi olarak görülüp diri diri gömülmesi, kan davaları, gasp ve baskın olayları, bu dönemin karakteristik özellikleridir.

Allah Teâlâ, kötülüklerin temelindeki ortak soruna işaret edencesine ilk vahiy olarak "Oku" (el-Alak 87/1) emrini göndermiştir. Çünkü cehalet bataklığını kurutacak ve kötülüklerin çoğalmasına engel olacak husus, okumak ve bilinçlenmektir. Bu sebeple, şiddet de dâhil tüm davranışlarda köklü bir değişim ve ıslah hedefleniyorsa bunun ilk adımı, Kur'an ve Sünnet istikametinde doğru bilgiyi elde etmektir. Tabi ki bilgi tek başına yeterli değildir. Bu bilgileri özümseyecek bir ahlâk ile birlikte söylem-eylem birliğini sağlamak gerek-

tedir. Nitekim Allah Teâlâ, “İman edip sâlih ameller yapanlara gelince, Allah onlara mükâfatlarını tam olarak verecektir. Çünkü Allah, zalimleri sevmez.” (Âl-i İmrân 3/57) âyetinde bu hususa dikkat çekmektedir.

Cehalet, belli bir döneme hasredilemeyecek ve devamlı teyakkuz hâlinde olması gereken bir tehlikedir. Nitekim Hz. Peygamber, Bilâl-i Habeşî’ye (ö. 20/641) “siyah kadının oğlu” diyerek hakaret eden Ebû Zer’e (ö. 32/653): “Onu annesinin renginden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sende hâlâ câhiliyye ahlâkı bulunmaktadır.” diyerek bu hususa dikkat çekmiştir. (Buhârî, “İman”, 22; “Edeb”, 79; Müslim, “Eymân”, 38-40)

2. Otokontrol Sağlayan Ahlâk Eğitimi

Meşhur Cibrîl hadisi, İslâm Dininin değer verdiği üç temel başlığa dikkat çekmektedir: İman, İslâm ve İhsân/Ahlâk. (Buhârî, “İman”, 37; Müslim, “İman”, 1, 5) İmanın amele dönüşmesi ve kişinin zorlayıcı dış etkenler olmadan da kendisini kontrol edebilmesi, kuşkusuz ki ihsan/ahlâk noktasında göstereceği gelişime bağlıdır. Zira her zaman Allah Teâlâ tarafından görüldüğünün bilincinde olan kişi, kötü davranışları kolayca işleyemeyecektir.

Allah Teâlâ, kullarına, dünya hayatının geçici olduğunu, bu imtihan dünyasında amellerinin kayıt altına alındığını ve davranışlarının iyi veya kötü oluşuna göre âhiret hayatında mükâfat ya da azapla karşılaşacaklarını bildirmektedir. (er-Ra’d 13/11; el-Burûc 85/10; Sâd 38/28; Fussilet 41/8) Dolayısıyla dünyevileşme hastalığının ilacı âhiret inancıdır. Çünkü hayatı sadece bu dünyadan ibaret olarak algılayan kişi için hiçbir ahlâkî sınırlandırma bulunmazken, sonsuz bir hayatta ödül veya ceza göreceği inancı, kişinin yapacağı kötülükler önünde büyük bir engel olacaktır. Müslüman, kininin esiri olan ve tepkisel tavırlar geliştiren değil, İslâmî öğretiler doğrultusunda ilkeli tavırlar sergileyen kişidir.

Allah Teâlâ, Kur’an-ı Kerim’de kullarına ahlâkî bildirimlerde de bulunmakta ve Müslümanlarda bulunmasını istediği davranışları ortaya koymaktadır. Vakarlı bir şekilde yürüyüp, cahillerin laf atmalarına karşı “selam” deyip geçmek (el-Furkân 25/63), gurura kapılmamak, insanlara burun kıvrılmamak, çalım satarak yürümek ve sesini yükseltmemek (Lokmân 31/18-19), başkalarıyla alay etmemek, tahkir etmemek ve kötü lakap takmamak gibi ilkeler (el-Hucurât 49/11), Kur’an’da belirtilen ahlâkî hususlardan başlıcalarıdır.

3. Sabır

Kuşkusuz ki dünya menfaatlerinin çekici olduğu ve kötülüklerden beslenen insanların da bulunduğu bir hayatta kişi, hem nefsinden iç baskıyla hem de kötülüklerden beslenen kişiler tarafından dış baskıyla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla kişi, bazen hırsıyla hareket ederek, dünyalık bir menfaat için şiddete meyletme, bazen de bu amaçla kendisine şiddet uygulayan kişilerin şiddeti-

ne maruz kalma riskiyle karşı karşıyadır. Bu durumda hem nefsinden gelen iç baskıya hem de insanlardan gelen dış baskıya karşı sabırlı davranmasını bilmesi gerekmektedir.

Allah Teâlâ, dürüst olma noktasında sabırla hareket etmeye çalışan kullarını övmekte ve onlarla beraber olduğunu ifade etmektedir. (el-Bakara 2/153) “Rızasını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme! Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!” (el-Kehf 18/28) âyeti de bu hususa işaret etmektedir.

4. Dua

İnsan, aciz bir varlıktır ve zorlukların üstesinden tek başına gelebilecek yaratılıştadır. Dolayısıyla tevekkülün bir gereği olarak, elinden gelen tüm çabayı gösterdikten sonra Allah Teâlâ'nın yardımını dilemesi kaçınılmazdır.

Allah Teâlâ, duanın önemine vurgu yapmakta ve kulunun değerinin, duasında olduğunu vurgulamaktadır. “De ki: ‘Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!...’ âyeti de bu gerçeği ifade etmektedir. (el-Furkân 25/77)

Dua, kişinin mütevazı olmasında da önemli rol oynamaktadır. Zira dua eden insan, aciziyetinin farkında olan kişidir. Buna mukabil dua alışkanlığı olmayan kişiler ise her işi kendisinin başardığına inanmaya başlar ve zamanla kibir duygusuna kapılır. “Rabbimize yalvararak ve gizlice dua edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez. Düzene konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın; O’na korkarak ve umut taşıyarak dua edin. Doğrusu Allah’ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır.” (el-A’râf 7/55-56) ve “Böylece Rabbi, duasını kabul etti ve onların hileli düzenlerini kendisinden uzaklaştırdı. Çünkü O, işitendir, bilendir.” (Yûsuf 12/34) gibi âyetler, şiddetin önlenmesi konusunda duanın önemine vurgu yapmaktadır.

5. Duygu Kontrolü

Başka insanları incittiği gibi, bu duyguları taşıyanların bizzat kendilerine de zarar veren yıkıcı duygular, dış dünyada tezahür eden şiddet görüntülerinin insan ruhundaki kökleridir. Bu sebeple İslâm ahlâkına dâir eserlerde; bireylerde ahlâkî gelişimin sağlanması ve toplumsal huzurda önemli role sahip olan adalet, dürüstlük, alçak gönüllülük, sevgi, merhamet ve yardımlaşma gibi erdemlerin elde edilmesine dönük yönlendirmelerde bulunmaktadır. (Çağrı, 2012, s. 5)

İslâm dininde; hakaret etme, kötü lakap takma, alay etme, gıybet, kötü zan vb. insanlar arasında fesada sebep olacak davranışların kötülüğünden

bahsedilir ve bu davranışlar Allah Teâlâ tarafından haram kılınmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber de sonradan pişmanlık duyulacak şeylerin yapılmaması için duyguların kontrolü sadedinde tavsiyelerde bulunmaktadır. Örneğin; kendisinden öğüt isteyen bir adama, “Kızma” şeklinde nasihatte bulunmuştur. Onun birkaç kez aynı isteği tekrarlaması karşılığında Hz. Peygamber de “Kızma” nasihatini tekrarlamıştır. (Buhârî, “Edeb”, 76; Tirmizî, “Birr”, 73) “Biriniz öfkelendiği zaman, ayakta ise otursun. Yine sakinleşmezse yanı üzere yatıversin” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3), “Gazap şeytandandır. Şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş, ancak su ile söndürülür. Biriniz kızdığı zaman abdest alsın.” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3) ve “Güçlü kimse, insanları güreşte yenen değil, öfke anında kendisine hâkim olandır.” (Müslim, “Birr”, 107) gibi nasihatler, Hz. Peygamber’in duyguları kontrol sadedinde söylediği sözlerdir.

6. Güç Kontrolü

Allah Teâlâ’nın nimeti olan güç, insanlara eziyet değil, hizmet için kullanıldığı zaman değerlidir. Bunu sağlayacak olan da İslâm ahlâkını özümsemektir. Zira İslâm ahlâkı, insana gücünü nasıl kullanması gerektiğine dâir öğretileri ihtiva etmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber: “Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kimsedir. Muhâcir ise, Allah’ın yasakladığı şeylerden uzak duran kimsedir.” (Buḥârî, “İman”, 4-5; “Rikâk”, 26; Müslim, “İman”, 64-65) buyurmaktadır. Hz. Âişe’den rivayet edilen başka bir hadiste de: “Ey Âişe! Allah, nezaket ve yumuşaklık sahibidir ve nezaketten hoşlanır. Kabalık ve nezaket dışı davranışlara vermediği ecir nezaket sayesinde verir.” (Müslim, “Birr”, 77) buyurmuştur. Ayrıca, “Bu dünyada insanlara işkence edenlere şüphesiz Allah da azap edecektir.” sözüyle, insanlara eziyet etmenin, âhiretteki karşılığını bildirmektedir. (Müslim, “Birr”, 117)

7. Sahiplenme Duygusuna Karşı Emanet Bilinci

İnsanı şiddete meyleden etkenlerden birisi de “emanet” bilincini kaybederek, “sahiplenme” duygusunun etkisinde hareket etmesidir. Nitekim İslâm ahlâkını özümsemiş bir Müslüman, elindeki nimetlere bir sahiplenme duygusuyla değil de Allah Teâlâ’nın geçici bir süreliğine lütfetmiş olduğu bir emanet olarak bakacaktır. Böyle olunca onun takınacağı tavır da emanet olarak aldığı nimetleri, sahibine sağlam bir şekilde teslim etmek olacaktır. Bu bağlamda bir Müslüman, kendi bedeninin dahi bir emanet olduğunu düşündüğü takdirde, kürtaj ve intihar gibi eylemlerin de Allah Teâlâ’nın emanetine ihanet olduğunu fark edecektir.

Kur’an ve Sünnet’te, vücut, sağlık vb. emanetlere nasıl davranılması gerektiğine ve aksi durumda karşılaşılabilecek dünyevî ve uhrevî akıbetlere dâir yönlendirmeler yapılmaktadır. Bu çerçevede Hz. Peygamber, intihar eden kişi hakkında şu ikazda bulunmaktadır: “Kendisini dağdan atarak intihar eden kişi, cehennemde ebedi olarak kendini dağdan atar. Zehir içerek intihar

eden kişi, zehrini eline alır ve cehennem ateşinin içinde ebedi olarak onu içer. Kendisini bir demir ile öldüren kişi de demirini eline alır ve cehennem ateşinin içinde ebedi olarak o demiri karnına saplar.” (Buhârî, “Tıbb”, 56; Müslim, “İman”, 175)

İnsanın, yeme ve içme konusunda aşırıya gitmesi de kendisine uyguladığı bir şiddet türüdür. Vücutun bir emanet olduğu şuurlunda olan kişi, sağlığına dikkat etmesi gerektiğinin de farkında olacaktır. Bu bağlamda Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (el-A’râf 7/31) buyurarak, kullarına ölçüyü göstermektedir.

8. Kul Hakkı ve Helalleşme

İslâm hukukunda haklar, Allah’ın hakları ve kulların hakları şeklinde iki başlıkta ele alınmaktadır. Allah Teâlâ, kullarının kendisine karşı işlediği kusurlarda tövbe yolunu göstermiş ve bu suretle onları affedeceğini ifade etmiştir. Ancak diğer insanlara karşı işlenen kusurlarda tövbeyi yeterli görmemiş ve helâlleşme prensibini getirmiştir.

Kur’an ve Sünnet’te, kul hakkı yememeye dönük emirler ve bunun sonucuna dâir ikazlar bulunmaktadır. Allah Teâlâ: “Mallarınızı aranızda bâtil sebeplerle yemeyin! İnsanların mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, onları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin!” (el-Bakara 2/188) ikazında bulunurken, Hz. Peygamber de: “Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyamet günü gelmeden evvel o kimseyle helalleşsin!” (Buhârî, “Mezâlim”, 10; “Rikâk”, 48) buyurarak, kul hakkının akıbeti hakkında uyarılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber, bir başka hadisinde, kul hakkı yiyip de helalleşmeden ölen kişiyi “müflis” olarak nitelemektedir. (Müslim, “Birr”, 59)

9. İsar (Diğerkâmlık)

İnsandaki kıskançlık ve ötekinin malına göz dikmek gibi aşırılıklar karşısında İslâm ahlâkının övdüğü bir diğer davranış ise diğerkâmlıktır; yani başkaları için fedakârlık yapmak.

Asr-ı Saâdet, sahâbenin, Müslüman kardeşi için gösterdiği fedakârlık örnekleriyle doludur. Örneğin: Allah Teâlâ, yurtlarını terk etmek zorunda kalarak Medine’ye hicret eden muhâcir kardeşlerine yardımcı olan ensârı övmektedir. “Kendilerinden önce o yurdu (Medine’yi) hazırlayıp imanı (gönüllerine) yerleştirenler ise, hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı içlerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinde bir ihtiyaç olsa bile (kardeşlerini) kendi nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimri ve bencil tutkularından korunmuşsa, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir.” (el-Haşr 59/9) Hz. Peygamber de: “Müslüman olan, yeterli geçime sahip

kılınan ve Allah'ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur." (Müslim, "Zekât", 125; Tirmizî, "Zühd", 35) buyurmaktadır.

Diğerkâmlıkla örtüşmeyen, ekonomik şiddet olarak değerlendirilebilecek ve insanların sıkıntılarından faydalanmak anlamına gelecek olan karaborsacılık türü davranışlar da Hz. Peygamber tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu bağlamda o, malını satmak üzere şehre gelen kişilerin şehir dışında karşılanıp piyasayı öğrenmeden mallarının satın alınmasını yasaklamıştır. (Buhârî, "Büyû", 71) Ayrıca karaborsacılık yapan kişinin, günahkâr olduğunu da ifade etmiştir. (Müslim, "Müsâkât", 129).

10. Mahremiyet Eğitimi

Cinsel şiddet olarak değerlendirilen taciz ve tecavüz olaylarının önlenmesindeki önemli faktörlerden birisi de mahremiyet bilincidir. Bu sebeple Allah Teâlâ, kullarının mahremiyet bilincini sağlayan ve bu türden kötü uygulamalara giden yolları kapatan emirler göndermiştir. "Hiçbir şeyden haberleri olmayan namuslu, imanlı kadınlara iftira atanlar, dünyada da âhirette de lanete uğramışlardır. Onlar için ayrıca büyük bir azap vardır." (en-Nûr 24/23), "Allah, gözlerin kötü niyetli bakışını ve kalplerin sakladıklarını bilir." (el-Mü'min 40/19), "Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur." (el-İsrâ 17/32) ve "...Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın..." (el-Hucurât 49/12) gibi âyetleri bu bağlamda zikretmek mümkündür. Ayrıca Hz. Peygamber de: "Kim bir topluluğun duyulmasını istemediği bir sözü öğrenmeye çalışırsa, kıyâmet günü kulaklarına eritilmiş kurşun dökülür." (Buhârî, "Tâbir", 45) buyurmak suretiyle tecessüsten sakındırırken, "Bir kul, bu dünyada başka bir kulun ayıbını örterse, kıyâmet gününde Allah da onun ayıbını örter." sözüyle ayıpları örtmeye teşvik etmektedir. (Buhârî, "Mezâlim", 3; Müslim, 1426, "Birr", 72)

11. Aşırılıklardan Sakındırmak

Birçok şiddet uygulamasının temelinde, anlayış ve davranışlarda aşırıya kaçmak bulunmaktadır. Allah Teâlâ, din hususunda dahi olsa kullarının aşırıya kaçmasını ve şiddete başvurmasını uygun görmemiştir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de: "İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık..." buyurmaktadır. (el-Bakara 2/143) Ayrıca, "Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir. (el-Bakara 2/256) ve "Sizin dininiz size, benim dinim banadır." (el-Kâfirûn 109/6) gibi âyetler, din konusunda aşırılıktan sakındırmaktadır.

12. İnfak

İnsanı şiddete sevk eden önemli faktörlerden birisi de dünya sevgisidir. Bu hastalığın tedavisi ise, dünyalığı, uğrunda her türlü ilkenin çiğneneceği bir hedef olarak değil de insanlığın dünya ve âhîret saadeti için harcanacak bir unsur olarak görmektir. Allah Teâlâ, dünyalık konusundaki bu dengeli duruşu sağlamak için kullarını infaka yöneltmiş ve cimrilikten sakındırmıştır. “İnkâr edenlere dünya hayatı çekici kılındı. Onlar, iman edenlerden kimileriyle alay ederler. Oysa korkup sakınanlar, kıyâmet günü onların üstündedir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.” (el-Bakara 2/212) âyeti ve Hz. Peygamber’in: “...Bu dünya malı göz alıcı ve tatlıdır. Kim bu mala tamah etmeden gönül zenginliği ile sahip olursa kendisi için malı bereketlenir. Ama kim de hırs ve tamah dolu bir kalple bu malı isterse, tıpkı yiyip de doymayan kimse gibi, onun için malın bereketi kaçır. Veren el, alan elden üstündür.” (Buhârî, “Zekât”, 50) gibi hadisleri infaka vurgu yapan örneklerdendir.

13. Selamı Yaymak ve Hediyeleşmek

İnsanlarla selamlaşmak ve karşılıklı hediyeleşmek, kalpteki nefreti ortadan kaldıran ve sevginin artmasına vesile olan davranışlardır. Bu sebeple, Kur’an ve Sünnet’te bu türden yönlendirmelere de vurgu yapıldığı görülmektedir.

Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de: “...Evlere girdiğinizde, Allah katından mübarek ve güzel bir selamlama ile kendinize birbirinize selâm verin...” (en-Nûr 24/61) ve “Size bir selam verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır.” (en-Nisâ 4/86) gibi âyetlerde selamlaşmanın önemine dikkat çekerken, Hz. Peygamber de kendisine: “İslâm’ın hangi özelliği daha hayırlıdır, diye soran kişiye: “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermendir” (Buhârî, “İman”, 20; “İsti’zân”, 9, 19; Müslim, “İman”, 63) şeklinde cevap vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber: “Hediyeleşin. Çünkü hediye, gönülden kini söküp atar...” (Tirmizî, “Velâ”, 6) buyurmaktadır.

14. Diyalog Kurmak

Birçok yanlış anlamamanın ve dolayısıyla yanlış anlamaya dayalı şiddetin temelindeki sebeplerden biri de diyalog eksikliği ya da yanlış diyalogdur. Bu sebeple şiddeti önleyici tedbirlerden biri de diyalogu bırakmamak ve insanlarla doğru diyalog kurmaktır. Allah Teâlâ, sağlıklı diyalogun yollarını da kullarına öğretmektedir. “Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et... (en-Nahl 16/125), “ ... Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele!...” (ez-Zümer 39/17) ve “Sen af yolunu tut, ma’rûfu emret ve cahillerden yüz çevir.” (el-A’râf 7/199) gibi âyetler, sağlıklı diyalogun ilkelerini öğretmektedir.

15. Empati Kurmak

Şiddetin sebeplerinden biri de ötekinin ne hissettiğini düşünmemek olduğuna göre, empati kurma becerisini kazanmak, şiddetin engellenmesi noktasında önemli rol oynayacaktır.

Hz. Peygamber, insanlar arası ilişkilerde önemli bir ilkeye vurgu yapmakta ve şöyle buyurmaktadır: “Sizden biriniz, kendisi için istediği şeyi, din kardeşi için de istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.” (Buhârî, “İman”, 7; Müslim, “İman”, 71, 72) Kuşkusuz ki iyi bir Müslüman, kendisi için istediği bir iyiliği Müslüman kardeşi için de isterken, kendisi için istemediği bir kötülüğü Müslüman kardeşi için de istemez.

16. Sağlıklı Aile Ortamı ve Çocuklara Merhamet Eğitimi

Aileler, çocuklarını, özgüvenli ve diğer insanlarla uyumlu ilişkiler kurabilen bireyler olarak yetiştirmek istemektedirler. Bu amaçla onlara, toplumda kabul gören davranış kalıplarını öğretirler. Bu sebeple çocuklar, ailede hangi eğitimi görüyorsa, sosyal ilişkilerinde de onu yansıtırlar. (Yılmaz, 2013, s. 444) Bu noktada çocuklara ailede merhamet eğitiminin verilmesi, toplumda şiddetin önlenmesinde atılacak önemli bir adım olacaktır.

Kur’an ve Sünnet’te, merhametin önemine dâir birçok ifadeye tanıklık edilmektedir. “Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.” (el-Bakara 2/208) âyeti, toplumsal barışın önemine vurgu yapmaktadır. “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan bir topluluk bulunsun.” (Âl-i İmrân 3/104) âyeti, toplumsal huzurun yaygınlaşması ve şiddet ortamına gidilmemesi için Müslümanların iyiliği emretmek ve kötülükten men etmek görevine dikkat çekmektedir. “İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve saldırganlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah’tan korkup sakının. Şüphesiz ki Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (el-Mâide 5/2) ayeti ise kötü işlerde değil iyi işlerde yardımlaşmanın önemine dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber de “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz” (Buhârî, “Edeb”, 18) buyurmaktadır.

Rahmet Peygamberi olan Hz. Muhammed, sadece insanlarla sınırlı kalmayıp, diğer canlıları da kapsayan bir merhamet anlayışını ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber: “Hayvanlarınızın sırtını minberler olarak kullanmaktan sakının. Zira tek başınıza güçlkle gidebileceğiniz bir yere sizi götürmeleri için Allah onları sizlerin emrine verdi. Arzı da sizin yaşam yeriniz kıldı, öyleyse ihtiyaçlarınızı arz üzerinde görün.” (Ebû Dâvûd, “Cihad”, 55) buyurarak, hayvanların üzerindeki sohbet edilmemesi ve onların bu şekilde yorulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, karnı sırtına yapışmış bir devenin yanından geçerken onun bu hâlini görünce: “Konuşamayan bu hayvanlar hakkında Allah’tan korkun! Besili olarak binin, besili olarak kesip yiyin!” (Ebû Dâvûd,

“Cihad”, 44) buyurmuştur. Hz. Peygamber, bitkiler konusunda da hassas davranırdı ve ağaçlara karşı uygulanan şiddete tanık olduğu zaman uyarırdı. Nitekim o bir gün, hayvanlarına yedirmek için elindeki sopayla bir ağacın dallarına vurarak yapraklarını dökmeye çalışan bir bedevîyi gürünce onu yanına çağırarak ve: “Vurarak değil, yumuşak bir şekilde ve tatlılıkla sallayarak yaprakları dök!” (İbnü’l-Esîr, 1994, s. 6/351) diyerek onu uyarmıştır.

Konuyu sonlandırırken ifade etmek gerekir ki; insanlar arasına kin ve düşmanlık tohumları ekmek suretiyle aile içi ve toplumsal birçok şiddet uygulamasının temelinde yer alan ve aklın sağlıklı kullanılmasına engel olan önemli etkenlerden olarak içki ve kumar gibi zararlı alışkanlıklar da Mâide Sûresi 90 ve 91. âyetlerde belirtildiği şekilde Allah Teâlâ tarafından haram kılınmıştır.

17. Hâdler ve Cezalar

İslâm ahlâkı, kişinin maneviyatının geliştirilmesi ve kendi iç kontrolünü sağlayabilen bir birey olmasını hedeflemektedir. Zira ihsan boyutuna ulaşmış bir Müslüman, Allah Teâlâ tarafından her zaman görüldüğünün ve yaptıklarının hesabını vereceği hesap gününün bilincindedir. Ancak bir insan olması sebebiyle yanlış yapmaya ve suç işlemeye de meyillidir. Ayrıca ahlâkî açıdan bu olgunluğa ulaşamamış bireylerin olduğu toplumlarda suç oranı da artmaktadır. Bu sebeple, toplumda düzeni sağlayacak yönde bir ceza hukukunun bulunması kaçınılmazdır.

Allah Teâlâ, Kur’an’da suç ve cezaya dâir açıklamalarda bulunmaktadır. Örneğin; kısas ilkesine vurgu yapılmakta ve kasıtlı olarak bir mü’mini öldüren kişinin de ceza olarak öldürülmesi ilkesini getirmektedir. Ayrıca bu dünyadaki cezanın yanı sıra cehennem azabından da bahsetmek suretiyle öldürme fiili için caydırıcı cezalar ortaya koymaktadır. (el-Bakara 2/178; en-Nisâ 4/93)

Sonuç

İnsanın, kendisine, diğer insanlara ve canlı varlıklara karşı fiziksel ve duygusal olarak uyguladığı sertlik olarak tanımlanabilecek olan şiddet, olumlu ya da olumsuz tezahürleriyle hayatın bir realitesi olarak durmaktadır. Zira şiddet, amacına göre meşruiyet kazanan ya da gayrimeşru kabul edilen bir olgudur. Bu bağlamda; kendisine ve diğer canlılara karşı meşrû dayanakları olmaksızın sergilenen öldürme, yaralama, intihar, hakaret ve alay etme gibi davranışlar, toplumda huzuru bozan şiddet görüntüleri olarak kabul edilirken, işlenen bir suçun karşılığı olarak uygulanan ceza, ibadet maksadıyla hayvan kesimi veya ihtiyaç karşılamak amacıyla tabiattaki müsait ağaçların kesimi gibi şiddet görüntüleri, toplumda düzeni sağlayıcı olaylar olarak kabul edilmektedir.

Şiddet, toplumdaki algı sebebiyle ilk etapta fiziksel bir olgu gibi gözükse de insan psikolojisini yıpratıcı, duygularını rencide eden sözlü ve duygusal

şiddet türleri ile sanal dünyada insanları rencide eden siber şiddet türleri de ihmal edilmemesi gereken gerçekliklerdir. Özellikle teknolojinin kontrolsüz bir şekilde güncel hayatta kullanımının yaygınlaşması sebebiyle günümüzde siber şiddet, en önemli sorunlardan birisi hâline gelmiştir. Her yaşta bireyin rahatlıkla şiddet içeren görüntülere erişebildiği ve insanları rahatsız eder hâle geldiği günümüz dünyasında bir taraftan insanların oto kontrolünü sağlayacak dinî ve ahlâkî eğitime diğer taraftan da dış kontrol amacıyla yasal düzenlemeler yapılmasına duyulan ihtiyaç bîriz şekilde görülmektedir.

Günümüz insanının bir başka algısal sorunu da şiddeti sadece insan ile sınırlı düşünmesi ve hayvanlar ile bitkilere karşı uygulanan şiddeti göz ardı etmesidir. Bu noktada insanlara küçük yaşta itibaren, tabiat bilincini geliştirmeye dönük eğitimin verilmesi elzemdir.

İnsanları şiddete sevk eden birçok etken bulunmaktadır. Cehalet, taassup, menfaat, diyalog eksikliği, empati kuramama ve aile ortamında karşılaşılan olumsuz tavırları şiddetin belli başlı sebepleri olarak zikretmek mümkündür. Ancak tüm bu sebeplerin de ana sebebi olarak bir tek başlık zikretmek gerekirse, insanların dinî ve ahlâkî eğitim noktasında gösterdikleri zaafı belirtmek doğru olacaktır. Bu sebeple en önemli görev, aileye düşmektedir. Zira bireyin ilk eğitimini aldığı ailede ebeveynlerin sergileyecekleri olumlu ya da olumsuz tavırlar, onun ilerideki yaşamında izlerini güçlü şekilde göstermektedir. Zamanın gereklerini iyi kavramış ve çocuklarının gerisinde kalmamış, çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurabilen ve onların manevî eğitimini doğru bir şekilde icra eden ebeveynler, gelecekte şiddetin azalması noktasında önemli rol oynayacaklardır. Bununla birlikte devletin alacağı ek tedbirler ve yayın organlarının, reyting kaygısıyla hareket etmeyip, toplumu bilinçlendirme noktasında gösterecekleri hassasiyet de bu noktada ailenin işini kolaylaştırıcı unsurlar olacaktır.

Kaynakça

- Arendt, H. (2021). *Şiddet Üzerine* (Bülent Peker, Çev.; 10. bs). İletişim Yayınları.
- Avde, S. (2016). *İslâmî Açısından Aşırılık ve Şiddet* (Mehmet Çelen, Çev.). Ravza Yayınları.
- Balcıoğlu, İ. (2001). *Şiddet ve Toplum*. Bilge Yayınevi.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (2002). *Sahîhu'l-Buhârî*. Dâru İbn Kesîr.
- Cevherî, E. N. İ. b. H. (1987). *es-Sihâh: Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-'Arabîyye* (4. bs, C. 5). Dâru'l-İlm li'l-Melâîyn.
- Çağrı, M. (2012). Şiddetin Kavramsal Çerçevesi ve İslâm Ahlâkı Açısından Değerlendirilmesi. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 15, 4-9.
- Çekin, A. (2014). Çalışma Hayatında İnsan Onuruna Karşı Psikolojik Bir Şiddet Örneği: Mobbing. *Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu"*, 19-21 Nisan 2013, 774-798.
- Düzgün, Ş. A. (2007). Bir Şiddetin Anatomisi: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler. *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 4, 18-36.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-E. b. İ. es-Sicistânî el-Ezdî. (t.y.). *Sünen-i Ebî Dâvûd* (C. 1-4). el-Mektebetü'l-'Asriyye.

- Erdal, C. (2012). *Medyanın Efendisi Şiddet*. Doruk Yayınları.
- Taberî, E. C. M. b. C. (1407). *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (C. 1-5). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Fromm, E. (1995). *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı* (Selçuk Budak, Çev.). Öteki Yayıncılık.
- Gürel, Z. (2007). *Görsel Yayınlarda Ahlaki Yozlaşma ve Şiddet*. 247-254.
- Halil b. Ahmed, E. A. (t.y.). *Kitabü'l-'ayn* (C. 1-8). Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl.
- Hamdi Bravo & Işıl Bayar Bravo (Ed.). (2022). *Başkası ve Şiddet*. Fol Yayınları.
- Herevî, E. U. A. b. M. (1999). *El-Ğarîbîn fî'l-Kur'ân ve'l-Hadîs* (C. 1-6). Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz.
- İbn Hişâm, A. b. H. b. E. el-Himyerî. (1955). *Es-Sîretü'n-nebeviyye* (2. bs, C. 1-2). Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. b. Ö. el-Kuraşî. (1997). *El-Bidâye ve'n-nihâye* (C. 1-21). Dâru Hicr.
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. b. A. b. A. (t.y.). *Lisânu'l-'Arab* (3. bs, C. 1-15). Dâru Sâdir.
- İbnü'l-Esîr, E.-H. İ. A. b. M. b. M. eş-Şeybânî el-Cezerî. (1997). *El-Kâmil fî't-târîh* (C. 1-10). Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî.
- İbnü'l-Esîr, İ. (1994). *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* (C. 1-8). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, M. (1979). *En-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* (C. 1-5). el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- Karabağ, İ. (2010). *Dil ve Şiddet*. İkaros Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerim Meâli* (H. Karaman, A. Özek, İ. K. Dönmez, M. Çağrırcı, S. Gümüş, & A. Turgut, Çev.). (2017). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Müslim, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyrî. (1426). *Sahîhu'l-Müslim*. Dâru Taybe.
- Sorel, G. (2021). *Şiddet Üzerine Düşünceler* (Anahid Hazaryan, Çev.). Telemak Yayınları.
- Tirmizî, M. b. İ. b. S. b. M. b. D. (1975). *Sünenü't-Tirmizî* (2. bs, C. 1-5). Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Vâkîdî, M. b. Ö. b. V. E. A. (1989). *Kitabu'l-Megâzî* (3. bs, C. 1-3). Dâru'l-A'lemî.
- Yılmaz, M. (2013). *Bireysel Şiddet Davranışlarını Önlemede Yaygın Din Eğitimi*. 2, 439-457.
- Zebîdî, M. b. M. b. A. el-Huseynî. (t.y.). *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (C. 1-40). Dâru'l-Hidâye.

Yaşama, Eğitim ve Okul İlimine Yabancılaştırın Şiddeti Giderme Yaklaşımları

Mustafa KARAAĞAÇLI*

1. Giriş

Bu çalışmada Yaşama, Eğitim ve Okul İlimine Yabancılaştırın Şiddeti Giderme Yaklaşımları konusu ele alınmaktadır. Konu; (1)Giriş, (2)Sorunsal Durum, (3)Gerekçe ve Önem, (4)Amaçlar, (5)Sınırlılıklar, (6)Yöntem, (7)Şiddetin Epistemosu ve Kaçırılma--ması Gereken Belirtileri, (8)Şiddet Psikolojisinin Görünüm Biçimleri, (9)Şiddet Kaynaklı Yabancılaştırın, (10)Şiddet Kaynaklı Yabancılaştırın Görüntüleri, (11)Okullarda Şiddetin Faktörleri, (12)Okullarda Karşılaşılan Şiddetin Türleri, (13)Okullarda Şiddet Uygulayanların Kişilik Özellikleri, (14)Sonuçlar, (15)Çözüm Önerileri, (16)Yargı ve Tartışma ve (17) Tebrikle Teşekkür alt başlıklarında sistematize rapor haline getirilmiştir.

2. Sorunsal Durum

Şiddetin her türüyle bireyin özel veya kamusal hakları kısıtlanır. Tehdit ve baskı yoluyla bireyin özgürlüğü engellenir. Şiddetin dünyanın her yerinde farklı yöntem ve şekillerle sürmesi, bireysel, sosyal ve kamusal yaşamdaki her fizik-mekanın şiddet ortamı olarak kullanılması her türden şiddete sıfır toleransla yaklaşılması gerektirmektedir.

Yaşamda kadınlar, çocuklar, aile bireyleri, tek taraflı ısrarlı takip edilenler ve hayvanlar toplumda en çok şiddet mağdurları olurken (OECD;2022); eğitimde ve okullarda ise mağdur tarafları salt çocuk birey, ergen birey ve genç yetişkin bireyler olmamakta (UNICEF,2017) eğitim-öğretim hizmetini yürütmekle görevli başta öğretmenler olmak üzere, yöneticiler hatta destek personel bile şiddete maruz kalmaktadır.

Eğitim ve okul paydaşlarının her türden şiddetle karşılaşmasında paydaşların farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel vrelere gelmeleri, değerleri ile okulun değerlerinin uyuşmaması, sağlık durumu, beslenme koşulları, bireysel psiko-sosyal gelişim özelliklerinin payı büyüktür.

Eğitimin toplam kalite standartlarını doğrudan etkileyerek okul iklimini zedeleyen şiddet kaynaklı sorunların bilimsel araştırma yöntembilim ilkeleri işığında belirlenerek, giderilmesi için bilimsel araştırma gereksinimi bulunmaktadır. Bu gereksinimi kendi sınırlılıkları doğrultusunda gidermek umuduyla girilen bu çalışmada "Yaşama, Eğitbilime ve Okul İklimine Yabancılaştran şiddeti Giderme Yaklaşımları" konusu sorun olarak ele alınmaktadır.

3. Gerekçe ve önem

Çalışma kendi sınırlılıkları içinde, şiddeti yaşayan bir konu olarak ele alması şiddet türlere, kök nedenlerine, prototiplerine, doğurgularına, şiddet kaynaklı yabancılaşmanın etkilerine, şiddeti nleme ve zamanla yok etmede çözüm yaklaşımlarına yer vermesiyle yaşamsal önem ve değer taşımaktadır.

Çünkü, çalışmanın bulgularıyla;

- şiddet olgusunun yaşama ve eğitime etkileri somut olarak ortaya konulabilecektir.
- şiddet psikolojisinin görünüm biçimlerine dikkat çekilebilecektir.
- şiddet kaynaklı yabancılaşmanın doğurguları tanıtılabilecektir.
- Yaşamda ve eğitimde şiddeti giderme yaklaşımları ve yöntemleri somut çözüm nerileri olarak sıralanabilecektir.
- Çalışma, şiddet öznesi temelinde yapılacak gelecek araştırmalara da veri ve yorum katkıları sağlayabilecektir.

4. Amaçlar

Çalışmanın amacı genelde sosyo-güncel yaşamda şiddetin çıkış yollarını betimlemek, özelde ise eğitim sahasında şiddet türlere dikkat çekerek, şiddeti azaltmak ve zamanla yok etmek için çözüm yollarını önermektir.

Çalışmada bu özel amacı gerçekleştirmek için aşağıda sıralanan alt amaçlar belirlenmiştir:

1. şiddetin epistemo temelinde kaçırılmaması gereken belirtilerini ortaya koymak.
2. şiddet psikolojisinin görünüm biçimlerine dikkat çekmek.
3. şiddet kaynaklı yabancılaşmayı tanıtmak.

4. Şiddet kaynaklı yabancılaştırmanın görüntülerini betimlemek.
5. Okullarda şiddetin faktörlerini açıklamak.
6. Okullarda karşılaşılan şiddetin türlerine dikkat çekmek.
7. Okullarda şiddet uygulayanların kişilik özelliklerini tanıtmak.
8. Sonuçlar ışığında, şiddeti önlemek ve gidermek için; (1)Eğitim, (2) Öğrenci, (3)Öğretmen, (4)Ortam, (5)Sosyal, (6)Terapi, (7)Cinsel eğitim, (8)Yasal, (9)yabancılaştırma ve (10)Kamuoyu oluşturma yönlü somut çözümler önermek.

5. Sınırlılıklar

Çalışma şu yapısal sınırlılıklar içerisinde gerçekleştirilmiştir:

- Konu kapsamı olarak; Yaşama, Eğitim ve Okul İklimine Yabancılaştırma Şiddeti önleme yaklaşımlarıyla,
- Veri toplama araçları olarak; ilgili basılı materyaller ve internette bulunan sayısal bilgi kaynaklarına ek olarak; araştırmacının postpozitivist yorumları ve gözlemleriyle ve
- Çalışma süresi olarak; çalışma, 15 Kasım 2022-31 Ocak 2023 tarihleri arasında tarihleri arasında geçen 10 haftalık süreyle sınırlıdır.

6. Yöntem

Betimsel türde ve literatür analizi yöntemiyle gerçekleştirilen çalışma, şiddetle ilgili durumu var olan koşullar içinde olduğu gibi betimlediğinden tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür (Karasar, 1991; Kaptan, 1983).

Çalışmanın bulguları, şiddet ile ilgili 6284 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi, 5327 Sayılı TCK ve 6222 Sayılı Sporda Şiddet Ve Düzensizliğin Önlenmesi temelli yasalara ve alanyazına gerekli yorumları ise araştırmacının postpozitivist görüşlerine ve gözlemlerine dayalı oluşturulmuştur.

Çalışmada genelden özele giden düşünceyle ilk aşamada şiddet sorunsalı betimlenmekte, belirtileri ortaya konulmakta, şiddet psikolojisinin görünüm biçimleri ve şiddet kaynaklı yabancılaştırma tanıtılmaktadır. İkinci aşamada ise okullarda şiddete neden olan faktörler, okullarda karşılaşılan şiddetin türleri, okullarda şiddet uygulayanların kişilik özellikleri sıralanmaktadır. Son aşamada ise şiddeti, önlemede yaşamda ve eğitimde etkili uygulanabilecek yaklaşımlara verilmektedir.

7. Şiddetin Epistemosu ve Kaçırılmaması Gereken Belirtileri

Şiddet, her türlü fiziksel, psikolojik, sözel, sembolsele ve ekonomik baskıdır. Şiddet olgunda güç kullanma, , saldırganlık, tehdit, kontrolsüzlük vardır.

Yasalar çerçevesinde cezası olmaması şiddeti haklı kılmazken; yasal boşluktan fırsat bulan her alan şiddete gebe dir. Şiddet, özel veya kamusal alanda yani evde, aile bireyleri arasında, sokakta, mahallede, kentsel yaşamın her fizik-mekanında, iş yerinde, sporda, siyasad a, ibadet yerlerinde eş deyişle şiddet bireysel ve toplumsal ölçeklerde kendini gösterir. Şiddet; bireyin acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması olası hareketlerdir.

Şiddetin uygulanmasıyla tehdit, baskı ile özgürlükler keyfi olarak engellenir. Bu niteliğiyle şiddet olaylarında illa somut olarak fiziksel bir eylem aranmaz ve fiziksel bir zarar beklenmez. Çünkü; şiddet; psikolojik, ekonomik, sosyal ve cinsel yönlerden de zararlar verdiği için, bireyin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik yönden zarar görmesiyle ya da acı çekmesiyle sonuçlanan tehdit ve baskı girişimli sözlü ya da sözsüz her türlü tutum ve davranıştır.

8. Şiddet Psikolojisinin Görünüm Biçimleri

Şiddet psikolojide sağlıklı kişilik yapısını işaret etmektedir. Ancak gelinen noktada şiddeti salt bir “psikolojik ve bireysel patolojik” durumla açıklamak yetersiz kalır. Çünkü; şiddette başlıca üç temel prototip repertuarı karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; (1)Şiddeti yapanlar,

(2)Şiddeti görsel sunanlar ve (3)Şiddeti izleyenler. Şiddet mağdurları bu üç sarmalda en çok zarar gören ama nedense çokça bir şey yapamayan konumda durmaktadırlar.

Temelde her türlü vahşet belirtisi olan şiddetin insani değerlerle asla yan-yan a gelmemesi gerekir. İnsani değerleri aşındıran öncelinde psikolojik tavırlı karşıtlıklar Çizelge 1’de şiddette davranışsal kalıplar ve doğurgular yönleriyle verilmektedir:

Çizelge 1. Şiddette Davranışsal Kalıplar ve Doğurgular

Şiddette Davranışsal Kalıplar	Şiddette Doğurgular
<ul style="list-style-type: none">• Aş ağılama• Hakaret• Saygı göstermeme• Onur kırıcı davranma• Sürekli eleştirme• Yalan söyleme• Olumsuz sosyal baskı kurma• Psikolojik baskı uygulama	<ul style="list-style-type: none">• Kişiyi intihara yönlendirme• Kişiyi yaşam ve seçim hürriyetinden yoksun bırakma• İş edinme hakkını engelleme.• Çalışma koşullarını kısıtlama.• Kişisel verileri kaydetme• Kişisel bilgilerini hukuka aykırı olarak yayma-kullanma.• Haberleşmenin gizliliğini ihlal etme.• Özel hayatın gizliliğini ihlal etme.• İnanç sistemiyle alay etme.• Düşünce ve görüş açıklama hürriyetini engelleme

Çizelge 1 incelendiğinde şiddetin gerek davranışsal kalıplar gerekse doğurguları açısından yaşamda ve eğitimde olmaması gereken bir olgu olduğu somut olarak anlaşılacaktır.

Şiddetin sosyolojik değişkenlerinden olan bireysel ve toplumsal yabancılaşma da şiddet eylemlerini olumsuz manada beslemektedir. Bu nedenle şiddet kaynaklı yabancılaşma olgusu gündeme gelmekte, yabancılaşma olgusu ise aşağıda ana çizgilerle tanıtılmaktadır:

9. Şiddet Kaynaklı Yabancılaşma

Yabancılaşma yani anomi, özünde “kanunsuzluk” ya da “normsuzluk” ifadeleri taşır. Burada kanunsuzluk ve normsuzluk içeren yabancılaşma ile anarşinin karıştırılmaması için Çizelge 2’de Yabancılaşma/Anomi İle **Kuralsızlık/Anarşi** Anarşi kavramları karşılaştırılmaktadır.

Çizelge 2. Yabancılaşma/Anomi ile Kuralsızlık/Anarşi Kavramlarının Karşılaştırması

Yabancılaşma-Anomi	c-Anarşi
<ul style="list-style-type: none">• Kişisel yön kaybolmasıdır.• Kuralların yitimidir.• Toplumsal dokuların gevşemesidir.• Toplumsal bağların zedelenmesidir.• Toplumsal dayanışmanın giderek imha olmasıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Kanuna uymayan başıbozuk bireylerin davranışlarıdır.• Hiç bir norma sahip olmayan bir sosyal durumdur.• Bir otoriteye ve bir siyasa yönelik tavır göstermedir.

Çizelge 2 incelendiğinde; Yabancılaşma/Anomi’nin kuralların kaybolması Kuralsızlık/Anarşi’nin ise hiç bir norma ve kurala sahip olmama durumlarını nitelediği anlaşılacaktır.

Her toplumda toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar ve normlar vardır. Geline yeni toplumsal aşamada bu kural ve norm tanımama hali yabancılaşmayı doğurur. Yabancılaşma, toplumsal denge ve bütünleşmenin bozulduğu durumlarda ortaya çıkan “bireysel ve toplumsal davranışlardaki kuralsızlık ve normsuzluk durumudur.” Eş deyişle yabancılaşma sosyal düzenin işlememesi, bozulması durumunda ortaya çıkan bir normsuzluk ve kuralsızlık durumudur. Her toplum yabancılaşma yaşayabilir. Dayanışmanın azaldığı, işbölümü ve uzmanlaşmanın sonucu farklılıkların arttığı toplumlar yani kentleşen toplumlar da yabancılaşmaya aday toplumlardır.

Fransız sosyolog Durkheim (1858-1917) ve Amerikalı sosyolog Merton (1910-2003) yabancılaşmayı, toplumun istedikleriyle bireylerin kendi istekleri arasındaki farklılaşma olarak görmüşlerdir (Durkheim, 1951; 241 ve Merton, 1973:134). Yabancılaşma, bireylerin bir davranışta bulunması gerektiğinde hangi normu ölçüt alacaklarını bilememe ve toplumla çelişme durumudur. Çünkü; bireylerin toplumsal normları benimsemeyerek çelişmeleri toplumla bütünleşmelerini engeller ve düzensizlik durumu oluşturur.

Yabancılaşmanın evrilmesinde, bireyin önce kendine, ailesine sonra topluma ve yönetsel kurallara doğru yabancılaşmaya doğru eğilim gözlenir. Durkheim'a göre, Marksist kuramın vurguladığı işçi-işveren ve endüstriyel sınıf çatışması da bir tür bir yabancılaşma belirtisidir (Durkheim, 1951; 247). Şiddet kaynaklı yabancılaşmada; "yalnızlık, yalıtılmışlık, kültürel ve sosyal yön bulmakta zorluk, güçsüzlük ve çaresizlik" duyguları yaşanır.

Şiddet kaynaklı yabancılaşmada;

- Nitelikler azalır her alanda sayısal çokluklar kendini gösterir.
- Kimlikler ve başarılar ünvanlara ve kazanılan paralara refere edilir.
- Daha çok başarı kazanmak için etik ve ahlaki olmayan kimyasal ve parasal dopingler yapılır.
- Yakın çıkarıcı ilişkiler artar.
- Akademik ünvanlar almak için bilimselliği tartışmalı hızlı yayınlar yapılır.
- Yüksek lisans ve doktora tezlerinde sıklıkla intihaller yapılır.
- Yüksek lisans ve doktora tezlerinin para karşılığı başkalarına yazdırılır.
- Kopyala-yapıştır yöntemiyle hazırlanan ödevler ve projelerin kabul edilir.
- Projeler iş, ürün ve hizmet üretmekten çok maddi gelir kaynağı olarak görülür.
- Projelerde nitelik yerine sayısal enflasyonun yaşanır.

Tüm bu şiddet kaynaklı yabancılaşmada, her sektörün ve yaşam sisteminin en temel girdisi olan insan kaynağının eğitim durumlarında iyi yetişmediği görülür. Çünkü; şiddet kaynaklı yabancılaşma bireyleri yaşam alanlarına olduğu kadar, eğitime ve okula da yabancılaştırır.

Nasıl mı? şöyle;

- Okulda başarısızlıktan kalma durumu yaşanmaz.
- Okula her kayıt yaptıran öğrenci diploma alır.
- Her prolisansa başvurup kursa katılan teknik hoca/direktör olur.
- Her çıkan eğitim affı eğitimin niteliğini düşürür.
- Eğitim, öğretme-öğrenme süreçlerinde bilişsel gelişim yerine kısa sürede ve kolayca ders ve sınıf geçme eğilimleri artar.
- Kimse okula gitmek istemez.
- Okul sayılarındaki artışlara karşın kitap okuyan öğrenciye rastlanmaz.

- Eğitim ve öğretimde bilişsel gelişim hazzı yerine diploma ve sertifika alma eğiliminin artar.
- Velilerin okullara, yöneticilere ve öğretmenlere sosyal baskıları ve öğrencisine not istemesi(!) artar.

10. Şiddet Kaynaklı Yabancılaşmanın Görüntüleri

Yabancılaşma, temelde bireyin kendine, topluma, devlete yabancılaşması olup; bireysel çıkarlar ve ortak kültürel değerler arasında yaşanan gerilimden kaynaklanır. Toplumsal normların geçerliliğini yitirmesi ve yaptırım gücünün azalmasıyla yabancılaşma ortaya çıkar. Şiddetten kaynaklı yabancılaşmayla demografik, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik yapılar bozularak zarar görmektedir. Bu zararlar bireysel, toplumsal ve eğitsel alanlarda “kualsızlık kaynaklı şiddet olaylarını artırmaktadır.

Ekonomik sıkıntılar hırsızlıkları iç ve dış göçlerin çoğalması sosyal güven-sizlikleri, hukuk ve adalet sisteminin geç işlemesi hakların şiddet yoluyla alınmasını, sevgi ve saygı temelli kültürel normların önemsenmemesini, toplumsal kalıp değer yargılarının anlamlı görülmemesini, kabalık ve nobranlık davranışlarının toplumda sıradan hale gelmesini, toplumsal ortak yaşama nezaketinin kaybolmasını, empatik tutumlardan uzaklaşmasını, hoşgörünün kaybolmasını, .etik-ahlak çöküntüleri, bireylerin korkuya dayalı olarak kendi içlerine çekilmesini, manevi, insani ve hukuki değerlerin zayıflamasını, evlilik kurumu gibi düzenleyici kurumların sarsılmasını, evliliklerin kualsızlaşmasını, evlilik süreci ve boşanmaları sonucundaki intihar olaylarını artırmaktadır.

Çünkü; toplumu, eğitimi ve okulları düzenleyen kuralların kualsızlıklara evrildiği durumlarda şiddet olayları artış göstermektedir. Yakınının, komşusunun ve onların çocuk ve genç bireylerinden sorumlu olma, yardımcı olma tutumları yok olmakta, toplumsal “organik dayanışma bilinci” yeterince gelişmemektedir (Durkheim, 1951). Çünkü; şiddet temelli yabancılaşmada, insanların birlikte ve birbirini kollayarak bireysel hedeflere ulaşmalarının olanaklı olduğu anlayışını zayıflatma, bireyleri toplumdan soyutlama ve ruh sağlığını zedeleme vardır.

Çünkü; yabancılaşma, kişisel ve zihinsel bir durum olmayıp, sosyal kualsızlık durumudur. İnsanlar ahlaki karmaşa yaşadıklarından, sosyal konumlara gelmenin kuralları da gevşemektedir. Şiddet kaynaklı bu yabancılaşma içinde insanlar korku sarmalı içinde geleceklerine güven duymamakta, nereye ait olduklarını bilememektedir. Sonuçta etnik kültürel çatışmalar çoğalmakta, yabancılaşma yardımlaşmayı azaltırken milli bütünlüğe zarar vermektedir. Yalnızlaşan komşuluk ilişkilerininin zayıflaması yabancılaşmayı daha da artırmaktadır.

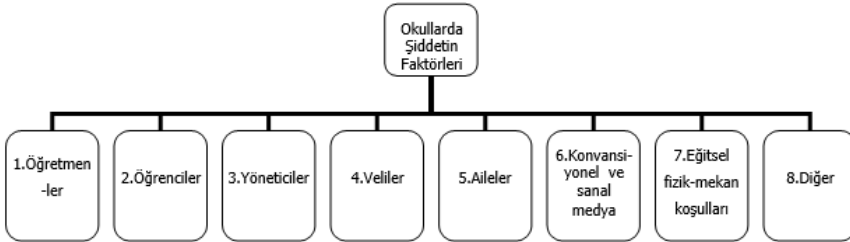
11. Okullarda Şiddetin Faktörleri

Eğitimde ve okullarda şiddeti besleyen varsayım: Okullardaki eğitim öğretim çalışmalarının daha özgür bir ortama kavuşmasıyla birlikte, niteliği daha yüksek bir eğitimin gerçekleştirilebileceği düşünülüp varsayılırken, okul içindeki öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen, öğretmen-yönetici ve öğretmen-veli ilişkilerinde farklı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapının özgürlükler ve serbestlikler temelinde ilişkilerde gevşeme, informalleşme, sınır tanımama, ve her şeyi hak görme ve şiddetin ilk adımı olan duyguların yıpratılmasına doğru olumsuz olarak evrilmiştir. Bunun nedenlerinin başında “özgürlüğün sınırı yoktur” görüşünün sağlıklı bir bilinç yapısından uzak yansımasıdır (Karaağaçlı, 2019-3).

Sağlıklı bir bilinç yapısından uzaklık okullarda yaşanan şiddetin toplumsal kültür yönüne dikkat çekmekte, okullardaki şiddeti doğuran temel etmenleri kültürel yapıyla birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Kasıtlı yani istendik kültürlenmenin yapıldığı eğitimde okulların toplumun kültürel yapısından etkilenmesi doğal ve olağan bir durumdur. Toplumsal şiddet olgusunun okullara yansıması ise hiç istenmeyen olumsuz yansımalarındandır. Okullarda şiddeti artıran nedenlerin toplumsal yönlü olanları arasında bilgi patlaması, otoritenin bozulması, aile yapısındaki değişimler, toplumsal şiddet, kitle iletişim araçlarının etkisi de sayılabilir.

Şiddetin genel ve temel kaynakları arasında; sürü psikolojisi, nefret, kıskançlık, alkol ve madde bağımlılığı, batıl inançlar, çaresizlik ve umutsuzluk, yetersiz ceza ve yargı sistemleri yer almaktadır. Okullarda şiddetin faktörleri arasında ise öğretmenler, öğrenciler, yöneticiler, veliler, aileler, konvansiyonel ve sanal medya ortamları, eğitsel fizik-mekan koşulları ve diğer özellikli faktörler dikkati çekmektedir.

Okullarda Şiddetin Faktörleri Şekil 1’de bütünsel olarak verilmektedir.

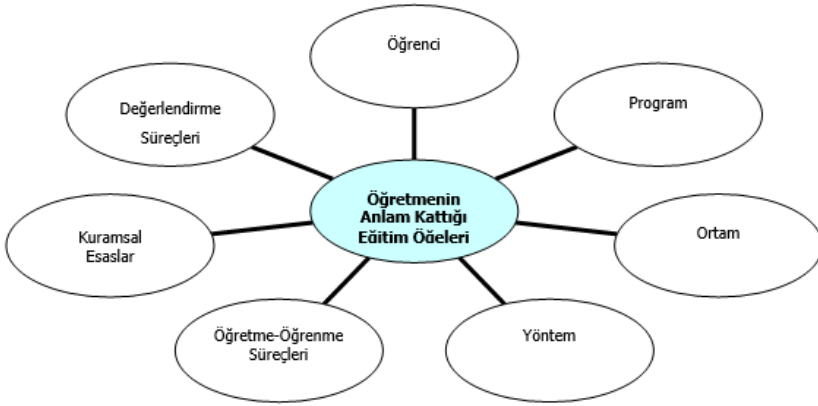

Şekil 1. Okullarda Şiddetin Faktörleri

Şekil 1’de verilen Okullarda Şiddetin Faktörleri aşağıda ayrı ayrı ele alınıp açıklanmaktadır:

11.1. Öğretmenler: Okullarda öğretmenlerin tecrübesiz olması, kişilik yapısı ve öğrencilerle iletişim kuramaması gibi tutum ve davranışları şiddete neden olmaktadır. Bu durum, ulusal eğitim politikalarıyla yani ulusal öğretmen yetiştirme sistem ve yaklaşımlarıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü, “gerek eğitim fakülteleri gerekse pedagojik formasyon sertifika eğitimi programlarıyla öğretmen yetiştirmede” kendi bağlamları içinde derin sorunları vardır. Her derin sorun ulusal öğretmen yetiştirme sistemine telafisi zor ve nesilden nesle geçecek derin zararlar vermektedir.

Bunun nedeni ise ulusal öğretmen yetiştirmede derin çelişkilerin olması, derin çelişkilerin baş çelişkisinin ise eğitimi oluşturan ve Şekil 2’de verilen Öğretmenin Anlam Kattığı Eğitim Öğeleri toplam olarak etkilemesidir. (Karağaçlı, 2022-1: 34).

Şekil 2. Öğretmenin Anlam Kattığı Eğitim Öğeleri

Şekil 2’de görüldüğü gibi, eğitimi oluşturan tüm öğelere anlam katan öğretmendir. Çünkü öğretmen, sahada eğitim uygulayıcısı işlevinde olup, bütün öğeleri ele alıp, planlayan uygulayan, değerlendiren değerlendirme sonuçlarına göre dönüt ve düzeltmeler yapan-yapması gereken-yapması beklenen sistemin en temel öğesidir. Bu nedenle eğitim sisteminin işleyişinde en temel girdilerden olan öğretmenin iyi yetişmesi, eğitim sisteminin toplam kalite standartlarının yükseltilmesine katkı getirmesi gerekir.

“Vasat öğretmen anlatır, iyi öğretmen öğretir, ideal öğretmen ise ilham verir” bulgusu da öğretmenlerin iyi yetişmesine yaşamsal önem ve değer atfetmektedir. Okullarda öğretmen kaynaklı öğrenciye temas etme, bağırma ve psikolojik baskı uygulama gibi eğitimle şiddetin asla yan yana gelme-me-si gereken davranışları da eğitimde öğretmenlerin iyi yetişmesi gereksinimini artırmaktadır.

Çünkü; Öğretmen yetiştirme ve istihdamında niteliksel kaygılar eğitim bilim araştırma ve geliştirme çalışmaları içinde öncelikli bir konu haline gelmiştir.

Öğretmenlerin neleri bileceği ve neleri yapabileceği konusu, öğretmen eğitimi ve öğretmenlerin öğrenci başarısı üzerindeki etkileri ilgili araştırmaların odağı haline gelmiştir (The World Bank, 2005; Darling-Hammond, 2000; Grand and Gillette, 2006; Imig and Imig, 2006).

2023 Türkiye'sinin Ulusal Eğitim yapısında eğitim süreçlerinin toplam nitel standartlarını doğrudan etkileyen hem güncel hem de kronikleşen öğretmen sorunları bir anekdot olarak aşağıda sunulmaktadır:

Güncel ve Kronik Öğretmen Sorunları

- Ulusal eğitim politika yapımcılarının her eğitim girişiminden önce dikkate alması gereken nokta: “öğretmenin benimsemediği hiçbir kuram, yaklaşım ve saha girişimlerinin başarıya ulaşamaz olduğu gerçeği” gözardı edilmektedir.
- Çünkü; Öğretmen, eğitimde yer alan diğer tüm öğelere anlam katan en vazgeçilemez işlevlere sahiptir.
- Son yılların modası yapılandırmacı öğrenme kuramına ilişkin öğretmenlerin isteksizliği ve geleneksel öğretme-öğrenme yaklaşımları ve yöntemleriyle derslerini yürütmeleri de bu bulguyu, destekleyen gözlemlerdendir.
- Daha yeni yeni izleri silinmekte olan ancak, tamamen atlatılmayan virüs kaynaklı dış ve iç salgın nedeniyle mücbir olarak yapılan uzaktan eğitim süreçlerinde öğretmenlere yüklenen aşırı ders saatlerine ilişkin öğretmen tepkileri de öğretmenin benimsemediği uygulamalardandır.
- Bu konudaki uygulamalar dış ve iç salgındaki eğitim-öğretme-öğrenme süreçlerinin verimsizliğini sıvayıp gizlemeye yetmemiştir.
- Eğitsel sahada öğretim uzmanı formasyonundaki öğretmen yetiştirmede bilgi, beceri ve tutum bütünlüğünün sağlanamadığı gözlenmektedir.
- Öğretmen atamalarında KPSS sonuçları sonrasında dikkate alınan ve İnsan Hakları Eylem Planı kapsamında kaldırılacağı söylenen mülakatların güvenilirliklerinin düşüklüğü tartışmaları devam etmektedir.
- Öğretmenlerin mesleğe, okula, sınıfa ve ulusal eğitimin önemli ve değerli bir üyesi olması temelli aidiyet duygusundaki ihtiyaçlar henüz giderilebilmiş değildir.
- Eğitim Fakülteleri sahasında uygulanan eğitim, öğretim ve ders programlarının öğretmen yetiştirme odağından “ders geçme ve kredi doldur-

ma odağına doğru olumsuz evrilmesi” gerek Ulusal Eğitim gerekse üniversiter yetkeler tarafından nedense hiç gündeme alınmamaktadır.

- Öğretmenlerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi bandının 19 Kasım 2022 tarihinde yapılan Öğretmenlik Kariyer Basamakları Yazılı Sınav (ÖKBYS) sonucuna bağlanması da ve son yaşanan güncel öğretmen özneli sorunlardandır (Karaağaçlı, 2022-2).

Bu öğretmen özneli sorunların çözülmesi öğretmenin eğitimde baş özne yapılmasıyla ve her eğitim girişiminden önce öğretmen görüşlerinin alınıp uygulanmasıyla olanaklı olduğu yadsınmamalıdır.

11.2. Öğrenciler: Okullarda şiddete neden olan faktörlerin en önemli ve yaygın olan faktörler arasında öğrenciler gelmektedir. Öğrencilerin eğitsel ve öğretisel açılardan istenmeyen davranışları birer şiddet eylemine çok kolay dönüşebilmektedir. Öğrencilerin değişik çevrelerden gelmeleri, öğrencilerin değerleri ile okulun değerlerinin uyuşmaması, sağlık durumu, beslenme koşulları, ekonomik durumu, psiko-sosyal gelişim özellikleri ve öğrencilerin geçmişinde yaşadığı kötü yaşantılar ve deneyimler de istenmeyen öğrenci davranışlarının nedenleri arasındadır (Tezcan, 1996:107).

11.3. Yöneticiler: Okullarda yöneticilerin yönetsel bilgi, beceri ve tutumları şiddete neden olmaktadır. Yöneticilerin tecrübesiz olması, kişilik yapısı ve öğretmenlerle ve öğrencilerle iletişim süreçlerinde açık ve nesnel iletişim kuramaması gibi tutum ve davranışları şiddeti doğurmaktadır.

Okul yöneticilerinin şiddete neden olan bazı davranışları şunlardır:

- Bireysel kararlar alıp grup kararlarını dikkate almamaları çalışanlar arasında gergin davranışlar ortaya çıkarmaktadır.
- Astarların yönetiminde bilimsel yönetim ilkelerinden uzak davranmaları şiddete neden olmaktadır.
- Esnek fikirlerden uzaklık da şiddeti doğuran nedenlerden olmaktadır.

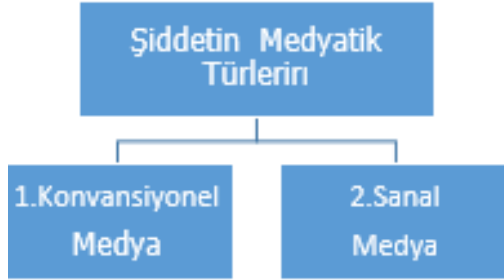
Okullarda yöneticilerin şiddete neden olan davranışları, iletişim kazalarını artırarak, çatışmalara ve şiddet eylemlerini artırdığı gözlenmektedir.

11.4. Veliler: Okullarda velilerin tutum ve davranışları da şiddete neden olmaktadır. Velilerin okul idaresinden ve öğretmenlerden yasal olmayan beklentileri yöneticiler-öğretmenler-veliler arasında nesnel olmayan tartışmaları artırmaktadır. Velilerin öğrencisiyle ilgili yasal, bilimsel, mantıklı olmayan gerekçelerle isteklerde bulunmaları okul yönetimlerini ve öğretmenlerini zor durumda bırakmaktadır. Yasal ve nesnel olmayan istekleri yerine getirilmeyince de veliler duygusal davranıp gerginlik çıkarmakta ve sonuçta bir eğitim kurumunda hiç olmaması gereken şiddete başvurabilmektedirler.

11.5. Aileler: Okullarda şiddetin nedenleri arasında aileler de vardır. “Eğitim ailede başlar” görüşü ailenin kişilik kazandırmada işlev ve rolüne öne çıkarır. Aile içinde şiddet, saldırganlık ve gerginlik hal ve davranışların çok olduğu ortamlarda yetişen bireylerin şiddet yanlısı olmaları artmaktadır. Okul kurallarını dikkate almayan aileler, kendi düşünceleri doğrultusunda hareket ettiklerinde öğretmenlerle, yöneticilerle ve okulda görevli destek personele çatımlar yaşamakta ve şiddete başvurumaktadırlar.

11.6. Konvansiyonel ve Sanal Medya: Şiddeti bir film izler gibi sinematografik biçimde sunan medya da şiddet olgusuna çok izlenme uğruna (!) alet olmaktadır. Medya teknolojik ve bilişimsel yeniliklerle hem konvansiyonel hem de sanal yapıya evrilmiş durumda yayınlar yapmaktadır.

Bu nedenle Şiddetin Medyatik Türleri Şekil 3’de verilmektedir.

Şekil 3. Şiddetin Medyatik Türleri

Şekil 3’de verilen şiddetin medyatik türleri şiddete olumsuz etkileri yönüyle aşağıda ana çizgilerle ele alınmaktadır:

11.6.1. Konvansiyonel Medya: Konvansiyonel medya karasal yayın yapan medya yapılanmasıdır. Bu yayınlarda özellikle televizyon programlarındaki şiddet içeren sahneler ve patolojik kabadayı ve hanım ağa tavırları şiddete özendirdiği yaygın kamuoyu ve uzmanların ortak görüşüdür. Toplumda bu yayınları etkilenmiş mazoşist bir hal içinde şiddetin sinematografisini izlemektedir. Sağlıksız bu medya hali toplumsal, insani, hukuki ve manevi değerleri yok etmektedir. Kişi gördüğünü yapma eğiliminde olduğundan televizyonlar öğrencileri şiddete doğru yönlendirmekte, öğrenciler televizyonlarda gördükleri şiddet içeren unsurları hayatın normal bir parçası gibi algılayıp ona göre hareket etmeye çalışmaktadırlar (Mardin, 2017).

11.6.2. Sanal Medya: Sanal medya ortamları da şiddeti etkilemektedir. Ergen (12-18 yaş) ve genç yetişkin (18-30 yaş) bireylerin sanal medyadaki fenomenlik tuhafıkları ve sanal beğeni düşkünlüğünden kaynaklı sıradışı olma tutkunlukları (!) onları görsel şiddet bombardımanına yönelmekte,

sanal zorbalıklar artmakta ve alınan beğeniler ise şiddeti tüm yönleriyle beslemeye devam etmektedir (Karaağaçlı, 2019-1).

Türkiye’de 59 milyon sanal medya kullanıcısının olduğu var olduğu ve bu sayının Çizelge 3’de sunulan Türkiye’de Sanal Medya Kullanıcılarının sanal ortamlara göre dağılımları da dikkate alınınca, şiddetin sanal medya eliyle ne kadar farklı araçlara sahip olduğu anlaşılmaktadır:

Çizelge 3. Türkiye’de Sanal Medya Kullanıcıları

Sanal Ortam	Kullanıcı Sayısı	%
Instagram	24 milyon	40
Facebook	23 milyon	38
Twitter	12 milyon	20

*We Are Social, 2020’deki verilerden oluşturulmuştur.

Çizelge 3’deki Türkiye’de Sanal Medya Kullanıcılarının sanal ortamlara göre çeşitlilikleri de sanal medyada hem görsel (Instagram ve Facebook) şiddet unsurları hem de sembolik yani sözel incitici dil kullanımı (Twitter) şiddet eylemlerini artırmaktadır (We Are Social, 2020).

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Basın Kanunu da sanal şiddeti caydırıp önlemekten uzak bulunuyor (Resmi Gazete, 2022). Anılan kanunda sanal medya yönü: “kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin korunması amacıyla, devletlerle birlikte sosyal ağ platformlarının da yasa dışı içerikle mücadelede sorumluluk üstlenmesi ihtiyacı gerekçe olarak öne çıkıyor. Kanun içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı tanımlamalarına ve erişimin engellenmesine yönelik düzenlemeleri içeriyor.”

11.7. Eğitsel Fizik-Mekan Koşulları: Eğitsel fizik-mekanın ve sınıfın uygunsuz ya da yetersiz olması sınıf dengesinin bozulmasına neden olur. Sınıf yerleşim düzeninin uygun olmaması, ısı ve aydınlanma koşulları ve sınıflarının kalabalık oluşu gibi fiziksel faktörler öğretmen ve öğrenciyi olumsuz güdüleyerek, sınıf dengesinin bozulmasına ve istenmeyen şiddet içeren davranışların ortaya çıkmasına neden olur. Sınıf içi fiziksel koşulların uygunsuz ya da yetersiz olması da sınıf dengesinin bozulmasına neden olur.

11.8. Diğer: Okullarda öğrencileri şiddete yöneltmede etkili olan diğer faktörel nedenler şunlardır:

- Toplumsal kültürel değişimlerin yansıması,
- İletişim çağında sosyal ağlarla etkileşimin artması,
- Bilginin bir “tk” uzaklığında ortamlarda olması,
- Yönetimsel otoritenin bozulması,

- Aile yapısının değişmesi,
- Toplumsal şiddetin sinematografi halinde sunulması ve
- Siber yani sanal zorbalığın artmasıdır (Karaağaçlı, 2019-1)

Okullarda şiddetin yukarı satırlarda ele alınan bu faktörlere ek olarak, sosyolojik ve ekonomik olarak şu etmeler de şiddeti doğurmaktadır:

- Toplumsal eşitsizliklerin her geçen gün artması,
- İnsanların birbirine kötü davranmasının olağan davranış kalıbı haline gelmesi.
- Güncel yaşam, eğitim, sağlık, siyasal, ve spor yaşamlarının diğer alanlardan ayrı bir olguymuş gibi görülmesi.
- Artan hayat pahalılığı ve insanların alım gücünün azalması insanların normal davranmalarına engel oluyor.
- “Sorun ben de ve biz de değil” ötekinde o şehirde ya da bu şehirde” demekle şehir kimliği öne çıkarılarak şiddet sorununun meşrulaştırılmaya çalışılması ve
- Suçun bireyselliğinin göz ardı edilmesi de şiddet olaylarını artırmaktadır (Karaağaçlı, 2022-3).

Okullarda şiddetin yukarı satırlarda ele alınan bu faktörlerine ek olarak, sosyolojik ve ekonomik olarak şu etmeler de şiddeti doğurmaktadır:

- Toplumsal eşitsizliklerin her geçen gün artması,
- İnsanların birbirine kötü davranmasının olağan davranış kalıbı haline gelmesi.
- Güncel yaşam, eğitim, sağlık, siyasal, ve spor yaşamlarının diğer alanlardan ayrı bir olguymuş gibi görülmesi.
- Artan hayat pahalılığı ve insanların alım gücünün azalması insanların normal davranmalarına engel oluyor.
- “Sorun ben de ve biz de değil” ötekinde o şehirde ya da bu şehirde” demekle şehir kimliği öne çıkarılarak şiddet sorununun meşrulaştırılmaya çalışılması ve
- Suçun bireyselliğinin göz ardı edilmesi de şiddet olaylarını artırmaktadır (Karaağaçlı, 2022-3).

12. Okullarda Karşılaşılan Şiddetin Türleri

Bütünsel olarak algılanır umuduyla Okullarda Karşılaşılan Şiddetin Türleri Çizelge 4’de verilmektedir.

Çizelge 4. Okullarda Karşılaşılan Şiddetin Türleri

Şiddetin Türü	Belirgin Özellikleri
Zorbalık	Zorbalar, saldırgan ve kaba kuvvet yanlısıdır. Kaba kuvvete başvurmamaları ise duygusal açıdan daha baskıcıdır. Zorbalık, korkular, kaygılar, okula gitmeme ve oluştururken zorbalığa uğrayanların da şiddete başvurmalarına neden olur.
Aşağılamak	Alay ya da hakaret ederek karşıdakini küçük düşürme durumudur. Bir yetişkin ya da çocuğun yaşıtı tarafından aşağılama yapılabilir.
Yıldırma	Yıldırma; fiziksel şiddetle, sözlü tehditle kişinin eşyalarına zarar vermek yapılan bir şiddet türüdür.
Reddetmek	Kişinin değerini kabul etmemek kendisini küçük görmesine neden olur. Birinin değerine kızgınlığı, ondan hoşlanmaması başkalarının da ona farklı davranmalarına yol açar.
Soyutlamak	Soyutlama, kişinin diğer bireylerle arkadaşlıklarını kısıtlama ve fiziksel sınırlama getirir.
Duygusal Şiddet	Kişiyi duygusal olarak baskı altında tutma, yalnız bırakma, içe kapanmasına yol açma, öz saygısını zedeleme davranışlarıyla yapılır. Duygusal şiddet mağdurları ise saldırganlık ve başarısızlık yaşarlar.
Ekonomik Şiddet	Ekonomik şiddet, kişilerin veya grupların bir kişi üzerinde baskı kurması, parasını alması ve istemediği bir işte çalıştırmasıdır.
Fiziksel Şiddet	Fiziksel şiddet, aniden verilen tepkilerle öğrencilerin birbirini itmesi ve vurma şeklinde görülür.

Çizelge 4’de verilen Okullarda yaygın karşılaşılan şiddetin türleri sonucunda öğrenciler, öğretmenler ve yöneticiler duygusal ve düşünsel sorunlar yaşarlar. Duygusal sorunların bazıları; içten içe aşırı kızgınlık ve intikam alma isteği, unutkanlık, çekingenlik, umutsuzluk, çaresizlik duygusu, güvensizlik ve kendini sevmeme şeklinde ortaya çıkar. Bu olumsuz sonuçlar ise öğrencilerin sosyal gelişimlerine ket vurur ve engeller (Vygotsk,1997).

13. Okullarda Şiddet Uygulayanların Kişilik Özellikleri

Okullarda yönetici, öğretmen ve yardımcı destek hizmetlerinde görevli personele dönük şiddet eylemlerinde bulunan kişilerin temel kişilik özelliklerinin şu karakteristikleri taşıdığı gözlenmektedir:

- Daha önce şiddet deneyimi içeren bir geçmişe sahip olma.
- Ruhsal ve fiziksel yönden tam bir iyilik halinde olamama.
- Alkol ve madde bağımlılığı yaşama.
- Depresif, manik ve şizofrenik hallerde olma.

- Ateşli silahlara düşkün olma.
- Öfke kontrolünü yapamama.
- Asabi ve gergin olma.
- Hak ve hukuk tanımama.
- Kişisel çıkarı için her şeyi yapmayı göze alma.
- Kabadayı ve hanımağa tavırlarını benimseme.
- Anlaşmazlıkların çözümünü güç odaklı görme.
- Yasaları ve kuralları hiçe sayma.
- “Sorun ben de biz de değil! ötekinde” demekle şiddet sorunu meşrulaştırılmaz.

Bu ve benzer türden kişilik özellikleri şiddet olgusunu artırmakta eğitimin ve okulların iklimini olumsuz olarak etkilemektedir.

Sonuç

Yaşama, Eğitilime ve Okul İklimine Yabancılaştıran Şiddeti giderme Yaklaşımları¹ ile ilgilenilen bu çalışmada elde edilen veriler ışığında beliren sonuçlar şunlardır:

- Eğitim ve Okulların bireysel, toplumsal, siyasal, ekonomik ve gizil işlevlerinin yeterli, tutarlı, planlı ve verimli olarak uygulan-ma-ması ile önce sözlü ve bedensel iletişim kazaları sonra da eylemsel şiddet olayları ortaya çıkmaktadır.
- Bireysel ve toplumsal yabancılaşma artmaktadır.
- Yaşamda ve okullarda beliren şiddet olayları sadece şiddetin yaşanılan bağlamıyla sınırlı kalmayıp topyekün okul iklimini olumsuz etkilemektedir.
- Öğretme-öğrenme süreçleri zarar görmektedir.
- Şiddet olayları öğrencilerin kişilik gelişimlerine ket vurmaktadır.
- Okul yaşamıyla ilgili öğretmen, öğrenci, yönetici, veli ve aile paydaşlarının güven duyguları zedelenmektedir.
- İletişim süreçleri gerginleşmekte iletişim kazaları artmaktadır.
- Stratejik ve fırsatçı iletişim yeşermektedir.
- Olumsuz mahalle yani sosyal baskılar artmaktadır.
- Pozitif ayrımcılık yaygınlaşmaktadır.
- Subjektif değerlendirmeler artmaktadır.

- Kişilik hakları zarar görmektedir.
- İnsan hakları ihlalleri artmaktadır.
- Siber yani sanal zorbalıklar yaygınlaşmaktadır.

15. Çözüm Önerileri

Şiddetin önlenmesinin temel yolunun “eğitimin işlevlerinin yeterli, tutarlı, planlı ve verimli olarak uygulanmasından geçtiği” görüşü ilgili taraflarca yaygın kabul gören bir husustur.

Aşağıda ana çizgilerle sıralanan (1)Eğitim, (2)Öğrenci, (3)Öğretmen, (4) Ortam, (5)Sosyal, (6)Terapi, (7)Cinsel eğitim, (8)Yasal, (9)yabancılaştırma ve (10)Kamuoyu oluşturma yönlü çözümler sıralanmaktadır:

15.1. Eğitim-Öğretim Yönlü Çözümler: Şiddetin önlenmesinde eğitim-öğretim süreçlerinde ilgili programlarla şiddet ve türleri tanıtarak şiddetten korunma yollarını gösterilmelidir. Bu konuda, Saldırganlık-engelleme kuramı (Freud), Boşalma kuramı (Freedman), Sosyal öğrenme kuramı (Albert Bandura) ve bilişsel kuramların bulgularından yararlanılmalıdır.

Okullarda öğrencilere, öğretmenlere, yöneticilere, ve diğer destek işçönlere yönelik konferanslar ve paneller düzenlenmelidir.

15.2. Öğrenci Yönlü Çözümler: Eğitim-öğretimde öğrencilerin şiddetten uzak tutmak için istenmeyen davranışlarını önlemek için öğrencilerin katılımıyla, sınıf kuralları belirlenmelidir. Öğrencilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda öğrenme çalışmalar yaptırılmalıdır. Öğrencilerin bireysel farklılıkları dikkate alınarak, başaracağı görev ve sorumluluklar verilmelidir. Öğrencilerin beklentilerini açık ve anlaşılır şekilde ifade etmeleri sağlanmalıdır.

15.3. Öğretmen Yönlü Çözümler: Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarının sonucunda beliren şiddet eylemlerini tutum ve davranışlarını önlemek için öğretmen demokratik bir sınıf ortamı oluşturmaktadır. Öğrenciler arasında ayırım yapmamalı, küçük görmemeli ve alay etmemelidir. Sen diliyle eleştirilerden, tutarsız tepkiler göstermekten, azarlamaktan ve şiddet ve tehdit kullanmaktan, kaçınmalıdır. Öğretmen hoşgörölü olmalı, zamanı iyi kullanmalıdır.

Öğretmen, İstenmeyen öğrenci davranışı karşısında; öğrenciyi yalnız oturtmak, sınıftan dışarı çıkarmak ve cezalandırmak gibi davranışlardan kaçınmalı, farklı yöntem ve tekniklerden yararlanmalı, öğrencilerle karşılıklı anlayışlı iletişim kurmalı ve değerlendirme sürecinde nesnel olmalıdır.

15.4. Ortam Yönlü Çözümler: Eğitim ortamı, şiddeti önleyecek yapısal düzenlemelerle aydınlık olmalı, doğal aydınlatmadan en iyi biçimde yararlanmalıdır. Yazı tahtasının yüksekliği öğrenci boylarına göre olmalıdır.

Küme ve grup çalışmalarına uygun olduğu için sıra yerine masa kullanılmalıdır. Öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenle yüz yüze iletişim ve etkileşim sağlamalarını kolaylaştırmak için eğitim ortamı yüzyüze iletişim sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Küme ve grup çalışmalarına uygun olduğu için sıra yerine yerleşimde öğretmen masası ortada olarak “U” yerleşim düzeni kullanılmalıdır. Çok sık kullanılan kaynak kitaplar ve dokümanlar için sınıf içi kullanım amacıyla bir kitaplık oluşturulmalıdır. Çok sık kullanılan araç-gereç kaynakların götürülüp getirilmemesi için sınıf içinde “uygun” bir dolap bulundurulmalıdır. Sınıf ortamını karartmaya gerek bırakmadan sunu yapma dolayısıyla da öğrencilerin not tutmalarına fırsat sağlayan bir eğitim aracı olarak projeksiyon, olanaklar ölçüsünde bilgisayar ve diğer eğitim araçlarının bulundurulmasına özen gösterilmelidir.

15.5. Sanat, Spor, Edebiyat ve Sosyal Yönlü Çözümler: Eğitim öğretim süreçlerinde sanat, edebiyat ve spor ile ilgili sosyal ve mesleki etkinliklere yer verilmelidir.

15.6. Terapi Yönlü Çözümler: İnsanlar ve diğer canlılar binlerce yıldır bir arada yaşayarak bir ekosistemi paylaştığından, sosyal hayatın ve bireyin ihtiyaçlarından biri olan güvenlik ihtiyacının sağlanması için saldırgan eğilimlerin ve şiddet öğelerinin kontrol altına alınması gerekir. Şiddete neden olan; sürü psikolojisi, nefret, kıskançlık, Alkol ve madde bağımlılığı, batıl inançlar, çaresizlik ve umutsuzluk, yetersiz ceza ve yargı sistemleri gibi faktörlerin bütünlük içinde ele alınıp tedavi edilmesi gerekir. Şiddeti önlemek için; bireysel ve gruplu yapılan terapilerle önce bireysel sonra toplumsal içgörü ve farkındalık oluşturulmalıdır.

15.7. Cinsel Eğitim Yönlü Çözümler: Cinsel şiddetin önüne geçmek için küçük yaştan itibaren cinsel eğitimin verilmesi ve bireylere sağlıklı cinselliğin, saldırılara karşı korunma yolları gibi önemli bilgilerin verilmesi ve toplumun cinsellik ile ilgili bilinçlendirilmesi gerekir.

15.8. Yasal Yönlü Çözümler: Şiddetle ilgili başvurulabilecek kurum ve kuruluşlar kamuoyuna daha etkili olarak tanıtılmalıdır. “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 5327 Sayılı TCK (Türk Ceza Kanunu’ndaki Kişilere karşı suçlar (Madde 102-105), İşkence ve eziyet (Madde 94/3) ve İnsanlığa karşı suçlar (Madde 77) ile ilgili maddelerin şiddeti önlemedeki yetersizlikleri giderilmelidir.

- Şiddet özneli özel düzenlemeli yasalarla fiziksel olarak darp etme, sözlü ve cinsel tacizde bulunma, küfür etme, hakaret ve tehditler yöneltme, baskıyla korkutma, Psikolojik gerginlik yaratma, ast-üst hiyerarşisinde mobbing uygulama, kesici, delici ve ateşli silahla ya da

başka bir araçla zarar verme davranışlarına izin verilmemeli, sonuçsal yaptırımları somutlaştırılmalı ve uygulanmalıdır.

- Şiddetin önlenmesine katkı getiren kurum ve kuruluşlara yasal temelli özel düzenlemelerle teşvikler artırılmalı ilgili yapısal sınırlar içinde vergi indirimleri ve muafiyetleri getirilmelidir.
- Şiddetin önlenmesi için; 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nda temel bir ilke olarak yer alan "okul ve aile işbirliği" anlayışında okul ile ailenin işbirliğini artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.

15.9. Yabancılaşmayı Önleyici Yönlü Çözümler: Yabancılaşma, yurttaşlık bilinci ve hedefleri ile önlenir ilkesi uyarınca, toplumda yabancılaşmayı önlemek için; ekonomik gelir düzeyinin yükseltilmesi, eğitim düzeyinin artması ve şehir yaşamına uygun birlikte yaşam kurallarının bireysel ve toplumsal düzeylerde içselleştirilmesi gerekir. ulusal eğitimin sisteminin toplam kalite ve standartlarının yükseltilmesi, adaletin sağlanması ve refah düzeyinin yükselmesi de yabancılaşmayı önler. Toplumda hukukun üstünlüğü, adalete güven, bağımsız mahkemelerin tam bağımsız olması ve hukuk standardının yükseltilmesi de yabancılaşmayı önleyen girişimlerdenir. Çünkü toplumda hukukun üstünlüğü ve kural hâkimiyeti güçlendikçe, mahkemeler etkin çalışmaya başladıkça, kurnazlık yapanın yanına kar kalmadıkça, insanların birbirine duyduğu güven de artacaktır.

Yabancılaşmayı önlemede aşağıda sıralanan girişimler de etkili olabilecektir:

- Çalışma hayatında, torpil, güç ve yakın ilişkiler yerine; iş bölümü, sosyal adalet ve iş ahlaki önemsenmelidir.
- Serbest piyasa ekonomisinin rekabet koşulları iyi denetlenmeli sahip olunan gücün kötüye kullanılması önlenmelidir.
- Eğitimde ve çalışmada fırsat eşitliği sağlanmalıdır.
- Çalışanlara kendini savunma durumu verilmelidir.
- İş hayatında ve yönetimde hakkaniyet duygusu geliştirilmelidir.

15.10. Kamuoyu Oluşturma Yönlü Çözümler: Şiddete sıfır toleransla yaklaşma ve giderme özneli bilimsel etkinlikler, özel düzenlemeler, duyurular, toplumsal dayanışmalar, başvuru ortamları ve araçları fikr-i takipli sosyal kampanyalarla kamuoyuyla paylaşılmalıdır.

16.Yargı ve Tartışma

Bu çalışmada ele alınan "Yaşama, Eğitim ve Okul İklimine Yabancılaş-tıran Şiddet Giderme Yaklaşımları" çok yönlü yaşayan bir konudur. eğitim-deki yönelim ve eğilimlerle birlikte bu çalışmanın bilimsel doğurguları da

şiddet konusunun toplumu oluşturan aile, eğitim, ekonomi, siyaset, devlet ve din kurumları bütünlüğü içinde ele alınmasını gerekli kılmakta, şiddet sorunsalının çözümünde paydaş ortak hedeflerine ve katılımına duyulan gereksinime dikkat çekmektedir.

Anılan bu gereksinimi gidermek amacıyla toplumu yeniden yapılandırma- da öncü rolleri olan eğitim, okul, öğretmen ve öğrenci paydaşlarının ortak, dayanışmacı, eşgüdümlü, eşzamanlı ve eş görevli katılımları yaşamsal önem ve değer taşımaktadır.

İşte bu nedenle, “Eğitim gelecektir” bulgusunun ışığında yaşama ve eğitime, yabancılaştıran şiddet problematiğinin sıfır toleransla sürekli kamuoyu gündeminde tutulması, kısa vadede azaltılması orta vadede ise tamamen ortamdaki kaldırılması gereği dirik ve dinamik tutulmalıdır.

Kaynakça

- Darling-Hammond, L. (2000). Teacher Quality and Student Achievement: A Review Of State Policy Evidence. *Education Policy Analysis Archives*. 8(1).
- Durkheim, E. (1951). *The Division of Labor in Society*. Çev: Spaulding-Simpson. Division of Labor. USA. New-York.
- Grant, C. A. and Gillette, M. (2006). A Candid Talk To Teacher Educators About Effectively Preparing Teachers Who Can Teach Everyone’s Children. *Journal of Teacher Education*. 57(3), pp. 292-299.
- Imig, D. G. And Imig, S. R. (2006). What Do Beginning Teachers Need To Know? *Journal of Teacher Education*. 57(3), pp. 286-291.
- Karaağaçlı, M. (2019-1). Siber Zorbalık. *Ortak Paydamız: Eğitim*. Programda Uzman Konuşmacı. Ankara: MEB. Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. İçerik Dairesi Başkanlığı Portalı. www.mebeba. 26 Mart 2019.
- Karaağaçlı, M. (2019-2) *Eğitimin Sosyolojisi*. İkinci Yazım Birinci Basım. Ankara: Kitapçı Basımevi Yayıncılık Dağıtım Tasarım San Tic. Ltd. Şti. ISBN No:978-605-62357-9-5. Bandrol Seri Aralıkları: THG-PRH 637078-637207.
- Karaağaçlı, M. (2019-3). Okullarda ve Eğitimde Şiddetin Evrilmesi. *Şiddetin Önlenmesi Çalıştayı*. Ankara: 15-16 Kasım.2019. TC Cumhurbaşkanlığı THİK. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’nun (HİEK) 08.11.2019 tarih ve E1724 Sayılı yazısı. Çalıştaya sözlü bildirili ve sunumlu katılım. Ankara; Green Park Konferans Salonu. 16 Kasım 2019.
- Karaağaçlı, M. (2022-1). *Tekno Eğitim*. (2022-2). Bizim Büro Basımevi Yayın ve Dağıtım Hizmetleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti. Matbaa Sertifika No:42488. ISBN-978-60580173-4-4. Bandrol Seri No Aralıkları: THG-TSK 4111815-411884.
- Karaağaçlı, M. (2022-2). 24 Kasım Duygusalında Kronikleşen Öğretmen Sorunsalları. Ankara: *Mektepli Gazete Bülten*. 24 Kasım 2022. <http://www.mektepligazete.com>.
- Karaağaçlı, M. (2022-3).6222 Sayılı Yasa Gereği Şiddet Her Yerde Şiddettir! Niye Şehir Kimliği Öne Çıkarılıyor? Ankara: www.yurtspor.com. 29.11.2022.
- Kaptan, S. (1983). *Bilimsel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Tekişik Matbaası.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 4.Basım. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti.
- Mardin, Ş. (2017). Şerif Mardin Mahalle Baskısı Kavramını Anlatıyor. *Medyascope*. 07 Eylül 2017. MEB, (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. Ankara: MEB. Kanun No:1739.
- Merton, K. R. (1973). *Social Structure and Yabancılaşmae, Social Theory and Social Structure*. The Sociology of Science Volume:3; Issue:5.
- OECD (2022), Violence against women (indicator). doi: 10.1787/f1eb4876-en (Accessed on 07 October 2022).www.oecd.

- Resmi Gazete.(2012). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Sayı 28239 , Kanun No: 6284. 20 Mart 2012.
- Resmi Gazete, (2019). Sporda Şiddet Ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun İle Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması İle Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. Ankara: *Resmi Gazete*. 12 Temmuz 2019, Sayı: 30829.
- Resmî Gazete.(2022) *Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. Ankara: 18. Ekim 2022 Sayı: 31987. Kanun No. 7418. Kabul tarihi: 13 Ekim 2022.
- Tezcan, M. (1996). Bir Şiddet Ortamı Olarak Okul. *Cogito*. 105-108.
- Unicef.(2017). A Familiar Face Violence İn The Lives Of Children And Adolescents. www.unicef.org.
- The World Bank (2005). World Bank Open Data.Education Report. *Free And Open Access To Global Development Data*. www.worldbank.org.
- We Are Social (2020). *Digital 2020: Turkey Report*. England- Londra:
- Vygotsky, L.S. (1997). *Educational Psychology*. Boca Raton, FL: St. Lucie Press.